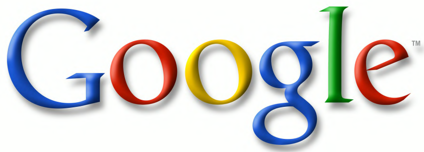

Google

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
ET
VE
RI
TAS
CHRISTO
ECCLESIAE

NY SVENSK TIDSKRIFT

1887

NY SVENSK TIDSKRIFT

FÖR KULTUR- OCH SAMHÄLLSFRÅGOR, POPULÄR VETENSKAP, KRITIK OCH SKÖNLITTERATUR

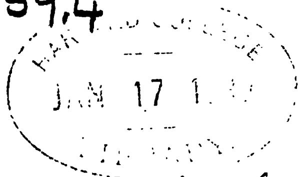
UTGIFVEN AF

REINHOLD GEIJER

1887

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM, 1887
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

INNEHÅLL.

Ledande uppsatser i sociala, vetenskapliga och vittra ämnen.

Skönlitteratur.

Johan Nicolai Madvig.

Den 18 december 1886 stod hela Köpenhamns universitet mangrant i Frue kirke omkring Madvigs kista. Många generationer af akademiska borgare hade kommit att bringa den sista hedersgärden åt den man, som i öfver ett halft sekel varit högskolans förnämsta prydnad och hvars betydelse för fäderneslandet sträckt sig vida utöfver hans lärareverksamhet. Öfverallt i staden visste man, att professor Madvig den dagen skulle föras till grafven; konung och kronprins, statsråd och riksdag gingo främst i det stora sorgetåget, men filologerna, såsom hans egen skara och de närmast sörjande, buro den gamle förbi hans professorsgård på vägen till hans sista hvilorum.

Från sin fäderneö Bornholm hade Madvig i sitt fjortonde år (1818) först kommit till Köpenhamn, och den då efter eldsvådor och bombardement till stora delar, som vi hört honom själf berätta, i ruiner liggande stadens förnämsta offentliga byggnader hade vuxit upp under hans ögon. I sitt tjugufemte år, i Fredrik den sjättes dagar, utnämnd till professor, hade han såsom sådan varit verksam i femtio år eller till Kristian den niondes sextonde regeringsår (1879). Redan omkring 1840 egde han ett stadgadt anseende som en af Europas allra yppersta klassiska filologer, och i hans fäderneslandvande sig regering och folk allt mer att anse honom såsom universitetets självskrifne representant i det offentliga lifvet. Medlem af den »lovgivende rigsforsamling» 1848 hade han i början af 50-talet någon tid suttit i Fredrik den sjundes råd och sedan under en lång följd af år, som riksdagsman och i vigtiga förtroendeuppdrag, utöfvat en högst

betydande politisk verksamhet. Han hade ock såsom mångårig skolinspektör utöfvat stort inflytande på Danmarks lärda undervisningsväsende, och skolmännen gåfvo honom vid 1876 års filologmöte i Köpenhamn det ärofulla erkännandet, att hans filologiska lärareverksamhet på samma gång varit en pedagogisk, samt att han med stor oväld låtit de reala vetenskaperna komma till sin rätt i undervisningssystemet[1]. Men liksom han från statsrådstaburetten återvände till sin professorsstol, hvars åligganden han alltid bestridde med oöfverträffad talang och allt, äfven sitt litterära otium, uppoffrande flit, så var han under all sin verksamhet i staten och vid läroverken och med allt sitt lifliga och omfattande intresse för andra vetenskaper, alltjämt den rastlöst forskande och framåtskridande *klassiske filologen*, oaktadt eller rättare just därför, att han med sin järnhårda ungdomsflit och sitt geniala, klara förstånd i denna vetenskaps hufvudfrågor mycket tidigt mognat till skarpt bestämda åskådningssätt, hvilka icke ens hans långa lif torde hafva räckt till att fullständigt i skrifter utprägla. Vid denna vetenskap, åt hvilken han ännu efter sitt afskedstagande och på sin höga ålderdom, såsom nästan blind, lemnat i allt betydande bidrag, var han bunden icke mindre af böjelse än af medvetandet, att *en* människas lif icke förslår till att utföra ett arbete, som förblifver, i mer än *en* gren af mänsklig forskning. Under det han arbetade i sitt eget lilla schakt af den stora grufvan — för att begagna en af honom själf använd liknelse — förstod han mer än de fleste speciela fackmän betydelsen af de hammarslag, hvilka han rundt omkring sig hörde från arbetare i andra vetenskaper, men själf blef han sin ungdoms kärlek trogen. »Jeg elsker filologien», sade han en gång offentligen, »som den gamle elsker sin ungdoms brud, selv naar en anden kan synes ham kjönnere!»

Han har i många stycken skapat en ny tid inom filologien, och det är blott naturligt, att han själf icke var son af den nya tiden. Den tid, under hvilken Madvig uppvuxit, hade till sina filologiska heroer Gottfried Hermann, Wilhelm

[1] Jfr Beretning om forhandlingerne vid det første nordiske filologmøde 1876; särskildt Madvigs Tale for den danske lærde skoles lærere p. 196 ff.

von Humboldt, August Boeckh, Barthold Niebuhr och mången annan, hvars stjärna delvis genom Madvig förbleknat för det yngre slägtet. Det var egendomligt för detta äldre slägte af filologer, som flyttat tronen inom vetenskapen öfver på Tysklands jord, och särskildt för den man, som vi här nämnt i första rummet, icke blott att för dem filologien i ett och allt var ett universelt studium af den klassiska forntiden, utan ock att den gamla litteraturen af dem betraktades öfvervägande från stilistisk, estetisk och ideal synpunkt. Att lära känna forntidens konstformer, icke så mycket i deras historiska framträdande och utveckling som såsom uttryck af konstens idé, var för dem filologiens högsta teoretiska uppgift. Hennes praktiska uppgift var för dem att reproducera eller efterbilda de antika mönstren. Själfva språket betraktades från ideal synpunkt, såsom ett verk af »sapientes inventores et artifices» (Hermann), en omedelbar afspegling af de tankeformer, hvilka tidens filosofi förmådde framställa i deras renhet och fullständighet. För språkformernas historiska uppkomst och för de grammatiska begreppens utveckling i dessa former och i växelverkan med dem hade denna idealistiska filologi föga sinne. I det hon ensamt eller företrädesvis studerade språken i deras högst utbildade litteraturgestalt, betraktade hon, ofta med stor orätt, det arkaistiska såsom en mindre hel och klar utprägling af tankeformerna, och det efterklassiska — formsystemens successiva nedbrytning och ordförrådets förändring och växling — såg hon uteslutande ur synpunkten af språkligt *förfall*.

Äfven för Madvig är filologien ett universelt forntidsstudium; det är hans behållna arf från den tid, under hvars inflytande han uppvuxit. Icke dessa efterlemnade skriftverk, litterärt eller polyhistoriskt och diplomatiskt behandlade, icke de gamla språken ensamt i och för sig, fonetiskt och grammatiskt betraktade, icke enskilda sidor af de antika folkens historia, utan antikens hela kulturlif, samhällslif, »aandsliv» är för honom filologiens föremål. Språket och skrifterna ega sin betydelse för filologien dels såsom medel för kännedomen om forntiden, dels såsom själfva innehållande en vigtig del eller sida af forntidens »aandsliv». Men liksom han är fri från den ensidighet, hvilken tror sig omedelbart

ur folkkaraktären kunna konstruera språkets särskilda företeelser, så betraktar han öfver hufvud forntiden och forntidsspråken icke från idealistisk synpunkt utan från historisk och kritisk (l. c. p. 197). All hans forntidsforskning grundar sig på den öfvertygelse, att den klassiska antiken, i all sin olikhet med den nya tiden, väsentligen hvilar på samma grundval af allmänt mänskliga lifsvilkor som denna, och att en klar blick och varmt intresse för den tid, i hvilken forskaren själf lefver, är det ljus, vid hvilket forntiden upplåter sina förseglade hemligheter i monumenten och i litteraturen.

För mången står väl Madvig hufvudsakligen som den store kritikern, kanske till och med som den fyndige konjekturalkritikern, »ordkritikern», och det kan ej nekas, att det var på detta område, som han både för sin säkra metod, hvilken går ut på att reducera de många handskriftarterna till en eller få archetypi, och sitt geniala skarpsinne vunnit ett odeladt erkännande som sin tids förnämste bland filologer. Han har derför ingenstädes beundrats högre än af den gren af den europeiska filologien, som alltid röjt ett öfvervägande kritiskt skaplynne, af de holländska filologerna, ehuru han ingalunda i allo har följt deras vägar och ofta riktat sin skarpaste kritik mot dem själfva. Madvig var nämligen i det stora hela främmande för den negativa eller, som hon, ofta med litet skäl nog, kallas, högre kritiken, den, som på grund af iakttagelser eller ideala förutsättningar om de gamla skrifternas konstform, komposition, syfte och språk dömer om texternas äkthet och utmönstrar större eller mindre delar af dem såsom interpolerade. Han har till denna art af kritik ständigt intagit en konservativ hållning. I Homerus-frågan har han väsentligen talat emot Wolffs och Lachmanns hypoteser (i företalet till Nutzhorn, die Entstehungsweise der hom. Gedichte 1872), och hypoteserna om interpolationer i Horatius, af Hoffmann-Perlkamp, Lehrs, Gruppe med flera, har han i sina Adversaria critica affärdat på ett allt annat än smickrande sätt. Hans egen textkritik är i ett och allt af det *emenderande* slaget, d. v. s. hon går ut på att medels saklig och språklig granskning af texten *återställa* dess ursprungliga mening och ord. Såsom en sådan granskare har han vandrat öfver den grekiska och latinska

litteraturens stora fält (jfr utom upplagorna hans Opuscula etc. I, II, 1834—42, Emendationes Livianae 1860, Adversaria critica 1870), förklarat det dunkla, upptäckt felen, tydt gåtorna, rättat det miss-skrifna, fylt luckorna och här och där med varsam hand utmönstrat glossem och andra obehöriga tillägg i texterna (illustravit, deprehendit, conjecit, sanavit, explevit, ejecit), men först och sist tillbakavisat opåkallade kritikers godtycke och framfusighet (pravitas, libido, petulantia). Det är ock som kritiker af detta slag och som motståndare till den negativa riktningen, som Madvig så högt värderats just af konservativa textgranskare, särskildt af den svenske filolog, som först och mest slutit sig till Madvigs filologiska riktning och som högt uppburit hans fana för sina lärjungar, Madvigs yngre, men längese'n bortgångne själsförvandte samtida professor J. G. Ek i Lund. Men hvarken metod eller fyndighet skulle ha gjort Madvig till den store kritiker och emendator, som han var, om icke dessa egenskaper hvilat på den solida grunden af en icke blott omfattande utan ock fackmässig kännedom om den klassiska litteraturen, sådan denna kännedom kanske aldrig hos någon äldre eller senare filolog förefunnits. Hos Gottfried Hermann och hos Ritschl fans måhända, liksom hos Bentley, öfverlägsen förtrogenhet med klassisk poesi och med antikens hela lärdoms- och vitterhetshistoria; Niebuhr var äfven som filolog företrädesvis komparativ historiker och statskunnig; Humboldt var framför allt filosof och Lachmann diplomatisk textkännare; hos Boeckh trädde med all hans geniala mångsidighet de rent språkliga problemen, särskildt det syntaktiska, något i bakgrunden; — hos Madvig voro alla dessa sidor och delar af en klassisk filologs utrustning i öfverlägsen grad tillstädes, dock med afgjord öfvervigt för den *prosaiska* nationallitteraturen och inom själfva språkvetenskapen för syntaxen. Därför har hans textkritik vunnit sina största triumfer där, hvarest hon kunde stödja sig på en exakt och rationel kännedom om ett stort vetenskapligt eller historiskt innehåll och en högklassisk prosastil, i hans behandling af Ciceros (1834, 1840) och Platos (1870), af Livii (1859 f.) och Thucydides' (1870) texter. Särskildt hans till sidotalet obetydliga Adversaria critica till

Thucydides skulle ensamma varit tillräckliga att gifva honom högsta rang bland klassiska filologer.

Jämte denna stora och dock sofrande beläsenhet i den antika litteraturen och denna realistiska riktning, denna frihet från spetsfundig hyperkritik och idealistiska förutsättningar, finnes det två sidor som utgöra Madvigs största öfverlägsenhet som klassisk filolog. Den ena är hans självständiga och grundliga bekantskap med sin egen tids vetenskap i förening med hans praktiska sinne och mångsidiga lefnadserfarenhet. Han egde icke blott en antikvarisk och litteraturhistorisk beläsenhet i den gamla litteraturen, utan var grundligt förtrogen med de filosofiska och politiska frågorna i och för sig och med sin egen tids historia, äfvensom hans mångåriga verksamhet inom statslifvet satte honom i stånd att med sakkunskap döma om många saker, för hvilka blott katederlärda filologer oftast äro främmande. Resultaten af sitt »omkring halfhundraåriga» studium om Roms politiska antikviteter har Madvig, efter flera, under mycket olika tider (1832—1879) utkomna epokgörande förarbeten, samlat i sitt stora verk: »Den romerske stats forfatning» I, II, som utgifvits samtidigt på danska, tyska och franska 1881—82. I detta äfven genom sin koncentrerade form och sin genomgående förening af öfversigtlig historia och schematisk »handbok i antikviteterna» beundransvärda arbete har den sjuttiättaårige författaren efter den omständligaste granskning af källorna i litteratur och inskrifter med historikerns och statsmannens omfattande och fria »henblik til den naturlige udviklingsgang i statslivet paa forskjellige kulturtrin» utfört det, som han gjort till sin uppgift, att utkasta en bild af Roms statslif efter den säkra traditionen, men fri från de hypoteser, hvilka allt från Niebuhrs tider, »utilbörligt tumlet sig paa dette omraade». Hans korta öfversigt af verkets plan och källor (Inledn.), är särskildt, så vidt vi förstå, ett sant mästerverk af historisk framställning. Att han af äldre forskares (t. ex. Niebuhrs) åsigter behöll hvad han pröfvade grundadt, visar t. ex. hans behandling af decemviratet (I. 411); sin självständighet ådagalägger han både mot äldre och nyare historiker. Såsom exempel nämna vi i detta hänseende, att han icke instämmer i det nu för tiden

vanliga försvaret eller upphöjandet af Tiberius och de följande kejsarne af Caesars ätt och förkastandet af Taciti vittnesbörd i dessa frågor.

Såsom den andra stora och utmärkande sidan hos Madvig framställer sig, om vi blott taga hänsigt till hans behandling af texterna, hans ojämförliga syntaktiska skarpsinne, den logiska kraft och klarhet, som gör att han aldrig mister tråden i författarens satser och tankegång. Utan att någonsin konstruera sig till textens mening eller nöja sig med en lös och half förklaring, vet han att ej blott af ämnets sammanhang bedöma hvad författaren *bör* säga, utan ock af skriftens diplomatiska data och af författarens hela karaktär och språkbruk utleta hvad han verkligen sagt. Huru kritiskt han härvid vänder sig mot auktorerna själfva, skönjes bäst af hans inledning till Ciceros böcker de Finibus och till Livius. Men i en högre form och med vidsträcktare utsigter framträder detta logiska skarpsinne i hans grammatiska och allmänt språkvetenskapliga skrifter (1835, 1842—1875). Det framträder här såsom en genial insigt i de språkliga formernas betydelse och hela språkets lif och väsende från betydelsens sida eller såsom uttryck för mänskliga föreställningar och tankens former och lagar. Madvig har på detta område, utan att han — han har själf mer än en gång erkänt det (1856) — åtminstone från början varit i besittning af ett komparativt språkmaterial, rikt och mångfaldigt, och, utan att egentligen ställa sig i de jämförande språkforskarnes led, med snillets divination mycket tidigt (t. ex. »Om kjönnet i sproget» 1835) vunnit många resultat, hvilka våra tiders på komparativ grund hvilande språkvetenskap efter många decennier erkänt och såsom sina upptagit. Från början motståndare till den åsigt, som i orden ser ett omedelbart aftryck af föreställningen och i formerna ett med orden organiskt framvuxet system af inre språkformer (särskildt K. F. Becker), liksom till den ännu vanligare åsigten om de syntetiska fornspråken såsom en högre art af språk än de yngre »analytiska», har Madvig med klar och fördomsfri »blik i sprogproblemets dyb» redan längese'n i stora, originala drag utkastat planen till den språkvetenskapliga byggnad, med hvars utförande samtiden är sysselsatt. Att språkets

enda ändamål är att vara ett meddelelsemedel, en åsigt, som föreföll Humboldts och äfven Hegels lärjungar (t. ex. Snellman) så paradox; att de språkliga formerna icke framkommit som led i ett system af medvetna inre former utan hvar för sig, efter enskilda motiv och utan att den allmänna betydelsen varit för de talande klar, och sedan efter analogi användts på flera förhållanden; att de icke uppkommit organiskt *med* orden utan själfva ursprungligen varit *ord* eller för sig betydelsefulla ljud; att denna uppkomst står fast, men att vi i det enskilda icke förmå att uppvisa betydelsen af de element, som användts vid formbildningen, och i följd däraf icke öfverallt eller till och med sällan förmå att utleta formernas grundbetydelse, hvilket är något annat än att till en abstrakt allmän formel reducera det gemensamma i formens användningar; att de yngre språkens sätt att medels hjälpverb och prepositioner m. m. uttrycka föreställningarnas form och förhållanden är lika enlig med språkets uppgift och i sig lika gammal eller äldre än de slutna formerna — allt detta, som Madvig har gemensamt med just den nyaste språkvetenskapen, hos Whitney och, med större utsträckning för analogiens inflytande, hos Delbrueck och Brugmann, har med originalitetens friskhet och klarhet framträdt i Madvigs afhandlingar från 30—50-talet af detta århundrade, och blott den förstår att rätt läsa hans speciela språkläror, som vet att de hvila på grunden af hans språkfilosofi. Också i mången enskild punkt har Madvig visat vägen till en historiskt riktig och nu allmänt erkänd uppfattning, t. ex. af nominativens och ackusativens betydelser i deras skilnad från casus obliqui och af det som är »sanning och misstag» i den lokalistiska kasusteorien, om lat. fut. på *—so* af presensstam m. m. (1834). Men själf tycktes mästaren lägga mindre vigt på dessa speciela resultat af historisk språkforskning, än å ena sidan på sin allmänna språkteori, »som dannende grundlaget for en klar og sikker bevisthed om al historisk og empirisk sprogforsknings opgave, methode og sande betydning» (1871), å andra sidan på sina empiriskt syntaktiska arbeten, hvilka i allt äro grundade på ett icke blott flitigt och själfständigt utan genomgående kritiskt begagnande af litteraturen. Det är som han hölle

det för den klassiske filologen mindre maktpåliggande att i det enskilda utföra dessa slags forskningar om formernas ursprungliga betydelse, af hvilka han helt visst fann många resultat hos nyare forskare ovissa och aprioriskt konstruerade, än att icke af några fördomar i dessa ting vilseledas i sina konkreta undersökningar. Då han hörde de gamla språken prisas för sin logiska klarhet och korrekthet, som visar sig t. ex. i genomförandet af genusskilnader, i öfverensstämmelse mellan subjekt och dess attibut eller predikat, i kasussystemet och i modi, anmärkte han dels att en del af dessa former vore alldeles onödiga och logiskt betydelselösa, dels att äfven andra språk, och det just de mest obildade folks, ega sådan formrikedom, dels slutligen att det logiska i språket icke ligger i dess ursprungliga anlag utan i den utveckling, som det får som bärare af ett rikt tankeinnehåll och i växelverkan med detta. Men erfarenheten visade, att alla språk äfven de mest formfattiga kunna utbildas till att fylla tankens och känslans kraf, liksom att hvarje språk för sitt folk vore en tillfredsställande form för dess andliga lif. Man måste, sade han, skilja mellan ett språks värde och betydelse för folket, som brukar det, och dess intresse för filologen. »Modersmaal er en himmelsk lyd, saaledes synge alle folk og saa skulde de synge. Mit folks sprog er mit sprog og jeg vil intet andet have (1857)». Men för filologen har ett språk intresse i samma mån det å ena sidan helt och rent bevarat sitt formela anlag, å den andra är användt och utbildadt af ett rikt och mångsidigt andligt lif. — Madvig har, ehuru han visserligen, särskildt i sina sista år, med stort intresse studerade inskrifter, dock egnat sin hufvudsakliga verksamhet åt litteraturspråket i dess klassiska hufvudperioder och författare; det är åter ett arf från den Hermannska perioden, hvilket han i sin ordning lemnar i arf åt nya åldrar, så länge det består en skilnad mellan lingvistik och filologi.

Madvigs sista stora arbete var »Den romerske stats forfatning», 1881—82. Om sitt arbetes metod och resultat väntar sig den gamle kämpen ännu att få »forhandle med tyske læsere fra hvis side modsigelsen vil komme»! (jfr företalet). Så lifskraftig var ännu åttiåringen. En annan

sida af mannen lära vi känna, där han med rörande enkelhet i sitt sista förord uttalar sin tacksamhet så väl till de yngre och äldre vänner, som biträdt honom vid detta arbete, som för den »pietet, hvilken i endnu inderligere forhold ydet hans svaghed et opofrende bistand», hvilka senare ord äro egnade hans två nu efterlefvande döttrar. »Sandhed i kærlighed vilde være devisen paa mit ordensskjold», yttrade Madvig vid ett här ofta antydt tillfälle, och föreningen af dessa två krafter, den ena lika omutlig som den andra varm och fördragsam, har satt sin stämpel på hela hans offentliga och enskilda lif. Han lät saken få sitt namn och handlingen följa ordet, men han både dömde och handlade utan personlig bitterhet. Utan tvifvel var han — och det icke blott i de yngre åren — både fruktad och fruktansvärd som litterär kritiker, för sina, som han själf säger, »noga öfvervägda, hårda ord». Han gör som »kongen» i folkvisan: »han snakker ei, han slaar», och dryga falla slagen. Af det bestämda sätt, hvarpå han i slutorden af sin sista upplaga af Cicero de Finibus (1876) afvisar en utmärkt och högst snillrik man, med hvilken han ej vill byta hugg (Cobet), kan man sluta, huru han kunde gissla andras »oefterrättlighet», men ännu svårare öde drabbar »klåfingradt småfolk», som han »förbigår» (»nam minutos homines, qui haec nuper attrectaverunt, non curo, l. c.). Det saknades icke häller tyska röster, som talade om »öfvermod mot de hängifnaste beundrare» (Ritschl med afseende på Hertz), och många sökte nagga honom, i synnerhet bland de »förbigångne» eller för deras räkning. Men i det hela var han både för sitt mästerskap och sin humanitet högt vördad och uppburen äfven i det stora fäderneslandet, hvilket naturligt nog kunde i viss mening anse honom också såsom en af *sina* storheter, då han icke blott stod midt inne i den tyska klassiska filologiens utveckling, utan ock själf, utan öfversättare, uppträdde som filologisk författare på tyska. Äfven de förnämsta funno sig särskildt hedrade af de uttryck för beröm och tacksamhet, med hvilka Madvig icke var njugg t. ex. åt en Bekker och en K. W. Krueger i den mån, han fann dem förtjänta. I befordringsmål lät han sig veterligen aldrig inblandas, ehuru hans rekommendation säkert ofta begärts, men med råd och andra tjänster åt forskare var han både

på afstånd och på nära håll frikostig; han har till och med liberalt lemnat egna samlingar och anteckningar åt andra att bearbeta. Såsom en på en gång kraftig och öppen natur höll han dock noga reda på mitt och ditt, och hans eljes i ödmjukhet (jfr Beretn. p. 197 nederst) liksom slumrande själfkänsla kunde vakna upp med en viss otålighet, om han ansåg någon orätt i det stycket vara begången.

Madvig var en lika älskvärd som öfverlägsen personlighet, och den kärlek, han väckte, var icke mindre därför att den ej kunde skiljas från vördnaden. I sin enkla flärdlöshet och vänliga gladlynthet, liksom i sitt stränga allvar och sin grundlighet, var han en ädel typ af sitt folks bästa egendomligheter. Han var ock, om någon, en varm fosterlandsvän. Under nästan hela århundradet hade han delat sitt lands växlande fröjder och sorger, och ingen kunde känna dem djupare och innerligare än han. Huru bestämd och känslig han var, där det gälde dansk nationalitet, visade bäst hans uppträdande under universitetets jubelår (1879), då han med uttrycklig hänvisning på Pragfredens ouppfylda paragraf motsatte sig inbjudandet af gäster från utländska universitet. Denna konsekvens funno, om vi minnas rätt, äfven nationalliberala tidningar något långt utdragen, men för Madvig var grundsats och handling *ett*. Om hans ställning till eller rättare öfver sitt lands politiska partier hvarken kan eller skall här ordas; enligt allas enhälliga vittnesbörd förenade han såsom offentlig person med personlig humanitet den ömmaste hänsyn till olika tänkandes öfvertygelse och ville minst af allt, att hans egna vänner skulle segra med användande af medel, dem han fann tvetydiga. Att för öfrigt Madvigs politiska storhet grundade sig på samma egenskaper af omätligt vetande och förståndsklarhet som hans filologiska öfverlägsenhet, kunde äfven främlingen förstå af hans samtal som af hans skrifter; men han märkte ock snart, att hjärtat klappade varmare hos statsmannen och patrioten. Ett märkligt exempel på det sätt, hvarpå han, enligt hvad vi antydt, förenade klassiska forntids- och nutidsstudier, lemnar hans berättelse om sina danskt-juridiska studier i programmet af år 1879. För danska minnen i ord och monument visade han det varmaste intresse och var förtrogen

äfven med dem, som ligga utanför det nuvarande Danmarks gränser. Då han första gången besökte Lund 1865 — senare var han där många gånger; han hade öfver hufvud först på ålderdomen fått tid att resa — öfverraskade han sin vägvisare med kännedom om den gamla danska staden och dess omgifningar; när vi kommo ned i domkyrkans krypta, gladde han sig öfver hennes storhet och skönhet, men fälde tårar vid tanken på att han där stod midt i ett storverk, som upphört att vara danskt. Dock uteslöt hans danskhet ingalunda kärlek till den skandinaviska nordens öfriga länder. De tre folkens sammanhörighet stod klar för hans sinne, och han »havde altid været god skandinav». Många minnas ännu, huru han i sitt föredrag vid filologmötet i Köpenhamn (1876) jämförde de tre nordiska folken med Greklands hufvudstammar och djupt rörd frågade, om de väl skulle få en tidsålder af språkets och litteraturens gemensamma blomstring eller här som där blomstringen skulle vara förbi med söndringen. — Han framhöll gärna Norges del i den forna, danska statens historia och litteratur, men kunde på gamla dagar uppriktigt glädja sig åt den tredje broderns egna politiska lif. Vi ha hört honom omtala, att han haft norska sjöofficerare till faddrar, och att hans slägt i tredje led före honom under den stora ofreden från ett ödehemman i Hällaryd af Bleking utflyttat till Bornholm. På Madvigs bornholmska dialekt, mindre »blød» än seländskan och något skorrande, kunde östskåningar igenkänna en stamförvandt. Ehuru han först hört talas om Sverige med anledning däraf, att några svenska kanonjollar såsom fiender legat vid hans fäderneö (1808), sade han sig på äldre dagar med välbehag höra sjungas både »Kung Karl den unga hjälte» och »Kong Kristian stod ved høien mast», och han hade en i sanning förvånande kännedom om Sveriges historia, land och folk. Men att hans Bornholm vid det stora skiftet mellan nordens kronor skulle gått samma väg som Skåne, — den tankens konsekvenser uthärdade hans danska hjärta icke att tänka till slut, förr än det svallade öfver i tårar (1865).

Under ett af sina sista professorsår benämnde sig Madvig en gång »communis magister Daniæ» och anförde, att det icke fans någon filologisk lärare i Danmark, som ej

varit hans lärjunge och för honom undergått examen. Hans inflytande på den danska filologien var icke inskränkt till hennes klassiska del, utan äfven de öfriga grenarnas idkare, hvilkas antal i det »lilla landet» är så stort och berömdt, erkände med tacksamhet sina förbindelser till honom och slöto sig pietetsfullt till den vördnadsvärde gamles person, äfven då deras studier gingo utom de af honom uppmätta råmärkena för filologien. Hvad nordens öfriga länder beträffar, har de skandinaviska universitetens stela afslutenhet mot hvarandra gjort, att Madvigs betydelse inom vår lilla nationela krets varit mindre, än hon i det stora Tyskland förmodligen skulle varit, om han varit professor vid ett tyskt universitet. Vid Norges universitet har han dock hållit en serie af föreläsningar, och flere af Norges filologiska lärare vid skolan och universitetet ha varit hans lärjungar i Köpenhamn; i Sverige har det förra alls icke varit fallet, och af det senare har först på senaste åren ett eller annat exempel förekommit. Visserligen har han hos oss mycket flitigt studerats och för mången varit bestämmande för hans vetenskapliga riktning; men med vårt studiesätt, i hvilket läroboken öfvervägt lärarens betydelse, ha vi kanhända icke egt nog sinne för *personlig* samverkan mellan lärare och studenter för att, då vi reste utomlands, söka utbildning på *denna* väg. Vi gingo till Tyskland och Rom och gingo tillbaka igen, efter att ha sett åtskilligt och hört många föreläsare — på afstånd, men blott allt för flyktigt besökt Köpenhamn med dess store icke blott kritiker utan framför allt lärare, i hvilkens person det var till enhet sammanslutet, som vi af hans många skrifter blott styckevis och med långa mellantider kunnat inhämta.

Emellertid har det på senare fyra tiotal af år knappast funnits någon svensk filolog, som ej mottagit oförgätliga bevis på Madvigs välvilja. Icke blott för vetenskapligt meddelande var han tillgänglig, besvarande med förekommande vänlighet och gengåfvor äfven de anspråkslösaste försök till ett »commercium litterarium»; han älskade också att stå i personligt umgänge med yrkesbröder. Vid studentmöten och filologmöten har han haft både svenskar och norrmän till gäster i sitt hus, och sedan från och med 1880 regel-

bundna möten mellan Köpenhamns och Lunds universitetslärare börjat ega rum, har Madvig i dem lifligt deltagit och med sin person och sina tal gifvit dem deras förnämsta prydnad. Sådan lyste han ännu med sitt silfverhvita hufvud, högrest och kraftig, den 4 sistlidne september vid festen å Skodsborg i det första samkvämet under den klara aftonhimlen med den oförlikneliga utsigten öfver Sundet, sådan vandrade han med oss under de »brede bøge» och förde, som det var hans sed och som en boren mästare äfven i konversationen, ordet i våra samtal; sådan stod han i den rikt upplysta festsalen och mottog allas vår hyllning och talade om sitt »lykkelige professorsliv» med ett oförgätligt uttryck af hänryckning och tacksamhet i sina milda ögon.

Dagen därefter — må det tillåtas mig att anföra äfven detta mera enskilda minne — den 5 september inbjöd Madvig jämte två danska professorer sina gäster till en längre färd i vagn från Vedbæk och Rungsted öfver Hörsholm till Frederiksborg, der han själf för nära sjuttio år sedan gått i skola. Där vandrade den gamle, själf, liksom dagen, högsommar ännu i efterhösten, omkring än som de seendes vägvisare, än ensam och tankfull mönstrande sina gamla minnen. På hemfärden togo vi från Hörsholm öfre vägen, som löper mellan lummiga parker och leende ängar, till dess, när dagen begynt svalkas och vi redan kände friska vindar från Öresund, vår vagn höll stilla vid en skogslund, på hvars andra sida Madvig egde sin sommarbostad. Där steg den gamle af och skulle med sina särskilda gäster på en skogsstig återvända till hemmet. Vänligt letade han rätt på hvar och en af oss svenskar, från hvilka han skulle skiljas, och sade oss med handslag och »Lev vel» sitt afsked. —

När vi tre månader därefter stodo vid hans kista och sågo oss om i det praktfulla castrum doloris och den lysande församlingen, kommo vi att tänka på att den store mannen också varit en högt uppsatt man. Men vårt hjärta kände ock med sorg, hvilken god man i honom försvunnit från vår synkrets.

»Det var en man, en *man* och det i allo.
Mitt öga skådar ej hans like mer.» *C.*

Den franska revolutionens idéer i 1789 års riksdagsbesvär.

AF

S. J. Boëthius[1].

Liksom hos oss så plägade äfven i Frankrike under ståndsriksdagarnas tid i sammanhang med valen uppsättas riksdagsbesvär — här kallade *cahiers des doléances* eller ock blott och bart *cahiers*[2]. Detta bruk iakttogs äfven vid sammankallandet af den *sista* franska ståndsriksdagen, den hvars sammanträde skulle gifva signalen till utbrottet af 1789 års revolution; ja, vid detta tillfälle erhöll den ifrågavarande åtgärden t. o. m. en vida mera omfattande karaktär än som någonsin förut varit vanligt. Vid valen till 1789 års riksdag tillämpades nämligen en så godt som oinskränkt valrätt, och samtliga de röstberättigade egde att medverka i besvärens upprättande antingen på valkretsarnas valsammankomster, på hvilka de definitiva besvären för de olika stånden redigerades, eller i kommunerna, inom hvilka primäruppgifter samlades, som sedan lades till grund för det tredje ståndets valkretsbesvär. I följd häraf kunna 1789 års cahiers sägas gifva uttryck för så godt som *alla* samhällsklassers önskningar, ja kunna anses såsom resultat af ett slags allmän folkomröstning.

Men äfven med hänsyn till sitt innehåll ega dessa urkunder en mer än vanligt omfattande karaktär. Då förordningen om deras uppsättande utfärdades, var *Necker* den ledande mannen inom Ludvig XVI:s regering. Eftervärlden har så-

[1] Denna uppsats är en för Ny svensk tidskrift gjord bearbetning af en episod ur ett snart utkommande större arbete öfver franska revolutionen.

[2] Ordet cahier betyder egentligen pappers- eller pergamentshäfte.

som ett väsentligt fel i hans statsmannaverksamhet anmärkt, att han hyste en allt för stor benägenhet att lyssna efter den allmänna opinionens vindkast och därför förbisåg vigten af att regeringen själf stälde sig i spetsen för det stora reformverk, hvartill riksdagens sammanträde nödvändigtvis måste gifva anledning. Detta röjer sig äfven i den ifrågavarande förordningen (daterad den 24 januari 1789). »De deputerade», heter det däri, »skola förses med allmänna och tillräckliga instruktioner och fullmakter för att *föreslå,* påminna om, råda och samtycka till *allt,* som angår statens behof, missbrukens reformerande, upprättandet af en fast och varaktig ordning i alla styrelsens grenar, vårt rikes allmänna lycka samt hvars och ens af våra undersåtar bästa.» Tydligen innebar detta initiativets öfverflyttande från regeringen till folket och dess representanter, och man torde ej misstaga sig, om man häri söker en väsentlig orsak till den tidigt framträdande åsigten, att 1789 års riksdag var *en allsmäktig konstituerande församling*. Hvilka olägenheter, som möjligen följde häraf, därom må revolutionens historia upplysa; här må emellertid anmärkas, att den vidsträckta befogenhet, som sålunda gafs åt valmännen, i *historiskt* hänseende medfört en väsentlig fördel. 1789 års cahiers hafva härigenom kommit att innehålla ett det yppersta material för studiet af Frankrikes sociala förhållanden vid revolutionens utbrott, men lemna därjämte äfven de värderikaste upplysningar om de önskningar, som vid denna tidpunkt rörde sig inom det franska folket. Också har deras stora betydelse i dessa hänseenden allt mer blifvit insedd. Redan under revolutionsperioden sammanfördes de af den lärde arkivarien Camus till en stor samling, som utgör en af de förnämsta skatterna i Frankrikes riksarkiv (Archives nationales). Genom det i senare tider utgifna urkundsverket, *Archives parlementaires*, äro nu valkretsarnas cahiers samt äfven en del kommuners i tryck tillgängliga för allmänheten, och senare tiders franska historieskrifvare hafva med ifver öst ur denna rika källa. Då den franska revolutionens historia på grund af denna händelses universela betydelse på visst sätt kan anses såsom hela den civiliserade världens tillhörighet, torde en undersökning af ett för revolutionshistorien

så upplysande material jämväl vara af intresse för Ny svensk tidskrifts läsare. Emellertid är ämnet för rikt för att här i sin helhet kunna behandlas, och vi lemna därför å sido dessa cahiers' betydelse för kännedomen om Frankrikes sociala tillstånd omedelbart före revolutionen och inskränka oss till några antydningar om hvad vi af dem kunna lära angående det allmänna tänkesättet inom landet. I detta hänseende torde de äfven erbjuda det största allmänt mänskliga intresset. De låta oss blicka in i det idéarbete, hvarur revolutionens för hela vår civilisation så betydelsefulla katastrof framgick, visa oss i hvad mån detta tedde sig olika inom det franska folkets olika klasser, ja kunna nästan sägas utgöra revolutionen *in nuce*. De äro därför i hög grad egnade att lära oss *förstå* denna händelse.

Betrakta vi nu först *adelns* cahiers, så erhålla vi däraf den märkliga upplysningen, att detta stånd vid tidpunkten för revolutionens utbrott gent emot konungamakten intog *en fullkomligt revolutionär hållning*[1]. Allmänt begäres nämligen i dess cahiers, att *riksdagen* skulle gifva Frankrike en fri författning. Såsom hufvudpunkt i denna angifves, att skatter och lagar skulle bestämmas med samtycke af periodiskt återkommande eller rent af permanenta riksdagar, ja exempel finnas t. o. m. på, att man häråt velat ge retroaktiv verkan, så att de hittillsvarande, ej blott skatterna, utan äfven lagarna endast skulle anses såsom provisoriskt gällande. Riksdagens makt öfver finanserna ville man för öfrigt äfven låta omfatta statsregleringen; vidare yrkas på ministeriel ansvarighet, på att intendenturen skulle afskaffas och förvaltningen helt och hållet öfverlemnas åt provinsförsamlingarna, på att lettres de cachet ej mer skulle få utfärdas, att statsfängelserna, särskildt *Bastiljen*, skulle förstöras samt personlig säkerhet och eganderätt, pressfrihet och brefskydd garanteras. Några ville beröfva konungen makten att fritt utnämna domare, i det dessa skulle tillsättas på förslag af provinsialständerna, och i åtskilliga yrkas på juryinrättningens införande.

[1] Detta bestyrkes för öfrigt äfven af den med den franska aristokratien nära förbundne Axel von Fersen d. y. I december 1788 och i januari 1789 skref han till sin far, att hela världen (d. v. s. den förnäma) och i synnerhet fruntimmerna blott talade om framåtskridande och *författning*. Klinckowström: *Le comte de Fersen et la cour de France*. I ss. XLIV o. f.

Särskildt visade ståndet mycken obenägenhet mot att låta konungamakten fritt disponera öfver den väpnade styrkan; allmänt begäres sålunda, att de utländska legotrupperna skulle med ed förbindas att aldrig bära vapen mot franska medborgare, och äfven med afseende på de inhemska uppstäldes fordringar, som skulle satt regeringen ur stånd att med nödig kraft sörja för den inre ordningens upprätthållande.

Hvad som gör dessa anspråk ännu märkligare äro de grundsatser, i kraft af hvilka de framställas.

Såsom skäl finna vi nämligen åberopade: »förnuftet», »människornas oförytterliga rättigheter», »samhällskontraktet», och flere adliga cahiers ville åt den nya konstitutionen gifva den allmängiltiga formen af en *mänsklig rättighetsförklaring*[1]. När det gälde att bekämpa konungamakten, har således den franska aristokratien vid revolutionens tröskel ej tvekat att begagna sig af den liberala eller revolutionära upplysningsfilosofien. Dennas inflytande visade sig äfven i yrkanden på undervisningsväsendets ombildning, negerslafveriets och slafhandelns undertryckande samt civil- och kriminallagstiftningens reformerande, och med afseende på de kyrkliga förhållandena märker man i synnerhet att de läror, till hvilka de förnäma salongerna denna tid så gärna lyssnat, ej blifvit utan frukt. Sålunda begära en mängd af adelns cahiers religionsfrihet för icke-katoliker; flera af dem angripa direkt den bestående kyrkan genom yrkande på reformer inom klosterväsendet, t. o. m. munkordnarnas undertryckande, på försäljning af kyrkliga gods för nationens räkning m. m. d.

När ståndets cahiers börja yttra sig om de sociala frågorna, förbleknar däremot hastigt denna liberalism. Med afseende på *en* punkt visade sig visserligen ståndet äfven inom detta område böjdt för en genomgripande reform, nämligen

[1] Så t. ex. begärde adeln i Paris, »framför allt, att det skulle göras en uttrycklig förklaring af de rättigheter, som tillhöra alla människor». Denna tanke kan anses såsom en naturlig frukt af tidsandans abstrakta riktning, men till dess uppkomst har äfven den unga amerikanska fristatens exempel bidragit. Till försvar för sitt motstånd mot den engelska regeringen proklamerade nämligen kongressen 1774 vissa oförytterliga både nationela och mänskliga rättigheter, självständighetsförklaringen af den 4 juli 1776 motiveras genom åberopande af vissa mänskliga rättigheter, och de särskilda staternas författningar börja med rättighetsförklaringar.

med afseende på beskattningen; ty ej nog med att dess cahiers allmänt innehålla yrkanden på en ombildning af de indirekta skatterna, de tillstyrka enhälligt, åtminstone för tillfället, en *likformig direkt beskattning*, d. v. s. *upphäfvandet af de privilegierade klassernas skattefrihet*. I tid framstäldt, skulle detta anbud antagligen för en lång framtid hafva kunnat rädda den franska aristokratiens ställning. Nu kom anbudet emellertid för sent. Under de sista årens oro hade jämlikhetsidéerna gripit omkring sig allt för mycket, för att det tredje ståndet skulle låta sig nöja med detta medgifvande; med oemotståndlig makt fordrade nu nationens flertal ett *fullständigt* undanrödjande af dessa privilegier och feodala rättigheter, hvilka, så de ena som de andra, genom den franska aristokratiens försummande af alla aristokratiska pligter nu blifvit fullkomligt oberättigade. En dylik tillämpning af »de mänskliga rättigheterna» ville dock adeln i allmänhet ej veta af. I *de flesta* af dess cahiers åtföljes medgifvandet om likhet i beskattning af ett uttryckligt förbehåll om *alla öfriga rättigheters och privilegiers bibehållande;* bland dessa nämnes särskildt i flere: adelns uteslutande rätt till officersplatser, och åtskilliga valkretsar förbjödo sina representanter att samtycka till någon på lagstiftningsväg åstadkommen *aflösning* af de feodala rättigheterna. Hvad som under sådana förhållanden var att vänta med afseende på en verklig social frigörelse, i fall ståndsomröstningen vid riksdagen bibehölls, är lätt att inse, och nu var just ett sådant bibehållande något, som flertalet af adelns cahiers äfven fordrade eller åtminstone förordade. Ej minst betecknande äro slutligen de i några cahiers förekommande yrkandena, att adelsmän fortfarande skulle ensamma få bära värja, eller adelns i Alençon begäran om ett särskildt utmärkelse- och igenkänningstecken för adliga män och kvinnor — de lemna ett egendomligt vittnesbörd om, huru denna aristokrati, sedan den förlorat kärnan, med så mycket större ifver höll fast vid skalet.

Af dessa cahiers framgår sålunda, att den franska adeln ingalunda varit berättigad att, såsom den sedan gjorde, påstå sig hafva under revolutionen varit konungadömets svurna riddare. De visa tvärtom ovedersägligt, att denna klass 1789 äfven den åsyftat en mot konungadömet riktad revo-

lution, men en revolution som, under det att den, på ett enda undantag när, lemnade aristokratien i okvald besittning af dess sociala företräden, skulle till den samma öfverflytta den högsta politiska myndigheten, ty detta skulle naturligtvis blifvit följden af en så godt som suverän riksdag med bibehållen ståndsomröstning.

På grund häraf synes man också berättigad till det påståendet, att hvad som sedermera skapade en så oöfverstiglig klyfta mellan revolutionen och Frankrikes gamla adel var ej våldförandet af den *monarkiska*, utan af den *aristokratiska* principen, och att, *om* revolutionen visat mera skonsamhet mot den senare, skulle aristokratien ej haft något synnerligt att invända däremot.

Men om sålunda en samverkan mellan revolutionen och aristokratien varit möjlig, var det ej då en olycka för Frankrike att en sådan ej kom till stånd? Denna fråga har af den utmärkte franske forskaren Tocqueville, särskildt med anledning af de liberala tendenser som röja sig i adelns cahiers, besvarats jakande [1], och äfven Taine synes i sitt nyligen utkomna stora arbete öfver franska revolutionen [2] luta till samma åsigt. För en sådan uppfattning saknas ej häller tungt vägande skäl. Just för själfstyrelsens utöfvande behöfva fria stater ett aristokratiskt samhällselement, och då den franska adeln nu visade sig omfatta frihetens sak, hade det ej då varit lyckligt, om denna klass, som nu en gång genom den historiska utvecklingen blifvit nationens främsta, fått gå i spetsen, när frihetens och själfstyrelsens grundsatser skulle realiseras?

Låt vara att denna adel, såsom vi sett, ej var fri från ståndsfördomar: inga af dessa aristokratier, hvilka gjort friheten så ovärderliga tjänster — t. ex. Greklands, Roms eller Englands — hafva varit det, men detta har ej hindrat, att folken under deras ledning kunnat utveckla sig till större verklig själfständighet än under en allt nivellerande och af själfbeherskning oförmögen demokrati. Visserligen skulle revolutionen då ej fått blifva en världsstormande protest mot de orättvisor, som bördsadel och ärftliga privilegier

[1] *L'ancien régime et la Révolution.*
[2] *Les origines de la France contemporaine.*

innebära för ett idealistiskt åskådningssätt, men den skulle i stället efter all sannolikhet hafva låtit den politiska friheten slå fasta rötter, och på dennas träd hade sedan den sociala jämlikhetens frukter i lugn kunnat utveckla sig. Häremot skulle emellertid kunna invändas, att den franska adelns företräden voro allt för oskäliga för att ens friheten skulle varit värd ett sådant offer som deras bibehållande, men äfven om man ej vill fästa sig härvid, så framställer sig likväl ett annat tvifvelsmål: skulle den franska adeln verkligen varit i stånd att öfvertaga ledarerollen inom ett fritt samhälle? . Af alla tecken att döma ser det i själfva verket ut, som om det förstörelseverk, enväldet låtit öfvergå denna samhällsklass, varit så grundligt, att den beröfvats alla de nödiga förutsättningarna härför. Historien visar nämligen, att ett af de allra vigtigaste vilkoren för att en aristokratisk ledning skall kunna ega rum är, att det öfriga folket med förtroende blickar upp till den aristokratiska klassen, samt att äfven denna, särskildt då den, såsom här, är ytterst talrik, inom sig eger naturliga ledare i en högadel. Men inom det gamla Frankrike var förtroendets band brustet ej blott mellan de ofrälse och adeln, utan ock mellan adelns egna olika lager. Adelns cahiers lemna märkliga bevis på den ovilja, som den högre adelns (hofadelns) gynnande uppväckt hos lågadeln (såsom då de innehålla talrika och kraftiga protester mot hofpensioner och framför allt mot de för högadeln gynsamma befordringsgrundsatserna inom armén), men de visa jämväl, att samma nivellerande jämlikhetsbegär, som gripit det tredje ståndet, äfven beherskade adeln, när det blef fråga om ståndets *politiska organisation*. Om nämligen något skulle varit i stånd att på den nya samhällsordningen inympa ett verkligt lifskraftigt aristokratiskt element, hade det säkerligen varit att låta den oformliga treståndsrepresentationen utbytas mot ett tvåkammarsystem med ett efter engelskt mönster bildadt öfverhus, men just emot en sådan anordning förekomma i adelns cahiers förbittrade angrepp, och såsom skäl härför angifves uttryckligen, att upprättandet af ett öfverhus skulle omintetgöra den jämlikhet, som borde utmärka förhållandet mellan ståndets alla medlemmar. Dessutom saknades inom den franska adeln de

för en verklig politisk aristokrati nödvändiga traditioner, som kunna förmå en dylik klass att låta den offentliga verksamheten, ej de yttre företrädena, bli hufvudsak, samt att sätta det helas välfärd framför personliga fördelar eller tycken. Trots de liberala talesätten i tidens anda är det därför att befara, att, *om* den franska adeln nu fått öfvertaga ledningen af frihetsverket, detta ej blott blifvit en byggnad utan underlag, utan också, såsom vid föregående tillfällen, då denna adel sökte rycka upp sig ur sin politiska indolens, kommit att urarta till blott aristokratiskt fronderi; och vill man se, huru en sådan frihet på längden tager sig ut, må man betrakta Polens historia under nyare tiden och Sveriges under frihetstiden; båda erbjuda exempel på hvad det innebär för ett land att ega en regerande »riddarhusdemokrati» — och detta var just det politiska ideal som i allmänhet möter oss i adelns cahiers. Huru mycket man med skäl kan beklaga det aristokratiska elementets undanskjutande under revolutionen, torde dock sålunda orsaken därtill böra sökas ej blott i *deras* oförstånd, som gåfvo rörelsen dess riktning, utan äfven i den franska adelns egen beskaffenhet.

Med afseende på *presterskapets* cahiers kunna vi här inskränka oss till det omdömet, att de, utom med afseende på religionsfriheten, som de alls icke ville veta af, gå i samma riktning som adelns, i det äfven de å ena sidan yrka på enväldets afskaffande, å den andra ådagalägga en ganska utpräglad ståndsegoism. I båda hänseendena röja de dock i allmänhet mindre djärfhet än adelns.

Gå vi slutligen till det *tredje ståndets* cahiers, så möter oss först och främst en viss olikhet mellan kommunernas och valkretsarnas.

De förra sätta nämligen i främsta rummet afhjälpandet af de ekonomiska svårigheter, af hvilka de enskilda trycktes, och rikta därför sitt hufvudangrepp på *de feodala rättigheterna*. De senare åter gifva försteget åt en *genomgripande ombildning af hela samhällsskicket;* men de kunna därför ej beskyllas för att hafva alldeles försummat den förra synpunkten. Den allmänna och väsentliga skilnaden mellan de båda privilegierade ståndens cahiers och det tredje ståndets är nämligen, att det senare ej nöjde sig med att fordra politisk

frihet utan äfven ville utjämnandet af de sociala orättvisorna. I det förra hänseendet gick det i allmänhet med afseende på de rent praktiska bestämmelserna knappast längre än adeln. I det senare förtjänar i främsta rummet märkas den samstämmighet, hvarmed det yrkade på gemensamma omröstningar vid riksdagen — det första och nödvändiga vilkoret för att något väsentligt på detta område skulle kunna uträttas. En mängd cahiers ålägga t. o. m. uttryckligt det tredje ståndet, för den händelse de öfriga vägrade sitt samtycke till en sådan anordning, att det såsom representerande nationens flertal (»24 millioner», under det de adliga och presterliga riksdagsmännen blott representerade »4 à 500,000» individer) skulle ensamt eller tillika med de andra ståndens minoriteter förklara sig för *nationalförsamling*. För öfrigt ingå också domsagornas cahiers på speciela frågor af social natur; så begäres t. ex. allmänt de feodala bördornas *aflösning*, ämbetens besättande utan afseende på börd och afskaffande af adelsmännens rätt att ensamma bära vapen. I ifver för reformer i human anda gaf det tredje ståndet naturligtvis ej efter för adeln, och med synnerlig kraft förde det de lägre presternas talan mot hofkleresiet, därvid särskildt protesterande mot att börden gjordes till befordringsgrund äfven inom kyrkan.

Vi hafva sett, huru redan adeln ville grunda det blifvande franska samhällsskicket på *rättigheter, som skulle vara utmärkande för människan såsom sådan*. Denna benägenhet möter oss, såsom naturligt är, äfven hos det tredje ståndet, bland hvilket den rådande filosofien hade sina mest hängifna och uppriktiga lärjungar: i dess cahiers förekomma dels yrkanden på en dylik rättighetsförklaring, dels lemnas i dem detaljerade förslag till en sådan, och dels framställa de sina reformförslag under formen af *allmängiltiga* fordringar. Då det var ur det tredje ståndet, som 1789 års lagstiftare förnämligast skulle komma att utgå, kan det då vara af intresse att närmare undersöka de principer, som af detta stånd uppstäldes för Frankrikes och världens omskapande. Dessutom var det nog i det stora hela samma principer, hvilkas proklamerande adeln åsyftade med sitt yrkande på en rättighetsförklaring. Detta kan synas orimligt på grund af den oförenliga mot-

satsen mellan dem och ståndets fasthållande vid sina företrädesrättigheter, men så stor var tidens naiva optimism, att motsägelsen då säkerligen undgick de flesta. Mer än något annat voro sålunda de idéer om vilkoren för det mänskliga samhällslifvet, som vi nu gå att härleda ur det tredje ståndets cahiers, vid revolutionens början *gemensamma för alla klasser*, och de kunna därför framför allt betraktas såsom revolutionens ideela grund.

Af den föregående undersökningen af det tredje ståndets cahiers framgår redan, att både frihet och jämlikhet var hvad ståndet fordrade af samhällslifvet samt att följden häraf blef ett i högsta måtto berättigadt reformsträfvande. Åt dessa fordringar var det nu som ståndet sökte gifva större helgd genom att framställa dem såsom grundade på människonaturens allmänna beskaffenhet. Just vid dessa försök har det emellertid i hög grad skattat åt den rådande modefilosofiens ensidigt abstrakta uppfattning af samhällsfrågorna. Då t. ex. tredje ståndet i *St. Pierre-le-Moutier* till stöd för sina yrkanden på social jämlikhet anför, att »alla människor voro lika före sin sammanslutning i samhällen», visar detta, att man här med Rousseau förbisåg, att de mänskliga anlagens olikhet måste skapa en olikhet i lefnadsvilkor, som ej har sin grund i samhällsordningen och ej af någon sådan kan afhjälpas, eller med andra ord: att man förblandade den *konstlade* bristen på jämlikhet med den *naturnödvändiga*, och för så vidt det tredje ståndets i Nemours fordran, att »alla människor skola hafva rätt att fritt göra hvad som ej skadar andra», såsom antagligt är, var afsedd att utgöra en uttömmande *definition på friheten*[1] — röjer sig däri en annan missuppfattning af mänsklighetens lifsvilkor.

En dylik åskådning af friheten hvilar nämligen tydligt på förutsättningen, att människolifvet *ej* innebär en strid

[1] Åtminstone användas just dessa ord i den formliga definition däraf, som sedan intogs i den konstituerade församlingens rättighetsförklaring: »La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui.» Betecknande är, att i 1795 års författning — vid hvars utarbetande man hade att stödja sig på en mognare erfarenhet — har denna definition fått den rimligare lydelsen, att friheten består i att kunna göra allt, som ej skadar andras *rättigheter*.

mellan olika intressen, som frestar individen att söka sin fördel på andras bekostnad, ja en strid, hvarunder hans handlingar äfven oafsigtligt kunna blifva till förfång för andra. Det torde vara bekant, att Rousseau antagit, att »naturtillståndet» karakteriserades genom frånvaron af all dylik strid, och det tredje ståndet i Nemours förklarar nu i inledningen till sin rättighetsförklaring, att dygdens och rättvisans makt äro så stora, att det endast är under skenfagra förevändningar som man kan »grunda sin fördel på andras skada», och att något sådant blott kan lyckas under »oupplysta tidsåldrar». All den orättvisa, som då faktiskt fans i världen, ansåg man sålunda tydligt hafva sin orsak i det bestående samhället; om detta ombildades i enlighet med naturens och förnuftets fordringar, om människorna, sedan *upplysningen* visat hvad som var *rätt*, erhölle en fullständig frihet, då skulle således alla orättvisor försvinna, ej längre den ena människan se sig till godo på den andras bekostnad; med ett ord, ett tillstånd af paradisisk frid och lycka blifva rådande. Denna tro på mänsklighetens harmoniskhet eller, som man då äfven plägade säga, *allmänna broderskap* var i själfva verket en herskande föreställning bland denna tids »upplysta» [1], och med fullt skäl har man därför vid sidan af fordringarna på *frihet* och *jämlikhet* gifvit den samma hedersplatsen bland hvad som kallats *»1789 års idéer»*.

Onekligen ligger det något tilltalande och upplyftande i denna tro, men olyckligtvis motsvaras den blott allt för litet af hvad erfarenheten har att lära oss. Den mänskliga tillvaron, för så vidt den är en del af sinnevärlden, *kan* nämligen ej frigöra sig från den obevekliga lag, hvaraf denna i sin helhet beherskas: *kampen för tillvaron.* Skulle fri-

[1] Det skulle tyckas, som om en sådan tro borde stå i strid med upplysningens materialistiska världsåskådning och dess praktiska konsekvens: Helvetii åsigt att egoismen är driffjädern till allt mänskligt handlande; och detta är nog äfven fallet. Hos upplysningens män fans emellertid en viss naivitet, som kom dem att ej alltid räkna så noga med konsekvensen, och ofta finner man hos dem den krassaste materialistiska åskådning af världen förenad med de mest idealistiska föreställningar om den del af denna, som människolifvet bildar. För öfrigt bör dock ihågkommas, att om den materialistiska skolan också accepterade idén om mänsklighetens broderskap, var dock dennas egentliga förkämpe, Rousseau, en afgjord idealist.

heten bestå i rätten att blott göra hvad som ej är skadligt för andra, skulle den i själfva verket blifva en chimär eller reduceras till ett minimum. De oskyldigaste handlingar, ja t. o. m. de, som åt tusenden medfört välsignelser, äro ofta skadliga för andra. Ju större den duglighet är, med hvilken affärsmannen drifver sin verksamhet, dess större blir förlusten för hans konkurrenter; en plats kan ju vanligen ej besättas utan att andra få stå tillbaka, d. v. s. skadas i sina intressen, och huru mången stilla lycka har ej grusats genom dessa uppfinningar, som utgöra mänsklighetens triumfer och fört arbetet in på nya, ej förut anade vägar. Erfarenheten visar ock, att det ej blott är på detta så att säga ofrivilliga sätt, som människorna tillfoga hvarandra skada och lidanden, utan ock att den starkare vanligen är benägen att direkt förtrycka sina svagare likar; och en *oinskränkt* frihet måste därför leda ej till frid och rättvisa, utan till strid och förtryck. Långt ifrån att hafva infört förtrycket i världen, är det tvärt om samhället som i någon mån satt gränser därför. Själfva de institutioner, mot hvilka revolutionen i den förtryckta mänsklighetens namn riktade sina häftigaste anfall, feodalismen och envälde, hafva en gång haft till uppgift att åtminstone i någon mån förmildra de svagares lott under tider, då styrkans lag just i följd af samhällsbandens upplösning eller svaghet hade nästan oinskränkt herravälde; ännu i dag visar oss t. ex. krigsfångens och kvinnans behandling hos de ociviliserade folken, att ju mindre utveckladt samhället är, dess vildare och brutalare blir denna tillvarons kamp, som i förening med anlagens olikhet är den väsentligaste grunden till att »ej lika falla ödets lotter», och skulle man med Rousseau antaga, att en tid funnits, då människorna lefde utan allt slags samhällsordning, så torde urbilden till detta »naturtillstånd» ej böra sökas i sägnen om en försvunnen guldålder, utan i den om Kain och Abel. Hvarthän i tiden och rummet man än vänder sig, mötes man sålunda af en strid mellan olika intressen, och *om* människans hela tillvaro blott fölle inom sinnevärlden, funnes därför ingen sannare sats än Helvetii påstående, att egennyttan är driffjädern till allt.

Men mot denna sinnevärldens lag uppreser sig hos mänskligheten en lika outplånlig längtan efter oegennytta, kärlek, rättvisa och frid, och en gång i tidernas lopp har denna fordran funnit sin rätte tolk i honom, hvars hela lära och lif var uttryck för en oändlig självförsakelse. I kraft af denna »kärlekens lag» är det, som samhället och framför allt det kristna samhället förmått och — låtom oss hoppas det — allt mer skall förmå att utan frihetens uppoffrande inom rimliga gränser inskränka egoismens naturnödvändighet. Att alldeles upphäfva den samma skall dock aldrig lyckas, då äfven människornas inbördes förhållande i någon mån måste bestämmas af de i sinnevärlden herskande lagarna[1]. Kristendomen erkänner också detta, i det den uttryckligt förklarat, att det gudsrike, den uppstält såsom mål, ej är »af denna världen», och att först bortom tidens gränser den fullständiga harmonien kan realiseras. När man i dess namn har velat alldeles undandraga sig sinnevärldens lagar, har detta ledt till asketismens självbedrägeri. och när man, ej nöjande sig med att låta den vara en *andlig* kraft,

[1] Emellertid finnes det såsom bekant en samhällslära, som tror på en sådan möjlighet—nämligen *den kommunistiskt-socialistiska*. Härvid bör dock först och främst märkas, att om denna skall kunna hafva någon utsigt till framgång, så måste den helt och hållet uppoffra *friheten*, enär individens *fria* utveckling ovilkorligen måste leda till att den i ett eller annat hänseende starkare tager försteget för den svagare, hvilken sålunda blir lidande. Kunde nu socialismen befria de svagare från de lidanden, som den n. v. samhällsordningen, d. v. s. friheten, för dem medför, så borde den emellertid visserligen hälsas såsom mänsklighetens välgörare, men det synes föga antagligt, att försöken att realisera en ordning, som bryter med hela den jordiska tillvarons existensvilkor: kampen för tillvaron, skall kunna leda till annat än förstöring. Det är fara värdt, att i det socialistiska samhället nöden ej blott skulle fortfara utan skulle blifva både allmännare och fruktansvärdare än i det gamla, ty utan rätt för individen att själf i någon mån bestämma öfver sin verksamhet och dess frukter — hvilket alltid måste leda till social olikhet — skola svårligen de resurser kunna utvecklas, som erfordras blott och bart för mänsklighetens lifnärande, för att nu icke tala om dess höjande. Lika fördärfligt som det vore, om samhället afsade sig all rätt att begränsa den individuela friheten — hvartill en ensidig utveckling af frihetsidén leder — lika fördärfligt synes det därför skola blifva, om samhället alldeles ville undertrycka den samma, hvilket åter är det enda sättet att realisera den rousseauska och socialistiska broderskaps- och jämlikhetsdrömmen. Att söka finna en allt riktigare medelväg mellan dessa båda ytterligheter torde vara den riktning, i hvilken arbetet på det mänskliga samhällets fullkomnande bör gå. Den franska revolutionens stora misstag var, att den trodde sig kunna förena de båda oförenliga motsatserna: en fullständig frihet och en fullständig jämlikhet; de absoluta frihetsvännernas (Manchesterskolans) fel är att blindt hylla den förra; socialismens åter att blott hafva sinne för den senare.

som *inifrån* får söka att småningom genomsyra jordelifvet, velat *med världens medel* realisera dess idéer, har detta blott till fullo bekräftat dess stiftares utsago, att hans rike ej var af denna världen; i stället för det åsyftade gudsriket uppstod påfvedömet, i hvilket de kristliga idéerna blott blefvo vackra skyltar, men egoismen och världslig maktlystnad de egentligen verksamma krafterna.

Af det nu sagda visar sig dock, att emellan kristendomen och den franska revolutionens ursprungliga idéer finnes en väsentlig öfverensstämmelse, i ty att det mänsklighetens allmänna broderskap, som den senare skref på sitt banér, äfven är kristendomens mål. Att revolutionen vid försöken att realisera detta mål begick beklagliga misstag, bör ej skymma vår blick härför. Mänskligheten finner aldrig sanningen i dess fullkomlighet, men endast därigenom att de eviga idéerna, om också under felaktiga former, framställas för dess blick, kan utvecklingen gå framåt.

Om ej en ideel belysning tid efter annan kastas öfver samhällsinstitutionerna, hemfalla de, äfven om de ursprungligen haft till uppgift att förmildra tillvarons fruktansvärda kamp, själfva under dennas lagar och träda i egoismens tjänst. Att hafva pröfvat det gamla samhället med det ideala krafvet såsom måttstock är den franska revolutionens berömmelse, och häri ligger äfven den förnämsta förklaringen till dess universela betydelse. Då det var i *allmängiltiga* principers namn, som den handlade, kunde dess storverk blifva världsbefriande och dess misstag tjäna såsom varning för *alla* folk.

Hvilka dessa storverk och dessa misstag voro, tillhör det historien om revolutionens förlopp att närmare utreda, men af den föregående undersökningen torde framgå, att såväl de ena som de andra till stor del kunna ledas tillbaka till dessa cahiers, hvilka så kraftigt återspegla det franska folkets dåvarande tankelif.

De visa oss, att detta folk mer än något annat var medvetet om behofvet af den hittillsvarande europeiska samhällsordningens ombildande till större ändamålsenlighet, men de visa ock, att det härvid ej nöjde sig med att inom förnuftiga gränser söka inskränka den intressenas strid, som utgör den

jordiska tillvarons grundvilkor utan ville organisera samhället på den *falska* förutsättningen, att en sådan strid ej alls existerade eller åtminstone var en lätt afhjälpt abnormitet. Följden blef naturligtvis ej, att de brutala krafterna försvunno, utan att de lösgjordes. I stället för en frihet, som ej skulle skada någon, fick man frihet för våldet och ondskan att fritt drifva sitt spel. I stället för den *harmoni,* som utgjorde på en gång målet och förutsättningen för det nya samhället, uppstod *skräckväldet, en kamp för tillvaron* så vild och så grym, att historien sällan haft att uppvisa något motsvarande.

Kritik öfver kritiker.

G. af Geijerstam, **Ur samtiden.** Stockholm, A. W. Björcks förlag, 1883.
Nils Erdmann, **Modern realism.** Stockholm, Jos. Seligmann & C:is förlag, 1884.
G. af Geijerstam, **1885,** revy i literära och sociala frågor. Stockholm, Z. Hæggströms förlagsexpedition, 1885.
Carl Carlsson, **En mot tio,** litterära vensterns program granskadt. Stockholm, Carl Suneson, 1885.
G. af Geijerstam, **1886,** revy i literära och sociala frågor. Stockholm, Z. Hæggströms förlagsexpedition, 1886.
Robinson, **Realister och idealister,** tidsteckningar, 1—3. Upsala, R. Almqvist & J. Wiksell, 1885.
Ola Hansson, **Literära silhouetter.** Stockholm, Z. Hæggströms förlagsexpedition, 1885.
L. B., **Björnstjerne Björnson** som författare, politiker och personlighet; ett utkast. Stockholm, Albert Bonnier, 1885.

Det är så godt att genast från början förklara, att afsigten med följande lilla uppsats, trots titeln, ingalunda är att försöka någon »lagstiftning i snillets värld», utan helt enkelt att med stöd af senast utkomna litterära kritiker framställa några anmärkningar rörande kritikens ställning i vårt land för närvarande.

Det kan då icke undgå att falla i ögonen, att den litterära produktionen för närvarande lider af en viss afmattning, efter den nästan feberaktiga verksamhet, som under några år rådt på detta område. Och sammalunda är fallet med kritiken; den har följt den litterära produktionens flod, nu följer den dess ebb. Då den realistiska riktningen — den må så kallas i brist på bättre gruppnamn — bröt in hos oss och förde ungdomen med sig, gjorde sig ett lifligt behof gällande att klargöra denna riktnings innebörd. Detta framträdde först hos sådana kritiker, som i den nya rikt-

ningen sågo företrädesvis en ny konstform, som skulle öka och vidga medlen för en sann tolkning af mänskolifvet, öppna nya banor för skapande krafter och kanske till och med framkalla sådana; ty de naturer som skapa något äro andra än de hufvudsakligen receptiva, som i en efterklangsperiod i tredje eller fjärde hand variera de en gång såsom nya och friska framkomna melodierna, och de förra behöfva — med sällsynta undantag — beredd mark för att gro, sympatier åtminstone hos ett fåtal som förstår dem, förmåga hos publiken att bedöma den nya riktningens alster efter förutsättningar, som ej äro den allt för främmande. Dessa kritikers syfte var sålunda att lära allmänheten att rätt förstå den nya riktningens alster, värdera hvad som kunde vara godt hos dem, och därjämte att motarbeta den böjelse, som hos de unga författarne visade sig att stelna i en ny doktrin. Men det fans andra kritiker, som i den nya riktningen sågo ej blott en ny konstform utan en ny lifsåskådning, fiendtlig mot det bestående på alla områden och utan några ideal. Dessa höggo in på den nya riktningens alster med nästan blind hänsynslöshet och förbittring och glömde härunder den vigtiga och enda rättvisa grundsatsen att taga allting för hvad det är. Med författarenamnet var ofta bokens öde gifvet. Det var med dessa kritiker som med blomstervännen, hvilken endast beundrade rosor; för honom blef hvarje annan blomma, den måtte vara så fullkomlig i sin art som hälst, bara ogräs, men hvarje ros, hur förkrympt och färglösden än var, ett föremål för beundran och omhuldning. Må vara att de unga författarne i någon mån själfva voro skulden därtill. Ungdomen är till sin natur hänsynslös; de ideal som ej bygt sig upp inifrån, som ej vuxit fram i lifvets strider, utan som den fått i böcker och lexor färdiga utifrån, förstår den ej att skatta, de äro för den ting utan eget lif och än mera utan lifgifvande kraft, afgudabilder, som skola störtas och brännas, såsom Fritjof gjorde med Baldersbilden, »träbelätet som föll från sätet och brände ned som annan ved». Skulle nu dessa ideal i någon mån ha stelnat i vissa former, skulle de hotande och afskräckande ställas upp mot det nya lif som rör sig hos ungdomen och ej kunna upptaga detta lif i sig, gifva det sitt berättigande, leda och

reglera, sporra och värma det, då händer det lätt att idealen själfva förväxlas med deras tidsform och man i kampen mot den senare äfven måttar hugg åt de förra och framför allt sigtar åt de personer, som, i god tro att de utgöra ett, gå till kamp för båda. Och ett uttaladt ord har sin konsekvens; äfven om man gått för långt, är det svårt att gå tillbaka; hällre då än längre fram, om äfven den flock, som följt med erkännande eller åtminstone med sympati, dagligen glesnar och de som gått längst på den en gång inslagna banan slutligen stå ensamma. Det är så det tillgått att en ny konstform, som kunnat gifva uttryck åt skilda lifsåskådningar, slutligen hos oss hotat att blifva en sekt, att den litterära realismen gått allt längre fram mot en exklusivt materialistisk världsåskådning.

Det fins en tredje grupp af kritiker, och den består af de unga författarne själfva. Det är den antydda polemiken mot det bestående och självförsvaret, som delvis gjort dem till kritiker. Redan i sig själfva ha de haft gemensamma drag, den mot dem såsom flock fiendtliga kritiken har låtit dem känna sig mera solidariska, än de på grund af hvars och ens egendomliga kynne äro, de ha så försvarat sig själfva genom att försvara hvarandra, sökt belysa sin egen ställning och diktarverksamhet genom att belysa sina så hopförda meningsfränders, och då haft det nöjet gifva genhugg åt granskare af egna verk, under det de kämpat för sina vänners. Däraf det ej ringa sken af sanning den beskyllningen haft, att de bildat ett sällskap för inbördes beundran. Men för att rättvist döma må man dock erinra sig, att gemensamhet i sträfvanden och gemensamma motståndare med en viss nödvändighet på grund af själfva uppehållelsens och kampens lag alstrar ett sådant kamratskap, som man icke har någon som hälst rätt att tillskrifva mera krassa egoistiska motiv. Nekas kan dock icke, att den myckna ömsesidiga partikritiken något uttröttat allmänheten. En författare kämpar i alla fall bäst genom att gifva allt bättre arbeten, hvari hans skapande kraft visar hans teoriers och hans skolas — om man nu kan tala om en sådan — lifskraft.

Men det är också en annan grund till de unga författarnes kritiska verksamhet. En ny riktning behöfver något

slags teori, och fins det en utvecklad teoretisk kritiker som kan gifva den, föra den kritiska kampen för författarne, reda för dem själfva och belysa för dem själfva och publiken deras ställning, då kunna de hålla sig uteslutande på den skapande produktionens område och låta kritiker vara kritiker. Vid den europeiska strömningens genombrott i Danmark var det Georg Brandes som skötte detta värf, han gaf signalerna och — en senare tids opartiska pröfning skall utan tvifvel erkänna det — väckelserna, han gaf det teoretiska grundlaget. Men oaktadt en och annan kritiker i vårt land redan innan något af riktningens litterära alster framträdde, sökte, vare sig i förkänsla af den nya riktningen eller genom bekantskap med den franska och danska kritiken och litteraturen eller af bådadera anledningarna, bereda mark för ett nytt uppslag i vår litteratur, så fick den nya riktningen ändå ingen sådan fanbärare som Georg Brandes. De unga författarne sågo sig föranledda att själfva söka klargöra sin uppfattning både för sig och andra, och medlet blef kritiken. De drefvos att hos hvarandra söka förklaring på hvad egendomligt de kunde besitta, och de gingo öfver Sundet och Kölen för att hos de beslägtade folkens författare än vidare söka klarhet och självtillit. Man gick härvid blott tillbaka till roten och källan; ingen betraktare af de nordiska ländernas senaste litteratur har det undgått, att vårt land mottagit sin nyaste litteraturriktning öfver Danmark och Norge.

Till de antydda grupperna af kritik kommer ännu en annan. Realismen såsom konstform måste till sitt väsen vara objektiv, har sålunda ej att taga parti för en eller annan samhällsklass, en eller annan idé, en eller annan samhällsfråga. Likväl har den hos oss framträdt såsom »problemlitteratur». Ibsen gick i spetsen, Georg Brandes gaf lösen: »Att en litteratur lefver visar sig däri, att den sätter problem under debatt.» Våra författare ha i allmänhet samvetsgrant stält sig denna regel till efterrättelse, i den grad stundom att de synas ha glömt att, huru riktig regeln än är, är det dock först och främst lifvet själft som sant skall tolkas. Men de ha emellertid lyckats att framkalla »debatten»; mer och mindre ordinarie kritiker och insändare

ha ifrigt diskuterat de framstälda frågorna för och emot, och det har nog varit ett godt; nya tankar ha trängt in mångenstädes, uppfattningen i stort sedt har vidgats — men i det hela taget har dock tendensen varit väl negativ, hvarför också en synbar afmattning inom riktningen inträdt. Den art af kritik som framkallats af dessa frågor torde dock ej i egentlig mening kunna räknas som litterär kritik; snarare är det inlägg i en eller annan social eller etisk fråga.

Det är alla dessa omständigheter sammanlagda som torde ha vållat, att kritiken öfver vår senaste litteratur blifvit, om man sammanräknar allt, nästan mera omfångsrik än litteraturen själf, och ingendera har häller gifvit hvad man väntat af dem. De ha bäggedera för mycket upprepat sig själfva, de ha bäggedera saknat väl mycket befruktande och skapande ideer, och allmänheten börjar bli något uttråkad af dem, det värsta som kan hända det som beror af allmänhetens gunst. Men litteraturen är dock ett af de förnämsta vilkoren för ett folks andliga lif, på samma gång den är en exponent därför. Må vi därför hoppas, att afmattningen är blott tillfällig, att det gror i tysthet och att vi snart få se frukterna. Men för litteraturen är en god kritik nära nog en lifssak.

Med all aktning för det ganska myckna aktningsvärda som finnes på detta område lemnar dock vår kritik och ej minst tidningspressens mycket öfrigt att önska, och det är dock denna senare, af hvilken litteraturens framgång och utveckling till stor del beror. Hvad man först och främst af den har rätt att fordra är samvetsgranhet. Det låter självfallet, men icke dess mindre saknas icke skäl att erinra därom. I tidningspressens rastlösa arbete är det ett ingalunda lätt vilkor att fylla. Och den som följt både litteraturen och kritiken med uppmärksamhet har ej kunnat undgå att märka, huru ofta en anmälan förråder en mycket ofullständig kännedom om arbetet i fråga, huru dess afgörande domar ofta äro bygda på tillfälliga tycken, ofta en fällande dom grundad på en oväsentlighet i arbetet, som stött kritikern, huru en kritiker ofta ej redogör för boken i fråga, utan blott med anledning af den talar hit och dit om mer eller mindre vidkommande saker, att nu ej tala om hvad någon gång händer, då rena glåpord få ersätta kritiken eller då man såsom

måttstock på den samma lägger dess lämplighet såsom barnaläsning. Man förgäter ofta, att en bok är en produkt af ett mycket andligt arbete, är för författaren och förläggaren en värdesak så god som hvarje annan. Om en handtverkares och industriidkares arbeten behandlades af pressens kritik på samma sätt som en författares, så skulle man utan tvifvel väl akta sig för att säga annat än som med bevis kunde styrkas.

Men har man då inte rätt att bekämpa hvad man anser samhällsfarligt, skratta åt det som är dumt och löjligt? Jo visserligen; men man har alltid skyldighet att genom bevis styrka sitt ord, genom samvetsgrant återgifvande af tankegången och syftet eller genom citat visa att verket har den eller den tendensen, och vill man skratta, så må man låta arbetet göra det åt sig själft genom att taga fram dess löjligheter och dumheter.

En anmälare i en tidning torde öfver hufvud taget göra bäst i att fasthålla att han är anmälare, icke kritiker. Han skrifver för allmänheten som köper och läser böcker, icke för författarne. Och allmänheten vill ha reda på *hurudan* en bok är, icke anmälarens tycken angående boken eller frågor som närmare eller fjärmare vidkomma den, icke häller smärre fel och oväsentligheter i den. En anmälare har sålunda att göra reda för boken och dess tendens, antyda hvilken publik den är skrifven för, belysa dess ställning inom litteraturen eller gruppen, med ett ord gifva allmänheten handledning till att rätt förstå och uppfatta arbetet i fråga. Att en anmälares enskilda tycken i någon mån komma med, då han t. ex. har att säga om en bok är intressant och underhållande eller ej, då han belyser tendensen eller drager slutsatser angående i boken skildrade fakta, kan tydligen ej undvikas men torde dock kunna inskränkas till ett minimum och i alla händelser hålla sig strängt till boken. Mycket vore hulpet, om det blefve vanligt att bokanmälningar undertecknades. Ett namn förpligtar, om det också blott är ett märke, och allmänheten lär snart känna de olika namnen och det värde som kan tillmätas de under de samma framstälda omdömena. Men åstadkommer månne icke den hos oss vanliga namnlösheten vid bokan-

mälningar en känsla af oansvarighet, som kan ha sina ganska betänkliga sidor?

Slutligen är det en annan omständighet som man skulle göra väl i att jämt erinra sig. Det är, att vår litteratur ligger under ett starkt tryck af obegränsad införsel af främmande litteraturalster. De kosta ej mer än öfversättarehonorar, och detta är ofta ej mycket större än vanligt renskrifvarehonorar. Allmänhetens smak utvecklas i främmande land, och mästerverken i deras litteratur blifva hos oss tillgängliga för underpris. Vore ej ungdomens och kvinnornas entusiasm, hade vi i våra dagar snart sagdt ingen litteratur. Ingen industrigren ligger under ett så öfverväldigande tryck af utländsk konkurrens som litteraturen. Det är icke min mening, att vi böra omgärda oss med dammar mot denna öfversvämning. Den är utan tvifvel mycket fruktbargörande, mycket välsignelsebringande, ehuru visst icke i allo. Men ett så gammalt folk som vårt, med en så pass självständig utveckling och med ett så utpräglads lynne också, har sina särskilda lifsfrågor, och de, som hos oss äro gemensamma med de större kulturländernas, de ha hos oss sina egendomligheter och sin egen färg. Och är det en obetydlig sak att få den stora allmänheten med i intresse för lösningen af dessa, är det ett obetydligt mål att i dikten tolka vårt folks lynne och därmed väcka dess självkänsla, är det förmätet att tro att vi från vår ståndpunkt kunna på vårt eget vis sträfva till lösningen af t. ex. den sociala frågan och att dikten kan hjälpa långt på väg mot detta mål? Ett folk. som ändå är ett kulturfolk, om än litet, behöfver en egen litteratur, ej i den gamla meningen, då man ej trodde sig ha något att lära af de främmande, utan en som med vaken blick för hvad som ligger i tiden letar fram detta ur oss själfva och ställer det fram för oss själfva till åskådning. Kritiken bör därför icke lägga en främmande måttstock på vår litteraturs alster, utan så vidt möjligt med sympati betrakta och bedöma dem från deras egen synpunkt. Häraf följer icke, att man skall klema med det underhaltiga tydligtvis; det skulle skada mer än gagna.

Kritiken i mera egentlig mening, sådan den i större tidningar, tidskrifter och böcker framträder, kunde nu stundom

också ha godt af att betänka en del af dessa självklara sanningar. Och i grunden är dess mål det samma. Den moderna kritikens egentliga uppgift är att lära rätt förstå en författare och så lära allmänheten det samma. Ty blott hvad man fullt förstår kan man rätt tillegna sig och njuta af. Sådan Taine och Brandes formulerat kritikens uppgift och tillämpat den, är den en konst. En diktare är mer än andra känslig för hvad tiden är bördig med, han anar det och hjälper det fram på sitt sätt, han är en tidstyp. Men i hans verk komma hans egendomligheter fram dels i det hela, dels i enskilda karaktärer, dels i enskilda satser och vändningar. Att af detta spridda material forma en lefvande bild, det är kritikerns uppgift. Och denna lefvande bild bör kunna bli fullt ut ett så godt konstverk som en diktad sådan. Den metod som Taine och delvis Brandes med stor fördel användt är att uppsöka den förherskande karaktären. I ett species inom växt- och djurvärlden liksom inom mänskovärlden och dess individer finnes det alltid en eller annan egenskap som dominerar, som lämpat de öfriga egenskaperna efter sig, och dessa få först sin rätta belysning genom att ställas i sammanhang med den förherskande. Självfva saken är långt ifrån ny. Sedan aflägsna tider har den tillämpats inom geometrien, då man t. ex. härledt alla en rätvinklig triangels egenskaper af den, att den har en rät vinkel. Sedan har logiken i sin lära om genus proximum och differentia specifica närmare formulerat den. Den har så tillämpats inom botaniken, zoologien och andra naturvetenskaper, och här har den genom evolutionsteorien fått den form, som betingas af att det är fråga om lefvande varelser, under kamp för tillvaron stadda i en utveckling, hvilken bestämmes af varelsens natur och de omgifvande förhållandena. Tillämpas den nu inom historien och kritiken, så har man Taines metod. Det är vetenskapens allmänna sträfvan till enhet i mångfalden, en förening af den skarpaste analys och den strängaste syntes. Det är kritikens naturliga system i stället för dess artificiela. Att det följts före Taine är obestridligt, men han har dock först användt det med orubblig konsekvens och gifvit det dess vetenskapliga teori, i hvilken dock ännu icke sista ordet torde vara sagdt. Fram-

steget är emellertid i ögonen fallande. Först genom denna metod blir det möjligt att rätt förstå en tid, ett folk, en författare. Uppfattar man dem blott i spridda eller mekaniskt sammanbundna drag, blir uppfattningen dock död, ej strängt enhetlig och delvis osann. Först genom en lefvande enhet få de spridda dragen sin sanna förklaring och belysning, de blifva för uppfattningen, hvad de ha varit eller äro, lefvande, och hvarje nytt drag man hos dem finner intager af sig själft sin plats i egenskapernas led och fulländar bilden samt förklarar på nytt de andra. Men metoden har sina stora faror; den egenskap, som uppställes såsom den förherskande, såsom enheten, kan vara för allmän, så att den ingenting förklarar, såsom då Taine härleder romarfolkets storhet ur en egendomlig byggnad af dess hjärnor, eller för speciel, så att förklaringen ej räcker till, eller rent af ligga vid sidan af saken, så att förklaringen blir skenbar eller falsk, andra olägenheter att förbigå. Det lefvande lifvet lär aldrig kunna rymmas i ett system eller omfattas af en enda metod, än mindre om dessa ha en viss exklusiv prägel. Och fantasiens och känslans lif har ofta en stark benägenhet att gå sina från förnuftet och dess stränga lagenlighet skilda vägar. Men detta system och denna metod kunna dock hjälpa ett stycke på väg att förstå lifvet, och det är mycket nog.

Gå vi nu till förevarande arbeten af vårt lands litterära kritik, finna vi i dem ej många spår af den senast antydda metoden, men däremot bekräftelse på åtskilligt, som ofvanföre anförts angående litteraturens och kritikens förhållanden till hvarandra. De två först nämnda arbetena äro nästan blott försök att klargöra den nya riktningens innebörd och då söka förklaringen i första rummet hos danskar och norrmän. *G. af Geijerstam* utgaf år 1883 sina litteraturstudier *Ur samtiden*, skildrande sex norska och danska författare, men blott fyra svenska och dessa senare mycket knapphändigt. Studierna äro studier, de vittna om att författaren samvetsgrant genomgått de skildrade författarnes arbeten, också att de gifvit honom åtskilliga impulser kanske, men ej så mycken klarhet. Författarnes verk refereras med en stundom tröttande omständlighet och bredd, men sammanhållande synpunkter äro sällsynta eller ock för allmänliga, för litet karak-

teriserande, och vissa drag hos författarne, som vid läsning af deras arbeten träda i förgrunden, äro om ej förbisedda så dock ofta nog blott i förbigående upptagna. Såsom kritiska studier af de ifrågavarande författarne förekomma de därför nog omogna och i saknad af metod. Det är med ett ord sökande efter egen klarhet, som mest kännetecknar dem. Ett annat nästan samtida arbete, *Modern realism* af *Nils Erdmann,* bär äfven detta drag. Det är dock icke ett så ärligt arbete som Geijerstams. Ty till största delen är det en kompilation af rätt behändigt sammanstälda men fullkomligt osmälta och ociterade utdrag af Taine och Zola, Edvard von Hartmann, Georg Brandes, Herman Bang och Rudolf Schmidt samt citerade utdrag af de danska och norska nyare författarnes arbeten i stundom lika ömklig som löjlig öfversättning. En ganska vidsträckt beläsenhet och en liflig stil utmärka arbetet, men den förra synes vida större än den i självfva verket är, då förf. synbarligen ofta blott i andra hand känner de arbeten han behandlar, och den lifliga stilen blir stundom retsamt affekterad. Och att förf. föga smält sin läsning visar sig i djupa svalg och stundom direkta motsägelser mellan hans allmänna karakteristik af den moderna realismen och tillämpningen på de särskilda författarne. Bägge arbetena äro typer för ett sökande efter klarhet som ej nås.

Det var utan tvifvel känslan af att behöfva enas och uppträda i flock som gaf anledning till, att en del af den moderna riktningens representanter tillsammans utgåfvo *1885, revy i literära och sociala frågor.* Men det var oklokt, ty de gåfvo härigenom berättigande åt att låta behandla sig som en skola, där en hvar får svida för de andras åsigter, svagheter och fel. Saken förbättrades icke däraf, att de i samlingen intagna uppsatserna långt ifrån voro bland de respektive författarnes bästa; och att det ej var rent litterära arbeten, utan afhandlingar i sociala, religiösa och moraliska frågor — under olika form — antydde, att författarne icke ville låta sig nöja med att vara en litterär skola, utan ville anses som ett socialt och religiöst parti. Men det var icke nog med detta en gång; boken inleddes af några uppsatser i brefform af d:r *B. Meijer.* Det är en ganska skarpt be-

gränsad bekännelseskrift, upptagande »skolans» sociala, religiösa — eller irreligiösa — moraliska och politiska trossatser; liksom Confessio augustana begagnar den formen *vi:* »vi tro och bekänna». Härigenom göres skolan till en sekt, som icke ens saknar sina kättare: Aug. Strindberg exkommuniceras formligen. Genom att samla sig kring denna bekännelseskrift hafva de respektive författarne nästan tvungit allmänheten att tro att de besvurit den. Lyckligtvis är dock allmänhetens sunda sans till stor del nog utvecklad att ej taga detta så strängt som det synes, utan fortfarande låta hvarje författare vara sig själf.

Emellertid är det naturligt att kritiken skulle taga fasta härpå, och då bitarna ej äro rent litterära produktioner utan, såsom antydts, afhandlingar, kan här det ej vara tal om litterär kritik utan blott om en granskning af satserna. En sådan är också *En mot tio,* litterära vensterns program granskadt af *Carl Carlsson.* Dock är detta ingen granskning i den mening, att författaren ställer sig på de granskade teoriernas ståndpunkt och ut från dem själfva söker visa deras ohållbarhet. Utan hr Carlsson ställer sig på den kyrkliga ortodoxiens ståndpunkt och söker visa, att den är praktiskt nyttigare för samhället och den enskilda människan än den nya bekännelsen. Den är skrifven med ganska stor värme och lifligbet, men har formen af randanmärkningar eller noter till »Revyen», och gent emot dennas trossatser uppställer granskaren sina. Tonen blir stundom väl skolmästrande, anmärkningarna, som gälla likt och olikt, synas ofta framkallade mera af anmärkningssjuka än af saken, men mycket är också både upplysande och klargörande angående de två världsåskådningarnas olika ståndpunkt och många anmärkningar träffande. Och förf. är på intet sätt bornerad; ut från sin ståndpunkt ger han allt erkännande åt hvad som ej kolliderar med denna, om det så är berättelserna i Giftas.

Att författarne själfva funno det obehagligt vid närmare eftersinnande att ha råkat in i en sådan fälla, framgår af *1886, revy i literära och sociala frågor,* utgifven af *Gustaf af Geijerstam,* med hvilken revy jag först gjort bekantskap, sedan denna uppsats för öfrigt var skrifven. I en inledningsuppsats, som utgifvaren skrifvit »Om den unga literaturens

ställning», gör han allt och lite till nästan att lösa det nät, hvari dessa författare i fjor fångats. Först släppes Robinson ut, emedan han är för gammal, se'n K. af Geijerstam, emedan han är för ung, och slutligen Bernhard Meijer — bekännelseskriftens egen författare — emedan »hans ställning sedan länge är känd i Stockholm»; se'n kunna de andra fåglarna få flyga: »det fins intet parti». Förf. är t. o. m. lite obeskedlig, lindrigt sagdt, mot godt folk, som, oaktadt dessa talande grunder, trott dessa bakom bekännelseskriften stående personer, ja själfve fanbäraren höra med till »partiet», och som kan tala om parti, då det fins olikheter mellan författarne; revyen 1885 skulle just visa att det icke fans något sådant parti. Men man får väl lof att tycka, att sättet var lite besynnerligt, utan att därför beskyllas för dåliga motiv. Författaren är i rätt retsamt lynne, och det är man ju stundom, om man gjort en dumhet, hvars följder äro obehagliga; men om indignationen gör goda verser, gör den icke alltid goda uppsatser; det synes af denna. Emellertid hafva författarne genom denna bok sagt sig fria, och hädanefter torde de få lof att betraktas hvar för sig. För öfrigt äro de flesta uppsatserna polemiska eller om man så hällre vill apologetiska; men mera kåserande än grundliga. Det finnes dock en med eminent talang och skarp blick skrifven uppsats, om också ensidigt hållen, nämligen Hj. Brantings teckning af »En undergräfd maktställning», i hvilken han bedömer det förra svenska bondeståndets ställning i nutiden från teoretisk socialistisk synpunkt. Men denna liksom de öfriga uppsatserna falla ej inom den litterära kritikens område; de äro inlägg i andra speciela frågor.

Robinson är en flitig författare, som med ständigt vaken blick följer sin tids företeelser på andelifvets område, hufvudsakligen sådant det framträder i vår litteratur. I olika tidskrifter har han under de senare åren granskat efter hand de framträdande verken, och dessa sina granskningar har han sammanfört i tre häften, som bära den gemensamma titeln *Idealister och realister*. Titeln är i så måtto ej lyckligt vald, att den icke vidare karakteriserar innehållet. Visserligen motiverar förf. i sitt förord valet af titel därmed, att idealism och realism skola vara två riktningar inom kulturarbetet som

stå i strid med hvarandra och likväl samarbeta, men denna synpunkt är icke i de särskilda uppsatserna genomförd. Författaren står väl närmast på Herbert Spencers ståndpunkt och skulle väl då egentligen närmast undersöka och förklara de olika lifsföreteelser på andens område, han skildrar. Det gör han visserligen också; han ledes af en samvetsgrann sträfvan att kunna se det goda hos en rörelse och en författare, men han är en för liflig och verksamhetslysten natur för att stanna på iakttagarens kalla ståndpunkt. Han vill förändring och förbättring i allmänna meningen öfver hufvud taget och i praktiska frågor därjämte. I moraliska och litterära frågor, i äktenskapsfrågan, kvinnofrågan, uppfostringsfrågan har han en bestämd uppfattning, för hvilken han kämpar; intresset för dessa frågor är hos honom öfvervägande, det är antagligen detta som gjort honom till författare, och väl i första rummet kvinnofrågan. Dessa frågor blifva hos honom hufvudsaken, författareindividualiteten mindre; jämt ledes han bort från denna och in på de frågor, som i dessa skrifter beröras. Egentlig kritiker är han sålunda icke, essayist torde vara ett mera betecknande namn. Också förekomma flere uppsatser, som ej alls behandla författarepersonligheter eller särskilda verk: »Mannens likställighet med kvinnan», »Diskussion i kvinnofrågan», »Uppsatser i skolfrågan» m. m. Skulle man mera allmänt känneteckna hans synpunkt för de olika frågorna, torde denna kunna angifvas bäst såsom individualismens. Den enskilda personlighetens utveckling, undanrödjande af hindren därför, i någon mån beredande af större möjligheter därtill äro hans förnämsta intressen. Därför vill han ej socialism på det politiska området, därför vill han full eganderätt för kvinnan och fulla medborgerliga rättigheter, när hon begär det, därför vill han, att hon inom som utom äktenskapet skall ha rätt och möjlighet att utveckla hela sin personlighet. Därför kan han också med samma sträfvan att sympatiskt förstå dem söka teckna Edvard Bäckström och A. U. Bååth, Strindberg och Gellerstedt, Snoilsky och Geijerstam. Dock taga de brorslotten af hans uppmärksamhet, som behandla hans älsklingsfrågor eller som föranleda honom att beröra dem: Ibsen och Björnson, A. Ch. Edgren, Viktor Rydberg och Emerson.

Det är om dessa författare och om andra, det är i de särskilda frågorna många goda, slående iakttagelser, många tankeväckande yttranden, många klargörande vyer och synpunkter, och säkerligen har författaren mycket bidragit till den allmänna uppfattningens vidgande, beredande af plats för nya riktningar, ett rättvisare bedömande af dem och deras bärare och framkallat intresse för praktiska reformer i deras anda; i den lifliga diskussionen af de nya »problem», den senare nordiska litteraturen väckt, har han varit en af de förnämsta och äfven minst ensidiga talemännen. Det är hans varma intresse och lugna omdöme, som gjort hans ord aktadt, mindre skärpan i omdömet, logiken i undersökningarna, ännu mindre stilen. Ty dessa hafva sina brister. Det kan väl hända honom, att han går förbi hvad som utgör en författares mest utmärkande drag och i stället får fatt i ett annat, som till och med kan vara felaktigt. Så kan han i den rätt utförliga uppsatsen om Viktor Rydberg komma att se denne så utpräglade författarepersonlighets förnämsta karaktärsdrag och betydelse däri, att han skulle vara en förmedlare mellan oss och det nyeuropeiska tankelifvet och litteraturen, och han kan om honom yttra: »Man finner, med vissa undantag, samma misstro till halfskuggor, halfdagrar och öfver hufvud till aningens löftesrika men mer eller mindre ofattliga värld.» Så vidt jag kan förstå, kan förf. härmed endast mena idealens värld; men det strängt och ständigt genomgående, det allt annat förherskande positiva draget i Viktor Rydbergs författareverksamhet är just att han håller blicken riktad på idealens värld på samma gång han med den omfattar den ofullkomliga verklighetens. Men denna senare eger för honom endast värde såsom en sträfvan mot idealen; han är *en kristen platoniker*. Man skönjer det i hans tidigaste skrifter, det träder klarare fram i »Den siste atenaren», det fullständigas i »Bibelns lära om Kristus», möter snart sagdt på hvarje sida i hans senare arbeten, och hans ojämförligt sköna dikter behandla alla samma ämne: högheten, skönheten, fullkomligheten i den ideala världen, människans aning därom, längtan dit, kamp och sträfvan därhän. Och han är så litet en förmedlare af nyeuropeiska kulturriktningar och nyeuropeisk litteratur, att man afgjordt icke kan uppvisa någon europeisk

författare eller kulturriktning som bär denna prägel. Att i detalj följa detta karaktärsdrag genom Rydbergs författareskap och visa, huru det utvecklas och fullständigas, tillhör icke denna uppsats; exemplet är blott framtaget för att visa, huru Robinson med alla sina förtjänster stundom kan sakna blick för enheten och helheten i en författarepersonlighet. Och i någon mån röja hans flesta uppsatser en liknande brist i själfva framställningen. De ofta så förträffliga undersökningarna, de utredande och slående tankarna sakna enheten af en strängt genomgående tankegång, en stomme som bär upp dem. Man måste därför ofta anstränga sig i hög grad för att finna den ledande tråden i en uppsats, så att man ej drunknar i afvikningarna eller förvillar sig bland vimlet af tankar och iakttagelser. Härtill kommer, att då förf. uttrycker dessa, har han ofta en svår strid att bestå med formen; det träffande ordet, den belysande vändningen undgår honom ej sällan, och han måste då lita till förklaringar och omskrifningar, så att det någon gång händer, då man följt en rätt besvärlig utveckling, att man förvånad spörjer: »Var detta pudelns kärna?» Jag har ej nöjet att personligen känna förf. ej häller hans utvecklingshistoria, men af hans skrifter har jag fått intrycket, att han är i filosofiskt afseende autodidakt, som först vid mognare år börjat skrifva, liksom att hans utveckling på detta område företrädesvis hämtat näring ur litteratur på främmande språk och då icke ur den i uttrycket så distinkta franskan utan dels ur tyskan, dels och förnämligast ur engelskan. Blott på detta sätt kan förklaras saknaden af strängt genomförd enhet och konsekvens i framställningen, och det skulle också kunna lemna nyckeln till förklaringen af stilens egendomligheter. Det inhemska, i synnerhet det abstrakta, språkmaterialet står honom icke omedelbart till buds, och då han så skall kläda i svensk drägt en uppfattning eller tankar, väckta genom läsning på främmande språk, har han att bestå en svår kamp med uttrycksmedlen, en kamp genom hvilken han dock så småningom eröfrar dem, ty skilnaden i klarhet mellan hans första och hans senare böcker är uppenbar.

Också ett annat drag synes förråda autodidakten: uppsatserna bära ofta starka spår af intrycken från förf:s senaste

läsning; en gång är det Guizot, en annan gång Lessing, en tredje Herbert Spencer, en fjärde Emerson, och intrycken af dem tränga sig nu in i framställningen, utan att de vidare betingas af framställningens närmaste syfte. Huru som hälst har man dock alltid behållning af att genomgå en uppsats af honom.

I *Literära silhouetter* af *Ola Hansson* har förf. sökt följa den metod, som af Taine och Brandes tillämpats på kritiken. Han söker sympatetiskt fatta och tolka ganska olika författarepersonligheter, såsom A. U. Bååth och A. T. Gellerstedt, G. af Geijerstam och Pietari Päivärinta. Han söker att göra detta genom att nå till en centralpunkt af deras egendomligheter och härifrån förklara dem. Däremot söker han i allmänhet icke att göra några inlägg för en eller annan åsigt om speciela moraliska, sociala och andra frågor. Dock röjer han någon gång en viss sympati för »den nya tidens nya innehåll», utan att dock närmare angifva detta. Otvetydigt förråder han i sina små bilder ett par af de vigtigaste förutsättningarna för en kritiker. Han eger stor mottaglighet för intryck och en ej ringa förmåga att i ett smidigt och merendels beherskadt språk uttrycka dessa. Däremot synes hans kritiska skärpa vara mindre; den sökta centralpunkten i en individualitet kan han ofta ej rätt få tag i och får då nöja sig med allmänna beteckningar, som mera angifva det allmänna intrycket än ett bestämdt karaktärsdrag. Så t. ex. anger han det drag, som ger prägeln åt Ernst Ahlgrens författareindividualitet såsom »det kraftiga och sunda, tankeklara, viljestarka och känslodjupa». Detta är en bestämning, som kan gifvas åt hundratals andra författare och karakteriserar icke, utan berömmer; man skulle, om man icke kände denna författarinnas produktion, kunna tro henne vara en hel Shakespeare. Och då kritikern så kommer till Geijerstam, vet han icke att bestämma dennes förherskande grunddrag annorlunda häller än såsom »sund kraft». Det samma är förhållandet, då grunddraget hos Gellerstedt betecknas såsom *»blidheten»*, af kritikern själf kursiveradt; men blidhet är ingen positiv egenskap, och då låta sig, såsom framställningen tydligt visar, inga andra positiva egenskaper därur härledas, hvarför förf. nödgas tillgripa ett helt annat

drag för att känneteckna hans diktning. Äfven vid utförande af de sekundära dragen gifver han, snarare än klara och begränsade bestämningar, det intryck de gjort på honom. Men förf. har ju också icke utgifvit sina bilder för porträtt utan endast för silhouetter.

Björnstjerne Björnson af *L. B.* är en lifligt och med varm sympati för sitt föremål skrifven teckning. Att bak märket döljer sig en kvinna synes redan af det från »Kong Sverre» hämtade mottot, och det är häller icke obekant, att hon i sig själf bär ett af en af våra mera framstående nutida skalder redan fräjdadt namn. Själf har hon de senaste åren utvecklat en ej ringa författareverksamhet, dels såsom öfversättare, dels af mera själfständig art. Man torde ej gissa mycket orätt, om man antager att de hårda omdömen, som Björnsons senaste författareskap framkallat från skilda håll, varit den orsak som föranledt förevarande lilla teckning. Dessa omdömen hafva kommit från trenne håll: dels från de kyrkligt renlärige, till hvilka Björnson förut hört och som med sorg sett hans affall, med motvilja hans kamp mot åtskilliga af föremålen för deras tro, dels från den politiska högern, som Björnsons vensteragitation gjort till hans motståndare, dels slutligen från dem, som i åtskilligt af hans offentliga uppträdande trott sig se en fiende till unionen och svenskarne. Det ligger nu författarinnan om hjärtat att visa, att de senares inkast ej varit berättigade, att Björnson i sin politiska verksamhet varit i sin goda rätt och aldrig öfverskridit gränserna för en loflig och ridderlig strid samt att han, om än han för närvarande ställer sig såsom motståndare till kristendomen såsom kyrkolära, dock varit en gång en varmt troende och ännu bäres uppe i sin verksamhet af intryck från denna tid, är innerst i sin allsidiga humanitet »kristen», ehuru »fritänkare». Men att visa detta har i synnerhet vid en så utpräglad personlighet som Björnson varit omöjligt utan att på samma gång teckna denna personlighet och hans författarskap. Härvid har författarinnan hvarken följt den nya kritiska skolans metod ej häller den rent historiska metoden. Hon har tecknat de drag, som i föremålets lefnadshistoria och utvecklingsgång samt författarskap och personlighet synts henne vara mest i ögo-

nen fallande, mest tilltalande, mest åskådliggörande utan att söka fördjupa sig i deras orsaker och deras sammanhang. Och hon har genom sitt varma intresse för sitt ämne och sin vidsträckta beläsenhet i hithörande saker lyckats att på en gång intressant och mångsidigt belysa sitt ämne. Någon verklig genomförd karaktäristik gifver dock boken icke, men den angifver sig också själf såsom endast ett »utkast».

Såsom slutsats af denna undersökning angående kritikens ställning i vårt land torde framgå, att det finnes på detta område mycket godt och värdefullt, men hvad som brister den öfver hufvud taget är saknad af metod och ej sällan saknad af klart medvetande angående målet och medlen för den eller den arten af kritik, eller, om man så vill, att vårt land saknar kritik i egentlig mening. Och denna uppsats, som innesluter sig själf i detta omdöme, har haft undersökningen till sitt syfte — ej annat. Må det nu bara visa sig, att hrr kritiker »tåla lätt kritiker» äfven i andra fall än »när det gäller någon ann».

Lsn.

Litteraturbref från Norge.

Georg Brandes har någonstädes sagt, att den norska litteraturen påminner om en skog med enstaka kraftiga stammar, som skjuta högt i vädret, men utan några frodiga snår derinunder. Detta uttalande är knappast längre riktigt träffande, — på senare tiden hafva vid sidan om åtskilligt ogräs också flera yngre talanger skjutit upp, hvilka gifva goda löften för framtiden, om också intet, som lofvar att nå de stora stammarna i växten. Men när — såsom under det förflutna året — Ibsen och Kielland lysa genom sin frånvaro, under det att Björnson blott har framkommit med ett mindre märkligt »fyrabends»-arbete och Jonas Lie med en samling af till största delen tidigare tryckta småsaker, — så kan det icke nekas, att intrycket i det hela blir något tunt och att kvaliteten knappast kan sägas motsvara kvantiteten.[1]

När jag kallar *Björnstjerne Björnsons* sista skådespel »*Geografi og Kærlighed*» för ett »fyrabends»-arbete, menar jag därmed, att det snarare förefaller framgånget ur en ögonblicklig stämning och nedskrifvet på skaldens lediga stunder än infogadt såsom en sammanhängande länk i hans senare åt sociala uppgifters lösning vigda produktion. Det är en blandning af skämt och allvar, hälften fars och hälften drama. Och det tyckes snarast vara från vissa personliga förhållanden och känslor som författaren här har sökt befrielse genom att skänka dem poetisk form. — Styckets hufvudperson, professor Tygesen, är en man, som efter hand har gått så upp i sitt dagliga arbete — här geografiskt-etnografiska forskningar —, att han alldeles försummar sitt hem och sin familj. Huset har blifvit en skräpkammare för böcker och kartor, hustrun en sjukvårderska, som ständigt måste stå på tå för mannens nycker, och deras enda dotter har blifvit bortskickad till en pension, emedan fadern har kommit under fund med, att hon endast var i vägen hemma. Själf är han en ifrig och energisk, men tillika rastlös och bullersam natur, som icke har tid att tänka

---

[1] Brefvet, hvars afsändande tyvärr har blifvit försenadt, är — något som lätt faller i ögonen — påbörjadt innan detta års jullitteratur begynt utkomma. Till denna har därför icke tagits någon hänsyn. Förf.

på annat än sin vetenskap och nästan icke umgås med någon annan än sin kollega, professor Turman, en torr och godmodig gammal ungkarl, som är Tygesens diametrala motsats och i hela sitt uppträdande är lika lugn och flegmatisk, som denne är lättretlig och öfverspänd. Det är prosan gent emot poesien, minnet gent emot fantasien. Stycket visar nu, hurusom Tygesens hänsynslösa öfvergrepp till slut framkalla en kris — hans hustru reser bort i sällskap med en ungdomsväninna, som har uppväckt hennes oppositionslusta, och en målare, som gör henne sin kur; och Tygesen uppför nu en tid den gamla lustiga komedien om »mannen som skulle styra och ställa hemma» — till dess ett samtal med dottern, som i pensionen har lärt sig att läsa tvifvelaktiga romaner och gå på farliga äfventyr, ändtligen öppnar hans ögon och kommer hans i grund och botten goda karaktär att afgå med segern. Han inser sina egna fel och ställningens faror, han påminnes åter om sin förgätna ungdomskärlek med dess romantiska svärmeri och dess rika löften; och det slutar därmed, att han sätter sig i sin vagn och hämtar sin hustru tillbaka för att med henne och dottern börja ett nytt lif. Stycket innehåller både roliga och stämningsfulla scener — i synnerhet är skildringen af Tygesens förlägenheter, då han skall bestyra om huset på egen hand, och hans samtal med dottern, då de gamla ungdomsminnena vakna till lifs hos honom, hvar på sitt vis utmärkt väl gjorda och af stor dramatisk verkan. Äfven karaktärsteckningen, som ju öfver hufvud är Björnsons starkaste sida, är hvad de flesta personerna beträffar både klar och intressant; i synnerhet gäller detta hufvudpersonen, i hvilken man — icke utan skäl — har trott sig se ett humoristiskt själfporträtt. Bland bipersonerna finnas också tvänne ypperligt tecknade, nämligen husmamsellen, den dugtiga, solida Malla, som på grund af Tygesens orimlighet har kommit därhän att snusa, och tjänstflickan, den inskränkta och näbbiga Ane. Om stycket ändock icke gör ett fullt tillfredsställande intryck, härrör detta i väsentlig mån däraf, att de olika moment, som spela in i det samma, icke äro riktigt sammansmälta. Skämtet och allvaret stå för oförmedlade vid sidan af hvarandra, så att man till slut icke vet, om man skall skratta eller gråta. Men hvilka invändningar som än efter en sträng estetisk måttstock kunna göras mot stycket, så är det i alla fall skrifvet ut ifrån en så ungdomsfrisk tro på lifvet och med en så älskvärd själfironi, att man icke kan annat än skänka det sin sympati.

I detta sammanhang vill jag nämna, att Björnsons i mitt första litteraturbref omtalade skådespel »*En handske*» nyligen har blifvit uppfördt på Kristiania teater i en af författaren verkstäld ny bearbetning. Genom denna, som i synnerhet hvad de två sista akterna beträffar är tämligen grundlig, har stycket i dramatiskt hänseende vunnit så betydligt, att jag nu utan betänkande vill hän-

föra det till Björnsons allra bästa sceniska arbeten. I synnerhet har stycket vunnit därpå, att doktor Nordan, som i första upplagan representerade den något sega, teoretiserande moralen, nu är helt och hållet struken, på samma gång som de motsatta åskådningarna nu komma mera och naturligare till orda, och behandlingen af det hela har fått en lättare och mera frigjord prägel. En invändning, som för öfrigt är af mera logisk än estetisk art, återstår ännu; och den har fått förökad styrka genom de företagna ändringarna: Björnson bevisar icke genom sitt stycke fullt ut, hvad han vill bevisa, emedan han icke har vågat eller velat ställa saken på sin spets. Jag vill taga ett jämförande exempel för att framhålla, hvad jag menar. När Edvard Brandes med så små medel uppnår så stor verkan i sitt skådespel »Et besøg», är det just därför, att han dristigt har dragit knuten till och på det skarpaste tillspetsat kollisionen: Florizel, hustrun, har begått den minst möjliga förseelse mot sin jungfruliga ära, — hon är både absolut taladt och i förhållande till mannen så subjektivt otillräknelig och oskyldig, som öfver hufvud är tänkbart; och likväl stöter mannen — och med honom den allmänna opinionen — bort henne. Här är ingen prutmån — intet råtthål, genom hvilket tanken kan slinka undan; man är nödsakad att taga sitt parti och svara antingen ja eller nej, när författaren frågar: är detta rätt? Men gent emot ett sådant dilemma står man icke i »En handske». Björnson, som — genom Svava — teoretiskt uppställer krafvet på fullständig likställighet mellan man och kvinna i könsförhållanden och fordrar att mannen skall inträda i äktenskapet lika så ren som kvinnan, har icke praktiskt — i stycket — uppställt spörsmålet så. Här säger han blott, att man icke — som Alf — skall förföra en ung flicka och stå i förhållande till en annans hustru och så ändå komma och pocka på sin rätt gent emot sin förlofvade, utan tecken till ånger eller löfte om förbättring eller bön om tillgift; och därom kunna vi något hvar vara eniga, utan att för öfrigt dela Björnsons uppfattning af det ifrågavarande förhållandet. Men har stycket härigenom onekligen förlorat något i logisk styrka och tvingande beviskraft, så har det till gengäld vunnit betydligt i konstnärlig form och dramatiskt lif. Det kämpas nu däri med jämnare vapen; och därigenom har handlingen blifvit långt mera mänsklig och långt mera sympatetisk, än om den hade varit bygd på en absolut teori och en uppkonstruerad idé, som har liten eller ingen anslutning till det verkliga lifvet. — Tilläggas bör, att till den verkan, stycket har gjort, har uppförandet på Kristiania teater icke litet bidragit — det måste beträffande de allra flesta rollerna betecknas såsom rent af mönstergilt. —

Från *Jonas Lies* hand har, såsom jag nämnt, utgått en samling småstycken, kallade »*Otte fortællinger*». De äro från olika tid och hämta sitt stoff från olika håll och kanter — »Fanfulla» och

»Improvisatoren» från Italien, »Susamel» och »Slagter-Tobias» från Nordlandet, de öfriga från landets sydligare trakter. Såsom minst originela förekomma mig de två italienska berättelserna, — högst sätter jag de två nordländska. Berättelsen om Susamel, den starke kvænen med det varma barnahjärtat, är till anda och ton i slägt med författarens första arbeten »Den fremsynte» och »Tremasteren Fremtiden», hvilka den också närmar sig i poetiskt värde. Och »Slagter-Tobias», som förut har stått tryckt i »Nyt tidsskrift», är en liten pärla af berättarkonst. Huru förstår icke skalden att vinna läsarens sympati för denne lättsinnige, men barnsligt godhjärtade, utfattige landstrykare, som utan att ega en matbit för morgondagen gifter sig med den lika fattiga lappflickan och välsignas med en hel barnskara till förskräckelse för hans sockenbor, som frukta för att till slut få betala kalaset, och under öfverhängande fara för att hvarje ögonblick dimpa ned i fattigkassan! Den ihärdiga kamp, som den stackars människan måste föra för att hålla sig uppe, ständigt hotad af länsmannen, som eger hans koja, och landthandlaren, hos hvilken han står i skuld för brödet, till dess han slutligen genom en godhjärtad barnmorskas bistånd får fribiljett till Amerika för sig och hela familjen och där grundar »et uhyre firma i svin», — det är berättadt med hela Jonas Lies menniskovänliga uppfattning och smittande humor. — De öfriga berättelserna äro mindre framstående, men uppbäras alla af den sunda lifsåskådning och den älskvärda humor, som i allmänhet äro kännetecknande för deras författare. Här råder ingen annan tendens än den att häfda individens rätt gent emot auktoriteten, att försvara de små gent emot de stora och i alla förhållanden göra naturens rätt gällande.

Något liknande kan sägas om *Kristian Glöersens* senaste bok »*Dagligdags*», — ett arbete, som både med hänsyn till innehåll och form höjer sig öfver denne författares tidigare produktion och tillförsäkrar honom en aktad plats bland våra yngre prosaskriftställare. »Dagligdags» bjuder, som titeln antyder, icke på stora händelser eller spännande konflikter. Det är en alldaglig berättelse om små och alldagliga förhållanden, — en på ett tilltalande och sorgfälligt sätt utförd interiör med naturtrogna skildringar ur det dagliga lifvet, sådant som det artar sig bland några bildade familjer på landet i en liten vestlandsbygd. Men händelserna äro så vackert och trovärdigt berättade, att vi gärna låta leda oss af författaren och fatta både intresse och sympati för den lilla värld, i hvilken han inför oss. Vi presenteras här för sorenskriver Klem, enkling, en behaglig sällskapsmänniska och framstående jurist, som tillsamman med sin dotter, den fina, kvinliga Bertha, bor på sitt boställe uppe i dalen; för invånarne i prestgården nere vid sjön: prosten Langberg med sin son, målaren Thorvald, och dottern Agathe samt pastorsadjunkten, den pietistiskt-svamlande

Bekker; för landthandlaren Hansen med sonen Sigvard, notarie hos sorenskriveren, och dottern Emilie, »en liden rund, blid og fornöjelig en». Vidare stifta vi bekantskap med doktor Bang, en gammal ungkarl, de unges gode och välvillige rådgifvare, — med kapten Dankert, en tämligen försupen och rå spelare, — och med länsman Ingseth, som ständigt fnittrar åt de andras, i synnerhet kaptenens, tvifvelaktiga kvickheter. Det är denna krets, — en och annan gång tillökt med en resande, såsom den snobbigt elegante advokaten Busk och den intriganta, lättsinniga amtmansfrun Walden, — som ständigt sammanträffar och uppför lifvets små intrigstycken med hvarandra, så som det plägar ske på landet, där urvalet är litet, umgänget gifvet och fordringarna små. Detta lif har Glöersen skildrat förträffligt, — vi se människorna för oss, lära känna dem i deras hvardagliga görande och låtande och invigas i deras små hjärteangelägenheter. Berättelsens hufvudinnehåll är något nedslående: det vänder sig om sorenskriver Klem, som på grund af ärftlig nervositet har blifvit drinkare i smyg och till slut faller offer för sin bedröfliga svaghet. Det finnes här — i skildringen af böjelsens oemotståndlighet och af förhållandet mellan fadern och dottern, som förgäfves söker dölja och bekämpa faderns last — mycket godt och framstående, om än behandlingen af det i och för sig kusliga temat stundom förefaller något vidlyftig. Men vid sidan häraf har författaren inflätat en hel mängd andra motiv, af hvilka intresset tages i anspråk: fröken Klems förhållande till notarien, fröken Langbergs till adjunkten och fröken Hansens till målaren äro hvar för sig lika så sant uppfattade som vackert berättade. I synnerhet förtjäna samtalet mellan Thorvald Langberg och systern (i 10 kap.) och friersce-nerna mellan Thorvald och Emilie (i 23 och 24 kap.) att framhållas. Hvad man kan invända mot boken är, att de inflätade samtalen, huru goda de i och för sig kunna vara, stundom förekomma väl mycket uttänjda, och att det icke är utan, att naturbeskrifningarna här och där äro något öfverlastade med detaljer. Men i sin helhet måste »Dagligdags» sägas vara ett särdeles moget och väl skrifvet arbete, som betecknar ett obetingadt framsteg i sin författares produktion.

Däremot visar oss *John Paulsens »Stedbörn»* icke denne författare från någon ny sida, i det att denna bok hufvudsakligen blott är en samling af tidigare tryckta småberättelser (däribland den i mitt förra bref nämnda novellen »Pasquarella»). Ny är dock, så vidt jag vet, den första och största berättelsen i samlingen, »Selma», som skildrar en kokett äfventyrerska, som förhäxar de manliga gästerna vid en norsk badort — däribland också den ytterst naive hjälten —, men så faller djupare och djupare, till dess hon slutar som offentlig sångerska på ett kafé i Köpenhamn. Berättelsen förekommer mig hvarken synnerligen sannolik eller intressant,

men lider i alla händelser icke af den tröttande bredd, som häftade vid Poulsens förra arbete. —

Af helt annan tendentiös och stridbar beskaffenhet än de ofvannämnda är *Kristofer Jansons* senaste bok *»Præriens saga»*. — Janson, som en tid uppbar »digtergage», men afsade sig detta, då han för ett par år sedan bosatte sig i Amerika som prest, har utvecklat en icke obetydlig skönlitterär verksamhet. Han har skrifvit lyriska dikter, dramer och berättelser, till en början på landsmål, senare på det vanliga bokspråket, som han obetingadt bättre beherskar och som han också har begagnat i detta sitt senaste arbete. — »Præriens saga» innehåller fem berättelser från Amerika — allasamman »presthistorier» eller rättare skildringar af de religiösa och kyrkliga förhållanden, under hvilka våra utvandrade landsmän af bondeståndet lefva där borta i »the far west». Jansons uppfattning är den, att samma trångbröstade pietism och samma slafviska underkastelse under kyrkans ok, under hvilken landtbefolkningen suckar i sitt gamla fädernesland, bär den också med sig till sitt nya. Skilnaden är blott den, att den dogmatiska trångsintheten tillspetsas så mycket skarpare under de förbittrade inbördes stridigheter, som herska mellan de olika sekterna inom Amerikas friförsamlingar; och att trycket på den enskilde blir så mycket tyngre under de trånga och föga utvecklade förhållanden, som skapas af präriernas ensamhet. Det är icke något obetingadt godt vitsord, han här ger den norska folkkaraktären. »Det norska folket», säger Janson — och häri har han för visso icke orätt — »är ett folk af sakförare. Redan i den gamla sagan se vi, huru höfdingarne kände sig dragna till juridiskt krångel och huru advokatyren ofta gick ut på att förleda motståndaren till ett litet formfel och därigenom komma honom att fördärfva sin egen sak. Att töja och slita, att hårklyfva den ena spetsfundigheten efter den andra, att leka med ord och vändningar, det var för de gamle lagmännen en hjärtans fröjd och glädje. Denna disputationslusta och disputationsfärdighet har gått i arf och har i Amerika under synodens ledning flyttats öfver från juridiken till teologien. Bibeln betraktas som en stor lagbok, i hvilken man har att slå upp, och så slunga de bibelspråk mot bibelspråk, foga förklaring till förklaring, stöpa om gamle Moses och Abraham till bomber, med hvilka de vilja spränga fiendens befästningar i luften, kasta tärning med ord och vändningar och föranstalta till sist ett bajonettanfall öfver hela linien med Paulus och Petrus i spetsen.» — Den religiositet, som ett sådant åskådningssätt alstrar, blir, som man väl kan veta, icke af den muntraste sorten. Och muntra äro då Jansons berättelser häller icke till sitt innehåll, om de än äro muntert nog berättade. Endast en, »Kærlighed paa kofangeren», är ett uppsluppet, humoristiskt skämt; alla de öfriga äro satirer af allvarligt,

ofta bitande, stundom tämligen kusligt innehåll. I synnerhet är detta förhållandet med den första och längsta, »Kvinden skal være manden underdanig», som skildrar en bildad kvinnas brutala kufvande och misshandling i äktenskap med en rå man och prestens gillande af det motbjudande förhållandet, emedan kyrkan en gång har välsignat det och sagt att »hvad Gud har sammanfogat, skola människor icke åtskilja». — I »En karjolpræst» berättas, hurusom en ung teologisk kandidat, som har drömt om att komma öfver ett fett pastorat och sitta som en älskad herde på en inbjudande prestgård bland lydiga sockenbarn, flyttar som prest till ett nybygge på vesterns prärier jämte sin unga hustru, en bortskämd Kristianiadam, som icke känner Amerika utom genom Coopers rosenfärgade indianberättelser; hurusom de vackra illusionerna snart brista för den nakna verkligheten, i hvilken prestgården alls icke finnes till och auktoriteten icke ens är känd; men huru presten dock till slut vinner makten med tillhjälp af synoden och folkets ingrodda respekt för kyrkan. Allt detta är utmärkt väl berättadt — med lefvande färger och med det upplefdas tillförlitlighet. Skada blott, att den senare hälften af berättelsen med sin fantastiskt-romantiske eremit-fritänkare ute på vilda prärien o. s. v. icke står i jämnhöjd med början. — Bäst är måhända »En bygdekonge», som på sin tid har stått intagen i »Nyt tidsskrift». Denne storkaxe från Hedemarken, vid namn Lars, som af missnöje med förhållandena i hemlandet säljer sin gård och flyttar öfver till Amerika med sina sex söner och tre svärsöner, tager land i besittning på vikingavis och genom makt och penningar upphäfver sig till envåldsherskare i den uppväxande norska kolonien — han är en lefvande och kraftigt tecknad typ. Och den drastiska skildring, som gifves af käbblet mellan synodens och konferensens prester, kan man i alla händelser icke frånkänna saftig humor. Janson låter här till slut de tvänne kyrkliga partierna komma i handgemäng, så att en amerikanare, som just åker förbi, förvånad frågar Lars, som har fått hela komedien i gång och nu står och njuter af sitt verk: What is going on here? are they fighting? »Det är den lutherska kristendomen i Amerika», svarade Lars och skrattade, så att hans tjocka mage hoppade. — Slutligen låter författaren i den sista berättelsen, »Folkets fiender», en ursprungligen dugtig och sträfsam man gå under genom dryckenskap, emedan hans hustru faller i händerna på en bigott prest och uppfyller huset med pietistisk gudsnådlighet och psalmsång. Och med hatets fanatism låter han honom på dödssängen slunga denna förbannelse i ansigtet på presten: »Flaskan och du — flaskan och du — det är folkets fiender!» — Det är, som man ser, ett skarpt angrepp, Janson här har riktat så väl mot de norsk-amerikanska presterna som mot det af dem ledda församlingslifvet; och huruvida angreppet är berättigadt, därom är det

ju omöjligt för utomstående att döma. Såsom prest där borta i Amerika har ju författaren haft god anledning till att sätta sig in i de förhållanden han skildrar, under det att å andra sidan hans ståndpunkt såsom unitarie måhända i någon mån kan ha skymt hans blick. Men hvad man än må döma om den objektiva sanningen i Jansons skildringar — visst är det, att de äro skrifna med en indignationens kraft och en konstnärlig energi, som skänker dem självständigt estetiskt värde och tillförsäkrar detta arbete en plats bland författarens bästa.

Kristian Winterhjelm (samme författare, som förut skrifvit under pseudonymen »Johannes Normann») har utgifvit en bok med den något kuriösa titeln »*Farvel, Hansen!*» Det är en socialpolitisk satir, hvars handling är förlagd till den nu snart obligata lilla kuststaden i Vestlandet. Det är här för den liberala oppositionen fråga om att skjuta bresch i den gamla konservativa klicken för att själf komma till makten — i samhälleligt så väl som politiskt hänseende. I det förra syftet bildar en af oppositionens rika och eleganta damer med understöd af en äregirig och slipad umgängeskarl en »salon», der lyxen lockar och en berömd skald af den moderna riktningen fungerar som dragplåster; i det senare syftet begagnar man sig af en godtrogen »folklig» tidningsman, som knuffas fram och genom sin auktoritet får arbetarne med sig, till dess masken kastas och bemälda slipade äregirighet skummar grädden från fatet. Genom åtskilliga intriger lyckas det honom att blifva vald till stortingsman, under det att den stackars »folkets man» står qvar, blottstäld på allt — ekonomisk ställning så väl som medborgerligt anseende — och till slut icke ser annan utväg än att packa in och fara öfver till Amerika. Vid afresan möter han sin lycklige konkurrent, som belåten tillropar honom: »Farväl, Hansen!» — Det är bokens fabel. Så väl i den omnämnde moderne skalden, hvilken på samma gång är demokratisk arbetarevän och öfverlägsen världsman, som i den godtrogne oppositionsmannen, hvilken, då det kommer till kritan, uppoffras af sitt eget parti, har man trott sig finna typer ur det verkliga lifvet; och i hvarje fall kan detta onekligen lemna tillräckligt med illustrationer till de framstälda förhållandena. Berättelsen innehåller också både lifliga skildringar och träffande anmärkningar, både skarpa utfall och kvicka infall. Icke desto mindre faller den som helhet betraktad åtskils — uppgiften är icke behandlad med tillräckligt konstnärligt allvar och energi, och man har ofta svårt för att få rätt på författarens mening. Satiren är dels för farsartad och dels för slapp, den är med all sin forcerade öfverdrift utan verklig kraft, och det hufvudintryck, läsningen efterlemnar, blir därför icke tillfredsställande.

Ett slags politisk samhällsskildring från det motsatta lägret hafva vi fått i »*Vaardise*», berättelse af *Kristofer Kristofersen* —

en yngre författare, som snarast bör betraktas såsom debutant, i det att han förut blott har utgifvit en samling småskisser under titeln »Fra strand og gade» — likaledes af politiskt innehåll. Det socialt-politiska elementet är i »Vaardise» till och med till den grad öfvervägande, att däri — med undantag af en gammal tant — icke förekommer en enda kvinlig figur. Men detta saknas egentligen icke häller, i det att författaren — trots sin ofta ytterst ensidiga blick på förhållandena — dock har förstått att väcka och fasthålla läsarnes intresse genom den ungdomliga frimodighet, med hvilken han går löst på sitt mål, och genom de ej få verkligen friska och träffande skildringar, som han lemnar. Bokens hufvudperson är en ung kraftpatriot, Nils Bergmann, som — sedan han först på ett tämligen tölpaktigt sätt, som förmodligen skall vara ett tecken på äkta modernt frisinne och mod, skilt sig från sin gamle onkel och tant, hvilka hafva hjälpt honom fram, och efter att därpå också hafva läst en skarp straffpredikan för sina dryckesbröder i hufvudstaden, de hyper-moderniserade »Kristiania-bohêmerna» för deras moraliska slapphet och politiska intresselöshet — drager ut på landsbygden för att viga sitt lif till främjande af upplysningen bland bönderna i sin lilla födelsebygd i Vestlandet. Härmed blir det emellertid icke mycket bevändt. Vi få höra talas om några möten och föredrag, om några politiska och religiösa stridigheter o. s. v., ungefär sådana som vi känna dem från tidningarna under den stormiga period af agitation och upphetsning, som vårt land nyligen har genomgått och i hvilken det ännu i vissa fall befinner sig. Men någon synnerlig metod i eller verkan af den unge Bergmanns arbete i upplysningens tjänst spåra vi icke. Och berättelsen förrinner till slut alldeles i sanden, i det att författaren begagnar den i vår nyare litteratur icke alldeles okända utvägen att skicka sin hjälte öfver till Amerika och låta sina läsare sitta kvar i fullständig ovisshet både om hjältens vidare öde och om bokens egentliga syfte. Denna innehåller emellertid goda enskildheter och åtskilliga episoder, som äro skrifna både från en originel synpunkt och med konstnärlig energi. Närmast går det ut öfver högern, hvars förkrympta auktoritetsdyrkan och inskränkthet få dugtigt påskrifvet. Och författaren begagnar bland annat tillfället till att utslunga ett anatema öfver vår i vänsterpartiets ögon misshagliga hufvudstad — »tigerstaden», som Björnson en gång har döpt den till — hvilket i våldsamhet icke gifver efter för Gustaf af Geijerstams liknande förbannelse öfver Upsala (i hans bok »Erik Grane»). Man höre blott: »Detta Kristiania, hvilket så ypperligt som ingen annan stad förenar småstadens eländiga skvalleraktighet och innehållslösa pladder med världsstadens ruttenhet! Denna hufvudstad i ett land, hvars folk är sundt som blåsten kring dess fjäll, denna hufvudstad som har intet af landets och folkets egendomlighet, utan år från år sänder

vissna kulturplantor utöfver bygderna för att skrämma folket från kulturen med dess frukter och slå dess egendomlighet i bojor» — o. s. v. i samma ton. Slikt är helt enkelt en seminaristuppfattning, som har sin rot i fullständig obekantskap med de verkliga förhållandena, och lika så dumt som rått. En hvar, som någon längre tid har lefvat i vår hufvudstad, vet, att den är en kälkborgerligt hygglig stad, något tråkig och småaktig måhända, men så långt från att vara »ett modernt Babylon», som det för en hufvudstad öfver hufvud är möjligt. Och detta tal om studenternas undantagsställning och ämbetsmännens »ofolklighet», som kunde vara berättigadt nog för en eller två människoåldrar sedan, borde nu snart vara utslitet. — Men författaren låter icke häller vänsterns synder gå oanmärkta förbi. Han har en öppen blick för åtskilligt af den humbug och det hyckleri, som hos äregiriga ledare trifves under folklighetens mask och under skenet af frihet. I synnerhet har han ett godt öga till den radikala klicken, som på senare tiden — efter utgifvandet af Hans Jægers beryktade bok »Kristianiabohêmen» — har gjort sig bemärkt här i hufvudstaden, och gifver den i ett kapitel, kalladt »Fra det 20:de aarhundrede», följande ganska välriktade salva: »Sammandrifna af ledsnad, gatdam, middagshettan, kafeernas kvalm, unkenheten i hela staden och hela stora världen, tillfälligt sammanstufvade i detta rum, men ledda af samma drift: lusten att ingenting se, ingenting höra af den tråkiga världen derutom, — lågo och sutto i ögonblickets skiftande ställningar rundt omkring på soffa, säng, stolar och fönsterkarm dessa unga herrar, som påstodo sig vara födda för tidigt och därför hade rätt att lefva sin rätta samtids, det kommande århundradets frihetslif, hvilket närmast bestod i ansträngningen att hvar och en för sig göra lefnadsloppet så kort som möjligt, så att ingen af dem skulle komma till att uppnå och varseblifva, huru frihetens århundrade famnade hela människoslägtet i detta lif, åt hvilket ännu blott dessa få frigjorda kunde hängifva sig.» — Såsom de bästa partierna i boken vill jag för öfrigt framhålla samtalet mellan Nils Bergmann och den kvickt uppfattade, originele sjöbjörnen till sjökapten i stycket »Ud for kysten»; sällskapet hos småstadens vänsterkoryféer i stycket »Fremtidens herrer»; det i stycket »Det blaaser op» skildrade mötet mellan husmannen och den afsigkomne, bittert ironiserande studenten Skogtveit, hvars kvicka hufvud och goda penna begagnas af vänsterledarne, bl. a. den slipade Visdal, f. d. seminarist, nu välbergad köpman; och slutligen — i stycket »Kristendommens venner» — skildringen af den gamle sluge bonden, Solfest Haaen, en sidobild till Lundestad i »De unges forbund», hvars makt brytes i striden mot det inträngande nya, och som under den politiska agitationen slutar med att förena sig med sina forna motståndare. — Det finnes på det hela taget så många goda ansatser i boken, att man endast kan beklaga dess

otillfredsställande afslutning. Språket är också rätt friskt och naturligt, om än behäftadt med enskilda ojämnheter.

Jag har egnat denna bok ett tämligen utförligt omnämnande, emedan den — trots de påpekade bristerna — verkligen innehåller mycket godt och är skrifven med en friskhet och en kraft, som inger respekt, äfven om man kan vara oense med författaren angående många af de af honom förfäktade åsigterna. — Hvad som under det gångna året för öfrigt är utkommet af berättande diktning kan icke göra anspråk på någon synnerlig uppmärksamhet. Det skulle då vara »*Storstadgutterne*», berättelse af *Didrik Grönvold* (författare till skådespelet »Fru Ørn»). Det är en lifsbild, som styckevis påminner om Lie och Kielland och i den unge Erik Storstads utvecklingshistoria också har beröringspunkter med Geijerstams »Erik Grane». Kompositionen faller något åtskils, och slutet är mindre lyckligt; men boken innehåller dock så många goda moment, att den i sin helhet måste betecknas som ett ganska lofvande förstlingsarbete. Emellertid måste författaren, därest han skall komma att uträtta något i skönlitteraturen, först och främst lära sig att skrifva norska. Här förekomma språkfel sådana som »med ryggen krogen» (i st. f. kroget), »et stort gab» (om en människa, i st. f. en), »de blev bedne tilbords» (i st. f. budne); danismer som »snu» (i st. f. slu), »lide» (i st. f. like), »fyrretræ» (i st. f. furu-), »bönderbörn» (i st. f. bonde-) och ortografiska praktblommor sådana som »nysskerrighed» och »rangtbyggede»!

I förfuskande af språket kan dock Grönvold ingalunda mäta sig med *Jonas Dahl* (förut författare af »Paa hellig grund», »Noveller og studier» m. fl.), som i sin nya berättelse »*En bergsmandsfamilie*» har presterat det otroliga i detta afseende. Boken, som innehåller ett slags kulturbild från 50-talet, bygd på barndomsminnen dels från en vestländsk småstad, där skildringen begynner, dels från grufstaden Kongsberg, dit största delen af handlingen är förlagd, är, som man ser, tillegnad författarens barn, hos hvilka den väl hälst hade bort stanna som manuskript. Man kan nämligen knappast antaga, att andra läsare skulle kunna ha stor glädje af den, dels emedan dess innehåll med sitt besynnerliga hvardagssnack icke står i något som hälst förhållande till vår tid och dess människor, dels och förnämligast emedan språket, som sagdt, är alldeles omöjligt — en bruten rotvälska, uppfyld af den obegripligaste sjömans-, bergsmans- och simpel gatjargon, vimlande af vårdslösheter och vanstäldt af bockar. Satser som »Men endda led fruen mere end ham» (i st. f. han), »I Bruuns mine (i st. f. öjne) var han lige god derfor» (i st. f. for det), »brusten i graad» (i st. f. bristet) o. s. v. borde aldrig förekomma i tryck; och imperfektformer som »tripte», »blafte», »klapte», »nikte» o. s. v. stå lika så fjärran från hvarje dialekt som från skriftspråket.

Det är på det hela taget en vandalism, som bör skarpt klandras — jag ber för öfrigt mina läsare om ursäkt för att jag begagnar tillfället att göra det här — denna misshandling af vårt skriftspråk, till hvilken en stor del af våra yngre författare göra sig skyldiga — dels af okunnighet rätt och slätt, dels förmodligen af jägtande efter originalitet. Vi hafva nog att strida med ändå, — målsträfvarne arbeta på sitt håll, och af tidningarna kan man icke vänta bättre än att de aftrycka danska och öfversätta på svenska. Men i högsta grad förargligt och sorgligt är det, att skönlitterära författare, hvilka som konstnärer skulle vara de första att hålla språket i rykt och ans, just äro de värsta att fördärfva och förvränga det. —

Utan stor betydenhet äro de bidrag, som *Konstantius Flood* och *L. Dilling* hafva lemnat till sista årets litteratur. Den förre har utgifvit några skisser och studier under titeln »*Löst og bundet*», innehållande — utom en romantisk kärlekshistoria i denne författares sedvanliga, något ytliga, men rätt älskvärda manér — en del rätt lifliga skildringar från torg- och gatlifvet i Kristiania. Den senares »nya skisser»: »*I kupéen*», äro däremot ett osmakligt mackverk utan spår af litterärt värde.

Det samma kan visserligen icke helt och hållet sägas om det litterära monster — uttrycket taget så väl i kvantitativ som kvalitativ betydelse — som jag här ofvan i förbigående vidrört: *Hans Jægers* roman »*Kristiania-Bohêmen*», hvilken — tack vare författarens och polisens förenade sträfvanden — har mäktat göra ett så löjligt uppseende i vissa kretsar af vårt samhälle. Men boken hör både på grund af sitt ämne (en skildring af allahanda könsutsväfningar) och sitt behandlingssätt (bl. a. med indragande af kända lefvande personers namn och privata yttranden) i så öfvervägande grad till en gren af litteraturen, som jag icke befattar mig med: skandallitteraturen nämligen, att jag anser mig fritagen från att göra den till föremål för något närmare omtalande — trots det förhållandet, att den af skalden Jonas Lie och en hop ungdomliga studenter har fått attest på att vara ett både allvarligt och betydande arbete. Boken är för öfrigt nu också ur sagan, enär den, såsom det torde vara bekant, togs i beslag genast vid dess utgifvande. Och detta beslag har senare fått domstolens godkännande, liksom det länge sedan hade fått allmänhetens — naturligtvis med undantag af de öfverlägsna och framskridna andars, efter hvilkas dogmatiska system hvarje ingripande på detta område är en reaktionär godtycklighet och ett försyndande mot den sanna frihetens begrepp. —

Af dramatik har — utom Björnsons skådespel — endast utkommit ett par obetydligare arbeten. *Henrik Jægers* »*Arvegods*», som har blifvit uppfördt på Kristiania teater, behandlar frågan, huruvida en man har rätt att gifta sig, när han lider af ärftlig sjukdom. *Just Brochs* »*Ester*» står icke öfver denne författares i

mitt förra bref nämnda debut-arbete »Guld». Och *»Herodes den store»* af *Maren Vinsnes* (en författarinna, som förut har uppträdt med ett par berättelser, »Præstens ansögning» och »I Drammen for 70 aar siden») tillhör en genre — den bibelhistoriska — som knappast har stor utsigt att vinna läsvärldens gehör.

* * *

När jag här ofvan har uttalat att det icke finnes andra novellistiska arbeten än de redan omtalade, som i någon högre grad hafva kraf på uppmärksamhet, måste jag göra ett förbehåll beträffande *en* bok, nämligen *»I moll»*, noveller och skisser af *Alvilde Prydz*. Denna författarinna, som förut har utgifvit en liten berättelse, »Agn og Agnar», är tydligen i besittning af en verklig, men orolig och famlande talang. Hennes senaste bok är mycket ojämn. När man börjar med den, spetsar man öronen: här är något egendomligt, något kändt, något genomlefvadt och genomtänkt. Men efter hand som man läser utplånas intrycket; medelmåttigheter komma med: oklara stämningar, osant manér; och när man så är färdig, rycker man på axlarna: var det allt? — Får man nu antaga, att den berättelse, som är tryckt först, är skrifven sist? I så fall vill jag säga, att boken är mycket lofvande; i motsatt fall är det vanskligt att ställa något horoskop för författarinnans framtid — det ser då ut som om hennes obestridliga begåfning befunne sig på afvägar. Men det bör i alla händelser icke komma en att blunda för det verkligt goda, som finnes i boken, och i synnerhet i dess första stycke, »Valsen». Det går genom denna berättelse — liksom delvis genom hela samlingen — ett egendomligt drag af lidelsefull längtan och resigneradt vemod — en stämning, för hvilken man kunde finna ett passande mottö i de Ibsenska raderna: »Og har jeg end seilet min skude paa grund, — o, saa *var* det dog deiligt at fare!» Berättelsen om denna vackra, stolta, begåfvade Martha — »den lille guldfakse», som hennes väninna kallar henne — som älskar och älskas tillbaka några korta, saliga dagar, men så öfvergifves af sin älskare, den firade konstnären, och sedan hamnar i ett olyckligt äktenskap med en obetydlig och ovärdig man, — det är som ett gripande musikstycke, skälfvande af jubel, gråtande af smärta — ett litet stycke fin och rörande poesi. Redan de första raderna anslå tonen: »Det är något betagande hos valsen — för de fleste. Som en förförelsens ängel griper den en vid handen och visar fram sina skatter — nuet, sinnesrusets njutningsrika, bortilande nu — i en enda förtätad droppe all världens härlighet. — Eller väntar du, drömmer du ännu, kommer den som en dröm, snor omkring dig sina rytmer, fulla, tunga som kungsrosen. — Eller den kommer som en minnets dämon med skålar fulla af glädje eller

sorg.» Och all lifvets vemodsfulla bitterhet rymmes i ett utbrott som detta: »Glädjen är lifvets kalla champagne — — — Var du nöjd, du, som en gång druckits till i den susande drycken. Hvem fordrar mera af champagnen än ett skummande ögonblick? — — Räcker det längre, rusar det, det kännes tungt i benen eller i hufvudet; så är det också med glädjen. Ju kostligare drycken är, dess svårare har man att öfvervinna ruset, sägs det — ack, på det viset förhåller det sig med glädjen!» — Bokens andra berättelse »Smaastel» är också skrifven med naturlig känsla och enskilda partier däraf dessutom uppburna af en viss djärf humor, som verkar uppfriskande i den något tunga, doftfylda luft, i hvilken författarinnan eljest gärna dväljes. Det är en rätt bra utförd stillebensbild, denna skildring af den lilla fredliga småstad, »där luften var så hälsosam, att de flesta människor blefvo tjocka och gamla och gingo omkring med mage», och där Pedersen och madamen och Grethe och katten i början lefva så stillsamt och förnöjdt inom fyra väggar, till dess kärlekssorgen också når den stadiga, snälla Grethe och döden hinner henne som en gammal flicka vid sin stickstrumpa. — I »Forventninger» är det en ung flicka, som ständigt längtar efter lyckan och väntar på, att »den rätte» skall komma. Och så förlofvar hon sig — först med den unge studenten, som drömmer om att blifva målare; men »det var icke, som hon hade menat det»; så med en något mystisk landsman, som hon träffar på en resa i utlandet, men som visar sig redan vara bunden vid en annan; — och så kommer ändtligen hvardagslifvets prosa i form af en bornerad och tråkig teolog, som med salvelsefulla ord tillrättavisar henne, till dess hon trött och afsvimmad faller omkull på golfvet — och därmed är historien slut. Det finnes nog också här känsliga stämningar, men de äro icke utformade till klara bilder; och i synnerhet äro de uppträdande personerna och deras handlingssätt hållna i så dimmiga konturer, att det icke är möjligt att få tag på dem. — Det samma gäller i ännu högre grad om de två småskisserna »Aftenlöd» och »Musik i hjemmet». Och i det sista stycket i boken, »Resultater», har förmågan svikit författarinnan. Berättelsen om denne misslyckade skald af den sorgliga skepnaden är blott ett dimmigt, osundt och öfverspändt stycke känslopjunk.

Ett förstlingsarbete, som måhända också får betecknas som lofvande, och som i sin stämning har något gemensamt med Alvilde Prydz's, är den samling »*Novelletter*», som utkommit under pseudonymen *Rah*. Det är också här lifvets vemodiga, melankoliska strängar som anslås, men mindre omedelbart och ungdomligt, i en dämpad och nästan trött, i längden något enformig tonart. Här är mera reflexion, men mindre stämning — mera allvar men mindre lidelse, och boken gör i det hela intryck af att den visserligen unga författarinnan antingen icke riktigt har

funnit sig själf eller icke vågat släppa sig riktigt lös. Bland novelletterna (Hvorfor — Baldronning — Chopins sörgemarsch — Den anden — »Es war ein Traum» — Sol og skygge — Under granen) synes mig också här den första vara den bästa och lofva mera än de öfriga hålla — måhända emedan tonen, som sagdt, genomgående är något enformig och därför i längden verkar tröttande. —

Af våra redan förut bekanta författarinnor hafva under det gångna året blott två framträdt med nya arbeten, nämligen *Elisabeth Schöyen* med tre noveller under titeln »*Kvindeskæbner*» och *Marie* med »et drömmebillede»: *Dyvekes hus.*

Elisabeth Schöyen, som började sin författareverksamhet under pseudonymen Poul Agathon, har förut utgifvit åtskilliga böcker af berättande innehåll: »Svanhild», »Et ægteskab», »Olaf», »Livsbilleder» m. fl., bland hvilka emellertid ingen höjer sig synnerligen öfver medelmåttan. Och detta är häller icke händelsen med hennes sista bok. Af dennas tre noveller äro de två första: »Morfin» och »Alida», tämligen långdragna och icke synnerligen originela sjukdomsskildringar, i hvilka de kvinliga hufvudpersonerna dö. — i den första på grund af missbruk af morfin, i den sista af tvinsot. Naturligtvis ligger skulden härtill uteslutande hos männen, hvilka skildras såsom fördärfvade uslingar, under det att kvinnorna äro olyckliga förföljda änglar. Sådant är också förhållandet i den sista novellen, »Rachel Björn», som beskrifver huru en norsk konstnärinna — violinist — under en studievistelse i Paris blir förlofvad med en dansk komponist, som förför och öfvergifver henne, men så kommer tillbaka och återvinner sig själf i äktenskap med en — märkligt nog — god och hederlig man. Förföraren är här målad med allt för bjärta färger för att kunna få en naturlig och trovärdig prägel. Men för öfrigt är denna berättelse mycket bättre än de två öfriga — den är berättad med rätt mycken energi och på ett ganska naturligt språk. Detta är däremot i den första delen af boken ytterst bristfälligt — öfverlastadt med öfverflödiga detaljmålningar och fullt af affekterade bilder och vändningar. Att artigt taga af hatten kallas sålunda »at blotte sit hoved i ærbödighed», och när ett fruntimmer plockar vilda blommor, heter det att »klokker og kroner (?) kastede klare (!), farverige (!) skygger paa hendes haand».

Icke häller Maries senaste bok kan jag gifva samma erkännande vitsord, som jag delvis kunde gifva hennes förra. »Dyvekes hus» (hvari en student, som i Oslo skall sammanträffa med sin älskade, faller i sömn i närheten af det så kallade »Dyvekes hus» och i drömmen ser ett stycke af Kristiern II:s kärlekshistoria) är idel hyper-romantiskt kram — själfva situationen är sökt och onaturlig, och den historiska skildringen saknar hvarje spår af tids- och lokalfärg. Äfven språket är i denna berättelse sämre än i den

förra. Uttryck som »— tænkte jeg med et halvkvalt suk», »— bröd et rædselsskrig uvilkaarlig over mine læber» o. s. v. förekomma icke i naturligt tal, utan synas snarast hämtade direkt från fyrtitalets snedvridna dam-novellistik.

Helt obetydliga äro ett par debut-arbeten af *Thora Lund* och målarinnan *Leis Schelderup*. Den förras »*I vaarsol og ved lampeskin*» innehåller endast ansatser, som icke lemna något resultat, och den senares »*Farveskisser*» innehålla ingenting alls.

* * *

En egendomlig ställning på gränsen mellan skön- och facklitteraturen intaga de skildringar ur natur- och sportlifvet, i större eller mindre grad uppblandade med folklifsskildringar, för hvilka vår aflidne sagoförfattare P. Chr. Asbjörnsen står som den ypperste representanten. Det säger sig själft, att ett land som Norge med sina kala, öde vidder och sin storslagna, sköna natur måste erbjuda ett rikt och tacksamt fält för sådana skildringar. Och på senare tid, då sinnet för vårt lands natur och folklif genom allahanda impulser har blifvit väckt till högre lif än någonsin förr, hafva också flere författare framstått, som sökt upplyfta denna litteraturgren från facktidskrifternas mera tillfälliga dygntillvaro till konstens själfständiga lif. Främst bland nu lefvande författare på detta område stå professor *J. A. Friis*, som företrädesvis har hämtat sina skildringar från landets nordligaste ängder (»En sommer i Finmarken», »Lappiske eventyr og folkesagn», »Tilfjelds i ferierne», »Klostret i Pitschenga» m. fl.) och forstmester *J. B. Barth*, hvilken som ifrig jägare och botaniker känner vårt lands djur- och växtlif som få andra och förstår att skildra hvad han har sett på ett i hög grad lefvande, åskådligt och tilltalande språk (»Den norske natur skildret i billeder fra jagtlivet», »Naturskildringer fra mit jæger- og reiseliv» m. fl.).

Den sistnämnde författaren har också i år riktat vår litteratur med ett litet samlingsarbete: »*Nogle træk af harmonien i naturen*», innehållande tre uppsatser, hvilka förut stått tryckta i en naturvetenskaplig tidskrift. Författaren säger själf i förordet: »Bortsedt från deras betydelse som små, af hvarandra oberoende bidrag till kännedomen om naturen, hafva de också ett dem förbindande, gemensamt moment i det i dem inneslutna påvisandet af lagbundenhetens och den teleologiska världsbetraktelsens ömsesidiga förhållande såsom samhöriga eller inbördes oåtskiljeliga led af en med själfva verkligheten öfverensstämmande och denna fullt förklarande lifsåskådning.» Uppsatserna, som äro skrifna med författarens vanliga grundliga insigter och klara framställningssätt, kunna läsas med nöje och behållning af en hvar, som intresserar sig för naturens lif.

Äfven *N. J. Gregersen* har ett godt namn som naturskildrare, sedan han för två år sedan utgaf »I skov og mark, lommebog for jægere, fiskere og venner af vor natur.» I år har han utgifvit en ny bok: »*Fortællinger og skisser*», hvilken emellertid som helhet knappast står i jämnhöjd med hans förra. Som titeln visar, har han här företrädesvis försökt sig på det berättande området; och på detta gör sig hans begåfning icke så fördelaktigt gällande, såsom när han rör sig ute i fria luften med bössan eller metspöet i handen. Emellertid äro också flere af dessa skisser rätt friskt och lifligt berättade. Och vid sidan om dem innehåller boken åtskilliga natur- och sport-skildringar, som hafva sitt själfständiga värde — i synnerhet från Söndmöre, detta stolta lilla alpland på Norges vestkust, hvars skönhet prisas i ord, som nästan höja sig till lyrisk flygt.

Större estetiskt värde hafva de jagt- och naturskildringar, som *Sophus Aars* har utgifvit under titeln: »*I skogen*, erindringer og billeder.» Denne författare, som här för första gången framträder i litteraturen, visar sig vara i besittning af en öppen blick för naturens skönhet och djurens, i synnerhet de bevingade skarornas, egendomliga lif, — af en frisk och älskvärd humor, som ger sig ett uppfriskande uttryck i de inflätade jagthistorierna och anekdoterna, — och af ett väl utveckladt språksinne, som förstår att återgifva så väl de upplefda stämningarna som de till en del på dialekt meddelade samtalen i en naturlig och behaglig form. Man känner huru berättaren har hvilat i naturen, har lefvat i jagtglädjen, har sympatiserat med omgifningarna; och just emedan han har behandlat sitt ämne — till och med det skenbart minsta och obetydligaste — med denna så att säga rörande kärlek, ingjuter han också hos läsaren samma intresse, som han själf har känt. Boken är i sin helhet både till innehåll och form något för mer än de vanliga jagtskildringarna, som fordra säregna förutsättningar för att kunna fullständigt förstås och njutas, — den är en fin och frisk liten stämningsdikt, full af skogsdoft, fågelkvitter och jägarfröjd.

Slutligen har jag att i detta sammanhang nämna »*Fra Ishavets kyster*, fortællinger fra Nordland og Finmarken» af *J. Furö*. Denna bok, som också är ett debutarbete, författadt af en man, som själf en längre tid har tagit praktisk del i det lif han skildrar, innehåller åtskilliga upplysande och värdefulla bidrag till uppfattningen af naturen, folklifvet och näringsförhållandena på vårt lands nordligaste kuster. Men detta geografiska och kulturhistoriska intresse är häri också det öfvervägande, i det att samlingens stycken hvar för sig äro för mycket sammanrafsade och för litet genomarbetade, för att boken som helhet betraktad kan göra anspråk på något själfständigare skönlitterärt värde.

* * *

Af lyrik har jag ingenting annat nytt att bjuda på än en samling af mig själf, kallad »*Unge sange*». — Däremot vill jag begagna tillfället till att fästa uppmärksamheten på den skatt af äkta och egendomlig lyrik, som är lemnad oss i arf af en skald, som hvarken i sin lifstid eller efter sin död har blifvit uppskattad efter förtjänst, nämligen *Aasmund Olafson Vinje*. Redan förut — i mitt bref af år 1884 — har jag fäst uppmärksamheten på den upplaga, »Det norske samlag» för närvarande föranstaltar af denne författares valda skrifter. Det i år utkomna tredje bandet, innehållande »*Norske dikt*», bildar emellertid ett helt för sig, hvilket jag i synnerhet vill råda mina läsare att stifta närmare bekantskap med. — Vinjes prosaiska skrifter — till största delen polemiska kåserier, införda i den af honom redigerade veckotidningen »Dölen» — bära i öfvervägande grad en prägel af lokal och temporär tillfällighet, som nödvändigt måste i någon mån nedsätta deras konstnärliga värde, huru träffande och kvickt än det mesta är skrifvet; och nekas kan väl häller icke, att hans egendomliga stil och språkform här oftare måste stöta smaken och försvåra uppfattningen. I hans dikter finner man däremot alltigenom den skönaste och kraftigaste lyrik med en originalitet i uppfattningen, ett djup i tankarna och en innerlighet i känslan, som enligt min åsigt ställer dem fullt i jämnbredd med hvad Ibsen och Björnson i denna riktning hafva åstadkommit. I synnerhet har vårt lands egendomliga natur och folklif ingen sannare tolk än denne norske Robert Burns, som — själf utgången från folket och utrustad med dess mest typiska böjelser och anlag — på sina ständiga turistfärder med den förstående uppfattningens sympati hade studerat så väl den minsta sten som den ringaste hydda. Och hvad hans egendomliga språkform angår, är det så långt ifrån att denna här lägger hinder i vägen, att den tvärt om bidrager till att understödja tanken och förhöja verkningen. Man läse sålunda en strof som denna (ur hans större episka dikt »Storegut»):

Me arme menn um fagre gjentor dröyma,
Og denne draumen varer mange aar.
So mange slike minne paa mig ströyma,
At tidt eg gjeng, som eg var sjuk og saar.
Ja, naar i hug me koma elsken vaar,
So er det, so i merg og bein det silar.
Som svarte skuggen kring du gaar og gaar;
Du lengtar, trur og trur, og so du tvilar
Og liksom orren blundande paa leiken spilar.

En sådan ordens och rytmens välklang skulle det knappast vara möjligt att nå i vårt hårdare och fattigare skriftspråk. Och af sådana pärlor är en rikedom utströdd i dessa ursprungliga, stämningsfulla dikter. — Jag skall till slut anföra några rader ur en

af hans smådikter (»Atténde til antiken!») som må hända hafva väl så mycken tillämpning nu, som då de skrefvos (1868):

Shakspeare og Göthe kun tankarne snu og leikande vende,
Men til Homer og til Edda maa du paa slutten atténde.
Der og i soga og eventyr maa du atter deg finna,
Naar i romaner deg sjölv du hev glöymt og lesit deg sinna.
Langhalm dei treska: d'er knasande turrt baad' elsken og hatet.
Hjartelag turkar og tanken kjem burt med alt dette pratet.

— Plaudite, amici!

Kristiania i november 1886.

Kristofer Randers.

Bref till —.

(Ibsen: *Rosmersholm.*)

Stockholm i december 1886.

Käre vän! Om du älskar någon af hela din själ och vill öfvertyga honom och dig själf därom, så skall du gå och ta lifvet af dig. Icke för att det på minsta sätt kan gagna honom, eller att du står honom i vägen, utan endast såsom ett slags vadslagning, ett bevis för att hvad du sagt varit sant.

Detta är, tycker jag, hvad man får lära af Ibsens »Rosmersholm». Och vill man icke ta den läran till sig — tänker man händelsevis, att detta kan väl icke vara meningen, så frågar man ovilkorligen: hvarför är eljes hela boken skrifven? Såsom en lokalteckning af de individuela personerna innehåller den, så att säga, både för mycket och för litet. Något skall dikten ha att säga mig, något behåll bör jag ha af ett så mästerligt arbete, och det är denna lära, eller ock, mera omfattande uttaladt: allt hvad som kan kallas ett idealt »Livssyn» dödar sin man, om han icke i tid gör sig af därmed.

Du har sett samma ämne behandladt förut i »Vildanden», men där under en mera poetisk belysning; ty där är det en fantast, som narrar ett barn att offra sitt lif för sin far genom att begå det brott, som förf. tyckes anse såsom enda lösningen på ett idealt anlagdt lif. Men här i »Rosmersholm» begär Rosmer själf detta bevis på Rebekkas kärlek för honom. Den anda, som dikterat detta, och som för resten råder i hela detta diktverk, kallar jag: pessimism. Ty, om den kallas pessimist, som, likt Turgenjef, i sitt hjärta bär på ett stort tvifvel på vedergällningsrättens fortsättande utöfver lifvets gräns, på denna andra sida, hvarom oss är så litet uppenbaradt (läs t. ex. »Senilia») eller som,

likt Daudet, ej blundar för ojämnheten i lotternas fördelning af lycka och olycka här i lifvet, men låter det goda och rätta andas och lefva, oberoende af dessa tillfälligheter (»Jack»), huru mycket värre pessimist är icke den, som, likt Ibsen, säger, att hvarhälst en ömmare känsla, ett andligare behof, en idealare sträfvan väckes, där stänger lifvet för; — vill du lefva, så försaka detta, annars — i Möllefossen med dig!

En farlig lära och en irrlära!

Väl medger jag, och har ofta sett, att ju högre behof, ju mera utveckladt själslif, dess svårare tillfredsstäld är människoanden, men jag tycker icke, att det borde vara så svårt för en skald att förklara hvarför, då vi oupphörligt erfara vår egen begränsning här och därjämte känna vår ande mäktig ett högre, ett oändligare lif. Men ve den författare, som har makten och som icke visar uppåt, utan nedåt i Möllefossen! På hvad sätt, under hvilka vilkor, i hvilka förhållanden, på hurudana individer skall han kunna verka godt? Jag inser det icke. Och verkar han icke godt, så gör han ondt, när han eger sådana medel till sitt förfogande som Ibsen.

Ty äfven detta senaste Ibsenverk är, till det allra mesta åtminstone, konstnärligt och sinnrikt bygdt, och det fängslar mig från första ögonblicket genom sina lefvande figurer och en naturligt fortlöpande dialog. Men liksom Gregers i »Vildanden» helt och hållet förlorar min sympati från det ögonblick han, i sitt samtal med Hedvig, leder hennes tanke på att dö för fadern (hvarför?), så tycker jag äfven här, att det uppstår en flaga i konstruktionen i och med att Rosmer föreslår Rebekka, att hon skall bevisa sin kärlek genom att gå i Möllefossen!! Jag kan icke beundra detta såsom en konsekvent följd af deras andars beröring med hvarandra. Menar förf. att förlägga missgreppet till Rosmer, så förlägger jag det, i min uppfattning, icke destomindre till Ibsen själf. Låt dem gärna dränka sig, à la bonne heure! jag saknar dem icke. Men motivet för deras dubbla själfmord går utanför deras karaktärers och historias direkta utveckling.

Och detta har jag märkt förr hos Ibsen. Under den lefvande objektiva framställningen, hvaruti han framför alla

nutidens författare är mästare, rinner en underström af abstrakt tänkande och grubbel, där han egentligen lefver och kämpar, dit han visserligen icke tillåter mig någon inblick, men som spelar honom det sprattet att rycka handlingen ur led i ett eller annat moment på ett sätt, som mera sårar min känsla än min reflexion. Hans stora objektivitet är på en gång hans styrka och hans fel. Den gör honom osympatisk, ty man känner icke att han lider med sina offer, samtidigt som han tager sina läsares hela lidande-förmåga i anspråk.

Därför är det också, efter hvad jag tror, som en genialisk kritiker, Helena Nyblom (jag vill dock här särskilja begreppen genialisk och kritiker, ty fastän hon är bådadera, är hon icke genialisk som kritiker) begår den himmelsskriande orättvisan att påstå, det Ibsens dramatiska figurer ej äro lefvande människor utan abstrakta begrepp. Oaktadt min kritiska reflexion ger henne absolut orätt häruti, kan jag ej förneka henne en liten hållpunkt för hennes påstående i min känsla, och det kunde vara af mycket intresse, om någon af våra skarpa analytici (t. ex. Georg Brandes) ville *våga* se och utreda, om möjligen icke något fel kan vidlåda den konstnärliga byggnad som utmärker Ibsens dramatiska diktverk. Jag önskar detta, icke af klandersjuka utan af en fordran på rättvisa gentemot dessa verk, som genom sitt gåtfulla välde så lägga beslag på våra sinnen, att vi förlora vårt herravälde öfver egna tankar och känslor.

Och ännu en invändning:

Jag ser i den ena anmälan efter den andra en nästan servil beundran för Ibsens kvinnofigurer. Denna Rebekka upphöjes till en förnäm, en adlad ande, men jag frågar dig, min vän, ville du ha henne — jag vill icke säga till hustru, — men till syster, eller mor, eller vän? Eller har du i kretsen af hela ditt umgänge någon enda, på hvilken du skulle vilja visa och säga: se där är hon! Och hon gör dock anspråk på att tillhöra en sådan krets, ehuru jag får erkänna att jag, vid första genomläsandet af boken, fick för mig samma oadlade typ som Gina i »Vildanden» eller Regina i »Gengangere»; en sådan råhet och simpelhet vidlåder Re-

bekka ända till slutet, trots hennes ofvannämnda adlande. Du svarar mig — hvad jag mycket väl kan säga mig själf — att det är just däri styrkan i teckningen ligger. Ja väl, effektstyrkan, men icke den styrka, som tron på det rätta och goda ger. Och samma anmärkning gäller de flesta af hans senare arbetens mera utarbetade kvinnofigurer. Jag söker fåfängt deras motbild i den värld, jag kommer i beröring med.

Du förvånas säkerligen öfver dessa utfall mot Ibsen, hvilkens skaldeverk jag så beundrat och älskat. Men de äro också uttalanden af en stor sorg och saknad. Hvad vår tid, bättre kanske än någon annan, behöfver höra är, att vi icke äro så vanmäktiga mot det onda, som man vill påstå. De två tendenser, som mest förlama vår kraft och goda vilja, äro pessimismen och pietismen. Och att en idealist, och en så stor ande som Ibsen, i sin utveckling icke funnit någon annan lösning på lefvandets svårigheter och lidanden än tillintetgörelse, — än Möllefossen i »Rosmersholm», — än Gregers och Hedvigs självmord i »Vildanden», — ja, t. o. m. än Stockmans art af styrka: ensamheten, — är en förfärlig förlust för litteraturen. Det sista uttalande af hopp, den sista solglimt, jag minnes hos Ibsen, är utropstecknet, som afslutar »Dukkehjemmet»; och »så gick solen ned», som det står i visan, och pessimismens natt blef rådande.

Din
Dina.

Poesiens Rige.

Poesien er ikke Vers eller Klang,
Ikke Billeder blot eller Toner;
Poesien er Livets dybeste Sang,
Som med Livet selv os forsoner.

Den er det dulgte Hjerteslags Kraft,
Der frem til et Udtryk sig bryder, —
Just som om Vaaren den gjærende Saft
Er Grund til at Træerne skyder.

Den er det, der gjör vort Arbeide let
Og kaster Guldglands derover,
Som styrker vor Fod, naar den bliver træt,
Og vifter os, medens vi sover.

Den er det, der dirrer som en Dröm
Om Elskovens Ungdomsrige;
Den er i Heden den lædskende Ström
Hvis Bölger styrkende stige.

Den fattigste Kvinde, den haardeste Mand
Har stundom dens Spor kunnet finde
I Ömheden for sit Barn, sit Land,
I Skjönheden ved et Minde.

Enhver har den mödt i et Ord — et Blik,
Har kjendt den som Fryd eller Klage,
Naar Nogen kom — eller Nogen gik,
Som aldrig vil vende tilbage; —

Har kjendt den som Smerte i noget Tabt,
Som Haabet, der Faklen tænder,
Som Glæde ved at faa Noget skabt,
Med stærke Tanker og Hænder.

For Nogle den lyder i Trommernes Klang,
I Krigens rystende Torden, —
En Anden den saa kun en eneste Gang
I et Par Öine paa Jorden.

Den drysser fra Himlen sin Solstraaleskat,
Der ikke lader sig fange.
En Digter kan stundom gribe den fat,
Og *minde os om den* i Sange.

En Folkevise, en fuld Symphoni
Erindringer om den har givet;
Vi höre dens Vingeslag suse forbi,
Saadan som saa ofte i Livet.

Et Billede, hvis det er enkelt og sandt,
Kan os om dens Aasyn minde,
Hvis Kunstneren fandt, hvad vi andre fandt,
Og mægted det fast at binde.

Men Alt, hvad i Digtets Verden er gjort,
Den Fattigste af os kjender,
Og langt mere smertefuldt, herligt og stort
Det taust i Hjerterne brænder.

Hos den, som aldrig et Rim os böd
Og aldrig sin Cithre stemmer,
Maaske Poesien i varmeste Glöd
Og största Sandhed sig gjemmer.

Den er overalt, hvorhen du gaar, —
Og langt för du selv er vaagen,
Den er i hvert Pulsslag dit Hjerte slaar,
I Lyset, i Nattetaagen.

Vi föle den Alle, vi kjende den vel,
Om aldrig den naar vor Læbe;
Men den, der vil slaa Poesien ihjel,
Maa först selve Livet dræbe.

Helena Nyblom.

En förmiddagsvisit.

Proverb i 1 akt

af

Daniel Fallström.

(Uppfördt för första gången på Södra teatern den 30 oktober 1886.)

Personer:

Lizzie Bergh, skådespelerska .... fröken ANNA PETTERSSON.
Kandidat *Skytte* .... herr RUNDQVIST.
Stephanie Schultz, hans trolofvade......... fru ÅBJÖRNSON.
Karin, fröken Berghs tjänstflicka .... fröken CASPÉR.

(Stockholm i våra dagar.)

Fröken Berghs arbetsrum, artistiskt möbleradt. Fönster i fonden. Dörrar till höger och vänster i bakgrunden med portièrer. Antikt skrifbord t. v. fram på scenen, betäckt med rollhäften och böcker, uppskurna och ouppskurna om hvarandra; länstol. Vid högra sidoväggen spegel från golf till tak; bredvid denna en hög karmstol. Vid vänstra sidoväggen en prydlig kamin. Mjuka hvilstolar, pianino mellan fönstren, växter och konstsaker på lämpliga ställen i rummet; allt smakfullt och artistiskt ordnadt.

Lizzie, sysselsatt att tända en cigarett uppe i bakgrunden, *Karin* i länstolen framför skrifbordet med ett uppslaget rollhäfte i knät.

Lizzie (rökande).

Så där, ja! . . . nu ger du mig replikerna, förstår du, men faller inte efter vanligheten i extas, när det förekommer »kysser hvarandra» eller sådana där små trefligheter i rollen.

Karin.

Nej, det kan fröken då lita på!

Lizzie (kommer ned).

Nå, då börja vi . . . du vet, det är femte scenen!

Karin.

Ja, för all del . . . det är där fröken alltid brukar staka sig.

Lizzie.

Alldeles, ja! — men just därför kommer den att gå så mycket bättre, när jag blir färdig med den, — för öfrigt intresserar den mig. — — Nu börja vi!

Karin (ger repliken).

»Vi ha ej sett hvarann se'n sista gillebalen.

Lizzie (repeterar).

Men ännu mins jag godt er lexa i moralen.
Ni var sublim, minsann, och jag beklagar blott
att ej en flickpension till predikant er fått.

Karin.

Ni har ej bättrat er?

Lizzie.

På intet sätt, min herre, —
tvärt om, jag har på trots nu blifvit sjufaldt värre.
Den blyga plats, som ni täckts visa kvinnan an,
jag villigt lemnar er, om där ni trifvas kan.
Jag vill ett annat lif, vill taga del i striden,
som gäller kvinnans rätt att verka nu för tiden,
som gäller hennes rätt att blifva fri till slut
och lika väl som ni det yrke öfva ut,
till hvilket af sin håg, sin fallenhet hon drages,
och, tro mig, innan kort fullt ut det steget tages.

Karin.

Ty värr!» — — Hvarför säger karln »ty värr», fröken?

Lizzie.

Emedan karln är ett nöt, och alla nöt inbilla sig vara skapelsens herrar, ser du. — Men fortsätt . . ta om den där repliken!

Karin (ger repliken).

»Ty värr!»

Lizzie (utan att besvara den).

Gud, hvad det där »ty värr» retar mig! — — jag har själf hört det så många gånger i verkligheten. Och antingen har det varit gamla åsnor med glasögon på näsan eller unga med pince-nez och sentimental uppsyn, som ha suckat fram det. — »Ty värr!» — låter det kanske inte som — Gud bevare oss för alla själfständiga kvinnor? (Sätter sig i karmstolen.) Hör du, Karin, du!

Karin.

Fröken!

Lizzie (koketterar smått framför spegeln).

Säg mig uppriktigt, ser jag ... löjlig ut?

Karin.

Fröken? — Nej, då!

Lizzie.

Nå, ser jag ... mera ut som karl än kvinna?

Karin.

Nej, hör nu, fröken, då skulle väl fröken inte få blombuketter hvar enda kväll med långa sidenband och med visitkort på!

Lizzie (skrattar).

Nej, det kan du, ta mig katten, ha rätt i! — Nå, ser jag ... på ett eller annat sätt märkvärdig — förryckt ut?

Karin.

Förryckt? — Ja, går fröken länge på med sådana där frågor, börjar jag verkligen tro det.

Lizzie.

Nej, men ser du, för några kvällar se'n — i torsdags på baln hos — ja, hvem var det nu hos igen? — det gör för resten det samma, men på baln i torsdags var det! — så sa' en af herrarne till mig: fröken lär ju vara en sådan där

riktigt modern ung dam. Ni lär ju vara radikal i äktenskapsfrågan, tro på Ibsens ofelbarhet som de katolska presterna på påfvens, och så lär ni ju röka cigarr och dricka punsch med herrarne uppe i artistklubben. — Vet du, hvad man kallar en så'n där liten modern ung dam, Kajsa?

Karin (intresserad).

Nej.

Lizzie.

Jo, du, — emanciperad ... *e-man-ci-pe-rad!*

Karin (härmande).

E-man-ci-pe-rad!

Lizzie.

Alldeles! Och med det brukar följa ett visst något, som, oss emellan sagdt, inte alls gör unga damer förtjusande.

Karin.

Men det är ju fröken!

Lizzie.

Se så, låt oss nu fortsätta att repetera! Hvad tjänar det för resten till att vara förtjusande? (För sig.) Det är ändå förbi.

Karin (efter ett ögonblicks tystnad).

Ska fröken repetera något mer ... fröken är bestämdt inte riktigt i tagena, tror jag.

Lizzie (litet lojt).

Nej, vet du, det tror jag du kan ha rätt i; — det går trögt så här fram på vårsidan; luften är så stark, och intresset har slappats under vintermånaderna; det är bäst vi sluta. — Öppna fönsterna, så vi få in litet frisk luft: — här är kvaft!

(Karin fullgör befallningen. Lizzie reser sig och går tyst omkring och ansar blommorna. — Det ringer t. v. ute i tamburen.)

Lizzie.

Det ringer, — gå och se efter, hvem det kan vara. Det är väl ordonnansen.

Karin (i det hon går).

Nej, han har redan varit här med återbud till repetitionen.

Lizzie (ensam).

Då är det väl någon odräglig visit, kan jag tänka. (Går till spegeln och ordnar håret.)

Karin (kommer ned med ett par visitkort).

Herrskapet frågar, om fröken tar emot?

Lizzie (tar korten, ser på dem och rycker till).

Han!

Karin.

Hvad får jag svara?

Lizzie (efter ett ögonblicks betänketid).

Jo, säg dem, att jag tar emot.

(Karin går.)

Kandidat *Skytte* och fröken *Schultz* från v.

Skytte (i dörren).

Får man stiga på?

Lizzie (emot dem).

Ja visst — ni är alltid välkommen!

Skytte.

Och min fästmö också? . . .

Lizzie.

Fröken Schultz är också välkommen!

Fröken.

Ni känner mig?

Lizzie.

Fick jag inte nyss ert visitkort? . . . Dessutom väckte er förlofning en smula uppseende; den kom så oväntad. Ingen hade trott, att kandidat Skytte . . .

Skytte (något kort).

Skulle så fort bli stadgad karl.

Lizzie (ger honom en hastig blick).

Nej.

Fröken (leende).

Nå, men att bli stadgad karl och att förlofva sig är väl inte det samma.

Skytte.

För de flesta, nej, men för mig. Jag ville visa en viss liten fröken, att man verkligen *kan* bryta med sitt förra lif, när man förlofvar sig.

Fröken (hastigt).

Men jag har aldrig tviflat därpå!

Skytte.

Du, nej, men — — (Afbryter sig plötsligt.) men låt oss tala om någonting annat! — Hvad studerar ni på, fröken?

Lizzie.

För närvarande läser jag in en roll i en pjes på vers. (Inbjuder med en gest fröken Schultz att slå sig ned.)

(Man sätter sig. Fröken Schultz i en af hvilstolarna; Lizzie t. v. om henne; kandidaten stödjer sig vårdslöst mot karmstolen framför spegeln.)

Skytte.

Jag beklagar er! ... tycker inte ni som jag, att man borde hänga alla versmakare?

Fröken.

Nils är en sådan materialist.

Lizzie.

Och ändå har visst kandidaten gjort sig skyldig till åtskilliga litterära ungdomssynder. Jag mins ett poem ...

Fröken.

Så, ni har verkligen fått läsa hans dikter?

Skytte (går ned mot damerna).

Dikter! — Det var smickrande! — Uppriktigt sagdt, fröken, har ni någonsin läst några dikter af undertecknad?

Lizzie (spetsigt).

Ja visst ... mins ni inte alla edra världsföraktande verser i Heines manér?

(Deklamerar patetiskt.)

»Jag hatar de friska rosor
och glödande läppars kyss;
jag älskar höstnattens mörker,
då jag ensam till stormen lyss.»

Fröken (till Skytte).

Där hör du ... och jag som aldrig vetat ...

Skytte (lätt).

Nå ja, litet hvar ha vi i unga dar gjort oss skyldiga till att understödja pappersindustrien. För öfrigt trodde jag aldrig, att Stephanies svärmeri var en poetisk äkta man!

Lizzie (skrattande).

Ni har blifvit elak, kandidat Skytte!

Skytte (lätt).

Jag öfvar mig endast i repliken tills sparlakanslexornas tid kommer.

Fröken.

Ni har rätt, fröken Bergh; Nils är verkligen litet elak. (stiger upp och går mot fonden samt tar växterna och konstsakerna i betraktande. Lizzie reser sig och följer henne med blicken.) Men hvad ni bor förtjusande! ... ett riktigt litet artisthem! ... Tous mes compliments ... vous avez du goût, mademoiselle!

Skytte.

Jag får göra fröken Bergh uppmärksam på, att min fästmö hyser en liten fördom mot svenskan. Stephanie tror nämligen, att den inte med fördel kan användas, när man vill säga artigheter. Men det är pensionernas fel — och de utländska resornas!

Fröken (skrattande utan att vända sig om).

Du använder själf inte svenskan för att säga artigheter.

Skytte.

Men så begagnar jag inte något annat språk häller!

Fröken.

Då kan ni sluta er till, fröken Bergh, hur pass artig min fästman är!

Lizzie.

Ja, han är oförbätterlig.

Skytte (i en ton af lätt sarkasm).

Bah, det är endast två gånger i sitt lif, man skämmer bort kvinnorna med artigheter: medan man ännu gör dem sin kur, och så under smekmånaden. Då återvänder älskaren för ett ögonblick, och i hvad han då säger henne under ett förtjusande »på tu man hand» kan hon lyssna till ekot af hans lågande vältalighet, när det gälde att stämma henne, som man stämmer ett instrument, för att i nästa minut kunna aflocka henne just det tonfall, som erfordras för att kvinnan riktigt raffineradt känslofullt skall kunna säga: jag älskar dig! eller: jag är din för evigt!

Fröken (som under detta kommit ned på scenen).

Det var just en skön själs bekännelse!

(Sätter sig i karmstolen.)

Skytte.

Åh, med dig är det ingen fara; — du har smekmånaden kvar!

Lizzie (skrattande).

Och jag? . . .

Skytte.

Med er är det en annan sak. — — Ni är skådespelerska, och en skådespelerska glider ju under åtminstone ett tiotal af år fram mellan idel tillbedjan och beundran. Afton efter afton mottar ni parkettens hyllning i applåder och blommor, och efter slutadt spektakel går ni att låta er uppvaktas af fjäskande herrar i frack i en salong, där eller där. Och det är

inte endast männen, som skämma bort er. Kvinnorna förälska sig äfven mycket lätt i en skådespelerska, och genom allt detta blir ni till sist ett bortskämdt barn, uppfödt med smekningar och smicker, och så — dör artisten inom er.

Lizzie.

Ni har kanske rätt. Men hur har ni kommit att tänka på allt detta?

Skytte (sakta).

Därför att jag tänkt så mycket på er under den sista tiden.

Fröken (lutar sig bekvämt tillbaka i stolen).

Hvad man sitter godt i den här stolen. — — Det måtte visst vara er favoritplats, fröken Bergh?

Lizzie (pekar mot skrifbordet).

Nej, den är där.

Fröken.

Ah, ni läser således mycket?

Lizzie.

Man måste naturligtvis följa med sin tids strömningar, och det skrifs så mycket nu för tiden. Det litterära intresset börjar på nytt att vakna upp här hemma, och teatern och litteraturen stå ju hvarandra så nära. — Men, säg mig, — behagar ni inte ett glas vin? . . . sherry eller madeira?

Fröken.

Hvilket ni behagar, min fröken!

Lizzie.

Då ta vi madeira, om ni tillåter. (Går till skrifbordet och ringer.) Ser ni, fröken, vi artister hålla på ett glas gammal god madeira; den stärker nerverna, ger en mod, när man har litet rampfeber, och sätter fart i repliken, om man är litet loj af sig. (Till Karin, som inträdt från v.) Madeira och tre glas!

Skytte.

Madeira och tre glas! — — Min själ och Gud är det inte, som om man kommit till en genomtreflig ungkarl. — — Kanske bjuder ni också på cigaretter.

Lizzie.

Naturligtvis!

(Tar tändstickor och ett cigarett-etui från skrifbordet och bjuder Skytte.)

Skytte.

Ni bibehåller er gamla smak för »Petit caporal», ser jag.

Lizzie.

Ja, jag är inte ombytlig af mig.

Skytte.

Så — men det är väl endast i fråga om tobak! — Vill ni nu öka er godhet och ge mig litet eld?

Lizzie.

Gärna! (Drar eld på en tändsticka och tänder hans cigarett. Går öfver till fröken Schultz.) Och ni, fröken, . . . vågar man bjuda er en cigarett?

Fröken (leende).

Tror ni inte man kan ha sådana där små ovanor, utan att vara skådespelerska? (Tar en cigarett.)

Lizzie (i det hon tänder hennes cigarett).

Jo visst, . . . endast med den skilnad, att när ni röker, säger man: »det hör till god ton», men när en stackars liten aktris vågar röka, heter det: »åh, hvad hon har för fula vanor!»

Skytte (skrattande till Stephanie).

Där fick fröken svar på tal!

Lizzie.

Men nu tänder jag i alla händelser en cigarett!

(Alla tre rökande; fröken Schultz i karmstolen; Lizzie och Skytte bekvämt utsträckta i hvar sin hvilstol. Man röker en stund under tystnad.

Så kommer Karin in från vänster med madeiran. Hon slår i och serverar; därpå ut, sedan hon kvarlemnat brickan och karaffen på bordet.)

Fröken (gladt).

Nu är det din tur att hålla tal, Nils.

Skytte.

Tal! . . . Jag hatar fraser.

Lizzie.

Det trodde jag inte. Jag har sett edra tal i publicistklubben, på gillen och fester refererade i tidningarna, och ni har alltid rört er med stora ord. I det afseendet har ni någonting af fransman i er.

Skytte.

Ni kritiserar!

Lizzie.

Ja visst . . . det är alltid roligt att få byta roller. Och ni vet ju, herr kandidat, att lika sällan som *vi* få tillfälle att svänga färlan, lika ofta svänges den öfver oss.

Fröken.

Bravo! — det här börjar bli intressant! — Ge på honom dugtigt, fröken!

Skytte.

Två mot en! — — Låt oss genast sluta fred, mina damer! (Höjer sitt glas och dricker.)

Fröken.

Och talet!

Lizzie (bevekande).

Ja, säg något riktigt vackert.

Skytte (reser sig).

Nå väl, efter ni nödvändigt vill, så dricker jag för det framfarna och det kommande; i det förra ligger minnet, i det senare hoppet, och båda ge ljus åt lifvet, det må bli hur det vill. (Tömmer sitt glas.)

Fröken.

Det var en egendomlig skål, men i alla fall . . . (Dricker.)

Lizzie.

En fras, en mycket mycket vacker fras, men låt gå . . . (Dricker.)

Fröken (reser sig, går till skrifbordet och ställer bort sitt glas).

Och nu är det tid att säga farväl!

Lizzie (som fröken Schultz).

Redan?

Fröken.

Redan! — Ni är allt för artig, men vi ha fler visiter att göra — jag åtminstone, ty Nils går väl inte med till flickorna Björk, men du får följa mig till spårvagnen — eller hur?

Skytte.

Naturligtvis!

Lizzie (till Skytte och fröken Schultz).

Nå, efter er tid inte tillåter er att stanna, så tack för visiten och lycka till. — När skall bröllopet stå?

Fröken.

Det är inte afgjordt ännu, men fram mot hösten, tror jag.

Lizzie.

Så snart!

Fröken.

Tycker ni det är snart; jag tycker . . .

Lizzie (afbryter leende).

Tvärt om, naturligtvis . . . det kan jag så väl förstå.

Fröken.

Ja, ni har väl också älskat?

Lizzie (allvarligt och knappast hörbart).

Ja, jag har älskat.

Fröken.

Sårade jag er?

Lizzie.

Ni? . . . Nej, fröken!

Fröken (fattar hennes hand).

Så farväl! — och glöm nu inte bort oss, när vi bli gifta. Kom ofta!

Lizzie.

Tack!

Skytte (som bläddrat i en bok).

Ja, kom ofta!

Lizzie (ser på honom utan att svara; fröken Schultz tar Skyttes arm, och de draga sig tillbaka mot fonden).

Fröken (vänder sig ännu en gång mot Lizzie).

Jag är förtjust att ha gjort er bekantskap, — — vi ska bli goda vänner, . . . inte sant?

Lizzie (följer dem till dörren).

Det ska vi, . . . och så lofvar ni att någon gång titta upp till mig . . . ni båda.

Samtidigt: *Fröken* (nickar). *Skytte.*

På hedersord! — Det ska inte dröja länge! (De gå.)

Lizzie (går dröjande och tankfull fram till skrifbordet och ordnar mekaniskt glasen på brickan).

Det var underligt! . . . det gick så lätt och naturligt för sig (Lägger cigarrettstumparna i cigarrkoppen.) Alldeles som en vanlig visit! (Ringer.)

Karin (från vänster).

Fröken!

Lizzie (pekande på silfverbrickan).

Du får ta ut den här! och töm på samma gång cigarrkopparna!

(Karin fullgör befallningen. Lizzie slår sig ned vid skrifbordet, drar ut en af lådorna och tar fram en bundt bref, ombundna med ett rosenrödt silkessnöre. Hon klipper af snöret och ser tankfull igenom brefven, det ena efter det andra.)

Lizzie (drömmande och med pauser).

Vissna blad! . . . Hvad jag har läst dem, och hvad jag älskat dem. — — Det var en gång, när jag trodde på honom,... då jag läste och läste hans bref, tills jag kunde dem utantill... då jag lefde på hvarje ord ifrån honom! Och nu — vissna blad! — — Hvad är då kärleken? — — Man säger den är ett lif; — — jag tror den endast är ett ögonblick, ett ögonblick af stämning och berusning. — — Man säger så lätt: jag älskar dig! — — Det behöfs så litet: några glas champagne och en fönstersmyg; en vacker sommarkväll och en båt, som glider fram öfver ett spegelblankt vatten, eller ett möte mellan kulisserna, när *hon* är berusad af framgång, och *han* af entusiasm. — — Hvad är då till sist kärleken? Vackra fraser, papper och bläck, som det här. (Kramar energiskt ihop brefven.) Jag skall bränna dem! (Går fram till kaminen, öppnar luckan, går efter tändstickor, drar eld på en och antänder brefven. Hon stöder sig emot kaminen och ser brefven brinna; då de äro nära att slockna, kommer från vänster)

Skytte (i det han inträder).

Jag tror ni eldar så här långt fram på vårsidan!

Lizzie (rycker till; sedan likgiltigt).

Ni — — åh, det är bara en gammal utnött roll, som jag slutat spela, och som jag nu bränner upp — ingenting vidare! — Men hvarifrån kommer ni, herr kandidat, (Spetsigt.) kanske ni glömt edra handskar? (Stänger kaminluckan.)

Skytte.

Nej, det gör man endast i de franska komedierna! — Jag vill tala med er en stund . . . vi två . . . ostörda, på tu man hand.

Lizzie.

Och er fästmö? . . .

Skytte.

Har jag lyckligt och väl fått upp i spårvagnen. — — Men medge då, fröken, att det var mycket länge sedan vi talades vid!

Lizzie.

Nu nyss! . . .

Skytte (med en otålig gest.)

Ah, de där visiterna, då man försöker på möjligaste korta tid säga så många artigheter och kvickheter som möjligt, — är det att tala öppet, förtroligt med någon?

Lizzie.

Hvarför skulle vi två tala förtroligt? . . . Vi ha ju ingenting otaldt med hvarann!

Skytte.

Kanhända likväl.

Lizzie (litet förundrad).

Hvad menar ni?

Skytte (inbjuder med en gest Lizzie att slå sig ned i karmstolen).

Sätt er här ett ögonblick, fröken, och jag skall säga er det.

Lizzie.

Men . . .

Skytte.

Lizzie . . . jag ber er.

(Hon efterkommer hans begäran. Skytte ställer sig bakom henne stödd mot karmen.)

Skytte.

Mins ni i dag för ungefär ett år se'n? Det var vår, vår som nu med blomdoft och fågelsång i luften. — Ni hade haft repetition, och jag kom och hämtade er. Vi gick hem genom torget; öfver lindarnas svarta grenar låg det liksom

ett ljusgrönt skimmer; fontänen spelade, och strömmen glittrade i solljus. — — Jag kom att säga er — inte direkt att jag älskade er, — men ett ord, som drömde om kärlek, som skälfde af lidelse. *Så* mycket sa' jag er i alla fall, att ni ansåg er berättigad svara, att åt en man, som jag, vågade man icke anförtro ett helt lif. Ni tviflade icke endast på min kärlek, utan också på mig själf. Mins ni det . . . mins ni det, Lizzie?

Lizzie.

Jag tviflade icke . . . jag vågade bara inte tro.

Skytte.

Men ni visste, att jag älskade er. Alla dessa små bref, jag sändt er, — halfkvädna kärleksvisor, som mitt hjärta icke vågade sjunga högt — *allt* borde ha sagt er, hur högt, huru innerligt jag älskade er.

Lizzie.

Men ni hade så många andra . . .

Skytte.

Så många andra! . . . så många andra! Ja, det var alla dessa dumma historier, man hviskat i edra öron, som födde misstron till mig; det var denna misstro, detta tvifvel som stötte mig bort ifrån er. Och jag sa' till mig själf: nå väl, jag vill visa henne, att om *hon* icke tror på mig, det i alla fall skall finnas en kvinna, som gör det. — Och så mötte jag Stephanie.

Lizzie.

Och så mötte ni Stephanie.

Skytte.

Ja, Stephanie! En kvinna af värld, stilfull och elegant, rik och fjäsad, en kvinna, öfver hvilken en man kan vara stolt.

Lizzie.

Jag medger det.

Skytte.

Vi träffade hvarandra då och då under loppet af vintern -- antingen på en middagsbjudning eller på en bal. Och vi hade det aldrig tråkigt tillsammans. Stephanie har rest mycket, sett mycket. Man kan prata briljant med henne i en timmas tid, utan att tröttna; hon kan riktigt kasta fjäderboll med ord, och hon missar sällan. Jag blef förälskad — det vill säga, jag *ville* bli och jag *blef*.

Lizzie.

Ja, man kan ju allt hvad man vill, sägs det.

Skytte.

En vacker dag friade jag och fick ja. — — Och vet ni, hvad jag då kände?

Lizzie.

Ni var naturligtvis öfverlycklig.

Skytte.

Nej, i sjunde himlen kommer man så sällan i våra da'r. — — Jag kände bara en viss tillfredsställelse öfver att för *er* kunna presentera *min* fästmö, kunna visa er, att det fans en, som vågade.

Lizzie.

Nå, då har ni ju vunnit ert mål.

Skytte.

Var inte bitter emot mig, Lizzie; jag har blifvit straffad, hårdt straffad. Jag kom hit för att triumfera — så dålig var jag, jag bekänner det! — men då jag trädde in öfver er tröskel, dog segerkänslan inom mig. Då jag återsåg detta förtjusande lilla rum, dit mina bästa tankar så ofta vallfärdats, och dit jag kom för att glömma hela den öfriga världen, då jag i er själf återfann den Lizzie, jag en gång älskade och tillbad, då — ja, *då* kände jag, att jag aldrig i mitt lif skulle bli kvitt de gamla drömmarna.

Lizzie (som lyssnat med spänd uppmärksamhet).

Ni drömmer visst ännu, herr kandidat!

Skytte (lemnar sin plats bakom stolen).

Nej, Lizzie, jag drömmer inte längre. Jag bryter med Stephanie, jag bryter med hela världen, endast ni tillhör mig. (Han lägger sig ned framför henne och fattar hennes händer.) Lizzie, jag älskar er, jag älskar er mer än någonsin!

Lizzie.

Ni drifver ert skämt för långt, kandidat Skytte.

Skytte.

Ni vill inte förstå mig! Lizzie, jag ber er, tro på mig nu . . .

Lizzie (lösgör sina händer och reser sig häftigt).

Tro er . . . aldrig!

Skytte (stiger upp).

Lizzie!

Lizzie (med stigande harm).

Tro er! . . . jag har trott på er en gång, och ni kom mig själf att tvifla. Stephanie trodde på er . . . ni har ljugit för henne . . . ljugit kärlek för att tillfredsställa er sårade fåfänga. Och nu . . . nu när ni tror er ha upptäckt, att det endast var mig ni älskade, mig ni åtrådde . . . nu sviker ni hänsynslöst henne, som älskade er nog högt att icke fråga efter något annat än lyckan att vara er. Tro er! . . . Det är en förolämpning mot mitt kön, när ni begär detta. Jag vore inte kvinna, om inte det bästa inom mig reste sig emot er egoism. Älskade jag er gränslöst, vanvettigt, skulle jag likväl aldrig vilja tillhöra en man, som lekt med en kvinna så skamlöst som ni!

Skytte.

Ni är sträng, Lizzie.

Lizzie.

Jag är endast rättvis.

Skytte.

Och det fins inte någon röst i ert hjärta, som talar aldrig så litet till mitt försvar?

Lizzie.

Ingen.

Skytte.

Farväl då, Lizzie. Farväl, för alltid.

Lizzie (med frambrytande rörelse).

Om ni visste . . .

Skytte.

Tala! . . . jag ber er!

Lizzie.

Det var ingenting. — — Farväl, kandidat Skytte!

(Hon går till skrifbordet, mot hvilket hon stöder sig, stel, med knuten hand.)

Skytte (går mot dörren).

Lizzie (mildt).

Hvart går ni?

Skytte.

Jag går för att godtgöra min förolämpning mot ert kön: jag går för att gifta mig.

(Gör en kort bugning.)

Lizzie (blir ett ögonblick stående alldeles orörlig med handen stödd mot skrifbordet).

Slut! . . . riktigt slut!

(Beherskar plötsligt sin rörelse. Ringer.)

Karin (inträder).

Lizzie.

Låt oss repetera!

Ridå.

Om skolundervisningen i främmande lefvande språk.

Det ser ut, som om skolan egentligen fostrade ormar vid sin egen barm. Knappt har man vuxit från hennes vård, förr än man kritiserar henne ur alla synpunkter. Man beskyller henne för att lägga latinets tvångströja på sina skyddslingar, för att öfveranstränga ungdomen, för att skada till kraft och hälsa, och annat mer, som vore ganska betänkligt, om allt bevisligen vore sant. Det är smärtsamt att nödgas öka kritikasternas kör med ännu en klagovisa: det är illa beställdt med skolundervisningen i lefvande språk. Lyckligtvis är detta dock ej första stenen, som kastas mot denna undervisning. Det kastades så många vid det skandinaviska filologmötet i Stockholm sistlidne sommar, att de kanske redan gjort någon bresch. Men hundraåriga traditioner äro murar starkare än Jerikos och ramla ej för trumpetstötar och höga rop. Några mötesdeltagare, koryfeerna för de nya åsigterna, hafva därför öppnat ett ordentligt fälttåg mot den traditionela språkundervisningen genom bildandet af en *Skandinavisk förening för förbättrad språkundervisning* under namnet *Quousque tandem*. För icke-språkmän förefaller namnet kanske som hebreiska, men det är ciceronianskt latin, som svingat sig upp från ett par vanliga adverb i en filippik af Cicero till en berömd pseudonym för författaren till en filippik mot den gängse språkundervisningen i Tyskland. Därifrån har det tagits af de nya åsigternas män hos oss såsom ett program *tout fait*.

Att bildandet af denna förening ej blott är en yttring af modet i föreningarnas tidehvarf, därför borga upphofsmännens dugtighet, som är välkänd och bepröfvad inom vetenskapliga kretsar. Den kommer utan tvifvel att blifva

»militant» i hög grad, och man torde hafva att motse många goda resultat af dess verksamhet.

Emellertid hafva dessa rader ej kommit till uteslutande eller ens hufvudsakligen för att rekommendera denna förening. De härleda sig fast mer från den åsigten, att dess program bör underkastas ytterligare diskussion, och det hälst i vidare kretsar än de egentliga språkmännens. I månget fall synes till och med det gamla tåla vid att ännu hållas uppe emot det nya, i synnerhet för så vidt skolundervisningen afses.

Sina åsigter och syften har föreningen framlagt i följande:

Inbjudning.

Med anslutning till den diskussion om språkundervisningens metod, som vid tredje nordiska filologmötet i Stockholm detta år egde rum, tillåta sig undertecknade att inbjuda manliga och kvinliga kolleger till inträde i sällskapet

Quousque tandem,

skandinavisk förening för förbättrad språkundervisning.

Föreningens uppgift är att i öfverensstämmelse med den samtida språkvetenskapens och en sund pedagogiks fordringar verka för en reform af språkundervisningen på grundvalen af följande fyra satser, af hvilka de tre första vid Stockholmsmötet antogos som resolutioner:

1. Till grund för undervisningen lägges icke skriftspråket, utan det verkliga, lefvande talspråket. I de språk, hvilkas ortografi i högre grad afviker från uttalet, börjar man därför med texter i för ändamålet lämplig ljudtrogen omskrifning.

2. Undervisningen utgår redan i början från sammanhängande texter, icke från lösryckta satser.

3. Grammatikundervisningen sluter sig till lektyren på så sätt, att lärjungarne med lärarens hjälp ledas att ur det lästa efter hand taga ut språklagarna. Först senare kan en systematisk lärobok användas för repetition.

4. Öfversättning såväl från modersmålet till det främmande språket som från det främmande språket till modersmålet inskränkes och ersättes dels af muntlig och skriftlig reproduktion och fri produktion på det främmande språket med anslutning till lektyren, dels af mera kursorisk läsning.

Föreningen verkar för sin uppgift bl. a. genom åstadkommande af föredrag och diskussioner, genom tryckta skrifter och meddelanden, genom utgifning af lämpliga läroböcker och genom att främja sådanas utgifvande och bruk. Styrelsen kan sammankalla föreningen till möten, allmänna eller särskilda för hvart land.

Föreningens styrelse består af en förman för hvart af de skandinaviska länderna; dessa förmän väljas hvarje år af landets medlemmar genom röstsedlar, som jämte årsafgiften — en krona — insändas till föregående års förman före utgången af februari månad.

I januari hvarje år offentliggöres en öfversigt af föregående års räkenskaper.

Medlemmar anmäla sig hos undertecknade, som t. v. fungera som förmän. För innevarande år erlägges ingen afgift.

September 1886.

Otto Jespersen	*J. A. Lundell*	*Aug. Western*
Ole Suhrsgade 18	docent	mag. cand.
København.	Uppsala.	Fredriksstad.

Denna nya metod föreslås till användning utan alla inskränkningar. Men om det läte sig tänkas, att språkundervisningen kan tjäna olika ändamål, skall då ej metodiken blifva beroende däraf? Jo, lika visst som att handtverkslärlingen, som skall stryka plank, lär målarkonsten på annat sätt än artisten, som ämnar utställa på salongen, eller att den, som vill blifva landtbrukare, studerar botanik annorlunda än den, som skall blifva läkare. Nu har visserligen *Quousque tandem* uppenbarligen haft skolundervisningen särskildt för ögonen, hvilket framgår af dess hänvisning till diskussionen vid Stockholmsmötet och till »en sund pedagogiks fordringar». Men äfven inom skolan är det möjligt att tillerkänna många ämnen ganska olika uppgifter, och det synes vara en brist, att föreningen ej uttryckligen angifvit, för hvad ändamål den anser skolgossen böra lära språk.

Detta skymtar visserligen tämligen tydligt fram mellan raderna, i synnerhet om de läsas i belysningen af undertecknade förmannens, kand. Westerns, yttrande vid mötet: »Meningen med undervisningen i ett ämne i skolan är att lära eleverna detta ämne och icke något annat.» Ett bestämdt uttalande härom hade emellertid gjort ställningen klarare och omedelbart gifvit dem, till hvilka inbjudningsskriften stälts, den rätta synpunkten för bedömandet af den

nya metoden. Som det nu är, måste man antaga, att föreningen ytterst vill verka för det mål, som kand. Western angifvit, med den tillsatsen, att det är talspråket, som i synnerhet bör inhämtas. Häri ligger programmets πρῶτον ψεῦδος. »En sund pedagogiks fordringar» måste tvärt om bestämma ungefär följande ändamål för skolundervisningen i ett lefvande språk: den afser i främsta rummet att bibringa eleverna insigter i det ifrågavarande språket, i synnerhet dess litteraturspråk, men därjämte att, i likhet med all skolundervisning, lemna bidrag till elevernas utbildning i allmänhet, den må nu kallas allmänbildning eller formel bildning. Blott för så vidt *Quousque tandem* vill medverka för detta mål, kan pedagogiken lyssna till dess förslag[1].

Det yrkas först, att språkljuden, ej deras konventionela beteckning[2] i litteraturen, lägges till grund för undervisningen, och att, där denna beteckning är allt för otydlig eller inkonsekvent, den skall ersättas af en ny, mera genomskinlig. Läraren skall således säga sina elever till exempel: »*Moder* heter på franska *mär, mödrar* likaledes *mär*, låtom oss beteckna det med *mær*, sedermera (om ett år eller två) skolen I få lära, att fransmännen själfva beteckna detta ljud på annat sätt.»

Man vill väl ej göra detta för att bibringa lärjungarne den språkfilosofiska åsigten, att det är det talade språket, som är det egentligen lefvande och det skrifna blott en bild, ett aftryck däraf. Detta vore för mycket väsen för en obetydlighet; ett ord af läraren vore nog. Man torde hafva ledts af den lofvärda afsigten att tillförsäkra eleven och för honom underlätta ett godt uttal. Om han först, förledd af skrifttecknen, får ett dåligt uttal, är detta svårt att få bort, säger man; och ett godt uttal är af största vigt och skänker lärjungen stor glädje, då han i praktiken blir i tillfälle erfara, att han träffat det rätta. Ubi est acumen tuum? för

[1] Med liknande inskränkningar rekommenderade för ett par år sedan en recensent E. R. i *Nordisk revy* II, 5, ett arbete af den numera döde Felix Franke, hvilket ungefär tenderar till samma mål som *Quousque tandems* satser.

[2] Mången skulle möjligen kunna komma på den tanken, att med »skriftspråket» och »talspråket» menades litteraturspråket och konversationsspråket; men sammanhanget med det följande och diskussionen i Stockholm visa, att så ej är fallet.

att åter citera Cicero. Ser man då ej, att alldeles samma resonnemang kan användas mot det framstälda förslaget? Det måste vara lika klart, att den, som vänjer sig vid en icke existerande stafning eller att känna igen orden i en form, som de ej hafva i litteraturen, den får därmed en ovana, som är ytterst svår att utrota; och ingen nytta kan vara större än den, som eleven har att förstå skrifna franska eller engelska ord, ingen glädje större än den, han har af att känna igen dessa, ty tillfällen därtill erbjuda sig ständigt. Dessutom kan man ovilkorligen lättare sluta sig från skrifsättet till uttalssättet än tvärt om, ty det förra förhållandet kan baseras på lagar, med hvilkas hufvudtendenser eleven snart kommer under fund, hvaremot man knappt utan historiska och djupgående språkkunskaper kan sluta sig från ett ords uttal till dess stafsätt.

Naturligtvis måste eleven upplysas om eller själf upptäcka, att den stafning, man bjuder honom på, ingalunda är fransk eller engelsk. Tror man, att han på ett någorlunda framskridet stadium skall låta sig nöja med att få sin franska och sin engelska så half, då misskänner man fullkomligt ett ungt sinnes entusiasm, som gärna underkastar sig uppoffringar för att få något riktigt. Med ovilja och förakt skulle eleven bemöta de läroböcker, som gåfve honom en franska, som ej är »riktig franska». Det är samma naturliga känsla som den vi se framlysa i tillfredsställelse, då eleven får öfvergå från elementarboken, som han upptäcker vara *gemacht,* till en författares arbeten, där språket är något, som verkligen existerat. Det ligger kanske häri något ganska specielt svenskt, något af det där braskande, men storslagna allt eller intet, för hvilket vi svenskar äro kända. Möjligt är därför, att då man från ett eller annat främmande håll försäkrar oss om transskriptionens välsignelser, detta till en del kan bero på olika karaktärsläggning hos eleverna, och ej blott på andra egendomliga och med våra fullkomligt ojämförliga förhållanden.

Det torde möjligen låta sig visas, att ett språks ljud kunna läras säkrare med användning af transskription. Men hufvudsak i undervisningen blir dock alltjämt det muntliga föresägandet. Ty kvantitet, accent, melodi och alla de finare

distinktionerna kunna ej i nämnvärd mån åskådliggöras i en beteckning, som skall vara någorlunda populär. Det är i alla fall att befara, att denna alltid blir ganska invecklad för lärjungen. Ej häller får man vänta sig af transskriptionsmetoden, att den till exempel skall bättre än andra metoder öfvervinna de svårigheter, som ett decideradt provinsuttal lägger för uttalandet af ett främmande språk, eller att den skall föra till ett omedelbart och ögonblickligt begripande af utländingens tal. Det är en allmän erfarenhet, att, när vi komma till Frankrike eller England efter våra skol- eller akademistudier, vi själfva göra oss tämligen bra förstådda. men förstå så godt som intet af hvad utländingen säger. Detta beror ej blott därpå, att undervisningen i prononciation varit bristfällig eller att vi äro vana att se orden i en bokstafskomplex, hvarom ej det talade direkt erinrar, utan äfven därpå, att vi öfver hufvud äro vana att se språket, mera än att höra det. Denna vana skulle kvarstå, äfven då transskriptionen användes; det jämförelsevis sällsynta hörandet måste draga med sig ett seende af de där transskriptionstecknen. För den nämligen, som lär sig ett språk hufvudsakligen genom läsning, blir ock nödvändigt *la parole intérieure* ett skrifvet ord. Har man till exempel läst franska, men föga hört eller talat det, så uppfattar man knappt en fras sådan som *Il va à la mer,* hvars ljud och beteckning dock öfverensstämma så noga, utan att framkalla skrifbilden af samma uttryck. Hör man nu sägas till exempel *Ma mère est bonne*, så kan det åtminstone vara någon nytta med att återföra dessa ljud på beteckningen *Ma mère est bonne*, som existerar i litteraturen; men det kan ej vara någon fördel att nolens volens erinra sig *Ma mær æ bånn* (jag är här ej så noga med transskriptionen).

Slutligen hafva transskriptionsvännerna förbisett en ingalunda ovigtig omständighet. Lärjungarne, åtminstone de äldre, hafva läst i sin geografi om le Håvre, Lyon, Plymouth och Brighton, de hafva sett och hört namnen Voltaire, Rousseau, Shakespeare, Newton, de hafva kanske själfva haft på tungan Bordeaux, Champagne och Bourgogne, de hafva på sin toalett en flaska eau-de-Cologne, de hafva sett Great-Eastern i en bildbok eller hört berättas och berättat hi-

storien om landsortsfrun, som var inne på De la Croix' salong. Kasta de ögonen på en tidningsspalt, få de se événement och sans façon, strike och budget. Med ett ord, den luft, i hvilken de lefva, är mättad af välbekanta, oundgängliga utländska ort i sin utländska gestalt. Då de begynna sina språkstudier, vänta de sig lösningen på dessa uttalsgåtor; i stället vill man gifva dem nya gåtor. De komma således att lära sig tvänne stafningar, ett Bordeaux och ett Bårrdå. Låtom oss ej malträtera ungdomen på det sättet. Tvärt om låtom oss skickligt begagna oss af den »hum» om främmande språks uttal, som vi kunna förutsätta hos eleven på grund af hans öfriga studier eller allmänna bildning. Därtill kunna och böra vi lämpligen anknyta uttalsöfningarna i den början de språkundervisningen, i enlighet med den sedan gammalt kända, i våra dagar särskildt till heders komna satsen, att allt nytt bör anknyta sig till något förut kändt.

Tanken på fonetisk omskrifning är för öfrigt ingalunda ny. Vid Stockholmsmötet erinrade en talare om, att d:r V. E. Öman 1867 utgifvit en *Lärobok i engelska språket* och lektor V. Sturzen-Becker 1872 en *Engelsk språklära för menige man,* i hvilka fonetisk omskrifning användts. I utlandet har denna metod än äldre anor. Jag vågar visst icke säga, när den först förekommit, men jag erinrar om ett franskt arbete redan från 1834 af Décrand, *Phonographie anglaise ou notation interlinéaire de la prononciation de Rasselas*, *conte du célèbre Johnson*, Paris 1834. Dylika arbeten hafva emellertid ej vunnit någon plats i det pedagogiska biblioteket, och detta säkerligen ej blott af envist fasthållande vid gammal rutin, eller däraf att transskriptionen var bristfällig, utan äfven af riktig insigt därom att litteraturspråket för skolungdomen är hufvudsak, att den framför allt måste lära sig *se* språket.

Om skolpedagogiken lägger så mycken vigt vid litteraturspråket och dess utseende, är det hufvudsakligen af skäl som i vår tid borde kunna göra sig hörda, af utilitetsskäl. Huru ojämförligt många fler äro ej de, som hafva sin enda nytta af tidigare språkstudier genom litteraturläsning, än de, som blifva i tillfälle att i nämnvärd mån tala eller höra talas

främmande språk. Jag tar mig friheten använda som statistiskt material det hundratal af forna skolkamrater, hvilkas senare öde jag känner. Det befinnes, att knappt tjugu procent egentligen praktiserat med främmande språks talande. Ändock har jag bland dessa räknat med några äfventyrare, som blefvo obekväma här hemma och måste exporteras till Amerika eller Australien eller jag vet ej rätt hvart. Visserligen kan man antaga, att af de återstående åttio procenten många funnit sig ansigte mot ansigte med en utländing vid något tillfälle i sitt lif, till exempel i en järnvägskupé, på en färd till Avasaxa eller dylikt. Men är det efter sådana tillfälligheter, som vi böra rätta vår skollagstiftning? Säkert är däremot, att det allra största flertalet af mina skolkamrater i vidsträckt måtto användt och använder sina språkstudier i litteraturläsning. Detta är det vanliga förhållandet hos oss. I andra länder, som ligga mera i vägen för utländingen, som hafva större lockelser för honom, eller från hvilka vägen är kortare till främmande land, må förhållandena ställa sig något annorlunda, det kommer oss icke vid. En liknande uppfattning af förhållandena synes ej vara *Quousque tandem* alldeles främmande, och det ser egendomligt ut, att docenten Lundell, som föreslagit de fyra punkterna af föreningens program, enligt eget uttalande föranledts därtill af hänsyn till det bedröfliga resultat, att studenter i medeltal efter maturitetsexamen ej kunde »*läsa* främmande språk utan svårighet».

Alltså är den första af *Quousque tandems* satser opraktisk för skolan och leder på sidan af skolpedagogikens mål; den kan då ej påräkna anslutning af pedagoger. Därmed skall ej nekas, att den föreslagna omskrifningsmetoden i månget fall kan hafva en lämplig användning, till exempel för den, som vill förbereda sig till en resa i utlandet, eller för den, som söker upplysning om någon uttalsegendomlighet och ej kan rådföra sig med kompetent person. Man får ej häller misskänna och underskatta föreningens lofvärda afsigt att skaffa uttalet till sin rätt i våra skolor. Ty det är uppenbart, att det ännu försummas mycket, och det är lika uppenbart, att det ej får försummas. Ett riktigt uttal är af stor betydelse ej blott vid personlig beröring med utländingar,

utan äfven för den, som på sin kammare studerar en vitter författare. Man erinre sig blott till exempel ett yttrande sådant som det följande: »Il a des mots d'un effet musical et qu'il place dans son style comme des harpes éoliennes, pour nous ravir en rêverie» (Sainte-Beuve om Bernardin de Saint-Pierre). Vi se däraf, huru förståendet af en författare beror äfven på en riktig kännedom om språkljuden. Hela språkets lynne — man kunde därmed säga nationens — ligger ock lika mycket i ljuden som i ordförråd eller konstruktionssätt. Och just i den första undervisningen skall det rätta uttalet grundläggas. Då äro talorganen böjligast och efterbildningsförmågan störst. För öfrigt är det en enkel gärd, man är skyldig sanningen, att, då man lär något, man bör lära detta så väl, som det med till buds stående medel är möjligt, och den lärare, som förkunnade för sina elever att »detta verb (det engelska *put*) borde egentligen uttalas *pjut* men heter *pött*», borde kunna åtalas för bedrägligt förfarande i tjänsten. Orättvist vore dock att ej erkänna, att det funnits och fins mången lärare, som har tillbörlig omsorg om uttalet. Nu är detta vida lättare än förr tack vare den utveckling, den vetenskapliga fonetiken fått. Men just denna lättnad ålägger större pligter. Ingen språklärare kan numera dispenseras från en säker kännedom om ljudbildningens vilkor och process; den förutan förstår han ej själf de elementer, i hvilka han är satt att undervisa.

Emellertid är jag ej säker, att jag härmed upptagit till behandling allt hvad som innehålles i första momentet af *Quousque tandems* program. Det kan nämligen hända, att uttrycket »till grund för undervisningen lägges» har en djupare betydelse än den jag hittills gifvit det. Föreningens förelöpare och meningsfränder i Tyskland hafva föreslagit, att *all* språkundervisning, således äfven den grammatiska, skall utgå från ljuden, ej från skriften. Enligt denna metod skulle man lära eleverna till exempel, att singularen *lödoa* (*le doigt*) ger pluralen *lädoa* (*les doigts*) eller att singularen *lam* (*l'âme*) ger pluralen *läsam* (*les âmes*) utan hänsyn till skrifsättet. Det framgår redan af det ofvan sagda, att detta vore ett vid skolundervisningen olämpligt tillvägagående, och att, om *Quousque tandem* i den ej fullt tydliga formuleringen

af sin första punkt velat inlägga en sådan mening — hvilket dock synes strida mot momentet 3 — den ej bör biträdas af skolläraren. Dessutom ställer sig saken i fråga om grammatikstudiet annorlunda än i fråga om språkets förstående. Visserligen hvilar formläran ytterst på de ljud, som lefva på folkets läppar; men syntaxen är i hög grad konstprodukt, alster af reflekterande skriftställare. Den måste ock såsom litterär konstprodukt studeras och kan ej behandlas på samma sätt som de omedvetet frambragta ljuden. Då nu formlära och syntax äro oupplösligen förenade och oupphörligen gripa in i hvarandra, böra de ock på samma sätt studeras. Allt grammatikstudium är för öfrigt ett teoretiserande öfver språket, och särskildt har det i skolan stor betydelse såsom sådant. Det lämpar sig därför väl att gifva lärjungen en inblick i de psykologiska och historiska processer, på hvilka språkföreteelserna bero, och dessa processer studeras bättre i skriften än i ljudet.

Hvad angår momentet 2 i programmet är dess syfte förträffligt. Det är kanske ej utan experiment fullt säkert, att i en stor klass med många medelmåttor och åtskilliga mycket svaga hufvuden läsning af sammanhängande stycken, låt vara än så lätta, är möjlig redan från första stund. Men visar sig en sådan anordning utförbar, så har den all rätt till våra odelade sympatier. I sammanhang härmed kunde man hafva väntat sig ännu ett reformförslag, i synnerhet sedan man tagit kännedom om den diskussion,* som vid Stockholmsmötet fördes om denna punkt. Jag menar ett förslag, som gått ut på att tillförsäkra eleverna en lektyr, som kan intressera dem och som ej föraktar och bannlyser det moderna bildade konversationsspråket. Allt för ofta användes i våra skolor, till och med mot lärarens vilja, på grund af sekundära hänsyn, en lektyr, som lemnar allt öfrigt att önska i detta fall. Så är till exempel förhållandet med Enbloms *Recueil de lectures françaises*, i synnerhet dess senare del. Denna inledes med aderton sidor fylda af tio zoologiska stycken, alla mycket svåröfversättliga; därpå har man en zoologisk paus på fjorton sidor, till dess man kom-

mer till björnarna i Bern, som breda ut sig öfver tolf sidor, så åter en paus på tre sidor, innan man får sex nya sidor zoologi; men detta är ändock icke allt, innan boken slutar. Än mindre lämpad efter de unges uppfattning och smak är Dubbs *Handbok i franska språket.* Utom det att den upptager språkprof från alla tidehvarf, är den till större delen fyld af så transcendentala afhandlingar och uppsatser, att de lärare torde vara få, som kunna följa med dem. Lärjungens tankar och känslor och innehållet i dessa böcker träffas aldrig; de ligga ej i samma plan. Var ej för snar att beskylla för slöhet och lätja de arma lärjungar, åt hvilka sådana läroböcker ej ingifva intresse för språk. De kunna ej annat än tråka ut, d. v. s. demoralisera sin publik. Döm ej för hårdt studenten, som kom till Frankrike och förklarade vid middagsbordet: *J'ai mal au cœur*, ty hvar skulle han fått lära sig skilnaden mellan *j'ai mal au cœur* och *j'ai une maladie de cœur?* Liksom pedagogen bör afväga, huru mycket af undervisningen han får offra åt uttalet och huru mycket åt uppfattandet eller öfversättningen af hvad som säges eller läses, så bör han ock inom litteraturen se till, att konversationsspråket får en passande behandling vid sidan af det mera bokliga språket. Och hvad som i detta hänseende gäller om textläsning, bör ock gälla om val af exempel, om extemporalieöfningar och skriftliga öfversättningar.

Till tredje momentet i programmet måste jag förhålla mig lika reserveradt som till det andra. Skulle anstälda experiment lyckas visa, att våra skolklasser, äfven de lägsta, gå ut med att själfva med vederbörlig hjälp uppleta grammatikan ur texten, så är det förfaringssättet så pedagogiskt riktigt som möjligt. Det enda experiment i denna riktning, jag hittills känner, är det, som Esaias Tegnér anstälde med sig själf, då han på Rämens bruk studerade Homerus »framstupa». Det lär ej hafva gått så ledigt för honom; hvad kunna vi då vänta af våra vanliga skolpiltar? Jag fruktar åtminstone, att de båda förslagen i momenten 2 och 3 ej låta sig på en gång sättas i verket. Vill man börja med sammanhängande texter, torde man bli tvungen att gifva

eleven mycket grammatik till skänks utan hans eget synnerliga åtgörande; vill man åter locka fram all grammatik ur elevens egen observationsförmåga, blir man nog nödsakad att begynna med elementarböcker af det vanliga slaget. Den, som skrifver detta, har lyckats höra de så kallade frivilliga engelsmännen i sjunde klassen, vanligen de mest begåfvade eleverna, taga ut nästan all grammatiken i Mathesii lätta engelska elementarbok; men att något sådant skall lyckas i de lägsta klasserna, om sammanhängande texter skola läsas, därpå har man rätt att tvifla. Det är genom att stödja mig på den erfarenhet jag vunnit, som jag kommit att tvifla på lämpligheten af de sist diskuterade förslagen. Det synes nästan, som om *Quousque tandems* män stödde sig mera på teorier och önskningsmål än på det af erfarenheten, åtminstone vår erfarenhet, gifna.

Vid Stockholmsmötet yrkades under debatten om detta moment, att man borde använda korta grammatiska läroböcker. Häri kan man ej annat än på det lifligaste instämma. Det fordom så myckna grammatiserandet är det, som mest bragt språkundervisningen i vanrykte, ty den praktiska vinsten däraf blir liten eller ingen. Drefve man än upp grammatikstudiet därhän att, som det påstås om en lärare i våra dagar, man fordrar af eleverna de femhundra tättryckta sidorna i Widholms Franska språklära, tillökade med ytterligare detaljer, så upptagas dock långt ifrån alla ens vanliga fall. Fullständighet kan i grammatikan aldrig ernås och får i skolan alls icke eftersträfvas.

Om sålunda en viss proportion mellan de olika branscherna af språkstudiet i skolan alltid är önskvärd och till en viss grad nödvändig för ett godt resultat, bör dock å andra sidan läraren ej genom för mycket reglementerande alldeles klafbindas. För den speciela riktningen af hans förmåga, för hans sympatier och smak måste något rum lemnas. Den ene trifves bättre på ett område, den andre på ett annat, och då hans individualitet får taga ut sin rätt, undervisar han med lif och lust. Detta är ett förhållande, som man till en viss grad måste respektera i all undervisning, men som den moderna hypermetodiska pedagogiken gärna förbiser. Vi kunna kanske alla från vår skoltid uppkalla

minnet af en vördnadsvärd, älskad gestalt, som ej »gnodde» så mycket med det, som stod på schemat för tillfället, men från hvars lektioner vi gingo uppbygda och förädlade. De hafva sin stora betydelse till och med dessa lektioner, om än man måste anse deras sällsynthet som en lycka.

Det, som nu är fjärde momentet i *Quousque tandems* program, är en förmildrad form af ett yrkande, som af docenten Lundell framställdes vid Stockholmsmötet. Detta rönte därvid mycken opposition, och denna kan till sin hufvuddel riktas äfven mot förslaget i dess nuvarande form. Sålunda anmärkte kandidat Palmgren: »Som stöd för sin åsigt om öfversättningens olämplighet och obehöflighet åberopar sig doc. Lundell i nämnda anmälan på sin personliga erfarenhet vid inlärandet af ryska språket. Exemplet är ypperligt som bidrag till utredande af frågan, och jag behåller det. Å ena sidan ha vi således: doc. Lundell under ett års tid oafbrutet bosatt i Ryssland, d. v. s. oupphörligt i tillfälle att utan störande inverkan — på ort och ställe — från kompetentaste håll höra språket, iakttaga olika situationer, hvilka ofta bättre än någon öfversättning tolka de uttryck, som åtfölja dem; vidare nödd och tvungen att begagna just språket i fråga, härvid ytterligare underhjelpt af den tilltagsenhet, man alltid har inför en uppmuntrande utländing, men som försvinner inför den kriticerande landsmannen. — Å andra sidan ha vi i våra skolor: scholares X, Y och Z, under åratal dess bättre sysselsatta äfven med annat än språk, bosatta i Sverige o. s. v. Öfverflödigt att utföra parallelen. Det är hindersamt nog, säger man, men tag bort det värsta hindret, modersmålet, låt språket förklara sig självt: samma uttryck förekommer ju gång efter annan än i lika, än i något skiftande betydelse, och så småningom får man en klar och helgjuten uppfattning af dess omfång. Ja, det *kan* hända, men motsatsen är också möjlig, och på skolstadiet skulle denna möjlighet bli regel. Säkraste vägen till förklaring af det främmande språket torde därför gå just genom modersmålet; och medger man en gång detta och således tillåter öfversättning, då torde väl knappast någon nöja sig med en

ungefär-öfversättning eller med en s. k. ordagrann, ett förfaringssätt, som skulle föra med sig en förflackad och grumlig uppfattning af det främmande språket och dessutom förstördt modersmål.» — Docenten Noreen tillade: »I parallelen har man glömt det vigtigaste momentet: doc. Lundell *ville* lära sig språket i fråga, våra skolgossar vilja allt utom det. Bland dem finnas också mera begåfvade och mindre begåfvade, och då det är meningen, att undervisningen äfven skall komma de senare till godo, blir en mindre god metod till sist den *bästa.*» — Andra talare yttrade sig i liknande syfte.

Dessa yttranden hafva klarligen ådagalagt öfversättningens nytta och nödvändighet för våra skolförhållanden och därmed väckt tvifvel om, huruvida den utan olägenhet kan inskränkas. Den måste vara vårt hufvudsakliga, och den kan mycket väl vara vårt enda förfaringssätt vid förklarandet af utländska satser. Jag har mången gång gjort följande erfarenhet: Jag har gifvit förklaringar, gjort små berättelser eller hållit andra små föredrag på ett främmande språk, därefter frågat eleverna, om de förstått allt hvad jag sagt, och fått jakande svar. Men då jag gått att pröfva sanningen häraf, hvilken djup natt har jag ej ofta träffat på: intet begripet eller föga begripet. Med sådana där mänskliga svagheter, som i en skolsal växa med kvadraten på elevantalet, måste man nödvändigt räkna i det praktiska lifvet. Jag vill visst icke beskylla mina elever, åtminstone ej alla, för att hafva medvetet ljugit. Men man vet, huru lätt ungdomen öfverskattar sin förmåga och förblandar aning med visshet. Hvem har ej sett ett par små elevfingrar viftande i luften och förkunnande en högre visdom än kamratens, ehuru egaren, då han tillfrågats, ofta visat sig minst känna till den sak, som var i fråga? Lätta bitar kunna såsom självklara hastigt passeras, i synnerhet på högre stadier, och det sker utan tvifvel redan vid hvarje lektion, i den mån läraren anser sina elever tåla vid det. Likaledes torde därjämte reproduktion, åtminstone muntlig, och äfven fri produktion redan af mången vara använda. Detta är naturligtvis mycket nyttigt och bör varmt rekommenderas till användning i den mån förhållandena medgifva. Reproduktion och fri produk-

tion ensamt åter kräfva ständig öfning, för att ej språkinsigterna skola afdunsta. Alla veta vi, huru det går till att »ligga af sig», och det gör man lättast i talande af språk. Det barnet lär på fem år genom daglig öfning med sin franska bonne kräfver sällan mera än ett år att glömmas, sedan bonne amie rest sin väg.

Emellertid måste pedagogen se denna fråga äfven från en annan synpunkt. Det faller af sig självt och erfarenheten bekräftar på det amplaste, att jämförelsen mellan modersmålet och ett främmande språk skärper reflexionsförmågan och sprider ljus öfver båda. Vi kunna ej afhända oss denna fördel. Barnet, som blott lär genom efterbildning — och så vill man nu att vuxna skola lära främmande språk —, reflekterar aldrig öfver hvad det hör och kan ej analysera det. En svensk kommer ej lätteligen på den idén, att *följa* har två betydelser, *följa efter* och *följa med,* utan att jämföra det med tyskans *folgen* och *begleiten,* franskans *suivre* och *accompagner* o. s. v. Man kan mekaniskt, ex usu, på barnavis lära sig en sådan fras som till exempel: *Als ich ausging, begegnete mir ein alter Freund;* men om man öfversätter och jämför: *Då jag gick ut, mötte jag en gammal vän,* så faller därmed den egendomliga betydelsen af *begegnen* i ögonen; det betyder »komma till mötes», ej »gå till mötes», såsom fallet vanligast är med vårt *möta*, och bör således ej hafva hufvudpersonen till subjekt, utan till objekt; därmed inser man ock, hurusom det kommer att användas = »hända», »drabba» o. d. Men det är ej blott jämförelsen af enstaka ord eller konstruktioner, som är så instruktiv; det vigtigaste är kanske jämförelsen af stilen i sin helhet. Ingen, som förmår se olikheten i den franska och svenska stilen till exempel, kan gärna alldeles undgå att draga nytta af den förra för att fullkomna den senare.

Man har framhållit som en olägenhet, att intet ord i ett språk motsvaras fullkomligt af något ord i ett annat språk, och att ofta idiomatiska uttryck hos en nation ej kunna exakt återgifvas af en annan. Men just insigten härom är en vinst och afvägandet af närmare eller fjärmare motsvarigheter det mest instruktiva arbete. Man anmärker vidare, att öfversättningen från ett främmande språk ofta blir

osvensk, emedan elevens uppmärksamhet är riktad på så mycket på en gång. Men det betyder ingenting annat än att öfversättning är ett kompliceradt arbete, som just därigenom är desto mer öfvande, på samma gång det, såsom allt nybörjarearbete, ej omedelbart för till det bästa resultatet. Det är blott af vigt att tillse, att uppgifternas svårighet ställas i rimligt förhållande till elevernas förmåga. Jämförelsen är källan till all kunskap, det känna vi sedan Adams och Evas tid; hvarje blad af språkvetenskapens historia lär oss, att den varit det äfven för språklig kunskap; skulle skolan kunna sätta sig öfver en så bepröfvad erfarenhet?

Slutligen har öfversättningen eller den noggranna jämförelsen det goda med sig, att den lär oss gifva hvardera språket, hvad det samma med rätta tillkommer. De som tala »pigeon-english» eller de som tala svensk-engelska i Nordamerika, där »gå förbi värdshusets knut» heter »turnera cornern of baren», de hafva ej öfversatt. Man behöfver blott hafva vistats några månader i utlandet för att komma hem och »blifva enrhumerad» och »falla sjuk» eller råka ut för andra dylika, åtminstone språkliga missöden. I de unga skolgosse-hjärnorna, i hvilka så mycket nytt på en gång hopröres, torde isärhållandet af främmande språk och modersmålet ej blifva så lätt, om man ej just genom öfversättning framhölle det senares motsvarigheter och resurser och därvid kraftigt häfdade dess rätt.

Hvad här har anförts gäller naturligtvis i olika grad om öfversättning till modersmålet och om öfversättning från modersmålet; men de båda böra dock ses från hufvudsakligen samma synpunkt, liksom de förutsätta och komplettera hvarandra.

I ett speciellt fall torde emellertid öfversättningen böra inskränkas, kanske ända till försvinnande. Det är den skriftliga öfversättningen från modersmålet, det så kallade hemtemat »hvarannan vecka». Det är hufvudsakligen på grund af erfarenhet, jag föreslår detta. På dessa skrifningar nedlägges mycket arbete både af lärjungar och lärare, och valutan visar sig ingalunda svara däremot. Det kan ej häller vara annorlunda. De flesta lärjungar förfoga öfver alldeles för små egna kunskaper; de måste slafviskt afskrifva lexikon

och grammatika. Ej nog med att de ej ännu ega någon språkkänsla, att det ej »ligger i luften» för dem, huru ungefärligen man bör uttrycka sig; de hafva ej ens förmåga att taga med kritik de vanligaste ord och talesätt, som lexikon bjuder. Det händer oupphörligt, att äfven goda lärjungar på högsta stadiet öfversätta i sina franska stilar *golf* (i ett rum) med *golfe* — »det stod så i lexikon» — eller *hamn* (vid kusten) med *ombre* o. s. v. Visserligen blir alltid denna öfversättning ett intellektuelt arbete, men ofta ett arbete på att försätta sig in i oriktiga åskådningssätt och falska uppfattningar. Detta arbetes resultat utplånas ej lätt af korrektionen, som kommer långt efter och knappt kan få mera tid för sig än en timme, som skall delas kanske på fyrtio. Ej häller kan den reela vinsten i ordförråd och fraseologi blifva afsevärd på två skrifbokssidor hvarannan vecka. Värdet af det skriftliga hemarbetet kan således ej vara stort på skolstadiet [1].

Då eleven däremot hunnit därhän, att han får något eget att taga af och kan kritiskt bedöma hvad han ser i sitt lexikon, då kunna skriftliga öfversättningar göra en god tjänst. Dessförinnan kunna de visserligen ock tjäna det ej föraktliga ändamålet att gifva eleven öfning vid ett lexikons bruk; men därpå behöfver ej mycken tid nedläggas. Såsom examenssätt eller »proba» kunna stilar jämväl alltid hafva sin betydelse. Den öfversättning däremot, som genast kontrolleras af läraren, som således utan mycken tidsspillan leder till det rätta, det vill säga den skriftliga och hälst den muntliga öfversättningen på lärorummet, den är förenlig med en god undervisningsmetod och bör flitigt idkas.

---

[1] Det är märkvärdigt, att denna erfarenhet, som så många lärare gjort, ej kommit till den stora skolkomiténs kännedom. Den hade annars här haft ett godt tillfälle att sätta i verket sin människovänliga omtanke för lättandet af skolungdomens arbeten. Men öfver hufvud hafva de lefvande språken hos komiterade ej lyckats ingifva något intresse; de döda uppslukade det helt och hållet. Komiterades åtgöranden för ordnandet af undervisningen i lefvande språk inskränka sig egentligen till följande tvänne konklusioner: eftersom tyskan vid tiden för studentexamens afläggande nu har en gynsam ställning, då den afslutas i sjätte klassen, så må den hädanefter afslutas i femte (där premisser och konklusioner äro lika oriktiga); och: eftersom komiterade ej kunna afgöra, huruvida det är bäst att börja språkundervisningen med tyska eller med franska, så må det vara som det nu är (där åtminstone premisserna äro riktiga).

Härmed sluta *Quousque tandems* förslag. Men hvilka grunder man än vill framställa för reformerandet af språkundervisningen, alltid måste en paragraf vara med, en paragraf nämligen, som drager försorg om anskaffandet af fullt kompetenta lärare. Det är förunderligt, att ej *Quousque tandem* med sina radikala ombildningsplaner tänkt därpå. Det kan ej nekas, ehuru det är obehagligt att säga det, att mycket, kanske det mesta, af det bristfälliga i vår nuvarande språkundervisning beror på lärarekrafternas otillräcklighet. Många, ofantligt många lärare, uppehålla denna undervisning utan att vare sig genom resor eller speciela studier hafva gjort sig fullt kvalificerade därtill. Naturligtvis är det ej deras fel, ty alla människor kunna ej hafva råd att resa, och hvar och en har rätt att själf bestämma öfver sina akademiska studier. Men skolstyrelserna, de akademiska myndigheterna och i sista hand staten hafva ovilkorlig skyldighet att behjärta detta missförhållande. Den ringaste eftertanke ger vid handen, att det fordras en alldeles speciel träning för att blifva språklärare. Aritmetik, geografi och historia och annat mer kan man på sin kammare lära sig lexa för lexa på egen hand, men ej ett främmande språk. Det är mycket erkännansvärdt, att man vid Upsala universitet väckt förslag om anskaffandet af språkmästare från utlandet, och att den stora skolkomitén föreslagit åtgärder för höjandet af språklärarnes speciela utbildning vid universiteten. Men häraf har intet blifvit, och torde intet blifva på länge än. Hvad som nu finnes specielt för språklärares utbildning, äro några resestipendier på tillsammans 6,000 kronor årligen, hvilka pläga gifvas blott åt redan tjänstgörande ordinarie lärare och naturligtvis ej ens för dem räcka långt. Hvad som bör göras ytterligare är ungefär följande. Vid universiteten må kurserna i de lefvande språk, som tillhöra skolundervisningen, hållas mycket högt, särskildt äfven med afseende på färdigheten i det praktiska; i dessa kurser bör äfven en fonetisk handbok, till exempel Vietors *Elemente der Phonetik und Orthographie des Deutschen, Englischen und Französischen* ingå. Vid profårskursen i skolorna och undervisningsprof för sökt plats böra fordringarna ställas högre än nu är vanligt, och vederbörande skolstyrelser må ej till tjänst-

görande i språk, ens på lägsta stadiet, förordna någon, som ej har speciela kvalifikationer för en sådan tjänstgöring. Slutligen bör staten tillse, att ingen må fungera som ordinarie lärare i lefvande språk, som ej fullbordat sina språkstudier genom utländsk resa. Många resa redan nu på egen bekostnad för att bättre stärka sin kompetens, och så skall det alltid blifva. Men åt dem, som icke förut gjort resor, borde resestipendier alltid tilldelas, så snart de fått en lärarebefattning, och innan de tillträda den samma.

En åtgärd, som franska undervisningsministeriet vidtog för ungefär fyra år sedan, förtjänar kanske också beaktande. Det sände några unga män på tjugufem och några skolynglingar på sexton och sjutton år, tillsammans fjorton, till Basel, Sankt Gallen, Chur, Zürich, Dresden, Gotha, Eisenach, Braunschweig, Hannover, Berlin, London, Bristol, Enfield, Cheltenham för att såsom elever deltaga i undervisningen i en skola. De ålades att söka inträde i en klass, der kurserna voro under deras egna kunskaper, på det att innehållet ej skulle taga åt sig för mycket af deras uppmärksamhet. Man kan lätt tänka sig, att dessa unga män på sådant sätt inhämtade tyskan eller engelskan förträffligt. Att så verkligen varit fallet, intygas offentligt af kompetentaste auktoritet [1]. Blott det må häremot invändas, att staten ej har någon garanti, att dessa sedermera verkligen blifva skollärare.

Quousque tandem är ett fenomen, som är alldeles naturligt hos oss och ej gärna kunnat uteblifva. De åsigter, denna förening förfäktar, hafva nämligen sedan någon tid — sedan 1863 skulle man kunna säga, då en del af dem förfäktades af grefve L. von Pfeil i en anonym, sedan flere gånger åter upplagd broschyr med titel *Eins! Beiträge zur Erziehung im Hause*. Berlin 1863 — stått på dagordningen i Tyskland. Och så vidt decenniers erfarenhet berättigar till någon slutledning för framtiden, har man kunnat förutse dessa åsigters snara uppträdande här i landet.

[1] Michel Bréal i ett föredrag i Sorbonne, mars 1886.

Men *Quousque tandem* är också en blänkare, en fräsande signalraket, som bebådar, att något kommer att göras. Så till vida bör man hälsa dess uppträdande med glädje. Men att *det* bör göras, som föreningen hittills föreslagit, det är ingalunda gifvet. Kanhända lyckas en grundligare diskussion att ställa dess förslag i bättre dager; men på den vänta vi ännu. Diskussionen vid Stockholmsmötet var ej synnerligen uttömmande eller genomträngande, i det fallet för öfrigt lik de flesta mötesdiskussioner, där reflexionerna måste göras på några ögonblick. Att i någon mån bidraga till frågans utredning är allt hvad dessa rader afse.

Om man också till en del instämmer i den kritik af vissa bestående förhållanden, som innebäres i *Quousque tandems* reformationsförslag, behöfver man ej därför vara, hvad man i förstone kan se ut för, en orm, som skolan fostrat vid sin barm. Förändring och utveckling äro lif och hälsa; de äro naturliga och nödvändiga för allt mänskligt, skolan ej undantagen. Nu synas vi stå på en punkt, där en förändring i undervisningen i lefvande språk kan och bör företagas. Men otacksamt vore det att i ifvern ej erkänna, att det funnits och ännu finnes mången språklärare, hvars metod varit utmärkt och hvars undervisning burit de bästa frukter, ja kanske att vår språkundervisning i allmänhet varit efter omständigheterna god. Åtminstone behöfva vi ej skämmas, då vi jämföra språkundervisningen i vårt land med andra länders. Men just ur en tacksam erkänsla uppspirar det intresse, hvars ena sida är ett omtänksamt förändrande och förbättrande.

Johan Vising.

Ej allena.

Har du intet öga,
Som din blick kan möta
Obeslöjad,
Utan häjd och sans —
Får du sjunka in i
Skådande af skogens
Trolldomsdjupa
Vildtjärns spegelglans.

Har du ingen mun, som
Vid ditt öra hviskar
Ord af tjusning,
Ord som ingen vet —
Får du ensam höra
Djupt i mörka moar
Granars susning,
Skogens hemlighet.

Har du ingen barm, där
Du i gråt kan finna
För ditt sjuka
Vemodshjärta tröst —
Får du gråta stilla
Vid naturens varma,
Mossigt mjuka,
Evigt unga bröst.

Hugo Tigerschiöld.

Romaner och noveller.

I.

Hårdt mot hårdt. Berättelse af *Mathilda Roos.* Sthlm 1886.
Små själar. En hvardagshistoria af *Anna Wahlenberg.* Sthlm 1886.

Mathilda Roos och *Anna Wahlenbergs* båda nyutkomna berättelser hafva inbördes många beröringspunkter med hvarandra. De tillhöra båda kvinnolitteraturen hos oss, och det ej blott i den bemärkelsen, att de skrifvits af kvinliga författare, utan ock i det hänseendet, att de båda utgöra bidrag i diktens form till den nutida kvinnofrågans diskussion. Och än ytterligare närma de sig hvarandra därigenom, att de båda behandla den social-ekonomiska sidan af frågan, — spörsmålet nämligen om den olyckligt beroende, osjälfständiga ställning, som under nuvarande samhällsförhållanden i de flesta fall hotar kvinnan, om hon utan att ega förmögenhet tillhör de högre klasserna.

Så långt följas de båda författarinnorna åt i hufvudsak, men sedan skiljas deras vägar. Detta röjer sig redan däri, att »Hårdt mot hårdt» handlar om den ogifta kvinnans ställning i nämda afseende, under det att »Små själar» förnämligast skildrar den gifta kvinnans förhållanden. Men än mer än genom dessa olika detaljformuleringar af problemet skilja sig Anna Wahlenberg och Mathilda Roos genom de svar, de gifva på spörsmålet.

Den förra tyckes färdig att ansluta sig till kvinnoemancipationens yttersta vänster, under det att författarinnan till »Hårdt mot hårdt» med bestämdhet tillhör dess höger, om hon öfver hufvud efter detta hennes senaste arbete finner någon plats i emancipationslägret.

Sens-moralen i fröken Wahlenbergs arbete finnes uttalad i följande program, som hon låter sin »hjältinna» på bokens sista sidor utveckla i all vänlighet för sin åt det hela småleende äkta man. Hon vill icke låta honom få hand om ett litet arf, som hon fått; ty hon behöfver den själfständighetskänsla, dessa pengar skänka henne — dessa pengar, som sätta henne i tillfälle att försörja sig själf, om hon en dag icke längre skulle finna sig i sitt äktenskap. Men i längden skulle pengarna icke förslå, därför bekänner hon nu för sin man:

»Ja, jag skulle vilja kunna något arbete. Jag skulle vilja lära mig någonting för de där pengarna eller skaffa mig någon verksamhet för dem. Ser du, jag skulle rent af vilja försörja mig själf. Skratta inte, Gustaf! Vet du hvad jag tänkt? Jag har tänkt att köpa Hultgrens urmakarbutik och lära mig urmakeri. Sedan kunde man utvidga affären till en urhandel. Det vore ju ett bra arbete för ett fruntimmer... Det vore så skönt att kunna riktigt lita på sig själf. Hvarför skall du försörja mig, om jag kan göra det själf? Och jag tycker, att jag skulle bli så stark och själfständig, om jag gjorde det. Då först kunde man vara riktigt trygg och säker. Jag har en sådan längtan att stå för mig själf! Kommer du inte i håg, huru förargad du varit, då jag lagt mig i dina affärer, Gustaf? Jag kunde inte låta bli det. Dina intressen voro ju mina, och jag måste vara med om dem. Jag tänkte ut sådana lumpna saker bara för att komma åt att få ett finger med. Men om jag fick mitt öde helt och hållet i min egen hand, då skulle du nog få vara i fred! Åh, du skulle få se! Jag skulle bli en helt annan människa!... Om jag försörjer mig själf, kan jag ha råd att lega någon, som stoppar dina strumpor, lagar skjortorna och reder sopporna. För resten tänker jag icke vara så sysselsatt, att jag inte hinner se efter att allt är i ordning... Och Nils kan vara hos mig under mitt arbete...» — Äfven på den vanliga invändningen mot den ekonomiska kvinnoemancipationen, att de stackars karlarne väl, sedan fruntimmerna tagit arbetet från dem, finge taga tjänst såsom huspigor, vet den lilla frun utan bryderi att svara: »Ja, det vore kanske inte så dumt, så blefve det arbetet nog lite bättre uppskattadt och aflönadt, ty herrarne veta alltid att ta betaldt. Vänta bara, tills vi få lust på det allihop, så ska vi komma som kineserna till Amerika. Vi ha mindre behof än ni, därför att vi inte äro vana vid ett sådant lyxlif, och därför kunna vi vara billigare. Vi ska sätta ned priserna på ert monopoliserade arbete och höja dem på vårt påtrugade. Och se'n ska vi dela lika. Vi vilja inte längre bli försörjda! Vi vilja bara få komma fram och försörja oss själfva! Se'n du, ska det bli likställighet. Det är det samma med lagar och ändrade sedlighetsbegrepp (sic!!) och sådant! Få vi bara fritt plats vid arbetet, så stå vi snart på samma punkt som ni. Och då ska vi nog växa i kapp er, om inte till kroppen, så till själen. Man behöfver fast grund för att kunna växa ut.» — När samtalet är slut, lofvar mannen: »Ja, ja, vi ska tänka på det...» — »Ja, tänk du», säger hon. — »Jag har redan tänkt», tillägger hon, men saktare, som om hon visste, att det icke var lönt att säga mer. — — —

Men månne hon tänkt så fördomsfritt och allsidigt? — Oss synes denna tro på en ekonomisk omgestaltning såsom på slikt sätt allena-saliggörande minst sagdt — naiv, med förlof. Var

viss, missförhållandena i äktenskapen skulle fullgodt frodas äfven efter den reformationen. De bero ej blott på »de sociale forhold» utan framför allt på människornas egna inre brister. »Svårt är för bröder sämjas», säger ordspråket; lättare häller icke för man och hustru att göra ett helt lif gemensamt. Och de svårigheterna minskas ej, utan tvärt om ökas i samma mån, som makarna blifva fullt likstälda och jämnstarka. Så gäller i fråga om freden riken och folk emellan; det borde ej häller förbises i fråga om förhållandet mellan de båda makterna i äktenskapet. — Men därmed ha vi icke sagt, att svårigheterna böra undvikas; blott att de ej få förbises eller förnekas, utan med öppna ögon bekämpas och öfvervinnas. Den andliga och personliga jämlikheten mellan man och kvinna skall komma i och med kulturutvecklingen i det hela, och är ett mål för den — trots att den ökar och skärper äktenskapsproblemen. Men därför behöfves visst icke, att hustrun söker sin verksamhet utom hemmet. Hvarför skall man på de nuvarande förhållandena sätta en skamstämpel genom det fula uttrycket: »Han försörjer henne»? I själfva verket är ju saken den, att de båda på olika håll och på skilda sätt arbeta för det gemensamma lekamliga och andliga uppehället, och därvid är hennes verksamhet lika värdefull som hans, äfven om det närmast endast är han, som förvärfvar bytesmedlen för varuhandel med utom familjen stående. Att på sistnämda grund skatta hennes arbete lägre kan blott bero på, att man tanklöst sätter medel och tecken i stället för mål och sak. — Vid sin kalkyl har fru Siri så till vida uppgjort räkningen utan värden, att hon förbisett, det kvinnan af naturliga skäl aldrig kan fullt täfla med mannen i ett ihållande, oafbrutet arbete och att enligt samma naturs lagar den gifta kvinnan, om hon blir moder, alltid en längre tid måste blifva oduglig till arbete utom hemmet. Och för öfrigt — hvad skulle hela denna reform tjäna till? Riktigt anmärkes af lilla frun själf, att det kvinliga arbetet äfven inom hemmet, »huspigearbetet», skulle komma att betalas vida högre, om den kvinliga arbetskraften helt och hållet komme att kastas in i den allmänna ekonomiska konkurrensen. Hvad vunnes då därpå, att frun förtjänade utomhus, om sedan hon och mannen med ungefär samma penningbelopp skulle nödgas aflöna den eller de tjänare, som fylde de sysslor, hon lemnat i hemmet? — På sin höjd vunnes den omtalade självkänslan hos hustrun, men den borde kunna vinnas med mindre omstörtningar, nämligen genom uppfostran till ett sundare och lugnare omdöme, det där ej på ofvan sagda sätt tager tecken för sak och medel i stället för mål. Ja, den sunda blicken torde redan finnas i de flesta hem, där hustrun lika ärligt arbetar i sitt kall inom hus som mannen i sitt därutanför. Och vi tänka för högt om kvinnan i allmänhet för att vilja tillmäta någon allmängiltighet åt fröken Wahlenbergs skildringar af hustrur,

de där lida ungefär hvilka missförhållanden som hälst inom sina äktenskap, blott af fruktan att, om det komme till brytning, blifva utan uppehälle, — »för matens skull» sålunda, som förf. så delikat uttrycker det. Först och främst borde ej glömmas, att missförhållanden mellan man och hustru kunna rättas äfven på andra sätt än genom Noras metod. Det är sant, man *kan* bli fri från sjukdom i ett hus genom att slå ihjäl patienten; men det brukas ock att försöka bota honom. Ergo — i de flesta fall är det i viss mån en välgärning, att äfven yttre skäl binda hustrun vid det hem, där hon valt sin post i lifvets strid, och hvarest det under vissa förhållanden kan vara hennes pligt att hällre stupa än desertera därifrån. Och blir ställningen henne rent ohållbar, så torde äfven nu en modig kvinna kunna kämpa sig fram till uppehälle på egen hand — tusentals enkor hafva gjort det, ofta omgifna af en talrik barnskara.

Härmed hafva vi emellertid visst icke velat säga, att allt i berörda afseende för närvarande är godt och väl. Tvärt om, mycket kan behöfva göras, för att kvinnan, lemnad utan man, ej skall nödställas. Men detta bör hufvudsakligen blifva en uppfostrans sak — liksom så oändligt mycket annat; det bör botas inifrån, ej genom yttre medel.

Och därmed äro vi inne på den väg, där vi träffa författarinnan till »Hårdt mot hårdt». Denna bok utgör nämligen en skildring af den hjälplöshet, hvartill »societeten» uppfostrar sina döttrar — hjälplöshet i kampen för tillvaron, hvari de så lätt genom ett dödsfall eller en konkurs kunna störtas ut. Den är ej ett emancipationsskri, denna bok, mot det orättvisa samhället och de »otäcka karlarne», utan en allvarligt manande röst, som spörjer fäder och mödrar, uppfostrare och lärare, huru de rusta sin unga kvinliga myndling till lifvets allvarsstrid. Felet, som här pekas på, ligger ej så mycket i samhällets yttre organisation, som ej fast mer i individens egen utveckling; och därvid är det ej blott fråga om bristen hos salongernas unga damer på en yrkesfärdighet, som i nödfall kunde skänka uppehälle, utan framför allt om bristerna i deras inre utveckling, i deras karaktärsdaning. — Och vid skildringen af den strid, som den unga medellösa flickan har att kämpa för sitt lif, har författarinnan hvarken målat henne och hennes systrar i något förskönande ljus, ej häller skildrat mannen såsom kvinnans naturlige fiende, utan tvärt om såsom hennes af naturen anvisade hjälpare, då hon är för svag och sätter »vekt mot hårdt».

Man har klandrat denna upplösning i boken och sagt, att den ej bidrager till skärpande af bokens mening, utan tvärt om spränger dess bevisföring. Men finnes det då i den moderna tragedien intet annat slut än den lekamliga döden? Har ej Cecilia lika afgjordt dukat under i sin kamp för uppehälle genom

isoleradt själfarbete nu, då hon endast genom en mans mellankomst ryckes undan själfmordet, som om hon verkligen burit hand på sitt lif? Oss synes att författarinnan ej rättvisligen kan klandras för att hon ej låtit några teorier om konsekvent tragik eller slikt afhålla sig från att i sin historia exemplifiera den sanningen, att den i det hela sunda, ärligt sträfvande unga kvinnan vanligen finner det stöd hon behöfver i en förr eller senare framräckt manlig hand. Detta skymmer ej för oss bokens tendens, utan binder den tvärtom blott fastare till vår uppfattning af det oss omgifvande verkliga lifvet.

Vi ha hittills uteslutande ordat om de båda berättelsernas tendensvärde, däremot ännu ej om deras konstvärde; och detta med fullt skäl, ity att vid en modern nutidsskildring i första hand hufvudfrågan verkligen bör vara den, om förf. ser rätt eller skeft, med öppen eller fördomsskymd blick på detta nutidslif. Det sanna och det goda är oss vigtigare än det sköna — huru väl värdt än ock det sistnämda är en ideal sträfvan.

Se vi emellertid i sin ordning på de båda ifrågavarande arbetena från konstnärlig synpunkt, så är Mathilda Roos inom den berättande konsten förut så väl känd såsom en framstående talang, att vi väl knappast i det hänseendet behöfva säga om hennes nya arbete mer, än att hon i detta i det hela är sig själf lik, och i afseende på psykologiens utförlighet och skärpa samt hela skildringens omsorgsfulla genomarbetning visar sig ej obetydligt hafva gått framåt. Stilen har samma liflighet och spänstighet, samma finhet och nyansering, och framför allt samma flytande lättlästhet, som i hennes föregående romaner och noveller. Hufvudfiguren, den unga kämpande kvinnan, är i det hela lefvande och sant skildrad, och omkring henne grupperar sig en hel serie af delvis rent ypperligt tecknade bifigurer — familjen Billner, fru Örn och hennes inackorderingar samt flickorna på telefonbyrån.

Om fröken Wahlenbergs arbete är det ju beröm nog att säga det värdigt att nämnas vid sidan af fröken Roos' alster. Denna författarinna har förut endast utgifvit en skizz-samling, »Teckningar i sanden» af signaturen *Rien*. Dessa utkast voro väl i många afseenden löftesrika, men dock i det hela ej af större betydelse, än att »Små själar» betecknar ett nästan oväntadt glädjande framsteg. Än röjes väl i ett och annat något af nybörjarens osäkerhet, och det ej blott i tendensen och tankegången, utan äfven i skildringen. Men äfven här tilltalar stilens naturlighet, och flera figurer äro väl uppfattade och återgifna, — så i vårt tycke särskildt Siris föräldrar, den egoistiske fadern, som äfven under familjens djupaste ekonomiska betryck vet att lefva angenämt nog, alltid bevarar öfverlägsenhetens sken och vinner hjärtan långt mer än han förtjänade, samt hans stackars hustru, som vant sig att

träla och försaka, men också att i smyg taga ut sin rätt, då detta sig göra låter. Blott dessa tvänne typer kunde göra en börjande författares lycka.

Att de båda böckerna äro utan brister, ha vi härmed ej påstått. Båda äro litet ojämna. Först i senare hälften af sin berättelse får Mathilda Roos fullt lif och färg in i den, under skildringen af Cecilias strid på egen hand, under det att däremot bokens förra del, hvari förf. upprullar taflor ur den societets lif, hvari Cecilia inträder dels under sina föräldrars lifstid, dels sedan hon upptagits i sin rike slägtings, grosshandlare Billners hus, oväntadt nog hos denna rutinerade skildrare just af Stockholmssocietetens lif, är svagare. I Anna Wahlenbergs bok är förhållandet omvändt; där är början med skildringarna från Siris föräldrahem ojämförligt det bästa, under det att däremot teckningen af Siris eget hem och äktenskap ej gör samma lefvande verklighetsintryck. — I båda böckerna finnes det episoder, som ej höja sig till det helas nivå. Båda berättelserna äro svaga i öfvergångarna mellan sina första och andra delar. Psykologien i Cecilias förhållande till Ernst är väl afsedd att vara skarpsinnig, men gör åtminstone på oss ej ett fullt öfvertygande intryck; liksom vi ock ej riktigt tro på skildringen af Cecilias förhållande till den simple förföraren, telefonbolagets direktör. En ung kvinna, med hennes bildning och vanor, tilltro vi icke den sorts »fördomsfrihet», som Cecilia här beskylles för. Och i »Små själar» är det ett stort hopp emellan Siris flicktid och hennes äktenskap, hvars förhistoria vi endast få antydd, så att säga, i telegramstil. Äfven enskilda figurer äro mindre lyckade. Så gör salongserotikens romantiske hjälte, Erik Dahlheim, en slät figur i »Hårdt mot hårdt»; och den något oklart tecknade doktor Blewits liksom också den gammalmodiga förföraretypen professor Metterling vanpryda porträttgalleriet i »Små själar».

Men dessa detaljanmärkningar hindra oss ej att i det hela räkna båda dessa berättelser bland värdefulla nyvinningar för vår vitterhet, hvilka erbjuda en lättläst och angenäm lektyr och äfven lemna månget tankeferment, värdt att taga vara på.

S—e.

Litteratur.

Valda skrifter af **Platon** i svensk öfversättning af **M. Dalsjö.** 1—6 delen. Stockholm (I—IV. L. J. Hiertas förlagsexpedition; V och VI. P. A. Norstedt & Söner). 1. *Sokrates' försvarstal, Kriton, Phaidon, Gästabudet.* Andra upplagan 1880. 2. *Staten.* 1872. 3. *Euthyphron, Phaidros, Protagoras, Gorgias.* 1877. 4. *Charmides, Laches, Philebos, Timaios.* 1880. 5. *Theaitetos, Menon, Euthydemos.* 1885. 6. *Sofisten, Statsmannen, Parmenides.* 1886.

I dessa sex delar, hvilka tillsammans utgöra nära två tusen sidor, har lektor Dalsjö öfversatt nitton platonska dialoger, utan gensägelse en af de största eröfringar, som på denna väg gjorts åt den svenska litteraturen. Man saknar, som det heter i sjätte delens förord, i denna samling ingen skrift af större vigt och betydelse bland alla dem, som med någon visshet eller större sannolikhet kunna anses vara Platos verk.

Ingen lär neka, att de s. k. klassiska studiernas anspråk på att framgent behålla den plats, de ännu intaga i vårt offentliga undervisningssystem, till väsentlig del grundar sig på den forngrekiska och latinska litteraturens betydelse för vår tid. Den stora betydelse, som språken själfva ega för den allmänna språkvetenskapen och för studiet af nyare språk, är icke fullt tillräcklig att rättfärdiga dessa anspråk, i fall de gamla skrifterna icke ega något värde för vår tids kultur, eller om de, såsom man ofta hör sägas, så fullständigt åt den nya litteraturen aflemnat alla värdefulla element, att studiet af dem själfva vore för samtid och eftervärld obehöfligt. Blott om den grekiska litteraturen alltjämt på grund af sitt originala innehåll och sin mönstergilla form förtjänar att studeras icke blott af de särskilda fackmännen utan ock i den allmänna humanistiska bildningens intresse, kan grekiskan framgent behålla sin rätt att anses som ett allmänt humanistiskt bildningsmedel; blott då kan ock ett sådant filologiskt arbete som lektor Dalsjös anses vara för denna bildning af genomgripande betydelse.

Platos skrifter äro förut öfversatta på Europas flesta kulturspråk, och redan däri ligger ett bevis för önskvärdheten af deras öfverflyttning till vårt tungomål. Men en skrifts betydelse beror icke blott på hennes värde i och för sig, utan ock på det intresse, hvarmed hon kan mötas af samtiden och af det folk, på hvars

språk hon utgifves. Utan tvifvel skola de icke saknas, som möta detta öfversättningsarbete med den gamla frågan »Quis leget hæc?» ej häller andra, som förvånas öfver det företräde, som inom vår litteratur onekligen nu blifvit Plato till del framför Homerus och Sofokles, Herodotus och Thucydides. För vår del beklaga vi visserligen, att vår litteratur icke eger några med inledningar och sakliga kommentarier försedda öfversättningar af de grekiska skalderna och historieskrifvarne, och vi finna en förening af svenska filologer för ändamålet att på sådant sätt bearbeta särskildt historici vara ett synnerligen önskvärdt företag. Såväl den tyska som den danska och norska litteraturen ha föregått med goda föredömen. Men oafsedt sådan jämförelse glädja vi oss odeladt åt lektor Dalsjös stora Platoöfversättning och ega de bästa förhoppningar, att den är ett minst lika tidsenligt företag som öfverflyttningen till svenskt språk af någon annan grekisk litteraturgren. För en tid, hvars poetiska ideal synes vara Turgenjefs färgrika och gripande realism, är väl den grekiska poesien både för enkel och för ideal, en sagovärld eller ett galleri af stora skuggor snarare än gestalter från verkligheten, och om ock den grekiska historieskrifningen varit mönstret för all annan vesterländsk historia, har denna litteraturgren mer än någon annan moderna medtäflare om allmänhetens uppmärksamhet. De platoska dialogerna ha ett innehåll, som aldrig kan åldras, och deras framställningskonst har ännu af ingen filosof öfverträffats eller ens med större framgång efterbildats. Så omätligt Platos inflytande än varit på all vetenskap och all världsåskådning efter honom, står det dock fast, att platonismen blott finnes hos Plato själf. Hans framställning utvecklar sig med så stor ursprunglighet af mannens personlighet och af filosofens grundåskådning, att innehållet icke kan skiljas från sin form och i kompendierad, dogmatisk affattning meddelas den kunskapssökande. Genom Plato blef sättet att utveckla filosofiskt innehåll i samtalsform vanligt nog i forntiden: vi ega, som bekant är, både på latin och på grekiska exempel från olika perioder af den klassiska litteraturens tillvaro, bland hvilka exempel Ciceros och Luciani äro de mest kända och hvar i sitt slag mest intressanta. Men på samma gång dessa otvetydigt visa tillbaka till Plato såsom sin omedelbara förebild och man, särskildt hos Lucianus, mången gång måste beundra både kompositionens drastiska kraft och innehållets platoniska beskaffenhet (t. ex. i *κατάπλους*, *βίων πρᾶσις* m. fl.), saknar man Platos innerliga sammansmältning af innehåll och form, utan tvifvel därför att Platos dialoger med all sin konstnärliga genomarbetning dock egt lefvande förebilder i Platos om vetenskapliga ting mera samtalande än läsande samtid.

Det finnes hos Plato många drag, som kanske göra honom för vår tid främmande eller frånstötande — hans dualistiska eller ensidigt ideala betraktelse af människolifvet, hvilken särskildt fram-

träder i hans åsigter om könskärleken och äktenskapet, hvilka han i själfva verket förvisar till en lägre ståndpunkt af mänsklig utveckling, hans likgiltighet för de andliga krafternas användning i den materiela kulturens tjänst, hans åtminstone skenbara förakt för fantasien och konsten, och framför allt hans politiska oligarkism och sympati med patriarkaliska samhällsförfattningar och sin tids reaktionära tendenser, hvilken ofta får sitt uttryck i bevis för att endast *få* kunna och böra styra i staterna. Men denna sistnämnda motsats utjämnas därigenom, att Platos oligarki hvarken hvilar på bördens eller rikedomens utan blott och bart på den pröfvade insigtens princip, och det finnes å andra sidan långt flera och mera väsentliga drag, hvilka särskildt vår tids bästa riktningar ha gemensamma med Plato, eller hänseenden, i hvilka hans filosofi måste vara för vår tid sympatisk. Vi räkna härtill icke blott hans logiska radikalism eller fordran på en fördomsfri och förutsättningslös betraktelse af alla mänskliga förhållanden och ett obetingadt erkännande af dialektikens resultat, utan framför allt det, att *personligheten* är den platonska filosofiens grundbegrepp eller den eviga verklighet, till hvilken all hans forskning hänför sig. Under det han i motsats till sofistiken fordrar ett obetingadt erkännande af det sedliga medvetandets omedelbara fakta: frihet, tillräknelighet, pligt, sätter han personlighetens utveckling till yttersta ändamål för allt kunskapssökande och allt mänskligt handlande. Personligheten (själen, ἡ ψυχή) är det egnaste och oförytterliga i människan; att lära känna sig själf och behålla själen sund och ren bör vara hennes angelägnaste omsorg (jfr Apologien); en sjuk och befläckad själ är det största onda och straffet såsom en själens luttring för den, som behöfver en sådan, det högsta goda (jfr Gorgias, Staten). Af denna Platos grundåsigt kommer hans relativa likgiltighet för all blott intellektuel och estetisk andlig verksamhet, och särskildt för den eristiska färdighet och den mångkunnighet som sofisterna utvecklade; deraf ock hans lära om »Staten», i hvilken han ingalunda ser blott en anstalt för yttre ordning eller ett konstverk för sig, utan ett samfund, hvars ändamål är att bringa den mänskliga personligheten till hennes högsta utveckling och hvarje enskild till den utveckling, af hvilken hans anlag äro mäktiga. Utan tvifvel är det att missförstå Plato, då man säger att han uppoffrar den enskilde för staten eller att han låter den enskildes bestämmelse gå upp i att fylla en plats i samhället, en åsigt som särskildt af många ställen i »Staten» på det bestämdaste motsäges. Liksom, enligt Plato, staten i sin organisation skall vara en bild af den enskilda personligheten, så bör hvarje enskild i och för sig och som en evig besittning ega *alla* de krafter och dygder, som motsvara den sedliga statens delar och grundkrafter, och i samma förhållande af styrande och styrda, i hvilket de i staten förefinnas.

Med denna sin grundtanke, den mänskliga personlighetens oändliga betydelse, har den sokratiskt-platonska filosofien bildat vändpunkten i forntidens filosofi och världsåskådning. Ensidigt fattad har hon onekligen i sin mån bidragit till den antika världens upplösning; platonismen hos en Lucianus t. ex. är i grunden en fullständig cynism eller skepticism. Men med kristendomen, som för den enskilde och för samhället sätter ett mål utöfver detta lifvets gränser, har ock platonismen blifvit allt renare uppfattad i sin fulla, objektiva betydelse, och det särskildt af vår tids *svenska* filosofi. Den svenske öfversättarens förklaringar visa ock nogsamt, att han anser platonismen icke blott tillhöra en aflägsen forntid utan ock fortlefva i den närvarande.

Trots all den stränghet, med hvilken Plato underordnar det estetiska momentet i den mänskliga bildningen under det sedliga och det vetenskapliga, kan han med rätta anses äfven som en estetisk och i viss mening en poetisk författare. Hans estetiska sinne och fulländade stilistiska förmåga röjer sig icke minst däri, att han äfven i de torraste och mest minutiösa undersökningar bevarar framställningens både klarhet och elegans. Som poet framstår Plato närmast i den dramatiska anläggningen af sina dialoger, hvad situationer och karaktärsteckning beträffar. Sådana partier som inledningen till Staten eller Phædrus eller som hela handlingens utveckling i Phædo och Symposion gifva ostridigt Plato ett rum i litteraturen bredvid en Sofokles och Aristofanes. En ännu högre poetisk begåfning ådagalägger filosofen i sina »myter», hvilka icke äro blott en allegorisk inklädnad för ett i sig prosaiskt innehåll, utan en form för tankar, hvilka han i följd af deras väsende ej förmådde utveckla i dialektikens form. Han använder dem just där, hvarest det är fråga om det hemlighetsfulla i människans lifsvilkor — om antinomien mellan frihet och nödvändighet i den enskildes och i slägtets jordiska tillvaro (Statsmannen), om det kroppsliga och det andliga i hennes väsende (Symposion, Phædo), om natur och bildning (Protagoras), om det sedliga som bandet mellan människans olika lifsformer (Gorgias, Phædo, Staten) o. s. v.

Platos mångsidiga storhet gör naturligtvis försöket att återgifva hans skrifter på ett nyare språk till en stor och svår uppgift. Platos öfversättare måste ega icke blott filologiska kunskaper, beläsenhet och stilistisk förmåga, utan ock, hvad särskildt i vår tid mera sällan med dessa egenskaper är förenadt, grundlig filosofisk bildning. Vi kunna med allt skäl lyckönska vår svenska litteratur till att i lektor Dalsjö ha funnit en öfversättare som i sig förenar alla dessa egenskaper. Med ett omdöme, som hvar och en sakkunnig skall gilla, har han gifvit sina egna förklaringar ett nästan uteslutande sakligt innehåll. Den filologiske fackmannen skulle måhända här och där vilja veta, på hvilken läsart öfversättaren grundat

sin uppfattning af ett ställe; stundom skall han undra, att vissa kritiska skrifter lemnats utan afseende, i andra fall skulle han önska en språklig förklaring eller tycka att öfversättningen kunde varit mera ordagrann. — Men på samma gång han i det stora hela och i allt väsentligt skall skänka öfversättaren sitt fulla erkännande både för korrekthet och ledighet och smakfullhet och en oöfverträffad talang att följa med alla skiftningarna i Platos stil — i samspråk, berättelse, beskrifning, dialektik —, skall han både medgifva den större förmån, läsare i allmänhet ega af de sakliga anmärkningarna och inledningarna, och erkänna, att, om öfversättaren velat meddela allmänheten sin filologiska apparat, arbetet redan i de första delarna skulle vuxit till en volym, som gjort dess fortsättning omöjlig. Enahanda skäl förbjuda ock anmälaren att här i det enskilda redogöra för det stora arbetets filologiska förtjänster; han har blott velat fästa allmänhetens uppmärksamhet på öfversättningens stora betydelse såsom gåfva åt vår litteratur.

Innan vi nedlägga pennan, anhålla vi emellertid att med ett par ord få återkomma till frågan »Quis leget hæc?» eller hvilka läsare denna öfversättning förnämligast kan komma till godo. Möjligen skulle någon varm vän af de klassiska språkens studium vilja anmärka, att sådana arbeten som det föreliggande snarare motverka dessa studiers intresse än befordra det, emedan de klassiska originalen få färre läsare i samma mån som deras öfversättare få flera. För vår del hysa vi i allmänhet ingen farhåga för sådan verkan af goda öfversättningar, och särskildt har aldrig de grekiska studiernas ståndpunkt i vårt land varit sådan, att ofvannämda följd kunnat befaras. Goda öfversättningar äro i allo en vinst för de studier, till hvilkas områden de höra, och för det språk till hvilket de göras. De förhöja och utbreda intresset för originalet, i stället för att inskränka och förminska det, och de bidraga till att utbilda och sofra öfversättarens modersmål till ytterligare användning inom samma gren af litteraturen. Vi vänta icke, att dessa öfversättningar af Platos dialoger skola läsas af många, som aldrig inhämtat elementen af grekiskt språk eller ämna att göra det, men vi tro att mången, som arbetat sig genom en eller annan af Platos skrifter på grekiska, skall med nöje läsa flera i Dalsjös öfversättning, under jämförelse på sina ställen med originalet. Dessa öfversättningar skola, hoppas vi, sätta mången, som visserligen *kunde* på tid och stunder läsa originalet och kan självständigt döma om språket, i tillfälle att på kort tid och uteslutande för innehållets skull i sammanhang läsa större partier af »den gudomlige Plato», och den rikare och mera lefvande kännedom, han därigenom sig förvärfvat, skall öka både lust och förmåga att läsa originalet. Enligt allmän erfarenhet beror ju förmågan att läsa främmande språk icke ensamt på kännedom om språket utan äfven på föregående förtrogenhet med ämnet: för

den, som saknar allt förstånd för detta, är själfva modersmålet ett främmande språk. Men om, såsom vi ofvan anmärkt, de klassiska språkstudiernas betydelse som allmänt bildningsmedel för vår tid står i närmaste förhållande till tidens intresse för den klassiska litteraturens innehåll, måste allt, som befordrar och lättar kännedomen om detta innehåll, främja och befordra den klassiska filologiens studium. Det är i humanismens eget intresse, att ett humanistiskt litteraturstudium ej fattas som identiskt med ett formelt stilistiskt studium, och äfven för filologien gäller mot en sådan åsigt det, som säges hos Plato (Statsmannen p. 261 i Dalsjös öfvers.), att det för ungdomen är godt att i sina studier vänja sig att lägga mera vigt vid saken än vid ordet.

Denna frukt af en självständig fosterländsk bildning är den lön, öfversättaren hoppas för sitt mångåriga arbete (6:te delen. Inl. p. 1) och som vi af allt hjärta tillönska honom.

C.

Svenska Akademiens Handlingar. Sextiondeförsta delen. Stockholm 1885. P. A. Norstedt & Söner. Pris: 5 kronor.
Svenska Akademiens Handlingar. Sextiondeandra delen. Stockholm 1886. P. A. Norstedt & Söner. Pris: 4 kronor.
Svenska Akademiens Historia 1786—1886. På Akademiens uppdrag författad af *Gustaf Ljunggren.* Två delar. Stockholm 1886. P. A. Norstedt & Söner. Pris: 12 kronor.

Tal af herrar Nyblom och Sundberg såsom direktörer, minne af skalden, riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstjerna, författadt af herr af Wirsén, och af generalen, öfverståthållaren frih. Jakob Albrecht von Lantingshausen, författadt af herr Malmström, Karl den tolftes tåg mot Ryssland, af herr Carlson, inträdestal af herr Odhner, samt poetiska stycken af O****, herrar Snoilsky och af Wirsén — se där, förutom redogörelse för sammankomsterna, det rikhaltiga innehållet i de två senast utkomna delarna af Svenska Akademiens Handlingar.

De båda direktörernas tal innehålla, som vanligt, en blick på de vigtigaste företeelserna af de intellektuela och sedliga idéernas utveckling under den närmast gångna tiden, och det behöfver knappt sägas, att de äro fulla af aktuelt intresse. Herr Nyblom håller sig företrädesvis till litteraturen, men finner äfven tillfälle att egna en blomma åt Gordons minne och ett erkännande åt konstens, särskildt musikens och byggnadskonstens nuvarande ställning i vårt land. Att han förhåller sig konservativ emot de pessimistiska och naturalistiska öfverdrifterna i innehåll och form är blott hvad man kunnat vänta; men hans konservatism är sund och väl moti-

verad samt har ett öppet öga för det faktum, att all utveckling innebär förändring. »Hvarje tid», säger han bland annat, »har sina älsklingsidéer, hvilka den vill se uttryckta i yttre gestalt. När en tid varit föregången af en mäktig blomstring, lefver denna form kvar längre än dess idéer, och en epigon-tids karaktär ligger just däri, att den söker gifva det nya lifsinnehållet uttryck i de ärfda formerna eller gjuter nytt vin på gamla flaskor. Då uppstår jäsning: de gamla flaskorna sprängas. Det nya innehållet måste få en ny form. 'Tidens orm byter om skinn', såsom Tegnér uttryckte det, och detta är ett arbete som icke går för sig utan smärta. Just i en sådan tid lefva vi. Det fordras ännu mycken och påkostande strid, innan jämvigt har inträdt; men den skall och måste inträda enligt utvecklingens lag, och denna är lika osviklig på det andliga området som inom det sinligas värld.» Och på tal om naturalismen yttrar herr Nyblom: »Ack, man talar om naturen — liksom om något kyskare, sannare, ädlare inom det synligas värld funnes än naturen i hennes enkla enfald! Nej, man missbrukar naturens namn, och man gör henne rå och frånstötande, såsom hon endast kan blifva genom beröring med eller vid uppfattning af ett hänsynslöst människosinne.» Ord lika sanna som vackra, och hvilkas giltighet ej förminskas däraf att det finnes döfve, som ej *vilja* höra! Det samma kan sägas om herr Sundbergs tal vid högtidsdagen, hvilket förnämligast behandlar fosterlandskärleken.

Minnesteckningarna gälla, såsom redan är nämdt, J. G. Oxenstierna och J. A. von Lantingshausen. Den senares bild hade förbleknat, och många torde knappt veta ens hvem han var; men detta är kanske icke så mycket att undra på, ty i själfva verket spelade mannen under sin lifstid mindre en stor än en vacker roll. Som öfverbefälhafvare i pommerska kriget (nov. 1758—juni 1761) var det under då rådande eländiga förhållanden lika omöjligt för honom som för hvarje annan att uträtta något betydande eller ge kriget en lyckosam vändning, men han synes hafva gjort allt hvad i människoförmåga stod, för att leda det till en så dräglig utgång som möjligt och har förvärfvat en välförtjänt berömmelse för »den omtanke, drift och oegennytta, hvarmed han under svåra omständigheter och tryckande brist ledde ekonomien och drog försorg om förnödenheters anskaffande» för en här, som eljes hade varit utan svärdslag så godt som till spillo gifven. Så alldeles åt sig själf lemnades hären emellanåt af de styrande i Stockholm, att von Lantingshausen en gång måste låta uppmynta allt sitt bordssilfver och vid tre särskilda tillfällen pantsätta all sin fasta egendom för att anskaffa de nödigaste tarfvorna och betala det innestående traktamentet åt officerarne, som, till större delen saknande egna tillgångar, annars sannolikt skulle fått svälta ihjäl. Icke mindre förtjänst inlade v. Lantingshausen om härens utbild-

ning, ty hans andel däri har man väsentligen att tillskrifva truppernas utmärkta hållning och förträffliga anda under vinterfälttåget i januari 1760, ett fälttåg, som visserligen var ganska kort, men ändå bildar det enda lysande partiet i det så hufvudlöst började och med så utomordentligt ringa ressurser förda kriget. Detta har, enligt herr Malmström, »knappast njutit rättvisa i den allmänna meningen. Det utgör icke något lysande blad i Sveriges politiska historia; den regering, som inlät sig däri utan förmåga att föra det med kraft, har icke därigenom förvärfvat någon stor ära. Men svenska krigshären kan utan blygsel se tillbaka på minnena från detta krig. Så svag som den var och så illa försedd, har den utan tvifvel icke kunnat uträtta mer än den gjorde; dess bragder måste bedömas i förhållande till dess styrka och utrustning; och likaså bör dess anförares förtjänst uppskattas efter de svårigheter, han hade att bekämpa, och de medel därtill, som stodo till hans förfogande. Att svenska hären öfver hufvud blef stridsduglig, att den icke rent af nödgades att sträcka gevär, att den kom därhän att med framgång kunna mäta sig med de preussiska trupperna, det har Lantingshausen — icke ensam, men i främsta rummet — uträttat, och därför bör hans namn, äfven i vår krigshistoria, lefva i tacksamt minne.» Så bör detta namn ock lefva för den verksamhet som öfverståthållare, till hvilken Lantingshausen ifrån kriget öfvergick, och där han ådagalade samma framstående förtjänster som administratör och förman, samma förmåga att skapa ordning och att utan buller och våld göra sig åtlydd. Han afled i dec. 1769 med det eftermäle att hafva varit »en herre af probitet, vett, förfarenhet och *allmänt erkänd god reputation*» — ett vitsord, om hvilket man gärna instämmer med den ärade författaren, att det var på den tiden icke ringa eller lätt vunnet för en man i hans ställning, utsatt för bittra motståndares misstänksamma blickar och illvilliga tungor.

Skalden Oxenstiernas minne har redan en gång tecknats af Tegnér d. ä., som vardt hans närmaste efterträdare på stolen n:r 8. Att herr af Wirsén funnit sig manad att ånyo företaga det till behandling, är en vacker gärd af pietet mot den förste innehafvaren af den plats, hvilken nu är hans, och har väl tillika berott af en önskan att i viss mån komplettera Tegnérs teckning. Denna innehåller en snillrik framställning af Oxenstiernas verksamhet och förtjänster som skald; men likt andra teckningar, som göras helt nära in på sitt föremål, kan ett sådant, strax efter en persons bortgång författadt minne ej gärna undgå att sakna perspektiv, och detta är verkligen fallet äfven med det nu i fråga varande. Själf beklagar Tegnér i ett bref till A. C. af Kullberg, att han »känner så godt som intet af sin store företrädares lefnadsöden, hans första bildningshistoria, hans privata karaktär och lefnad, icke en gång den kronologiska följden af hans arbeten, hvaraf kanske

något kunde slutas rörande hans utveckling»; i ett annat bref till C. P. Hagberg uttrycker han samma önskan, men antagligen har han sedermera alldeles icke erhållit de i dessa hänseenden önskade upplysningar, eller åtminstone ej annorlunda än i ganska knappt mått. Herr af Wirsén har varit lyckligare lottad, i det han haft att råda öfver ett, som det synes, mycket rikligt material, hvilket han också på bästa sätt gjort sig till godo, så att han lemnat en klar och helgjuten bild af Oxenstierna med hänsyn till icke blott hans poetiska verksamhet, utan jämväl till hela hans utveckling och lifsgärning som människa. Han har således just gjort hvad Tegnér skulle velat, men af omständigheterna hindrades att göra, och han har gjort det med all den sympati, som en så blid och älskvärd personlighet som Oxenstiernas ovilkorligen måste väcka hos beslägtade naturer. »Minnet» har denna gång blifvit en fullständig lefnadsteckning, där i synnerhet skildringen af den offentlige mannen tilldrager sig uppmärksamheten för det myckna nya, som däri innehålles. Det framgår bland annat häraf, att Oxenstierna visserligen icke var någon *stor* statsman eller åtminstone ej fick tillfälle att visa sig som sådan, men att han dock hade en ganska klar politisk blick, som särskildt i fråga om franska revolutionen man nästan skulle kunna kalla en siares. Redan den 3 oktober 1789 skrifver han: »Jag fruktar, att man i Frankrike räknar för mycket på dygdens möjlighet hos en hel nation, att man gör lagar för människan sådan hon borde vara, och ej sådan hon är, att man ej kommer i håg att, då den första hettan gått öfver, intrigen och vinningslystnaden återta deras välde, så mycket farligare då som lagarna, i hopp att dygden ensam skall råda, ej satt nog bommar för lasterna, och ändtligen att den samma assemblée, som nu till ett så värdigt ändamål styr Frankrikes omäteliga resurser, kan lika lätt nyttja dem en gång till nationens förtryck, utan att då någon motvigt finnes, som kan hindra den tilltagsne undersåten, stundom mera farlig än despoten. Projektet till regeringsformen är besynnerligt. Det synes mera ett verk från en akademi än från Solon och Lykurgus, och, uppsatt i teser, kommer mig före, som om assembléen skulle respondera och hade bjudit Europa till opponenter.» Det dröjde, som bekant, endast ett par dagar, innan historien började gifva Oxenstierna rätt, tyvärr blott allt för mycket rätt i dessa hans åsigter.

För öfrigt må det vara nog att såsom synnerligen intressant här framhålla skildringen af Oxenstiernas förhållande till Gustaf III samt den estetiskt-historiska undersökningen (sid. 175 och följ. samt 221 och följ.) af den naturbeskrifvande lärodikten. Det hela bär ett vackert vittnesbörd om den »akademiska måttfullhet», som särskildt höfves domen öfver död man, och man kan skatta Oxenstierna lycklig, att för hans minne sörjts på ett

lika utmärkt sätt af den senaste som af den förste bland hans efterträdare.

* * *

Akademiens hundraårsfest firades, som man vet, under lifligt deltagande och synes, efter allt att döma, hafva i hög grad förtjänat det samma. Den inleddes med ett tal af herr Sundberg, hvilket torde böra räknas till det yppersta, som någonsin förekommit inom Akademien. Med den lugna värdighet, som förlänas af ett ärligt uppsåt att skipa rätt och ett mognadt omdömes förmåga därtill, granskar talaren det gångna seklet med dess växlande vittra strömningar, dröjer en stund vid det närvarande och slutar med en blick på hvad som kan väntas för framtiden. De vigtigaste anmärkningar, som framstälts mot Akademien, upptagas till bemötande eller till erkännande af hvad de kunnat ega berättigadt, och det vore väl, om denna utredning komme att behjärtas af en del ifrare, hvilkas nit förefaller hvarken rätt visligt eller fullt opartiskt. Litterära kotterier hafva varit sig så tämligen lika i alla tider, och redan för två hundra år sedan kunde skalden låta en den tidens blåstrumpa formulera sina pretentioner så, att

Vi rifva ned på allt; och, står oss lyckan bi,
så duger ingen alls att skrifva — bara vi.

Samma praxis hade fosforisterna på sin tid, och skilnaden är väl ej så särdeles stor i den, som öfvas af våra moderna oppositionärer, om ock rättvisan fordrar det erkännande, att dessa i allmänhet ej hafva de förres hela brutalitet. Gentemot öfverdrifterna har nu Akademien förhållit sig och måst förhålla sig afvisande, men det goda, som funnits värdt att taga vara på, har hon icke ratat, och hon har, på det hela taget, varit *bonne princesse*, som gärna velat lefva i frid med hvar man och icke burit på gammalt groll. Liksom hon från början bråddes i många stycken på Franska Akademien, så hafva särskildt i detta hänseende de båda systrarna en likhet, som länder dem till heder. Hur lidelsefullt har man ej på skilda tider utfarit mot Franska Akademien? Och, för att taga ett jämförelsevis färskt exempel, hvem har härutinnan gått längre än Maxime du Camp? Och dock sitter han nu själf där, hvarvid det ej bör förgätas, att man blir en af de 40 först efter egen ansökan. Det slår till punkt och pricka in hvad en fransk kritiker yttrat: C'est ainsi; on passe la première partie de sa vie à écrire contre la critique ou contre l'Académie, et la deuxième à essayer de devenir critique ou d'entrer à l'Académie. Hos oss gick det på samma vis med Atterbom: han vardt en af de 18, och han vardt ej sämre karl för det. Visserligen gjorde han genom kallel-

sens antagande ett slags *amende honorable* för sin ungdoms hetsighet, och visserligen kunde å andra sidan Tegnér ha rätt att sjunga, att »den nya skolan flyttar i den gamla»; men hvarken Atterbom eller Akademien voro de samma som i förra tider, och utan lumpet kompromissande hade utvecklingens egen gång fört dem hvarandra till mötes på halfva vägen. Skall det gå så äfven framgent? Utan tvifvel; och det är därför icke häller denna fråga herr Sundberg framställer i slutet af sitt tal, utan den, om det är åt *realismen*, som framtidens segrar verkligen måste anses förbehållna, och om han är den skapande makt, som förmår bilda den nya skola, hvilken nästa gång skall flytta i den gamla. Talaren menar, att »det vore kanske lika orätt att härtill svara ett obetingadt nej som ett obetingadt ja. Så mycket är dock säkert, att färgen ännu är allt för svart eller allt för röd att kunna betraktas som synnerligen löftesrik med hänsyn till varaktiga eröfringar. Saknade det förra århundradets upplysning, oaktadt sin idealitet, tillräcklig lifskraft för dylika, så gäller detta utan tvifvel vida mer om åtminstone hvarje sådan realism, som är på väg att gå öfver till ren naturalism.»

Liksom herr af Wirsén genom minnesteckningen öfver Oxenstierna fortsatt Tegnérs gärning på prosans område, så har han ock gjort det på det poetiska genom sin sekularsång. Uppgiften var bland de allra svåraste, som kunde ställas på en skald, och näppeligen kan det förutsättas, att någon skulle af egen drift hafva åtagit sig den samma; herr af Wirsén har emellertid löst den lyckligt, och hans sång sluter sig värdigt till Tegnérs. Kanske har den senare mera glans, den förra mera värme och innerlighet, åtminstone när det gäller Tegnér själf samt de andra stormännen Franzén, Wallin, Geijer, Atterbom och Stagnelius. För de öfriga har diktens ekonomi ej lemnat samma utrymme, och man kan beklaga, att det måst tagas så knappt för Malmström, Strandberg och Böttiger, som under andra förhållanden väl kunnat vara värda hvar sin egen stanz och af hvilka Böttiger har en af många icke anad betydelse, i det hans andliga sånger redan för mer än ett fjärdedels sekel sedan trängt ned i folkets andaktsböcker. Men detta har nu icke kunnat hjälpas, och det måste erkännas, att karakteristikerna, äfven när de koncentreras inom några få rader, träffa det väsentliga och för en och annan, såsom t. ex. Järta och Hvasser, nästan äro uttömmande. Den vackra sången, som allt igenom behåller sin höga stämning, har i själfva afslutningen ett par rader, hvilka innehålla allt önskligt förtydligande af Akademiens valspråk:

Det ljufva som det djärfva högt vi prisa,
det *låga* endast vi, som förr, förvisa.

* * *

Att skrifva Svenska Akademiens historia var under inga förhållanden någon lätt uppgift. Skulle, som rimligt var, Akademien till sin hundraårsfest gifva ett uppdrag i detta hänseende, så kunde knappast någon vara närmare att mottaga det än herr Ljunggren; men svårigheten förminskades ej däraf, att denne själf är en af de 18, och det får vid sådant förhållande anses som en verklig uppoffring, att han åtog sig det samma. Man har så mycket större skäl att vara herr Ljunggren tacksam för denna uppoffring, som det är nogsamt bekant, att han för uppfyllandet af Akademiens uppdrag måst taga en dyrbar tid från fortsättandet af det stora arbete, Svenska vitterhetens häfder, som naturligtvis ligger honom personligen mest om hjärtat, på samma gång som den läsande allmänheten med längtan afvaktar hvarje nytt häfte.

Svenska Akademiens historia, utgifven på Akademiens eget föranstaltande, kan och bör — säger författaren i sitt förord — icke vara annat än en enkel redogörelse för hennes verksamhet, jämte ett framläggande af de aktstycken, hvarpå omdömet öfver denna har att stödja sig. Det taktfulla i denna uppfattning lär väl ingen vilja jäfva; men däraf har dock blifvit en oundviklig följd, att författarens personliga åsigter så godt som alldeles undanskjutits, ehuru å andra sidan den fördel vunnits, att han kunnat så mycket konsekventare genomföra »sin redan från början fattade plan att gifva framställningen all den opartiskhet, som höfves ett arbete, hvilket vill vara en historia och icke en apologi».

Behöfver i själfva verket Svenska Akademien en apologi? Det kan så tyckas, när man ser de frenetiska anfall, med hvilka man från visst håll ansett sig böra hedra hennes sekularfest; men hos mången torde väl dessa anfall alldeles osökt hafva i minnet återkallat Stjernhjelms verser:

Månen i tysthet går sin gång och aktar ej hundglafs.
Så gör en lastlös man, som ärliga lefver i stillo,
ler åt gabbara-glänts och klaffare-tunga föraktar.

I alla händelser beror det väl ytterst på, hvilken Akademiens uppgift varit och huru hon fylt den. Om den förra af dessa punkter kan tvistas. I allmänhet har väl saken hittills fattats så, att Akademien inrättats för att »arbeta uppå Svenska språkets renhet, styrka och höghet», hvilket skulle vara hennes »yppersta och angelägnaste göromål» (ej ändamål), såsom orden lyda i § 22 af stadgarna, hvarmed också stämmer den passus i stiftelsebrefvet, som säger, att konungen beslutit upprätta »ett Samhälle eller Akademi endast för svenska språket»; men häremot gör herr Ljunggren gällande fortsättningen af samma ställe, där det heter, att konungen velat helga sin nya skapelse »åt de ädlaste af alla tidsfördrif: *Vältaligheten* och *Skaldekonsten*, att under uppodlande och stadgande af svenska språket utsprida och upphöja Äran och Min-

net[1], samt sjunga de Store Mäns lof, som dels styrt, dels tjänt och frälsat Fäderneslandet, och därmed på en gång utvidga Svenska Namnets och Språkets ära». Själfva stiftelsebrefvet är naturligtvis den afgörande urkunden, till hvilken stadgarna utgöra allenast ett bihang, som ordnar detaljerna, och författarens argumentation är äfven i öfrigt mycket anslående; men den hinner väl ändock näppeligen till en fullt öfvertygande bevisning för riktigheten af en sats, som formulerats så, att Akademien »skulle *först och sist*[2] vara en vårdarinna af fosterlandets stora minnen». Här ligger emellertid föga vigt vid ett mer eller mindre, då det ju i alla fall ej är underkastadt ringaste tvifvel, att konungen åsyftat, det Akademien skulle vara verksam i båda riktningarna, för vården af de fosterländska minnena och för språkets uppodling.

Går man därnäst till frågan, huru Akademien fylt denna sin uppgift, så hafva till och med de, som systematiskt häckla henne, väl aktat sig att framställa någon anmärkning i det förra hänseendet, enär det torde vara helt enkelt omöjligt att på något annat håll uppvisa en mer lysande rad af minnesteckningar öfver frejdade män, än den som innehålles i Akademiens handlingar. Med så mycket större nitälskan har man kastat sig öfver den andra sidan af hennes verksamhet, den som gäller språket, och denna sida är onekligen vida svagare. Man har t. ex. ända sedan Polyfems dagar roat sig med att hopplocka missbildade blomster ur Akademiens örtagård, och detta må ju vara vederbörande gärna unnadt, eftersom det är ett ganska oförargligt, för att ej säga barnsligt nöje: smaken växlar med olika tider och ej blott det, utan äfven för individerna, så att till och med samma individ kan ena gången finna smaklöst hvad han en annan gång funnit ganska smakfullt; detta gäller, liksom om seder, vanor, klädedrägt och mycket annat, så äfven om föreställningar, ord och uttryckssätt, och denna smakens subjektivitet och föränderlighet är så allmänt erkänd, att den hos många folk blifvit till ordspråk: tycke och smak kan ingen förta, chacun son goût, de gustibus non est disputandum, m. fl. Att för öfrigt någon gång en verklig felaktighet kunnat förekomma i den ene eller andre akademikerns skrifter, är väl en mänsklig sak: äfven vid den omsorgsfullaste siktning kunna sådor[3] komma med. — Också i ordboksfrågan finnas många förmildrande omständigheter. Det kunde gå jämförelsevis lätt att åstadkomma ordböcker för de romanska språken, där en så väsentlig

[1] Utrymmet medgifver tyvärr här endast att påpeka den ypperliga utredning, som herr Odhner i början af sitt inträdestal gör af konung Gustafs yttranden om historieskrifningen och de fosterländska minnena. Del 62, sidd. 16—20.

[2] Kursiveradt i N. S. T.

[3] Ordet förekommer både i Dalins Ordbok och Akademiens Ordlista utan någon nota antiquitatis.

del af ordförrådet härstammar direkt från latinet, betydelserna lågo klara och deras filiation kunde styrkas genom exempel från en rik litteratur; därför fingo den franska och den spanska akademien ej mindre än La Crusca tämligen snart sina ordböcker färdiga. Men den moderna språkvetenskapen ställer på dylika arbeten fordringar, som först på senare tider kunnat fullgöras, och däraf har blifvit en följd, att de nämda ordböckerna nu allasammans äro mer eller mindre föråldrade. Sådant skulle ock hafva varit den svenska ordbokens öde, om hon kommit till stånd, innan Grimms och Rydqvists verk hunnit bära sin frukt: hon skulle i detta ögonblick otvifvelaktigt varit i det närmaste värdelös. Besinnar man så, att den grimmska ordboken, som hållit på att utgifvas i 30 år, ännu är långt ifrån färdig, trots den mängd (af öfver 100) vetenskapsmän som arbetat därpå; erinrar man sig vidare, hvad den stora engelska ordbokens utgifvare har att förfoga öfver i arbetskrafter och penningar, hvarom häpnadsväckande uppgifter för ej länge sedan lemnades i tidningarna; och jämför man så med dessa båda företag de vilkor, under hvilka Svenska Akademien arbetat och arbetar, så lärer en billig domare ej finna henne så brottslig, som hennes anklagare velat låta påskina. Men detta att vara *billig* i sina omdömen måtte bli dag för dag svårare. En del af pamfletterna mot Akademien hafva emellertid haft åtminstone den förtjänsten att vara kvicka, fast elaka; men rent af upprörande är det att se, hur man, för att komma åt Akademien, ej ens skytt att som stridsvapen använda Anders Uppströms namn. Därtill är det namnet sannerligen för ärligt och för godt. Hvarför han ej lyssnade till uppmaningen att deltaga i Akademiens ordboksarbete, det har hans son, herr Vilhelm Uppström, i företalet till faderns af honom utgifna sista arbete fullkomligt otvetydigt förklarat: »detrectavit, ne ab Ulphila, si quid amissorum denuo in lucem protractum esset, conficiendo detraheretur». Uppström var redan då fullt medveten om, att han hade sin lefnads högsta uppgift inom de gotiska studierna; denna uppgift vardt han trogen intill slutet och fylde den äfven på ett sätt, som tillförsäkrade icke blott honom själf vördnad och tacksamhet af dem, som hade den oförgätliga lyckan att vara hans lärjungar, utan äfven hans namn odödlighet, så länge gotiska språket kommer att studeras. Huru vid ofvan utredda förhållanden v. Beskows och Rydqvists bref till honom i ordboksfrågan skulle kunna ingå i beståndsdelarna af en törnekrans åt Akademien, det förefaller verkligen vidunderligt.

Det är för öfrigt en måttlig ära att anfalla Svenska Akademien: enligt stadgarnas § 47 får ingen hennes ledamot svara å angrepp mot henne, därest han icke uti en allmän sammankomst varder af nio ledamöter därom »ombuden och tillsagd», och faktiskt är, att denna under så stränga vilkor satta försvarsrätt aldrig begagnats. Tegnér d. ä. var, som bekant, icke blind för Akade-

miens fel och svagheter, men han skref dock till en sin mycket förtrolige vän: »Det vore oförskämdt hyckel, om jag nekade, att jag kände mig både glad och ärad af Svenska Akademiens val. Det gifves bland dess tappraste motskrikare väl knappt någon, som, om han vore uppriktig, ej skulle tillstå det samma. Inrättningen är därtill allt för lysande, och de stora namn, den räknat eller ännu räknar ibland sig, utgöra dock, andra förtjänster oförklenta, den egentliga kärnan af landets vittra ära.» (Bref till A. C. af Kullberg den 19 nov. 1818.) Så var det för snart 70 år sedan; månne det är mycket annorlunda nu? I ett samfund af 18 personer kunna, ja måste gåfvorna vara olika både till art och mått; men de tre kategorier af ledamöter, efter hvilka stiftaren själf bestämde sitt val (Akad. Hist. sid. 16), finnas ännu som förr representerade, och, man säge hvad man vill, erkännes det dock tämligen allmänt, att de tillsammans ännu utgöra just hvad Tegnér så uttrycksfullt kallade den egentliga kärnan af landets vittra ära. Svenska Akademien har, lika litet som någon annan mänsklig inrättning varit ofelbar; men hon har icke häller gjort anspråk på att vara det, och det ligger ingen förmätenhet i herr Ljunggrens ord, att Akademien »icke utan en berättigad tillfredsställelse kan skåda tillbaka på de förflutna åren». Samma åsigt uttalades i de lyckönskningsskrifvelser, som landets båda universiteter sände Akademien till hennes hundraårsfest, och en lysande bekräftelse gafs däråt af honom, »som med förtjänstens fulla rätt skulle, om samhällsställningen det medgifvit, länge sedan hafva intagit en plats bland hennes ledamöter», då Akademiens höge beskyddare uttalade som sin mening, att Akademien, i stort sedt, troget och väl motsvarat konung Gustaf III:s ädla afsigt, och att, om hon icke alltid och vid alla tillfällen lyckats tillfredsställa allas tycken och fordringar eller vinna allas bifall, hufvudskälet därtill helt enkelt varit, att hon icke alltid bort göra det.

Lund, nov. 1886.

Edvard Lidforss.

Litteraturbref från Danmark.

I.

(Drachmann—Gjellerup—Jacobsen—Schandorph—Pontoppidan—Thorson—Bergsöe—Thor Lange m. fl.)

Under den långa tid, som förflutit, sedan Ny Svensk Tidskrift sist innehöll ett litteraturbref från Danmark, har mycket förändrat sig inom vår litterära värld, och icke minst inom den del af den samma, som under de senaste åren företrädesvis ådragit sig uppmärksamheten, den radikala, realistiska eller naturalistiska skola, som samlar sig omkring dr Georg Brandes. I trots af den löjliga öfverdriften i skrytet om att »allt hvad som duger i Danmark» skulle samla sig kring detta partis banér, låter det ej förneka sig, att det ännu för få år sedan utöfvade en stor dragningskraft, så att t. o. m. de, som kände sig minst tilltalade af partiets lifsåskådning, beklagligtvis måste erkänna sannolikheten af att detta under en längre framtid skulle komma att spela en hufvudroll inom vår litteratur. Förutom ledaren själf med hans betydliga kritiska och stilistiska begåfning och hans grundfasta tro på sin mission, räknade hären inom sina led ett par poetiska talanger af första rang, Drachmann och J. P. Jacobsen, ett par af andra, Gjellerup och Schandorph, några enstaka rätt lofvande möjligheter och så den långa eftertruppen af menige man, som mera utmärkte sig genom sin mängd än genom sina talanger, men troget sträfvade att skyla den inre tomheten genom att bullra desto mera, och som därmed gjorde sin nytta gent emot den icke ringa del af publiken, som alltid tror, att segern är där, hvarest trummor och trumpeter ljuda starkast.

Under loppet af de sista två åren är denna imponerande stridsmakt mot all förväntan liksom bortblåst, och dr Georg Brandes kan nu, liksom fordom Pompejus, betecknas som en fältherre utan här. Då J. P. Jacobsen i april 1885 dukade under för den sjukdom, som länge tärt på hans lifskraft, hade det redan inträdt en afgörande brytning mellan Drachmann och hans forna stridskamrater, hvilket icke kunde komma oväntadt för någon, som förstod denna skalds individualitet. Mera öfverraskande för de oinvigde var det väl, att Gjellerup följde det gifna exemplet och likaledes frigjorde sig från partiet, så att detta märkligt nog, nu

får söka sitt väsentliga diktande stöd i dr Schandorph, hvars förhållande till det samma dock alltifrån början gjort intryck af att vara mera tillfälligt. Under dessa omständigheter betänker man sig icke längre på att taga hr Herman Bangs obestridliga, men något skeppsbrutna talang med som insats, oaktadt denne författare ännu för få år sedan blef kastad som en fjäderboll fram och tillbaka mellan partierna, af hvilka intetdera riktigt ville kännas vid honom. Hvarken Schandorph eller Bang tyckas emellertid hafva förmåga att häfda skolans forna rykte, och ännu mindre är detta förhållandet med någon af skolans yngre adepter: Gustav Esmann, Edvard Brandes, Otto Benzon, Peter Nansen o. a. Största delen af dessa skribenters alster äro blott tämligen osjälfständiga efterbildningar af den allra lättaste franska novell- och proverbstilen, mer eller mindre klumpiga i sina försök att tillegna sig den finhet i formen och den spiritualitet i dialogen, som skulle täcka öfver det felande innehållet. Det relativt betydligaste däribland, dr Edv. Brandes' skådespel, kan i alla fall betecknas blott som en dialogiserad problemdebatt, som har litet med det dramatiska och ännu mindre med poesi att göra.

Som förhållandena gestaltade sig, kom det visserligen ganska lägligt för ledarne, att publikens under det sista decenniet lifligt väckta litterära intresse ungefär samtidigt med det stora affallet begynte att minskas, i det uppmärksamheten mer och mer upptogs af de starkt spända politiska förhållandena. Man fick härigenom en anledning att utan egentlig konkursförklaring draga sig ur en högst obehaglig situation. Det gälde att dölja de felslagna förhoppningarna och att bringa i glömska de stortalande profetiorna, som ännu nyligen hade förkunnat en nära förestående guldålder, då de sista qvarlefvorna af föråldrade fördomar skulle vara bortsopade ur landet och hela kulturlifvet eröfradt åt den nya riktningen. Glömskans dok sänktes då öfver alla missräkningar genom förkunnandet af ett nytt slagord: friheten var i fara, nu var det icke längre tid att syssla med estetik och litteratur: nu gälde att verka utåt i det praktiska och politiska lifvet, stiga ned i folkets vida kretsar för att hand i hand med dem värja vår dyrbaraste egendom! Detta förbund med »folket» kom visserligen att stå i ett något besynnerligt ljus, då den s. k. »danska vänstern», vår egentliga bondedemokrati, år 1884 hade blifvit betänksam öfver kamratskapet med de europeiska vänsterelementen och på ett tämligen oceremoniöst sätt afsatt dessa från redaktionen af vänsterns gemensamma organ »Morgenbladet», som hädanefter skulle ledas i en mera folklig, grundtvigiansk anda. Men det lyckades snart de sålunda utskjutne att få ett eget blad på benen: »Politikken», som genom sitt mildast sagdt ogenerade skrifsätt snarare än genom något betydande innehåll skaffat sig en icke ringa läsekrets i själfva hufvudstaden, och vid hvilket partiets små och stora pennor nu

fått fullt upp af journalistisk och politisk sysselsättning, som mer och mer aflägsnar dem från den poetiska. Till och med dr G. Brandes har tillfälligtvis försökt sig som politisk ledare och folktalare i Jutland, utan att dock, som det synes, på detta verksamhetsfält hafva förmått tilldraga sig allmänhetens uppmärksamhet i samma grad som på estetikens område. I detta sitt egentliga fack har han på senare tiden endast lemnat några artiklar i tidskriften »Tilskueren», hvilka man helt säkert dömer hänsynsfullast genom att beteckna dem som hastverksarbeten, utan att gå närmare in på den strid, som uppstått om dem.

Medan den moderna realismen i Sverige, hvarest den vann senare insteg, tyckes vara i raskt framåtskridande under ledning af Strindberg, fru Edgren o. a., är den alltså inom vår litteratur snarare i begrepp att afträda från skådebanan och ställd på öfvergång till den politiska radikalismen, dit det icke är dessa raders uppgift att följa den.

Då jag nu går öfver till att tala om några af de betydligare arbeten, som på sista tiden utkommit i Danmark, får jag därför mera sällan anledning att sysselsätta mig med denna i vår litteratur nyss ännu så framträdande riktning, men vill däremot göra början med de därifrån utgångna diktare, som alltjämt hafva en plats bland våra främsta.

* * *

Medan *Gjellerup* uppsade tro och huldhet i en mera tillfällig, men skarp generaluppgörelse, anknuten till hans resebeskrifning »*Vandreaaret*», hade *Drachmann* användt reseminnenas form för att utskicka ett flammande manifest i »*Ostende og Brügge*», en bok som säkerligen hör till de yppersta prosadikter i vår litteratur. Genom den symboliska motsatsen mellan den glänsande »mondaina» badorten och den allvarliga gamla katolska klosterstaden ställer han i gripande ord och talande bilder den gamla och den s. k. nya tiden ansigte mot ansigte och gifver den sista ett allt annat än smickrande omdöme. Den uppriktiga harm, som ljungar ut genom bägge skaldernas protester, är kanhända blandad med någon bitterhet, som naturligtvis måste gripa den ärligt menande neofyten, när han efter en lång förberedelsetid har blifvit införd i det allraheligaste och presterna så bakom förhänget endast hafva en träkloss att visa honom i stället för den utlofvade gudomen. Men denna harm vittnar i alla fall tydligt om, hvilket småaktigt tyranni som i den skolan har öfvats i sanningens och frihetens namn. Det är då intet under, att båda skalderna, strax sedan de kastat af sig oket, kände sig uppfordrade att lägga »nutids- och problemdiktningen» på hyllan och söka en friare och värdigare användning för sin begåfning i sysselsättningen med historien och forn-

tiden. Förra vintern vände sig Gjellerup till nordens forntid och gaf oss i »*Brynhild*» sitt första och hittills enda helgjutna skaldeverk, och under våren 1886 följde Drachmann efter med »*Alkibiades eller grækerne i forfald*». Som nästan allt hvad Drachmann skrifvit utmärker sig detta drama genom en rikedom af friska tankar och öfversvallande lyrisk fullhet i uttryckssättet, som icke kunna annat än rycka läsaren med. Handling och lifligt målade situationer sparas det häller icke på, och är Drachmann egentligen icke dramatiker, så är den psykologiska karaktärsskildringen ingalunda illa utfallen, i synnerhet hvad många af bipersonerna beträffar. Alkibiades själf däremot är å ena sidan en allt för allmänt känd historisk figur, å andra sidan åter en allt för Proteusartad själsgåta, för att här kunde väntas något väsentligt bidrag till att djupare förstå honom. Han har i grunden blifvit samma typ, som går igen i så många af Drachmanns arbeten, och som denne skald liksom i sin tid Jens Baggesen tyckes hafva ett särskildt personligt behof att syssla med: en representant för öfvergången från ynglingens planlösa och vilda eller till och med brottsliga omtumlande i lidelsernas rus till mannens etiskt stålsatta, själfuppoffrande och patriotiska verksamhet. Denna öfvergång är emellertid lika svår att motivera på diktens område som att utföra i verkliga lifvet, och vi få näppeligen den fulla tron därpå, så länge vi icke se i gärning hvad skalden blott förmår gifva i ord.

Medan det i »Brynhild» lyckats Gjellerup att helt och hållet aflägsna sig från dagens strid och hängifva sig åt ett rent poetiskt intryck, tyckas såren från den nyss utkämpade striden hafva bränt sig allt för djupt in i Drachmanns sinne för att göra ett sådant aflägsnande möjligt, ehuru detta helt visst till en tid skulle hafva sin stora betydelse för utvecklingen af hans diktargåfva. Man glömmer hvarje ögonblick i hans drama, att man befinner sig i Hellas under det 5:te århundradet f. Kr., och tror sig förflyttad till Danmark i nådens år 1886, när man hör om all denna strid mellan junkrar och demagoger, folkparti och aristokrati, med dessa ömsesidigt hatfulla beskyllningar och förföljelser, där fäderneslandets heliga namn helt lättsinnigt tages i partilidelsens tjänst och där borgarkriget hotar med att bryta ut midt för fiendens ögon: »Intet er folket saa naturlig forhadt» som allt som reser sig högt upp. — »Lige maal for alle!» och

»Tænk blot det nederdrægtigste du kan,
det slettestc paa forhand om enhver,
der ej skal tjene brödet ved sit slid!»

Också slagorden från andra mera andliga och litterära strider känna vi så tydligt igen — emellanåt allt för tydligt — i Adejmantos' replik: »Det er farligt at omstyrte de gamle guder, naar man ingen nye har at sætte i stedet», och ännu mera i omkvädet till de unga adelsmännens sång om

»den nat, hvori der elskes og myrdes!»

Det kan ej undvikas, att dessa reminiscenser ofta beröfva stycket dess grekiska lokalfärg och förstöra all illusion. En hellenisk kvinna, uppfostrad i gynæceet, skulle knappast under en rättsförhandling på torget sätta våra dagars brännande spörsmål under debatt, allra minst i så moderna uttryck som Hipparetes:

»Hvor er den ret, som giver manden ret
til ansvarslös at fölge lunets vind,
mens kvinden staar med skammen paa sin kind,
om blot en gang sin kyskhed hun forglemte?»

Icke häller föllo väl de grekiska mysteriesångerna så nära tillsammans med nutidens metafysiska lyrik, att sammanliknandet af kvinnans sköte med »anemonen i livsmythens skove» kan sägas vara på sin plats. Icke blott ogrekiska utan odanska äro vändningar sådana som »Det kendes nok at Alkibiades er iblandt os» eller »Saa bærer den nyt hid over fra Syrakus». Denna nynorska jargon tyckes utöfva en fast obegriplig dragning på våra yngre skalder, ehuru den på danska får en dubbelt ihålig klang. Det är en triumf för de norrmän, som ha tillagat denna dialekt för att lösslita sig från språkgemensamheten med Danmark, att se den öfverförd i vår litteratur, men att skaffa dem denna tillfredsställelse kunde en skald som Drachmann öfverlemna åt det tillräckligt talrika *imitatorum pecus*, som under vanmäktigt begär efter nya ideer och originel stil sammanrafsar tankestumpar och fraser än från Frankrike, än från Norge. Drachmann själf har till sitt förfogande en sådan rikedom äfven i språkligt hänseende, att han icke behöfver låna, snarare visa litet mera omsorg i utmönstringen af det guld, han med rund hand sätter i omlopp. Hans rytm är ofta så vårdslös och oregelmässig, att den blir svår att följa, och rim sådana som »styrtes» och »myrdes» borde han häller icke tillåta sig. Den oförmedlade öfvergången från rimmad till orimmad vers och prosadialog i samma scen har visserligen förebilder hos de största skalder, men bryter dock ofta på ett obehagligt sätt illusionen. När personerna uttala sig på vers, skall detta, buret af situationens poesi, helt visst förekomma oss som deras naturliga språk, och vi vilja ej gärna helt omotiveradt påminnas om, att prosa dock är regeln.

Af dessa anmärkningar må dock ingen låta förleda sig till att i »Alkibiades» se ett af de sedvanliga rimmade prokuratorsinläggen i dagens spörsmål. Det är ett verkligt skaldeverk, där till och med många ställen i lyrisk och retorisk patos stå i jämnhöjd med det bästa inom vår litteratur, och där språk och vers ofta antaga en äkta antik kolorit. Så i spartanernas *paian* och i synnerhet i Hipparetes rättegångsscen, där den svartsjuka kvinnans klokhet mot hennes vilja slår öfver i en hänförd kärlekshymn, som gifver oss det starkaste omedelbara intryck af Alkibiades' öfver-

lägsenhet och oemotståndlighet midt under all hans orätt. Icke mindre triumferar Drachmanns fantasi och målande kraft i de realistiska bilderna af grekiskt folklif, med hvisslande slagtardrängar och matroser, som kunde vara tagna direkt ur »Paa sömands tro og love», men som dock äro alldeles på sin plats, när de möta oss på agoran i Athen.

Efter sitt mytiska drama »Brynhild» har Karl Gjellerup i år låtit följa ett historiskt sorgespel »*Saint-Just*», däri han dock knappast varit fullt så lycklig. Den noggrannhet, hvarmed han trott sig vara skyldig att hålla sig till historien, och det omfång, hans verk i följd häraf fått, gifva det mindre karaktär af drama än af en rad historiska scener i dialogform, sammanhållna af en mycket tunn dramatisk tråd. En sådan skildring af de vigtigaste uppträdena under revolutionens skräckvälde saknar helt visst icke sitt intresse och kan på grund af det uppskakande ämnet icke häller komma att sakna dramatiskt lif och spänning. Men den ömtåliga frågan om skaldens förhållande till det historiskt gifna stoffet vållar vissa svårigheter, hvilka Gjellerup söker att klargöra i sitt förord och sin efterskrift. När han här försäkrar, att han icke åsyftat någon tendensdikt vare sig för eller emot revolutionen, så fins det ingen anledning att draga i tvifvel, att han ju skildrat de uppträdande personerna med full subjektiv ärlighet och ofta också fått fram en objektivt sann bild. Men den naiva själftillit, som alltid varit starkt utpräglad hos författaren, låter honom uppenbarligen i hög grad öfverskatta betydelsen af de historiska förstudier, hvarpå hans verk är grundadt. Därför att man har användt några månader på att genomläsa ett par af de allra mest bekanta och en eller annan mindre bekant framställning af revolutionshändelserna, har man ingalunda nått någon höjdpunkt af kunskap om denna tid, och oblandadt komisk blifver hr Gjellerup, när han från sin ståndpunkt stämplar domen om revolutionsmännen i Taines monumentala, på ett halft lifs grundliga studier hvilande verk såsom »lättsinnig», såsom »en række halsbrækkende halvaandrigheder». Därtill kommer, att till och med om författarens läsning gått betydligt djupare, än förhållandet är, så saknar han i påfallande grad historisk kritik. Det framgår klart af hans uttalanden, att hans väsentliga måttstock för andra författares pålitlighet är deras större eller mindre öfverensstämmelse med den bild af hans hjältar, i all synnerhet af »Saint-Just», som, redan före läsningen, helt aprioriskt har »bemästrat sig hans fantasi». På sådant sätt kan han komma att sätta Lamartines historiska roman »Histoire des Girondins» bland de böcker,.som mest bidragit till att »utbreda rättvisare föreställningar» om revolutionen, och så blifver bakgrunden till hela hans diktning den af Lamartine framstälda och af Louis Blanc vidare utvecklade doktrinen, att Robespierre, St.-Just och deras vänner föllo som offer för sin önskan att hämma revolutio-

nens utsväfningar. Likaså lättvindigt betecknar Gjellerup Robespierres självmordsförsök som en »thermidoreansk legend». Han vet alltså icke, att denna legend ursprungligen härstammar från Robespierres egna beundrare, som ville åt sin heros häfda äran af att lemna världen på stoiskt vis, då allt var förloradt. För så vidt det fins någon sanning i historien om gendarmen Méda (förf. kallar honom »Merda», liksom han skrifver Camille Desmoulins hustru »Lucille»), så är det i alla fall sannolikast, att denne sköt på Robespierre för att hejda kommunens uppror mot konventet, icke för att öfva ett lönmord, såsom Gjellerup efter Lamartine, Michelet och L. Blanc framställer saken. Denna revolutionära fabel saknar icke blott hvarje historisk grund, utan under de gifna förhållandena också hvarje förnuftig mening. Där så många enskildheter ännu äro otillräckligt upplysta och motsägande bedömda som i revolutionshistorien, är det helt visst alldeles berättigadt, att skalden väljer den synpunkt, som mest tilltalar honom personligen; men när han på grund af ett sådant subjektivt godtycke vill sätta sig i det historiska domarsätet, gör han en tarflig figur.

I det författaren framhåller det trägna bruk han gjort af samtida tal, bref och aktstycken för att gifva stilen sanning och lokalfärg, anmärker han, att »hela Saint-Just borde vara skrifven på franska». Detta sitt ideal har han på visst sätt kommit närmare än han själf vet af, i det de använda dokumentens språkform på ett högst olyckligt sätt har smittat hans egen. Styckets första replik lyder: »Og Robespierres festtale!» — ett missbruk af »og» som inledande partikel, hvilket ofta återkommer. Icke mindre stötande äro vändningar som »Undskyld en værtinde og en moder!» — »Jeg skal høvle dig rygstykkerne» — »Ingen tvivl, at conventet med glæde havde tilkastet dig disse hoveder» — »Unödvendigt at sige» — och en mängd andra gallicismer, sådana som man kan finna dem i en skolpojkes version eller hos de tarfligaste lånbiblioteks-öfversättare. Vårdslös och okorrekt språkbehandling har i det hela alltid varit ett af Gjellerups framträdande fel.

Af *J. P. Jacobsens* kvarlåtenskap hafva herrar Edv. Brandes och Vilh. Möller utgifvit en samling »*Digte og udkast*». Det är alltid en kinkig sak att företaga ett urval bland en död författares ofullbordade ofta blott skisserade arbeten, utan någon häntydning från honom själf om hvad han önskade offentliggjordt, och än mer, när man tager med hvad han själf icke velat låta trycka. Man kan låta sig ledas af ett dubbelt intresse: det estetiska, uppteckningarnas eget formela värde, och det historiska, när nämligen den aflidne tyckes hafva haft en sådan nationel betydelse, att hvar enda af honom nedklottrad papperslapp kan antagas hafva sitt intresse såsom bidrag till belysning af hans personlighet och

utveckling som skald. Huru farlig denna sist nämda princip är, visa en hel mängd af tyskarnes minutiösa Goete- och Schillerforskningar och hos oss t. ex. utgifvandet at Sören Kierkegaards efterlemnade papper. Hör författaren i fråga, såsom här är fallet, icke till mänsklighetens eller nationens heroer, så kräfver valet en ännu högre grad af litterär takt och kritik, något som utgifvarne dess värre ingalunda visat sig vara i besittning af. Det första autobiografiska fragmentet »En begavet ung mands dagbog» ligger nästan på gränsen af gossåren och innehåller endast mycket litet, som har något som hälst värde för andra än författaren själf och som vare sig i anseende till stil eller tanke höjer sig öfver hvad hvarje ung människa, som står i begrepp att taga studentexamen, kunde prestera. Äfven längre fram i boken finnas icke sällan fullkomligt intresselösa obetydligheter; det mest i ögonen fallande exemplet är väl breffragmentet s. 138, hvars intagande endast kan förklaras af en önskan att dokumentera, det skalden i sina mindre lyckliga ögonblick kunde falla in i de trivialaste radikala deklamationer mot den danska litteraturen.

Jämte det, som borde hafva utelemnats, finnes naturligtvis också i samlingen mycket godt, till och med utmärkta saker, af hvilka dock flera förr varit tryckta, t. ex. den vackra dikten »Det bödes derfor». Ehuru versens språk icke var det naturliga för J. P. Jacobsen, och ehuru han ofta förlorar sig i rytmisk formlöshet och mystisk-allegorisk dunkelhet — såsom i »Arabesk til en haandtegning af Michel Angelo» — så fins det dock sådana bland hans dikter, i hvilka hans originela personlighet och äkta skaldebegåfning präglar sig i egendomligt gripande bilder och vaggande stämningar. Dit hör framför allt en annan arabesk: »Har du farit vild i dunkle skove?», vidare »Ellen», »Sommervindens vilde jagt», en präktig naturstämning, som visserligen kommer litet omotiveradt som afslutning till diktcykeln »Gurre-sange», och flera af »Herverts sange», i synnerhet den sista »Lad mig ej dö!», i hvilken skalden tyckes så alldeles omedelbart gifva sig själf. Den något sökta och godtyckliga ramen »En kaktus springer ud» omfattar flere af samlingens pärlor, och den ibland dem, som efter min mening är af det renaste vattnet, är sagofragmentet »Kormak og Stengerde». Både prosastilen och de inflätade verserna bära här lika mycket vittne om Jacobsens märkvärdiga herravälde öfver språket och ensamt stående förmåga att sätta sig in i en svunnen tids anda och uttryckssätt. Underligt nog peka »Gurre-sångerna» i alldeles motsatt riktning. Den spekulativa natur- och kärlekslyrik, som här lägges kung Valdemar och Tove i munnen, är så modern som möjligt, och det sätt, hvarpå motiv från kämpavisorna eller Hauchs romanser här och där klinga igenom de oregelbundna Shelleyska eller Björnstjerne-Björnsonska rytmerna, kan

måhända betraktas som ett språkligt konststycke, men gör i alla händelser ett egendomligt disharmoniskt intryck.

Sådan som samlingen är, belyser den emellertid klart flera sidor af Jacobsens utveckling under de sexton år den omfattar. En fördomsfri betraktelse af hans produktion gifver det bestämda resultatet, att han i en sällsynt grad var anlagd för historisk diktning; och hans nutidsskildring i »Niels Lyhne» står långt tillbaka för hans stora historiskt-psykologiska roman »Fru Marie Grubbe», bland annat också därför att den glänsande stilistiska virtuositeten i den förstnämda urartat till ett nästan olidligt språkligt manér. Att detta till stor del får skyllas på stark påverkan af den litterära klick, han fallit i händerna på, är otvifvelaktigt. Dess doktriner, efter hvilka hvarje skaldeverk blir sträckt som på en Prokrustessäng, leda just till misskännande af de historiska ämnena, och den gränslösa beundran för Jacobsens originela stil och färgrika beskrifningar måste drifva honom till ytterligheter och öfverspändhet. Liksom nu just den historiska lokalfärgen i »Kormak og Stengerde», måhända vid sidan af några enskilda dikter, står som det yppersta i samlingen, så afgifver denna i sin helhet ett godt prof på diktarens stilistiska utveckling. De äldre styckena, prosaiska som poetiska, röja icke någon hög grad af språkegendomlighet, men efter hand ser man denna utveckla sig, och först i bokens allra sista del öfverdrifves den. Den lilla, blott en dryg sida långa situationen »En reiseerindring» t. ex. koncentrerar som i en brännpunkt den språkliga affektationen från författarens senare år och de misslyckade ansträngningarna att måla med bläck.

Behöfvas ytterligare bevis för denna uppfattning af J. P. Jacobsen, så lemnas de i rikt mått i hans af dr Edv. Brandes i »Tilskueren» utgifna *bref*. Här kan man se, att den brokiga ofta sökta stilen alls icke var honom naturlig; när han hängifver sig åt en ogenerad privat brefväxling, är där alldeles förvånande få spår däraf, och den store stilisten måste med en otrolig flit hafva filat på språket i sina arbeten, ty i hans bref är det i intet hänseende utmärkt eller färgrikt, snarare något tungt. Hvad som är ännu intressantare är hans starka och direkta uttalanden af beklagande öfver, att han »för tidigt gifvit sig i lag med nutidsmänniskor», såsom det heter i anledning af »Niels Lyhne». Under hans sista tid har det uppenbarligen varit honom alldeles klart, att han blifvit vilseförd från sin egentliga bestämmelse, och han visar självständighet nog att förkasta nutids- och »problemdiktningen» i så skarpa uttryck som följande, i ett bref af den 30 mars 1880: »For fremtiden vil jeg kun gjöre historiske underværker . . . for jeg er for æsthetisk i god, slet forstand til at kunne inlade mig paa disse procuratorsindlægs-digtninge, hvor problemer synes at stilles under debat, medens de kun postuleres löste.»

Det fans synbarligen hos Jacobsen vissa förutsättningar för ett uppror af samma slag som Drachmanns och Gjellerups. Att hafva röjt detta är emellertid också den enda förtjänsten, utgifvaren af hans bref egentligen inlagt. Eljes må det sägas, att om det skett skaldens minne en tvifvelaktig tjänst genom utgifvandet af »Digte og udkast» i föreliggande skick, så borde den enklaste litterära smak och takt hafva förbjudit offentliggörandet af åtminstone en stor del af brefven. Till och med om åtskilliga af dessa bref gifva rätt intressanta upplysningar om Jacobsens förhållanden till sin produktion och till sin sjukdom —, de två stora axlar, omkring hvilka alla hans tankar uppenbarligen rörde sig —, så bär dock den vårdslösa behandlingen tydligen vittne om att han själf aldrig tänkt sig möjligheten af att de skulle kunna komma till offentligheten. De äldre af brefven äro lika obetydliga i anseende till form och tankeinnehåll, ofta hållna i en mera forcerad än kvick eller originel stil och utan något som hälst intresse, utom för så vidt som de visa, att skalden varit mycket litet kritisk i valet af sina vänner och att han egt ännu mindre motståndskraft emot det ogynsamma inflytande de utöfvade på honom. Diatriber sådana som: »Maatte det glade Juleevangelium opfylde dit hjærte og gjöre dig skikket til at föle den fred, der overgaar alt forstand», »digestiv fromhed og afförende salvelse», »engle med trinde lægge og gule lokker», »Madonna ræbende af salighed», skulle falla naturligare i utgifvarens egen eller dr Schandorphs än i den eljes så fine och noble Jacobsens mun. I de senare brefven återkommer icke häller denna föga smakfulla stil; men man studsar dock vid att höra författaren förklara sig »fuldstændig enig og sympathetisk enig» med dr Edv. Brandes' nogsamt bekanta edsafläggande i folketinget, en af de ohyggligaste och mest förargelseväckande skandaler, vårt offentliga lif känner. Möjligen har dock Jacobsen, som då för tiden lefde mycket isolerad i en aflägsen vrå af landet, fått sina upplysningar om denna sak från grumlade källor. Men visst är det, att mycket i brefven endast illa motsvarar den uppfattning allmänheten hittills haft om J. P. Jacobsen som den förnämt tillbakadragna äkta humana skaldenatur, som genom långa års lidande, ständigt med döden för ögat, lärt att förstå och akta andras åskådningssätt om allvarliga ting, äfven när han icke delade dem. Ju mera han i detta hänseende stod som ett undantag i det läger, han tillhörde, desto mera aktning och sympati åtnjöt han personligen äfven bland motståndare, och i de arbeten han själf hade bestämt för offentligheten har han aldrig gjort sig ovärdig denna sympati. Desto beklagligare är det, att hans kvarlåtenskap skulle ha fallit i händerna på folk, som icke blott icke haft sinne för att värna om detta vackra eftermäle, utan som till och med tyckas hafva funnit sin räkning i att försvaga intrycket

däraf för att sålunda själfva kunna slå den aflidne diktaren mera kamratlikt på axeln.

I sina »*Sex fortællinger*» har *Schandorph* åter vändt tillbaka till den genre, i hvilken han haft sin styrka: skildringen af allmogens enkla, osammansatta själslif och dess naiva, drastiska och ofta plumpa uttryckssätt. Om än dessa sista berättelser icke stå i jämnhöjd med hans bästa, t. ex. med den förträffliga berättelsen »Levnetslöb fortalt paa kirkegaarden», och äro de än sinsemellan af tämligen olika värde, så fins det dock däribland saker, som man läser med oblandadt nöje. Så är förhållandet med tvänne kortare berättelser, som icke innehålla stort mera än en situation: »Kobbersmeden» och »Et glimt». I all synnerhet är dock »Kjærestesorg» en ypperlig tragikomisk skildring af den misslyckade uppskrufning, som så lätt kan blifva följden af den tunga bondenaturens beröring med oförstådda andliga rörelser, vållade af det halft bedårande och halft förvirrande inflytande som ytlig folkskolebildning icke mindre än öfverspända kolportörer ofta utöfva äfven på de sundast anlagda individer. För dylika fenomen har författaren en öppen blick, och inom detta helt visst mycket begränsade område är han en mästare. Skada, att han icke har självkritik och resignation nog för att säga med Alfred de Musset:

»Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre!»

Oupphörligt vågar han sig in på uppgifter, som han icke kan beherska; i synnerhet i den egentliga romanen. Schandorph är icke fin i något hänseende, och allra minst som psykolog: så snart det gäller att följa en mera komplicerad karaktär i dess fortgående utveckling, sviker hans talang. Därtill kommer, att han hänsynslösare än någon annan af våra »moderna» författare har användt den vanskliga metoden att »teckna efter lefvande modell» och sålunda fylt flera af sina böcker med karrikatyrer af principiela och personliga motståndare, hvilket gör läsningen lika så frånstötande som den i och för sig är litet lönande. I sina sista romaner har han dock kommit bort från denna fula ovana, och i det hela är, som förr anmärkts, hans ställning till den radikala litteraturen en mera tillfällig. Han tillhör icke endast närmare den nationela än den europeiska »vänstra flygeln», utan hvarje ögonblick spåras det, att han i grunden är en missbelåten öfverlöpare från romantiken. Kanske just därför har han varit bland dennas bittraste och våldsammaste angripare; men det hjälper icke: när han själf minst väntar det, sticker den gamla romantiska huskatten upp hufvudet från botten på lasset och flyttar med öfver i det nya lägret. Äfven i hans sista berättelse spåras detta: både »De tre fuldmægtige» och »Hertugen» hafva här och där en något gammaldags anstrykning.

Så mycket mera öfverraskande är det, då det nu i det hela taget kommit litet mera vatten i blodet, att se Schandorph uppträda med en ny diktsamling »*Fest- og søgnedage*», som inledes med

en högstämd hälsning till Georg Brandes, och som här och hvar har en prägel, som påminner om denna forna svärds- och spjuttid, då Gjellerup hänförd hyllade

»vor helligaandsridder, vor St. Georg»,

och då det i allmänhet blef sagdt och sjunget så mycket, som man nu hälst önskar glömma. Emellertid lugnas man snart: det är ju blott Schandorph, så det har icke så mycket att betyda, han är i grunden en gemytlig man, som icke tager så nära vid sig, och när han sätter stridsluren för munnen, ljuder det oftast som en, helt visst något skrällande, barntrumpet. Grundtonen är här, liksom i så mycket af Schandorphs öfriga poesi, den samma, som han själf träffande betecknar såsom »zigeunerhovmod, oprör mod det pæne» — och detta i en form, som eljes plägar vara egendomlig för konfirmationsåldern, men som med en osedvanlig uthållighet tyckes vilja följa denne skald hela lifvet igenom. De ord han låter sin gamle rektor tillropa sig:

»Du drev aldrig det til
at faa embede, kors eller nögle!»

ha uppenbarligen bränt sig in i hans själ, och han kan icke förlåta någon som har kommit så långt. En hvar, som bär en uniform och representerar någon del af samfundsauktoriteten, betraktar han som sin födde fiende, från fursten ända till nattväktaren, och hvar och en, som har nått en tryggad borgerlig ställning, för att icke tala om rang, är i hans ögon antingen dum eller ohederlig. Måhända borde en diktare, som dock hvarken saknar kunskap eller talang, för sin egen skull utöfva litet mera kritik gent emot dessa demokratiska och socialdemokratiska teorier. Så länge denna fixa idé håller sig i privat allmänhet, är den emellertid tämligen oskadlig och närmar sig till det komiska; värre är det, att Schandorph icke kan möta en furste på sin väg utan att ösa ut alla radikalismens speglosor och bakdanterier — öfver Kristian VIII och Ludvig Filip så väl som öfver Napoleon III, och när han har valet fritt emellan alla Giuseppe Giustis förträffliga dikter, som väl kunde förtjäna att öfverflyttas på danska, är det helt visst särdeles olyckligt, när han väljer endast två, att den ena af dem blir den femtio år gamla, råa förolämpningen mot kejsar Frans I vid dennes död. Knappast är därför någon skald mindre egnad att rista minnesrunor än just Schandorph; och vare sig att han besjunger P. A. Heiberg, C. Berg eller Björnstjerne Björnson, måste man i samma grad förundra sig öfver hans fullständiga brist på all historisk blick och öfver hans lika fullständiga fångenskap under tendensens välde.

Bland de dikter, där denna tendens icke framträder, finnas flera goda, om än inga utmärkta. Schandorph har den nya skolans böjelse för oregelbunden och ostrofisk versbyggnad, men då han icke vid sidan däraf är i besittning af Drachmanns rytmiska

naturgåfvor, kommer det sällan riktig klang i hans vers. Ofta får man arbeta sig tillbaka i dem och mödosamt uppleta rimmen för att öfver hufvud få fatt i den rytmiska gången. Lyckligast är han, på vers som på prosa, när han endast berättar en liten enkel historia och ofta slutar med en väl tillspetsad point, såsom i »Hvad kikker de efter?» »Spansk model» eller i »Studium», den ypperliga skildringen af den gamle stigmannens ansträngningar för att hugga sig igenom en tryckt bok. Men äfven enstaka andra dikter vittna om, att Schandorph är i stånd till att gifva en varm och äkta känsla ett vackert uttryck, när han håller den fri från orena inblandningar, t. ex. »For de fattige» eller »Da jeg sidste gang saa J. P. Jacobsen».

* * *

Vid sidan af dessa äldre och betydligare författare, med hvilka jag hittills sysslat, stå nu också några yngre, hvilkas ställning till tidens litterära rörelser icke är utan intresse. Till dem hör *Henrik Pontoppidan,* förr i tiden anhängare af den »moderna» skolan, men som emellertid mer och mer tyckes vilja gå sina egna vägar och därvid onekligen vinner i värde och harmoni. Hans lifligt och lätt berättade familjehistoria »*Mimoser*» vänder sig kring en af dagens brännande frågor, förhållandet mellan könen, och alldeles särskildt den frågan, huruvida mannens och kvinnans könsliga förvillelser kunna och böra bedömas efter alldeles samma eller efter en i någon mån olika måttstock. Boken behandlar detta ömtåliga ämne med finhet, utan att öfverskrida skönhetslinien och än mindre anständighetens gränser, och författarens åsigt i frågan är självständig och egnad att tilldraga sig uppmärksamhet. Striden om denna punkt föres ju för ögonblicket ifrigt inom all nordisk litteratur, och reformsträfvandena gå alla ut på, att det hittills visserligen varit rådande en obillig stränghet gent emot kvinnan. Men under det Björnson står som hufvudordförande för det i principen riktiga åskådningssättet, att kyskhetsfordringen i framtidens ideala samfund bör ställas lika för båda könen, har dr G. Brandes i en artikel om Arne Garborg och därpå följande polemik öppet uppträdt som talman för en motsatt uppfattning, enligt hvilken denna fordran hittills varit öfverspänd och därför bör lossas äfven hvad kvinnan angår. Här hafva emellertid de bästa af de anhängare, han ännu hade kvar, bestämdt skilt sig från honom, och det är häller ingalunda denna synpunkt, för hvilken Pontoppidan tager ordet. Han synes däremot icke obenägen att vända en polemisk udd mot den Björnsonska åskådningen och det med rätta, för så vidt nämligen som denna starkt öfverdrifvits både genom Björnsons egen exaltation och förnämligast af hans många, religiöst och irreligiöst hysteriska disciplar af man- och kanske i synnerhet

af kvinnokönet. I och för sig är det ju också säkert, att kvinnans felsteg äro långt farligare och mera ödesdigra än mannens, vare sig att man ser på följderna för hennes egen personlighet, fysiskt och psykiskt, eller för hemmets renhet. En fullständig likställighet är därför tills vidare praktiskt knappast möjlig, icke ens om man måste erkänna, att mannen vid många tillfällen bär den största direkta skulden. Satiren mot dessa öfverdrifter inskränker sig emellertid hos Pontoppidan till ett par ansatser, hvilka stå i mycket löst sammanhang med handlingen. Han vill visa, att till och med ett äktenskapsbrott från mannens sida kan bedömas för strängt, att det kan vara blott en tillfällig villfarelse, som icke berör det centrala i honom, och efter hvilken det således ännu kan finnas möjlighet till ett lyckligt samlif, en möjlighet som kväfves först genom en oförståndig rigorism. Hustruns brist på förmåga att skilja mellan det förlåtliga och oförlåtliga hänföres så till den »mimoseaktiga» uppfostran i våra hem, som för öfrigt också utsträcker sitt inflytande till de unga männen. Denna, mildast sagdt, tvifvelaktiga teori är bokens svaga punkt, och det har häller icke lyckats författaren att hålla den klart fast i sin skildring. Hemmets och uppfostrans inflytande på den unga hustrun är långt ifrån tillräckligt pointerad, och den äkta mannens fall förefaller nästan oförklarligt. Han är lycklig i sitt hem och i sitt äktenskap, och har det varit meningen att visa, att intressena där efter hand blifva för små och luften för instängd, så är det ju olyckligt att han uppenbarligen likvisst icke kan tåla att slippa ut därifrån, utan därvid faller för den första bästa frestelse som möter honom, och det oaktadt denna ingalunda är ny och okänd för honom. Han är en mogen man med stor lifserfarenhet, ingalunda skildrad som särskildt sinlig, och han strider emot till det sista med fullt medvetande af sitt brott. När han så icke dess mindre dukar under, ligger det nära till hands att gifva hustrun rätt gent emot författaren och bedöma hans hjälte som en moralisk stackare, på hvilken man häller icke törs bygga för framtiden i trots af hans ånger. Det oemotståndliga hos den frestande sirenen skall tydligt nog ligga i den — något fördärfvade — europeiska frilufts- och badlifsdoft, som är öfver henne, i motsats till den lilla gåsen där hemma. Men att denna »odeur» kan vara så sinnesberusande och taga makten från allt annat, står knappast klart för läsaren. Det är visst häri en reminiscens från författarens äldre ståndpunkt, som något skadar hans verk, likasom ock t. ex. i utmålandet af bourgeois-middagssällskapet med den dåsiga matsmältningen vid kaffet, där »en tyk universitetsberömthed» besörjer underhållningen med en stämma, »der egentlig kun var en articuleret ræben» (!). Sådana smaklösa och föga ur lifvet gripna skildringar voro på högsta modet i den radikala litteraturens slyngelålder, och man smålog då för tiden åt dem i känslan af att höra vår litterära *Bohême*

skrika af svält. Nu, när den kommit till mogen ålder och väl själf fått råd till ett ordentligt middagsmål, borde den också unna andra det samma.

Ehuru mycket underordnad i berättaretalang har *A. B. Thorsons* behandling af beslägtade ämnen i »Uden ansvar» egentligen mera af verklighetsprägel öfver sig. Författaren griper ofta till referat i stället för handling eller tappar bort sig i vidlyftig diskussion öfver förhållandet mellan determinism och fri vilja, en diskussion som nästan urartar till afhandling. Men hela berättelsen igenom känner man sig hemmastadd, med fast mark under fötterna, och problemet om den öfvergifna kvinnans och det oäkta barnets sorgliga ställning och förförarns skuld gent emot dem är enkelt och naturligt uppstäldt och löst. Måhända hade dock ett mindre harmoniskt och försonande slut gjort bilden både mera gripande i och för sig och ännu mera öfverensstämmande med verkligheten.

* * *

Huru långt ifrån sant det är, att vår »moderna» diktarskola skulle hafva något särskildt monopol på en liffull, färgrik och målande stil, synes bäst af en bok sådan som *Vilh. Bergsöes* »Fra sollyse strande». I denna serie af natur- och folklifsbilder från Italien, hvaribland några enstaka förut varit tryckta, känner man sig strax slagen af den glänsande framställningsförmågan; glänsande just därigenom att den är »venu, non voulu». Här är intet sökt eller inlärdt, intet ansträngdt jagande efter originalitet; allt kommer lätt, naturligt, liksom af sig själft och intager strax sin rätta plats. Bilder och beskrifningar ställas icke mekaniskt i rad vid sidan af hvarandra som till en stilistisk parad, utan de smälta samman till enhet i läsarens fantasi och frambringa på diktarens vink en klar föreställning, en lefvande stämning eller situation. Den del af publiken, som icke själf rest, hyser ofta en instinktartad fruktan för de många italienska resebeskrifningarna och italienska målningarna; ty konstnären är sällan i stånd att återgifva den främmande naturen och det sydländska lifvet med samma trolleri, hvarmed de stå för hans egen inre syn. Gentemot Bergsöes skildringar behöfver man icke känna denna fruktan; hvad han skildrar tror man sig se med egna ögon, och för så vidt konsten kan träda i verklighetens ställe, gör den det här.

Till helt andra, mera aflägsna, men icke mindre intressanta nejder föras vi i *Thor Langes* »*Vesnà*». Författaren är en yngre filolog, som för ett tiotal år sedan mottog kallelse af den ryska regeringen och nu intager en ansedd ställning som professor vid ett gymnasium i Moskva. Han har emellertid icke afbrutit förbindelsen med sitt fädernesland, och hans fina och smidiga penna har ofta riktat vår litteratur både med dikter, poetiska öfversätt-

ningar och stämningsrika skildringar från hans aflägsna vistelseort vid den europeiska kulturens yttersta gränser; nu senast med en vacker minnesdikt öfver geheimerådet Madvig. Den nyare ryska litteraturen har ju redan i en längre följd af år väckt mycken uppmärksamhet hos oss som öfverallt, men naturligtvis mest genom öfversättningar från andra hand, i synnerhet från tyskan, och icke alltid lika lyckliga. I Thor Langes föreliggande omfångsrika verk hafva vi nu en rad »Skildringer og stemninger» från denna litteratur af en författare, som både besitter fin poetisk uppfattning, utvecklad smak och alla yttre, språkliga och andra, förutsättningar för att föra oss direkt till källan. Vid sidan af de bekantare ryska diktarne, Turgenjef, Dostojefsky och Tolstoj, förer han också fram mindre bekanta, som emellertid i sitt fädernesland åtnjuta mycket anseende: Grigorevitsch och Uspienskij. Må vara, att dessa sistnämda knappt tyckas erbjuda samma intresse som deras redan i vår litteratur införda föregångare, man får dock vara Lange tacksam för hvad han här har åstadkommit. Det är hvarken biografier i ordets vanliga ofta triviala bemärkelse eller blott öfversättararbete. Lange försöker att karakterisera hvarje diktare både genom omsorgsfullt utvalda prof af hans alster och genom biografiska notiser. Hvad t. ex. Turgenjef beträffar, meddelas sålunda en värdefull samling bref och skildringar af författarens privata och dagliga lif, hvilka knappt hade varit så lätt tillgängliga för andra än en författare, som till en viss grad själf har blifvit ryss. De meddelade dikterna af Turgenjev äro vackert och formfulländadt fördanskade, och hela boken är närmast att uppfatta som en väl vald och upplysande nyrysk antologi. På grund af den ifver, hvarmed våra öfversättare kastat sig öfver Rysslands litteratur, är det icke underligt, att här kommit med ett och annat som redan förut är öfversatt till danskan, t. ex. fragmenten af Tolstojs »Kosackerna», men just här kan jämförelsen hafva sitt intresse, och helt visst skall man därvid finna, hurusom ur Langes öfversättning en viss egendomlig doft ifrån den ryska jorden, så att säga, slår oss till mötes mycket mera omedelbar och mera oförfalskad.

Bland mindre arbeten vill jag nämna *Sophus Bauditz*'s »*Klokkestöberen og andre noveller*», som uppbäras af samma fordringslösa älskvärdhet och öppna sinne för naturen, som redan skaffat författarens äldre berättelser och skisser en läsekrets både här hemma och helt säkert också i Sverige, där han ju personligen är väl känd i vissa akademiska kretsar. Den första lilla novelletten, som gifvit hela samlingen namn, för oss till Nürnberg, hvars egendomligt stämningsfulla, gammaltyska sceneri tyckes hafva gjort starkt intryck på Bauditz och ofta återkommer i hans dikter. Den sista och längsta, »Om bord i Svanen», tilltalar kanske mest, både genom sin vårdade och naturtrogna nautiska ram och genom sin genomgående, godmodiga humor, som kryddar den i och för sig

obetydliga handlingen och som på det mest jovialiska och till fredsställande sätt visar, huruledes man *kan* göra ett fullt tillåtet och mycket lyckligt bruk af »den lefvande modellen». »Den fremmede i Rif» däremot är kanske mer än lofligt obetydlig för att bära upp sitt stora historiska motiv, Kolumbus' besök på Island och dess förmodade inflytande på hans senare upptäckter — samt något dunkla ämne, som den amerikanske ministern i Köpenhamn mr Anderson i ett historiskt verk af de sista dagarna har bl upp till en knappt fullt bevislig betydelse.

Van der Burghs »*Skitser*», en fortsättning af äldre likna samlingar, ger oss en följd af lifliga och omväxlande, lättl stämningar och situationsbilder från mycket skilda trakter och nadskretsar. Berättelsen blir emellanåt något afbruten och pande, liksom blott antydd, och därför icke alltid klar. Förfa ren — eller rättare författarinnan — är icke häller fri från viss benägenhet att komma in på invecklade och kinkiga sj problem, som icke passa tillsammans med den lätt skisser formen, och som hon icke häller fullt rår med, när skissform utvidgar sig till en hel liten novell, såsom t. ex. i bokens s och längsta stycke »Valborg».

En bok, som vid sitt första framträdande för ett tjugutal sedan väckte icke ringa uppseende, men nu, då den åter utgifv nästan kan betraktas som en nyhet, är »*Uffe Hjælms og P Löves bedrifter*». Författaren, professor *Henrik Scharling*, hvilke ju särskildt genom sin »Nöddebo præstegaard» också i Sverige bekant och omtyckt som humoristisk berättare, har gifvit den ny upplagan ett förord, hvari han uttalar sig om det bedömande han roman på sin tid fick. Det är en tidsbild af icke ringa värde, hvars två hufvudpersoner han försökt karakterisera vårt folk från två sidor: den offervillighet, den handlingskraft och beslutsamhet nationen visat i kampen mot öfverlägsna fiender, är ständ gent emot den pratsamhet och det ofruktbara resonnerande, den benägenhet för negativ kritik och doktrinarism, som gjort och ännu gör sig gällande i vårt politiska och journalistiska lif. Det är otvifvelaktigt, att boken i sistnämda hänseende innehöll en berättigad, träffande och dristig satir, som få emellertid observerade, då den första gången såg ljuset, emedan dess udd var vänd mot det då för tiden allenaherskande national-liberala partiet. I ovilja öfver att känna sig träffad sökte man i satiren en personlig karrikatyr af partiets bästa män, en litterär otillbörlighet, som i våra dagar blifvit ganska allmän, men som då ännu var något ohördt och låg oändligt fjärran från författarens afsigt. Det, som då väckte anstöt, skall nu icke längre hindra bokens rättvisa bedömande, och har den än förlorat en del af sitt aktualitetsintresse, så skall den dock bevara sin betydelse såsom en liffull skildring från de dagar, då den nu lefvande generationen först började del-

taga i vårt offentliga lif, hvars nivå dess värre sedan dess städse sjunkit allt djupare.

Goda metriska öfversättningar af främmande klassiska verk borde ju alltid kunna häfda en plats inom skönlitteraturen, och af sådana har sista tiden medfört ett par. Prof. *P. Hansen*, som genom sin behandling af Molières Misantropen, Goethes Faust och Mirza Schaffys sånger har visat sig som en öfversättare af första rang, sviker icke detta sitt rykte genom sin öfversättning till danska af Molières »*Fruentimmerskolen*». Honom tillkommer äran att hafva bragt den länge föraktade alexandrinen till heders igen hos oss, och att hafva visat, att den låter använda sig till annat än parodi i Holbergs eller Wessels stil. Egnar detta versmått sig än icke synnerligen för de germanska språken, så har det dock blott genom ett metriskt missförstånd urartat därhän, att det gör en stor del af vår poesi från förra och nästföregående århundradet nästan oläslig. På franska har det kunnat frambringas mästerverk på detta versmått, och skall öfversättningen hålla sig så mycket som möjligt till originalets anda och ton, så ligger det nära att försöka, om man icke också på vårt modersmål kan gifva alexandrinen något mera af den frihet och lätthet, den i sitt hemland kan nå. Det gäller då att öfvervinna de svårigheter, som härröra af den i danskan skarpare utpräglade betoningen, och tillika att komma bort ifrån de konventionela felen vid alexandrinens behandling: det mekaniska räknandet på fingrarna, den allt för korrekta, jambiska rytmen, det pedantiskt noggranna iakttagandet af cesur efter tredje versfoten och det stränga förbudet mot s. k. enjambement. Detta har nu lyckats prof. Hansen till den grad, att dialogen i hans öfversättning faller sig fullt ut lika naturlig och närmar sig lika så mycket till det dagliga samtalsspråket som i originalet, om det än icke nekas kan, att alexandrinen därvid har blifvit mer än lofligt fritt behandlad och förlorat så mycket af sin egendomlighet, att man ofta knappt känner igen den. Men i alla fall är försöket intressant och vittnar om en stor språklig och metrisk färdighet, utan att tankens smakfulla och träffande tolkning lidit något genom den uppmärksamhet, som måst användas på formen. Arbetets värde ökas genom tillägget af Molières litteraturhistoriskt upplysande prosakomedi »Kritik af fruentimmerskolen».

Svårare är att bedöma rektor *Forchhammers* öfversättning från Plautus: »*Krigsfangen*» och »*Pseudolus*». Forchhammer har förut visat sig vara en skicklig öfversättare, både af italienska och plautinska komedier, men på prosa, och de klassiska komikernas tunga versmått ligger vårt språk så fjärran, att det helt visst måste ha vållat honom betydliga svårigheter. Icke mindre gäller detta om de många ordlekarna — eller rent af vitsarna — i synnerhet i första stycket; men öfversättaren tyckes i allmänhet hafva kommit lyckligt från båda delarna. En eller annan modernisering kan

vara väl stark, ett och annat uttryck, såsom »snyde-mæt», mindre lyckligt, en sådan nödfallsutväg som bruket af trestafviga namn i stället för tvåstafviga, eller så djärfva elisioner som »medgjörl'ge» förekomma här och där, men i det hela taget flyter versen jämnt och läses med nöje. Vår litteratur är så fattig på goda, i synnerhet poetiska, klassiska öfversättningar, att vi få vara rektor Forchhammer tacksamma för det tillfälle han gifvit en större allmänhet att stifta bekantskap med denne namnkunnige latinske komiker, hvilken såsom Holbergs förebild har särskildt intresse för oss.

Julius Paludan.

Oförgätliga ögonblick.

Berättelse af

Mathilda Roos.

Det var nu öfver sex år sedan Lennart Örnfelt, legationssekreterare vid den svenska beskickningen i en af Europas förnämsta hufvudstäder, varit på besök i sitt fädernesland.

Omständigheterna hade bundit honom vid kontinenten. Flere gånger ämnade han göra ett besök i Sverige — och hans moders ständigt uttalade önskningar att ännu en gång få återse sin ende son manade honom att ej uppskjuta detta besök —, men, som sagdt, omständigheterna voro starkare än han: för hvarje gång han stod i begrepp att resa, uppstego oöfvervinneliga hinder. Nu ändtligen, efter sex års förlopp, var han i Sverige igen, och då han återsåg de välbekanta trakterna, bardomshemmet — ett icke stort och icke mycket inbringande, men gammalt och minnesrikt gods i Södermanland, — de kära rummen med sina porträtt och gammalmodiga möbler, samt slutligen då han trycktes i sin moders armar och välkomnades af tvänne afgudande och beundrande systrar, försvann helt och hållet den känsla af främling han först erfarit, då han beträdde Sveriges jord; tiden förlorade sitt verkliga mått, och han tyckte, att dessa sex år, med den brokiga lefnadssaga de gömde, blott voro några flyktiga månader, hvilka sammanknöto denna stund med den, då han sista gången sade sitt barndomshem farväl.

Sedan han tillbragt någon tid hos sin mor och sina systrar, reste han till Stockholm, förnyade gamla bekant-

skaper, gjorde visit hos familjer där han förr umgåtts, blef bjuden på middagar, baler och supéer, och njöt under en tre à fyra veckor af att inom societeten vara dagens hjälte och föremål för en smickrande uppmärksamhet från såväl damernas som herrarnes sida.

I Stockholm hade åtskilligt förändrats, sedan han sist var där. Flere hem, hvilka han kände till antingen personligen eller ryktesvis, hade fått en annan prägel än förr; sorgen i olika former — ekonomiska bekymmer, sjukdom, äktenskapliga tvister — hade slagit ned där, splittrat familjelifvet, ibland upplöst det eller åtminstone stängt dörrarna för umgängeslifvets skämt och glädje. Andra hem åter hade liksom framträdt ur obemärktheten eller icke-varat; unga, nybildade hem, där nöjeslystnaden rufvade i hvarje vrå af de luxuösa rummen, och hvilka likt magneter drogo till sig hela skaror af beundrande gäster och profiterande vänner. Äfven i det officiela lifvet var mycket annorlunda; utnämningar och befordringar hade dragit fram en del namn i ryktets belysning, medan andra stodo orubbade kvar i den lugna dager, som sprides af genomsnittstypens framgång. Sällskapslifvets fysionomi hade också skiftat; halfvuxna flickor, hvilka vid den tid då Örnfelt lemnade Stockholm blott med en längtande fantasi bevistade balerna inom societeten, hade nu vuxit upp, trängt undan sina företrädarinnor och blifvit »på modet». Andra unga damer, med hvilka han dansade för sex år sedan, voro nu hustrur och mödrar, hvilka antingen fortforo att uppträda som baldrottningar, eller ock dragit sig ifrån stora världens salonger till hemlifvet.

Om alla dessa förhållanden hade legationssekreteraren fått en detaljerad och spännande beskrifning af sin ungdoms- och barndomsvän, baron Hochstedt, med hvilken han under sin vistelse i hufvudstaden nästan dagligen var tillsammans. Baronen hade en ovanlig förmåga att berätta lätt och angenämt; det var till följd häraf samt äfven på grund af det rika ämnet, som de bägge herrarne denna afton, efter en hos baronen intagen middag, under flere timmar sutto pratande och rökande, utan att märka hur tiden gick och att de länge sedan bort infinna sig på den supé, dit de bägge voro bjudna.

Ofvanpå det lättare samtalet hade följt en politisk diskussion, som fördes med någon hetta å ömse sidor. Norska frågan, hvars omöjlighet att tillfredsställande lösa just nu som mest upphettade sinnena och drefvo pressens olika organ emot hvarandra, afhandlades och gaf anledning till ett lika skarpt som fullkomligt gagnlöst meningsutbyte.

— Min gode bror, — sade legationssekreteraren, i det han långsamt blåste ut sin cigarrök, som i lätta, blågrå ringar sväfvade upp mot taket, — du, liksom alla våra hederliga svenskar, misstar dig i afseende på denna fråga. Saken är, att vi ha orätt och norrmännen rätt . . .

— De ha så f—n häller! — ropade baronen och for upp ur sin halfliggande ställning i hvilstolen — deras förhållande till oss är lika svekfullt som otacksamt! Vi hade en gång norrmännen i vår makt, Norge var en eröfrad provins i våra händer, och därför att Karl Johan var ädelmodig och gaf norrmännen rättigheter och friheter, som de ej tålde vid och aldrig skulle haft . . . är det ej skäl för dem att bryta sina förbindelser och löna Sveriges mildhet med detta grofva, råa förakt, för hvilket både vårt land och vår monark varit utsatta . . .

— Nonsens, min käre vän, ingenting annat än nonsens, — svarade Örnfelt, i det han småleende plirade med ögonen, — hvem talar i politik om tacksamhet och belöningar? Norrmännen ha rätt, därför att de veta hvad de vilja, — något som vi ej kunna berömma oss af. De ha *une position nette,* medan vi famla omkring åt alla håll, för att formulera en bestämd åsigt med därpå följande bestämd handling. Och var öfvertygad om, att norrmännen komma att konsekvent fortgå på den väg de beträdt, under det vi oroligt skygga åt sidan och som strutsen sticka hufvudet i busken, för att slippa se den fara som hotar, — ända tills vi slutligen en vacker dag alldeles kastas ur vägen och norrmännen ha banan fri framför sig . . . Norrmännen ha järn i sin vilja, vi bara trä —, och järnet slår träet i stycken . . .

— Det är möjligt, — svarade baronen med en axelryckning, — det är möjligt att framtiden kommer att förete ett uppfyllande af dina profetior. Vår tid är ju, kan man säga, invigd åt revolutioner och uppror, åt afkastande af

hvarje slags band, hvarje slags auktoritet, äfven de högsta och heligaste. Att således den demokratiska principen skall segra i Norge tviflar jag ingalunda på. Och uppriktigt sagdt, anser jag att den största lycka för Sverige, som gudskelof ännu har lojala tänkesätt, vore att så fort som möjligt bli helt och hållet kvitt de där orostiftarne på andra sidan Kölen!

— Naturligtvis. Som förhållandet nu är mellan Sverige och Norge kan det icke bringa annat än olycka. Det är som ett äktenskap, af hvilket icke återstår mer än tyngden af den en gång inför altaret aflagda eden. Allt annat är slut, man lefver i den fullkomligaste skilsmässa, men det osynliga, gnagande oket fins där ändå . . .

Baronen svarade ej. Han lutade hufvudet mot stolskarmen och drog en omärklig suck. Örnfelts sista ord tycktes ha vidrört en sträng, som gaf ifrån sig en vemodig dallring och förorsakade ett plötsligt omslag i stämningen. De bägge herrarne sutto en stund tysta, hvar och en upptagen af sina tankar, under det att den blågrå röken tätare och tätare utbredde sig omkring dem och insvepte föremålen i rummet liksom i ett fint flor. Den smekande värmen från kakelugnen, där brasan höll på att brinna ned, lampans sken, som dämpades af en blekröd skärm, den obestämda doft af cigarrök, likör och parfymer som fylde luften — allt gaf en hvilande domning åt tankarna och kom dem att så småningom öfvergå i ett på samma gång behagligt och tungsint drömmeri. Örnfelt satt med hufvudet tillbakalutadt mot ryggen af hvilstolen; hans mörka ögon voro halfslutna och hade detta beslöjade uttryck, som blicken får, då den icke ser de närmast omgifvande föremålen, utan i fantasien betraktar syner långt borta. Öfver hans ansigte hvilade ett småleende, fint och vemodigt och så intensivt själfullt, att det liksom skimrade fram ur hvart och ett af hans anletsdrag . . .

Slutligen vaknade han ur detta drömmeri; han drog en lätt suck, böjde sig framåt och skakade askan af sin cigarr. Hans ögon kommo att fästas på en midt emot hängande tafla, som han nyfiket och uppmärksamt granskade, hvarefter han lät blicken, nu fullt vaken och obeslöjad, kriticerande öfverfara rummets inredning, det lyxfulla möblemanget.

de dyrbara antika konstsakerna och taflorna, af hvilka baronen var en ifrig samlare.

— Du har en charmant bostad, — sade han och vände sig småleende mot baronen.

— Åhja, — svarade denna, i det han ryckte på axlarna och gjorde en liten beklagande grimas, liksom ville han säga, att han verkligen försökt att göra den smakfull, ehuru han ingalunda lyckats, — medan det belåtna uttrycket i hans blick, som hastigt öfverfor rummet, visade, att han egentligen tyckte, att Örnfelt hade fullkomligt rätt i sitt yttrande.

— Det felas dig bara en sak, — fortfor legationssekreteraren, och ett skälmaktigt uttryck började spela i hans ögon, — bara *en* sak . . . som du borde skaffa dig . . .

— Tyvärr, det felas mig mycket, — svarade baronen, — men hvad är det för brist du nu särskildt syftar på?

— En mycket stor brist i ett hem — en värdinna . . .

— Aha!

Baronen skrattade, ryckte ånyo på axlarna och grimaserade med den för honom egendomliga lifligheten i rörelser och minspel.

— För sent! — utropade han med en suck, som sväfvade på gränsen mellan saknad och belåtenhet. — Man skall gifta sig då man är ung, då man ännu tror på lifvet och människorna, då man ännu har kvar glöden, . . . entusiasmen . . . Gamla inbitna ungkarlar bli tråkiga äkta män och, — tillade han med ett fint leende, — jag har alltid varit en allt för stor beundrare af det täcka könet för att nu vilja bereda någon af dem obehaget att dras med mitt kinkiga lynne och — mitt Karlsbadervatten.

Legationssekreteraren skrattade.

— Men du, min käre Lennart, — fortfor baronen, i det han steg upp och gick ett slag genom rummet —, hvarför gifter inte du dig? Du är ett tiotal år yngre än jag, du är ännu *un beau jeune homme* — som inte dricker Karlsbad —, hvarför hör du ännu till celibatets anhängare? En diplomat i sino prydno behöfver en gemål . . . du vet, att intrigernas trådar oftast spinnas mjukast och segast af en qvinnohand . . . Dessutom är du den enda lefvande man-

liga medlemmen af din ätt, — det tycks mig nästan som hade du en skyldighet att ej förbli ogift.

Legationssekreterarens ansigtsuttryck hade plötsligen förändrats. Den skämtsamma ton, han nyss användt, försvann, och hans röst lät allvarlig, nästan högtidlig, då han vände sig mot baronen och svarade:

— Jag kommer aldrig att gifta mig, det fins förhållanden som göra . . . att jag aldrig *kan* gifta mig . . .

Baronen såg på honom hastigt och forskande.

— Ah, jaså, — sade han och gjorde en gest med händerna, liksom hade han velat säga: »nå, då skola vi ej mera tala därom, jag förstår dig, käre vän, jag förstår dig.» — Det är märkvärdigt, — fortfor han mera för sig själf, i det han kastade sig ned i en soffa och lade det ena benet öfver det andra, — hvad vi människor ändå litet äro herrar öfver riktningen af vårt öde. En känsla, som brusar upp något för häftigt, som under några flyktiga stunder antar större och kraftigare former än kälkborgaremoralen föreskrifver, — och vi tvingas att gå in på en väg, som vi själfva ej valt, vi tvingas att tillknyta det band, vi hällre skulle vilja kasta af oss, ända tills knuten är så hård och fast, att vi icke kunna och — af gammal vana icke häller vilja lösa den . . .

— Du misstar dig, — sade Örnfelt, alltjämt med samma allvarliga ansigtsutryck — det band, jag bär, är ej tillknutet af tvång, utan af mitt eget val, eller rättare, det *är* intet band, då det blott är min egen vilja och önskan som binda.

Baronen märkte, att han hade missuppfattat Örnfelts föregående ord; han förändrade också genast hållning, gjorde en liten aktningsfull böjning på hufvudet, för att visa att han ögonblickligen ändrat tankegång, under det hans ögon fingo ett på samma gång nyfiket, diskret och ironiskt öfverseende uttryck, liksom hade han velat säga: »det där låter intressant — men tro inte, att jag ämnar göra några frågor i så ömtåliga ämnen — — — för öfrigt, min stackars vän, befinner du dig ännu på *det* stadiet?»

Örnfelt satt en stund tyst och stirrande; därefter böjde han sig framåt, kastade bort den utsläckta cigarren, tog en

pappersknif och balanserade den mellan fingrarna med denna jämna, ifriga rörelse, hvarmed en del personer ackompanjera sitt tal, då de äro upprörda eller oroliga.

— Ja, du har rätt, — fortsatte han, — det är endast sällan vi människor själfva bestämma öfver vårt lif. Ödet herskar öfver oss, det griper oss tvärt emot vår egen vilja, vi spjärna emot, vi försöka bli fria, men vi äro fastlänkade och söndersplittras genom vårt lifs disharmoni. Men, — det händer någon gång, då ödet griper oss, att äfven vår vilja, våra önskningar, vår hetaste åtrå just gå upp i denna ödets järnvilja, falla samman med den, orubbligt och för alla tider . . .

Det är *då* vi lefva detta sköna harmoniska lif, som världen så litet känner till, och som uppstår endast när tillfredsställandet af vår hemligaste längtan, våra djupaste själsbehof, vår karaktärs nycker och egendomligheter genom någon sublim slump sammanfaller med ödets vilja. Det är då vi äro lyckliga, äfven om vi lefva i strid med samhällets lagar, äfven om människor kalla vår lycka — en synd!

Han tystnade. Hans röst hade under det han talat blifvit häftig och upprörd, och ögonen blixtrade, som om han i fantasien försvarat någonting för honom heligt mot råa och hänsynslösa angrepp.

— Mycket sant, — svarade baronen lugnt, — detta är lyckan — och hvem har icke någon gång känt så? Men hur ofta inträffar en casus, sådan som du beskrifver, hur ofta sammanfaller min vilja med ödets — hvem är den lycklige, som kan säga att det han *skall,* det *vill* han?

— Nej, — svarade Örnfelt, — jag erkänner ju att det sällan inträffar. Men, — tillade han hastigt, — det fins dock de, som äro nog lyckliga att kunna säga; jag *vill* det jag *skall* och *måste!* — och i mig ser du en af dem. Jag svor en gång en ed — i ett ögonblick, då jag icke var mig själf mäktig, då detta hemlighetsfulla som styr lifvet — — kraften, viljan, eller hvad du må kalla det — låg öfver mig som en döfvande, betvingande makt, — och jag känner nu, sedan jag vaknat ur ruset, sedan jag kan veta om det är min heder eller min vilja som binder, att jag icke har

någon högre önskan, att jag icke vill eller begär någonting annat än till min död få hålla denna ed . . .

— Detta är mycket intressant, — svarade baronen med sitt skeptiska småleende, — tyvärr bruka de eder man svär i passionens ögonblick icke alltid vara de lättaste och angenämaste att hålla. Du har visserligen endast svagt antydt förhållandena, men jag tror mig ändå till en viss grad ana dem, och jag erkänner, att denna trohet à la Toggenburg förefaller mig lika tilltalande som — underbar . . .

Örnfelt svarade ej; han tycktes knappast ha hört vännens ord, upptagen som han var af de tankar och minnen han själf frammanat. Plötsligen ryckte han till, knäppte upp sin bonjour, tog upp en plånbok ur en af dess fickor, öppnade denna och framdrog en fotografi, som han lemnade baronen.

— Betrakta detta ansigte, — sade han ifrigt och upprördt.

Baronen tog emot porträttet, reste sig upp, gick fram till lampan och granskade länge och uppmärksamt den bild skenet belyste. Denna bild tillhörde en icke längre ung kvinna med alldagliga, nästan fula drag. En tjock lugg låg ända ned till ögonbrynen, och under denna hårmassa framblickade ett par vemodiga, halfslutna ögon, i hvilkas djupa blick tycktes slumra en värld af glöd och hängifvenhet. Ansigtet var något tärdt, likaså den del af gestalten som syntes på porträttet, men i själfva hållningen, i sättet att bära hufvudet låg någonting obeskrifligt tjusande.

Då baronen ansåg sig ha nog studerat denna bild, såg han upp och mötte legationssekreterarens blick, hvilken frågande och väntande hvilade på honom.

— Denna kvinna är icke vacker, men hon är mera än så, — sade baronen småleende, — jag skulle på henne vilja tillämpa en vers af Théophile Gautier:

Elle a dans sa laideur piquante
Un grain de sel de cette mer
D'où jaillit, nue et provocante,
L'âcre Vénus du gouffre amer!

Baronen citerade denna vers med en viss omsorg, som om han njutit af att höra sin egen stämma, hvilken med

ett smekande uttal och en konstnärlig accent framsade de fyra raderna.

Derefter återlemnade han fotografien med en böjning på hufvudet och ett diskret småleende.

— Ditt citat passar henne förträffligt, — sade Örnfelt, i det han tog emot porträttet och med en suck lade in det igen, — men det beskrifver blott *en* egenskap hos denna kvinna, som i sig förenar allt, hvarefter sinne och hjerta kunna tråna. Ack, min vän, om du visste hvilken fullhet, hvilken harmoni man känner i hennes närhet, hur hon förstår att dämpa den glöd hon uppväcker, så att den värmer och lugnar i stället för att oroa och förtära! Äfven jag — fortfor han drömmande, — skulle om henne kunna citera en skalds ord:

Wenn deines Kleides Saum ich nur erblickt,
War mir es stets als ob der Sturm sich legte. — —

Jag kunde komma till henne förtviflad, söndersliten — men hos 'henne fann jag lugn. Allt hos henne är liksom en fullkomning af mitt eget väsende; hvad som fattas mig, ger hon mig af sin rikedom, och där jag kanske är rikare än hon, där fins i hennes väsende liksom en lugn tomhet, som tar ifrån mig hvad som annars skulle gnaga sönder och förtära mig. Jag har aldrig hos henne känt annat än den fullaste sympati, en oupphörligt stegrad förnimmelse af hur våra väsenden i de hemlighetsfullaste, mest nyckfulla skiftningar alltid finna och gripa in i hvarandra. Och hvar vi hade träffats, hvilken samhällsställning vi än innehaft, skulle vi ändå bägge två ögonblickligen känt, att vi måste tillhöra hvarandra, att vi voro skapade för hvarandra, hvilka yttre band som för öfrigt fängslade oss!

— Och denna fullkomliga kvinna . . . hon tillhör dig? fortfor baronen med en nyfiken glans i ögonen och öfver läpparna ett leende, i hvilket spelade en fin, nästan omärklig cynism . . .

— Ja, hon tillhör mig — svarade Örnfelt —, och om hon än icke inför verlden kan bli min maka, ty hon är redan bunden af ett föregående olyckligt äktenskap, och som hon är katolik, kan detta ej lösas, så anser jag mig dock

lika oupplösligt och för alla tider fäst vid henne, som om kyrkans välsignelse helgat vårt förbund . . .

— Hon är ryska, icke sant? — frågade baronen. — Hennes ansigtstyp föreföll slavisk . . .

— Nej, hon är italienska, — svarade Örnfelt ifrigt. — Det är blott i södern man förstår att älska som hon . . . det är blott där kärleken är stor och verklig, blott där den är en kraft, som ger oss mod och lifslust, som eldar oss till goda och ädla handlingar . . . Hvad vet man här hemma hos oss om dylika känslor? Här är kärleken icke annat än ett lättsinnigt tidsfördrif eller ett tungsint svärmeri . . . här griper den icke in i ens lif, här offrar man ingenting för den, den är ett angenämt plus i ens tillvaro, men aldrig själfva kärnan däraf. Och den mycket besjungna nordiska troheten, hvar finnes den? Jag har aldrig sett den annat än som en tung pligt eller exalterad försakelse, — — det är blott i södern man förstår att vara trofast af hängifvenhet och fri vilja...

— Nå nå, var ej för sträng emot dina landsmän och — landsmaninnor! — afbröt baronen skrattande.

— Nej, jag är icke för sträng! Uppriktigt sagdt, förefalla mig människorna här obeskrifligt loja och triviala. Deras förnämsta oro tyckes vara att bli störda i njutningen af de egyptiska köttgrytorna. Här finnes ingen entusiasm — här drar man på munnen åt de högstämda känslor, som sätta sydländingens blod i svallning, — här skulle man skratta åt en kärlek, som födes vid första åsynen, och kalla *den* en öfverspänd tok, som påstår att detta slags kärlek är den enda verkliga, den enda, som inom sig bär möjligheten till en lifslång, orubblig trohet. —

— Det var således på detta sätt du lärde att älska? — frågade baronen efter några ögonblicks paus.

— Ja, — svarade Örnfelt, — jag älskade henne till och med innan jag sett henne, jag kände att vi måste tillhöra hvarandra ifrån första ögonblicket jag hörde hennes röst. Det var en afton för fyra år sedan på La Scala, — fortfor han och lutade sig mot stolens ryggstöd, utan att se på baronen medan han berättade — jag och en af mina vänner stodo på parterren och lyssnade med icke öfverdrifvet intresse på den sjungande. Då hörde jag alldeles tätt bakom mig från en

af logerna en kvinnoröst, som på italienska utropade: »Hvad den där hatten är mig i vägen!» Jag vet icke, hvad det var i denna stämma som genast fängslade mig; den hade icke något särskildt välljud, och de ord den uttalade voro ju de alldagligaste i världen, och ändå kände jag mig plötsligen förlamad, drömmande, som hade jag fått höra en röst från längesedan förflutna tider, en röst som jag kände igen och som ändå var mig främmande. Jag stod en stund orörlig, väntande, jag vet icke på hvad, därefter utsträckte jag mekaniskt handen, för att skaffa bort den besvärliga hatten, som jag genast upptäckt på en herre, icke långt ifrån mig. Men i det samma kände jag en hand gripa om min arm och draga ned den, medan samma röst som nyss talat ifrigt hviskade: »Man låter icke döda sig för en främling!» Jag vände mig häftigt om och såg det ansigte du nyss sett på fotografien. Hon smålog, böjde på hufvudet, liksom för att tacka mig, och drog sig därefter tillbaka in i logen. Ifrån det ögonblicket älskade jag henne. Jag tog reda på hvilken familj logen tillhörde, uppsökte hennes bostad, skaffade mig inträde i hennes hem, och inom en kort tids förlopp låg jag för hennes fötter och bekände min kärlek. Hon svarade mig, att hon var katolik, sträng katolik, och att hennes äktenskap — hon var gift med en framstående milanesisk ädling — ehuru olyckligt dock aldrig kunde upplösas. Någon tid förgick, en tid af kval och ovisshet, sådan man blott *en* gång i sitt lif har kraft att genomlefva. Vi träffades ofta, hon tog emot min hyllning, lyssnade på mina kärleksförklaringar och sade mig äfven — öppet och okonstladt som hela hennes väsende är — att hon älskade mig, men att hennes äktenskapsband var oupplösligt och att vi ej kunde tillhöra hvarandra. En afton då vi länge suttit och talat vid hvarandra, och den sena timmen bjöd mig att med förtviflan i hjärtat slita mig lös, frågade jag henne, om hon icke trodde att ett fortsatt samlif med en man, som hon föraktade och som visade henne den mest kränkande likgiltighet, skulle förstöra det bästa och ädlaste inom henne. »Jo», svarade hon dystert — »jag känner beständigt hans dåliga inflytande, jag känner hur jag blir sämre hvarje gång vi träffat hvarandra!» »Och tror ni icke», fortsatte jag, »att

i min kärlek, min hängifvenhet, i den oändliga sympati som finnes emellan oss, tror ni icke att däri ligger någonting höjande, förädlande, utvecklande? Tror ni ej, att just en sådan kärlek är den enda sanna, som ni ej har rätt att förkasta för några yttre, innehållslösa band. Och är det ej ett tecken på att en kärlek är verklig och lefvande, att den höjer och ger lust och kraft till det goda?» — Mina ord tycktes göra ett djupt intryck på henne; hon blef tyst och grubblande, afskedade mig och sade, att om jag dagen därpå vid den och den tiden besökte henne, skulle jag få ett afgörande svar.

Hur jag genomlefde de därpå följande timmarna vet jag ej, men då jag dagen därpå vid utsatt tid uppsökte henne, var jag nästan medvetslös af ångest och längtan. Om du någonsin upplefvat ett sådant ögonblick, då vet du hvad jag kände, ty beskrifva det skulle jag ej kunna. Jag vet blott att, om hon den gången stött bort mig, var jag fast besluten att skjuta mig. Ett lif utan henne föreföll mig omöjligt.

Men försynen hade bestämt annorlunda. Jag såg genast på hennes mottagande, att jag vågade hoppas, och jag skall aldrig glömma den känsla af pånyttfödelse, af lifskraft, af ljusning och klarhet efter förtviflans mörker, som då genomströmmade mig . . . Hon sade, att hon hela natten grubblat och tänkt, att hon öfvervägt mina ord, ransakat sitt inre och slutligen kommit till klarhet och känt, att jag hade rätt. Jublande af lycka ville jag genast sluta henne i mina armar, men hon höll mig tillbaka, i det hon allvarligt, nästan strängt sade, att hon ville tillhöra mig, men endast på ett vilkor: att jag svor henne en obrottslig trohet. »Och kom i håg», fortfor hon, »att om ni en gång kommer till mig och jag märker, att ni ej hållit er ed, — och min instinkt är så säker, min känsla så fin, att ni ej skall kunna dölja en otrohet för mig — kom i håg, att då är allt oåterkalleligen och för evigt slut emellan oss!» Jag svor den ed hon förestafvade mig, utan att egentligen tänka på hvad det ville säga att hålla den, ty jag var icke mig själf mäktig i den stunden, jag skulle gjort *allt* hvad hon fordrat för att nå mitt mål —

men min högsta lycka, mitt lifs enda begär och önskan har sedan allt jämt varit att hålla denna ed! — —

Hans stämma veknade och han tystnade hastigt. Detta djupa uttryck, som är eget för en del ansigten och som gör intryck af ett öfvermått af själslif, hvilket liksom genomstrålar dragen och omgifver dem med ett varmt skimmer, upplyste hans ansigte och gjorde de annars hårda dragen mjuka. Baronen satt framåtlutad och lyssnade på hans berättelse med det uttryck af deltagande och intresse, hvarmed han i allmänhet förstod att lyssna på hvad andra sade.

— Du ser således, — fortfor Örnfelt, i det han bytte om ton och åter vände sig mot baronen, — att jag aldrig kan tänka på att gifta mig, att jag för alltid måste blifva ungkarl, såvida icke försynen förbarmar sig och genom döden löser hennes äktenskap, så att hon äfven inför världen kan vara min maka. Till dess måste allt förblifva som det är, — och jag är nöjd och lycklig därmed, jag önskar ingenting högre. Det är sant, att månader kunna förgå, under hvilka vi ej träffas, och då ibland saknad och längtan fylla mig med förtviflan, — men de bref jag då får emottaga från henne, ömma, innerliga, snillrika, som blott en öfverlägsen kvinna kan skrifva; dessa korta stunder då vi träffas och helt och hållet få rå om hvarandra — denna lilla undangömda tillflyktsort, dit hon dragit sig tillbaka, — allt detta är för mig tusen, tusen gånger mera än det i världens ögon mest lysande äktenskap! —

Baronen svarade ej. Han satt och vred sina mustascher med allt jämt samma intresserade och deltagande ansigtsuttryck, under det han inom sig tänkte, att han visserligen till fullo förstod att värdera den lycka som beskrefs, men att denna förbindelse ingalunda var gagnelig för Örnfelts diplomatiska bana.

— *O, le beau rêve qu'on fait dans la jeunesse!* — utropade han slutligen med ett småleende. — Jag afundas dig, min bror, jag afundas dig! Men å andra sidan, — fortfor han, sedan han gjort detta lämpliga erkännande åt det afundsvärda i Örnfelts ställning, — å andra sidan är det verkligen skada, att du ej kan gifta dig. Jag har redan tagit mig

friheten påpeka, att du är den siste af din ätt, och din fru mor . . .

— Ja, min mor, — afbröt Örnfelt häftigt, — det smärtar mig att ej kunna gå hennes önskningar till mötes. Jag vet, att hon af många skäl skulle anse det som sin högsta lycka, om jag gjorde ett s. k. godt parti . . . Jag kan knappast mottaga ett bref från henne, hvari hon icke gör hänsyftningar på detta ämne.

— Naturligtvis, naturligtvis! — utropade baronen ifrigt, — och man kan ju ej neka, att hon till en viss grad har rätt. Jag hör visserligen ej till nutidens krassa utilitarister, som betrakta kärlek och poesi som lyxartiklar, men å andra sidan — ett godt parti skulle i många afseenden vara gagneligt för din karriär! Uppriktigt sagdt, käre vän, har jag haft små giftermålsplaner för din räkning — det är med mig som med gamla ogifta fruntimmer, då de ej själfva ha kommit i den äktenskapliga hamnen, försöka de att föra andra dit. Men nu törs jag väl ej komma fram med mitt projekt?

— Nej, det lönar ej mödan, — svarade Örnfelt skrattande. Men hvad tänka vi på? — tillade han hastigt, i det han såg på klockan och reste sig upp, — hon är öfver nio, vid denna tid borde vi egentligen göra vår entrée hos *madame la comtesse!*

— Kors för tusan är det så sent? — utropade baronen och sprang upp. — Så går tiden i angenämt sällskap — tillade han skrattande, i det han fattade Örnfelts framsträckta hand och skakade den. *Au revoir,* min kära bror, vi återses om en stund! —

De bägge herrarne nickade åt hvarandra, baronen vinkade ett par gånger med handen, ringde därefter på sin betjänt och gick in i sin sängkammare, medan Örnfelt begaf sig till Grand Hôtel, — där han bodde under sin vistelse i Stockholm, — för att göra toalett till den ofvannämnda balen.

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

I grefve von B:s våning voro alla fönstren upplysta, en fil af ekipager med livréklädda kuskar och betjänter passerade förbi porten, där en folkhop trängdes för att beskåda de eleganta damer, som stego ur vagnarna, och få kasta en

blick in i vestibulen med den mattbelagda trappan och de blomsterdekorerade väggarna. Det var en kall vinterafton, och damerna i sina hvita pälskappor sprungo så fort de kunde mellan vagnen och förstugan, men åskådarne märkte ej kölden, som stelnade deras bara händer och blånade ansigtet, så upptagna voro de af att med ögonen sluka den skymt af prakt och glans, som slog mot dem hvarje gång en vagn stannade och betjänten öppnade dörren därtill.

Nu hade strömmen af balbesökande upphört och folket skingrats, porten var stängd och endast då och då öppnades den för en ensam herre med pälsmössa öfver öronen, till skydd mot kylan. Bakom de upplysta rutorna rörde sig en brokig skara af kraschanerade herrar och damer i glänsande toaletter; från balsalen hördes valsens toner, hvilka strömmade genom salongerna likt en plötslig förnimmelse af glädje, halft sprittande, halft trånfull; det blef lif och rörelse bland de stelt ordnade grupperna af gäster, herrarne bjödo sina damer armen, paren tågade ut, konversationen fick ny fart, och man utbytte med ökadt intresse de sedvanliga frågor och stereotypa leenden, hvilka man förstod att under hela säsongen draga med sig från bal till bal, och kväll ifrån kväll liksom friska upp vid ljudet af den första valsens toner.

Snart var balen i full gång, uppbjudningar och samtal lifliga, trängseln stor både mellan och under danserna och värmen i proportion därtill. Och i den upphettade luften, mättad af kväfvande vällukter och genomstrålad af ljusreflexer från speglar och kronglas, spredo sig så småningom dessa halft omedvetna stämningar af lekfull erotik, af hemlig trånad, hvilka likt glänsande insekter surra omkring i luften, medan ljusen stråla och dansmusiken tonar, men falla ned och dö, då balen är slut och musiken har tystnat.

I salongen utanför balsalen stod baron Hochstedt tillsammans med tvänne andra herrar, bägge ur diplomatiska kåren. Alla tre höllo de sin chapeau-claque under armen, medan de granskade de förbigående paren och på franska utbytte några likgiltiga anmärkningar. De bägge diplomaterna utmärkte sig för en raffinerad elegans i toalett och frisyr, i synnerhet den ene, en blond herre med höga axlar och

ett par ljusblå, slappa ögon, åt hvilka han kunde gifva ett alldeles oöfverträffligt uttryck af trötthet och öfverlägsenhet. Allt emellanåt släpade han sin lornjett upp till ögat och kastade en kriticerande blick på någon förbigående skönhet. Då glindrade det till i hans sömniga ögon, han vände på hufvudet och hviskade något till sin granne, som i sin tur hviskade samma sak till baronen. Och allt som denna anmärkning, hvilken i allmänhet var kryddad med en doft af cynism, meddelades dessa herrar, tändes äfven i deras likgiltiga blickar samma till hälften ironiska, till hälften frivola leende.

— Min käre Örnfelt gör sig icke brådtom, — sade slutligen baronen, som började bli otålig öfver vännens dröjsmål. Han hade sina skäl att tänka, att detta dröjsmål ej borde få bli allt för långt.

Den högaxlade herrn vände sig mot baronen med en liten beklagande gest och en dragning på ena mungipan.

I det samma slogo betjänterna upp dörrarna till entréerummet, och Örnfelt inträdde. Han gick med sin vanliga lugna, från allt slags tillgjordhet fria hållning genom rummet, hälsade lifligt åt alla håll och tryckte handen på baronen och några andra vänner, som kommo emot honom. Sedan han gjort sin reverens för värd och värdinna, uppsökte han genast baronen och förenade sig med den grupp, han och de bägge diplomaterna fortfarande bildade.

— Nå, min bror, — sade baronen, sedan de utbytt några allmänna fraser, — du ämnar väl inte bereda damerna den sorgen att icke dansa i afton? Jag har varit *au désespoir* öfver att du dröjde så länge, jag är rädd att de flesta damer nu äro engagerade . . .

— *Tant mieux!* — svarade Örnfelt småleende, — jag afstår hälst från all dans. Jag tror icke, att jag dansat mera än ett par gånger, sedan jag kom till Stockholm . . .

— Men i afton dansar du! — afbröt baronen ifrigt. — Seså, kom, jag skall presentera dig, låt oss begagna oss af den här pausen . . .

Örnfelt fortfor att göra invändningar, men slutligen gaf han vika för baronens öfvertalningar, hvilka uttalades med en ifver, som kom vännen att draga på munnen åt baronens genomskinliga planer.

— Tillåt mig blott, — sade baronen, under det de bägge herrarne begåfvo sig till de dansande damernas salong, — att presentera dig för en ung dam, som under sista säsongen var en af de förnämsta stjärnorna inom societeten. Du har icke sett henne, ty hon har just nu tillfrisknat från en sjukdom, och det är i dag första gången hon på en månad visar sig i sällskapslifvet. Hon är en charmant kvinna, fadern är död, efter honom fick hon ungefär en million, och när modern dör, får hon lika mycket. Dessutom är hon vacker, behaglig . . . ett godt hufvud . . . Vi äro något slägt, hennes aflidne far var min syssling, och jag har alltid önskat att göra er bekanta med hvarandra . . . jag är öfvertygad om, att hon skall intressera dig . . .

— Därpå tviflar jag visst icke, — svarade Örnfelt leende, — för så många förträffliga egenskaper kan man ej förbli likgiltig. Men naturligtvis är den unga damen så upptagen, att jag icke kan få någon dans af henne?

— Ja, naturligtvis, — svarade baronen med en axelryckning, — där ser du följden af att komma så sent! Men å andra sidan, är presentationen gjord, kunna ni alltid få tillfälle till en konversation, och så bör du ej försumma att engagera henne till nästa bal . . .

— Diplomat! — utropade Örnfelt skrattande och slog baronen på axeln.

— Dock icke af någon machiavellistisk art, det måste du erkänna, — svarade baronen också skrattande. — Jag röjer mina små planer som en fullkomlig ingénu. Uppriktigt sagdt, har du gjort mig mycket desapointerad. Jag hade riktigt förälskat mig i denna idé . . . Hon är rik, vacker, intelligent . . . *enfin*, just en hustru för dig . . . Nu inser jag naturligtvis, att allt detta är omöjliga fantasier, men tillåt mig likväl en presentation . . . du skall ha nöje af hennes bekantskap . . .

Örnfelts ansigte fick plötsligen ett allvarligt uttryck. Han kände ett häftigt obehag vid vännens ord, och han försökte att afböja den föreslagna presentationen. Men baronen var envis, och efter en kort öfvertalning drog han Örnfelt med sig till en soffa, i hvilken satt tillbakalutad en ung, vacker flicka, ytterst elegant klädd, i crème-sidenklädning, öfversållad af smycken och prydnader. En skara uppvaktande

kavaljerer stod omkring henne och skingrade sig motvilligt, då baronen, åtföljd af sin vän, kom dit fram.

— Emérence, — sade baronen, sedan han med en viss faderlig förtrolighet hälsat på den unga damen — tillåt mig att för dig presentera min vän, legationssekreterare Örnfelt, som du kanske någon gång hört mig tala om, och med hvilken jag nyss haft nöjet att tala om dig . . .

Örnfelt bugade sig något stelt. Baronens ord förargade honom, och han antog ofrivilligt ett högtidligt, ja nästan högdraget ansigtsuttryck.

— Jag vågar naturligtvis icke framställa en förfrågan, om fröken har någon dans ledig? — frågade han med ett stereotypt leende.

Den unga flickan fäste sina mörka, genomträngande ögon på Örnfelt. Öfver hennes läppar hvilade detta öfvermodiga leende, som är eget för unga flickor, hvilka ständigt omgifvas af männens hyllning, och hon var genast färdig att afskeda denne nye kavaljer med sin vanliga likgiltighet. Men det var någonting i Örnfelts kyliga hållning, som kom henne att ändra beslut, någonting som på en gång retade och behagade henne. Hon tog hastigt upp sitt program och genomögnade det.

— Andra françaisen, om ni önskar, — sade hon kort och med minen af en drottning, som utdelar ett oväntadt ynnestbevis.

— Jag tackar — svarade Örnfelt artigt och lugnt — jag vågade ej hoppas en sådan lycka! Tillåter fröken, att jag skrifver mitt namn på programmet? — fortsatte han och framsträckte till hälften sin hand.

— Det behöfs inte, — svarade Emérence, i det hon vek programmet i fyra delar och stoppade det innanför sin handske — jag mins ändå!

Örnfelt gjorde inga invändningar, utan bugade sig blott å nyo. I det samma spelades upp till första polkan; fröken Emérence's kavaljer kom och hämtade henne, och baronen och legationssekreteraren drogo sig tillbaka.

— Bravo! — utropade baronen med ett förnöjdt leende. — Du kan med Cæsar säga: veni, vidi, vici! Hon mankerade

någon syndare för din skull! Ah, hvilken skada! — tillade han med en suck.

Örnfelt svarade ej; han såg misslynt ut och kunde på en lång stund icke återfå sitt vanliga älskvärda och jämna sätt. Han gick in i salongen, gjorde sin uppvaktning hos de äldre damerna, pratade med sina vänner, men var hela tiden orolig och tankspridd. Andra française stod för honom likt ett obehag, hvilket han önskade ha öfverstökadt; han var fullkomligt öfvertygad om, att baronen framstält honom för den unga flickan som en lämplig giftermålskandidat, och detta både förargade och plågade honom.

Slutligen kom den fruktade dansen; han såg, att paren redan tågade ut i salen, och han måste afbryta den konversation han förde för att gå och hämta sin dam. Han fann henne stående midt på golfvet, omgifven af flere herrar, för hvilkas uppbjudningar hon tycktes ha svårt att värja sig. Så snart hon fick se Örnfelt, gick hon hastigt ett par steg emot honom med en min af på samma gång förtret öfver att hon fått vänta och lättnad öfver att slippa ifrån de andra kavaljererna. Han bjöd henne armen, gjorde en ursäkt för sitt dröjsmål och förde henne ut i salen. Han såg, hvilka ursinniga blickar den ene af herrarne, antagligen den hon mankerat, kastade efter dem, och han gratulerade sig att för ögonblicket vara i det lugna Sverige.

— Säkerligen är jag nu föremål för mångas afund och vrede, — sade han, artigt småleende till sin dam, — och jag lyckönskar mig att ej vara i Italien, ty där skulle jag nu troligen få en utmaning.

— Nå, det skulle jag funnit mycket roligt, — svarade Emérence med en liten trumpen min, liksom ville hon visa, att hon ännu icke hade förlåtit honom, att han lät henne vänta, — det vore någonting ovanligt, någonting ... pikant. Men var lugn, här går ni säker! — Tala — det kunna alla . . . men ingen har kraft till en känsla, som skulle kräfva något slags uppoffring.

Örnfelt svarade ej. Han nöjde sig med att för artighets skull göra en böjning på hufvudet och småle åt hennes utfall, som egentligen tycktes vara en afledare för ett ryck af dåligt lynne. Den unga flickan gjorde intet djupare intryck

på honom, trots sin skönhet och elegans och den million, som i de öfriga kavaljerernas ögon omgaf henne med ett gyllene skimmer. Dessutom plågades han fortfarande af föreställningen, att hon i honom såg en af dessa vanliga lycksökare, hvilka hon antagligen djupt föraktade. Och slutligen fans inom honom en hemlig, omedveten känsla, en fruktan för sig själf, för det okända inom honom, en rädsla att ens *tänka* på hur fördelaktigt ett dylikt parti skulle vara. Allt detta gjorde honom stel och kom honom att icke visa Emérence mer än den knappaste artighet.

Hon å sin sida blef mer och mer intagen af en harmsen förvåning. Det var henne någonting fullkomligt ofattligt, att en kavaljer visade henne en så lugn likgiltighet. Då de kommit ut i salen och intagit platsen midt emot deras vis-à-vis, stodo de några ögonblick tysta, medan de väntade att musiken skulle spela upp. Han kom sig icke för att genast säga någonting, och det kunde icke falla henne in att själf börja konversationen. Hon ansåg det för sina kavaljerers skyldighet att ordna samtalet åt henne, — alldeles som de under supén skulle servera henne, — att uppvakta henne med några artiga och angenäma frågor, så att hon ej själf behöfde anstränga sig för att underhålla konversationen. Hon kände sig mer och mer harmsen, då Örnfelt fortfor att tiga. Omedvetet kramade hon handen om solfjädern och kastade från sidan en hastig blick på sin kavaljer. »Hur är detta möjligt!» upprepade hon inom sig, och tankarna jagade hvarandra, nervösa och ifriga, »hur är det möjligt? Jag ser, att han föraktar mig . . . jag ser det alldeles tydligt . . . alldeles tydligt . . . men hur kommer det sig . . . hvad är orsaken . . . jag begriper inte detta . . . det är någonting ofattligt . . . det måste vara något misstag . . . jag kan egentligen ej förstå, hvarför han föraktar mig, men han gör det... det är alldeles säkert . . .»

Slutligen vände sig Örnfelt, som under denna paus oafbrutet, liksom granskande, sett sig omkring i salen, mot sin dam och sade småleende:

— Det är egendomligt, när man varit så länge borta från sitt land som jag, hvad man finner mycket förändradt,

och hvad man känner sig främmande för en hel del seder och bruk . . .

Hon afbröt honom med ett satiriskt skratt.

— Naturligtvis . . . det kan jag väl förstå. Ni tycker väl, att allting här hemma är »smått», det hör ju till goda tonen att tycka så, när man kommer från utlandet.

Hon fann en obeskriflig njutning i att uttala dessa spetsiga ord. »Jag skall hämnas på honom, jag skall böja honom», upprepade hon inom sig med barnslig ifver.

Han tycktes emellertid icke bli ond öfver hennes satiriska utfall.

— Ja, uppriktigt sagdt, tycker jag att allt här hemma är »smått», som ni säger, — svarade han lugnt, — Stockholm är en småstad, det kan icke hjälpas. Alla här känna hvarandra, alla ha reda på hvarandra och hvarandras förhållanden. Man får ju icke gå i fred på gatan för dessa evinnerliga hattaftagningar. När man går på en mera trafikerad promenadplats, är det ju som vore man i en salong bland sina vänner och bekanta. Man kan icke komma undan människorna här, man känner hur man har deras nyfikna blickar fästa på sig och sitt görande och låtande. Jag skulle inte kunna uthärda lifvet här hemma.

— Ni är då åtminstone uppriktig — svarade hon med en axelryckning. — Jag trodde ej, att en diplomat kunde vara så öppenhjärtig. Ni delar då ej Talleyrands åsigt, att ordet är till för att dölja tankarna?

— Denna Talleyrands sats kan möjligen gälla i politiken, min fröken, men i det enskilda lifvet kan till och med den slugaste diplomat slippa att säga saker, som han ej tänker och tycker.

— Detta var icke skarpsinnigt sagdt, — sade hon och sammandrog kritiskt ögonbrynen. — Hvar fins för en diplomat gränsen mellan politiken och det enskilda lifvet? Sammanhänga de ej med tusen fina, hemlighetsfulla trådar, och bör ej en diplomat ständigt vara på sin vakt, så att dessa trådar ej trasslas in? Kunna inte de aflägsnaste, obetydligaste orsaker framkalla de största resultat, och är inte konsten just att inte låta ett tillfälle gå förloradt? Ni kommer i håg vattenglaset i Scribes komedi?

Hon fann ett stort nöje i att uttala dessa fraser, med hvilka hon ansåg sig bevisa honom, att hon reflekterat öfver lifvet och dess förhållanden. Och hon uttalade dem med denna tvärsäkerhet och belåtenhet, hvarmed unga, oerfarna, men begåfvade och reflekterande människor pläga framkasta sina iakttagelser, hvilka de gärna tro att ingen gjort före dem och som därför fylla dem med en naiv självbeundran.

— Edra satser, min nådiga fröken, passa helt och hållet in på stormakternas diplomati, — svarade Örnfelt, småleende med en anstrykning af faderlig välvilja. — Men här hemma i Sverige är det annorlunda; i våra salonger spelar politiken ingen roll, man kan på sin höjd tvista om norska frågan! Dessutom skall jag säga er min åsigt om den Talleyrandska satsen: det är bättre och hederligare att låta tystnaden och icke ordet maskera våra tankar!

De blefvo nu afbrutna af en tur, men så snart den var slut, började de på nytt att samtala. Emérence's dåliga lynne försvann så småningom, och det naturliga och själfulla i hennes väsende förfelade ej att göra intryck på hennes kavaljer. Han såg genast, att det icke var en vanlig ung flicka han hade framför sig; att hon tvärt om var en fullt bestämd karaktär, med sällsynt skarpt utmejslade och i ögonen fallande drag. Det framskymtade i hela hennes personlighet, i hennes hållning, i de mörka, öppna, genomträngande ögonen tvänne egenskaper, hvilka tycktes vara de förherskande hos henne: kritik och energi. Hon hade ett ständigt forskande, ibland något satiriskt uttryck i sin blick, och man kunde ej länge vara i hennes närhet, utan att liksom känna sig berörd af den energi, som, likt en viss stark luftton, omgaf henne. Man förstod genast, att hon var en af dessa naturer, hvilka icke äro emottagliga för yttre påtryck, en af dessa kvinnor, hos hvilka kärleken icke uppväckes af mannens hyllning, utan hvilka själfva välja och öfverlemna sig åt sina känslor, oafsedt om det älskade föremålet besvarar dessa känslor eller ej.

Örnfelt kände, hur så småningom ett lifligt intresse för henne uppstod hos honom. Det roade honom att samtala med henne, och under det han lyssnade på henne och undrande betraktade den formfulländade gestalten och det

vackra, regelbundna ansigtet med det beslutsamma draget kring munnen, flögo igenom honom obestämda, icke i tydliga ord satta tankar: hon är för god för det lif hon för ... hvad skall blifva af henne? . . . hurudant skall hennes öde bli? . . . Hans lifligaste känsla under denna stund var en önskan: »jag skulle vilja vara hennes bror eller lärare . . . det skulle roa mig att utveckla detta rika, slumrande själslif. Men troligen ses vi icke mera igen, nej troligen icke . . .»

Då de slutat françaisen, förde han henne in i de dansande damernas salong, där de slogo sig ned vid ett af fönstren i en liten tvåsitsig soffa. Hon kände en verklig ångest för att någon skulle komma och störa deras samtal, och för hvarje kavaljer, som hotade att närma sig, framkvälde inom henne ett föraktfullt hat mot hela det besvärliga manliga könet — en enda undantagen.

— Vet ni, — började hon, i det hon stödde armbågen mot den mjuka soffkarmen och lutade kinden mot handen, — att ni är den underligaste människa jag någonsin träffat. Vi ha nu samtalat en rätt lång stund, och ni har därunder icke sagt mig en enda komplimang. Någonting sådant har aldrig förr händt mig. —

Han skrattade och lekte med tofsen på hennes solfjäder.

— Ni öfverdrifver. Det kan inte vara en sådan brist på naturliga och ärliga människor.

— Brist! — utropade hon lifligt. — De tillhöra helt enkelt en utdöd ras. Se er omkring i rummet, — fortfor hon och böjde sig emot honom, i det hon kastade en hastig blick genom salongen, — det fins bland alla dessa herrar icke en enda, som ej skulle bedyra, att han tycker min klädning vara den vackraste han sett, äfven om han tyckte alldeles motsatsen.

— Men är ni säker på, att det icke är ni själf, som framkallar dessa komplimanger? Ni är bortskämd, ni tycker om artigheter, jag är öfvertygad om, att ni skulle bli stött på dem, som vågade säga er sanningar, som ej behagade er.

Hon funderade ett ögonblick.

— Ja, — svarade hon med ett kallt leende, — ni har rätt i, att det är jag själf som framkallar smickret. Det är

min rikedom, min mors fina middagar och eleganta ekipager, — och allt det där identifiera herrarne naturligtvis med min person.

Han skakade på hufvudet med en ogillande blick.

— Hvad ni är bitter, min fröken, det gör mig ondt att höra en ung flicka uttala sådana ord.

— Om jag är bitter, är felet icke mitt, utan människornas, bland hvilka jag lefvat! — utbrast hon häftigt. — Ni kan inte föreställa er, hur mycket smicker jag fått höra under dessa två år, som jag varit med i societeten! Jag är led därpå, jag kan det utantill alltsammans! Jag är trött på, att man finner allt hvad jag gör förträffligt! Jag kan vara aldrig så snäsig, aldrig så ohöflig mot herrarne, jag kan mankera dem hur mycket jag behagar, jag blir ändå alltid uppbjuden, det har aldrig händt på någon bal, att jag inte i förväg varit uppbjuden till minst dubbelt så många danser, som stått på programmet! Och så har jag sett unga flickor bland mina jämnåriga bli förbisedda, få sitta dans efter dans, — flickor, som jag vet äro tusen, tusen gånger bättre och ädlare än jag. Hvarför? Inte därför, att inte herrarne skulle finna lika mycket nöje i att dansa med dem som med mig, ja, troligen större, utan därför att deras föräldrar inte ha ekipage och inte ge stora baler! Förstår ni, hur sådant kan plåga ett sinne, som inte är alldeles utan känsla för rättvisa och sanning?

— Ja, det förstår jag. Men jag upprepar ännu en gång: ni öfverdrifver. Skulle verkligen denna beundrarehop vara så servil, att det icke finnes en enda, som haft mod att ej ställa sig in hos er genom smicker?

— Jo, det är sant, — utropade hon lifligt, — det fins verkligen en, som till och med haft mod att säga mig sanningen. Det var förra vintern en herre, en officer, — jag vill ej säga hans namn, fastän ni kan få höra det af hvem som hälst, ty historien har cirkulerat genom hela societeten, — han hade bjudit upp mig till en dans, men när han kom för att hämta mig, föll det mig in att mankera honom för en herre, som jag hällre ville dansa med. Han blef ond och gaf mig inför flere kringstående, en lexa, sådan jag aldrig tänkt, att någon skulle våga gifva mig. Naturligtvis blef

jag utom mig och svarade honom häftigt, men det tycktes icke alls bekomma honom, ty han vände mig blott ryggen och försäkrade, att han aldrig mera skulle besvära mig med sina uppbjudningar. Och han höll sitt ord. Jag tyckte om honom härför, jag tyckte om honom för hela hans sätt emot mig, och jag lät honom genom andra förstå, att om han åter ville närma sig, skulle jag gärna förlåta hans ohöflighet. Men han såg icke åt mig och kom aldrig på visit hemma. Jag var nästan på väg att bli kär i honom, — tillade hon skrattande, — men slutligen tröttnade jag härpå, så mycket mera som jag visste, att om han blott gjort ett steg för att närma sig, skulle jag ögonblickligen blifvit afkyld!

Legationssekreteraren betraktade henne oafbrutet medan hon talade, studerade oförmärkt hennes utseende, hennes fina drag, det mörka håret med sitt bugtiga hårfäste, som icke skyldes af någon lugg, de välformade axlarna och armarna. Då hon slutat, skakade han småleende på hufvudet åt hennes naiva beskrifning.

— Ja, min nådiga fröken, — började han efter en sekunds paus, som uppstod sedan Emérence tystnat, — efter hvad jag hört, kan jag icke annat än beklaga er. Det förefaller mig, som om ni förde ett mycket tomt och intetsägande lif, ett lif, som gör er misstänksam mot andra och bitter mot er själf.

Hon rodnade, och hennes ögon blixtrade till.

— Ja, icke sant? — utbrast hon lifligt. — Ah, ni förstår mig, ni svarar icke som alla andra, i synnerhet mamma, att det är nycker och dumheter af mig att ej vara nöjd med mitt lif, då jag har så mycket att tacka försynen för. Och ändå — tro inte, att jag är trött på lifvet, att jag är pessimist eller misantrop eller . . . visst inte, jag finner lifvet skönt, men jag är ej nöjd med som *jag* har det. Ser ni, — fortfor hon med en blandning af skygghet och förtrolighet, — jag kan ibland känna en så underbar, hemlig kraft att uträtta något stort i lifvet, verka något . . . jag vet icke hvad. Ibland i ensamma stunder, då jag sitter och tänker, kommer det öfver mig en känsla, som jag knappast kan förklara er . . . någonting stort, lyckligt, som väntar mig. Jag har erfarit denna känsla lifligast, då jag hjälpt någon olycklig och fått

emottaga hans tacksägelser. Då har jag känt . . . hur skall jag uttrycka mig? . . . som om någonting vidgats omkring mig . . . en aning om lösningen till gåtor, som jag grubblar på, har genomfarit mig . . . jag har tyckt mig älska Gud så gränslöst och att äfven han älskade mig . . . Men det är blott flyktiga ögonblick . . . så återtar lifvet sin vanliga gång, jag roar mig, dansar, tänker på min toalett, men inom mig bor alltid en otillfredsställelse, ett missnöje. Kan *ni* inte säga mig, hvad jag vill, hvad jag önskar, hvad som skulle tillfredsställa mig, — ni som förstår lifvet och människorna?

Hon såg på honom med en öppen blick ur sina stora, mörka ögon, en blick, i hvilken låg koncentrerad all den passionerade energi, som utströmmade från hela hennes personlighet och som tycktes säga: jag vill, att ni skall kunna svara på min fråga, och när jag vill någonting, genomdrifver jag det alltid.

Han betraktade henne med en känsla af förvåning, blandad med beundran. »Hvilken egendomlig varelse!» tänkte han inom sig, »ja, i sanning, hon är ämnad för någonting annat än att vara baldrottning!»

— Hur vet ni, att jag förstår lifvet och människorna? — frågade han småleende.

— Åh, det märkte jag genast, det *kände* jag, innan ni ännu yttrat ett ord. Och vi hade inte länge talat med hvarandra, förrän jag inom mig tänkte: »det fins ingen här som sett så mycket af lifvet, som förstår människorna så bra som han, ingen som eger en sådan förmåga att uppfatta olika karaktärer och lynnen», — — ty människor i allmänhet kunna icke uppfatta mera än ett slags karaktär: sin egen, och därefter döma de alla andra . . .

I det samma spelades upp till en ny dans. Emérence's ansigte mulnade plötsligen; nödvändigheten att afbryta detta samtal förorsakade henne en känsla af missräkning, så stark att den nästan gick öfver i smärta.

— Ja, min goda fröken, — sade Örnfelt, då han såg hur kavaljererna rundt omkring bjödo damerna armen, — nu bli vi antagligen snart afbrutna, och hvem vet om fröken mera ger mig tillfälle att närma mig . . .

— Ni dansar inte mer? — inföll Emérence hastigt.

— Om fröken icke hade alla danser upptagna, skulle jag icke svara nej, — sade Örnfelt med en artig bugning.

— Nåväl, kotiljongen, — jag har kotiljongen ledig, om ni vill ha den, — fortfor hon med dämpad ifver.

Han skakade småskrattande på hufvudet.

— Nu fruktar jag, att ni gör er skyldig till en osanning! Ni sade nyss, att det aldrig händt, att ni icke från början af balen varit uppbjuden till alla danser . . .

— Och om så vore, — inföll hon hastigt, — hoppas jag, att ni är nog gentleman att icke låtsa derom, utan taga emot den dans jag erbjuder? Icke sant?

Hennes röst och blick voro i början något högdragna, men medan hon talade, försvann detta drag alldeles, och ett vänligt, nästan bedjande leende spred sig öfver hennes ansigte.

Han reste sig upp och gjorde en djup bugning.

— Jag är förtjust och lycklig öfver den ära ni visar mig, — sade han med ett konventionelt artigt småleende.

Emérence's kavaljer kom nu och hämtade henne, hon steg upp och följde honom, i det hon gjorde en liten böjning på hufvudet för legationssekreteraren.

Ännu återstodo ett par timmar, innan kotiljongen skulle börja. Örnfelt fick intet tillfälle att närma sig Emérence, och han sökte icke häller något, men han märkte, hur hennes ögon flere gånger hvilade på honom med detta forskande uttryck, som ifrån början så mycket frapperat honom hos en ung flicka. Han förstod, att han gjort ett djupt intryck på henne, och detta plågade honom, på samma gång han ej kunde öfvervinna en känsla af välbehag häröfver. Han var orolig och missnöjd, och under det han pratade och skrattade, till det yttre obesvärad, rörde sig i djupet af hans själ en hemlig ängslan, som han ej förmådde bortjaga. Det föreföll honom, som om en mäktig hand stode färdig att ingripa i hans öde och med våld förändra det.

Så snart kotiljongen började, skyndade han emellertid att genast uppsöka sin dam. Hur hon blifvit kvitt den kavaljer, som förut engagerat henne, förstod han ej och brydde sig ej häller om att efterforska; hennes vackra, juvelsmyckade

arm hvilade nu mot hans, och en ofrivillig känsla af triumf och stolthet genomflög honom, då han gick ut i balsalen, följd af icke få afundsjuka och förvånade blickar.

— Ni gjorde mig nyss en fråga, — sade han vänligt, nästan ömt, ty den unga flickans närhet och det ytterst angenäma i hela situationen förjagade alla känslor af oro och missnöje. — Jag hann ej att besvara den, men jag har nu hela tiden tänkt därpå . . .

Hon vände sig emot honom med ett strålande leende.

— Och ni har också lyckats uttänka något svar?

— Till en viss grad. Ni har naturligtvis rest mycket?

— Åhja, — svarade hon skrattande, — tillsammans med min mor har jag i en järnvägskupé genomfarit alla de länder, som det hör till goda tonen att ha sett. Jag har också tämligen reda på alla de märkvärdigheter resehandböckerna upptaga . . .

— Det kallar jag ej att resa, — svarade Örnfelt leende, — det kallar jag att fullborda sin uppfostran. Tro mig, det ger er ingen annan behållning än en liten »bouquet» på er edukation. Nej, ni skall bosätta er utomlands, vistas i ett land under en längre tid, tränga in i folkens karaktär . . . studera *mänskligheten*, med ett ord sagdt . . . Ni är ung, rik och oberoende, — använd dessa förmåner till någonting annat än att vara baldrottning och öfverglänsa edra jämnåriga med lysande toaletter. Har ni tänkt på, hvilken lycka det ligger i att som ni vara i ostörd besittning af dessa härliga egenskaper?

— Ja, — svarade hon allvarligt, — jag tänker ofta härpå... det fins till och med stunder, då tanken på min lyckliga ställning i lifvet nästan tynger mig som ett ansvar.

— Ännu en sak, . . . började han, men måste genast afbryta, ty det var nu deras tur att dansa ut.

De dansade ett hvarf, och så snart de återvändt till sin plats, kom en kavaljer för att bjuda upp Emérence till den tur som nu ordnades. Då denna var slut och Emérence ett ögonblick hunnit draga andan, blef hon genast afhemtad till den nästa. Äfven Örnfelt var oupphörligt engagerad.

Så höllo de på en stund. Emérence dansade mekaniskt och märkte knappast hvad hennes kavaljer sade; i hennes

öra ljödo oupphörligt Örnfelts sista ord: »ännu en sak», . . . likt en melodi, som blifvit afbruten och hvars fortsättning hon längtade att få höra.

— Tycker ni ej, — sade hon, då de slutligen bägge två hvilade några sekunder, — att detta är tråkigt? Vi få ju icke tala ett ord med hvarandra. Jag är dessutom trött af värmen, jag känner att jag ännu icke är riktigt återstäld från min sjukdom. Om ni ej har något däremot, så afstå vi från hela kotiljongen och gå och sätta oss där inne? — hon utvisade med hufvudet ett litet blomsterrum på andra sidan salen.

Örnfelt tyckte icke om hennes förslag, men han ansåg sig icke häller kunna afböja det, så mycket mindre som hon verkligen såg blek och öfveransträngd ut.

— Om ni så önskar, — svarade han något stelt, i det han steg upp, bjöd henne armen och förde henne in i det utpekade rummet, där de togo plats i en liten soffa under tvänne praktfulla bladväxter.

— Nu skola vi fortsätta vårt samtal, — utropade Emérence ifrigt, — hvad var det ni ville säga mig, då vi blefvo afbrutna? »Ännu en sak», började ni?

— Hvad jag ville säga er, — upprepade han med en viss otillgänglig stelhet i röst och blick, som pinsamt berörde Emérence, — ja, sannerligen jag det mins. Hvad talade vi om?

— Jo, ni höll på att ge mig goda råd, — svarade Emérence, och en plötslig, för henne ovanlig skygghet gjorde hennes röst nästan tveksam. — Ni sade, att jag borde resa... därefter började ni: »ännu en sak», men jag fick aldrig veta hvad.

— Ah, jaså! — utbrast Örnfelt lifligare, liksom hade det ämne hon vidrört genast väckt hans intresse. — Jo, det fins någonting, på hvilket ni kan offra edra krafter, utan att ha kastat bort dem förgäfves, ett fält, där ni kan utöfva en storartad verksamhet, lika gagnelig för andra som tillfredsställande för er själf. Jag menar, — välgörenheten.

Hon skakade på hufvudet och gjorde en afvärjande rörelse med solfjädern.

— Den moderna filantropien tilltalar mig icke. Dessa fruntimmer, som ställa till basarer och gå omkring med listor för fattiga och ordna asyler, ha aldrig varit sympatiska för mig. Det är så mycken humbug häri, så många andra passioner man tillfredsställer under välgörenhetens mask . . .

— Ack, min fröken, — svarade Örnfelt med en axelryckning, — det hörs, att ni lefver i en småstad, ni ser allt i smått! Hvem talar om fruntimmer, som ordna basarer och societetsspektakel, — det är visserligen ganska välmenande, och, tro mig, äfven om det fins många dåliga motiv för ett dylikt slags välgörenhet, fins det också flere goda. Nej, ni måste se saken i stort, om ni skall förstå mig! Ni skall inte fixera oväsentliga bisaker, som ingen roll spela, utan fästa er vid själfva *tidstecknet*, det vill säga den välgörenhetsanda, som, likt ett allmänt medvetande, mer och mer griper omkring sig bland folken och som i mina ögon ger nutiden en prägel af ljus och förhoppning, som ingen annan tidsålder haft. Denna välgörenhet, denna allvarliga, verksamma sträfvan att rädda olyckliga bröder, skulle jag vilja kalla frukten af de frön vår frälsare en gång utsådde, och som under århundraden legat och grott i människoslägtets sinne, — och tro mig, den har en större betydelse för framtiden än ni kan ana! Ty den har sin grund i det renaste och bästa inom oss: kärleken till alla, — och den skall en gång antaga formen af det, hvarefter vi alla sträfva: lyckan. Vi skola en gång blifva lyckliga, då vi lärt oss förstå, att den egoistiska lyckan, d. v. s. den personliga, egentligen är olycka, och att den sanna lyckan endast kan bestå i att, om jag så får uttrycka mig, kunna vidga vår känslovärld utöfver det egna jaget. Men det är så få, som förstå detta, — och ännu färre som känna det. Nu invänder ni kanske, att det ligger någonting sjukligt, någonting af asketism i ett dylikt försakande af lyckan? Om ni ville göra, som jag ber er: resa, studera lifvet, ni skulle få se saker, som ni häpnade öfver! Jag skulle kunna berätta för er om unga kvinnor af den bästa familj, vackra, intagande, som i sina härligaste ungdomsår med hänförelse omfattat tanken att egna sitt lif och sina krafter åt de lidande. Jag medger, att här hemma påträffar ni icke ofta en dylik företeelse, men i de stora

kulturländerna, där brotten äro större och det moraliska eländet mera frätande, där är entusiasmen också varmare och offervilligheten större än här!

Hon lyssnade andlös på hans ord. Det nedstämda uttrycket i hennes ögon försvann genast och lemnade rum för ett intresseradt, forskande. Det märktes, att han förstått gripa strängar i hennes själslif, — kraftiga, välljudande strängar, — hvilka blott behöfde stämmas för att gifva ifrån sig sköna toner.

— Ni uttalar tankar, som jag själf aldrig tänkt ut, — sade hon med låg röst, — känslor som flugit igenom mig, stämningar, som ibland berört mig som någonting på en gång ljuft och stort. Men — tillade hon, något upprörd och tvekande, — tror ni verkligen, att jag, eller öfver hufvud taget någon kvinna, har kraft . . . jag menar . . . tror ni, att lifvet verkligen kan tillfredsställa utan . . . personlig lycka? — Tror ni inte, att man har rättighet, ja till och med skyldighet att *först* söka den?

— Jag vet inte. Det är ju olika med olika naturer. Det fins en del naturer, veka, svärmiska, försjunkna i sig själfva, som aldrig kunna upphöra att söka den personliga lyckan, som famla därefter i sista lifsminuten, — eller passionerade, hänsynslösa, som *måste* ha den och som duga till intet utan den. Men jag tror icke, att jag misstar mig, då jag säger att *ni* kan lefva förutan den.

Hon slog hastigt ned ögonen, ty hon förmådde ej uthärda hans blick, som lugn och forskande fästes på henne. Hon förstod ej hvarför, — ty hon kunde ej gripa en enda klar, utredande tanke, — men hon kände, hur hon vid hans sista ord genombäfvades af en namnlös smärta och på samma gång af någonting ljuft, nästan lyckligt.

— Men tror ni, — sade hon slutligen med låg röst och utan att se på honom, — att ett dylikt försakande af den egna lyckan, kan ske . . . utan smärta . . . tror ni, att man kan göra det med glädje och hänförelse?

— Jag tror, — svarade han allvarligt, — att det fins en smärta, som i sig gömmer den högsta och renaste glädje.

Hon studsade vid hans ord. Detta uttalande af de

sväfvande känslor, som rörde sig inom henne, föreföll henne nästan profetiskt.

De sutto några sekunder tysta. Hon kände, att de nått denna gräns för förtrolighet, för personliga och, om än beslöjade, likväl tydliga hänsyftningar, bortom hvilken man ej går utan att komma i ett innerligare förhållande till hvarandra, och hon vågade ingenting mera säga. Äfven han tycktes erfara något dylikt, ty han bytte plötsligen om samtalsämne, började tala om intresselösa bagateller, och sedan de en stund på detta sätt underhållit det tynande samtalet, öfvergick han till mera för henne roande fakta, beskref sina resor, talade om frälsningsarmén, miss Booth, om hvilkens uppträdande i Paris han varit med, etc.

Hon lyssnade på hans berättelser med ett intresseradt småleende och inflickade då och då sina egna anmärkningar, men allt emellanåt flög öfver hennes ansigte ett grubblande, vemodigt uttryck, som om hon lyssnat på hans stämma, betraktat hans ögon och velat intränga i hans innersta tankar, men icke hört hvad han sade.

Efter kotiljongens slut förde han henne in i salongen; strax därpå sade han henne farväl och smög sig bort ifrån balen, utan att taga afsked af någon, icke ens af baron Hochstedt, som hela tiden spionerat på honom och gnuggat händerna af förnöjelse öfver den lyckliga utgång hans hemliga anläggningar tycktes taga. — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Då Örnfelt följande afton kom hem, efter att ha superat tillsammans med några af sina vänner, lågo på hans skrifbord tvänne bref, det ena med hans mors välkända handskrift, det andra med en för honom obekant stil. Han kastade en undrande blick på det sistnämnda, bröt därefter hastigt moderns bref och genomögnade det för att se, att allt stod väl till hemma. Men därefter lade han det ifrån sig, han kunde ej ordentligt genomläsa det, så nyfiken var han att få veta, hvem den okände brefskrifvaren var.

Det fans intet monogram på kuvertet, som var af tjockt, engelskt papper och svagt parfymeradt. Örnfelt betraktade ett ögonblick forskande sitt namn, skrifvet med en kraftig, ytterst karakteristisk stil, därefter slet han häftigt upp brefvet.

Det var från Emérence. Hon sade honom häri, okonstladt och öppet, att deras sista samtal gjort ett outplånligt intryck på henne, att det uppväckt ett redan till hälften fattadt beslut, och att hon icke kunde uthärda tanken att ej återse honom, då ingen mera än han skulle kunna råda henne och gifva henne tillfredsställande svar på de många frågor och spörsmål, hvilka ännu plågade henne.

»Om ni hyser något intresse för mig och min framtid», fortsatte hon, »så kom i morgon afton på stora teatern, i första radens oxöga, där jag och min mor sitta. Kommer ni ej, är det ett tecken att vi ej mera träffas, och jag skall förstå att respektera edra skäl. Men hur det än må gå, får ni icke anse mig djärf och okvinlig. Jag har aldrig kunnat förstå, att det ligger något okvinligt i att vara sann och öppen; och jag tror icke, att en kvinna förnedrar sig genom att erkänna en sympati, som är fri från alla biafsigter, alla fordringar. Detta skulle världen, den värld hvari jag lefver, icke förstå; den skulle kasta sten på mig, om den visste att jag skrifvit detta bref, — men jag vet, att *ni* förstår mig, jag vet att ni, äfven om vi ej mera återses, aldrig skall missbruka mitt förtroende.» —

Då han slutat läsa, satt han en stund orörlig och stirrade framför sig. Han var så häpen öfver detta bref, att han icke kom sig för att tänka någonting klart, men på samma gång tyckte han, att det icke alls kommit oväntadt, han kände att han egentligen hela dagen haft liksom en förnimmelse af, att han inom kort på ett eller annat sätt skulle få höra af Emérence. Det rent mänskliga hos honom fann hennes bref så naturligt, så enkelt, trots alla de djupa känslor, som doldes under hennes lugna ord, att han ögonblickligen värmdes däraf, men världsmannen kände sig i början något förvirrad öfver detta ovanliga sätt att gå till väga.

Han steg upp och gick ett slag genom rummet; därefter satte han sig ånyo vid skrifbordet, sköt undan Emérence's bref och började ifrigt genomläsa moderns. Det var som alltid ömt och kärleksfullt, men mera än vanligt gick därigenom en anda af vemod och oro för framtiden. Hon sade icke rent ut i tydliga ord, men det märktes, att hon led af ekonomiska bekymmer och af att icke med sina

döttrar kunna uppträda så, som hennes ställning i samhället fordrade. Äfven uttalade hon ett par gånger en fruktan för, att sonens diplomatiska bana skulle bli stängd till följd af deras mindre lyckliga pekuniära förhållanden.

Detta bref tycktes pinsamt beröra Örnfelt; hans blick blef mörk och otålig, ett djupt veck lade sig mellan ögonen, han reste sig häftigt upp och började att ånyo promenera af och an genom rummet.

Hvarför hade moderns bref kommit just nu? Han såg häri ett hemlighetsfullt ingripande af ödets hand, som honom själf omedvetet ögonblickligen verkade på honom. Han kände, att han stod framför ett af dessa kombinerade förhållanden i lifvet, som just genom det egendomliga i helt och hållet skilda inflytandens sammanträffande låter oss tro på någon mystisk, öfvernaturlig krafts ingripande i vårt öde. Å ena sidan moderns bekymrade bref, och, som ett svar på den frågande oron däri, den lysande framtid, de glänsande bilder af lycka och skönhet, som så småningom, frestande och farliga, grepo hans fantasi, tände de slumrande njutningsbegären och upphettade hans äregirighet.

Ett giftermål med Emérence skulle gifva honom allt hvad han kunde begära af lyckan. Hans af naturen äregiriga lynne skulle ej mera behöfva dämpas, han skulle fritt kunna öfverlemna sig åt sina hemliga drömmar om storhet och framgång.

Och främst af allt: han skulle bereda sin mor och sina systrar en lycka, sådan, att blotta föreställningen därom fylde honom med glädje. Det var denna sista tanke som gaf lif och form åt frestelsen, hvilken måhända annars blott hade farit igenom honom som en oroande, lätt kväfd stämning.

En skara skiftande känslor och tankar strömmande in på honom. Han märkte, att han småningom, nästan mot sin vilja, nalkades en af dessa själsstrider, där icke blott tvänne motsatta begär kämpa mot hvarandra, utan där alla våra böjelser, alla de hemligaste instinkter och möjligheter såväl till godt som ondt, hvilka annars ligga slumrande, väckas till lif, sättas i rörelse och draga oss in i en hvirfvel, där vi ej mera finna oss själfva, där vårt eget

jag, det som utgör själfva grundtonen i vårt väsende, så ofta går ohjälpligt förloradt.

Han försökte att kämpa emot denna hvirfvel, att slita sig lös ur den, att bibehålla jämvigten och känna sig lugn och kall. Men förgäfves! Denna frestelse, som mer och mer bemäktigade sig hans fantasi, grep honom som ett slags rus. Lifvet bjöd honom ju allt hvad en dödlig kan begära: skönhet, rikedom, en lysande ställning — han behöfde blott utsträcka handen, taga emot — och allt var hans! Kunde han, borde han försaka?

Plötsligen liksom hejdade han sig i denna grubblande yrsel, som dragit honom omkring på en mängd skilda områden och inom några sekunders förlopp framtrollat för honom de mest lysande scener, på detta halft otydliga, halft skarpt klara sätt, som karakteriserar en dylik, otyglad fantasilek. Det kom öfver honom en fasa för sig själf, en fasa öfver, hur litet man ändå känner sitt eget jag, förrän lifvet sätter en på prof. Hvilka hemligheter gömmer man icke i själfva verket inom sig? Man skapar åt sig åsigter och principer, efter hvilka man tror sig alltid skola handla, och när pröfningen kommer, resa sig de okända makterna inom en, och man står inför sitt eget jag liksom inför något främmande, okändt, som inger en bäfvan och motvilja! Fins det i själfva verket en människa, som kan säga: så och så skulle jag handla under de och de förhållandena? Nej och tusen gånger nej, ty om någon säger det, så ljuger han, bedrar sig själf — emedan ingen vet, hurudan han är! Och fins icke inom hvarje människa ämne till *allt*, har icke möjligheten till det största brott någon gång farit igenom det renaste hjärta, fastän tillfället icke då varit framme och gripit och befruktat denna möjlighet?

Det kom för honom så pinsamt tydligt, hur alla människor röra sig om hvarandra i en ständig, oafbruten förställning, hur hvar enda människa i själslifvet gömmer någon fruktansvärd hemlighet, som endast behöfver ett motsvarande tillfälle för att bryta ut.

En verklig förtviflan grep honom. Medvetandet om tillvaron af dessa lumpna njutningsbegär, denna fåfänga och ärelystnad, som han aldrig känt så häftigt som nu, kom honom att gråta af sorg och harm. Han kastade sig i en soffa och tog fram sin älskarinnas porträtt, som han alltid

brukade bära på sig. Länge och med brinnande blickar stirrade han därpå, liksom ville han ur de välbekanta kära dragen hämta kraft att bortjaga de fantasispöken, som plågade honom.

— Nej, älskade, — mumlade han halfkväfdt — icke med den blicken ... se icke på mig med den blicken ... du har ännu intet att förebrå mig ... med mitt hjärta har jag icke varit dig otrogen ... jag svär dig det ... det är blott mina tankar ... och tankarna, tankarna, hvem råder öfver dem... hvem vet hvart de fara ... hvem binder eller löser dem... Och dock ... du ser på mig, som om du ville gråta ... eller är det därför att jag själf gråter? Ack, Marie, Marie ...

Hans röst öfvergick i en snyftning, han pressade porträttet mot sina läppar och kysste det lidelsefullt.

Ett obeskrifligt lugn kom öfver honom; de upprörda vågorna i hans själ sjönko till ro. Minnena af deras kärlek, af den lilla, för världen okända tillflyktsort, där de njutit så många oförgätliga, lyckliga stunder, uppstego för honom som ljusa bilder ur ett fjärran töcken, och hela hans varelse genomilades af en smekande domning, en outsäglig längtan.

Men midt igenom detta ljufva lugn, som kom honom att småle åt sina föregående känslor, flög plötsligen, — häftigt och hårdt, liksom hade en ond ande hviskat den, en tanke: hvarför alls behöfva försaka? Hvarför icke ega dem bägge? De skola bägge afguda dig, och *hon* skall förlåta, hon måste det ... hon kan ej vilja annat än din lycka ... och hvad betyda yttre band, då hjärtat ...

Men i det samma steg Emérence's bild upp för honom i all sin kyska skönhet, så tydlig, så lefvande, som om den frammanats genom ett trollslag. Han tyckte, att den unga flickan såg på honom strängt och förebrående; hans sårade och oroade samvete fördömde honom, därför att han tillåtit sig hysa en så lumpet egoistisk tanke.

Och fastän han ej hunnit tänka ut den, fastän den blott genomfarit honom som en af dessa möjligheter, med hvilka man i frestelsens stund ibland nästan kan finna en njutning att plåga sig själf, kände han sig dock digna af blygsel däröfver, och han sköt den ifrån sig som någonting vedervärdigt, någonting som man ej ens vill tillåta sig att betrakta.

Denna sista känsla af straffande förakt för sig själf verkade lugnande och afkylande på honom. Han blef herre öfver sin upprörda fantasi, de gycklande, frestande bilderna veko undan, och han kunde mera opartiskt bedöma sig själf. Han kände då, att hans hjärta egentligen aldrig berörts af Emérence; hon hade satt hans fantasi i rörelse, hon hade väckt ett visst deltagande, vänligt intresse hos honom, men icke mera, — då däremot *den andra*, hon, som han aldrig kunde glömma, trots afståndet, trots den tid som förflutit sedan han sist såg henne, ännu satte hans blod i svallning och fylde honom med en tjusande längtan.

— Jag har segrat, — tänkte han med ett lyckligt, nästan medlidsamt leende öfver sin föregående svaghet, — och jag kan återkomma till dig, jag kan möta din blick utan att behöfva ljuga, ty med mitt hjärta har jag aldrig varit otrogen mot dig — aldrig!

Efter en stunds förlopp gick han till hvila; han ville ej tänka eller grubbla mera, och han hoppades, att sömnen skulle komma honom till hjälp.

Men sömnen ville ej infinna sig. Han blef orolig, febervaken, tankarna kommo igen, skarpa och liksom hviskande omkring honom i mörkret och tystnaden. Han kände, att frestelsen i själfva verket blott var döfvad, icke öfvervunnen.

Förtviflad, upprörd, tände han ljus, tog en bok och började läsa, för att komma ifrån dessa plågsamma föreställningar. Men mellan orden, hvilkas mening han ej förmådde uppfatta, såg han oupphörligt Maries ansigte med de ljufva, sorgsna ögonen, hvilkas blick tycktes fråga honom: »Var då ej min kärlek, var då ej den lycka du fann hos mig, och som du aldrig skall kunna glömma, var den då ej värd offret af en yttre glans, af tomma, förgängliga ärebetygelser?»

Han slog häftigt igen boken, steg upp, klädde på sig och började promenera af och an genom rummet. Det lönade ej mödan att försöka vare sig sofva eller läsa . . .

Icke förr än klockan fyra gick han till hvila, men somnade genast djupt.

Då han vaknade följande morgon, var all tvekan förbi; han kände, att han både för sin och Emérence's skull ej mera hade rättighet att återse henne. — — — — — — —

Men då aftonen kom, då han visste, att Emérence satt och väntade honom, greps han af emotståndligt begär att, själf osedd, få se henne. Det kval han genomgått denna natt och som under hela den följande dagen efterlemnade ett djupt vemod i hans sinne, kom honom att känna en aggande längtan att äfven få se, hur hon led. Medvetandet om det intryck han gjort på den unga flickan hade dessutom väckt en alldeles egendomlig känsla hos honom: en önskan att kunna bereda hennes lycka, en beundran för henne, ett deltagande i hennes öde, som icke var utan en skiftning af ömhet. Han ville se henne i detta ögonblick; han anade den smärta hon skulle komma att känna, och han ville i hennes själfulla ögon utforska den riktning hennes kommande lif skulle taga . . .

Han gick ned till teatern och skaffade sig en parkettloge, midt emot oxögat, der Emérence och hennes mor redan sutto. Han hade en skarp kikare, och med tillhjälp däraf kunde han, från sin undangömda plats, tydligt se den unga flickans ansigte och uttryck, utan att själf bli sedd.

Pjesen — det var Hugenotterna som spelades — hade redan pågått en god stund, men Emérence tycktes ej se eller höra hvad som tilldrog sig på scenen. Hennes blick var för det mesta riktad ut åt salongen, ned på parkett, med ett passioneradt, letande uttryck. Ibland ryckte hon nästan omärkligt till och vände ansigtet in åt oxögat, liksom väntade hon att någon skulle komma. När hon sedan återtog sin förra ställning, hade hennes blick liksom slocknat, och kring munnen låg ett smärtsamt drag af gäckad längtan.

Örnfelt observerade henne hela kvällen; det var som om en trollkraft hållit honom kvar, han kunde ej taga sin blick från hennes ansigte, som blef allt mera blekt och allvarligt för hvarje timme som gick, utan att tillfredsställa hennes längtan. Så småningom försvann det forskande och väntande uttrycket ur hennes ansigte; ett drag af upprorisk, vild förtviflan flög ett par gånger däröfver, sammanpressade ögonbrynen och kom hennes läppar att darra. Hon reste sig hastigt upp, modern böjde sig emot henne och hviskade någonting, men hon skakade blott på hufvudet, gjorde en afvärjande rörelse med handen och försvann i fonden af oxögat.

Örnfelt var så upprörd, att han måste taga kikaren från ögonen och borttorka de tårar, som bröto fram. Han tyckte sig höra hennes kväfda snyftningar ur den mörka bakgrund, hvari hon försvunnit, och han kände hennes sorg som en bitter förebråelse. Detta, att själf åse den smärta han tillfogade, att med ett känsligt sinnes intuition steg för steg följa utvecklingen af det kval han själf beredde, öfversteg hans krafter. Han kunde knappast hålla tillbaka de snyftningar, som arbetade inom honom, han ville skynda bort för att slippa se den unga flickans ansigte, — och ändå stannade han kvar och längtade med brinnande ifver efter att ånyo få se det . . .

En lång stund förgick utan att någon syntes till i oxögat; äfven modern var försvunnen, han började till slut tro, att de bägge två lemnat teatern. Slutligen visade de sig igen och återtogo sina förra platser. Emérence var nu fullkomligt lugn; hvarken längtan eller oro funnos kvar i hennes blick, men det syntes, att hon hade gråtit, hennes ögon sågo trötta och fuktiga ut. Hon lutade hufvudet i handen och stirrade frånvarande inåt scenen, der Raoul nu kämpade mot Valentines förtviflade försök att hålla honom kvar.

Då pjesen var slut, stod Emérence några ögonblick orörlig, lutad mot kanten af oxögat, medan artisterna flere gånger inropades. Det starka gasskenet föll öfver hennes gestalt och ansigte; någonting af en hög, stilla sorg låg öfver hela hennes varelse, en gång lät hon blicken hastigt irra genom salongen, medan ett uttryck af en sista förhoppning flammade till i hennes drag, men så böjde hon hufvudet bakåt och tillslöt ögonen, liksom ville hon vända bort sig från allt och försjunka i sig själf . . .

Då hon såg upp, var hennes ansigte underbart lugnt; öfver munnen låg ett energiskt, nästan hårdt drag, och i hennes mörka ögon lyste liksom en återglans af någonting stort och skönt, som vaknat i hennes själ och som gifvit henne kraft att besegra stundens lidande.

Två år senare befann sig legationssekreteraren Örnfelt i Stockholm på genomresa till Petersburg. Han ämnade ej stanna i staden mera än öfver en dag, och han gjorde följaktligen inga visiter, men han kunde dock ej motstå sin ön-

skan att trots brådskan uppsöka sin gamle vän, baron Hochstedt.

Han fann baronen sig oföränderligt lik; pratsam, liflig och i de minsta detaljer bevandrad i Stockholmslifvets tilldragelser. Trots en bestämd föresats att göra besöket helt kort, kvarstannade Örnfelt också i nära tre timmar hos baronen.

Han kom sig dock icke för att fråga om *det*, som egentligen varit förnämsta motivet till hans besök. Slutligen, då samtalet ett ögonblick afstannade, framkastade han med sitt vanliga lugn, bakom hvilket baronen dock tyckte sig skymta en viss rörelse:

— Nå, och fröken Emérence? Hon befinner sig väl, hoppas jag?

— Ja, sannerligen jag det vet! — svarade baronen med en axelryckning. — Jag har icke sett henne på flere månader.

— Men hur är det möjligt? Säsongen är ju knappast slut?

— Ah, det är sant, — du har då icke hört, att Emérence nästan helt och hållet öfvergifvit sällskapslifvet?

— Nej, det har jag icke hört. Hon har väl icke tagit slöjan häller? — svarade Örnfelt skrattande, drifven af ett begär att skämta med sin egen sinnesrörelse, som han hade mer och mer svårt att dölja.

— Jo, — fortfor baronen allvarligt, — redan förra vintern drog hon sig ofta undan balerna, och när hon bevistade dem, var hon merendels stel och tyst. Jag kan datera förändringen i hennes sätt ifrån en viss dag, då jag presenterade en af mina bästa vänner för henne, — tillade baronen och fixerade skarpt Örnfelt. — Nåväl, i vinter har hon alldeles öfvergifvit sällskapslifvet, hon egnar sig med passionerad ifver åt välgörenhet. Fastän hon blott är tjugutvå år, är hon besluten att aldrig gifta sig och har redan utdelat oräkneliga korgar.

De bägge herrarne sutto några ögonblick tysta.

— Du ångrar dig icke? — sade baronen slutligen med låg röst, i det han lade sin hand på vännens axel och såg honom in i ögonen.

— Nej, — svarade Örnfelt, utan tvekan, — en kvinna sådan som Emérence måste man ge allt eller intet. Och jag

kunde ej gifva henne allt. Men jag tror, att jag beundrar henne mera, än jag beundrat någon kvinna, — en enda undantagen.

— Ack min vän, hon är en ängel! — utbrast baronen på sitt entusiastiska, lifliga sätt. — Att se denna sköna varelse, som haft hela världen för sina fötter, självmant afstå därifrån och i stället egna sin ungdom, sitt lif åt de fattiga och olyckliga, och att se med hvilket brinnande intresse hon gör det, — — det är en härlig, en upplyftande syn! Världen kallar henne excentrisk, exalterad, nåväl, det är sant, hon är det, hon är ej lik dessa hvardagsmänniskor, åt hvilka man kan gäspa ihjäl sig, och de skola häller aldrig förstå henne — — — men i mina ögon är hon stor! Hon erinrar mig om forna, bättre tider, om dessa heliga kvinnor, som endast lefde för Gud och för de lidande, och som kyrkan slutligen upptog i sitt sköte som helgon!

Örnfelt svarade ej, han smålog flyktigt åt baronens långa tal, med hvilket denne passade på tillfället att ge en snärt åt tidens ondska. De sutto åter en stund tysta, sedan började de tala om likgiltiga ämnen, därefter steg Örnfelt upp och tog farväl af sin vän. — — —

Det var en underlig känsla af på en gång smärta och lycka, som fylde Örnfelt, då han några timmar senare stod på ångbåtens däck och såg Stockholm aflägsna sig i fjärran. Det föreföll honom, som om han där kvarlemnat något af sin själ, en tanke, som varit hans, som han en stund på en yrande bal, med dansmusiken och det ytliga pratet omkring sig, gifvit en annan, och som denna andra förstått att taga emot, gifva lifskraft i sin egen själ och utveckla till någonting stort och skönt. Det föreföll honom, som om, hvart han än fore, hur mycket tid och rum än skulle komma att skilja honom och Emérence, de dock för alla tider på ett hemlighetsfullt sätt voro bundna vid hvarandra genom en ömsesidig tacksamhetsskuld: hon vid honom för den tanke han väckt i hennes själ, och han ännu mera vid henne, därför att hon gifvit lif åt hans tanke . . .

Länge satt han på däcket och grubblade. Kvällskymningen öfvergick i nattens mörker, stjärnorna tändes den ena efter den andra, ända tills slutligen hela rymden var öfver-

sållad af gnistrande stjärnor och sakta flammande ljustöcken. Öfver vattenytan sväfvade en lätt dimma, som i mörkret antog fantastiska former, än närmade sig fartyget, än flög framför det, som en flytande, sagolik stad. Borta vid horisonten syntes obestämda ljus, som hastigt tändes och släcktes, sköto upp öfver himlaranden och så plötsligt försvunno i djupet. Natten var lugn och tyst; icke en rörelse i vattnet, blott ångbåtens stampande och det melodiska ljudet af vattnets frasande efter fartyget.

Denna högtidliga, frigörande känsla, som natthimlen och hafvet utöfva på sinnet, denna förnimmelse af den oändlighet som omger oss, och som på en gång trycker och upplyfter, grep häftigt Örnfelt. Det vemod han nyss erfarit försvann helt och hållet; tanken på Emérence's öde sammansmälte med ögonblickets förnimmelse af någonting stort och kärleksfullt och fylde honom med en oändlig lycka.

En slump? ... Nej, det kunde icke vara en slump, detta korta sammanträffande, genom hvilket ett helt lifs riktning bestämdes. Det ligger en djup, gränslös betydelse i sådana ögonblick, då tvänne själar, om blott för en sekund, gripa in i hvarandra, för att gifva och taga af hvarandras tankar. Hvad som väckes till lif då, vare sig af godt eller ondt, det kan ingen bestämma, ty det sker hemlighetsfullt som befruktelsens under, men det kan växa ut till något stort — godt eller ondt. Detta är lifvet, det högre, andliga lifvet, samlifvet i mänskligheten, som gör att ingen lefver ensam, ingen drar sig undan skulden att han höjt eller sänkt dem som kommit i hans väg ...

Åter kände han inom sig liksom ett nytt svall af lycka och tacksamhet. De äregiriga drömmar om framgång och utmärkelse, som marterade honom i stunder af svaghet, föllo sönder som stoftbilder. Han tänkte på Marie, — — — på Emérence, på natten och tystnaden omkring honom — — hvad betydde allt annat mot dessa tankar, mot denna känsla af kärlek, som nu fylde hans bröst?

Han såg upp mot himmelen. Och öfver honom hvälfde sig den gränslösa rymden, med sina millioner stjärnor, sitt eviga lugn, som ett gensvar på hans tankar.

Persontrafiken och biljettprisen å statens järnvägar.

Det är icke riktigt lämpligt att i en populär tidskrift komma med en massa sifferuppgifter. Måhända skall därför mången af Ny Svensk Tidskrifts läsare vara färdig att vid blotta åsynen af de många och torra siffrorna i denna uppsats slunga tidskriftshäftet å sido.

Till dessa tidskriftens läsare ställa vi den bönen: Ögnen dock igenom sifferkolumnerna. I skolen då, hoppas vi, medgifva, att siffrorna här äro vältaligare än många ord och att det varit nödvändigt att anföra dem för att rätt belysa den sida af det inom järnvägsförvaltningen rådande systemet, som vi här behandla, persontrafiken och biljettprisen å statens järnvägar.

1.

Den första fråga, som härvid framställer sig, är den: huru stora äro statens järnvägars inkomster af och utgifter för persontrafiken? Enligt trafikstyrelsens berättelse uppgingo inkomsterna 1885 för sålda personbiljetter och för resgodsöfvervigt till 7,180,721 kr. Räknar man halfva inkomsten för resgodsöfvervigt på snälltågen och hela inkomsten för trupptransporter på de blandade tågen, så utgjorde inkomsten af persontrafiken å snälltåg i rundt tal 3,220,000 kr. och å blandade tåg 3,961,000 kr.

Kinkigare är att komma till rätta med utgifterna. Enligt samma berättelse uppgick antalet vagnskilometer — d. v. s. det antal kilometer, som samtliga begagnade vagnar genomlupit under året — till 20,572,000 å snälltåg och 38,647,000 å blandade tåg; antalet tågkilometer åter, d. v. s. det antal kilometer alla tåg af ett visst slag genomlupit — till 2,044,000

för snälltåg och 2,681,000 för blandade tåg. Vidare får man af samma berättelse veta, att personvagnarna genomlupit 33,596,000 vagnkilometer, postvagnarna (ungefär) 2,707,000 och fångvagnarna 234,000 vagnkilometer å statens banor.

Utan att behöfva riskera att begå något räknefel af betydenhet, kan man antaga, att hvarje snälltåg icke åtföljes af mer än en godsvagn, denna afsedd för resandes effekter, och att å hvarje blandadt tåg upptages en godsvagn för samma ändamål. Vidare torde man kunna antaga, att hälften af de af postvagnarna genomlupna vagnkilometer kommer på snälltåg och hälften på blandade tåg, samt att all fångtransport sker å blandade tåg.

Utgår man från dessa förutsättningar, finner man genom enkel räkneoperation, att utgifterna för persontrafiken å snälltåg uppgå till ett belopp, som motsvarar 19,218,000 vagnkilometer, och utgifterna för persontrafiken å blandade tåg till ett belopp, som motsvarar 19,103,000 vagnkilometer.

Då enligt trafikstyrelsens uppgift af järnvägarnas samtliga utgifter år 1885 kommo 13·6 öre på vagnkilometer i snälltåg och 11 öre på vagnkilometer i blandade tåg, så uppgingo alltså utgifterna för persontrafiken å snälltåg till 2,613,650 kronor och för persontrafiken å blandade tåg till 2,101,330 kr. eller tillsammans 4,715,000 kr.

Persontrafiken å statens järnvägar har sålunda under år 1885 lemnat en *nettobehållning* af 2,465,000 kr. Till detta belopp har snälltågstrafiken bidragit med 607,000 kr. och trafiken å de blandade tågen med 1,858,000 kr. Medan bruttoinkomsten af persontrafiken uppgick till nära 36 proc. af järnvägarnas hela bruttoinkomst, utgjorde nettoinkomsten af persontrafiken nära 35 proc. af hela nettoinkomsten.

Fördelar man inkomsterna och utgifterna på samtliga passagerarne, så visar sig, att hvarje resande å snälltåg i medeltal betalat 6 kr. 76 öre, medan han vållat järnvägarna en utgift af 5 kr. 50 öre, och att hvarje passagerare å blandade tåg betalar 1 kr. 08 öre, men vållar järnvägarna en utgift af 58 öre. Bortser man från skilnaden mellan snälltåg och blandade tåg, så har hvarje passagerare i medeltal betalt sin biljett med 1 kr. 70 öre och förorsakat järnvägarna en utgift af 1 kr. 14 öre.

Det torde väcka förvåning hos mången, att medelinkomsten för hvarje resande ej uppgår till mer än 1 kr. 70 öre, oaktadt detta belopp icke en gång motsvarar medelpriset å de tre klasserna å snälltåg och blandade tåg för en resa af 3 mil. Anledningen härtill är lätt att finna. Det är så få, som färdas längre sträckor å järnväg. Enligt uppgifterna i trafikstyrelsens berättelse reste hvarje passagerare i medeltal blott 44 kilometer. På tredje klass blandade tåg utgjorde medeltalet blott 30 kilometer, å första klass snälltåg åter 307 kilometer.

Det skulle ur många synpunkter vara af stort intresse att känna några närmare detaljer angående den väglängd, som de resande tillryggalägga å statens järnvägar, men beklagligtvis saknas därom alla uppgifter. Genom en något inveckladkalkyl kan man dock vinna en relativt ganska noggrann kunskap härom. Som bekant är lägsta biljettpriset å III kl. 20 öre, å II kl. 30 öre och å I kl. 50 öre eller i medeltal 33 $^{1}/_{3}$ öre eller afgiften för omkr. 6 kilometer. Då de resandes antal å blandade tåg utgjorde 3,576,097, måste således dessa tillsammans erlägga minst 1,192,032 kr. I verkligheten hafva de betalt 3,747,540 kr., hvadan återstår ett belopp af 2,555,508 kr.

Detta sistnämda belopp motsvarar det medelpris för de tre klasserna å blandade tåg, som 97,353 passagerare hafva att betala för en resa af 500 kilometer, eller 121,691 för 400 kilometer, eller 162,256 för 300 kilometer eller 243,382 för 200 kilometer eller 486,763 för 100 kilometer eller 973,525 för 50 kilometer eller 1,947,050 för 25 kilometer. Lägger man härtill den afgift för omkring 6 kilometer, hvarje passagerare har att erlägga, finner jag, att ett antal af högst 97,353 personer kunnat resa öfver 506 kilometer, ett antal af högst 121,671 öfver 406 kilometer o. s. v. Medeltalet af dessa beräkningar utvisar, att högsta antalet resande, som kunnat färdas följande väglängder, är:

öfver	31	kilometer	278,136
»	56	»	139,068
»	106	»	69,534
»	206	»	34,767
»	306	»	23,178

öfver 406 kilometer	....	17,384
» 506 »	....	13,908
	summa	575,975.

Att dessa siffror långt öfverskrida maximum, framgår däraf att de förutsätta, att tre millioner af passagerarne skulle ha färdats blott 6 kilometer. Att så icke kan ha varit förhållandet är påtagligt. Flertalet af dessa torde ha rest öfver 6, men mindre än 30 kilometer. Otvifvelaktigt skulle man komma närmare sanningen genom att minska de ofvan anförda siffrorna med en tredjedel. Vi bibehålla dem dock oförändrade, ty det är bättre, att de äro för höga än för låga.

Företaga vi en likartad beräkning med afseende på de snälltågspassagerare, som möjligen kunnat ha färdats längre vägsträckor än 100 kilometer, erhåller man följande resultat:

öfver 106 kilometer	....	97,000
» 206 »	....	48,500
» 306 »	....	32,400
» 406 »	....	24,300
» 506 »	....	19,400
	summa	221,600.

Jämför man dessa siffror med hela antalet passagerare. kommer man till ett i många afseenden märkligt resultat: År 1885 färdades på statens banor 3,576,097 personer å blandade tåg — oberäknadt trupptransporter — och 476,056 personer å snälltåg. Af de resande å blandade tåg hafva endast 16 procent färdats längre väg än 31 kilometer. Mer än 106 kilometer hafva endast 4·4 procent af hela antalet rest och längre än 206 kilometer endast 2·5 procent. Af snälltågspassagerarne resa 47 procent längre än 106 kilometer, 28 procent längre än 206 kilometer, 16 procent längre än 306 kilometer och blott 9 procent längre än 406 kilometer. Och dock är detta allt maximital, som rätteligen borde reduceras med en tredjedel.

Att i ett land sådant som vårt, där järnvägsnätet har en så stor utsträckning och där afstånden äro så stora, ett så ringa antal personer begagna sig af järnvägarna för längre resor, måste väcka förvåning. Det manar till eftertanke.

Äro förhållandena å statens järnvägar sådana, att de äro egnade att uppmuntra till längre järnvägsresor?

2.

Tariffen för persontrafiken är som bekant mycket enkel. Biljettprisen stå i direkt förhållande till väglängden. Sålunda betalas å III kl. blandade tåg 3·5 öre och å snälltåg 4 öre för hvarje kilometer, som skall tillryggaläggas.

Denna tariff förefaller vid första påseende så enkel och naturlig, att inga befogade anmärkningar skulle kunna mot desamma göras. Den har för öfrigt både häfd och utländska auktoriteter för sig, ty i de flesta land tillämpas fortfarande denna princip, som är lika gammal som järnvägarna själfva.

Vid en närmare granskning äfven ur blott teoretisk synpunkt visar sig dock denna princip ingalunda vara bygd på rättvisans och billighetens grund.

Tager man i sin hand en tariff för godstrafiken, så finner man, att en ganska betydlig rabatt lemnas vid längre transporter och att rabatten växer i proportion till väglängden. Hvarför, kan man med skäl fråga, erhålla icke också järnvägspassagerarne rabatt, när de resa längre sträckor? Om man exempelvis med ångfartyget Hyperion gör den 18 timmar långa resan mellan Kalmar och Stettin, får man å 1:a kl. betala 20 kr., men gör man med samma ångare den 48 timmar långa resan mellan Stockholm och Stettin, kostar biljetten blott 75 procent mera eller 35 kr., ehuru vägen är 2 1/2 gånger så lång. Hvarför skall det då på järnvägarna kosta 50 gånger så mycket att åka 500 kilometer som att färdas 10? Om jag af en fabrikant köper ett större parti af en vara, erhåller jag rabatt. Hvarför gifva icke järnvägarna det samma?

Endast ett tillfredsställande svar å dessa frågor är tänkbart. Det är: järnvägarna kunna icke lemna någon rabatt vid längre resor, ty kostnaderna för att på järnväg transportera en person växer i samma förhållande som väglängden. Den person, som reser 100 mil, vållar jernvägen 100 gånger så stor utgift som den, hvilken reser blott 1 mil.

Men så är icke förhållandet. Den ringaste eftertanke visar, att en betydande del af de utgifter, som äro förenade

med en järnvägs drift och underhåll, äro alldeles oberoende af den väglängd, som passagerarne färdas eller godset föres.

Sålunda ligger det i öppen dag, att hvarje resande gör två stationer nödvändiga, nämligen en afgångs- och en ankomststation med därtill hörande tjänstemän och betjänte. Om järnvägarna också aldrig hade andra resande än sådana som färdades mellan två närmast hvarandra liggande stationer, skulle dock icke någon reduktion kunna ske i utgifterna för stationernas underhåll eller för stationsbetjäningen. Det samma gäller ock om exempelvis alla utgifter för järnvägarnas öfverstyrelse och administration.

Hvad de öfriga, egentliga transportutgifterna beträffar, så stå icke ens de i direkt förhållande till den väglängd, som passagerarne färdas å banan. Vid persontrafiken är det icke den resande, utan vagnen, som utgör den egentliga enheten. Om nämligen en järnvägsvagn rymmer 33 passagerare, så måste ju transportkostnaden blifva den samma, vare sig i vagnen finnes 1 eller 33 personer. I senare fallet är det järnvägen likgiltigt, i fall alla 33 passagerarne medfölja till ändstationen, eller om exempelvis 10 passagerare afstiga vid den första stationen, 10 vid den andra och 10 vid den tredje samt endast 3 medfölja till ändstationen. En passagerares afstigande vid en mellanliggande station medför en fördel för järnvägen endast i det fall, att en ny passagerare tillkommer och intager den afstignes plats. Detta sker dock ingalunda i regeln. Tåg, som går till eller från en större stad, upptager eller aflevererar successivt sina passagerare, alt efter som det nalkas till eller aflägsnar sig från staden. Ett afgående tåg måste därför i regel innehålla långt flere vagnar än som behöfves, när tåget kommit blott ett par mil från staden, och omvändt måste ett tåg, som är destineradt till staden, gå med icke ens halffylda vagnar ända till de sista stationerna. Att denna omständighet spelar en ytterst betydande roll, framgår däraf, att enligt trafikstyrelsens berättelse endast omkr. 16 proc. af de i bantågens personvagnar tillgängliga platser hafva i medeltal begagnats.

Utgifterna för en järnvägs drift och underhåll fördela sig sålunda i två hufvudgrupper, nämligen stationsutgifter,

hvilka äro fasta och därför böra drabba alla resande och allt gods lika, och transportutgifter, hvilka äro beroende af väglängden. Det gäller sålunda att skilja mellan dessa båda slag af utgifter, men stora svårigheter möta, då man vill söka en utgångspunkt för denna beräkning. För vår uppgift är det emellertid en hufvudsak att icke beräkna transportutgifterna för lågt. På grund häraf anse vi oss böra till denna klass af utgifter hänföra alla utgifter för lokomotiv- och vagnstjänst, med undantag af de s. k. gemensamma omkostnaderna samt utgifter för eldning, belysning m. m. i vattenstationer och lokomotivstall; vidare alla utgifter för transportmedlens underhåll; samt slutligen äfven alla utgifter för utbyte af sliprar och räler, för underhåll af spårväxlar och bangårdsmaskinerier samt hela tågbetjäningens aflöning. Äfven om transportutgifterna så rundligt tilltagas, skulle de dock år 1885 icke hafva uppgått till mer än 6,261,000 kr., medan stationsutgifterna skulle hafva utgjort 6,732,000 kr.

Då samtliga utgifterna för persontrafiken, enligt hvad ofvan är visadt, uppgingo 1885 till 4,715,000 kr. eller ej fullt 36·4 procent af järnvägarnas alla utgifter, komma alltså 2,272,000 kr. transportutgifter och 2,443,000 kr. stationsutgifter på persontrafiken i sin helhet. Häraf belöpte på snälltågspassagerarne 1,259,000 kr. transportutgifter och 1,354,000 kr. stationsutgifter samt på passagerare å blandade tåg 1,012,000 kr. transportutgifter och 1,089,000 kr. stationsutgifter.

Det återstår att fördela dessa utgifter på passagerarne, för att finna huru stor kostnad hvarje resande förorsakat järnvägarna. Vi förutsätta därvid, att passagerarne på de olika vagnsklasserna böra bidraga till utgifternas betäckande i samma proportion som de nu gällande biljettpriserna å olika klasser stå till hvarandra, eller å snälltåg i proportionen 4, 6, 8·5 samt å blandade tåg i proportionen 3·5, 5·25, 7, hvarjämte för trupptransporter antagits proportionen 1·4, enär i medeltal hvarje truppbiljett betalats med ett pris af 1·4 öre för kilometer.

Fördelar man stationsutgifterna efter dessa grunder på antalet passagerare, finner man att hvarje resande borde till dessa kostnaders bestridande betala:

	å snälltåg	å blandade tåg
I kl.	5 kr. 19 öre	56 öre
II kl.	3 kr. 52 öre	42 öre
III kl.	2 kr. 35 öre	28 öre.

Vid en likartad fördelning af transportutgifterna på det antal km., som passagerarne i hvarje vagnsklass färdats, visar sig, att transportutgifterna utgjorde för hvarje personkilometer:

	å snälltåg	å blandade tåg
I kl.	3·4 öre	2·9 öre
II kl.	2·4 öre	2·2 öre
III kl.	1·6 öre	1·5 öre.

Mot dessa beräkningar kan göras den anmärkningen, att ingen hänsyn tagits till anläggningskapitalets förräntande. Anledningen härtill är helt enkelt den, att olika meningar kunna göra sig gällande så väl om det belopp, hvartill en skälig ränta å detta kapital bör beräknas, som ock därom huruvida passagerare böra lika eller proportionelt till den af dem tillryggalagda väglängden bidraga till kapitalets förräntande. Tydligt är, att denna fråga här är af underordnad betydelse.

3.

Den föregående undersökningen har varit nödvändig för att vinna en utgångspunkt för bedömandet af de nu gällande tarifferna. Af den samma framgår, att priset på en järnvägsbiljett bör, oberäknadt hänsyn till skälig ränta eller vinst, bestämmas af två faktorer, nämligen dels af den konstanta stationsutgiften och dels af den efter väglängden varierande transportutgiften. Med ledning af de ofvan angifna siffrorna finner man, att å snälltåg borde biljettpriset, i fall hänsyn blott toges till utgifternas betäckande, och i fall man utgår från 1885 års tal, uppgå till följande belopp:

	I kl.	II kl.	III kl.
för 10 km.	5 kr. 53 öre	3 kr. 76 öre	2 kr. 51 öre
» 30 »	6 » 21 »	4 » 24 »	2 » 83 »
» 50 »	6 » 89 »	4 » 72 »	3 » 15 »
» 100 »	8 » 59 »	5 » 92 »	3 » 95 »
» 200 »	11 » 99 »	8 » 32 »	5 » 55 »
» 400 »	18 » 79 »	13 » 12 »	8 » 75 »
» 600 »	25 » 59 »	17 » 92 »	11 » 95 »

Enligt gällande tariff betaltes åter:

		I kl.			II kl.			III kl.	
för 10 km.	— kr.	85 öre		— kr.	60 öre		— kr.	40 öre	
» 30 »	2 »	55	»	1 »	80	»	1 »	20	»
» 50 »	4 »	25	»	3 »	—	»	2 »	—	»
» 100 »	8 »	50	»	6 »	—	»	4 »	—	»
» 200 »	17 »	—	»	12 »	—	»	8 »	—	»
» 400 »	34 »	—	»	24 »	—	»	16 »	—	»
» 600 »	51 »	—	»	36 »	—	»	24 »	—	»

Å blandade tåg skulle biljettpriset hafva utgjort:

		I kl.			II kl.			III kl.	
för 10 km.	— kr.	85 öre		— kr.	64 öre		— kr.	43 öre	
» 30 »	1 »	43	»	1 »	08	»	— »	73	»
» 50 »	2 »	01	»	1 »	52	»	1 »	03	»
» 100 »	3 »	46	»	2 »	62	»	1 »	78	»
» 200 »	6 »	36	»	4 »	82	»	3 »	28	»
» 400 »	12 »	16	»	9 »	22	»	6 »	28	»
» 600 »	17 »	96	»	13 »	62	»	9 »	28	»

I verkligheten få passagerarne åter betala å blandade tåg:

		I kl.			II kl.			III kl.	
för 10 km.	— kr.	70 öre		— kr.	55 öre		— kr.	35 öre	
» 30 »	2 »	10	»	1 »	60	»	1 »	05	»
» 50 »	3 »	50	»	2 »	65	»	1 »	75	»
» 100 »	7 »	—	»	5 »	25	»	3 »	50	»
» 200 »	14 »	—	»	10 »	50	»	7 »	—	»
» 400 »	28 »	—	»	21 »	—	»	14 »	—	»
» 600 »	42 »	—	»	31 »	50	»	21 »	—	»

Hvad som vid första blick på dessa siffror faller i ögonen, är att snälltågspassagerare, som fara kortare väg än 100 kilometer, och passagerare å blandade tåg, som icke färdas längre väg än 10 kilometer, i verkligheten betala långt mindre än de borde betala för att endast betäcka järnvägarnas direkta utgifter. I och för sig kan man ju icke hafva något att anmärka emot, att järnvägarna befordra en del resande för underpris, hälst då detta underpris till fullo motiveras af nödvändigheten att besegra landsvägarnas konkurrens med de blandade tågen och de blandade tågens med snälltågen, då fråga är om kortare distanser. För öfrigt är detta under-

pris blott tillfälligt. Den tid torde ej vara så aflägsen, då järnvägarna äfven med detta låga pris skola hafva icke blott sina kostnader betäckta, utan äfven vinst på den korta persontrafiken.

Det förhåller sig nämligen med utgifterna för persontrafiken som med utgifterna för en teaterföreställning. Bygges en teater blott för en enda representation, måste alla utgifterna för både teaterns byggande och för själfva representationen bestridas af de åskådare, som äro närvarande vid den enda föreställningen. Gifves åter 10 föreställningar, kunna biljettpriserna sättas kanske 8 gånger lägre. Är teatern åter afsedd att blifva en bestående institution, och gifvas å den samma årligen hundradetals representationer, behöfver blott en ringa bråkdel af det i teatern nedlagda kapitalet läggas på hvarje föreställning, för att erhålla nödig ränta, amortering och vinst. Uppgå nu samtliga utgifterna för en föreställning, inberäknadt ränta och vinst, till 1,000 kr. och rymmer teatern 1,000 personer, kan biljettpriset sättas till i medeltal 1 kr. person, i fall hvarje representation gåfves för utsåldt hus. Har teatern i medeltal blott halft hus, måste biljettpriset fördubblas, och gifves föreställningarna för blott fjärdedels hus, måste priserna fyrdubblas.

Järnvägarna äro med hänsyn till persontrafiken att likna vid en teater, som gifver sina föreställningar för endast sjättedels hus. Nu är det väl af åtskilliga skäl otänkbart. att persontågen i medeltal skulle kunna hafva flertalet af de tillgängliga platserna upptagna, men man kan åtminstone göra det antagandet, att de svenska järnvägarna skola i en icke alltför aflägsen framtid erhålla en proportionsvis lika stor persontrafik som de danska statsbanorna hade för 10 år sedan, eller med andra ord att 27 procent af platserna i personvagnarna skola vara upptagna. I detta ingalunda otänkbara fall skulle järnvägarna hafva vinst på äfven de lägst betalandes biljetter å blandade tåg och på snälltågsbiljetter öfver 50 km.

Om vi, som nämdt, ingenting hafva att anmärka emot att järnvägarna låta en del af passagerarna resa för underpris, så måste vi å andra sidan anse det såsom en stor orättvisa och obillighet, att järnvägarna begagna sig af tillfället

att taga igen skadan genom att preja de resande, som nödgas att i större mått begagna sig af järnväg. Dock, det är icke nog med att det jämförelsevis ringa antal passagerare, som resa längre sträckor, skola betala den förlust som flertalet vållar järnvägarna. De skola därtill förskaffa järnvägarna en nettobehållning af nära 2·5 mill. kr.

Det ginge ändå an, om järnvägarna kräfde lika stort offer af alla dem, som nödgas resa längre väg. Men för att göra det orimliga ännu orimligare, fordra de ett jämförelsevis högre bidrag utöfver sina utgifter af den, som reser längre väg, än af den som reser en kortare. Den som reser 50 kilometer i III kl. blandadt tåg får betala ej fullt 75 procent utöfver de utgifter, järnvägarna hafva för hans transporterande, den som reser 600 kilometer nära 170 procent. Jag undrar hvad man skulle säga om den, som sålde 1 tunna potatis för 3 kr., men begärde 570 kr. för 100 tunnor på den grund, att han måste taga igen på partiaffärer hvad han förlorade på detaljhandeln?

Vi ha hittills betraktat biljettprisen ur rättvisans och billighetens synpunkt. Denna är ju eller bör åtminstone vara den högsta, när det som här är fråga om en statsinstitution. Men torde man invända: järnvägarna äro dock på samma gång ett stort affärsföretag, och trafikstyrelsens första pligt är att tillse det debet och kredit gå i hop och att därtill så stort öfverskott som möjligt uppkommer. Det torde på grund häraf icke vara ur vägen att skärskåda de gällande biljettprisen ur den ekonomiska klokhetens synpunkt.

Enligt vår och mångas tanke är det de höga biljettprisen, som äro den förnämsta orsaken till, att så få göra längre resor på järnväg.

Det är visserligen en allmän, men icke desto mindre mycket felaktig föreställning, att biljettpriset å järnvägarna är så lågt, att det spelar en blott underordnad roll i jämförelse med öfriga resekostnader. Först och främst är priset för en resa å järnväg i allmänhet högre än för en resa å ångbåt. För att taga ett exempel kostar en II kl. biljett å järnväg mellan Stockholm och Södertälje å blandade tåg 2 kr. och å snälltåg 2 kr. 30 öre, medan en salongs-

biljett å ångbåt kostar blott 1 kr. Till förmån för det högre priset å järnväg kan icke här anföras, att man fortare kommer fram till målet genom att begagna detta kommunikationsmedel, ty ett snälltåg gör resan på blott 10 minuter kortare tid än ångbåten, och ett blandadt tåg behöfver *20 minuter längre* tid än ångaren.

Jämför man åter biljettprisen med prisen för platser å förra tiders bästa kommunikationsmedel, diligenserna, så utfaller jämförelsen icke alltid till järnvägarnas fördel. Enligt den i början af 1850-talet gällande taxan betalades för en plats inuti diligensen mellan Upsala och Stockholm 3 rdr 32 sk. banko eller 5 kr. 50 öre. En biljett I kl. snälltåg mellan Upsala och Stockholm kostar 5 kr. 65 öre eller *15 öre mera.* Priserna å diligens beräknades i allmänhet efter 24 sk. banko för mil, hvilket motsvarar ej fullt 7 öre för kilometer, således *icke fullt* den betalning, järnvägarna kräfva för resa å I kl. blandade tåg.

Det må väl vara sant, att i allmänhet kostnaderna för ett längre uppehåll å en främmande ort spela en större roll än järnvägsbiljetten. Men det finnes dock många undantag från denna regel. Många äro de, som skulle vilja resa till en ort och där vistas hos slägtingar eller vänner, men icke hafva råd till den kostbara järnvägsresan. Många äro ock de, som af hänsyn till de höga biljettprisen inskränka sig till *en* järnvägsresa till en viss ort och där dröja en längre tid, ehuru de hällre skulle gjort flere resor, om biljetten varit billigare.

Den danske statistikern och konferensrådet David yttrade en gång till prof. W. Scharling: »Det är ett misstag att tro, att ett lågt pris lockar till resor; ser ni, billigare än gratis kan man dock icke låta folk resa. Jag har fribiljett på järnvägarna — och reser dock aldrig.» Det torde dock böra anmärkas, att hr David, då han fälde detta yttrande, var 74 år gammal, bodde i Köpenhamn och hade sin familj där.

Men hr David står icke ensam om sin åsigt. I den österrikiska järnvägsklubben fälde centralinspektor Schreiber under diskussionen om ett där framstäldt förslag till införande af personporto å järnvägarna ett nästan ordagrant lika yttrande. För en hvar, som med oförvilladt sinne be-

traktar saken, står det dock fast, att det finnes många, som hafva både tid och lust att företaga järnvägsresor, men anse sig icke hafva råd därtill i följd af de höga biljettprisen.

Den frågan återstår dock: äro dessa personer så många, att det skulle vara en ekonomisk vinst för järnvägarna att nedsätta biljettprisen?

I Danmark var järnvägsbiljettpriset å statens banor till den 1 dec. 1867 på de tre vagnsklasserna 26—20—14 skilling för mil. Den 1 dec. 1867 infördes följande tariff:

		I kl.	II kl.	III kl.
För de första 10 milen:	för mil	22 sk.	16 sk.	10 sk.
» » följande 10 »	» »	18 »	13 »	8 »
» längre sträckor	» »	14 »	10 »	6 »

Jämför man personfrekvensen och inkomsterna under de 10 månaderna närmast efter tariffförändringen — sedan öppnades nya bandelar — med motsvarande månader under föregående år, så visar sig, att persontrafiken månaderna dec. 1867—sept. 1868 var 180,431 personer eller 37 procent högre än under månaderna dec. 1866—sept. 1867, och att inkomsterna af persontrafiken under samma tid ökades med 15,353 rdl. eller 6 procent. Oaktadt således biljettpriset sänkts med i medeltal 11 procent, hade inkomsterna ökats med 6 procent.

4.

Det anförda må vara nog för att bevisa behofvet af och klokheten i att företaga en revision af de gällande biljettprisen å statens järnvägar. Huru lågt en nedsättning kan och bör gå, därpå kunna vi ej nu inlåta oss. Vi vilja endast tillägga några rader för att visa, huru föga ingripande en äfven jämförelsevis betydande nedsättning skulle vara i järnvägarnas ekonomi.

Den finska järnvägskomitén har i sitt nyligen afgifna betänkande föreslagit, att vid resor öfver 100 kilometer skulle medgifvas en rabatt i afgiftsenheten för kilometer af 4 procent på afståndet, dock högst 40 procent. Den som reser 100 kilometer skulle sålunda betala för 96, den som reser 600 för 456 km. och den som reser 1,000 km. för 600 km. Tillämpad på svenska förhållanden, skulle denna tariff med-

föra en nedsättning af ungefär 7 1/4 procent å priset för en biljett från Stockholm till Norrköping, af 18 1/3 procent å biljettpriset för en resa från Stockholm till Göteborg, af 24 3/4 procent å biljettpriset för en resa från Stockholm till Malmö, af nära 30 procent å biljettpriset för en resa från Stockholm till Storlien o. s. v.

Enligt hvad förut är visadt, kunna icke flere än 158,771 personer hafva färdats längre sträcka än 106 kilometer å blandade tåg, eller 69,534 öfver 106 km., 34,767 öfver 206 km., 23,178 öfver 306 km., 17,384 öfver 406 km. och 13,908 öfver 506 km. Medelpriset å en biljett å blandade tåg är 5·25 öre pr kilometer. Genomfördes i Sverige den af finska järnvägskomitén föreslagna tariffreformen, skulle medelpriset för en resa af 106 km. blifva 5 kr. 33 öre i stället för nuvarande 5 kr. 60 öre; för 206 km. 9 kr. 93 öre i st. f. 10 kr. 85 öre; för 306 km. 14 kr. 10 öre i st. f. 16 kr. 10 öre; för 406 km. 17 kr. 86 öre i st. f. 21 kr. 35 öre; och för 506 km. 21 kr. 19 öre i st. f. 26 kr. 60 öre.

År 1885 hade järnvägarna en inkomst af högst 1,881,000 kr. af de passagerare, som å blandade tåg färdades 106 km. eller längre väg. Hade åter den ofvan omtalade tariffen varit gällande, skulle inkomsten uppgått till 1,646,000 kr. för samma antal passagerare. Bristen, som sålunda uppstått, skulle dock till fullo hafva varit betäckt, om nedsättningen i biljettpriset åstadkommit blott en så ringa tillökning i passagerarnes antal som 15,000, eller 1,000 nya passagerare, som färdats 106 km., 2,000 som färdats 206 km., 3,000 som färdats 306 km., 4,000 som färdats 406 km. samt 5,000 som färdats 506 km.

Med det sagda hafva vi icke velat uttala något omdöme om det finska tariffförslagets lämplighet. Vi ha endast med siffror velat visa, att en nedsättning i biljettprisen för längre resor ingalunda behöfver medföra en minskning i järnvägarnas inkomster, utan snarare med all sannolikhet skulle medföra ökade intägter.

Från många håll hafva petitioner ingifvits till trafikstyrelsen med begäran om betydliga nedsättningar i biljettprisen å statens järnvägar å III klass. Att en sådan generel nedsättning ej är befogad, torde framgå af det föregående.

Vi tro ej häller, att petitionärerna egentligen åsyftat något annat än en nedsättning i prisen för längre resor. Att en sådan nedsättning är icke blott påkallad af hänsyn till allmänhetens ekonomi, utan äfven har sina fullgiltiga skäl ur både rättvisans synpunkt och den ekonomiska klokhetens, detta har varit vårt syfte att påvisa. Vi skulle gärna vilja, men våga dock knappast tro på möjligheten af en reform i detta syfte af järnvägarnas tariffer, förr än en allmän och mäktig opinion uppstått för nödvändigheten af en sådan reform. För 20 år sedan genomdref folkopinionen en likartad förändring i vårt grannland Danmark i trots af fackmännens »non possumus». Förändringen visade sig i alla hänseenden fördelaktig.

Vilhelm Kôersner.

Om reform af den svenska tryckfrihets-lagstiftningen.

Tryckfrihetsfrågan synes nu på allvar vara bragt å bane till öfverläggning och afgörande af svenska riksdagen genom den af Kongl. Maj:t i dessa dagar afgifna proposition. Förändrad lagstiftning i detta ämne har tid efter annan blifvit satt på dagordningen, då tryckpressen gjort sig skyldig till fortsatta excesser i en eller annan riktning. Till en början var det hufvudsakligen det sätt, hvarpå politiska frågor behandlats, som framkallade yrkande på reform. Detta kan nu för oss anses såsom en öfvervunnen ståndpunkt. De bemödanden, som gjorts för att genom en förbättrad tryckfrihetslagstiftning söka förekomma samhällsvådliga politiska rörelser, kunna anses hafva kulminerat i 1830 års förslag. Därefter gick allmänna meningen i motsatt riktning. Man ansåg, att pressens missbruk skulle lättast afhjälpas genom pressen själf medels bildande af nya tidningsorgan, som bekämpade de läror, som den oppositionela pressen förfäktade. I öfverensstämmelse med denna uppfattning står den vid 1844—5 års riksdag antagna grundlagsändring, som afskaffade de mest tryckande banden på den periodiska pressen, nämligen indragningsmakten. Någon tid därefter höjdes rop på reform af tryckfrihetslagstiftningen på grund af pressens personliga anfall, den trängde in i det enskilda lifvet, utpressade penningar för att sluta sina spalter för ärekränkande skvallerhistorier eller af redaktionen själf uppdiktade lögner. Detta skedde i samband med begagnande af tryckfrihetslagens brister till det fräckaste användande af lejda ansvaringar, bakom hvilkas rygg den verkliga äreskändaren skrattade. Det var då konung Oskar I framstälde sin proposition

om tryckfrihetsförordningens utflyttning ur grundlagen och inrangering bland allmän lag för att underlätta dess ändring på ett sätt, som möjliggjorde den verkliga förbrytarens bestraffning. Denna proposition, som ej afsåg annat än hvad som i alla andra länder är förhållandet med tryckfrihetslagarna, framstäldes emellertid såsom ett attentat mot självfva friheten och föll vid slutbehandlingen på riksdagen 1856—8 genom afslag af alla fyra stånden. Den af samma riksdags konst.-utskott väckta frågan om en centraljury för hela riket, som skulle utses af Riksens ständer eller deras delegerade, lyckades icke blifva hvilande, likasom ock det vid samma riksdag till hvilande antagna förslaget om borgens nedsättande såsom vilkor för tidnings utgifvande ej häller ledde till något resultat, då det förekom till afgörande vid 1859—60 års riksdag. Efter ståndsrepresentationens utbyte mot vårt nuvarande representationssystem läto åter röster höra sig med begäran om reform. Redan 1869 väcktes fråga om mera genomgripande ändringar i tryckfrihetsförordningen, hvilka partiela ändringsförslag 1871 sammanarbetades till ett fullständigt förslag till ny tryckfrihetslag. Konstitutionsutskottets bemödanden voro fåfänga. De strandade mot andra kammarens obenägenhet. Man sökte visserligen att genom beslut om återremiss vid 1871 års riksdag visa sin beredvillighet till rättelse af de gröfsta felen i tryckfrihetsförordningen, men då följande riksdags konstitutionsutskott, efter att hafva gjort sig till godo gjorda erinringar, åter framlade ett förslag till tryckfrihetslag, afslogs det samma i alla dess delar af andra kammarens flertal. Några ändringar af underordnad betydelse hafva blifvit genomförda. Men äfven de partiela förändringarnas tid synes vara förbi. De vigtigare kunna ej företagas utan en mera genomgripande förändring af nu gällande stadganden, och de mindre vigtiga stå i det samband med de förra, att de ej med fördel kunna särskildt genomföras. Man har därför ansett, att de väsentligaste felen, som röra tryckfrihetslagens principer, borde först undanrödjas, innan de anmärkta smärre fel, som hufvudsakligen tillhöra bestämmelserna om boktryckares och bokhandlares rättigheter och skyldigheter, blifva rättade. I senaste tid har tryckfrihetsfrågan kommit i ett nytt skede. Det är näm-

ligen det fräcka religionshånet och den naturalistiskt pornografiska osedlighetslitteraturen i förening med fortfarande personliga skandalartiklar, som framkallat det nu afgifna kungliga förslaget till ny tryckfrihetslag.

Hvad som försvårar denna frågas lösning äro de två motsatta strömningar, hvari opinionen i denna fråga gått. Den ena har i vår bristfälliga tryckfrihetsförordning funnit ett mönster af lagklokhet, hvarför man med blicken fäst på de förutvarande förhållandena hos oss och de mer eller mindre tryckande band, hvaraf tryckfriheten i andra länder varit ända till de senaste decennierna besvärad, har ansett den samma såsom ett frihetens palladium. De fel, som finnas, vore af underordnad betydelse. Dessas undanrödjande kunde inverka menligt på friheten, allra hälst som hvarje ändring, som går ut på utfinnande af någon utväg för att få gärningsmannen bunden till ansvar, skulle göra inskränkning i den för vissa skriftställare så dyrbara anonymitetsrätten. Den andra strömningen är den, som anser att de förbrytelser, som begås genom yttrandefrihetens missbruk i tryck, böra ej mer än andra förbrytelser vara skyddade mot efterspaningar efter brottslingen, och böra här likasom vid andra förbrytelser alla, som äro delaktiga i förbrytelsen, kunna i de af lagen bestämda fall beläggas med straff. Härjämte och då det är statens pligt att så vidt möjligt är förekomma den skadegörande verkan, som en i brottslig afsigt företagen handling kan åstadkomma, böra här likasom i andra fall preventiva åtgärder kunna företagas för att förekomma spridning af de litterära alster, som anses brottsliga, hvadan vissa skyldigheter, utan att tillfoga skriftens utgifvare något men, böra honom kunna åläggas för att sätta offentlig myndighet i stånd att förekomma den skada, som skriftens fria spridande skulle medföra, samt att träffa brottslingen med det straff, handlingen fordrar. Detta blir allt mer och mer af nöden i den mån, som den stora allmänheten blifvit en läsande allmänhet och skrifters mångfaldigande nått en fullkomlighet, som i förening med lättade kommunikationer sätter tusental i tillfälle att ögonblickligen inhämta dess innehåll. Från denna synpunkten anses lagstiftaren ej böra draga i betänkande att, äfven om en eller annan åtgärd

skulle kunna kännas obekväm för idkarne af de näringar, hvilkas föremål är skrifters tryckning och spridning, ändra tryckfrihetslagen i en riktning, som sätter staten i stånd att straffa den verklige förbrytaren och förekomma den skada, som brottet är egnadt att åstadkomma. För det helas väl får den enskildes intresse gifva vika; förläggare, boktryckare och bokhandlare hafva ej mera att beklaga sig öfver än andra näringsidkare, som från det allmännas synpunkt underkastas vissa inskränkningar i sitt arbete, t. ex. vid byggnaders uppförande, handel med vissa ämnen etc.

Ingenting synes vid första ögonkastet lättare än att förena dessa åsigter till en gemensam sträfvan för en lagbunden tryckfrihet, hvilken utan att hämma frihetens bruk hämmar och bestraffar dess missbruk. Detta synes så mycket lättare, som affattandet af de bestämmelser i strafflagen, hvilka angå yttrandefrihetens missbruk i tal, handskrift eller andra sätt för tankars framställande i sinnevärlden, icke erbjudit lagstiftningen några oöfvervinneliga svårigheter. Hvarken fastställande af hvad som skall anses såsom brott eller beskaffenheten af straffet eller af grunderna för ansvarighet och sättet för ansvars utkräfvande har föranledt något nämnvärdt motstånd. Friheten har ej ansetts i fara, då straff utkräfts i dessa fall. En svag anmärkning om orimligheten af, att ett muntligt yttrande blifvit bestraffadt, som, om det innehållits i en tryckt skrift, skulle hafva gått fritt, har kanske blifvit framstäld, men nära nog för att spårlöst försvinna. Man har ansett såsom det naturligaste i världen, att hvar och en, som gör sig skyldig till förbrytelse genom muntligt tal eller handskrift, likasom den, som med vetskap om det förgripliga däruti sprider samma muntliga eller skriftliga yttrande, skall straffas. Men om man vill tillämpa samma grundsats i tryckfrihetslagstiftningen, så anses själfva friheten i fara. Huru skall man förklara detta? Det beror på det i fråga om ansvar för en tryckt skrift sig i viss mån olika gestaltande förhållande emellan dem, som vid offentliggörandet medverkat. I en skrifts utgifvande och offentliggörande genom tryck ingå flera handlingar, hvilka visserligen kunna af en och samma person företagas, men ofta vidtagas af särskilda personer. Först bestämmes inne-

hållet af skriften, hvarvid kunna vara verksamma dels den, som framställer de tankar, hvilka skola i skriften närmare utvecklas, och dels den, som åt dessa tankar gifver en för allmänheten njutbar form, d. v. s. den, som redigerar skriften. Sedan sålunda skriften blifvit till innehållet bestämd, vidtagas åtgärder för dess offentliggörande genom tryck, för utgifningen, hvilken innefattar skriftens öfverlemnande till tryckning och spridning, åt dem, som hafva skrifters tryckning och spridning till yrken. Detta öfverlemnande kan af utgifvaren ske omedelbart, eller ock medelbart så att han vänder sig till en särskild person, hvilken såsom förläggare åtager sig de med utgifningen förenade ekonomiska bestyr och kostnader. Därefter taga boktryckare och bokhandlare den befattning med skriften, som deras yrken innebära. Om man nu söker göra sig reda för, hvem som bör stå ansvar för skriften, så finner man, att ifrågavarande näringars idkare, såsom sådana, icke kunna anses böra stå ansvar för hvad som tryckes eller för de tryckta skrifter, som i bokhandelsväg föryttras, lika litet som den, som tillverkar och försäljer produkter, som kunna alstra skada, t. ex. gifter, mordvapen, kan anses böra stå ansvar för den skada, som med dessa göres, i andra fall, än att han veterligen för att främja förbrytelsen håller skadeverktyget förbrytaren tillhanda eller på annat sätt varit delaktig i brottet. Tryckning af skrifter kan således, lika litet som handel med de samma, i och för sig anses böra på grund af möjligheten däraf, att skada kan genom det biträde som lemnas i näringsväg förorsakas, medföra något särskildt ansvar. Hvarje boktryckare eller bokhandlare, som icke kan öfvertygas att hafva med uppsåt främjat en brottslig skrifts utgifning på tryck eller spridning genom bokhandeln, bör således vara fri från ansvar. Det är den som ombesörjer skriftens offentliggörande, dess utgifvande på tryck och därpå följande spridning, som ansvaret egentligen kan drabba, men icke ens alltid honom. Man kan i allmänhet begära, att förläggaren gör sig på förhand så pass underrättad om skriftens innehåll och författarens person, att han bör veta, om den skrift, som förlägges, är af brottsligt innehåll. Men det kan hända, att skriftens brottslighet beror af förhållanden, hvarom förläggaren saknar kunskap, likasom det ock finnes

förläggare, som af intresse för utgifvaren och med förtroende till honom åtaga sig utgifningen, utan att närmare granska den skrift, som han förlägger. Om honom gäller i dessa fall det samma som om boktryckare och bokhandlare. Ansvaret tillkommer således den, som med vetskap om skriftens innehåll för att gifva offentlighet åt de tankar, som i skriften fått sitt uttryck, utgifver eller låter utgifva den samma i tryck för att bland allmänheten spridas. Såsom gärningsman är således den att anse, som låtit den samma med däri innehållna brottsliga yttranden genom tryck komma till allmänhetens kunskap. Men äfven här kunna flere än en hafva bidragit till förbrytelsens åstadkommande. En person kan i tal eller handskrift vara förste framställare af de i en tryckt skrift innehållna förgripliga yttranden. En annan kan med begagnande häraf affatta de sålunda yttrade tankarna i en för allmänheten njutbar form, en tredje taga hand om manuskriptet och öfverlemna det till tryck. Hvar och en af de båda förstnämnda har, därest icke dylika meddelanden varit blott förtroliga meddelanden, gjort sig skyldig till en särskild förbrytelse. Under sådana förhållanden bör hvar och en af dessa straffas särskildt för det slag af yttrandefrihetsförbrytelse, som begåtts genom den muntliga eller skriftliga framställningen, oberoende af det straff, som drabbar den, som gjort sig skyldig till tryckfrihetsförbrytelse genom utgifning på tryck af den skrift, som innehåller de brottsliga yttrandena. Men den brottsliga skriften kan ock hafva kommit till stånd på det sättet, att någon, som vill genom en skrifts utgifning på tryck bearbeta allmänna meningen i en viss efter hans syften lämpad riktning, begagnar sig af en annans i en sådan riktning gående yttrade åsigter, och anmodar honom att för sin räkning sätta dem på papperet, hvarefter han för deras affattande i en lämplig uppsats eller afhandling vidtalat en tredje person. I sådant fall hafva tre personer medverkat till förbrytelsen och hafva samtliga gjort sig delaktiga i tryckfrihetsförbrytelsen samt böra såsom sådana straffas. Jämte dessa, som varit upphofsmän till det brottsliga yttrandets meddelande och till utgifvande på tryck af den skrift, hvari det blifvit intaget, bör hvar och en, som för att främja det onda, som med skriftens ut-

gifvande afses, den samma sprider eller fortsprider, därför stå ansvar i öfverensstämmelse med den i allmän lag (straffl. 16 kap) innehållna grundsatsen, att hvar och en, som af eget uppsåt sprider eller fortsprider ett brottsligt yttrande, skall straffas. Således hafva alla, som varit hvar och en i sin mån upphofsmän till skriften, likasom ock de, som med vetskap om dess syfte spridt den, gjort sig skyldiga till brottsliga handlingar och böra hvar för sig stå till ansvar därför, medan de, som ej tagit annan befattning med skriftens offentliggörande och spridning än den, som yrkesverksamheten föranledt, böra anses hafva handlat i god tro, till dess motsatsen bevisats.

Med tillämpning af dessa allmänna rättsgrundsatser i afseende på ansvarsskyldigheten för i skrift innehållna yttranden synas svårigheterna i tryckfrihetslagstiftningen vara öfvervunna. Från ingendera sidan bör något hinder i och för sig möta för deras tillämpning. Ingen lär väl vilja tillerkänna dem, som missbruka tryckfriheten, något särskildt privilegium framför andra att ostraffadt bryta mot strafflagen. Båda åsigterna förenas lätt uti erkännandet af frihetens rättmätiga fordringar, nämligen frihet för allt slags skriftställarverksamhet och skrifters utgifvande på tryck, äfvensom frihet för de näringar, som befatta sig med skrifters tryckning och spridning. Ingen annan begränsning af dessa olika slag af verksamhet bör komma i fråga än den, som påkallas af annans rätt till skydd mot rättskränkningar, och hvad allmän näringslagstiftning fordrar. I fråga om bestraffningen af förbrytelser, som begås genom tryckt skrifts utgifning och spridning, så behöfver det väl icke tillämpas andra bestämmelser än de, som i allmänna strafflagen äro gifna mot yttrandefrihetens missbruk till kränkning af religion, sedlighet, samhällsordning eller enskildes ära. Med användande af det lagbundna rättsförfarandet vid domstol och noggrann pröfning af saken bör en väl ordnad rättsskipning kunna lyckas att å ena sidan äfven i den mest förblommerade omklädnad upptäcka och konstatera det brottsliga syftet, och å den andra från smädelse skilja sanningens osminkade och rättframma språk, äfven där detta träffar inrättningar eller personer på ett obehagligt sätt. Under sådana förhållanden

behöfvas inga särskilda tryckfrihetslagar. Om blott allmän lag, tillämpad af allmän domstol, får i alla dess delar göras gällande, så väl hvad som rör vilkoren för näringarnas idkande som hvad rör förbrytelsernas bestraffning och rättegångsförfarandet därvid, så är ej något särskildt skydd vare sig för tryckfriheten eller mot pressens missbruk erforderligt.

Länge har det dröjt, innan dessa enkla principer vunnit fotfäste i staternas tryckfrihetslagstiftning, och de äro ännu ej fullt tillämpade. Som pressen, särskildt tidningspressen, kan genom den snabba spridningen af sina alster verka en så mångfaldigt större skada, än det talade eller i handskrift meddelade ordet, har man ansett sig böra genom särskilda lagar angående pressen och därtill hörande yrken skydda samhället mot den skada, som pressens missbruk kan medföra, dels genom preventiva åtgärder till förekommande af brottsliga skrifters allmängörande, dels genom särskilda bestämmelser om hvad som skall såsom förbrytelse anses och om hvem som skall därför stånda ansvar, samt om det förfarande som i rättegången bör följas. I denna lagstiftning erbjuda sig mer än eljes såsom det naturligaste botemedel preventiva åtgärder. Har en brottslig skrift en gång blifvit spridd och utöfvat sin skadliga verkan, blir upphofsmannens bestraffning af underordnad betydelse, ja mången gång anses denne i sådant fall såsom martyr för de åsigter han uttalat, och den opinion, som genom den brottsliga skriften uppkallas, kan efter bestraffningen blifva ännu mäktigare och starkare än förut. Såsom skäl för preventiva åtgärder åberopas, att, likasom man söker låsa till sitt hus mot inbrottstjufvar och ej lemnar dörren öppen för tillträde, så bör man se till, att tryckta skrifter, som hafva brottsligt syfte, ej spridas bland allmänheten, utan i förväg sätta bom därför. Detta är upphofvet till censursystemet, hvilket påbjuder föregående granskning af hvarje skrift, som skall spridas genom tryck, och särskild auktorisation af offentlig myndighet såsom vilkor för idkande af boktryckerirörelse och bokhandel, hvilken auktorisation kunde, när hälst förhållandena så kräfde, återtagas. Med en sådan makt lagd i myndighetens hand borde denna vara i stånd att förekomma

all den skada, pressen kunde förorsaka, utan att lägga hinder i vägen för dess gagnande verksamhet. Hvar och en skrift, som sluppit igenom censuren, kunde ansvarsfritt utgifvas, och hvarje skrift, som trycktes och utspreds i bokhandel utan att ha undergått censur, skulle medföra straff för den olofliga utgifningen oberoende af dess innehåll. I den mån, som för tillfredsställande af allmänhetens traktan efter upplysning skriftställareverksamheten utvidgades och i samband därmed tryckpressens alster allt mer växte i omfång och antal, blef det omöjligt att genom censur vinna åsyftadt ändamål. Krafterna räckte icke till för att kunna utföra uppdraget, skrifter smögo sig igenom censuren, hvilka åstadkommo den skada, som bort förhindras. Allt ondt, som pressen föröfvade, tillskrefs den censurerande myndigheten, och regeringen eller det styrande partiet fick skuld ej allenast för all den skada, som pressen åstadkom, utan ock för den, som vållades af okunnigheten, enär band på pressen äfven hämmade upplysningen. På grund häraf ser man censuren efter hand afskaffad först i länder med fritt statsskick såsom England redan 1695, i Sverige 1766, sedermera i andra stater, t. ex. Danmark 1770, och sedan franska folket bland de rättigheter, som i samband med revolutionen deklarerades, upptagit tryckfrihet, har efter hand i alla länder, utom Ryssland samt Finland, censur blifvit afskaffad. Rättigheten att under ansvar för innehållet utgifva skrifter blef regel. Först sedan skriften blifvit synlig i tryck, kunde dess spridning hindras genom kvarstad, dock under förpligtelse att i sammanhang därmed i vederbörlig ordning inför laga domstol anhängiggöra åtal mot den samma.

Med censurens upphäfvande var icke pressens frihet fullbordad. Boktryckeri och bokhandel förblefvo underkastade dels offentlig myndighets öfverinseende och auktorisation med därtill hörande makt att indraga rättigheten till näringens utöfning, dels reglementariska föreskrifter för att underlätta en brottslig skrifts befordran till åtal och gerningsmannens bestraffning, dels, hvilket var det mest betungande, ansvar för skriftens innehåll, i vissa fall äfven om den rätte gerningsmannen kunde anträffas. Hvarje boktryckare måste således ombesörja skriftens noggranna granskning, innan

han vågade trycka den. Som han äfven i öfrigt var beroende af myndigheterna, i det hans rätt till yrkets utöfning kunde indragas, om han tryckte skrifter, som utan att vara brottsliga, dock ansågos egnade att väcka skadegörande opinioner, var ej så mycket vunnet med den omflyttning af granskningsrätten, som skedde från censuren till boktryckaren. Som tillika äfven bokhandeln var beroende af myndighets föreskrifter och efter styrelsens godtfinnande reglementerad, var ej mycket bättre beställdt med tryckfrihetens utöfning än under censurens tider, där man icke åter införde censur i större eller mindre utsträckning. För att pressen skulle kunna vinna den frihet, hvaraf dess förmåga att såsom sig bör verka i den allmänna upplysningens tjänst beror, erfordrades, att ansvaret för tryckt skrifts innehåll skildes från boktryckeri och bokhandelsnäringen. Man har därför befriat dessa yrkens idkare såsom sådana från ansvar för de tryckta skrifter, som gå genom deras händer, och endast i fall att de i brottslig afsigt medverkat till skriftens utgifvande och spridning ålagt dem ansvar. Rättigheten att idka yrket är fri, hvarken myndighets auktorisation erfordras, ej häller är näringen på något sätt gjord beroende af beskaffenheten af de skrifter, för hvilkas utgifning eller spridning deras näringsverksamhet anlitas. De särskilda bestämmelser, som i sammanhang med yrkesfrihetens medgifvande infördes, hafva rört dels vilkoren för utgifning af periodiska skrifter och ansvaret för de samma, dels de skyldigheter, som boktryckare och bokförläggare skola fullgöra, till underlättande af beifran utaf tryckfrihetens missbruk. Den, som i egenskap af utgifvare har att bestämma den periodiska skriftens innehåll, och hvilken således afgör, hvad som skall däri införas, blef den, som under alla förhållanden skulle stå ansvar för innehållet. Med afseende på den maktpåliggande verksamhet, han utöfvar, hafva för rättigheten till att utgifva sådan skrift stadgats vissa behörighetsvilkor, hvartill i flera länder lades särskilda garantier, hvaribland må erinras om skyldighet att ställa borgen för ådömda böter och skadestånd. Härtill kom en skärpt tillsyn å det offentligas vägnar, i samband hvarmed utgifvare ålades skyldighet att anmäla sitt förehafvande, innan utgifningen tog sin början, och att tidigare än

eljes delgifva offentlig myndighet hvarje nummer som af skriften utgafs. På sina ställen blef utgifvaren underkastad varningar af offentlig myndighet, och om han ej därefter den samma till behag redigerade skriften, indragning af rättigheten till dess vidare utgifvande. Dessa inskränkningar hafva efter hand borttagits. Borgenssystemet upphäfdes 1868 i England och är i de länder, som åtnjuta konstitutionel frihet, afskaffad i de efter nämnda tid utfärdade tryckfrihetslagar, så att borgenssystemet numera blott kvarstår i Österrike och Finland, och i allmänhet är utgifvaren af periodisk skrift ställd under allmänna lagens skydd mot administrativt godtycke. Likasom vid idkandet af andra näringar, hvilka skulle kunna göra skada, om ej i den allmänna säkerhetens och ordningens intresse vissa behörighetsvilkor för rättigheten att utöfva yrket och vissa åliggandens fullgörande i yrkets utöfning blifvit föreskrifna, så äfven vid utöfningen af boktryckeri- och bokhandelsyrkena. Sålunda fordras i allmänhet god frejd, rättighet att råda öfver sig och sitt gods, såsom personliga behörighetsvilkor för rätt till yrkets utöfning; vidare är boktryckare till underlättande af brottslig skrifts åtalande ålagd, att utsätta sitt namn och tryckningsort i den utgifna skriften, att i samma ögonblick skrift sprides öfverlemna exemplar till föreskrifven myndighet och slutligen, därest han vill freda sig från ansvar, att, när honom sådant i rättegång affordras, uppgifva den som hos honom beställt den brottsliga skriften. Bokhandlare får, om han vill freda sig från ansvar, ej sälja skrifter, som icke äro försedda med ofvan angifna anteckningar. Bestämmelserna om dessa vilkor för skrifters utgifning på tryck och spridning äro vanligen sammanfattade i särskilda lagar angående pressen. Så är förhållandet i de flesta länder. Undantag härifrån göra England, Nordamerikas Förenta stater och Norge. I de båda förstnämnda länderna gifvas blott några föreskrifter angående boktryckeri- och bokhandelsnäringen, för öfrigt faller allt hvad rör pressen under allmän lag med tillämpning af de grundsatser, vi ofvan angifvit angående straff och ansvar. I Norge äro särskilda bestämmelser om yrkets idkande gifna i näringslag och i strafflagen intaget ett särskildt kapitel om ansvar för tryckt skrift. I öfriga länder gifvas särskilda

presslagar, hvilkas egentliga betydelse utgöres af bestämmelser angående ansvarigheten och de förpligtelser, som med hänsyn därtill åligga boktryckare och bokhandlare.

De grundsatser i afseende på ansvarigheten, som i de olika ländernas lagstiftning gjort sig gällande, kunna hänföras under tre olika system. Det första är det af oss förut angifna, som slagit rot i England och Nordamerika. Särskilda bestämmelser om ansvarighet för förbrytelser, som begås genom pressens missbruk, finnas icke, utan gällande lags bestämmelser om yttrandefrihets missbruk tillämpas äfven på sådana, som begås i tryckt skrift. I öfverensstämmelse med de allmänna grundsatserna om ansvarighet straffas hvar och en för sin brottsliga handling. Den som muntligen offentliggjort ett brottsligt yttrande, den som skriftligen meddelat samma yttrande, den som därpå i brottslig afsigt besörjt utgifningen i tryck af skrift, som innehåller det samma, och slutligen hvar och en som med vetskap om det brottsliga innehållet föryttrat skriften eller på annat sätt med uppsåt att skada gifvit annan del däraf, straffas, antingen särskildt för sin brottsliga handling eller såsom delaktig i annans förbrytelse.

Öfvergifver man denna ståndpunkt och särskiljer tryckfrihetsförbrytelse från andra yttrandefrihetsförbrytelser, samt i en särskild lag upptager bestämmelserna om tryckfrihetsbrott, ansvar därför och sättet för utkräfvandet häraf, måste lagstiftaren afgöra hvad som skall hänföras under tryckfrihetsförbrytelse och den därmed sammanhängande frågan om tryckfrihetslagens förhållande till allmän lags bestämmelser om straff och ansvar för yttrandefrihetsförbrytelser. I hvad förhållande står den förbrytelse, hvartill den gjort sig skyldig, som muntligen eller genom handskrift gifvit offentlighet åt ett yttrande, som sedermera af annan person offentliggjorts i tryck, till tryckfrihetsförbrytelsen? Och om någon person sprider i muntligt tal eller handskrift ett i tryckt skrift framställdt brottsligt yttrande samt åberopar den tryckta skriften såsom sin källa, huru skall hans förbrytelse betraktas? Slutligen, om någon för att göra skada meddelar annan person en tryckt skrift, hvari innehålles ett för tredje person ärekränkande eller eljest förgripligt yttrande, skall hans åtgärd

falla under tryckfrihetslagen eller icke? Som tryckfrihetslagen har till ändamål att bestämma straff för den förbrytelse, som begås genom utgifning från tryck af en förbrytelsen innehållande skrift, så har denna lag till uppgift att med afseende på ansvar ordna förhållandet emellan dem, som medverka vid en skrifts utgifning på tryck och tillhandahållande åt allmänheten, nämligen utgifvare, förläggare, boktryckare och bokhandlare. Den har icke att syssla med hvem som muntligen eller i handskrift meddelat utgifvaren de yttranden, som gifva den af honom i tryck utgifna skriften dess brottsliga karaktär, ej heller med den, som, efter tagen kännedom om den brottsliga skriften, på något sätt i särskild afsigt sprider skriften eller däri innehållna yttranden. Tryckfrihetslagen sträcker ej sin makt längre än till hvad som hör till skriftens utgifning, d. v. s. dess öfverlemnande till tryckning, dess tryckning och dess tillhandahållande genom bokförsäljare. Hvad som föregått den åtgärd, hvarigenom den lemnats till tryckning eller företages af den, som fått skriften i sin hand, sedan den blifvit utgifven, för att skada göra, hör ej till tryckfrihetens utöfning utan tillhör handlingar, som äro helt och hållet skilda därifrån, och som därför icke i och för sig komma under tryckfrihetslagens tillämpning, utan stå under allmän lags myndighet. Dessa handlingar måste därför betraktas såsom särskilda, då de företagas af särskilda personer, och, där de äro brottsliga, hvar för sig särskildt bestraffas, så snart de icke ingå i och absorberas af utgifningen, såsom fallet är, då den som utgifver skriften, författat den samma och äfven sprider den. Vid beifran af tryckfrihetsbrottet, såsom sådant, har man endast att hålla sig till den, som för offentliggörande af däri yttrade tankar utgifver den samma. Denne kan vara författaren eller ock annan person, som under ansvar för innehållet utgifver den samma. Författaren eger nämligen med begagnande af den honom förbehållna anonymitetsrätt låta annan person utgifva skriften. Han betraktas då såsom den där i förtroende meddelat utgifvaren sin skrift, kommande det sedan an på denne, om han vill under sitt ansvar offentliggöra den i tryck. Det skydd, som denna anonymitetsrätt gifver författaren, gäller endast den tryckta skriften,

men icke om han sprider däri offentliggjorda yttranden muntligt eller i handskrift. Klart är ock, att anonymitetsrätt ej kan åberopas af den, som i en spridd skrift meddelat lögnaktiga annonser, bedrägliga prospekter, osanna notiser eller ärekränkande tillkännagifvanden. Det är nämligen endast författarskapet, som kan taga anonymitetsrätt i anspråk. Men ett är att författa, d. v. s. granska och kritiskt belysa allmänna eller enskilda förhållanden, hvilkas faktiska riktighet förutsättes såsom afgjord. Ett annat är att genom osanna uppgifters meddelande göra sig skyldig till ett svikligt förfarande, hvilket faller under bedrägeriförbrytelserna, till följd hvaraf förbrytelsen ligger uti det osanna meddelandet, hvars införande i tidningen kan ske i god tro. Likasom den ämbetsman, som gör sig skyldig till betrodda hemligheters meddelande, icke kan freda sig från ansvar, därför att detta meddelande först blifvit bekantgjordt i en tidning, utan underkastas särskild ransakning för sitt svikliga förfarande, så äfven den, som i en tidning lemnar en äreskändande eller oro åstadkommande lögnaktig notis. Hvar och en sådan insändare bör af utgifvaren kunna angifvas och således ställas till ansvar enligt allmän lag för de förbrytelser, han tillåtit sig. Och den tryckta skriftens utgifvare bör undgå eller ock erhålla lindrigare ansvar, om han har lemnat uppgift på en sådan insändare och visat, att han handlat i god tro. Vill man således noggrant hålla sig till hvad som uti begreppet tryckfrihetsförbrytelse innebäres, bör således icke någon annan ansvarsteori komma i fråga, än den att den, som utgifver tryckt skrift, skall därför ansvara, och att boktryckare och bokhandlare skola vara fredade från ansvar i och för sitt yrkes lagliga utöfning. Allt annat åtgörande i förhållande till eller med skriften hörer under allmän lag och är föremål för åtal enligt den samma. Som emellertid det lätt kan inträffa, att ingen skulle kunna blifva ansvarig för tryckt skrifts innehåll — utgifvaren står nämligen ej alltid att träffa med ansvar —, och då ett sådant förhållande, till följd hvaraf ganska svåra förbrytelser skulle kunna ostraffadt begås, ej kan anses önskvärdt, har man ansett sig böra försäkra sig om, att alltid någon af de vid skriftens utgifning medver-

kande må kunna ställas till ansvar. Två olika system hafva i detta afseende gjort sig gällande.

Det ena, det tyska *fahrlässigkeit*-systemet, låter ansvarigheten bestämmas efter strafflagens allmänna grunder, dock med den modifikation, att för periodisk skrift den ansvarige redaktören, hvilken alltid måste anses hafva bestämt skriftens innehåll, straffas såsom gerningsman för allt som blifvit i skriften infördt, om icke särskilda omständigheter gifvas, som utesluta ett sådant antagande. Som emellertid icke alltid gerningsmannen kan med tillåtliga bevisningsmedel anträffas, så har man ansett den, som tagit yrkesmässig befattning med skriftens utgifvande, böra straffas såsom vållande till förbrytelsen, om han icke kan gifva erforderlig vägledning för ansvars utkräfvande af rätt gärningsman. Han har gjort sig skyldig till fahrlässigkeit, till oaktsamhet. Man har nämligen ansett sig böra fordra af den, som förlägger, trycker eller sprider skriften, att han använder åtminstone den omsorg till förhindrande af brottsliga skrifters utbredande, att han kan gifva vägledning för gärningsmannens upptäckande. Ansvarig redaktör, förläggare, boktryckare, bokhandlare blifva därför, så vida de icke äro underkastade straff såsom gärningsmän, straffade för vållande med böter eller fängelse, därest icke gärningsmannen kan upptäckas och befordras till straff, varande hvar och en af dessa som tagit befattning med skriftens allmängörande fri från ansvar, om han kan leda i bevis hvem som är författare eller utgifvare eller förman i angifven ordningsföljd. Detta är det tyska systemet. Det har i visst afseende rönt inflytande af den successiva, uteslutande ansvarigheten, hvilken företrädesvis är utvecklad i den *belgiska* lagstiftningen och därifrån blifvit i vissa länders lagstiftning adopterad, den s. k. *responsabilité par cascade*. Detta system bortser från den, som verkligen är skyldig till den i den utgifna skriften innehållna förbrytelsen, och söker ansvarigheten uti verksamheten för skriftens utgifning och spridning, hvadan det icke behöfs mer än att visa att någon tagit befattning därmed för att han skall kunna ställas till ansvar såsom gärningsman eller delaktig, vare sig att detta skett med eller utan vetskap om skriftens brottsliga innehåll. Denna ansvarighet drabbar dock

hvar och en, som deltagit i offentliggörandet af skriften eventuelt, så att ansvarigheten blott skall åligga en af dessa och honom uteslutande, och är successiv, så att det drabbar honom i en lagligen faststäld ordningsföljd. Ansvarigheten begynner med den, som vid utbredandet af skriften närmast medverkat, bokhandlaren, hvilken är ansvarig, om han icke kan uppgifva ansvarsgill boktryckare eller utgifvare, går därefter öfver till boktryckare, förläggare, utgifvare eller författare, dock att hvar och en af dem, som medverkat, är obetingadt befogad att från sig afvända den straffrättsliga ansvarigheten, om han förmår att bland dem, som tagit befattning med utgifningen af skriften, uppvisa i den lagstadgade ordningsföljden någon förman, som kan ställas till ansvar. Ansvaret åligger således i första rummet den som i egenskap af författare eller eljest utgifver skriften, därest han kan till ansvar bindas, därefter förläggaren, därpå boktryckaren och sist bokspridaren. Å andra sidan kunna i motsatt ordning dessa personer ställas inför rätta, först bokspridaren, därpå boktryckaren etc., hvilket gifvit anledning till benämningen kaskadteori. Enligt detta system skall alltid åtminstone en af de personer, utan hvilkas medverkan pressförbrytelsen ej kunnat komma till stånd, träffas af straff såsom gerningsman, hvarvid dock det fel vidlåder detta system, att straffet träffar i den angifna ordningsföljden den, som icke kan uppvisa ansvarig förman, utan afseende på det uppsåt, hvarmed han handlat eller den grad af medverkan till själfva förbrytelsen, hvartill han gjort sig skyldig. Sålunda kan bokhandlaren, som med full vetskap om det brottsliga innehållet utspridt den samma, befrias från ansvar genom att uppgifva boktryckare, hvilken varit alldeles okunnig härom. Härtill kommer, att, därest systemet konsekvent tillämpas, ej alltid straff kan utkräfvas, ty om den af efterman uppgifna förmannen vore oåtkomlig för lagens arm, skulle ingen kunna straffas. Till följd häraf har man måst tillägga såsom vilkor för eftermans befrielse, att den uppgifne förmannen skall kunna dragas inför rätta inför landets domstol, och har därigenom ytterligare brutit emot de allmänna straffrättsgrundsatserna. Jämte denna ansvarighet kan särskildt ansvar utkräfvas af den, som är delaktig i själfva förbrytelsen,

äfvensom den som begått brottslig handling, som står i samband med den i tryckta skriften innehållna förbrytelsen. Detta system tillämpas i våra grannriken Danmark och i Norge, hvars strafflags 25 kap. afhandlar förbrytelse i tryckt skrift; och äfven i vår svenska tryckfrihetslags bestämmelser igenkänner man samma princip om eventuel successiv och exklusiv ansvarighet, ehuru mycket ofullständigt genomförd. Den har utvecklat sig på svensk lagstiftningsgrund och långt förr än tryckfriheten i andra länder kommit till heders tagit uttryck i svenska lagbestämmelser, hvilka dock, betraktade från de allmänna rättsgrundsatsernas synpunkt, äro allt annat än tillfredsställande.

Efter denna blick på tryckfrihetslagstiftningens ståndpunkt i andra länder skola vi redogöra för den samma hos oss. Sverige kan berömma sig af att hafva varit den första stat, som i lagstiftningsväg uttryckligen garanterat tryckfriheten. Detta skedde genom K. F. 2 december 1766, som tillika erhöll grundlags helgd. Genom den samma afskaffades all föregående censur af i Sverige tryckta skrifter. Vidare blef all offentlig verksamhet öfverlemnad till pressens granskning genom den hvarje medborgare tillerkända rätt att med högst få i grannlagenhetens namn fordrade undantag utbekomma handlingar i de till ämbetsverks handläggning hörande mål. Nu blef tydligen bestämdt, hvad som skall såsom missbruk af yttrandefrihet i tryck anses, och hvem därför skall straffas, hvarjämte till allmän domstol öfverlemnades tryckfrihetsmålens handläggning. Med afseende på den ståndpunkt, hvarpå pressen då befann sig, och den ringa utveckling. skriftställareverksamheten samt äfven de pressen tillhörande yrken erhållit, är det blott författare och boktryckare, som fäst lagstiftarens uppmärksamhet. De nu gällande grundsatserna om ansvar för skrifts innehåll blefvo i denna lag uttalade. Man utgick från författareansvaret, men förband detta med anonymitetsrätt för författare. Här stadgades nämligen, att boktryckare skulle stå ansvar för den tryckta skriften, därest den var utan namn och boktryckare, när åtal därå göres, ej

gitter författarens namn bevisligen uppgifva. Till bevisnings åstadkommande föreskrefs, att antingen skulle författarens namn vara skriften åsatt, eller ock, därest han önskade vara onämnd, hvilket ej honom borde förnekas, skulle boktryckare taga till sin säkerhet hans skriftliga bevis att han skriften författat, hvad man nu kallar namnsedel. Likaså infördes nu, till vägledning för förbrytelsens åklagande, de ännu gällande bestämmelserna, att boktryckarens eget och stadens namn, där tryckningen skett, jämte årtalet skulle utsättas å skriften, och att, utom de för vederbörande arkiv och bibliotek afsedda exemplar, ett exemplar öfverlemnas till kanslikollegium såsom den offentliga myndighet, hvilken hade att öfvervaka boktryckeri och bokhandel. Angående åtal och kvarstad funnos något afvikande bestämmelser. I förra afseendet var stadgadt, att icke allenast vederbörande åklagare utan hvarje svensk man var berättigad att föra talan af hvarje af de i lagen angifna förbrytelser, medan förordnande af kvarstad var förlagdt till domstol. Efter angifvande af de lagbestämda gränser, hvilkas öfverträdande medförde ansvar, förklarades, att samtliga rikets undersåtar måga ega och nyttja en fullkomlig och obegränsad frihet att i tryck kunnigt göra allt hvad i denna förordning ej fans uttryckligen förbjudet, med förklaring att ingenting som öfver alla tillåtliga mål och ärenden kan blifva anmärkt, påmint eller eljes reflexionsvis i dagsljuset framlagdt, någonsin må under förevändning att innebära tadel, klander eller kritik förkastas eller från trycket utestängas. Denna frihet blef, äfven efter statsskickets ändring, till sina hufvudsakliga drag garanterad i 1774 års tryckfrihetsförordning, hvilket äfven förskaffade Gustaf III artighetsbetygelser från upplysningstidehvarfvets förnämsta män.

Tryckfriheten var härmed dock icke befäst. Den 1766 utgifna tryckfrihetsförordningens betydelse ligger uti erkännande af tryckfrihetens grundsats och det därmed förbundna upphäfvandet af censuren, i den då gifna för vårt land egendomliga utsträckning i rättigheten att utbekomma och i tryck utgifva officiela handlingar, samt uti genomförandet af den ej mindre vigtiga grundsats, att tryckfrihetsmål voro frigjorda från polismyndighetens och öfverlemnade åt allmän domstols

pröfning och afgörande efter laga dom och ransakning, eller med andra ord i de rättigheter, som äro garanterade i § 86 af nu gällande Regeringsform. Så länge emellertid boktryckeriyrkets och bokhandelns utöfning var beroende af skrån och kungliga reglementen samt städ under kanslikollegii och regeringens öfverförmynderskap, var icke ändamålet vunnet. Härtill kom, att de ändringar, som gjordes i 1766 års T.-F. angående ansvarigheten, gingo i en riktning, som ej var egnad att främja tryckfriheten. Boktryckaren blef nämligen, oberoende däraf, om författaren kunde upptäckas och ställas till ansvar, gjord ansvarsskyldig i högmålsbrott, och var det ej nog för boktryckare att han till sitt fredande från ansvar kunde visa skriftligt bevis att den, som öfverlemnat skriften till tryckning, uppgifvit sig såsom författare; han skulle med fulla bevis styrka att denne var det, och om bevisas kunde, att den uppgifne icke var författare, var boktryckaren äfven om han handlat i god tro, ansvarig. Genom 1780 års påbud gick man ett steg ännu längre. Boktryckaren skulle allena till ansvar stånda, utom i högmålsbrott och förgripelser mot konung, rikets råd och ständerna, vid hvilka författarne skulle dela ansvaret. Under Gustavianska statsskicket kunde man därför, utan att egentligen upphäfva de i den första tryckfrihetsförordningen innehållna grundsatser, använda och använde den makt, konungen hade att ordna näringsväsendet, på ett sätt, som stälde hela den litterära verksamheten under regeringsmaktens uppsigt och befallande myndighet. Genom privilegiisystemet för boktryckeriyrkets utöfning och för periodiska skrifters utgifvande samt den uppsigt, som dessutom utöfvades öfver boktryckeri, bokhandel, bokauktioner och äfven läsesällskap, lades ett odrägligt tvång på så väl författareskapet som den läsande allmänheten, ett tvång som snart närmade sig censur, hvilken äfven i vissa fall påbjöds.

Det var därför af vigt, att i sammanhang med vårt nuvarande statsskicks grundande äfven pressen lossades från de band, hvari den var insnörd. Tryckfriheten blef redan i 1809 års R.-F. garanterad i samma utsträckning som i 1766 års T.-F.; och den lag, som hade att skydda denna frihet, tillförsäkrades jämväl grundlags helgd. I den särskilda grundlag, som är dagtecknad den 9 mars 1810, utvecklades de i R.-F. uttalade

grundsatser, och ytterligare garantier blefvo gifna till denna frihets befästande. Genom denna lag befriades såväl boktryckerirörelse som bokhandels- och förlagsverksamhet, den måtte afse in- eller utländska böcker, från allt slags privilegii- eller skråtvång, med undantag af den inskränkning i rätt till boktryckeris anläggning, som innebars i föreskriften att boktryckeri ej fick anläggas på landet på längre afstånd än en half mil från stad. Likaså frigjordes utgifning af skrift, såväl periodisk som annan skrift, från alla inskränkande band och i förväg lagda hinder. Inga privilegier för skrifters utgifvande, ej häller å boktryckeri eller bokhandel må vidare behöfvas. Intet slags auktorisation å skrifters utgifning, tryckning eller föryttring omtalas; ej ens någon anmälan med undantag af den, som skulle göras hos offentlig myndighet af boktryckare om boktryckeris anläggning. Ej häller var boktryckerirörelse eller bokhandel underkastad något slags uppsigt, och deras idkare voro ej underkastade ansvar för hvad som trycktes eller såldes, om de blott iakttogo vissa i tryckfrihetsförordningen gifna ännu kvarstående förpligtelser, hvilka, utan att vara betungande för näringen såsom sådan, blott afse att gifva en vägledning för upptäckande af den, som gjort sig skyldig till tryckfrihetsbrott. Så är förhållandet med förpligtelsen för boktryckare att utsätta namn, tryckningsort och årtal, och för bokhandlare att ej sälja exemplar af skrift, som saknade dessa uppgifter, samt boktryckares skyldighet att aflemna exemplar i samma stund skriften utgifves till hofkansleren, numera chefen för justitiedepartementet, likaså med den i lagen innehållna anmaningen till boktryckare att till fredande för ansvar förskaffa sig i föreskrifven ordning affattad namnsedel. I afseende på offentliggörande af officiela handlingar, hvad som skulle såsom tryckfrihetsförbrytelse bestraffas, och hvad rör ansvaret för utgifven skrifts innehåll, bibehölls hufvudsakligen hvad som i 1766 års T.-F. blifvit stadgadt, dock att utgifvaren af periodisk skrift eller samlingsverk, och han allena, skulle för hvad deri innehölls vara underkastad författareansvar. Bestämmelserna om rättegång och kvarstad fingo en riktning, som ledde till att befästa rättssäkerheten och skydda friheten. Allt gick ut på att ställa denna frihets utöfning under

domstols pröfning och skydd. Kvarstads förordnande är visserligen medgifvet administrativ myndighet, men behöfver, därest ej frågan rör utifrån införda skrifter, domstols bekräftelse för att kunna ega bestånd; åtal får ej längre anställas af hvem som hälst, utan tillhör efter målets beskaffenhet allmän åklagare eller enskild målsegande; och allmän åklagare eger ej utan justitiekanslerens beslut härom anställa sådant. För undvikande af kompetenstvister blef såsom laga domstol bestämd rådhussrätt i den stad, hvarest eller i hvars närhet tryckeriet var anlagdt. Till skydd för utgifningsfriheten och författareanonymitetsrätt var boktryckaren svarande part, så länge målet blott gälde böter. Det var endast i urbota mål och först efter pröfning af Svea hofrätt, som den namnsedel fick öppnas, som afgifvits till boktryckare, hvarjämte vid domstolens sida var satt en särskild af riksdagen utsedd tryckfrihetskomité, hvars yttrande angående skriftens brottslighet äfvensom i kvarstadsfrågor skulle inhämtas. Som man emellertid tyckte sig finna, att den sålunda frigjorda pressen ej motsvarade de förhoppningar om en sann och god upplysnings utbredande, som man gjort sig af tryckfrihetens erkännande i den stora omfattning, som nu skett, väcktes tanken på en revision af lagen. Härtill bidrog, utom de missbruk af tryckfriheten, som följde omedelbart på den vunna friheten, de hinder, som voro lagda i vägen för den rätta svarande partens framställande redan i rättegångens början. Till följd häraf bragtes till stånd inom föga mer än två år en omarbetning af tryckfrihetsförordningen, hvilken i sitt öfversedda skick utkom den 16 juli 1812, vår nu gällande grundlag i sin ursprungliga lydelse.

Den omarbetning, som sålunda gjordes, afsåg dels att kunna gifva bättre skydd än förut mot den periodiska pressens missbruk, dels att så skyndsamt som möjligt sätta domstol i stånd att inkalla ansvarsskyldig författare eller utgifvare inför rätta. Som denna revision var och blef ett hastverk, har den skadligt inverkat både på lagstiftningen och rättsskipningen. Bestämmelserna angående den periodiska pressen hafva ej varit egnade att främja det syftemål, som därmed afsågs. Man ansåg sig böra ställa under särskild tillsyn allt till periodiska pressen hörande tryck, ej allenast litterära

och politiska utan äfven rent vetenskapliga tidskrifter, likasom man förbisåg att flygblad i dagens frågor bort likställas med dagblad. Den då införda indragningsmakten, som tillerkände hofkansleren rätt att inställa en periodisk skrifts utgifvande och lade i regeringens hand makten att jämte pröfningen af kvarstadens bestånd frånkänna utgifvare rätt att vidare utgifva periodisk skrift, måste, sedan pressen vunnit större betydelse, redan 1844 upphäfvas. De samtidigt med indragningsmakten i tryckfrihetslagen tillsatta stadganden, som ännu kvarstå, hvilka bestämma behörighetsvilkoren för rätt till utgifning af periodisk skrift och ålägga utgifvare att hos hofkansleren, nu chefen för justitiedepartementet, anmäla utgifvareskapet och styrka behörigheten, hafva icke visat sig verksamma vare sig för att skaffa garanti mot dåliga tidningsutgifvare eller för att kunna träffa med straff rätt gärningsman. De hafva i dess ställe utvecklat det lejda ansvaringssystem, som indragningsmaktens användande framkallade, och på detta sätt snarare bidragit till än skyddat emot excesserna af en usel tidningspress. Den förbättring i rättegångsväsendet, som man sökte åstadkomma genom att låta underrätt vägledd af jury upptaga och afgöra saken med skyldighet allenast att underställa målet vederbörande hofrätt, har ej häller, till följd af det sätt, hvarpå juryns sammansättning och funktioner äro bestämda, ledt till målet.

Med sina fel har denna grundlag emellertid haft en betydelse, som ej får underskattas. Den besitter den obestridliga förtjänsten att hafva på säkra grundvalar befäst och med betryggande värn omgifvit den fria yttranderätten i vårt land. Huru bristfällig lagen än må vara, har den garanterat friheten på ett sätt, som ej lemnar något öfrigt att önska. Hvar och en kan öfver alla tillåtliga ämnen, såsom det heter, i tryck anmärka, påminna eller eljes gransknings- eller reflexionsvis i dagsljuset framlägga allt hvad han anser lända till en gagnande upplysning, och detta såväl med utsatt författarenamn som under anonymitetens slöja, utan att hvad han sålunda yttrat kan, under förevändning att innebära tadel eller klander, såsom straffbart anses, såvida skrifsättet icke såsom smädligt eller skändligt sig utmärker. Såsom missbruk af tryckfriheten, hvilka äro underkastade straff,

äro, med två undantag, endast att anse sådana missbruk af ordets frihet, som bestraffas i allmän lag, då de förekomma i tal eller handskrift, och icke ens alla sådana. Det grannlaga i bedömandet af hvad som skall anses såsom skändligt är öfverlemnadt åt en jury, i hvars sammansättning parterna och domstol hafva lika del, och af hvars medlemmar två tredjedelar skola förena sig för att gifva ett fällande utslag; och äro vid pröfningen af en skrift eller af ansvaret för densamma, de, på hvilka en sådan pröfning ankomma kan, förmanade att i fall, som tvetydiga synas, hällre fria än fälla, alltid mera fästa uppmärksamheten på tankens än på uttryckets lagstridighet, på skriftens åsyftning än på framställningssättet, utan att i hvilket fall som hälst draga slutföljder, som icke af uttrycken bestämmas. Vidare är hvarje författare berättigad till anonymitet, och boktryckaren eger ej i annat fall, än att författaren skriftligt iklädt sig ansvar för skriftens innehåll, uppgifva författaren, och hvad periodisk skrift angår, så är likasom enligt 1810 års T.-F. utgifvaren och han allena ansvarig. För skrifters tryckning och föryttring är intet hinder lagdt. Hvem som hälst eger rätt därtill, utan att någon auktorisation eller några behörighetsvilkor erfordras, och efter de 1870 och 1876 vidtagna grundlagsändringar kan hvarken boktryckare eller bokhandlare under några omständigheter dömas förlustig rätten att näringen idka. Boktryckare är fredad från allt ansvar, om han förser sig med namnsedel å den, som under författareansvar utgifver icke periodisk skrift, och, hvad angår periodisk skrift, gör sig försäkrad om att ansvarig utgifvare är därtill behörig och gjort föreskrifven anmälan hos chefen för justitiedepartementet samt till styrkande däraf har försett sig med och kan förete bevis därom. I yrkets utöfvande har han i öfrigt ej annan förpligtelse än att utsätta namn, tryckningsort och årtal å den tryckta skriften och därjämte, i samma stund en skrift till försäljning eller utspridande utgifves, aflemna exemplar till chefen för justitiedepartementet eller hans ombud. Bokhandlare eller annan föryttrare har blott att tillse, att boktryckares namn, tryckningsort och årtal finnas å inrikes tryckt skrift utsatta, samt att de exemplar af och förteckning å utifrån inkomna skrifter, som utbjudas till försäljning, utlemnas. Den uppsigt

öfver pressen, som tillkommer chefen för justitiedepartementet eller hans ombud, innebär ej vidsträcktare myndighet för nämnde departementschef, än att i några få till ordningsmål hänförda fall pliktfälla boktryckare eller bokhandlare, i händelse de ej fullgöra några af förr omförmälda skyldigheter, hvarvid dock hans beslut kan öfverklagas hos högsta domstolen; samt att förordna om kvarstad, hvars bestånd, då det gäller svenska skrifter, alltid betingas af åtal och skall pröfvas af domstol, därest ej skriften blifvit anmäld såsom föranledande till missnöje af främmande makt, i hvilket fall likasom vid kvarstad af utländska skrifter konungen eger att pröfva kvarstadsfrågan, hvad påföljd skall ifrågakomma och den ersättning, som den, hvilken af kvarstaden lidit, bör erhålla. Slutligen är åtalsrätten förbunden med laga ansvar och frågan om rätt domstol noga bestämd och afgjord, hvadan tryckfrihetens bruk eller missbruk ytterst alltid blir underkastadt laga domstols pröfning. Som bestämmelserna härom äro införda i en lag, som har grundlags helgd, kunna hvarken i ekonomisk lagstiftningsväg eller genom annan lag de nu angifna förpligtelser för dem, som medverka vid skrifters utgifning, vidgas, ej häller kan på annat sätt inskränkning i tryckfriheten ega rum. Dessa i tryckfrihetslagen tillämpade grundsatser hafva varit frihetens säkra värn och beskydd och gifvit den samma dess vunna stora betydelse. Till följd häraf har man förbisett de fel och brister, som vidlåda denna lag, då den sökt på ett ändamålsenligt sätt lagbinda denna frihet, så att missbruk af denna likasom af all annan frihet behörigen rättas och straffas. Hvarje anmärkning emot bristfälligheterna i bestämmelserna har framstälts såsom ett försök till intrång i friheten.

De fel, som vidlåda denna lag, och hvilka, i den mån lagstiftningen i öfrigt utveçklat sig särskildt på straffrättens område, allt mer framträdt, bestå först och främst i olämpliga bestämmelser angående brott mot tryckfrihetslagen och ansvar därför. Sålunda, hvad tryckfrihetens missbruk angår, så hafva å ena sidan till förbrytelser hänförts och kunnat hänföras yttranden, som blott innehålla kritiserande omdömen, såsom den i 3 § 2:o med straff belagda förnekelsen af den lutherska läran, och de i 9:o omförmälda omdömen om främ-

mande staters yttre och inre politiska förhållanden, å andra sidan äro allt för stränga straff stadgade, t. ex. för hädelse, lasteligt tal om konungen. Härjämte finnas i allmän lag bestraffade såsom förbrytelser, hvad i tryckfrihetslagen går fritt, t. ex. åtskilliga förräderiförbrytelser, uppmaning till lagbrott m. m. Likaså voro ursprungligen straffen för boktryckares förbrytelse i fråga om utsättande af författares, utgifvares och boktryckares namn, tryckningsort och årtal allt för strängt tilltagna.

Vidare hafva med skäl vigtiga anmärkningar blifvit gjorda mot juryn och dess sammansättning. Här saknas all den garanti för opartisk och sorgfällig pröfning, som tillhör jurymannainstitutionen i andra länder: inga särskilda för viss tid utsedda tjänstgöringsskyldiga jurymannakårer, bland hvilka de för hvarje särskildt mål tjänstgörande jurymännen väljas utan att något deltagande i själfva valet parterna tillstädjes. De valda jurymännen hafva ingen skyldighet att öfvervara målets handläggning vid domstol och taga kännedom af den utveckling af parternas talan, som därvid eger rum. De jurymännen ålagda edliga förpligtelser innebära ingen fordran af dem att efter målets utredda beskaffenhet afgifva sitt yttrande, och den därmed förbundna tysthetseden förbjuder dem att öppet motivera sina vota. Denna ed måste i en mängd fall kännas tyngande för den, som icke efter subjektivt godtycke utan efter samvetsgrann pröfning af målets beskaffenhet deltager i diskussionen inom juryn och vid frågans afgörande fattat sitt beslut, och blir så mycket mera tryckande, som ju redbarare ledamoten är, han desto mindre vill låta påskina huru han röstat. Hos oss är det lemnadt åt hvardera parten att välja sina jurymän, och kunna parterna således på förhand förvissa sig, hvar för sig, om det votum, som de till jurymän i frågasatta personer komma att afgifva, hvilket så mycket lättare låter sig göra, som jurymännen ej ens äro i tillfälle att öfvervara domstolsförhandlingarna; och den ed, de aflägga, gifver subjektivismen det friaste utrymme. Visserligen heter det i lagen, att till jurymän skola väljas *för medborgerlig dygd väl kända* personer, således sådana som i allmänna värf varit använda och väl bestått profvet, men i praxis har detta så

gestaltat sig, att hvar och en, som ej är förlustig medborgerligt förtroende, anses såsom behörig. Icke ens de allmänna behörighetsvilkoren för att kunna godkännas såsom riksdagsman erfordras. Den omständigheten, att en person gjort konkurs utan att hafva förnöjt borgenärernas kraf, hvilket medför obehörighet till en mängd förtroendeplatser, anses ej hindra att han kan blifva juryman, och den omständigheten, att någon är engagerad hos den tidningsredaktion, som utgifvit den brottsliga skriften, anses icke lägga hinder i vägen för att den valde skall anses opartisk, ja man har till och med satt i fråga, att den, som faktiskt redigerat tidningen, skall anses såsom ojäfvig juryman. Med det inflytande på utgången, som hvardera parten kan förskaffa sig, blir således afgörandet beroende på de af domstolen valda jurymäns vota, ty af det sätt, hvarpå dessa ledamöter rösta, afgöres saken; och för att den pluralitet af $^2/_3$ skall erhållas, som erfordras för att en smädeskrifts utgifning skall såsom brottslig anses, fordras de af åklagaren och af domstolen utsedda jurymännens samstämmiga fällande. Domstolens val af jurymän blir således i alla vigtigare tryckfrihetsprocesser afgörande för utgången, utan att domstolen är satt i tillfälle att efter sakens och bevisningens noggranna pröfning under domareansvar bestämma den. Men ej nog därmed att juryinstitutionen vridits på sned genom juryns ställning i förhållande till parterna, tryckfrihetslagen har icke gifvit anvisning, huru skall förfaras för att juryn skall komma i verksamhet. Huru skall förfaras, om part vägrar att välja jurymän? Är vald juryman skyldig att emottaga uppdraget, och i hvilka fall må han kunna afsäga sig? Därom finnes ingenting stadgadt, ej häller därom, huruvida ersättning för besväret skall utgifvas eller om uppdraget skall anses såsom ett förtroendeuppdrag åt personer, som ej sätta i fråga någon ersättning. Huru mycket trakasserier i detta hänseende skett och huru man gycklat med valen, därom veta domstolarnas annaler att berätta. Ombildning af juryn har varit föremål för åtskilliga förslag, utan att man lyckats förena meningarna. Den ena riktningen går ut på att minska domstolarnas inflytande på jurymännens utväljande, den andra att stärka det samma; en riktning går ut på att bilda jury-

mannakårer, sammansatta genom utsträckta allmänna val, en annan går ut på att öfverlåta tillsättningen åt våra kommunal-institutioner. Intet förslag har ansetts tillfredsställande.

Bestämmelserna angående ansvar för brottslig skrifts utgifning och spridning hafva varit och äro mest utsatta för anmärkning. Tryckfrihetsförordningens ansvarsbestämmelser angå endast den som skall stå författareansvar för den på tryck utgifna skriften, därvid lagstiftaren utgått därifrån, att boktryckare skall vid äfventyr att eljes själf stå ansvar för innehållet kunna styrka, hvem som under författareansvar utgifvit skriften. Huruvida ansvar skall drabba den, som i brottsligt uppsåt sprider den utgifna skriften, eller den, som utan att vara författare genom sina yttranden föranledt dess utgifvande, skall kunna jämte författaren straffas, lemnas ovidrördt. Då T.-F. i fråga om tryckfrihetens missbruk jämte författares ansvar endast omtalar de fall, då utgifvare skall stå ansvar såsom om han vore författare, så angifver den i förevarande hänseende blott den, som i egenskap af utgifvare skall stå ansvar, och uppgifver såsom sådan utgifvaren af periodisk skrift, äfvensom ock den, som utgifver utländsk mans arbete, eller inländsk mans, som sitt namn ej angifvit. De gifna stadgandena gå därför ut på att gifva anvisning, huru boktryckare skall kunna freda sig från ansvar, utan att författarens anonymitetsrätt i oträngdt mål må röjas; först i andra rummet kommer frågan, huru rätt gärningsman skall kunna befordras till straff. Enligt 1810 års T.-F. var författare och utgifvare ansvarig för skrifts innehåll, om han låtit sitt namn därå utsätta. Var icke så förhållandet, eller hade boktryckaren åsatt bedrägligt titelblad eller utan tillstånd utsatt författarens eller utgifvarens namn, var boktryckare, hvilkens namn alltid skulle vara skriften åsatt, den som instämdes, och skulle han för att freda sig från ansvar, vare sig det angick periodisk eller icke periodisk skrift, vara försedd med namnsedel, som det ålåg författaren att tillställa boktryckaren; och var bestämdt, huru denna namnsedel skulle vara affattad för att vara bevisningsgill; den skulle nämligen vara förseglad, innehållande författares (utgifvares) namn och hemvist med påskrifvet betyg om dessa uppgifters riktighet af två af boktryckaren väl

kända män, hvilka ansvar ålåge, i fall att författares namn och hemvist saknades eller vore oriktigt uppgifna. Med aflemnande af denna sedel, hvars öppnande dock först kom i fråga i Svea hofrätt (jfr sid. 228), var boktryckaren fredad från allt ansvar, äfven om han hade full kännedom om den i namnsedeln innehållna bedrägliga uppgiften. I dessa bestämmelser gjordes vissa förändringar genom 1812 års T.-F., men grundsatsen bibehölls. Föreskriften om författares (utgifvares) skyldighet att lemna namnsedel bibehölls hvad icke periodisk skrift angår, med föreskrift om namnsedelvittnenas ansvar för riktigheten af de i namnsedeln innehållna uppgifter, och för skriftens innehåll, därest dessa uppgifter befunnes oriktiga, hvilket ansvar dock mot all rimlighet utsträcktes därhän, att äfven om uppgiften å författare (utgifvare) var riktig, de som påskrifvit intyget skulle ansvara, därest författare (utgifvare) utan laga förfall från svaromålet uteblefve. Hvad angår periodisk skrift, infördes i T.-F. § 1, 4:o såsom vilkor för utgifning, att utgifvare uppfyller vissa behörighetsvilkor, nämligen att ej hafva blifvit för nesligt brott dömd eller förklarad ovärdig att föra andras talan, och att han gjort föreskrifven anmälan hos chefen för justitiedepartementet, samt af honom erhållit behörighetsbevis; och skulle boktryckare (T.-F. § 4, 2:o) vara försedd med detta bevis för att opåtaldt kunna låta den periodiska skriften från sitt tryckeri utgifva. Uti bestämmelserna uti nu gällande T.-F. innehålles intet, som gifver anledning till antagandet, att författare eller utgifvare kunna likasom enligt 1810 års T.-F. omedelbart ställas till ansvar, icke en gång, om namnet är skriften åsatt. Boktryckaren, hvars namn alltid skall vara på utgifven skrift utsatt, är den, som instämmes och har att vid rättegångens början, därest han vill leda ansvaret ifrån sig, framlemna namnsedel, om skriften är icke periodisk, och hvad periodisk skrift angår visa att han är försedd med utgifvarens behörighetsbevis, i öfverensstämmelse med den uppgift å utgifvare, som vid rättegångens början af chefen för just.-dep. meddelas (jfr T.-F. § 1, 8:o). I annat fall och därest icke, hvad icke periodisk skrift angår, författaren sig hos domaren självmant tillkännagifver, är boktryckaren ansvarig. Härjämte blef stadgadt, att bokhandlare skall stå

ansvar för innehållet af hvarje af honom spridd skrift, hvarå ej boktryckares namn, tryckningsort och årtal finnas utsatta, därest icke författare eller boktryckare kan upptäckas.

Den teori angående ansvarighet för tryckts skrifts innehåll, som hos oss tillämpas, har icke något motstycke i något lands lagstiftning. Den är närmast befryndad med den, som gäller i den belgiska lagstiftningen, hvilken tjänat till förebild för den norska och danska. I dessa länders lagstiftning får emellertid denna teori gälla såsom grundsats för ansvarigheten, men i rättegångsförfarandet finnes intet hinder för att man genom laga bevisningsmedel söker träffa den med ansvar, som *verkligen* i egenskap af förläggare, utgifvare eller författare offentliggjort skriften. Ransakning och utredning härom får föregå målets upptagande vid domstolen. Hos oss är ej tillfälle till någon sådan undersökning. Boktryckaren instämmes, och är han försedd med nyss omförmälda namnsedel för icke periodiska skrifter och behörighetsbevis för periodiska, samt detta bevis befinnes riktigt, är han alldeles fri från ansvar, oafsedt hviken bevisning som hälst som skulle kunna mot honom åvägabringas. Under inga vilkor får en sådan bevisning ske. Den, å hvilken namnsedel eller behörighetsbevis lyder, straffas, utan att honom är tillåtet att styrka, icke ens att han icke tagit någon befattning med skriftens författande eller utgifvande. Men icke nog härmed. Sedan man en gång slagit in på den vägen, att den person, som en gång genom vissa bestämda bevisningsregler betecknats såsom utöfvande den eller den funktionen vid en skrifts utgifvande, skall oberoende af brottsligt uppsåt i utöfningen af samma funktion, ja till och med äfven om han kan bevisa, att han icke utöfvat den samma, stå ansvar för skriftens innehåll, så har man i tolkningen tagit ett steg längre. I praxis har den orimliga tolkning af 1 § 8:o vunnit burskap, att ordet »författare» i den sats, som säger att boktryckare, som ej har företett namnsedel, är fri från författareansvar, om »författaren sig för domaren självmant tillkännagifver», tolkas lika som om i lagen stode »hvem hälst i hela världen, som behagar för domaren uppgifva sig såsom författare till en åtalad skrift, skall ovilkorligen så anses, utan att någon är berättigad att bevisa

osanningen af uppgiften». Likaså betraktas hvar och en, som hos chefen för just.-dep. erhållit bevis om att *intet hinder emot* skriftens utgifvande förekommer, såsom om han i och med det samma redan uppsatt en tidning, äfven om han skulle gifva sig af från landet och aldrig taga något slags befattning med skriftens utgifvande. Det behöfs blott att i sådant fall en boktryckare passar på och utgifver en tidning under samma namn och på samma ort. Tryckfrihetsförordningen fordrar visserligen, att den som anmält sig hos chefen för just.-dep., skall för att kunna anses hafva fullföljt den afsigt, som behörighetsbeviset angifver, åtminstone vidtagit det steg, att han om utgifningen af skriften aftalat med boktryckaren och såsom bevis därpå öfverlemnat till honom behörighetsbeviset. T.-F. 4 § 2:o förbjuder nämligen boktryckare vid vite att utan att vara försedd med sådant bevis trycka skrifter. Oaktadt boktryckaren således är förpligtad vid ansvar af böter att vara försedd med behörighetsbevis för den periodiska skriftens utgifvare, hvilket måste betyda, att den, som verkligen utgifver skrift från hans tryckeri, har aflemnat behörighetsbeviset, så har man låtit T.-F:s föreskrifter i 1 § 4:o, jämförd med 4 § 2:o, att utgifvare skall anmäla sig hos chefen för just.-dep., och att boktryckare skall vara försedd med bevis, att den som utgifver tidningen har gjort föreskrifven anmälan, så tolkas, som om i lagen stode, att »hvem som hälst, *som gjort anmälan*», skall i och med att detta skett lagligen anses, såsom *om han redan utgifvit* skriften och att boktryckaren anses hafva uppfylt sin skyldighet därigenom, att han förskaffat sig bevis, icke därom att den han vet vara tidningens verklige utgifvare gjort föreskrifven anmälan, utan blott därom att en person gjort anmälan att han ärnar utgifva en tidning, för öfrigt må det gå med denna afsigts verkställighet huru som hälst. Hvilka hinder som hälst må finnas för att afsigten må kunna sättas i verket, han är ansvarig ändå. Ja man har till och med förklarat den person för ansvarig utgifvare, som kontraktsenligt afhändt sig rätten att taga någon befattning med utgifvareskapet, likasom ock den, som till följd af fängelsestraff å annan ort än den, där tidningen utgifves, hvarken kunnat eller velat utgifva den samma, blifvit straffad för hvad den

som i verkligheten varit dess utgifvare bestämt däri skola innehållas. Men icke nog härmed. Man har åsidosatt lagstiftarens fordran, att boktryckaren skall vara försedd med utgifvarens behörighetsbevis och med dess företeende freda sig från anvar. Man har gått så långt i undseende för boktryckaren, att man vägrat utfärda stämning å den, som tryckt en brottslig periodisk skrift och hvars namn är å skriften utsatt, utan ålagt målsegande eller åklagare att göra den förberedande ransakning i målet, som T.-F. 1 § 8:o ålägger domstol att företaga med ledning af boktryckares uppgifter. Part, som uti utsättande af boktryckarens namn på en skrift har uppgift å person, som verkligen tagit befattning med skriftens fullgörande, och hvilken är skyldig till ansvar, om han ej genom föreskrifvet skriftligt intyg kan freda sig, får icke instämma denne, utan man fordrar, att part skall stämma den, som blott har tillkännagifvit sin afsigt att utgifva skriften utan afseende på om afsigten blifvit fullföljd eller icke, och kan denne anmälare icke anträffas, så kan intet åtal ega rum. Den grundsats, som i och för sig är orättvis, nämligen att den som på ett visst sätt betecknas såsom deltagare i en skrifts utgifning, skall, oberoende af om han är skyldig till förbrytelsen eller icke, vara ansvarig, har således blifvit i praxis ytterligare utfyld så, att hvem som hälst, som kan förmås att om än falskeligen uppgifva sig såsom utgifvare, skall såsom gärningsman anses, utan att någon motbevisning må kunna medgifvas. Den s. k. utgifvaren må å ena sidan kunna bevisa, att han förbjudit boktryckaren att införa i skriften det innehåll, som gjort den brottslig, och å andra sidan må det kunna bevisas, att den s. k. utgifvaren fräckt ljugit. Ingendera bevisningen har någon betydelse. Det är dessa förhållanden, som tarfva rättelse och fordra lagstiftningsreformer. Reform i rättsskipningen, som borde kunna hjälpa något, är ej att hoppas, sedan denna en gång stelnat i sina besynnerliga former, hälst själfva frågan om hvem som skall kunna såsom författare, resp. utgifvare anses och under hvilka vilkor annan än den, om ock oriktigt uppgifne personen, skall såsom verkligen skyldig ställas till ansvar och straffas, ej är så lätt att afgöra, utan att med anonymitetsrättens undanrödjande friare utrymme för bevisning gifves.

Hvarje försök till reform i sådan riktning har ansetts såsom attentat emot självfva tryckfriheten. Tryckfrihetslagen anses böra i första rummet skydda anonymitetsrätten, den, som däraf begagnar sig, må vara hur straffbar som hälst, och först i andra rummet bör straff för det skadegörande brottet utkräfvas. Hvad som vidare såsom en brist må anmärkas är, att tryckfrihetslagen ej närmare bestämmer ansvarsförhållandet än uti hvad som rör ansvaret för *utgifvandet* under författareansvar af den skrift, som innehåller brottsligt yttrande. Obestämdt är äfven, hvad som skall inbegripas under en skrifts utgifning, om därunder endast skall förstås ombesörjandet af dess tryckning och hållande till salu, eller härunder må kunna hänföras alla åtgärder, som vidtagits för att få skriften till stånd och efter dess tryckning spridd. Af besvarandet af denna fråga beror, huruvida någon mer än den, som finnes saker till utgifvande af den brottsliga skriften, skall straffas eller icke. Tryckfrihetsförordningen vet ej af straff för delaktighet i tryckfrihetsförbrytelse i annat fall, än att någon sprider med kvarstad belagd skrift. Den ålägger visserligen boktryckare, som låter utgifva skrift från ett oanmäldt tryckeri, ansvar jämte författaren, men detta oberoende däraf, om han är delaktig i förbrytelsen eller icke. Vid sådant förhållande måste man antaga, att utgifning af en skrift måste tolkas i den inskränktare bemärkelsen, och allt hvad som faller utom bestämmandet af skriftens innehåll och dess tryckning och hållande till salu särskildt bestraffas, därest det kan hänföras under allmän lag. Men äfven för denna tolkning möta svårigheter, enär tryckfrihetslagens förhållande till allmän lag ej är klart uttryckt. Såväl T.-F. 1 § 1:o som 5 § 15:o, hvilka beröra detta ämne, kunna gifva anledning till olika tolkningar. Skall t. ex. den, som i afsigt att skada i tal eller handskrift meddelat ett brottsligt yttrande, som sedan influtit i en tidning, t. ex. i form af annons eller en berättelse, straffas såsom den där begått ett särskildt brott eller betraktas såsom endast delaktig i tryckfrihetsförbrytelsen och således gå fri från åtal och straff, och i hans ställe endast tidningens utgifvare, som kanske handlat i god tro, blifva den straffskyldige? Skall den, som med kännedom om en skrifts ärekränkande beskaffenhet eller i annat

afseende brottsliga innehåll i afsigt att skada sprider eller utdelar den, kunna därför ställas till ansvar, eller skall ansvaret för skriftens utgifvande anses hafva i sig upptagit ansvaret äfven för innehållets spridande? Är det rimligt, att t. ex. den, som i en boklåda till salu håller skrifter, som innehålla osedliga afbildningar, skall gå fri, därför att afbildningen innehålles i tryckt skrift, medan han straffas för försäljningen af afbildningen, om denna säljes skild från skriften? Bör icke, då t. ex. vid befordringsfrågor, vid val, en tryckt smädeskrift blifvit utgifven, dess spridande bland eller särskilda öfversändande till dem, som kunna utöfva inflytande på sakens afgörande, betraktas såsom en från pressförbrytelsen skild förbrytelse? T.-F. 5 kap. § 15 gifver stöd åt en sådan mening, hvilken får ytterligare bekräftelse af förfarandet med yttranden, som blifvit hämtade ur ett dagblad och införda i ett annat. Dessa göras nämligen till föremål för särskildt åtal.

Vidare är att anmärka emot bestämmelserna om kvarstad, att dessa under vissa förhållanden kunna medföra ett för näringens idkare känbart tvång och stor förlust, medan under andra förhållanden kvarstadsresolutionen blir utan all verkan, ja den enskilde må lida hur svår ärekränkning som hälst, kan kvarstads förordnande med verkande kraft ej af honom erhållas. Äfven åtalsrätten lider af bristfälliga stadganden. Den är, hvad rör åtal af offentlig åklagare, koncentrerad hos justitiekansleren. Enskild målsegandes åtalsrätt är ej häller rätteligen tillgodosedd, hvarvid särskildt bör märkas bristen på stadgande, huru skall förfaras, då bolag eller samfällighet angripes. Skall hvarje bolagsman vara berättigad att anställa åtal och således lika många rättegångar kunna anställas, som det finnes bolagsmän, eller skall bolaget såsom sådant vara därtill berättigadt? Om taxeringsnämnd skymfas, skall justitiekansleren, nämnden eller ledamot vara berättigad att åtala?

Hvad svarande i tryckfrihetsmål angår, synes som om boktryckare skulle vara den, som alltid skall instämmas, men så tydligt är ej detta utsagdt, att icke i praxis annat förfarande har kunnat på sina ställen göra sig gällande. Äfvenledes kan olika mening göra sig gällande och har äfvenledes

hyllats i fråga om stämningstid, huruvida R. B. 11 kap. 5 § eller 10 § skall tillämpas, ehuru det förra stadgandet påtagligen åsyftats.

Se vi slutligen på bestämmelserna om boktryckeri och bokhandel, så finnas, på sätt vi förr anmärkt, inga behörighetsvilkor föreskrifna för yrkets utöfning; den enda inskränkning som finnes, gäller orten, hvarest tryckeri må anläggas; det får nämligen ej anläggas annorstädes än i stad eller dess närhet. Några personliga behörighetsvilkor finnas icke. Hvem som hälst kan således skaffa sig ett litet tryckeri och därifrån sprida brottsliga skrifter utan att kunna med straff åtkommas, blott han skaffar sig en ansvaring. Som emellertid det ej hafver sig så lätt för hvem som hälst att anskaffa tryckeri och få erforderligt förtroende för att kunna drifva yrket, har saknaden af bestämmelser om behörighetsvilkor för boktryckare ingen större praktisk betydelse, så länge anläggning af tryckeri är begränsad till stad eller dess närhet. Anmärkningsvärd är dock den inkonsekvens, som råder i jämförelse med andra näringar. Det fordras nämligen alltid af den, som offentligen håller allmänheten tillhanda sina varor, att han eger god fräjd och rätt att råda öfver sig och sitt gods. Hvad bokhandel angår, är emellertid saknaden af hvarje ordning i högsta grad betänklig. Enligt 1812 års T.-F. 1 § 12:o i dess ursprungliga lydelse var stadgadt, att bokhandlare i egentlig mening, d. v. s. innehafvare af boklåda, skulle göra anmälan härom, dock att hvarje förläggare eller författare skall stå fritt att antingen själf eller genom andra föryttra dem tillhöriga skrifter. Sedan all skyldighet att göra anmälan om bokhandel efter 1870 upphört, är böckers spridande vare sig till försäljning eller kringdelning alldeles fritt såväl hvad inländska som utländska vare sig på svenska eller utländskt språk tryckta skrifter angår. Ingen hemfrid är skyddad mot schackrande gårdfarihandlande, som sprida sedefördärfvande litteratur i orterna, ej minst utomlands tryckt sådan. Denna frihet låter sig förklara hvad angår i Sverige tryckta skrifter, hvilken spridning kan hämmas genom åtal och kvarstad i samma stund de utgifvas, om vederbörande uppsyningsmän fullgöra sitt åliggande.

Hvad utländska skrifter angår, är ett annat förhållande till följd af de orediga och otydliga bestämmelserna härom i T.-F. Föryttrare af utomlands på svenska språket författade skrifter åligger att vid böter af 50 rdr b:o i samma stund skriften utlemnas till försäljning aflemna ett exemplar däraf till chefen för justitiedepartementet eller hans ombud, hvilken eger lika rättigheter och åligganden öfver dem som i afseende på inom riket tryckta. Han kan således låta belägga dem med kvarstad, där de utgöra föremål för allmän åklagares åtal[1] och öfverlemna dem till åtal af justitiekansleren. Beträffande utomlands på främmande språk tryckta skrifter åligger hvar och en, som idkar bokhandel, att inlemna förteckning på inkomna sådana till chefen för just.-dep., som i afseende på dessa har att i angifvet fall förordna om kvarstad, hvarefter det öfverlemnas till konungen att afgöra, om skriften bör till föryttrande frigifvas eller under vidare kvarstad förblifva, samt den därmed sammanhängande frågan om ersättning till bokhandlaren för den förlust, han lider. Huru skall förfaras med utifrån inkomna skrifter på svenska språket sedan kvarstad blifvit förordnad och skriften öfverlemnats till justitiekansleren, finnes icke bestämdt. Som emellertid T.-F:s bestämmelser om ansvar och rättegång endast äro tillämpliga å svenska medborgares från svenskt tryckeri utgifna skrifter, så bör på utrikes ort tryckta skrifter på svenska språket, utöfver hvad som i T.-F. är stadgadt om kvarstad, tillämpas hvad allmän lag stadgar. Då T.-F. i förevarande fall helt och hållet lemnat ur sigte enskild persons rätt att utkräfva ansvar för ärekränkningar, måste man vända sig till allmän lags bestämmelser, hvilka icke häller alltid äro tillräckliga för att lösa uppkommande frågor om ansvar och rättegång. Härtill kommer, att bestämmelserna i 4 § 10:o och 11:o äro orediga och långt ifrån tillfyllestgörande, i vissa fall ledande till orimligheter, såsom fallet vore, om hvarje föryttrare af utifrån inkommen skrift på svenska språket skall öfverlemna

[1] Chefen för justitiedepartementet bestrider i sitt yttrande till statsrådsprotokollet den 14 febr. detta år denna rätt. Då emellertid i T.-F. 4 § 10:o uttryckligen säges, att han i afseende på försäljning och spridande af utifrån inkomna skrifter på svenska språket eger samma rättigheter och åligganden som i afseende på inom riket tryckta, och dit hörer enligt 4 § 3:o och 5 § 8:o rätt att förordna om kvarstad, så lärer väl denna rätt ej kunna bestridas.

exemplar till chefen för just.-dep. eller hans ombud. Som uraktlåtenheten att fullgöra den i 4 § 11:o innehållna föreskrift angående utifrån införda skrifter på främmande språk icke är belagd med något ansvar och då stadgandet i 10:o, angående på svenska språket författade skrifter, ansetts så orimlig, att detsamma icke efterlefts, så har försäljning och kolportage utan kontroll fått ske af utomlands på svenska tryckta skrifter, ja man har sträckt sin flathet för spridning af skandallitteratur, som utomlands tryckes, så långt, att man åt en person, som kallar sig utgifvare af utomlands tryckt periodisk skrift, men faktiskt är importör af ett utländskt fabrikat, meddelat tillståndsbevis för sådan skrifts utgifning.[1] Möjligheten af ett sådant förfaringssätt förklaras däraf, att i motsats till de regler, som eljest gälla angående jurisprudensens inflytande på lagtolkningen, nämligen att man genom en noga afvägd undesökning af betydelsen utaf lagens särskilda bestämmelser och dessas inbördes förhållande till hvarandra söker att åstadkomma de för rättsmedvetandet mest tillfredsställande resultat, så anser man sig i fråga om tryckfrihetslagens tolkning böra i hvarje särskildt fall öfverlemna sig åt den blinda bokstafstolkningen af den eller den åberopade lagparagrafen, äfven om denna tolkning leder till de orimligaste slutföljder och kommer i strid med de grundsatser, som i andra lagbestämmelser framträda. Till följd af de lagtolkningsregler, som i tryckfrihetsfrågor gjort sig gällande, såväl i fråga om ansvar, där den verklige gärningsmannen går fri, medan en lejd ansvaring får såsom syndabock försona förbrytelsen, som ock med hänsyn till

[1] Skriften har därför tills vidare blifvit ansvarsfritt spridd, oaktadt den är af beskaffenhet att kunna göras till föremål både för allmän åklagares och enskild målsegandes åtal. Det tryckfrihetsåtal, som blifvit anstäldt mot spridaren i egenskap af med behörighetsbevis försedd utgifvare, har såsom sådant ej kunnat upptagas af den domstol, hos hvilken åtal anhängiggjorts, enär denna domstol icke är underdomstol i stad, där tryckeriet är beläget, och således icke ansett sig såsom laga forum. Utgifvaren kan således, under det frågan om forum är sväfvande, fritt fortsätta spridningen af den i utlandet tryckta skriften. Hade skriften behandlats sådan som den är, nämligen en skrift, för hvilken till följd däraf att den icke blifvit på tryck utgifven i Sverige, icke kan åberopas det skydd, som tryckfrihetsförordningen gifver i Sverige tryckta skrifter, så skulle den, som med vetskap om dess brottsliga innehåll låtit föryttra den samma, kunnat ställas till ansvar för ärekränkningarna inför laga forum enligt allmän lag, likasom för annan förbrytelse, som begås genom utifrån importerad vara.

den riktning, hvari juryns utlåtanden ofta gått, måste hvar och en som har att föra talan vare sig i det allmännas eller eget namn, i det längsta tveka, innan han skrider till åtal eller vidtager någon åtgärd för att beifra äfven de påtagligaste förbrytelser. Reform af tryckfrihetslagen är därför af behofvet påkallad och i allmänhet erkänd. Man kan icke blunda för felen.

Då man skall skrida till lagstiftningsarbetet, framstå svårigheter, som härleda sig dels ur denna frågas egen natur, dels ock ur det allmänna tänkesättet, som endast betraktat tryckfriheten från synpunkten af den stora betydelse, det fria ordet eger. De missbruk, som lemnas onäpsta till följd af de fel, som vidlåda lagstiftningen, anses af underordnad betydelse, hvilka skola af sig själfva, i den mån allmän upplysning utbreder sig, försvinna och lättast utplånas genom den uppfostran, de bättre litteratörerna böra kunna meddela, om de fullgöra sin pligt. Usel litteratur bör tillintetgöras därigenom, att allmänheten förädlas i sin smak, så att den icke läser sådan litteratur. Hvarje försök till reform anses äfventyrligt, emedan man befarar, att angrepp mot frihetens missbruk kan skada dess rätta bruk och således äfven det sanna framåtskridandets sak. De ändringar i tryckfrihetsförordningen, som af riksdagen blifvit godkända, hafva därför icke varit andra än sådana, som gått i en riktning, som är egnad att underlätta skrifters okontrollerade tryckning och spridning och att mildra ansvaret för uraktlåtenhet af de med boktryckerirörelsens idkande förenade skyldigheter. Hafva ändringsförslagen vändt sig emot tryckfrihetsförordningens bristfälliga stadganden angående ansvarighet för tryckt skrifts utgifvande, om juryns sammansättning och det sätt, hvarpå den har att fullgöra sina funktioner, så hafva reformförsöken strandat, ja det förslag, som konstitutionsutskottet 1872 framlade, förkastades i alla dess delar af andra kammaren, oaktadt man ej kan eller under debatten kunde tillvita konst.-utskottet några frihetsfiendtliga reformförsök. Man måste därför hålla regeringen räkning för att den under så föga hoppgifvande förhållanden framlagt sitt förslag.

Detta förslag är lika litet som något annat i stånd att korrigera pressens excesser. Detta kan endast ske af allmänheten själf, därigenom att den ej läser pressens sämre alster. Är det allmänna tänkesättet sådant som det, som yttrar sig i vissa litteraturens alster, där hvarje bestraffning af yttrandefrihetens missbruk anses öfverflödig för att icke säga rättsförnärmande, så blir hvarje reform omöjlig. Där hädelse anses tillhöra religionsfriheten, osedliga framställningar konstnärsfriheten, uppmaningar till förräderi och uppror den politiska friheten och skandalhistoriers offentliggörande sällskapslifvets sociala frihet, där afvisar man med förakt hvarje förslag till reform af tryckfrihetslagen i den riktning, hvari det nu framlagda förslaget går. Då emellertid ej ännu är ådagalagdt, att tryckfrihetens missbruk hafva sitt stöd i det allmänna tänkesättet, utan kunna bero af brister i tryckfrihetslagen, som dels lemnar samhällsvådliga förbrytelser ostraffade, dels släpper den verkliga gärningsmannen fri och kräfver ut ansvar af lejda stackare, så bör det nu framlagda förslaget med det sätt, hvarpå man sökt afhjälpa de svåraste bristerna, anses välkommet, såsom egnadt att gifva ett nytt uppslag för tryckfrihetsfrågans lösning. För dem, som anse hvarje rubbning i den nu gällande tryckfrihetslagens föreskrifter såsom ingrepp i självfva friheten, bör förslaget vara antagligt, emedan förslagets syfte synts vara att med bibehållande af de ledande grundsatserna fylla de luckor och undanrödja de motsägelser, hvaraf nu gällande tryckfrihetsförordning lider. Det eventuelt exklusiva ansvarighetssystem med därtill hörande anonymitetsrätt för författare, som tillhört vår tryckfrihetslag, har icke blifvit ändradt. Man har återstält det sådant det ursprungligen varit åsyftadt, nämligen så att författaren och i fråga om periodisk skrift hufvudredaktören skall ansvara för innehållet af tryckt skrift. Hvad icke periodisk skrift angår, är stadgadt, att endast i det fall, att författaren ej vore för ansvar åtkomlig, skulle annan af de vid skriftens utgifning på tryck medverkande personer drabbas af ansvaret, och det i den enligt det belgiska systemet angifna ordning, nämligen utgifvare, förläggare, boktryckare. Hvar och en af dessa kan, i brist på tillförlitlig uppgift på författare, leda ansvaret från sig

genom att uppgifva någon af de föregående. Har detta skett, kan ej någon af dessa, som medverkat vid skriftens utgifning, bindas till ansvar, han må vara huru brottslig som hälst. I afseende på periodisk skrift är, likasom enligt nu gällande T.-F., hufvudredaktören, d. v. s. den som i egenskap af utgifvare bestämmer skriftens innehåll, alltid ansvarig. De behörighetsvilkor, som äro föreskrifna, och de föreskrifter, som äro gifna angående utsättandet af hufvudredaktörens namn under ansvar för bedräglig uppgift, öfverensstämma med de grundsatser, som i nu gällande T.-F. äro tillämpade i fråga om periodisk skrifts utgifvares skyldighet att sig officielt anmäla och boktryckares ansvar för bedrägligt titelblad. Vidare har man mildrat straffen för förbrytelser. Rättigheten att utbekomma officiela handlingar har i hela sin utsträckning blifvit bibehållen, med blott tillägg af sådana undantag, där handlingarnas meddelande skulle lända statsändamålet till skada. De behörighetsvilkor, som erfordras för idkande af boktryckeri och bokhandel i öppen bod, äro inga andra än sådana, som nu gällande liberala näringsfrihetsförordning stadgat för närings idkande i allmänhet. Rätten att kolportera ut skrifter åtnjuter samma skydd som förut. Bättre ordning och reda har blifvit bragt i bestämmelserna om åtal, kvarstad och rättegång. Juryns sammansättning, åligganden och verksamhetssätt äro bestämda i enlighet med förut gällande grundsatser. Dess sammansättning hvilar på samma grund som nu är antagen, nämligen parternas och domstolens skyldighet att utse jurymän. Parterna äro enligt förslaget skyldiga att utse 6, med rätt för hvardera att utesluta tre, domstolens rätt att utse jurymän är så ordnad, att den vid början af hvarje år utser en jurymannakår, bestående i Stockholm af 30 och i andra städer af 20 medlemmar, hvarur genom lottning skall uttagas 5, af hvilka parterna hafva rätt att utesluta en. Bestämmelserna om handel med och spridning af utrikes tryckt skrift samt ansvar därför hafva erhållit nödig tydlighet, och i öfverensstämmelse med nu gällande tryckfrihetsförordnings bestämmelsers mening och syfte har uttryckligen stadgats, att allmän lag skall härå tillämpas. För den, som af en ny tryckfrihetslag hoppas bättre garantier än de nu gifna mot tryck-

frihetens missbruk, är detta förslag äfven tilltalande i vissa delar genom det, att det ovilkorliga vitsord i fråga om ansvarighet, som nu tillkommer namnsedeln och det för tidningsutgifvare af chefen för just.-dep. utfärdade behörighetsbeviset, är borttaget och friare utrymme lemnadt i fråga om bevisning. Man eger att använda vanliga bevisningsmedel för att binda rätt gärningsman till ansvar för begångna tryckfrihetsförbrytelser. Bestämmelserna om hvad som skall hänföras till tryckfrihetsförbrytelse hafva, på samma gång de äro bättre affattade, blifvit kompletterade genom tillägg af straff för uppmaning tiil förräderi och till våld å person eller egendom. Äfven böra märkas bestämmelserna om det särskilda ansvar, som drabbar illvillig annonsör, om hans namn uppgifves, samt om förläggares skyldighet att, när författare, utgifvare eller hufvudredaktör saknar tillgång till betalning af böter, skadestånd eller rättegångskostnad, som i anledning af åtal blifvit honom ådömdt, för betalningen däraf ansvara. Behöfligt hade varit, att bestämmelserna om juryn, hvars föreslagna sammansättning är allt annat än lyckad, om kolportage, om ansvarighet för spridning af smädeskrift till annans skada erbjöde bättre skydd mot tryckfrihetens missbruk än nu gällande stadganden. Men om ock de, som af detta förslag hoppats bättre garantier mot tryckfrihetens missbruk, haft åtskilligt att önska, så bör dock ingen, som är vän af en lagbunden frihet, kunna påstå att med antagande af detta förslag till lag friheten skulle komma att lida det ringaste afbräck eller att däri innehålles någon afvikelse från de grundsatser, som 1809 års grundlagsstiftare uppstält såsom rättesnöre för den sedermera antagna grundlagen, hvilkens syfte varit »att bevara allmänt lugn utan att återhålla allmän upplysning».

H. L. Rydin.

Islossning.

Jag trodde den låg orubblig och stark,
Den dräpande vintersnö, —
Jag trodde, att under dess isande tyngd
Hvart hjärtslag tyst skulle dö.
Jag trodde den kom med lugn till mitt bröst,
Och att i dess stumhet jag skulle få tröst, —
Men nu — nu bäfvar inom mig
Så mildt en förunderlig röst.

Det smälter och droppar i solens sken
Från alla snöiga tak,
Och floden spränger sitt bälte af is
Med vildt, triumferande brak.
Den grumliga vågen fradgar och slår,
I andlös ifver framåt det går
Mot hafvet oemotståndligt, —
Dit hela dess längtan trår.

Hvad hjälper mig nu den hopade snö,
Som öfver min själ sig fält? —
I solen hvar istapp, om än så hård,
Till gnistrande tårar blir smält.
Hvad hjälper den skyddande vintervakt,
Som kring mitt hjärta med våld jag lagt, —
När oemotståndligt det smälter
För kärlekens vårsolsmakt?

E.

Bref till —.

(Edv. Brandes—Jonas Lie—Helena Nyblom.)

Stockholm i januari 1887.

Käre vän! Att pessimismen och pietismen äro de två tendenser, som, genom att ställa oss utom all ansvarighet, bäst och säkrast undergräfva vår kraft att motstå det onda, var ett påstående, som jag vågade i mitt senaste bref till dig. Jag har sedermera från scenen sett hvar sin representant af dessa tendenser i det inlägg i principfråge-litteraturen, som *Edvard Brandes* gör genom sin treakts-dram »*Et Brud*». Till ingendera parten ser *jag* gärna det böjliga vax, som här representeras af den sjuttonåriga Elisabeths själ, öfverlemnas, men minst tryggande är det val författaren gör, då han lemnar henne åt den medelålders prestmannen, som visserligen omtalas såsom begåfvad och ämnad till något dugtigt i sin väg, men själf ingalunda dokumenterar sig som sådan.

Uppslaget till dramen är bra och lofvande. Den världströtte, på intet troende fadern och enklingen återvänder, efter flera års bortovaro, till sin under tiden uppväxta dotter, hvilkens uppfostran han anförtrott åt en väninna, som i tysthet länge, ja redan under hans äktenskap, älskat honom, en kärlek hvarom han dock nu först, sedan hon för alltid afstått från honom, mottar full bekännelse. Han finner sig nu vid sin hemkomst denna dotter frånröfvad genom en andans tjänare, som ej aktat för rof att begagna sig af religionens makt öfver ett ungt sinne för att vända den unga flickans kärlek till sig, hvarjämte han ej skyr att beröfva henne tillliten till hennes far och hennes moderliga vän genom att ge en falsk tolkning — låt vara att han själf, i likhet med

flere referenter (se St. Dagbl. o. Posttidn.) tror därpå — åt dessas ömsesidiga förhållande.

Första och andra akternas scener utveckla följdriktigt händelsen och belysa karaktärerna, hvilkas friktion mot hvarandra når sin största skärpa i samtalet mellan fadern och den tillämnade mågen, hvilka naturligtvis förlikas som olja och vatten. Men så mycket mer öfverraskar och stöter den tredje akten, där fadern utan någon strid lemnar sin dotter åt den måg, han nyss förklarat sig aldrig kunna tro, och där dottern, i all vänlighet och utan att söka vidare upplysning om den förfärliga misstanke som blifvit inkastad i hennes sinne, säger farväl för lifvet åt sin nyss återvunne fader för att följa bakdantaren till hans fridfulla hem och gudliga verksamhet. Ett litet löfte om, att hon skall bli så innerligen olycklig, att hon i sin nöd skall återvända till fadern, ger förf. väl, i och med det samma han låter denne förutspå det, men detta löftes infriande kräfver en fjärde akt, och utan denna tycker jag ej att jag vill anse stycket afslutadt, utan förefaller afslutningen som ett oupplöst septima-ackord. Förf. kommer mig att tänka på den där spefogeln, som, sedan kamraten gått till sängs, spelar hela skalan från hufvudtonen till 7:de tonen, men med flit utelemnar den 8:de. Offret för skämtet måste naturligtvis ur sängen för att slå an den 8:de, afslutande tonen, men hvad skola vi, stackars åskådare, göra? Vi få gå hem med missljudet kvar i våra öron.

En stor förtjänst i stycket är Elisabeths naturliga och intagande bild. Det är en riktig lisa, tycker jag, att i en modern sededram — till på köpet dansk — få se tecknad en vacker flick-karaktär, utan »föregåenden». Ty när våra författare roa sig med att taga oskulden och sinnets renhet från dessa väsenden, våra hjärtans och våra ögons bästa fröjd, hvar i världen skola vi då finna något af detta?

Och det roar dem ibland att såsom experiment eller modsak göra det. Så är fallet t. ex. i *Jonas Lie's* senaste arbete: *Kommandørens døtre.*

Inom den anslående och igenkänneliga ramen af ett godt, norskt hem med en hedersgubbe såsom familjens hufvud, en något världslig och litet despotisk dam som hans hustru, två begåfvade unga döttrar och en bortskämd äldste

son, låter förf. den ena familjetaflan efter den andra, målade med hvardagslifvets poesi, framträda för våra ögon. Att han med specielt faderlig ömhet omhuldar den yngre dottern, Marthe, och hennes fosterbroder, Jan, märker du snart tyd ligt, och du skänker dem också hela din sympati vid deras lekar, lexor och första, gryende kärlek. Men det är för mycket begärdt af förf., att denna sympati skall följa dem, sedan de slagit in på brottets väg, utan öfverflyttas den därvid alldeles ovilkorligen, och utan reflekteradt, moraliskt medvetande, till motpartiet, till de hårdt förfördelade föräldrarna, ja t. o. m. till den ur uteslutande världslig synpunkt bekymrade modern, och detta är visst icke förf:s mening. Detta steg direkte från leken till brottet, från barnkammaren till — åtminstone för henne — lifvets tyngsta smälek och grämelse är osympatiskt, stötande och, jag tror, osant. Förutsättningarna fattas. Jag inser icke, att deras ömsesidiga kärlek, trots det motstånd den röner, kräfver detta författarens uppoffrande af deras personligheter; utan jag får däraf det intrycket, att han ger sig ut att dansa efter en främmande rytm, som *han* aldrig kan rätt komma i takt med, och tror mig däri se ett offer åt dagens anda och modet att framställa såsom troligt, ja, ganska vanligt, att en ung flicka kastar bort sig själf, och att dymedelst göra henne intressant och rörande.

Tro mig, min vän, det är icke pryderi, icke ens moraliska principer, som gör mig så fiendtlig mot dessa medel att röra genom dikten. I tre decennier redan har jag älskat och beundrat Gretchens historia. Jag försäkrar dig, jag har aldrig velat, att Goethe skulle låtit henne inträda i lagligt gifte med Faust, innan hon tillhör honom. Jag vill ej ens, att hon skall låta bli att mörda sitt barn! Hennes historia är sann och, i sin sanning, skön. Men det är — så mycket kan jag väl få säga — icke alltid händelsen med de moderna förförelsehistorierna. Någon gång kunna de vara sanna, men *sköna?*

Gretchens historia rör hvarje sinne, som tar del däraf, men den kan aldrig skada eller missleda, ty en Gretchen är genom sin omedvetenhet och omedelbarhet utestängd från möjligheten att uppfatta sin egen historia; med det

samma hon skulle medvetet uppfatta den, vore hon ingen Gretchen längre. Men det är icke händelsen med Marthes gelikar, och jag unnar icke Marthe det medlidande, som hennes unga medsystrar kanske skänka henne, ty för dem, liksom för Marthe, borde hennes felsteg vara så fullt af skam och kränkt blygsamhetskänsla, att det väl kan väcka harm och ovilja, men icke medlidande.

Utvecklingen af Cecilies karaktär från en rik andes glada öfvermod till fattigdomens skärpa och förlusten af hennes lifs innehåll är däremot, trots sin mörka färgläggning, af den art, att du måste säga ja därtill. Just detta öde känner man igen såsom varande det, som ofta drabbar de rikaste möjligheterna, det kraftigaste slag af kvinlighet, genom den onatur och det småsinne, som vrider de naturligaste och sannaste förhållanden ur led. Visst kunde jag vilja påstå, att Fasting icke är mycket skarpsynt, då han ej ser igenom Cecilies ombytlighet och skiftande lynnen gentemot honom, men äfven här ligger sanning i teckningen, ty när är väl en förälskad man klarsynt?!

Jonas Lie är pessimist på *sitt* sätt. Han har ofta förut visat oss, huru brist på solsken hindrar »törnet att blomma». Dock vittna alla hans arbeten om en ädel och från all bitterhet fri uppfattning af lidandets berättigande och försakelsens utvecklande kraft, en uppfattning, som lemnar ett försonande intryck, äfven då han utestänger sina käraste barn från all jordisk lycka. Klarast har han kanske uttalat denna uppfattning i de härliga, sista sidorna af »Familien paa Gilje»; och det ord, som han där proklamerar, och som nästan skulle kunna tjäna som hans författareprogram, ger honom en hög, om också något isolerad, plats bland samtida författare.

Det ordet är: »Aandens magt er stor.»

— — — — — — — — — — — — — —

En af Nordens författare, hvilken aldrig offrar en hårsmån af sin författarindividualitet på modets fordringar eller på dagens starka kraf på naturalism är *Helena Nyblom*. Det finnes häller ingen af dem, hvilkens verk jag så gärna ser i händerna på mina unga döttrar — åtminstone sedan de nu vuxit ifrån den sago-period, då Topelius var dem nog, och de af dikten fordra något motsvarande det lif, som möter

dem, — antingen hon nu i sina smådikter slår an ett harmoniskt ackord, som dröjer kvar i mitt sinne och öfverröstar mången yttre disharmoni, eller hon i litet för *många* ord ibland, men aldrig *fula,* berättar mig något från närmaste granngård. Hennes diktarförmåga framstår dock bäst i den bundna formen, där hon besitter en klassisk förmåga att afrunda hvad hon har att säga, på ett sätt, som våra största mästare skulle kunna afundas henne. Hennes sista punkt är därför nästan alltid den bästa, icke därför att den betecknar slutet, men för att slutet innehåller kärnan af den i dikten inneboende tanken.

I allmänhet är hon gärna naturens och all naturlighets tolk, men hälst när den strålar i solsken och vårglans. Hennes naturskildringar förflytta mig midt i den omgifning, de beskrifva, genom sin sanning och sin friskhet, t. ex. hennes »Vaarviser», »Solskin», o. s. v. Men om hon ock kan erkänna, att storm och åska i naturen kommer solen att lysa klarare och gör himlen blåare, så erkänner hon det sällan i afseende på människolifvets växlingar. Att glädje och sällhet göra människan god, sorg och lidande, med rätta, bitter och ond, är den, ett lyckobarns, sybaritiska tendens, som esomoftast genomgår hennes diktning:

Jeg tror det ej, at sorgen
Er himlens eller jordens ven;
I gaar, i dag, i morgen
Som fjende saa og ser jeg den,

men hon har ock skrifvit om

— — — groningens lange tid
Foraarets kampe, vinterens strid
Over den gjemte grøde.

Hennes bästa tema, det som hennes vackraste variationer behandla, är och förblifver dock:

Vi ved, at den dybeste lære,
Som vexlende skjæbner dig lærte, var den:
Hvor lykkeligt elsket at være!
Og høieste lykke — at elske igjen.

Dit höra varianterna: »Kun den som række begge hænder», »Giv agt!», »Skynd dig», »Fuldt maal», med ett ord det vackraste hon har skrifvit.

Men du ville veta något om hennes noveller. Jag vill då långt framför alla de andra nämna en, som jag anser såsom bland det bästa vi ega af sådan litteratur, och som icke obetydligt erinrar om Turgenjefs sätt att berätta. Jag menar: »Et portrait».

Hela berättelsen består egentligen i några få bref, hvilka omfatta en tidrymd af endast tjugutvå dagar, men icke desto mindre innesluta ett helt menniskolif; ty sådant händer ibland, att den tid vi *lefvat,* äfven om den varat i decennier, kan räknas i dagar. Ämnet är ett ungt, lidelsefullt hjärta, som offras för fåfängans och världsklokhetens skull. Vi se det ofta nog, och om också utgången ej alltid är lika tragisk, så är oförrätten lika stor och ansvaret lika tungt. Den unga kvinna, som här på dessa fala grunder ger dödsstöten, är dock så sympatiskt tecknad, så själf ett offer för nedärfda fördomar, att man lider med henne. Jag tycker om, att en författare drager i härnad mot dessa, under oskuldens och ansvarslöshetens mask dolda fiender. De frestelser, som ligga i maktbegär, behagsjuka, fåfänga och världslighet, ha blifvit gammalmodiga i litteraturen och ha efterträdts af en gröfre sort af långt mer i ögonen springande fara och ansvar, och just därför kanske mindre verkligt farliga. Då denna senare sort kräfver *ett* offer, kräfva de andra *femtio* kanhända, och detta utan att ådraga dem vare sig den skam eller smälek, som åtfölja de gröfre, tydligare förseelserna. Jag önskar, att de gjorde det! Jag ville, att världslighet stämplades som lika föraktlig som köttets frestelser, jag ville, att denna lek, som kallas koketteri och kurtis, och detta allvar, som kallas giftermål för pengar, ej ansåges bättre och oskyldigare än frestelse och fall, ty de äro ofta lumpnare och karaktärslösare; och därför sätter jag högt den litteratur, som genom att dra ut dessa frestelsers konsekvenser säger, att synd är synd. Och det gör denna Helena Nybloms novell. Dessutom är den, i formelt hänseende, så lyckligt begränsad och sammanhållen, att den står långt framom hennes andra.

Att H. N. försökt sig äfven som kritiker, det vet du, och jag sade dig redan i mitt förra bref, att jag tycker — icke alltid lyckligt. Hon får mig lätteligen att älska hvad

hon älskar, ty hennes beundran värmer och leder mig, och den träffar med snillets känslighet nästan alltid pricken, men hon begår lätt orättvisor, där hon icke beundrar. Och det är ju rätt naturligt, att så skall vara. Där inspirationen lefver och det direkta uttrycket för en stämning ger sig själft, där blir kritiken också lätt beroende af en stämning, och det borde den aldrig vara. Samma egenskap, som gör hennes skaldskap mest tilltalande, skadar henne som analyserande kritiker. Men långt bättre så än tvärtom! Kritici växa som ogräs, men skaldegåfvor icke på trä'n. Din

Dina.

Romaner och noveller.

II.

Barndomsvänner. Ett nutidsöde af *Karl A. Tavaststjerna.* Borgå 1886.

Då språket är vårt eget modersmål, och tankar och åskådningssätt i hufvudsak ock visa sig vuxna på samma bildnings stam som vår egen, så böra vi väl hafva rättighet att nämna äfven *Karl Tavaststjernas* berättelse bland den svenska litteraturens nyvinningar, trots den yttre skilsmässan mellan Sverige och hans fädernesland, det gamla sagofylda Finland. Vi vilja aldrig afstå från att räkna Johan Ludvig Runebergs diktning såsom vår; vi hafva häller ingen anledning att i vår vittra krönika förbigå hans unge landsmans insats i vårt språks litteratur.

Denne har hittills förnämligast gjort sig känd såsom lyriker. Såsom sådan har han genom sin friskhet och sunda idealism ju redan tillkämpat sig äran att vara sitt lands kanske främste nutidsskald. Äfven då han nu i »Barndomsvänner» inlåtit sig på att i prosaform berätta »ett nutidsöde», spåras lyrikerns konst.

Redan själfva berättelsens uppslag är ett lyriskt poem på prosa, fullt af lif och skönhet. Bilden af unge Bens muntra framfärd där ute på sveden och af hans bad sedan i det klara, kyliga vattnet utgör i sin art en hjärtevinnande lofsång öfver ungdom, hälsa och natur. Och på slika lefvande poetiska bilder är ock hela den följande framställningen rik, allt ifrån denna början ända till den stämningsrika slutscenen mellan Ben och hans gamla moder, hvars enkla kärlek han först visar sig rätt förstå, då olyckan gjort honom anspråkslös. Mellan dessa båda ytterpunkter ligger såsom bindande led en serie af slika situationsbilder, skiftande i ton och stämning, men alla omflutna af en viss ideal poetisk dager. Epikerns lugna, tåligt detaljskildrande stil, som flyter oafbrutet, med aldrig rubbadt jämnmått, fram utan att någonstädes lemna strömfåran, är här till en stor del ersatt af ett mera om den engelska balladen erinrande kompositionssätt, som hoppar öfver från den ena situationsbilden till den andra och mera låter stämningens grundton än händelsernas kedja knyta samman de skilda länkarna. Men de enskilda detaljbilderna ega icke det

dramatiskt spänstiga, oroliga lif, som utmärker balladerna, icke häller den dystra stämning, det halft spökartade, som för dem enligt regeln är så utmärkande. Snarare erinrar den dager, som den unge finske skalden vetat breda öfver sina taflor, om Spaniens varma solljus än om de engelsk-skotska gränstrakternas dimhöljda dysterhet, och hans toner om de spanska folkdikternas lugnare taktslag. Det hela utgör sålunda en cykel af romanser på prosa, snarare än en riktigt stilenlig episk dikt.

Och detta halft lyriska grundlynne har ock tryckt sin prägel på hufvudpersonens hela karaktär och typ. Det är i detta hänseende anmärkningsvärdt, att skalden låtit denne vara en studentsångare, som med hela sin varelse går upp i sången. Liksom nyromantikens lyriker, då de gåfvo sig in på romanens eller novellens dem annars skäligen främmande område, i konstnärslifvet funno sitt naturligaste ämne; så är det ock utmärkande för Karl Tavaststjerna, att han, när han för en stund lägger visans lyra å sido, skänker oss just en konstnärsroman. I en sådan förefaller det lyriska svärmeriet så naturligt, den ideala dagern, som ständigt liksom smekande faller öfver hufvudfiguren, så på sin rätta plats, i synnerhet då den, såsom här, därjämte motiveras af studentlifvets ungdomlighet.

Dock må man af det sagda ej sluta sig till, att »Barndomsvänner» skulle sakna den nära beröring med det verkliga lifvet, som särskildt plägar utmärka en dikt såsom modern, och att denna berättelse sålunda skulle stå utanför nutidsrealismens litteraturriktning. Tvärtom, skildringen står midt uppe i den lefvande verkligheten. Det är i egentligaste bemärkelse »ett nutidsöde», som här tecknas, och det med den påtagliga hvardagsverklighetens välkända drag. Eller hvem har ej hört denna saga förr, om ej kanske själf sett den spelas framför sina ögon, — sagan om studentsångarens öde, den idealt anlagde, friske, varmblodige ynglingens, som kom till universitetet med ungdomens hela trånad efter att fylla sitt lif med ett innehåll, annat än de torra böckernas, och som trodde sig finna detta i de toner, som en lycklig natur lagt i hans bröst, men som just tack vare dessa toner lockades ut i en de tomma nöjenas krets, där valspråket är vin och sång, men den senares idealism blott lånas till en täckmantel åt det förras lättsinne, och där därför hans ungdomlighet snart gick i kvaf och sist sångens gåfva ock dränktes, då till slut han blott på den bygde sin framtid. Den är här förtäljd, denna ständigt nya sorgliga verklighetssaga, med så mycken sanning och så mycken känslokraft därjämte, att man, om man ej är helt och hållet känslolös, måste gripas däraf, rysande tillbaka för den afgrund, som lurar äfven på det skenbart mest af idealitet omstrålade ungdomslif. Vi känna äfven från våra svenska universitet så väl igen dessa studentkretsar af olika färger. Vi ha varit uppe

hos den flitige, prosaiske Syberg på hans kalla, tomma kammare. Vi ha ock varit med bland de unga, vårjublande studenterna på majfesten. Och vi komma så väl ihåg den där gamle cyniske öfverliggaren, som i sitt kotteri fått patent på att vara kvick och bli beundrad. Vi ha hört gymnasisternas ungdomliga serenad efter den svärmande utflykten på sjön, och vi tycka oss äfven ha varit med på den aristokratiska sångföreningens sammanträde, där det går så akademiskt högtidligt till och allt erinrar en om, att man är bland idel ansedda sångare, som ej sjunga för sitt eller andras nöjes skull, utan därför att de nu en gång äro — ansedda sångare. De äro alla dessa bilder så naturligt återgifna, på samma gång som så typiskt karakteristiska, att man nästan löper fara att förblanda dem med sina egna minnen och förväxla dikt och verklighet. I hvarje enskild bild är stämningen så väl träffad och så konsekvent fasthållen, att man ej märker, att den är en produkt af en afsigtligt skapande skaldefantasi, utan frestas att taga det för ett stycke ur lifvet självt.

Men det är ock i dessa situationsbilder, som författaren har sin styrka. Däremot förefaller han oss svagare i själfva handlingens utveckling och den psykologiska karaktärsskildringen. Riktar man den kritiska uppmärksamheten åt den sidan, så märker man en viss oförmåga att gifva verklighetens fullblodiga lif åt figurerna. Ben själf gör mera detta verklighetsintryck trots all sin romantiska idealitet; men hans kontrast, prosaikern Syberg, förefaller allt för genomstuderadt, oblandadt elak och egoistisk, och tvärtom bådas kvinliga ideal, Sigrid Valborg, allt för genomförträfflig, för att man fullt skulle kunna tro på dem. Därför är det äfven i denna bok mera detaljerna och grundstämningen, som tilltala, än det hela, såsom genomtänkt och planlagdt.

Till sist är det en sak vid detta arbete, som vi särskildt funnit värdt uppmärksammande och — efterföljd. Det är det — vi finna intet mera betecknande uttryck — rent af kyska sätt, hvarpå författaren vet att behandla annars i och för sig råa ämnen. Han ryggar visst icke tillbaka från att taga verkligheten hel och fullständig med i sin berättelse och att låta ej blott dess dagrar, utan ock dess nattsidor komma till sin fulla rätt. I Bens historia finnas fullt upp af motiv, som skulle gifvit en mindre finkänslig berättare rika stoff till för sedlighetskänslan sårande episoder. Karl Tavaststjerna förtiger visst ej dessa skuggsidor i sin hufvudpersons lif, utan de få tvärtom i hans historia spela en afgörande, ödesdiger roll. Men det är just hans förtjänst härvid, att han aldrig nedlåter sig att *skildra* osedligheten, utan blott *omnämner* den. Och detta är enligt vår oförgripliga mening det enda rätta sättet inom all konst. Scener, som i verkligheten ej utställas inför allas blickar, utan att med rätta blifva föremål för sedlighetspolisens åtal, blifva ock inom konsten otillåtliga i samma mån, som

de återgifvas med realistisk illusion. Att tala om dem och sålunda draga fram dem för vår tanke innebär intet otillbörligt, då vi nu en gång lefva i en syndens och brottens värld, som vi ej få gå blundande igenom. Men därför behöfva de ej i lefvande bild rullas fram för vår blick och besudla vår känsla och vår hela varelse.

I detta, liksom i många andra hänseenden, är Karl Tavaststjernas arbete prägladt af en sådan adel både i uppfattning och i målningssätt, att det redan därför bör hälsas välkommet inom litteraturen; vi ha i vår tids kulturlif så mången grumlig rännil, att hvarje friskt och rent källsprång väl förtjänar att tagas vara på.

S—e.

Litteraturbref från Danmark.

II.

(Estetik, Arkeologi, Litteraturhistoria, Pedagogik: *Feilberg*—*P. Andræ*—*Fr. Buhl*—*P. Hansen* m. fl.—*Kroman*.)

Öfvergången från den poetiska till den vetenskapliga litteraturen kan göras med *Ludvig Feilbergs* »*Stemninger og billeder i harmonisk ordning*» och *Ingvor Bondesens* »*Æventyrets dyreverden*». Af båda dessa arbeten hafva ännu endast de resp. första häftena utkommit. Feilbergs är bestämdt att komma ut i tvångsfria häften. Denne författare gjorde sig för 5—6 år sedan bemärkt genom en undersökning »Om störst udbytte af sjælsevner» och genom »Holbergs træ i Fiolstræde, et forsög i det skjönnes naturlære», två arbeten, som vittnade om en synnerligt originel och skarp iakttagelseförmåga på psykologiens och den empiriska estetikens område, och om en högst egendomlig, tankeväckande framställningstalang, lika aflägsen från platt popularisering som från torr vetenskaplig systematik. Om än icke af alldeles samma betydelse, har hans här föreliggande lilla skrift en liknande prägel. Det är ett psykologiskt-estetiskt experiment, ett försök att sammanställa lösrifna naturstämningar och fragmentariska lifssituationer, lånade från flere olika författare, på ett sådant sätt att de genom sin inbördes likhet och olikhet, öfverensstämmelse och motsats, frambringa en verkan motsvarande färg- eller tonharmonier. Vigten ligger således mindre på innehållet eller därpå, om detta öfver hufvud gifver någon begriplig mening. Förf. försöker snarare att låta orden på samma sätt som färger eller toner verka omedelbart på våra sinnen och därigenom äfven indirekt på det instinktmässiga känslo- och stämningslifvet, — eller han gifver egentligen blott materialet till sådana experiment med en kort inledning och några få orienterande noter, och just emedan han vänder sig till instinkten, äro några af de resultat han får fram kanske närmast rent subjektiva; men intressant är hans försök i alla fall. Den experimentala estetiken, som närmast bygger på det omedelbara sinliga intrycket, och som hos de stora kulturfolken, i öfverensstämmelse med filosofiens och tidsandans hela utveckling, nu åter har undanträngt den spekulativa estetiken, är knappast odlad och föga känd

hos oss. Det enda mera betydande försöket att införa den, d:r Lehmanns ett par år gamla disputation »Farvernes elementære æsthetik», har en tämligen exklusiv och matematiskt lärd karaktär. Feilberg däremot framkonstruerar utan alla filosofiska eller systematiska förutsättningar denna estetik ur sina egna iakttagelser; han använder den på alldeles nya och okända områden, och han tvingar läsaren att själf göra alla experimenten; och läsningen af hans skrifter blir sålunda en lika så angenäm som fruktbringande andlig gymnastik.

Ett sådant originalitetens intresse kan Ingvor Bondesens bok icke göra anspråk på. Den roll, naturen och naturtingen spela i folkens diktning, saga och öfvertro, har ofta varit föremål för undersökning i vår litteratur, t. ex. nyligen hvad fåglarna beträffar i en liten skrift af kandidat F. L. Grundtvig. Men en sammanfattande framställning af djurens uppträdande i sagan och folktron har likafullt sin kulturhistoriska betydelse, i synnerhet då den, såsom här är fallet, synes vara stödd på vidsträckt läsning och omfattande kännedom af folktraditionen, samt framträder i en tilltalande populär form; och bokens värde förhöjes än mera genom goda illustrationer af djurmålaren Hermansen.

Vid ett besök i Rom har det väl gått mången så, att den märkvärdiga staden själf, med dess forntidslemningar, dess samlingar och konstskatter, likväl knappast utöfvat så stark dragningskraft på fantasien som dess stämningsfulla omgifningar, den öde och dock så måleriska campagnan med de talrika, halft dolda och gåtfulla minnena. Sällan har denna känsla dock gifvit sig ett så storartadt uttryck som i det verk, af hvilket kammarjunkar *Poul Andræ* nu nyligen utgifvit andra bandet: »*Via Appia, dens historie og mindesmærker.*» De stora utgräfningarna och arkeologiska undersökningarna i Rom äro ju väl bekanta och ofta beskrifna; men de motsvarande arbetena å campagnan ha måst stanna på halfva vägen af brist på pengar, och beskrifningarna af dem äro sparsamma och mest beräknade för fackmän. Desto märkligare är det, att en dilettant i ett så aflägset land som Danmark har vågat sig på en bredt anlagd skildring af den Appiska vägen, på en gång Romarrikets hufvudlandsväg och staden Roms villakvarter, promenad och kyrkogård både under hedniska och kristna århundraden. Arbetet är icke en blott topografisk och arkeologisk vägledning; tvärt om är denna synpunkt alldeles underordnad under den kulturhistoriska, under sträfvandet att återupplifva forntiden genom dess minnesmärken, såsom t. ex. Gaston Boissier har gjort med afseende på själfva staden Rom, Ostia och enstaka andra punkter. De två utkomna delarna omfatta endast villorna från Rom till Albanerbergen; därefter är det meningen att templen och grafmonumenten skola följa. Men författaren bemödar sig om att låta dessa villor resa sig igen för våra ögon, han vill

mana fram det lif, som rörde sig inom dess murar, skildra de framstående personligheter, som färdades där, de konstverk, som fylde dem, de historiska scener, som anknyta sig till dem o. s. v., och han är väl rustad härtill genom en ganska ovanlig kännedom om forntidens historia, dess skaldeverk och inskrifter, så att han nästan allt igenom kan låta dessa tala med egna ord. Stenarna få lif genom historien, och historien i sin ordning får form och färg genom att fästas vid bestämda ställen, alldeles såsom konstverk och forntidslemningar få ett helt annat så att säga individuelt intresse, när vi tillfälligtvis möta dem i de naturomgifningar, där de höra hemma, än när vi finna dem uppstälda i rad på hyllor och pelare i ett museum. Författaren är icke allenast besjälad af stor kärlek till sitt ämne, utan skildrar också med mycken åskådlighet och betydlig framställningsförmåga, så att läsningen är högst tilltalande, om än egentliga historici kanske skola förebrå honom, att han stundom gifvit fantasien väl mycket spelrum, medan den olärde läsaren helt visst skall finna hans många latinska citater väl lärda. I andra delen bifogar han emellertid öfversättningar i större mängd.

På helt olika sätt behandlar prof. *Frants Buhl* ett beslägtadt ämne i sin lilla bok om »*Jerusalem paa Christi og apostlenes tid, efter de nyeste udgravninger og undersögelser*». Vi föras här till ännu aflägsnare trakter och mera obekanta arbeten, hvilkas arkeologiska och historiska betydelse dock om möjligt är ännu större. Det är därför en stor förtjänst af prof. Buhl att ha gifvit oss en öfverskådlig och, så vidt man är i stånd att döma därom, pålitlig framställning af tyskarnes och engelsmännens ifriga forskningar i den heliga stadens topografi; hvilka hittills, så vidt jag kommer i håg, hos oss endast behandlats af prof. Scharling i en tidskriftsartikel för några år sedan och en resebeskrifning 1876, medan större verk öfver Palestina, såsom Volrath Vogts i Norge, icke förekomma inom vår litteratur. Författaren, som icke själf besökt Jerusalem, utan stöder sig på beskrifningar och kartor, har emellertid icke kunnat gifva sitt arbete den lokalfärg, som vinnes därigenom, att man själf sett hvad man skildrar. Han inskränker sig på det hela strängt till de topografiska och arkeologiska resultaten och begagnar historien blott i bevisföringens tjänst, utan att för öfrigt med dess hjälp upplifva sin skildring, som därför också i sin klarhet och nykterhet blir litet torr och knappt kan påräkna många läsare utanför fackmännens krets.

Vår litteraturs historia har under sista tiden funnit icke få idkare. Prof. P. Hansen afslutade vid jultiden sin »*Illustreret dansk literaturhistorie*», som afhjälper en verklig brist. N. M. Petersens stora arbete, som alltid skall bli en hufvudkälla till kunskapen om dansk litteratur, egnar sig nämligen icke för den stora bildade publiken och räcker dessutom endast till början af

vårt århundrade, medan d:r Winkel Horns försök att gifva en populär handbok knappast tillfredsställer billiga fordringar. Prof. Hansen däremot eger i sitt sunda omdöme och sin goda smak såväl som i sin klara och vackra framställning alla förutsättningar för att kunna gifva oss ett godt arbete; och detta har också lyckats honom. Det hvilar väl icke, som d:r Schücks påbegynta och något liknande svenska litteraturhistoria, på studier från första hand, men förf. använder på ett förståndigt och lyckligt sätt allt föreliggande material, ända till sista tiden, samlar och sammanbinder de många monografiska undersökningarna och åskådliggör utvecklingen genom talrika väl valda facsimiler, porträtt och reproducerade äldre illustrationer. Självständigt värde har författarens behandling af vårt århundrades skönlitteratur, såväl som den af framstående fackmän ombesörjda öfversigten öfver samma periods fackvetenskapliga produktion. En sådan saknades alldeles hittills, och den brist på enhet, som uppstår genom de olika vetenskapernas fördelning på många händer, uppväges genom den sålunda uppnådda största möjliga noggrannhet och grundlighet.

För utländingar har d:r *Ph. Schweizer* begynt en »*Geschichte der Skandinavischen Litteratur*» såsom del af det tyska samlingsarbetet »Geschichte der Weltlitteratur in Einzeldarstellungen». Detta är den första utförligare samlade framställning af den nordiska litteraturen, som kommer ut på ett europeiskt hufvudspråk och författats af en utländing (Marmiers lösa utkast räknar jag icke), och har som sådan sitt intresse, om den än ej för oss självfva kan bjuda något nytt och naturligtvis endast bygger på allmänt tillgängliga källor. Författaren har en längre tid uppehållit sig i norden och förut behandlat norska litterära förhållanden samt gifvit en skildring af land och folk på Island; den utkomna första delen af hans bok räcker emellertid endast till reformationen och uppehåller sig utförligt vid den fornnordiska och isländska litteraturen, men gifver endast i några få korta drag en sammanställande skiss af Danmarks, Norges och Sveriges litteratur intill det 16:de århundradet. Ett närmare omtalande bör därför hälst uppskjutas till dess nästa band kommer ut.

Af litterära monografier hafva utkommit ett par, som synnerligen tilldraga sig uppmärksamhet, nämligen högskoleföreståndare *Jens Nörregårds* disputation »*B. S. Ingemanns digterstilling og digterværd*» och *H. Schwanenflügels* »*Ingemanns liv og digtning*». Ingemanns poesi, som under de senare åren blifvit mycket olika och delvis orättvist bedömd, men hittills icke utförligare behandlad, har sålunda plötsligt och icke utan anledning af tidsförhållandena blifvit föremål för undersökning från alldeles motsatta sidor och i högst skiljaktig anda. Den »moderna» kritiken har i honom sett en typ för den romantiskt-historiska och nationela diktning, som hälst borde förvisas från litteraturen och ned i

barnkammaren. Mot detta åskådningssätt träder Nörregård i harnesk på den grundtvigianska lifsåskådningens vägnar, hvars höger åtminstone framför allt sträfvar att fasthålla nationaliteten och andelifvets naivetet. Gent emot de radikala öfverdrifterna faller det honom icke svårt att häfda Ingemanns hedersplats inom vår litteratur, och ser man mera på skaldens religiösa och nationela betydelse för folklifvets utveckling än på hans absolut poetiska och estetiska värde, skall man måhända icke finna att Nörregård ställer honom för högt, när han sätter honom emellan Oehlenschläger och Grundtvig. Så till vida är boken ett ord i rätt tid; en annan sak är det, när man betraktar den som vetenskapligt arbete, som afhandling för doktorsgraden. Den, som väntar sig nya upplysningar eller blott en ny blick på Ingemanns verksamhet, känner sig bedragen, till och med författarens försök att anlägga en psykologisk måttstock är helt visst af tvifvelaktigt värde. Behandlingen är mycket ojämn; den religiösa diktningen väl starkt ställd i förgrunden; diktarens förhållande till sin samtid både inom- och utomlands belyses däremot endast genom paralleler med Oehlenschläger, Grundtvig och W. Scott, medan förhållandet till hela den öfriga romantiska rörelsen både i Tyskland och här hemma knappt antydes. Det fattas uppenbarligen författaren allmän litteraturhistorisk kunskap och öfverblick. Som populärt inlägg i striden om Ingemanns betydelse fyller hans arbete sin plats, men i egenskap af akademisk disputation kan det endast betecknas som folkhögskolevetenskaplighet, om än i ordets bättre bemärkelse.

I vissa hänseenden erbjuder däremot Schwanenflügels bok mera intresse, bland annat äfven just därför att den härstammar från den »moderna» kritikens läger, till på köpet från en af dess förutvarande brushufvuden, som emellertid här uppträdt mycket moderat, med en tydlig sträfvan, icke blott att rättvist bedöma Ingemann, utan att prestera ett sympatetiskt bedömande af hans diktning, ehuru denna helt visst i många riktningar ligger fjärran från författarens idealer. Bokens resultat svarar väl icke fullt mot dess betydliga omfång, i det den sista tredjedelen upptages af ett urval af Ingemanns dikter, medan den första gifver en utförlig framställning af diktarens tämligen allmänt bekanta barndoms- och ungdomsår, som är lifligt skrifven, men naturligtvis icke kan mäta sig med Ingemanns egen skildring af en stor del af samma period i sin stämningsfulla »Levnetsbog». Äfven utdrag af vissa Ingemannska dikter och polemiker mot dem upptaga skäligen stor plats, i all synnerhet där arbetet redan förut blifvit undangjordt och det fullt så bra, t. ex. af P. Hansen med hänsyn till förhållandet till Heiberg. Men författaren gör själf icke anspråk på att gifva annat och mera än en biografi och ett dikturval, och i dessa hänseenden gör han fullt till fylles. Det sätt, hvarpå Schwanenflügel håller historiens spegel för Ingemanns romaner, är mycket upplysande och, om än icke

på alla punkter oomtvisteligt korrekt, så har han dock helt säkert på ett grundligare och mera genomgripande sätt än någon före honom utvecklat och motiverat det åskådningssätt, som nu under tidens lopp så småningom bildat sig med afseende på detta slags historiska poesi. Ingemanns lif och personliga förhållanden i Sorö ända till ålderdomen äro skildrade med vacker sympatetisk uppfattning och illustrerade med icke få hittills mindre kända drag, som författaren har privata meddelanden och egna personliga minnen från Sorö att tacka för, så att denna del af skaldens lefnad härigenom kommer att blifva oss betydligt klarare. Med detta må det dock ej vara sagdt, att det icke spåras »wessen Geistes Kind» boken är. Icke sällan tror man sig i författarens domar möta gamla bekanta från inledningen till »Emigrantliteraturen» o. a. af G. Brandes' skrifter, uttryck än för en träffande, än åter för en falsk och ensidig tankegång, men nästan alltid så genomträngande i formen, att man förstår, att en yngre meningsfrände under behandligen af samma ämne svårligen har kunnat hålla sig fri från all påverkan däraf. Exempelvis kan nämnas den alldeles missvisande parallelen mellan offren för revolutionen och för Napoleons krig, den symboliserande sammanställningen af Ingemanns hjältar med deras hästar och rustningar, en anmärkning som den, att »under drost Peders fjæderhat skjuler sig en brav protestantisk candidatus theologiæ med hvidt slips og sorte handsker», eller den invändningen mot Ingemann, att han »ikke forstod den moderne, europæisk dannede jödes betydning for vor tid». Nej det gjorde Ingemann helt säkert icke, och det är han knappast ensam om. Ännu mera i ögonen fallande äro de tillfälligtvis och emellanåt tämligen omotiveradt inskjutna komplimangerna till partihöfdingarne: framhållandet af »det sympathetiske element» i d:r G. Brandes' kritik och af »det nobelt-simpelt-niellerede» i hans broders skådespel, eller — ännu värre — sammanställningen af denne diktares alltför väl bekanta »Besög» med Hertz's »Ninon». Den del af boken, af hvilken många läsare skola känna sig minst tillfredsställda, är helt visst den, som skildrar reaktionen mot romantiken. Man skall kanske svårligen vara fullt ense med författaren vare sig i det starka framdragandet af Schacks »Phantasterne» såsom typisk, i hans skildring af den andliga rörelsen i Danmark efter 1864, eller i den stora betydelse, han tilläggar d:r G. Brandes' uppträdande såsom slutsten och vändpunkt. Dock må det medgifvas, att Schwanenflügel lägger en stark surdin på de skrällande trumpetstötar, hvarmed det förr var sed att förhärliga denna epokgörande händelse, och att han tillika gör uppmärksam på riktningens litterära fel och utsväfningar, helt visst i ytterst hänsynsfulla och försigtiga ordalag, men dock tydligt nog för att han aldrig skulle kunnat undgå en allvarlig förkättring i de dagar, då partiet ännu var starkt nog att hålla autodaféer. Reaktionen mot

vår urartade realism, erkännandet af, i hvilken grad den hos sina anhängare har förslöat sinnet för äkta poesi, kan icke träda bestämdare fram än i författarens förord, där han talar om den möda det kostat honom att kunna riktigt värdera Ingemanns diktning: »En saa stor magt har en gjældende poetisk retning over en, at man ligesom maa arbejde sig igjennem for at komme til bunden i et ældre slægtlags poesi.» Dock må här till ära för vårt land och vårt folk göras den reservation, att »gällande har denna »poetiska riktning» aldrig varit hos oss, och är det mindre nu än någonsin. Så kan det blott taga sig ut för den, som själf varit bergtagen däraf.

* *
*

Pedagogiska frågor ha i Danmark aldrig i samma grad som i Sverige lagt beslag på den stora publikens uppmärksamhet eller spelat en stor roll i den offentliga diskussionen. Icke dess mindre har i år utkommit en pedagogisk afhandling, som väckt uppseende och framkallat stark polemik, både emedan den är lifligare och mera populärt affattad än det är vanligt inom detta slags litteratur, och på grund af de i flera hänseenden paradoxa åskådningar den framlägger. Det är prof. *Kromans* »*Om maal og midler for den höjere skoleundervisning og om muligheden af dens organiske sammenknytning med den lavere.*» Förordningen af den 25 okt. 1883 har hos oss ändrat om skolämbetsexamina och förvandlat den förra filologisk-historiska examen till en rad af prof i fackgrupper af språklig, historisk eller matematisk-naturvetenskaplig karaktär, ungefär motsvarande de norska eller mera aflägset den svenska filosofiska licentiatexamen. Under det denna förändring helt visst i allmänhet betraktades såsom tidsenlig, var man mera tvifvelaktig rörande den samtidigt efter svenskt mönster införda teoretiska och praktiska profårskursen för lärare. Rent abstrakt sedt kan visserligen intet vara riktigare, än att det vid lärareyrket såväl som vid hvarje annat yrke icke blott kommer an på att besitta nödiga positiva kunskaper, utan också därpå att lära sig rätt använda dem, att det sålunda kräfves insigt i undervisningens teori, så framt icke lärjungarne skola blifva experimentalfält för lärarens första famlande försök. Men för så vidt som den teoretiska kursen skall gå längre än till en resonnerande öfverblick öfver pedagogiens historia, har det icke utan fog uttalats fruktan för, att de unga kandidaterna under en tidig ålder, då nödig erfarenhet och kritik ännu saknas, skulle blifva insnärjda i ensidiga pedagogiska doktriner, för hvilka sedermera deras disciplar på ett icke mindre betänkligt sätt kunde blifva offer. I sista hand

är det dock utan tvifvel öfning och personlig erfarenhet som skapar den duglige läraren, under det att däremot ingenting lättare fuskar bort hela undervisningsväsendet än pedagogiska spekulationer, som icke stödas af tillräcklig praxis. Härpå gifva de ifriga och välmenta filantropiska sträfvandena och deras sorgliga resultat i slutet af förra århundradet det bästa exempel.

Någonting dylikt torde äfven röja sig i prof. Kromans väl skrifna och i många afseenden intressanta bok. Han framhåller själf den nyssnämnda faran såsom vidlådande den »gamla» psykologien och pedagogiken, men i trots af den ifver och samvetsgrannhet, hvarmed vår nye docent i pedagogik uppenbart har hängifvit sig åt sina spekulationer öfver det honom helt visst hittills tämligen främmande fack, som uppdragits åt honom, skall hans eget system säkert visa sig vara ytterst subjektivt konstrueradt. På papperet kan det taga sig ganska logiskt ut, men det tyckes alldeles sakna det erfarenhetsmaterial, hvarpå den nyare empiriska filosofien skulle bygga, den kontroll som ligger i en mera konkret kunskap om barnanaturen, om de verkliga förhållandena och faktorerna inom skolan och om hvad som med dem kan uträttas, ja till och med — hvad som är ännu märkligare — det korrektiv, som kan hämtas från en någorlunda omfattande kunskap om undervisningsväsendets historiska utveckling och därigenom insamlade erfarenheter. Men just därför att författaren icke tynges af någon öfverflödig historisk ballast eller andra förutsättningar för att betrakta sitt eget system kritiskt, just därför går genom hans bok en så mycket mera uppfriskande ungdomlig frimodighet och öfvertygelse, att han här en gång för alla uppgjort den grundritning, efter hvilken framtidens skola ovilkorligen måste komma att byggas. Därför finner han till och med sina längst gående förslag så ytterst lämpliga och ser icke bättre, än att en motsvarande reform i antydda riktningar skulle med största lätthet låta sätta sig i verket, och att det egentligen icke är annat än gammal slentrian som står i vägen.

Grundprincipen i prof. Kromans skolplan är icke något nytt. Det är det väl bekanta anspråket, att matematik och naturvetenskap, den moderna tidens vetenskaper, som mera vända sig till tanken och åskådningen än till minnet och som gifva empirisk visshet, böra inträda vid sidan af och delvis i stället för historia och språk, i synnerhet de gamla språken, såsom grundlag för den högre bildningen. För att förebygga missförstånd må det strax anmärkas, att prof. K. ingalunda, i likhet med de fleste af de exakta vetenskapernas ensidiga förfäktare, står på den borneradt utilitariska ståndpunkt, enligt hvilken skolans väsentligaste uppgift skulle vara att gifva ett aggregat af de olikartade kunskaper, som senare kunde komma till omedelbar nytta i lifvet. Han uttalar tvärt om bestämdt, att målet är allmänbildning; skolan

skall utveckla de ungas förmögenheter och lära dem att bru
dessa, och härtill skola facken väsentligt vara medel. Men ha
bevisföring för att matematik och naturvetenskap bättre än spr
och historia skulle egna sig till att gifva en sådan bildning
helt och hållet den gamla. Han tyckes själf ej hafva reda
huru ofta dessa argument under ett århundrade blifvit framlag
och huru ofta de blifvit bemötta med andra, minst lika goda.
upprepa detta bemötande skulle icke löna sig och är knappt häl
nödvändigt, och utrymmet tillåter icke att uppvisa de många pr
tiska tillämpningarna i prof. Kromans skolplan, som helt viss
många hänseenden måste hänföras till utopiernas område.
vilja endast dröja vid ett par enskildheter.

Författaren fordrar med en viss rätt, att den allt för histori
metoden i vår undervisning skall aflösas af filantropinismens e
Rousseaus mera empiriska, enligt hvilken barnet skall öfvas
ledas att likasom på egen hand utfinna hvad det har att lä
Tiden och många andra förhållanden skulle emellertid alltid
bjuda denna metods fullständiga genomförande i våra skolor,
den är väl icke häller obetingadt att förorda. Det är uppenb
den som prof. K. själf följt i sin bok, där brist på historisk k
skap i ämnet på många ställen i hög grad förringar värdet
författarens självständiga pedagogiska konstruktioner. Bland s
pia desideria anför han bl. a. botaniska herbarier, som i man
minne existerat vid hvarje skola i landet, liksom han är fånge
den alldeles obegripliga illusionen, att historieundervisningen
oss afslutas med den franska revolutionen eller Napoleons f
Anspråket på »roliga» läroböcker är en *contradicto in adjecto*, s
gamle Rahbek redan för hundra år sedan har framstält i »Miner
Men ett exempel *instar omnium* är dock förordandet af den f
soferande grammatikaliska metoden i modersmålet. Till och m
den lösligaste kännedom af barnanaturen eller en blick på de
författaren själf uppstälda tabellerna borde vara nog för att v
hurusom denna metod är den onaturligaste af alla, och erfar
hetsbeviset därför är gifvet i Dichmans »Forsög til en da
sproglære», 1800, och ännu klarare i denna metods användn
vid de svenska skolorna under första hälften af vårt århundr
och den dräpande förkastelsedom, lärobokskommitén 1866 n
stöd däraf fäller öfver de s. k. Becker-Svedbomska grammatikor

Sålunda kunna vi icke häller undra öfver den lätthet, hv
med författaren tror, att enheten mellan den högre och lä
skolan låter ordna sig »ved et par pennestrøg». Man har
dock experimenterat därmed i Sverige allt sedan början af
hundradet, i Norge sedan Hartvig Nissens skolplan 1865, re
merad och omorganiserad och vänd upp och ned utan an
resultat än allmän otillfredsställelse, så att man nu i Norge ä
begrepp att göra om det hela. Likaså doktrinärt går prof.

svar för likartad undervisning för båda könen ut från den i våra gar så omtvistade emancipationstanken som en erkänd förnufts-, och han nöjer sig med att ställa upp de allra banalaste inıdningar däremot på melodien »Kvinden er en blomst!» och att lan affärda dem med en axelryckning. Dock i en enda punkt sina hithörande resonnemang har professorn obestridligt rätt: er er faa ting i verden, hvorom det er sagt saa mange taaigheder og saa mange psychologiske umuligheder, som om den lelige forskjel mellem mand og kvinde.»

Författaren har i likhet med alla sina meningsfränder ett särskildt 'n i sidan till den filologiska, i synnerhet den klassiskt filologiska dningen. Den skall vara så ensidig, att man endast vågar lägga ga vigt på skolmannens egen mening om skolans angelägenheter, ı den står nutidslifvet så fjärran, att den icke egnar sig till att entera däri. Ja, onekligen medför hvarje fackbildning sin ensidig-, större måhända, ju grundligare den är; men det är icke lätt att e, att t. ex. den högre matematikens sysslande med bokstäfver och mler har mera med det verkliga lifvet att göra än filologernas arbete d glosor och regler, eller att den af författaren så varmt förlade geologien skulle vara af synnerligen stort värde som medel att orientera ungdomen i nutidens lif. På det hela taget skall ert den, hvars lust och utbildning närmast hänvisat honom till urvetenskapen och som därunder aldrig fått ögonen rätt öppna de humanistiska vetenskapernas betydelse, förfalla till väl så nga och väl så stora ensidigheter som stockfilologen.

Undervisningsväsendet och principerna för det nya slägtets pfostran ha ju på senare tider till och med blifvit ett älsklingsne för romanen. Både Björnstjerne Björnson, Kjelland och Schanrph hafva känt sig kallade att gifva sina mera underhållande egentligen lärorika bidrag till frågans lösning. Ingen, som har någorlunda sund praktisk kännedom om vårt skolväsen, har kunnat underlåta att draga på munnen vid att se dessa pedager och realister konstruera vrängda bilder af nutidens underning och i synnerhet af filologerna som dess ledare, ungefär på nma sätt som tysken konstruerade kamelen »aus dem Tiefe nes moralischen Bewusstseins». Men allvarligare blir saken, när centen i pedagogik gifver en bild af den filologiska bildningen, n fullständigt skulle kunna häfda sin plats i en af dessa noveliska skildringar. Annat är i verkligheten icke prof. Kromans astiska framställning af den förlägenhet, hvari en filologiskt bild rektor skulle befinna sig gent emot pedagogiska förvecklingar det moderna lifvet (den kombinerade goss- och flickskolan), r han förlorar fattningen vid hvarje faktum, till hvilket han icke ner någon parallel hos sina greker och romare eller anvisning pedagogiska afhandlingar, och huru han förgäfves försöker att ölja sin rådvillhet i den ämbetsmässiga värdighetens mantel

Huru mycket prof. K:s bok än röjer en öfvervärdering af
naturvetenskapliga bildningen, som är fullt ut så blind som hans
logiske rektors supponerade undervärdering däraf, och ehuru
tyckes vittna om, att docenten i pedagogik och ministeriets
sulent i skolsaker aldrig gjort bekantskap med en ordentlig
rättad skola, hvarken i egenskap af lärjunge eller lärare —
innehåller den dock äfven sunda och goda idéer, som visserl
icke framställas för första gången, t. ex. om en mera alln
bildande »anden examen», om betyg och examensväsen o.
Bokens hufvudsakliga företräden torde dock vara de formela:
kvicka och intressanta framställningen, som i motsats till de fl
pedagogiska skrifter gör den populär och väl egnad till att
lif i diskussionen och väcka nya tankar, huru oense man än
vara med författaren om de flesta af hans positiva resultat. Bo
har också väckt en liflig polemik, där dock endast docent
sociologi, d:r Wilckens, afgjordt ställdt sig på prof. Kromans
under det att däremot flere af våra mest ansedda skolmän
filologer, prof. Ussing, d:r Heiberg och kand. Tuxen, uppt
mycket skarpt emot honom.

J. Paludan.

I Humlegården.

Proverb-bagatell i en akt af

S. Sp.

Scenen: en aflägsen allé i Humlegården.

En ung fru (*i elegant vårkostym med parasoll, inkommer från vänster, stannar och ser sig omkring*):

Så tomt i Humlegården i dag! (*Ser uppåt*). Nå ja, det har sett regnigt ut — men nu klarnar det allt hvad det hinner. — Här brukar eljes vara en liten barnkammare i hvar vrå. (*Sätter sig på en bänk i närheten.*) För alla de gånger Axel och jag stämde möte här — just pă denna punkt — den tid vi voro förlofvade! — Men nu har jag inte varit här sedan jag blef fru. Och det har jag varit snart i hela tre månader. »Fru protokollssekreterska» — i konungens kansli! — Jo, jag tackar! Det låter så grant och vidlyftigt att man riktigt har svårt att få fram det! — Men, hvad som är bättre än alla titlar, är att ha en bra man, och *det* har jag bestämdt fått i Axel. — I dag var han riktigt grann må tro. Han skulle bevars upp i konseljen. Och då han gick därifrån skulle vi mötas här (*tager upp sitt arbete och börjar brodera. Paus. Får se något, som ligger på gräsmattan midt emot, på andra sidan gången*). Men hvad är det, som ligger där? (*Reser sig upp och går att taga det.*) En tema-bok — tror jag; men så grant inbunden! Nå ja, allt skall ju vara så fint nu för tiden! (*Öppnar boken och läser:*) »En ung mors dagbok.» (*Vänder boken på alla sidor och bläddrar i den.*) Men intet namn! — Om jag visste hvem författarinnan vore, skulle jag bestämdt laga att hon genast fick igen den. — Tänk, hvad hon ska' ha varit ledsen, då hon har saknat sin

dagbok! — Det fins nog kanske åtskilligt häri, som ka vara godt att veta. — Gud, hvad jag är nyfiken! — *(Åt upprepar tankfullt, men betraktande boken:)* »En ung mors dagbok.» — Men — har jag *rätt* att forska häri? — Nej! — — Hvad e modershjärta biktat är heligt — alltså ett helgerån att reda på hvad där står! — Men gärna ville jag likväl ve det. — Om Axel, som är jurist — ändå vore här! — H kunde strax säga mig hvad jag borde göra. — *(Funderar pekar:)* Boken låg *där* — och jag tog den — och har den i min hand. — Nåväl, jag lägger den helt enkelt tillba där den låg — och ingen skada har då skett. *(Lägger boken gräsmattan igen, sätter sig och börjar åter brodera.)* Man påstår, att kvinnor äro så nyfikna. Men *jag* ska nog visa motsatse *(Paus. Ser emellanåt begärligt åt gräsmattan midt emot.)* Men — om d kommer någon annan och tar boken! Hon kan ju falla händerna på någon, som bara gör narr af hvad där står och på det viset kan hon komma att gå ur hand, i han ett föremål endast för åtlöje. — — Nej, det tillåter jag b stämdt inte. — Våra ömmaste känslor har ingen rätt gyckla med. *(Stiger beslutsamt och hastigt upp och tager boken igen.)* S ledes, dagboken behåller *jag* tills vidare. *(Sätter sig och läg boken bredvid sig på bänken.)* Och ur mina händer kommer h inte förr än hon hamnar i dens, som skrifvit den. — — Me hur skall jag få reda på författarinnan? — Jo, jag ska' nonsera naturligtvis. Det är ju den enklaste sak i världe Och när jag sålunda fått veta hvem den unga modern ska' jag genast söka upp henne och med en viss stolth säga henne: »Se här, min fru, en skatt, som jag funnit! D tillhör *er*. *Jag* har räddat den. Ingen på jorden — ic ens jag — vet, hvad er dagbok innehåller.» — Ja, *så* b man handla. Det är rätt — det är sublimt. *(Stiger upp, ser sin klocka.)* Men att Axel inte kommer! *(Tager dagboken igen ögnar på titelbladet.)* När allt kommer omkring, fins det likväl h inuti — om inte precis namnet på författarinnan — måhän något, som kan vägleda mig att få reda på henne. *(Funde och bläddrar begärligt.)* — — För öfrigt — hvem vet om hon b här i Stockholm? Det kan ju vara en resande, som t fälligtvis kommit hit, varit här några dagar och sedan r hem igen! Och, i sådant fall, vore det ju bara bortkasta

ngar att annonsera! — Inte annat jag kan se är detta ett nska vigtigt skäl — ja, *så* vigtigt till och med, att det tigt tvingar mig att ... äfven mot min ... — Det vore och med illa af mig — mycket illa — om jag inte som stigast genomögnade boken. — Det är således i författanans eget välförstådda intresse, som jag måste göra det. *sig omkring, sätter sig och börjar läsa:*)

Den 1 mars 1883. Så blef det då en *flicka!* — (*Stannar t, förvånad och villrådig om hon skall fortsätta. — Paus. — Fortfar:*) Och , som däremot alltid hade hoppats att få en pojke, ker, rask och hurtig! — Och Karl skulle han heta — t hade jag då bestämdt föresatt mig, ty det namnet ngar så äkta svenskt. För öfrigt ha nästan alla mina aler burit det namnet — eller bära de det. — Men väl med denna illusion — liksom med så många andra! Således en *flicka!* En stackars varelse, född till slafvinna sjuksköterska, sömmerska, kokerska — i lyckligaste fall! Jag tycker mig redan som attributer kring hennes vagga en hel arsenal af symaskiner, pillerburkar och kastruller. Men Karl, hennes pappa, han är däremot förtjust, da upp i sjunde himmeln — då han inte är på börsen, stås.

Den 5 mars. Konklav med mor och svärmor med flera hvad den unga damen skall heta. — Karl vill nödvändigt la henne Amanda. — Eget nog har min man blifvit smått etisk de sista dagarna — något, hvarför han förut alltid hagat förebrå *mig*. — Åtminstone kunde han låta flickan ett svenskt namn, tycker jag. Jag har helt enkelt föregit Stina, men det tycker han låter för trivialt. — Skönt! t är han, som nu förebrår mig för prosaiska åsigter. — t fattades bara *det.*

Den 6 mars. Om jag själf skall föda mitt barn? — kså en fråga! — Doktorn var nyss här och höll ett vackert . — »Min fru» — sa' han — »ni är allt för svag för att nna uppfylla denna moderliga pligt.» — Gud signe honom! ör öfrigt» — tillade den älskvärde undergöraren — »har förmodligen inte tänkt på alla de försakelser, som åtfölja dylikt bestyr. Vet, att om ni fortfar i denna föresats, mmer ni för en lång tid att få ta afsked af alla prome-

nader, visiter, spektakler och bjudningar! Men jag är öfve tygad, att ni låter en erfaren läkares råd segra öfver er b jelse i detta fall. — Därför har jag också kallat hit i dag e stark och sund människa, som skall amma barnet.» — Oc härmed inträdde en stor och fet kvinna, ståtlig som e granadör. — Doktorn gick, och strax härefter kom m herre och man! Han märkte, att en tår glänste i mitt ög Amman stod ännu kvar vid dörren och väntade. — »Ni f komma igen, i fall ni får bud» — yttrade min beskedli man vänligt till henne. — Då hon gått, tänkte jag: »arn mor, som är tvungen att föda andras barn, medan ditt eg får svälta!» — Och ändå prisar man kulturens framsteg vårt århundrade!

Den 15 mars. Victoria! — Jag föder alltjämt själf m barn. (*Taladt:* Gud, så bra!) Den gången fick jag då m vilja fram. Men Amanda skall flickan heta. — Faddrar ett halft dussin — och däribland äfven min förläggar (*Taladt:* Hon är således författarinna.) Dop nästa vecka. Men nu skriker flickungen igen. — — Skriker! — Nej, är ej ordet. I mina öron låter den skära stämman som d ljufvaste musik.

Den 30 mars. Hvem hon är lik? Ja, säg det! Än k man ej urskilja sådant. Det säkra är emellertid att hon d för dag växer till sig. Näsan börjar se mer mänsklig munnen minskas, och ögonen bli större. I dag smålog h för första gången — ett litet solsken, som värmde så go

Den 21 maj. Förläggaren var nöjd med min sista man. Den innehöll bland annat ett kapitel med öfverskr »Föräldrakärlek». — »Det märks, min fru, att ni blifvit mo tillägger han ömt. — — Men honorariet har han därem minskat — till följd af de dåliga tiderna. Vackert skäl! Den bödeln! Han borde ju i stället ha ökat mitt arvo Vet han då inte, att Amanda nu måste ha en vacker somm toalett — och en dito korgvagn — med sufflett af bl siden?

Den 20 juni. Doktorn, som nyss varit här, tyckte både jag och Amanda fallit af. Han sa', att han inte st till svars för sitt samvete, om han tilläte mig att längre fö mitt barn. — Jag har naturligtvis varit tvungen att ge ef

nu som alltid — men är ursinnig på hela medicinska lteten. — Jag vet *en* fakultet, som är äldre än den. — nog, i öfvermorgon måste jag, Amanda och amman med vårt pick och pack kånka af till Vaxholm — för att as hafsluft. — I förtreten skall jag där skrifva en sjö-an eller en teater-pjes; och *den* skall fräsa som vågen klipporna, det lofvar jag.

(*Taladt:*) *Nu* är hon riktigt ond, minsann!

Den 30 juli. Gud ske lof, nu äro vi hemma igen. — anda har i dag sagt »pappa» för första gången. Så på-hennes far — och naturligtvis har *han* rätt och *jag* t. — Emellertid lugnar det mig hvad doktorn sade. Det alldeles för tidigt att tro något sådant — mente han. vidblir emellertid sin mening och är topp rasande på torn, som påstår, att det ljud, som lät som »pappa», en-var en mekanisk smackning med läpparna. — »Läkarne ena rysliga materialister», brummade Karl, se'n doktorn »De tro på ingenting».

Den 5 augusti. Jag är nästan säker på, att Amanda blir e vacker och kvick, men jag vet verkligen icke, om jag lyckönska henne vare sig till det ena eller andra. — nes stora blå ögon följa med allt, som föregår kring ne. — Gud, sådana ögon! De äro redan nu farliga att på. Hvad skall det då ej bli längre fram?

Den 30 augusti. Amanda skriker, när hennes pappa er henne. Hon är rädd för hans mustacher och skägg, sticks. — En sådan liten tyrann! — Karl ämnar, för *es* skull, nu raka bort hela härligheten. — Emot *mig* han aldrig visat en dylik uppmärksamhet.

(*Taladt:*) Men tyst! — där borta komma några. (*Lägger t igen dagboken och börjar brodera. Paus. Seende sig omkring:*) Men de veko af på en sidogång. — Märkvärdigt är det i fall, att jag inte än fått tag på något, som kan vägleda i afseende på författarinnan. (*Tager boken igen.*) Jag är så-s *tvungen* att fortsätta. — Gud, hvad jag tycker om små n! (*Läser:*)

Den 2 september. En sådan natt vi haft! Vi voro i kväll på spektaklet — och sågo en charmant pjes, i ken den lilla fru H. hade en intagande roll, och när vi

kommo hem, var vår lilla ängel knappt att känna igen. Ö
nen stirrade och hade nästan förlorat sin glans; munnen
hopdragen, näsborrarna utspända, och de små hände
ryckte oupphörligt. — Jag trodde, att det var förbi —
med det samma slut äfven med min glädje i lifvet. — E
en halftimme började hon dock så småningom känna i
mig; och en gladare stund har jag ej upplefvat. Jag
på knä vid hennes vagga och tackade innerligt Gud. —
Är det inte för eget? Föga mer än ett halft år har jag
den lilla varelsen, och ändå är det som om jag alltid
henne — och som om allt i världen vore borta, i fall
miste henne!

Den 8 september. Stackars min man! Om jag ä
kunde trösta honom! — Då han i dag kom hem från bör
var han rent förbi. — »Gud bevare hvar och en, som lig
i affärer dessa tider!» suckade han. — Karl hade lo
mig ett vackert guldarmband — som jag beundrat h
gång jag gått förbi Férons bodfönster — när Amanda
sin första tand. Men med den presenten får det nu a
tills vidare. Därmed hastar inte. — Karl flög opp och kys
mig, kyss på kyss, då jag nyss sade honom detta.

Den 16 september. Min sjöroman blef ej antagen.
Förläggaren — den älskvärda människan — eller rätt
hans litterära biträde, ty själf . . . tyckte att den var för v
Och ändå hade jag målat efter naturen. Säkert hade n
arbete vunnit det lärda oraklets bifall, om jag skrifvit
inbommad mellan fyra väggar tre trappor opp på norr.

(*Taladt:*) Godt! Hon bor således på norr. — Men n
är stort. — Jag måste således gå vidare. (*Fortsätter att läsa:*

Den 20 september. I dag har den lilla ungen fått
första tand. Den glänser som en liten skärfva pärlen
bland rosenknoppar. — Hon bet mig nyss, så jag var fär
att skrika.

Den 28 september. I går afton badade Amanda. — G
hvad hon var söt i badet! Så'na små söta och knubb
armar — med djupa gropar i — så'na runda och förtjusan
små ben! Och den lilla ryggen se'n och . . . Hvarför åter
man aldrig på duken sådana scenerier? Själfva skönhe
gudinnan i sin snäcka, omgifven af Neptuns hela hof, tar

tt tycke inte så bra ut. Kunde jag blott föra penseln, jag skulle då ej ge mig någon ro förr än jag målat af lilla najad då hon badar. — Men det är för simpla en gudbevars! Som om ej just enkelhet vore konstens sta prydnad!

Den 30 september. Hvilken reflexionsförmåga hon redan den lilla bytingen! Nyss tog hon min pincenez; men i et för att föra den till mun, lyfte hon upp den högre.

Den 12 oktober. Amanda har på de sista dagarna visat, äfven hon kan ha sin egen vilja. — I går, då hon skulle tas, kastade hon sig baklänges, slog med händerna och kade med fötterna. — Jag undrar hvem hon brås på här lag? — — Nåja, en bestämd vilja hos kvinnan skadar -- synnerligast i vår tid. — Tänk om jag råkat bli mor n liten Blända — eller en Kristina Gyllenstierna!

(*Taladt, efter att ha sett på sin klocka:*) Nej, nu sitter jag inte här re och väntar. — Jag kommer ändå inte närmare (*slår dagboken, lägger in sitt arbete och stiger upp*). Men dagboken tar med mig. Och hvar jag får se en liten korgvagn med sidensufflett, skall jag spionera. (*Till publiken:*) Och äfven mitt herrskap, får jag ödmjukast be att hjälpa mig. (*Se- sig omkring.*) Men där kommer Axel (*viftar med parasollen*). Hitåt, t! — Nej, han ser mig inte. — Jag skall genskjuta honom *ır in på en sidogång*).

Den irländska frågan.

Af

J. Fr. Nyström.

Bland de många brännande frågor, som vår tid motta
i arf af gångna generationer, och hvilka oafvisligt ford
en lösning, så vida den europeiska utvecklingen skall tänk
få i lugn fortgå, är den irländska en — och en af de v
tigaste. Det kan väl till en början synas, som egde hon ic
samma internationela intresse som t. ex. den sociala fråg
enär hon ju närmast rörer endast de Brittiska öarna, men r
bedömd måste hon anses vara af stor vigt äfven för and
stater. Ty den frågan kan leda till förvecklingar, hvill
resultat måhända blir ett världsväldes fall och sålunda
fullständig omgestaltning af folkens förhållanden till hvarand
och från denna synpunkt bör hon kunna påräkna intresse h
alla det beståendes vänner såväl som dess fiender. Men äfv
i ett annat afseende är denna fråga af allmän betydelse. H
är nämligen i sitt nuvarande skick hufvudsakligen en afd
ning af det stora sociala spörsmålet, som sedan franska revo
tionen småningom arbetat sig fram till den första platsen
världshistoriens program, och det sätt, hvarpå Englands f
afgör henne, skall därför blifva en lärdom för andra nation
då de skrida till liknande värf. Ty den irländska frågan
äldre och vida mer avancerad än den sociala frågan för öfr
och torde därför äfven först komma att vinna sin lösning.

Den irländska frågan är numer i hufvudsaklig grad
arbetarfråga, en variation af den stora brödfrågan, men d
är äfven något mer. Hon innebär också en fordran på
gislativ själfständighet för Irland, och till för kort tid sed

jöd hon ännu en tredje sida, fordran på religiös frihet. Ty giös och politisk frihet samt möjligheten att lifnära sig inom :erlandet var just hvad England under tidernas lopp be- vat irländarne och hvad dessa under nästan ständiga strider t återvinna. För att rätt begripa, huru Irland blifvit hvad nu är, och hvarför den irländska frågan icke vidare kan ınas olöst, måste man kasta en blick på dessa strider samt rlands historia söka orsaken till det onda, som nu måste vas.

Irland beboddes sedan uråldriga tider af en gren af den ra keltiska folkstammen, och dess samhällsskick var liksom andra kelter grundadt på klanväsendet. Något samband ellan de skilda klanerna fans knappast, ehuruväl »konungen Ulster» gjorde anspråk på öfverhöghet. Klanen bestod af antal familjer, som buro samma namn och ansågos här- mma från samme stamfader. Familjefadern var enväldig re i sin familj, men var skyldig att lyda klanchefen, och ıne erkände i sin ordning en annan höfdings öfverhöghet. ıågra fall slöto sig en hop klaner till höfdingen för hvad n ansåg vara den äldsta klanen i stammen, i andra fall lade klanerna sina förbund med valda öfverchefer. Hvar n bebodde sitt särskilda område. En del af detta var nensam åker och äng, skog och betesmark, en del upp- s af klanboarnes boningar, en del var anslagen åt klan- efen, och en del innehades af särskilda förnämare familjer, lka hade lyckats göra till sin enskilda egendom en del af ı ursprungligen för alla gemensamma jorden. Denna art jord ärfdes på så sätt, att när en egare dog, öfvergick hans d till hans alla söner, både äkta och oäkta, hvilka hade gemensamt odla den, utan att företaga någon delning sins ellan. Af den öfriga jorden åter, som fortfor att vara kla- ıs gemensamma egendom, nyttjades ängar, skogar och betes- rker af alla gemensamt, men den odlade åkerjorden skif- les genom lott emellan husfäderna, och en dylik fördelning etogs regelbundet efter vissa års mellantid.

Ett sådant samhällsskick var ej egnadt att skapa något rkt försvar mot främmande inkräktare. Redan nordmännen

hade grundligt härjat på ön och till och med där grunda egna kolonier, såsom Dublin, men då vikingatågen upphör blefvo de på Irland kvarboende nordmännen snart förjagad eller nedhuggna. Emellertid började ön snart anfallas af en fa ligare fiende. Normanderna hade 1066 eröfrat England, oc deras ärelystna och kraftfulla konungar kastade lystna blick på det fruktbara Irland. De ständiga striderna mellan de i ländska smårikena måste förr eller senare öppna något ti fälle till inblandning från engelsk sida, och detta yppades, nä en irländsk höfding Dermot, konung af Leinster, bad Henr II om hjälp mot sina vedersakare. Understödet gafs m vilkor, att han gjorde Englands konung till sin länsherre. Ha återvände nu (1169), åtföljd af en skara anglonormandisk äfventyrare, hvilka visserligen kufvade hans motståndare, me som efter hans egen snart följande död fortsatte eröfringarn för kung Henriks och sin egen räkning. De förnämsta dessa Irlands »conquistadores» voro Robert de Clare, earl Pembroke, och Strigul, mer känd under tillnamnet Strongbov men jämte dem inkommo äfven stamfäderna till många af engelska ätter, som sedan spelade en så vigtig roll i Irlan historia, såsom Fitzgerald, grundläggaren af den stora Gera dinska ätten, en tid Irlands mäktigaste, med furstliga besit ningar i Leinster och Munster, samt Butler, hvars ättling blefvo frejdade under det berömda namnet Ormond.

Det sålunda började eröfringskriget hade mycken fran gång, och de engelska äfventyrarne lyckades eröfra hela sy östra kustlandet samt äfven vinna fast fot här och där i Mu sters och Connaughts aflägsnaste nejder. Men eröfringen a stannade hastigt, enär de följande engelska konungarne båd af inre oroligheter och i följd af fejderna med Skotland oc Frankrike hindrades från att med kraft fortsätta Henrik II verk. Sålunda lemnade åt sig själfva, blefvo de engelska b ronerna i de vestra och södra trakterna snart nog irländar till språk och seder. Endast i trakterna närmast omkrin Dublin bibehöll sig det engelska elementet och förstärkte genom inflyttningar från moderlandet. Men mellan den nej som kallades *the english Pale,* och det öfriga Irland förde en nästan oafbruten strid, och den engelsman, som vågad sig utom *the Pale,* var fågelfri. Under dessa fejder lade

ta grunden till det nationalhat, som så länge skilt de båda
en. Detta hat visade sig icke blott uti krigen, utan fick
en uttryck i lagarna, som hotade med straff den engelsman,
antog irländskt språk eller drägt, eller gifte sig med en
ndska eller lät sitt barn adopteras af en irländare. Det är
Irlands olycka, att landets eröfring skedde så långsamt
att genom de långa krigen en sammanblandning mellan
frarne och de underkufvade — såsom det t. ex. förekommer
Frankrikes eller Englands eröfring af germanerna — blef
eles omöjlig. När slutligen England var oförhindradt att
ständigt kufva systerön, hade redan mer än 400 år förgått
an den första engelska landstigningen, och engelsmännen
nu i sina motståndare ett slags farliga odjur, som borde
tas. Den slutliga segern under Elisabet blef sålunda på
skändligaste sätt missbrukad, men då det mötte sina svå-
heter att fullständigt utrota ett helt folk, trodde man sig
a det ofarligt, om man gjorde det till tiggare. Stora om-
en jord konfiskerades — i Munster ensamt omkr. 575,000
es — och dels skänktes åt framstående engelsmän, dels
kades och lemnades åt engelska kolonister. Till hvarje
elskt grefskap utsändes skrifvelser, hvari yngre söner och
der uppmanades att resa till Irland och mot en obetydlig
ft öfvertaga dessa jordlotter. De skulle likväl förplikta
att underhålla garnison och att endast mottaga *engelska*
endatorer.

Dylika åtgärder tillhöra emellertid dem, som häftigast
reta hatet och hämndbegäret, och det sätt, hvarpå de en-
ska kolonisterna behandlade de gamla jordegarne, var ej
adt att lugna dessa onda lidelser. Som de visste sig säkra
regeringens öfverseende och understöd, tilläto de sig alla-
da orättrådigheter mot de värnlösa irländarne, och då dessa
ades till väpnadt motstånd af den förtviflan, som nödvän-
t bemäktigar sig dem, som beröfvas sina egodelar och af
hatad fiende tvingas till fattigdom, ja — hungersdöden, så
anledde detta nya utrotningskrig och nya konfiskationer.

Till de nu nämnda nationela och sociala anledningarna till
bittring mellan Irlands båda folkstammar kom under fem-
hundratalet ännu en tredje af, om möjligt, ännu svårare
ur — religionsolikheten. Englands folk omfattade, såsom

bekant, vid denna tid reformationens läror, och det saknad ingalunda försök att införa dem äfven på Irland. Henrik V lät 1537 det irländska parlamentet — ty ett sådant fans sed äldre tider — gifva sig samma makt öfver Irlands kyrka, so han förut fått öfver Englands. Men förhållandena utveckla sig sedan helt olika i de båda länderna, i det Henriks br ning med påfven i England efterföljdes af protestantisme införande, men icke i Irland. Orsakerna, hvarför Irlands fo blef sin gamla religion troget, voro flera. Först hade irlä darne, i följd af det inre tillstånd, som herskat på ön i mån århundraden, stannat efter Europas flesta andra folk i and utveckling. De andliga rörelser, som i andra länder förbere de nya ideerna, och som medförde antingen en fullstänc brytning med Rom eller åtminstone fordran på en refo inom den romerska kyrkan, voro här okända. Irland ha hvarken behof af en bättre religion, ej häller begrep det nya lärorna. Därtill kom, att reformförsöken utgingo ifr England, detta hatade land, hvars ok man ännu hoppac kunna afkasta. Redan denna enda omständighet hade va tillräcklig att kvarhålla irländarne vid deras gamla religi Tudorernas despotism, som i England införde den episkop kyrkan, har därför endast framkallat nya uppror på Irlan Man har visserligen påstått, att religionsförhållandena ic under femtonhundratalet synnerligen bidragit till den vå sammare karaktär, striden då antog, utan att hufvudsakli orsaken därtill varit de ofvannämnda konfiskationerna [1], m säkra bevis finnas dock för att så ej varit förhållandet. det katolska Irland blef genast en utgångspunkt för de k tolska reaktionsförsöken, och det var i icke ringa grad ju engelsmännens kännedom om irländarnes stämplingar m deras fiender spanjorerna, som gjorde deras framfart på under Elisabets sista år så fruktansvärd. En bland anledn garna till de engelska kolonisationerna var också att lem jorden i protestantiska egares händer, för att, som man trod därigenom oskadliggöra de katolska stämplingarna. I sy nerhet blef religionsolikheten en olycka för Irland. efter kr konspirationen 1605, ty redan 1606 utfärdade Jakob I en f

[1] Lecky, Englands hist., II, 101.

ing, som från ön förjagade alla katolska prester och upp-
de en lag från Elisabets tid, som pålade en shillings böter
frånvaro från den engelska gudstjänsten.

Efter dessa våldsamheter i slutet af femtonde och början
extonde århundradet syntes emellertid Irland fullständigt
adt. Det hade lärt sig att motstånd blott förvärrade dess
ning, och det fördrog därför stilla de skändligheter, som
engelska förvaltningen tillät sig. Det såg ut, som om det
rväldigats af olyckorna och gripits af den likgiltighet, som
åtföljer den djupaste förtviflan. Men därmed kunde det
illfredsställa sina fiender. Det fans ännu många engels-
, som önskade vinna jord i Irland, och så länge irländarne
beröfvats allt, tröttnade icke den engelska vinningslyst-
en. Under lagens täckmantel fortsattes konfiskationerna,
eles sedan den hänsynslöse Thomas Wentworth, mer känd
er namnet earl Strafford, 1632 blifvit Irlands ståthållare.
tidigt med att eganderätten härigenom blef än mer illu-
sk än förut, började det religiösa förtrycket att anta svå-
form. De båda första Stuartarnes försök att fullt införa
anglikanska kyrkan måste i ett land, där 90 procent af
lkningen voro katoliker, egga religionshatet i en förr ej
lad grad. Men då det långa parlamentet 1640 samlats,
ade likväl en än svårare tid för katolikerna, ty parla-
tets pluralitet utgjordes af puritaner, och det fattade en
gd beslut, som djupt kränkte irländarne, och lät dessutom
tå, att än vidare åtgärder skulle följa, så grundliga, att
n tolf månader ingen katolik skulle finnas på ön. Dessa
öljelser kommo slutligen irländarnes tålamod att upphöra.
mångåriga orättvisorna och förtrycket framkallade ett nytt
ror, hvilket utbröt i Ulster natten till d. 22 oktober 1641
snart spred sig öfver hela ön. Den tändande gnistan var
parlamentsbeslut om att $2^1{}_2$ mill. acres irländsk jord skulle
nas åt engelska kolonister. Det är tydligt, att ett sådant
ördes krig skulle egga till grymheter å båda sidorna.
lan resningen i Ulster åtföljdes af en massaker å engels-
, hvarvid omkring 8,000 omkommo. Ryktet öfverdref
cket denna siffra, och äfven i historien har den ofta mång-
ligats. Dessa mord ha sedan ofta anförts af engelsmännen så-
ursäkter för deras egen framfart på Irland, och skildringen

af dem har ofta i senare tid färglagts af partisinnet. Ännu häftigare skulle de naturligtvis uppröra samtidens sinnen, och kriget fick härigenom redan från början en mycket grym karaktär. Särskildt blef detta fallet, sedan engelsmännen under Cromwells befäl fått öfverhanden. Han rasade i norra Irland, såsom hade han velat alldeles utrota invånarne. Tusental stupade eller afrättades, andra tusenden fördes som slafvar till de Vestindiska öarna. Man har beräknat, att under de elfva krigsåren inalles 616,000 människor dödats och att under tre år befolkningen minskats från 1,466,000 till 960,000. Efter kriget kom en pest, och därefter berättades, att man kunde resa tjugu à trettio (engelska) mil utan att möta en lefvande varelse, människa eller djur.

En ny konfiskation följde såsom vanligt fredens återställande. Nästan all jord inom de tre rikaste provinserna, Ulster, Leinster och Munster, indrogs och lemnades åt engelsmän och skottar. Endast i det fattiga, berguppfylda Connaught fingo de pålitligaste irländarne sig boningsplatser anvisade. »Go to hell or to Connaught», var det alternativ Cromwell lemnade dem. En mängd, omkr. 34,000, lemnade den olyckliga fäderneön för att söka sin lycka i främmande furstars tjänst. Genom denna Cromwellska kolonisation befästes för framtiden den än i dag bestående djupa skilnaden emellan jordegare och brukare, d. v. s. mellan engelsmän och irländare, som förblifvit Irlands förbannelse. Ty Cromwells verk lemnades i det närmaste oberördt af restaurationen, och omkring fyra femtedelar af Irlands jord befunno sig sedan i händerna på engelska protestanter; den irländska befolkningens flertal lefde i ett elände, som vi längre fram skola skildra.

Sedan den katolske Jakob II bestigit Englands tron, började katolikerna i Irland att hoppas på rättvisa, och deras förväntningar lifvades genom åtskilliga mått och steg från konungens sida. Men Jakob föll redan efter tre års regering (1688). I Irland grep man emellertid till vapen för den förjagade konungen, af hvilken ensam irländarne kunde vänta någon förbättring i sin ställning. Jakob kom också på våren 1689 med franska hjälptrupper till ön, men de framgångar han i början hade, slutade utanför staden Londonderry, hvars protestantiska befolkning så länge försvarade sig, att engels-

nen hunno komma till undsättning. Jakob samlade också parlament i Dublin. Här fattades en mängd beslut, som, de kunnat genomföras, skulle hafva gjort slut på engelsnens öfvervälde. Det märkligaste var det, som bestämde irländarne skulle återfå all den jord som konfiskerats af mwell. Beslutet hann icke verkställas — ehuruväl många lsamheter begingos mot protestanterna — innan engelska per ankommo och man fick full sysselsättning uti att föra sig. Kriget var snart afgjordt, Jakob flydde, Irland vades åter, de irländska parlamentsbesluten kasserades, religionsfrihet blef dem förunnad. Härpå följde såsom igt nya konfiskationer, så att man beräknat att efter 1690 t $^1/_{11}$ af Irlands jord egdes af irer. Största delen af dem o hädanefter lifnära sig såsom förpaktare, dagsverkare eller are.

Strax efter krigets slut förklarade det engelska parlatet, att ingen katolik skulle kunna sitta i någotdera af irländska parlamentets hus. Härigenom kom detta parlat att endast representera den protestantiska befolkningens ssen, och det gaf äfven uttryck för denna befolknings mot de katolska kelterna. Det började snart en lagstiftsverksamhet, som skulle förhindra katolicismens utbred-, men som i själfva verket godtyckligt beröfvade katona de få rättigheter de hade kvar. Genom en serie desaies-förklaringar fråntog man dem småningom alla medgerliga rättigheter. De fingo ej bekläda något statens eller munens ämbete, eller blifva advokater, icke besöka uniiteten, icke tjäna i armén eller flottan, och slutligen fråntog dem 1727 den aktiva valrätten. Tjugu punds böter drabe den, som hade gevär eller värja i sitt hus; förnyades na »förseelse», följde fängelse och spö. Hästar, värda mer 5 £, fingo de ej ega, och hvarje protestant kunde låta na hästen från en irländares vagn och behålla den, såhan gaf egaren 5 £. Inga papister — med undantag af re och sjömän — fingo vistas i städerna Limerick och way. Alla skador, som kapare eller röfvare förorsakade i grefskap, skulle katolikerna betala. Ingen katolik fick a mer än två lärlingar i sitt yrke, ingen fick köpa eller a jord efter en protestant eller ens arrendera jord på lifs-

tid, utan högst för 31 år; afkastningen för arrenderad jo
fick ej öfverstiga $^1/_3$ af arrendet; blef den genom arrendator
förbättringar större, skulle arrendet höjas; underläts detta,
skulle arrendet genast öfvergå till den protestant, som ang
saken. Enligt en lag af 1703 delades efter faderns död jord
mellan alla barnen, men om äldste sonen blef protestant,
ärfde han allt, och från den stunden han ändrat religion
fadern beröfvad dispositionsrätten öfver sin egendom, h
hade blott att förvalta den. Blandade äktenskap voro strän
förbjudna. Enligt en lag af 1697 fick ingen protestant
kvinna, som egde mer än 500 £, gifta sig med en katolik
förmögenhetens förlust. Längre fram bestämdes dödsstr
för den katolske prest, som vigde en protestant och en kato
och 1745 förklarades alla dylika äktenskap ogiltiga. Ing
katolik fick hålla skola eller vara lärare, och om en fa
sände sina barn utomlands för att uppfostras i katolska skol
blef hans egendom konfiskerad. Han hade sålunda att vä
emellan att låta barnet blifva utan skolundervisning eller
att sända det till en af de s. k. charterschools, som upprätt
efter 1733 för att göra proselyter. Äfven katolska gu
tjänsten blef ofta hindrad. 1715 stängdes alla katolska kap
ehuru de sedan åter öppnades. Vallfärder förbjödos. D
som omvände en högkyrklig till katolicismen, miste sin jo
Presterskapet hölls så fåtaligt som möjligt; men trots a
förföljelser och trots de fördelar, som antagande af den
gelska religionen medförde, var dock antalet af dem, s
antogo denna religion, särdeles ringa.

Men icke blott katolikerna på Irland blefvo på detta s
så att säga lagligen misshandlade. Äfven engelsmännen
ön fingo understundom lida för Englands egoism. Så blef gen
en stadga af 1696 all handel mellan Amerika och Irland
godt som förbjuden. Två år senare begärde det engel
parlamentet, att den irländska exporten af ull skulle hämm
emedan den vore skadlig för England. I anledning däraf
färdades följande år en lag, som ålade irländsk ull en exp
tull af 20 % af varans värde, och hvilken verkade ung
som ett exportförbud. Följden blef den beräknade: Irla
ylleindustri gick fullkomligt under. Dylika åtgärder må
naturligtvis förbittra äfven Irlands engelska invånare, och de

a visade sig många gånger under sjuttonhundratalet. En le första, som vågade öppet uttala hvad nästan alla i a afseende tänkte, var J. Swift, hvars skrift *Drapier's letters* 4) var ett bland de första symptomen, att än torde komma lag, då Irland åter komme att protestera mot sina herskares tyckligheter.

En naturlig följd af alla dessa onaturliga stadganden var, de katolska irländarne höllos nere på samhällets lägsta åden, och detta var väl också afsigten med dem. Den nnige, fattige, utsvultne irländaren kunde icke ens tänka möjligheten att vinna bildning, rikedom eller makt, hans var af lagen beseglad. Men det var ej blott lagen, som honom tillbaka; i ännu högre grad kanske den ovilja och ördomar hos den engelska befolkningen, som gifvit lagen karaktär. Äfven då han var i sin fulla rätt, fick han n åtnjuta den, enär de styrande fruktade, att det skulle ca ovilja bland protestanterna. Det är bevisligt, att do- e ansett ett dylikt skäl tillräckligt för att låta afrätta yldiga. Af protestanten betraktades irländaren såsom en a, han var ett föremål för hån och åtlöje på teatern såväl på gatan, och han fick vara glad, om han undslapp ppslig misshandel. Jordegarne behandlade ofta sina ir- ska arrendatorer sämre än en plantageegare i Vestindien slafvar. Den ryktbare resanden Arthur Young reste 1778 and och har lemnat en teckning af tillståndet där, mindre nkunnig än den berömda teckningen af de franska för- ndena före revolutionen, men ej mindre upplysande och . Han berättar — ehuru själf engelsman och protestant att i Irland jordegaren lefver som en despot och fordrar ina katolska underlydande den djupaste ödmjukhet. »Han utan risk straffa med käppen eller spöet hvarje brist på ekt mot hans person. Den stackars olycklige, som skulle försvara sig, skulle genast slås till marken och krossas käppslag. Slå ihjäl en människa är en sak, om hvilken talar i Irland på ett sätt, som förvirrar alla en engels- s ideer. Jag har hört omtalas personer, som man dödat fara för någon jury. — Fordom såg man dylikt hvar , men nu återtar lagen något af sitt välde. Det fins ingen nde, som ej sett — då han färdats på Irlands vägar —

en adelsmans tjänare våldsamt vräka en hel rad kärror,
hörande fattiga bönder, ner i diket för att skaffa plats åt
herres vagn; föga frågar man efter, om kärran stjälper e
går sönder, det onda fördras med tystnad; om offren hö
sin röst till klagan, skulle man svara dem med några kä
slag. — — — Den fattige känner allt för väl sitt läge för
begära rättvisa.» Huru djupt irländaren hade sjunkit, i f
af den behandling han hade att utstå, visar kanske ingen
bättre än det både af Young och andra bestyrkta förhållan
— som för öfrigt funnits kvar ända in på vårt århundrade
att den irländske förpaktaren ansåg som en heder för sig,
hans herre värdigades förföra hans hustru eller dotter. I
då sålunda irländaren sjunkit så djupt som möjligt, så ku
han ånyo blifva farlig för sin herre, hvilken väl till sin fö
beröfvat honom civilisationens alla förmåner, men därvid glö
att vilden, som ej längre förmår skilja rätt från orätt, lä
ligen kan med lönmord besvara käppslagen och som stig
söka medel att utkräfva en hämnd, som samhället ej till
honom taga. — Så gick det här. Sedan den engelska
relsen nått sitt mål, fullständigt lagt Irland för sina fötter
beröfvat dess gamla invånare förmågan att vidare göra öp
motstånd — då börja de s. k. agrariska förbrytelserna
blir Irland det röfvarnäste, som det till en del fortfar att
än i dag.

Detta, om man så vill kalla det, nya skede i den enge
irländska kampen inträder omkring år 1760, då det röf
band började sprida fasa på Irland, som kallades whiteb
emedan de såsom igenkänningstecken buro hvita skjor
dragna öfver sina kläder. Orsaken till denna liksom de e
följande våldsamma utbrotten af irländarnes missnöje låg
de agrariska förhållandena. De stora engelska jordega
som ofta tillhörde högadeln, vistades i allmänhet sällan elle
drig på sina domäner i Irland, utan föredrogo att mottaga
årliga arrendesummorna i England och att där eller på ko
nenten njuta ett angenämare lif än Irland kunde bjuda. De
herrar, som kallades absentee lords, föredrogo naturligtvis
bortarrendera sin jord på lång tid åt större förpaktare i stä
för att själfva lemna den åt en mängd små arrendatorer. I
större förpaktaren blef sålunda en mellanhand emellan jo

en och jordens brukare, hvilken på affären skulle skörda
vinst. Ofta nog funnos fyra à fem dylika mellaninstanser
an godsherren och odlaren. Det är tydligt, att detta sy-
skulle höja arrendeafgifterna, så att de blefvo outhärd-
Det blef ett medel att utplundra nästan hela afkast-
en från den, som brukade jorden, och att göra honom
dén eländige backstugusittare, som han också verkligen
och hvilken ofta fick rycka brödet från de sinas munnar
att räcka det åt arrendeuppbördsmannen. I sanning, det
ker ingen förvåning, om ett sådant agrariskt proletariat,
ret af hunger och elände, slutligen förklarade sina herrar
De organiserade sig till det, band, hvars namn nyss
ndes, och hvilket åtog sig hvad det själft tyckte vara att
a rättvisa. Om en jordegare hotade sin arrendator med
ning, om han ville höja arrendet eller om han inkallade
mande arbetare, så mottog han ett bref — ingen visste
hvem — som hotade honom med straff af the white-
s. Deras straff voro af flera slag: död, kroppsstraff, barna-
egendomens förstöring. Ibland brände de husen, ibland
npades boskapen o. s. v. Härigenom infördes ett full-
digt skräckvälde på ön. Ingen betalte arrendena, och så
tan för whiteboys vågade man icke straffa de försumlige;
när en medlem af förbundet greps, vågade ingen verk-
a hans bestraffning. Regeringens egen försumlighet under-
de ofogets tillväxt, men slutligen måste man gripa till
starka botemedel. 1765 utfärdades en mot whiteboys
d sträng lag, som införde ett slags belägringstillstånd på
och man lyckades snart dämpa rörelsen. Men irländarne
emellertid lärt sig ett sätt att skada sina fiender, och
er de följande åren uppdöko här och där liknande uppror,
u de kufvades fortare än det nu skildrade.

En följd af största betydelse fingo dessa händelser däri-
om, att de riktade den allmänna uppmärksamheten i Eng-
på ställningen i Irland. De stora missförhållandena kunde
rid ej undgå att väcka förbittring till och med inom Eng-
, och så började nu ett reformarbete så genomgripande,
man har kallat slutet af det adertonde och början af det
onde århundradet för Irlands renaissance. Detta nya
le i Irlands historia kan anses börja, då lord Townshend

1767 utnämndes till ståthållare. Han var sedan långa tider den förste lordlöjtnant, som bott på ön, ty så afskyddes vistelsen här af Englands aristokrati, att till och med landets förnämste ämbetsman lefvat som »absentee». Men genom att vistas bland sina underlydande kunde han naturligtvis bättre ingripa i regeringen, bättre rätta missförhållandena. Townshend började sina reformer uppifrån och sökte därför i första rummet förbättra det irländska parlamentet. Detta var såsom folkrepresentation betraktadt en mycket besynnerlig inrättning. Det bestod liksom Englands af två hus. Öfverhuset var sammansatt af lorder och de anglikanska biskoparne, men som lorderna till största delen icke vistades på ön, så blef det biskoparne som fattade besluten. Dessa biskopar voro merendels från England öfverflyttade prester, hvilka föga kände landets förhållanden, och hvilka hyste engelsmännens alla fördomar mot infödingarne, hvadan deras verksamhet ej kunde blifva af stort gagn för Irland. I underhuset åter fingo sedan 1691 öns katoliker icke sitta, ja, sedan 1727 hade de icke ens valrätt, och i följd häraf voro fem sjättedelar af befolkningen orepresenterade. Äfven anglikanernas valrätt var högst ofullständig. Ty de missförhållanden, som herskade vid denna tid i fråga om valrätten till Englands underhus, funnos äfven här och i än högre grad. De flesta platserna tillsattes af de köpingar, som i England kallades »nomination boroughs» och hvilka i vanliga fall egdes af enskilda personer. Af 300 underhusledamöter utsågos 216 af dylika köpingar. Naturligtvis röstade representanterna efter order af sina herrar, och då regeringen ville genomdrifva ett beslut, gälde det alltså att köpa dem. På detta sätt hade en korruption införts vida oförsyntare än till och med den som florerade i England. Hade regeringen genom sådana medel fått ett lydigt underhus, så brådskade man icke med att upplösa det. Inga valperioder funnos stadgade, och därför har Irlands historia att uppvisa parlament, som icke omvaldes på 33 år. Slutligen stod detta parlament, enligt den s. k. Poyningslagen af 1495. i fullkomligt beroende af England, i det att Englands privy council skulle godkänna dess beslut.

Att i hast omdana alla dessa förhållanden var omöjligt En och annan förbättring lyckades dock Townshend införa.

såsom valperiodens bestämmande till åtta år, men i allmänhet träffade hans reformförslag ett häftigt motstånd af dem, som hade någon fördel af det bestående oefterrättlighetstillståndet. För att bryta detta måste lordlöjtnanten själf gripa till mutor och lyckades verkligen vinna majoritet mot en betalning af 500,000 £. Men den var opålitlig, och Townshends fiender lyckades snart splittra den, hvarefter slutligen lorden, inseende omöjligheten att uträtta någonting under sådana förhållanden, nedlade sitt ämbete (1772). Hans efterträdare sökte följa hans exempel och uppgjorde bland annat en plan att genom en absenteeskatt kvarhålla i landet en del af de millioner, som årligen drogos från landet för att förslösas i England, och hvilket var en af de förnämsta orsakerna till Irlands fattigdom. Men detta var ett anfall mot Englands mäktiga, som dessa utan svårighet lyckades afvärja, ehuruväl bl. a. den ädle Chatham understödde planen.

På detta sätt stötte de flesta reformförslagen mot den enes eller den andres självfviskhet och gingo därvid under. Landets inre ställning blef under tiden allt sämre. Budgeten visade en årlig brist af ett par hundratusen £, och den enda industri, som engelsmännen tillåtit uppstå, nämligen linneindustrien, hotades med fullständig undergång, då det amerikanska frihetskriget utbröt, ty kolonierna i Amerika hade varit den förnämsta afsättningsorten för denna vara. Detta krig väckte dessutom hos irländarne förhoppningar, som kunde blifva farliga för England, och för några af Englands ledande män framstod det snart som en növändighet att bryta med det prohibitivsystem, under hvilket Irland fortfarande utarmades. Ett förslag i denna riktning framlades 1778 af lord Nugent, men i följd af de engelska fabriksegarnes protester blef blott en ringa del af det samma godkändt af parlamentet. Ett steg var emellertid härigenom taget att afskaffa tvångslagarna, och i detta afseende är beslutet af ganska stor betydelse. — Samma år gjordes äfven en annan bresch i dessa lagar. Man gaf nämligen katolikerna rätt att förvärfva sig jord, visserligen under formen af arrende, men i sak med full eganderätt, hvarjämte den lagen upphäfdes, som gaf äldste sonen rätt att få sin faders jord genom att öfvergå till högkyrkan. Denna reform, som hufvudsakligen genomdrifvits af

E. Burke, själf irländare till födseln, väckte i Irland stort jubel och förhoppningar om en fullständig emancipation för katolikerna.

Men först återstodo andra reformer. Den första af dem var fordran på Irlands legislativa självständighet, d. v. s. upphäfvande af den s. k. Poyningslagen. Den, som ifrigast agiterade härför, var den store patrioten och talaren Henry Grattan, som först framstälde sina förslag uti den resolution, som är känd under namnet af Irlands »declaration of rights» 1780, och hvilken innehåller, att *endast* Irlands konung och parlament skulle ha lagstiftningsrätt för landet, ehuruväl föreningen med England på samma gång bekräftas såsom oupplöslig. Detta förslag blef också — efter strider, som vi här måste förbigå — af Englands parlament godkändt 1782.

Den förmån, som Irland härigenom ernått, blef emellertid hufvudsakligen af gagn för protestanterna, hvilka äfven genomdrifvit reformen, och hvilka mest sträfvade efter full politisk själfständighet. Katolikerna voro fortfarande uteslutna ur parlamentet. Men likväl fattades en del beslut, som äfven afsågo deras bästa. Så afskaffades redan 1782 en mängd af de vidrigaste undantagslagarna, hvarmed katolikerna plågats. De fingo nu full rätt att köpa och ärfva jord alldeles som protestanterna, de fingo ega hur dyrbara hästar som hälst, och religionsfriheten utvidgades, så att katoliker kunde få blifva lärare, och de katolska presterna, som förut stått så godt som utom lagen, fingo en mer skyddad ställning. Äfvenså blefvo nu de irländska domrarne oafsättliga, och den engelska habeascorpusakten blef gällande äfven i Irland.

Dessa hastiga reformer, hvilka inom några år så väsentligen ändrat Irlands statsrättsliga ställning till England och i än högre grad förhållandena inom landet, vore nästan oförklarliga, om man blott fäster uppmärksamheten vid Irland ensamt. Ty det är icke där vi få söka förklaringsgrunden till de nu så plötsligt framträdande förändringarna. Utan den hafva vi att söka snarare i den kulturströmning, som vid denna tid genomgick Europa och som karakteriserades bl. a. af en reformifver på alla områden, hvilken hade sin rot i det vaknande medvetandet om, hur stora brister vidlådde samhällsinrättningen. Dessa reformförsök utgingo i allmänhet från

enväldiga furstemakten, som i de flesta länder ensam
e makt att införa förändringar, men måste i de få länderna
d fritt samhällsskick äfven finna uttryck i nationalförsam-
arna. Emellertid finnes, hvad England vidkommer, äfven
annan förklaringsgrund, som vi redan antydt, och det är
amerikanska frihetskriget. Det var till icke ringa grad
ckorna under detta krig, som gjorde England så bered-
gt att gifva efter för irländarnes önskningar och låta Ir-
d taga sin styrelse i egna händer.

Olyckligtvis var det irländska parlamentet, som borde
va själen i hela reformarbetet, allt för korrumperadt för
kunna utföra sitt värf. Där funnos väl ädla patrioter,
nst bland dem Grattan, hvilka insågo att den första och
Irlands framtid nödvändigaste reformen var en parlaments-
rm, och hvilka äfven arbetade därför, men den trång-
stade egoismen trädde här, såsom ofta där stora tankar
fram, hindrande i vägen.

De förslag till en sådan reform, som framställdes under
c-talet, blefvo alla förkastade. Icke ens på det ekono-
ka området lyckades parlamentet genomföra några större
bättringar. Därför bär det dock ej ensamt skulden, ty
reform, som här bäst behöfdes, var friare handelsutbyte
d England, och ehuru W. Pitt härvid understödde Irlands
dringar, lyckades han ej besegra de engelska fabriks-
arnes tämligen kortsynta opposition. I följd häraf växte
ekonomiska nöden i Irland och åtföljdes såsom vanligt
grariska brott. Ty ehuru whiteboys kufvats, uppstodo i
as spår andra hemliga förbund, som spridde fasa omkring
Sådana voro oakboys, steelboys (1772) och 1785 right-
s, som längre fram kallade sig rockiter eller kapten Rocks
later, eller Clarister, lady Clarys undersåtar. De flesta
dessa bands medlemmar voro katoliker, men det fans äfven
presbyterianskt band »peep-o'-day boys», som gjort till
mål att förstöra katolska kyrkor och beröfva katolikerna
as vapen, hvarvid blodiga scener icke voro ovanliga.
lka lidanden dessa röfvarföljen skulle förorsaka landt-
olkningen kan man lätt förstå. De tvångslagar, med
ka styrelsen sökta hämma ofoget, träffade ofta den oskyl-

dige i stället för den brottslige och ökade därför missnöjet i landet.

Sådant var tillståndet, när franska revolutionen utbröt. Det låg i sakens natur, att den skulle göra ett lifligt intryck på Irland. Öfverallt jublade man öfver händelserna i Frankrike, man firade såsom en nationalfest årsdagarna af Bastiljens stormande o. s. v. Men äfven i andra afseenden hade revolutionen märkliga följder här. Så bildades 1791 förbundet »United Irishmen», som skulle verka för alla irländares sammanslutning, oafsedt de religiösa olikheterna. Samtidigt grundades en katolsk komité i Dublin för att verka för katolikernas emancipation. Dessa rörelser hafva så mycket större vigt, som äfven inom England — hur fiendtligt det än var mot de franska ideerna — genom franska revolutionen liberala sträfvanden vunnit terräng; och vi finna här revolutionens häftigaste fiende, Burke, vara såsom förr den vältaligaste förespråkare för Irlands önskningar. Äfven Pitt själf trädde i förbindelse med komitén i Dublin. Den första frukten af denna rörelse var en lag, som gaf katolikerna rätt att blifva advokater och som upphäfde förbudet för katolska yrkesidkare att hafva fler än två lärlingar. Likaledes tillätos giftermål mellan katoliker och protestanter (1792). Följande år, samtidigt med att kriget mellan Frankrike och England började, lemnades katolikerna aktiv valrätt och rätt att bekläda en mängd militära och civila ämbeten, hvarjämte den tyranniska konformitetsakten upphäfdes, hvilken ålade katolikerna att bevista den anglikanska kyrkans gudstjänster. Denna reformifver tog emellertid snart slut, och i stället inträdde en reaktion, som till stor del förorsakades af irländarnes egen oklokhet. Den franskvänlighet, som ofvan omnämnts, måste naturligtvis förbittra engelsmännen, och då man kunde öfverbevisa några af ledarne för the United Irishmen om hemliga stämplingar med franska utskickade, så uppstod en så häftig protest mot engelska regeringens eftergifter för katolikernas fordringar, att till och med Pitt måste vika för folkopinionen och uppträda emot dem. Ett uttryck af protestanternas hat mot katolikerna var det vid denna tid framträdande protestantiska röfvarbandet peep-o'-day boys eller — såsom de sedan efter Vilhelm af Oranien kallade

— the Orangemen. Till försvar mot dem bildade kato-
rna andra skaror, som kallade sig »defenders». De upp-
len, som dessas strider framkallade, voro fullt jämförliga
d skräckscenerna från föregående tider, och tvungo re-
ingen att ingripa med nya tvångslagar (1796), som helt och
et beröfvade irländarne hemfrid och säkerhet för per-
lig frihet. Lagarna kunde väl anses riktade mot alla
lsstörare, men af debatten i parlamentet, när de antogos,
ngick tydligt nog, att det hufvudsakligen var katolikerna
hade att frukta deras stränghet.

Dessa åtgärder förmådde the United Irishmen, hvilket
skap allt mer blifvit en förening af Englands hemliga
r uppenbara fiender, att träda i närmare förbindelse med
nkrike för att genom dess segrande vapen vinna frihet
rland. Man inledde direkta underhandlingar med Direk-
et om en landstigning på ön, och dessa ledde så till vida
önskadt resultat, att general Hoche i början af december
6 afsändes med en armé på 15,000 man. Men en svår
m splittrade hans flotta, som snart tvangs att vända om
att hafva kunnat uträtta något. Anmärkas bör, att det
ska företaget icke fick önskadt understöd af irländarne.
ens i det katolska södern uppstod något uppror, utan
olkningen visade sig fullt lojal. Emellertid tillät sig re-
ingen åtskilliga godtyckligheter, såsom pressförföljelser
befolkningens afväpnande, hvilka underblåste det förut
intliga missnöjet och fastare sammanknöto förbindelsen
lan den katolska befolkningen och the United Irishmen.
der tiden fortforo i norden striderna mellan orangisterna
defenders och gåfvo regeringen nya tillfällen att begå
dsamheter, för hvilka det af England köpta parlamentet
urligtvis underlät att uttrycka något som hälst missnöje.
hopplös blef nu Irlands ställning, att flera af den svaga
positionens förnämsta män, misströstande att kunna ut-
a något, drogo sig tillbaka från det offentliga lifvet. Den
nste bland dem var den ädle Grattan.

På kontinenten hade åren 1796 och 1797 medfört stora
ändringar. Den franska republiken hade i grund slagit
terrike och dess vänner och hade i Napoleon Bonaparte
nit en som det tycktes oöfvervinnelig general. Efter

freden i Campo Formio återstod blott England att kuf
och Bonaparte hyste en tid den tanken att öfvergå till d
stolta öriket. Denna plan framkallade nytt lif inom t
United Irishmen, som nu antogo en fullt militärisk organi
tion under ledning af en medlem af Irlands förnämsta ä
Lord Fitzgerald. Men Bonaparte fann snart omöjlighet
att realisera sina planer och vände därför sitt anfall åt an
håll. De upproriska irländarne förlorade dock ej modet, u
ämnade på egen hand krossa Englands makt på ön, m
köpta förrädare angåfvo planerna, och ledarne för de förena
fängslades. Icke desto mindre utbröt 1798 den länge f
beredda resningen, under hvilken endast Connaught höll
stilla. Företaget misslyckades emellertid fullständigt. Engla
utnämnde i farans ögonblick en af sina skickligaste genera
till ståthållare, nämligen den från amerikanska kriget bekan
markisen af Cornwallis, och denne lyckades, kraftigt und
stödd af ett par andra generaler, snart kufva rebeller
Härvid begingo de engelska trupperna sådana blodsdåd,
en författare påstår att man i Irlands blodiga annaler knap
kan uppvisa motstycke därtill. Denna grymhet förorsakad
af hämnd öfver de missgärningar som äfven katolikerna tillä
sig. Lord Cornwallis bär icke skulden därför, ty han v
böjd för mildhet, ehuru han icke lyckades genomdrifva s
vilja gent emot det orangistiska partiets motstånd. Ett p
invasionsförsök, som den franska regeringen företog, sed
lugnet i det allra närmaste återstälts, misslyckades fullko
ligt, och Irland, ånyo kufvadt, hade att af England vän
sin dom.

William Pitt insåg till fullo, att man måste fullständ
bryta med det gamla systemet, om man ville för framtid
förebygga nya blodsutgjutelser. I främsta rummet fordrad
en omdaning af det usla irländska parlamentet. Men de
erbjöd åtskilliga svårigheter. Om man liksom hittills
protestanterna ensamt vara Irlands lagstiftare, så kunde m
vänta nya beslut, som skulle kränka och reta katolikerna,
den nyss genomkämpade striden hade ingalunda minsk
den gamla fiendskapen. Finge åter katolikerna inträda
parlamentet, så hade man att befara, att dessa snart skulle bil
pluralitet och därvid träda i full opposition mot Englan

ilket kunde medföra de för rikets bestånd mest farliga
ljder. Ur detta dilemma trodde sig Pitt lättast komma
nom att förena Irlands parlament med Englands, genom
: åstadkomma en sådan union, som hundra år förut till
gge ländernas fromma ingåtts mellan England och Skott-
ıd. Inom England var ej att befara något motstånd mot
nna plan, ty många framstående engelska författare hade
dan yrkat därpå, och opinionen var sålunda här delvis
dan vunnen för saken. De irländska katolikerna voro ej
ller missnöjda med ett sådant förfarande. De skulle väl
fva föredragit likställighet utan union, men då de insågo
: England aldrig skulle prisgifva protestanternas öfvermakt.
skade de unionen, om den åtföljdes af emancipation för
tolikerna. Af Irlands mer framstående ämbetsmän var det
dast Cornwallis, som förordade union och katolikemanci-
tion. Andra önskade väl union, men en som var »obe-
ärad af emancipationsdoktrinerna», och åter andra, såsom
attkammarkanslern sir John Parnell, ville ej alls veta af
:ts plan. Äfven inom det engelska kabinettet voro tan-
rna delade, enär det väl önskade union, men endast några
ville höra talas om emancipation. Slutligen beslöt sig
:t för att låta emancipationen efterfölja unionen, hvarefter
: unionsprojekt utarbetades och öfversändes till Irland.

Förslaget behandlades i båda parlamenten i början af
99. I engelska underhuset förskaffade Pitts ädla vältalighet
t samma en lätt och lysande seger; och öfverhuset följde
ɛdkammarens exempel. I Irland framkallade frågan större
årigheter. Ehuru vid det irländska parlamentets sida stod
så skicklig intrigör som d. v. statssekreteraren lord Castle-
agh, så blef förslaget dock förkastadt af underhuset. Castle-
agh insände då en promemoria till den engelska regeringen,
ari lorden mycket obesväradt visade, att för frågans af-
rande enligt ministèrens önskan fordrades blott pengar.
. funnos en mängd boroughs-egare, som genom unionen
ulle mista sin rätt att utnämna parlamentsledamöter; dessa
åste köpas. Han föreslog 7,000 £ för hvarje borough, som
iste valrätt, eller tillhopa 756,000 £, oppositionsmännen
in grefskapen kunde förminskas med 224,000 £, advoka-
rna, som i sin riksdagsmannaverksamhet haft ett medel att

vinna rykte, klienter och befordran, och hvilka därför alla voro fiender till unionen, borde få ersättning med 200,000 £; de som själfva köpt de parlamentsplatser de innehade skulle hållas skadelösa med 75,000 £; staden Dublin — som illuminerats då förslaget förkastades — borde bringas på bättre tankar genom 200,000 £ o. s. v. Inalles behöfdes enligt Castlereagh 1 $^{1}/_{2}$ millioner £.

Detta förslag, som var bygdt på den fullständigaste kännedom af personer och förhållanden, accepterades af regeringen. Vissa commoners fingo dessutom en extra belöning genom upphöjning i pairstånd, i det att 22 nya lorder kreerades och 19 gamla fingo högre rang.

Katolikerna sökte man vinna dels genom löften om anslag till deras prester dels genom antydningen om att emancipationen skulle följa snart på unionen. Sedan dessa förberedande mått och steg vidtagits, sammankallades ånyo *samma* parlament — d. 15 jan. 1800. Några nyval hade emellertid skett, och genom ett sådant hade Grattan återinträdt i underhuset för att försvara det parlament, som han skaffat själfständighet. Men hans vältalighet förklingade ohörd, och förslaget antogs. Den 2 augusti 1800 skildes för sista gången det irländska parlamentet.

Enligt den sålunda antagna lagen skulle Irland vara representeradt i Englands parlament på det sätt, att i öfverhuset fyra irländska biskopar och 28 världsliga lorder skulle taga plats. De förra skulle blott sitta där under en parlamentsperiod åt gången, och sedan ersättas af andra, så att rättigheten i tur och ordning skulle tillkomma alla; men de senare skulle af sina ståndsbröder väljas för lifstid. I Englands underhus åter skulle Irland vara representeradt genom 100 ombud, af hvilka 64 utsågos af grefskapen och 36 af städerna och Dublins universitet.

Det sätt, hvarpå unionen genomdrifvits, var utan gensägelse högeligen förkastligt, men däraf följer icke att unionen själf var oklok eller lände till Irlands skada. Tvärtom kan ingen tvekan råda i den saken, att det irländska parlamentet var alldeles ovärdigt att vidare existera, och en omdaning af dess sammansättning var vid denna tid omöjlig. Under sådana förhållanden fans för Pitt blott en utväg, och

ına valde han äfven. Irland har icke häller rättvisligen ’t skäl att klaga öfver denna union: Englands parlament · sedan 1800 gjort Irland större tjänster än dess eget under nga århundraden, och om en stor del af Irlands folk nu hafva unionen upplöst, så behöfver detta blott beteckna, Pitts verk nu fullgjort sitt ändamål och att ändrade förlanden kräfva ändrade institutioner, men det kan ock, ta rop på reform, blott afse att i Irland genomföra förlringar af sådant slag att ingen engelsk statsman, som ej leles vill offra Englands intressen på systerön, kan vara d därom.

Emellertid återstod efter unionens genomförande den ofvade emancipationen för katolikerna. Pitt ämnade ingada svika sitt löfte, men då han nu framstälde sitt förslag, tte han ett kraftigt motstånd af sina flesta ämbetsbröder ı i främsta rummet af konungen, som till och med förklarade, han skulle betrakta en hvar som föreslog katolikernas ställighet såsom sin personlige fiende. »Jag har aldrig», ade han, »hört något mer jakobinskt.» Omöjligheten att nomföra hvad han lofvat Irland var likväl en bland de aker, som förmådde Pitt att nedlägga sitt ämbete 1801. h då han 1804 återtog sin gamla plats, lät han af hänsyn konungens tycken denna fråga falla, och den föll för r än tjugu år.

Tiden efter unionen ända fram till 1820-talet förflöt utan gra synnerligt stora skakningar för Irland. Visserligen tforo de agrariska oroligheterna, och nya band af röfvare msökte ön såsom Caravats, Carders, Blackfeet, Shavanots a., men detta missförhållande hade så att säga blifvit ett n det syntes nödvändigt ondt på ön. Katolikerna lyckades icke under denna tid vinna några vidare fördelar, men voro dock ej overksamma. I parlamentet försvarades ras intressen af den gamle Grattan, som ånyo inträdt på n politiska arenan och där kämpade för Irlands väl med nma ifver som i sin ungdom. Han understöddes af en ara yngre politici, bland hvilka i främsta rummet märktes ınning och Grey. Men äfven på Irland började man med örre kraft och enighet arbeta för en blifvande emancipation, h detta arbete blef så mycket betydelsefullare, som det

till ledare fick en man med Grattans snille men med
ungdomskraft som Grattan ej längre egde. Denne ma
Daniel O'Connel, tillhörde en gammal irisk familj och född
1775. Han bildade en s. k. katolsk komité, hvars själ h
själf var, hvilken hade att organisera agitationen för ka
likernas frigörelse. Man sökte väcka folkets intresse f
saken både genom talrika meetings och genom skrifter.
stor betydelse för Irlands hela följande utveckling blef d
tidskrift, som var komiténs hufvudorgan och hvilken ä
dag har stort inflytande på ön, *Freeman's Journal.*

Att stämningen inom England småningom började blif
vänligare mot katolikerna, visade sig kort efter Grattans dö
då William Plunkett, som efter Grattan blifvit irländarn
ledare i parlamentet, lyckades 1821 förmå underhuset
antaga en emancipationsbill, kallad the relief bill, ehuru öfv
husets motstånd denna gång omintetgjorde irländarnes f
hoppningar. Samma öde hade två andra förslag om den
sak, framstälda det ena af Canning, det andra af sir Fran
Burdett. Sedan den förstnämnde 1827 blifvit förste minist
var det hans mening att ånyo framlägga förslaget, men ha
snart inträffade död omintetgjorde planen. Och då ef
Canning den högra flygeln af torypartiet under hertigen
Wellington kom till makten, såg det i sanning mycket mör
ut för Irlands katoliker.

Dessa fortforo under tiden med sina agitationer. Sed
regeringen upplöst den katolska komitén, hade den outtrö
lige O'Connel 1823 skapat ett nytt sällskap »Catholic Assoc
tion», hvilket arbetade i samma syfte som sin föregånga
För att motverka katolikerna hade protestanterna i sin o
ning bildat orangistiska loger, och på detta sätt var Irla
åter deladt i två läger, det ena omfattande fem millio
katoliker, det andra 800,000 protestanter. För att visa s
partis styrka och på samma gång åter väcka emancipatio
frågan till lif uppstälde sig 1828 O'Connell såsom kandid
vid parlamentsvalet i grefskapet Clare. Och ehuru han ha
till motståndare en Fitzgerald, blef han vald. Denna t
dragelse blef af utomordentlig vigt för den katolska fråga
Ty då O'Connell var katolik, kunde han enligt gällande lag
icke få säte i parlamentet, men å andra sidan var det

lligt att utestänga honom. Ty valet hade i högsta grad
gat katolikernas förhoppningar. I alla Irlands katolska
rkor höllos tacksägelsegudstjänster, och på bergen brändes
djeeldar. Att kassera detta val hade därför varit att ånyo
ka inbördeskriget på ön. Detta insåg äfven hertigen af
ellington, och han beslöt att undvika faran genom att
va katolikerna de rättigheter de fordrade. Trots den
tvilja som större delen af hans eget parti hyste mot re-
men, genomdref också hertigen, kraftigt understödd af
berömde ämbetsbroder sir Robert Peel, den s. k. Catholic
ancipation bill 1829, som gaf åt katolikerna i det närmaste
nma politiska rättigheter som protestanterna egde.

De stora förhoppningar, man fäst vid genomförandet af
nna handling af rättvisa och billighet, blefvo emellertid
e uppfylda. Man hade trott, att nu lugn och ordning
lle återinträda på Irland och att den gamla fiendskapen
llan de båda folken nu skulle upphöra. Intetdera in-
ffade — och tilläggom det — intetdera kunde inträffa. Ty
akerna till det gamla missnöjet lågo icke blott i det miss-
hållande, som nu var häfdt, utan i många andra dessutom,
n ännu kvarstodo. Måhända var äfven det sätt, hvarpå
ancipationen genomförts, mer egnadt att egga irländarne
ytterligare våldsamheter än att lugna dem. Ty det var
e det rättvisa i reformen som förmått det engelska parla-
ntet att antaga den, utan det var fruktan för ett inbördes
g. »Och detta», säger en af det irländska partiets nu-
ande hufvudmän[1], »bibragte det engelska såväl som det
ndska folket den öfvertygelsen, att ingen rättvisa kunde
nas utan hot med våld, och att intet kunde ernås som
understöddes af tillräckliga kraftdemonstrationer.» Ja
Carthy går så långt, att han förklarar att det sätt hvarpå
nna fråga behandlades är till en stor del orsaken till det
ssnöje och den ovilja, som efter denna tid rådt i Irland.
et måste», säger han, »finnas agitationer, det måste höjas
o af folket, det måste mycket ofta förekomma någonting,
n liknar en skymt af möjligt motstånd mot lagen, innan
reform genomdrifves.»

[1] McCarthy, The epoch of reform 1830—50, s. 22.

Genom 1829 års lag hade icke ens den religiösa frågan blifvit till fullo löst. På Irland fans nämligen fortfarande en institution, som hette den irländska statskyrkan. Detta var den anglikanska kyrkan, hvilken åtnjöt stora statsanslag och till hvilken äfven katolikerna fingo betala tionde, ehuru af Irlands åtta millioner invånare endast en tiondedel tillhörde henne. Till denna kyrka hörde fyra ärkebiskopar, aderton biskopar, tjugutvå domkapitel samt tusentals lägre prester. och deras årsinkomster beräknades till 800,000 £, hvaraf biskoparne för egen räkning uppburo 320,333 £ och den främste af dem, ärkebiskopen af Armagh, hade icke mindre än 260,000 kronor i årlig lön. Af kyrkornas inkomstkällor var tionden den förnämsta, i det att den inbragte 650,000 £ om året. Den utkräfdes till största delen af de irländska bönderna, i hvilkas ögon den protestantiska kyrkan var ett redskap för det främmande tyranniet, och hvilka måste hata en institution, som ökade deras eget elände.

Förbittringen mot tiondesystemet stegrades vid denna tid genom de svåra hungersnöder, som började hemsöka Irland, och om hvilka vi längre fram få tala. Man började allt mer allmänt underlåta att betala tionden, väpnade skaror öfverföllo och plundrade uppbördsmännen, hvilka snart ej vågade begifva sig till vissa trakter. På detta sätt förblef hälften af den förhatliga skatten obetald, och den andra hälften indrefs med soldaternas hjälp. Detta system var ruinerande både för presterna och staten. Det uppvisades i parlamentet, att det kostat staten 26,000 £ att indrifva 12,000 £ af tionden. En reform i denna fråga blef målet icke blott för O'Connells och irländarnes utan äfven för whigarnes sträfvanden. Ett första steg mot detta mål togs redan 1833, då biskoparnes antal på Irland minskades till 12 och deras löner nedsattes till inalles 63,000 £. Härmed voro emellertid irländarne icke belåtna, de ville hafva tionden alldeles afskaffad. Men alla dylika förslag strandade på det toryistiska öfverhusets motstånd ända till år 1838, då lord John Russell lyckades genomdrifva en lag, hvarigenom tionden konverterades i en skatt, tithe rent charge. Härigenom befriades irländarne från de förhatliga tiondeuppbörderna, och presterskapet blef af staten försäkradt om ett bestämdt årsanslag af 401,000 £

tället för de visserligen större men mycket osäkra tionde-
comsterna.

Genom denna lag var den religiösa frågan icke löst, men
danskjuten för en mansålder af den för hvar dag allt mer
ännande socialt-ekonomiska. Då hon i slutet af 1860-talet
er väcktes till lif, skedde det just till följd af de oroligheter,
n vid denna tid anstäldes af de s. k. fenierna, sålunda till
jd af de socialt-ekonomiska missförhållandena. Och då nu
gelska statsmän uppträdde för hela den irländska stats-
rkans afskaffande, så var deras tanke helt visst den samma
n Wellingtons 1829 att genom en jämförelsevis mindre
orm lugna de oroliga irländarne. Helt visst har åtminstone
talet af engelsmän, som understödde förslaget, tänkt så
ı icke betänkt, att nya reformer blott skulle framkalla nya
språk, till dess man kommit till »pudelns kärna», upphäf-
ıde af Englands supremati öfver Irland.

Det första yrkandet på den irländska statskyrkans upp-
vande framställdes af den gamle whigchefen lord John
ssell, men upptogs snart af Gladstone i underhuset och
f hufvudsakligen genom honom genomfördt. Det var
der en debatt i mars 1868, som Gladstone gjorde denna
ga till sin, och den 30 mars framstälde han i underhuset
nne förslag till resolutioner, af hvilka det första innehöll,
»huset anser såsom nödvändigt, att den episkopala kyrkan
Irland upphör att existera såsom statskyrka», dock skulle
esternas ställning lemnas orubbad under deras lif. Om
nna resolution förenade sig alla den bestående torymini-
rens fiender, och efter häftiga debatter blef den af kam-
ren godkänd.

För Disraeli, som vid denna tid var toryministèrens
ef, återstod härefter endast att afgå eller att upplösa under-
set. Han valde den senare utvägen, men först på hösten
h vid omvalet segrade hans motståndare, så att det nya
derhuset räknade en whigpluralitet af mer än 100 röster.
öljd häraf mottog Gladstone den 2 december 1868 upp-
aget att bilda nytt kabinett, och den 1 mars följande året
mlade han för underhuset sitt förslag till afskaffande af
n irländska statskyrkan. Förslagets framgång i under-
set kunde man på förhand vara förvissad om, och äfven

i öfverhuset segrade det med 33 rösters majoritet, hvarpå den kungliga sanktionen följde den 26 juli.

* * *

Vi ha nyss omnämnt en mängd reformer — nyttiga reformer — som under mer än hundra år eller sedan 1778 vidtagits till Irlands bästa. Ha då dessa reformer medfört åsyftad verkan, ha de gjort Erins gröna ö lyckligare, ha de förbättrat dess invånares ställning? Ganska litet. Irland är fortfarande eländets förlofvade land, Europas fattighus. Anledningen härtill är den, att de nämnda reformerna icke vidrört det ondas rot och upphof. Ty Irlands olycka är den förfärliga pauperismen, och en lycklig framtid kan landet vänta sig först sedan denna minskats, först sedan reformerna sträckt sig till de irländska egendomsförhållandena.

Den irländska fattigdomen har en egen och alldeles exceptionel karaktär, den bildar en typ för sig, som man ej finner annorstädes. Hos alla folk finner man fler eller färre fattiga, men ett helt folk af fattiga har Irland ensamt att uppvisa. I andra länder är den djupaste fattigdom koncentrerad i de stora städerna, i Irland finnes den i lika hög grad på landsbygden. Ja, här framträder den ohöljdare, och i om möjligt än mer afskräckande gestalt. Detta elände, säger en resande[1], är det första som möter er, då ni landstiger på Irlands kust; och från detta ögonblick upphör det icke att visa sig för edra blickar; det följer er öfverallt, ansätter er utan uppehåll; ni hör på afstånd dess suckar och tårar, och om dess stämma ej inger er ett djupt medlidande, så besvärar den er och skrämmer er. Detta elände synes fäst vid jorden och vara en af dess produkter; det trycker sin stämpel på allt som nalkas, och fäster sig vid den rike själf, hvilken, midt i sina nöjen, icke kan göra sig fri från den fattiges olyckor, och som gör fåfänga ansträngningar att afskudda sig denna parasit, som han själf skapat och som fäster sig vid honom.

Men denna fattigdoms sanna hemvist är den irländska bondens hem. Vi låna från ofvan citerade författare en

[1] Beaumont, L'Irlande sociale, politique et religieuse. I. s. 220.

ɪning däraf. — Föreställ er, säger Beaumont, fyra väggar orkad lera, hvilka det nedfallande regnet utan svårighet ätter i deras primitiva tillstånd; till tak en smula halm r några grästorfvor; till skorsten ett hål i taket eller st dörren själf; ett enda rum hyser far, mor, farfar och ı; inga möbler i denna fattiga boning: en enda bädd, ligen bestående af gräs och halm, får tjäna hela familjen. ı ser, uppkrupna vid eldstaden, fem eller sex halfnakna ı, omkring en sakta eld, hvars aska täcker några potatisar, familjens enda föda; bland allt detta ligger ett orent , den enda invånare på stället, som har det bra, ty det ostördt lefva i smutsen. Svinets närvaro i huset föreır i början såsom ett bevis på elände; det är emellertid tecken på någon välmåga; man hungrar mest i den koja, ej har något svin. — Ej långt från stugan utsträcker ett litet åkerland på en eller en half acre[1], besådt med ıtis och omgifvet af en stenmur.

Denna boning är mycket usel; emellertid tillhör hon ej i egentlig mening fattige. Må vi kasta en blick äfven i irländske arrendatorns och åkerarbetarens hem. Men här ıs fattiga i olika nyanser, som jag skulle vilja angifva. ı alla äro fattiga, använda de till enda föda landets billie födoämne, potatis; men alla äta icke lika mycket däraf. ıliga — det är de priviligerade — äta den tre gånger dagen, andra mindre lyckliga två gånger, eller vid been gång blott. Men det fins ännu mer utblottade, som en eller två dagar gå utan att intaga någon föda. Detta ıf fastor är rysligt, men man måste utstå det vid straff n större olyckor. Den, som tar ett mål för mycket, som ır en gång mindre än han måste, är säker på att icke ra någonting till kläder. — I månget fattigt hem finnes t en fullständig drägt för flera personer, hvilket tvingar resten att hålla flera messor på söndagen. Då en har den första messan, går han hem, tager af sig kläderna ger dem åt en annan, som genast går att bevista den ra messan.

Där nöden i regel är så stor, fordras ej mycket för att ıkalla hungersnöd och hungersdöd. Om endast potatis-

[1] Acre = 0,8 tunnland.

skörden ett år utfaller mindre väl, så blir följden en män
människors död antingen genom hunger eller genom någ
af de många sjukdomar, som för litet och dålig föda fra
kalla, såsom tyfus, feber, dysenteri, inflammation i inälfvo
o. d. Och dylika olyckliga år inträffa allt för ofta o
blifva så mycket mer ödesdigra genom att så stor del
Irlands folk helt och hållet lefver af ett enda födoäm
Man har kallat potatisen Irlands förbannelse, och i viss må
detta namn icke oförtjänt. Genom den lätthet, hvarn
den amerikanska växten förökades i Irlands fruktbara jo
fick ön en förut ej anad rikedom på ett billigt lifsme
Detta höjde såsom alltid är fallet invånarantalet i förfä
grad. Irlands folkmängd som 1659 beräknats till 500,
var 1803 5,356,594 och hade 1845 stigit till 8,295,061. M
den starka folktillväxten måste naturligtvis minska arb
förtjänsten och öka fattigdomen i ett land, där inkomstkällo
icke synnerligen vidgades. Genom potatisskördens mi
ning under dåliga år uppstodo vidare periodiskt återk
mande nödår, hvilka emellertid ej synnerligen förmådde he
folkökningen. Men så inträffade 1845 och 1846 en oly
större än någon, som Irland hittills genomgått — pota
sjukan förstörde nästan hela skörden. Denna — förut o
kanta pest — härjade visserligen samtidigt i många an
länder också, men dess verkningar måste blifva förfärlig
i ett land, som lefde uteslutande af potatis. Snart genl
hela världen af det ropet: Irland dör, och hjälp tillstr
made från alla håll, framför allt från England, hvars styr
under de två åren gaf Irland 7 millioner pund. Men hjäl
kom ofta för sent; och under dessa två fasans år ihjälhungr
eller dogo af sjukdomar, som hungern framkallat, öfver
million människor.

En sådan händelse måste framkalla frågan om orsa
till det elände, som herskar på Irland. Icke är det
naturliga tillgångar, som göra ett sådant tillstånd nödvänd
Ty Irlands jord är i hög grad fruktbar och lätt att o
den är äfven rik på en mängd värdefulla metaller, fram
allt järn och kol. Kusterna äro uppfylda med utmär
hamnar, och i den lugnt rinnande Shannon har natu
gifvit ön en utmärkt vattenväg till landets medelpunkt.

sa nyttiga gåfvor har hon vidare lagt skönhetens: det na Erin är hvad skalden kallar det, jordens första blomma, vets första pärla:

First flower of the earth,
First gem of the sea.

Men allt detta har ej gagnat Irland, tvärt om, det är dessa vor som ditlockat eröfraren, och de blefvo därför liksom änge för Italien funesta dote d'infiniti guai.

Af skäl, som förut äro omnämnda, har Irland icke fått ända sina råmateriel till en inhemsk industri förr än i förelsevis sen tid. Ty under 16- och 1700-talen gick glands politik ut på att förhindra all konkurrens från Irls sida. Och när de onaturliga hindren borttogos, så stod ett annat, brist på kapital. Ty den vinst, som det ndska åkerbruket lemnade, strömmade alltid ur landet i d af de agrariska förhållandena. Så fingo fortfarande en gd af Irlands tillgångar ligga oanvända: ännu 1860 proerades t. ex. endast 160 tons tackjärn. Detta har väl rats i senaste tid, men fortfarande är landets industri lunda så uppdrifven som den kunde vara. Endast inom område står den högt: Irlands linneindustri är nämligen an gammalt betydlig. Den har existerat sedan Wentths dagar och har lyckats undgå de andra industrigrenaröde, men är till stor del att betrakta såsom en gren af lets egentliga hufvudnäring åkerbruket.

Ty af åkerbruk och boskapsskötsel lefver största delen rlands folk. Detta framgår redan af den omständigheten, enligt den allmänna folkräkningen 1871 icke mer än 18,2 cent af befolkningen bodde i städer, hvarvid såsom stad nades hvarje ort med mer än 2,000 invånare. Den frukta ön skulle äfven utan svårighet kunna gifva tillräckligt erhåll åt invånarne, ty folktätheten är numera icke öfvervet stor, endast 61 personer på kv.-kilometer, hvilket är ket mindre än den relativa folkmängden i Malmöhus län. är sålunda icke här orsaken till den irländska pauperisn ligger, utan uti det sätt hvarpå jorden är fördelad.

I följd af de engelska arflagarna tenderar all jord att las på några händer. Så innehafvas t. ex. i England Wales 55 procent af jorden f. n. af blott 5,000 egare

och 0,05 procent af de förenade rikenas invånare ega 85 p
cent af all jorden. På Irland måste detta missförhållan
framträda än skarpare. Redan det sätt, hvarpå den irländ
jorden kommit i engelsmännens händer, förklarar detta.
de stora jordutdelningar, som alltid åtföljde de engelska kri
tågen, blefvo naturligtvis stora områden fördelade bland
styrandes vänner; och några af Irlands största jordegare
på detta sätt fått sina besittningar. De härigenom bild
stora latifundierna hafva slukat de små hemmanen och sålu
äfven minskat de själfegande jordegarnes klass. Och de
stora gods splittras aldrig. Odelade gå de från fader till s
och när en slägt utdör, öfvergår dess gods till en arfvin
hvars domäner, sålunda förstorade, följa samma arfslagar.
blir godsegarnes antal allt mindre för hvarje år. Inom Irl
är förhållandet nu sådant, att af dess folk, som till a
största delen lefver af åkerbrukets afkastning, endast
procent äro jordegare. Af dessa åter är det mer än häl
som ej eger mer än 40 ar (0,8 tunnland). Irlands odl
jord uppgifves till omkring 590 mill. ar. Af detta omr
ega 10,000 personer nära 522 mill. ar, däraf tre öfver
mill, hvardera, 40 godsegare ega hvardera mellan 1 oc
mill., 2,716 mellan 12 och 25,000. De öfriga 70 mill. ar
fördelade mellan ej fullt 60,000 jordegare, hvadan sålu
den stora massan af folket icke eger någon jord alls[1].

Denna ojämna fördelning af jorden är själfva roten
upphofvet till de irländska missförhållandena, det erkä
alla partier. Ty dels ligger häri en af hufvudorsakerna
pauperismen, dels blir genom ett sådant system jorden i
så odlad som möjligt är. De små jordbruken äro i d
afseende nyttigare än de stora. Också ökas arealen af
jord i Irland, som icke odlas, ehuru den är odlingsbar, i
stora områden anslås till jagtmarker eller helt enkelt lem
alldeles oanvänd. Men ännu betänkligare blir förhållan
därigenom, att allra största delen af den jordbrukande
folkningen härigenom försättes i arrendatorns osjälfstän
och osäkra ställning, och förpaktaren har ända till de s
åren fullständigt berott af godsegaren. Har då denne v

[1] Hela antalet jordegare uppges till 68,716 år 1879 (det sista år, hv
uppgift härom finnes att tillgå enl. meddelande från Stat. centralbyrån).

ı välvillig person, så kunde ju arrendatorns ställning blifva ınska god. Men intet garanterade, att ej motsatsen inäffade. Kontraktet var i regel ställdt på sex månaders uppgning, hvilket naturligtvis gjorde hans ställning så osäker, att ın förlorade all lust att genom förbättringar höja värdet i den jord han innehade. Ty det var ej omöjligt, att en rendator, som med stora kostnader infört en del förbättıgar på sin jord, helt enkelt uppsades, enär godsegaren i ljd af just dessa förbättringar hoppades öka arrendesumman. nnu 1869 framhöll lord Clarendon detta maktmissbruk såım en af orsakerna till Irlands stillastående eller tillbakaıng. Visserligen påstodo en mängd insändare i Times, att dana godsegare ej längre funnos på ön; men man har tt att betvifla, att dessa intyg voro fullt säkra. Det faktum, m Clarendon ville förklara — att det irländska jordbruket r stadt i regress — kunde de likväl icke förneka. De le däremot söka grunden i andra omständigheter, först h främst i irländarnes egen natur. »Det är orimligt», sär en jordegare, »att tala om förbättringar gjorda af en änniskoklass, som saknar skicklighet, energi, pengar och edit, hvars vanor äro sådana, att de hata ordning och syem.» I dessa ord uttalas den åsigt, som en stor del af ıglands folk hyser i frågan. Felet, så tror den bestående illningens anhängare, ligger hos irländaren själf. Han är tingen af naturen eller genom månghundraåriga vanor ıöjlig att kultivera, och han har visat detta icke blott på ı fäderneö utan äfven i Amerika, dit under de senare årındena så många emigrerat. Äfven här, hvarest han ju ulle kunna friare utveckla de goda sidor han möjligtvis er, har han — om än naturligtvis många undantag gifvas — det hela taget stannat efter de andra. Äfven på Irland r han visat sin oförmåga att konkurrera med engelsmän h skottar. I de nordliga trakterna af ön, där sedan 1600-et en mängd protestantiska skottar och engelsmän bo, der välmåga, och förpaktaresystemet har där icke hindrat pkomsten af en jordarbetarklass, som befinner sig i goda onomiska omständigheter. Med dessa fakta för ögonen n man ej undvika att åtminstone till en del gifva dem tt, som ej vilja kasta hela skulden på systemet. Men visser-

ligen får man då icke glömma, att äfven om det irländs
folket för närvarande synes stå lägre än sina grannar, så
väl det långa förtrycket till stor del förklaringsgrunden h
till. Men äfven om detta medgifves, så blir det all
från de nuvarande förhållandena som en reformator må
utgå, det är med de i verkligheten gifna faktorerna h
måste räkna. Är det då rätt, frågar man, att England u
ger sin ställning på ön, offrar de engelska intressena o
lemnar makten åt en folkklass, som är den nu herskan
antagligen underlägsen, hvars stora flertal saknar all bi
ning, all känsla för lag och ordning och blott eldas af h
ett osläckligt hat mot dem, som nu hafva makten, o
hvilkas förfäder åtminstone själfva tändt detta hat? Där
svara ifrarne för en reform: det är blott genom att h
välståndet på ön, som man banar väg för ordning och l
och det är Englands pligt att ändtligen göra något för
ländarens moraliska höjande. Låtom oss göra detta o
hatet skall upphöra, engelsmän och irländare skola bli
bröder i stället för fiender.

Dessa åsigter, som kanske mer bevisa god tro på m
niskorna än tillbörlig hänsyn till gifna omständigheter, ha
de liberale förfäktat från århundradets början. De mån
reformer, som förut omtalats, hafva i deras ögon varit o
räckliga, just emedan de ej vidrört sakens kärna, jordfråg
och de hafva gjort kraftiga bemödanden att äfven lösa d

År 1848 framlade det liberala kabinettet under lord Jo
Russel ett första förslag i denna riktning. Det innebar,
man skulle underlätta försäljning af skuldsatt jord (encu
bered estates) till katoliker. Många af de stora jordsträck
som fordom vid konfiskationerna förvärfvats af protestant
hade under tidernas lopp blifvit så skuldsatta, att de för
egarnes ättlingar endast med svårighet kunde fullgöra si
förbindelser. Likväl hindrade jordens natur af fideikom
dessa skuldsatte att försälja egendomarna. Detta hind
borttogs nu, och resultatet blef, att gods till ett värde
öfver 23 millioner pund ändrade egare.

Men vida nödvändigare var det att ordna förhållanc
mellan egarne och arrendatorerna. En början härtill gjor
Palmerstons kabinett 1860. Det genomdref en lag, som p

d, att arrendevilkoren skulle noggrant bestämmas i kon-
ktet mellan förpaktaren och hans herre, under det att
it dessa vilkor vanligen voro grundade på gammal häfd.
rigenom vann arrendatorn flera väsentliga förmåner.
ns skyldigheter voro bestämda, och han erhöll enligt lagen
ittning för de förbättringar han infört på egendomen.
ckligtvis var denna godsegarens ersättningsskyldighet in-
inkt till de förbättringar, som han själf medgifvit, hvilken
isul snart ledde till stridigheter, som man bort kunna
itse. Tvänne förslag, som 1866 och 1867 framställdes att
häfva den olyckliga bestämmelsen, förkastades. I sådant
k mottog Gladstone frågan, när han 1868 bildade sin
ta ministèr.

Det var först, sedan han under året 1869 ordnat de
kliga förhållandena, som Gladstone öfvergick till de agra-
a och framstälde ett förslag, som afsåg att ytterligare
bättra arrendatorernas ställning. Enligt Gladstones Land-
— som framlades d. 15 febr. 1870 — skulle dessa an-
en hafva rätt att till en annan person afstå sin arrende-
mot ersättning för införda förbättringar, eller också skulle
legaren ersätta dessa, och det antingen de voro gjorda
l eller mot hans vilja. Ersättning skulle äfven lemnas,
egaren utan orsak uppsade arrendatorn. — Icke utan
påstodo detta förslags motståndare, att det innebar en
lig reduktion från de gamla jordegarne. Kunde och ville
ndatorn fullgöra sina åligganden mot egaren, så var denne
tlös mot den förre. Man beräknade, att lagen minskat
värdet med 20 procent. Denna förlust medförde icke
den fördelen, att endrägt uppstod mellan egare och
ndatorer. Tvärt om, lagen hade gjort dem mer likstälda
den kunde fortsättas med större kraft än förut.

Detta skulle snart visa sig, då nu irländarne började
taga frågan om Irlands ställning i egna händer, hvilket
skedde, medan Gladstone ännu var premierminister, ge-
n bildandet af *home rule*-partiet. Den agitation för ett
häfvande af unionen af 1800, som O'Connel satt i gång,
e efter hans död ingalunda afstannat, men däremot mer
t sig utom än inom parlamentet — och den hade upp-
lt på ett sätt, som måste beröfva den all sympati äfven

bland de liberalaste af Englands folk. Den hade näml under femtio- och sextiotalen hufvudsakligen handhaft det anarkistiska sällskap, som efter en fornirisk kämpas kallade sig fenier. Detta förbund hade uppstått i Amer dit millioner irländare emigrerat efter den stora hung nöden på 1840-talet, och dit särskildt ledarne för det e O'Connels död upplösta sällskapet The united Irishmen gifvit sig. Här funnos sålunda både agitatorer och ag tionsmaterial. En skicklig organisatör uppträdde snart en från Irland förrymd litterär äfventyrare John O'Mah Grunden till sällskapet lades under amerikanska kriget nordstaterna hade många anledningar till missnöje med E land, så att en brytning mellan de båda staterna icke utom det sannolikas gräns. Häraf ville nu de irländska granterna begagna sig. »Feniska brödraskapet» blef närmare organiseradt på en kongress i Chicago, och mål var krig mot England. Ett uppror skulle organis på Irland, det engelska Canada skulle angripas o. s. v. då det påräknade amerikansk-engelska kriget ej syntes kom till stånd, organiserade sig irländarne i Amerika till en publik (1864), utsåg president, generaler etc. och angr 1865 Canada. Detta sistnämnda tilltag torde kanske n hafva afsett att reta England och Förenta staterna till med hvarandra. Säkert är, att de irländska »soldaterna» vis en ömklig feghet, och att hela anfallet blott ådrog fenie löje och vållade den canadiska styrelsen rätt stora utgi Samma år skulle det äfven hafva brutit löst på Irland, i sista stunden häktades här ledarne, de feniska tidninga konfiskerades, och hela planen var härmed kullkastad.

Under år 1867 förnyade emellertid »brödraskapet» angrepp. Ett par med fenier fylda fartyg ankommo Valencia på Irland, och ett upplopp började i Killarn Men äfven nu segrade snart regeringstrupperna. Fenie lyckades bättre i sina försök att vinna hemliga anhäng för sina åsigter. Både i Irland och i Englands stora fabr städer, där en mängd fattiga irländare arbetade, räkn snart sällskapet tusentals medlemmar, hvilka visade sitt pat tiska nit genom mordförsök, brandanläggningar och upplo Regeringen hade i det längsta ådagalagt all möjlig mild

t dessa brottslingar, men då denna icke medförde åsyftad kan, tillgrep hon strängare straff och lät i slutet af 1867 ätta några af fenierna. Dessa betraktades af sina meningsnder såsom martyrer, och deras död hämnades genom förket att spränga murarna i Clerkenwallsfängelset i London, lket vållade sex personers död, hvarjämte en mängd såes och flera kringliggande hus förstördes. I mars 1868 ɔt en fenier på Viktorias son, hertigen af Edinburgh, ja, gra år senare föröfvades (1872) ett attentat mot drottningen lf. Dylika brottsliga handlingar åstadkommo väl en stor bland det engelska folket, men ingalunda gagnade de ands sak. Det var ej på detta sätt irländarne skulle nå mål, det insåg snart en stor del af dem själfva; och iernas missgärningar väckte därför förbittring äfven bland ndarne och icke minst bland de irländska katolikerna och as presterskap. Den tanken låg då nära till hands, att ka leda den patriotism, som utan gensägelse låg bakom feniska oväsendet, in på en annan, en laglig väg. Denna ke realiserades af Isak Butt, som 1872 förenade de flesta ndska ombuden i underhuset till ett förbund, som skulle ifva att skaffa Irland en själfständig regering och ett eget lament, och som därför kallade sig »home rulers».

Det nya partiet blef ett hinder för Gladstone, som tilldt sitt ämbete med ett program, hvilket mycket skilde från partiets. En punkt i detta program var löst genom n irländska statskyrkans afskaffande, en annan vidrörd nom ofvan nämnda arrendelag och utan att låta hindra sig farhågor för den genom irländarne förstärkta oppositionen ergick nu Gladstone till den tredje — undervisningens glerande. Vid parlamentets öppnande 1873 framlade Gladnes kollega, Forster, en lag härom. Irland hade hittills t två universitet, ett protestantiskt och ett utan konfesnel karaktär. Dessa två ville den nya lagen sammangjuta ett, hvilket i stället skulle noga undvika alla sådana ämnen, n kunde olika uppfattas af olika partier och olika relinsbekännare. Där skulle därför ej lemnas undervisning eligion, moral eller nyare tidens historia. Förslaget missgade i lika hög grad både katoliker och protestanter. Det f Disraeli ett gynsamt tillfälle att angripa sin gamle mot-

ståndare, och hans djärfva anfall gjorde Gladstones vältalighet kraftlös. Förslaget förkastades, och ehuruväl Gladstones afskedsansökan icke för tillfället ledde till bildande af något nytt kabinett, så hade likväl underhuset nu visat sig allt för opålitligt för att premierministern skulle hafva vågat framlägga några mer djupgående reformförslag i den irländska frågan. Då han 1874 sökte genom en upplösning vinna en starkare majoritet i parlamentet, blef han i stället slagen. Det nya underhuset hade en konservativ majoritet, och Disraeli blef förste skattkammarlord.

I 1874 års underhus utgjorde home rulers ännu blott 51 mot 351 konservativa och 250 liberala. Man kunde sålunda ej här vänta några stora resultat af deras verksamhet, så mycket mindre, som deras ledare Butt knappt var sin ställning vuxen. Af kabinettet, hvars ledare kallat Gladstones irländska politik en »konfiskationspolitik», var ej mycket att vänta, ehuruväl dock stora summor anslogos till undervisningens befrämjande i Irland. De fingo därför inskränka sig till den obstruktionspolitik, som de sedan aldrig fullt öfvergifvit och som förnämligast ådagalades genom ändlösa, tröttande tal i underhuset, hvilka tycktes vara afsedda att uttrötta huset och därigenom göra det mera böjdt för en skilsmässa från det irländska elementet. Under tiden förvärrades tillståndet på ön. De feniska brotten fortforo; irernas raseri vände sig hufvudsakligen mot jordegarne. Flera af dem lönmördades, egendom förstördes o. s. v., utan att de tvångslagar, som infördes på ön, gjorde någon synnerlig verkan.

Vid denna tid afled home-rulespartiets ledare I. Butt (maj 1879), och hans död syntes i början skola upplösa partiet. Men efter åtskilliga strider valdes Charles Stewart Parnell till Butts efterträdare. Härmed lades ledningen i händerna på en man, som i lika grad förenade hänsynslöshet och kraft med klokhet, och som förstod att samla största delen af Irlands folk under sin fana genom att ställa i förgrunden den vigtiga jordfrågan. Förpaktarnes ställning var fortfarande dålig. Härtill bidrogo dels de svaga skördarna 1877, 78 och 79, dels äfven det förhållandet, att godsegarne, såsom en motvigt mot de förluster, de ansågo 1870

års arrendelag hafva åsamkat dem, hade höjt arrendesummorna, och då nu i följd af missväxterna dessa icke kunde betalas, använde sin rätt att vräka arrendatorerna. I följd häraf var åter missnöjet stort hos dessa, och de fordrade större säkerhet än den Gladstoneska lagen gaf. Sina fordringar framstälde de under slagorden *fixity of tenure, fair rents, free sale,* d. v. s. arrendets ouppsägbarhet, arrendesummornas nedsättande och frihet att sälja arrendet. Redan Butt hade i parlamentet väckt förslag i denna riktning, ehuru utan framgång, men för honom var dock den politiska själfständigheten hufvudsak. Parnell åter insåg, att det icke är de politiska, utan de sociala reformerna, som mest rycka massorna med sig, och därför stälde han de senare främst. Detta hindrade honom icke att anse den politiska autonomien såsom mål, men ett mål, som icke direkt kunde nås. Parnell började sin verksamhet med en agitationsresa öfver ön, hvarunder han på en mängd meetings intalade förpaktarne att icke betala arrendena, emedan de voro för höga. Blefvo de därför vräkta, så skulle ingen irländare öfvertaga arrendet i stället, och på detta sätt skulle godsegarne antingen tvingas att sälja sin jord eller nedsätta arrendesummorna. Medlen att genomdrifva detta program hoppades han erhålla genom frivilliga bidrag från irländare i Amerika och Australien, och för att egga dessa till gifmildhet företog han äfven en resa till Amerika. Den sålunda i gång satta »anti rent agitation» grep hastigt omkring sig, i Parnells spår trädde snart en mängd andra, hans idéer diskuterades öfver hela ön, och inom kort var han Irlands populäraste man.

Hans makt blef vid denna tid ytterligare ökad genom hans förbindelse med landligan (the land league). Detta var ett sällskap, som hade till mål att förbättra arrendatorernas ställning och ändra jordegendomsförhållandena. Ligan stiftades af Michael Davitt, en person, som på grund af deltagande i ett uppror 1870 dömts till 15 års straffarbete, men som frigifvits efter halfva denna tids förlopp. Eldad af ett glödande hat till England, skapade han denna liga, hvars yttersta mål, såsom hvar man visste, var de engelska jordegarnes fördrifvande, ehuruväl den offentligen lät påskina ett mer blygsamt. Det nya förbundet fick en stor fördel framför

det feniska brödraskapet därigenom, att det ej var ett hemligt sällskap, utan uppträdde offentligen med meetings öfverallt, där missnöjda irländare funnos, såväl inom England och Irland som ända borta i S:t Francisco. Parnell slöt sig till rörelsen och blef ligans ordförande med Davitt såsom ledare af agitationen. Så voro home rule och land league, den politiska och den sociala agitationen, förenade.

På våren 1880 upplöste Beaconsfield helt oväntadt underhuset, ehuru toryerna fortfarande hade pluralitet där. Vid de nya valen blefvo de däremot slagna, och Gladstone blef nu åter förste minister, sedan hans föregångare d. 21 april nedlagt sitt ämbete. I det nya underhuset funnos 63 home rulers, men äfven om dessa af oppositionslust skulle förena sig med sina gamla motståndare, den nya oppositionen, så kunde kabinettet likväl beräkna omkring 50 rösters pluralitet. Emellertid kunde irländarne nu vänta en ny politik från regeringens sida, ty ett ibland de liberales förnämsta anklagelsepunkter mot Beaconsfield hade varit hans oförmåga att lugna Irland genom de tvångsåtgärder han vidtagit, af hvilka den förnämsta var den s. k. peace preservation bill af 1875. Redan kabinettets sammansättning innebar en försäkran, att irländarnes önskningar skulle så långt som möjligt uppfyllas, ty af dess medlemmar kunde åtminstone fem räknas till de radikala, hvilkas åsigter i dessa frågor föga skilde sig från home rulers, och af dessa blef en, Forster, statssekreterare för Irland. I trontalet lofvades vidare, att ofvannämnda tvångslag skulle återkallas, hvilket äfven skedde. Strax därpå framlade Forster ett förslag, the compensation for disturbance bill, hvilken i det närmaste omöjliggjorde vräkningar. Billen bekämpades med ifver af torries, och äfven irländarne hade hoppats mera. De hade trott, att regeringen skulle föreslå bildande af en fond, ur hvilken de arrendatorer, som ville köpa sina jordlotter, skulle få låna förskott till betalningen. Förslaget, sådant det nu var, blef af underhuset antaget, men med stor majoritet förkastadt af lorderna. Denna utgång blef för landligan ett kärkommet medel till ytterligare upphetsningar, och det ena agrariska brottet följde på det andra, bland hvilka det mest uppseendeväckande var mordet på lord Mountenorves d. 25

t. Öfver andra godsegare utfärdades dödsdomar, många
ade sig icke ur sina af polis bevakade slott, en mängd
de till England, andra vågade icke mottaga arrendena
r utöfva sina sysslor som fredsdomare o. d. Äfven så-
a förpaktare, som ville och kunde betala, vågade ej, en
r, som misstänktes handla mot landtligans vilja, förkla-
es i akt, ingen vågade arbeta hos honom, och hans skörd
ruttna på fältet. Efter en kapten Boycott i grefskapet
ro, som genom en sådan behandling höll på att blifva
hungrad, kallades förfarandet boycotta. I denna nöd
de sig de irländska godsegarne till regeringen och for-
le dess beskydd. Trupper sändes äfven öfver till ön
rättegång anstäldes mot ligans ledare, som dock fri-
des. I början af 1881 började England blifva hotadt af
hemliga fienden: det anlades eld i Liverpools dockor
i Londons tullhus; och i Amerika förklarade en af de
dska ledarne, O'Donnovan Rossa, att man uppgjort en
att med eld och dynamit förhärja London och Eng-
s öfriga stora städer.

Dessa missgärningar tvungo Gladstone att tillgripa samma
rder, som han så skarpt tadlat hos torykabinettet. Då
amentet samlades i januari 1881 framlade Forster en lag
skydd för person och egendom i Irland. Denna lags
gande sökte parnelliterna fördröja, om icke förhindra,
om att i det oändliga draga ut på diskussionen, hvilket
ast genom en olaglighet från talmannens sida kunde för-
dras, och då de fortforo att protestera häremot, blefvo
för sessionen uteslutna ur huset. Därhän hade således
dstones eftergifvenhet ledt, det ultraliberala partiet hade
vits till mått och steg, som ingen toryministär ens för-
t. Den dåliga utgången nedslog dock ej Gladstones
rgi. Han hade föresatt sig att ordna jordfrågan, och
ru de, som voro närmast intresserade i den, voro ut-
na ur parlamentet, beslöt han att genomföra sitt program.
framlade sin nya jordbill d. 7 april 1881. Den vig-
ste punkten i den omfångsrika lagen var den, som be-
nde, att hvarje förpaktare, som kände sig ur stånd att
la arrendet, skulle hafva rätt att hos en grefskapskomis-
(Land court) begära en »billig» arrendesumma, hvilken —

sedan den af kommissionen bestämts — ej fick höjas in
femton år. Efter denna tids förlopp kan arrendatorn
vända sig till Land court, och det är sålunda denna och i
jordegaren, som bestämmer det nya kontraktet. I händ
arrendet icke betalas för ett år, kan jordegaren begära
vräkningsdom, hvilket fordrar 2 à 3 månader, men se
har arrendatorn sex månader respit, under hvilka jordeg
ej kan disponera sin jord, utan är inför arrendatorn ansv
för grödan till respittidens utgång. Denna punkt var tydli
ett erkännande af de irländska fordringarna på fixity
tenure och fair rent. Äfven free sale var tryggadt här
som ju redan i föregående lagar. Förslaget innebar
öfrigt de djupaste kränkningar af eganderätten och kontr
friheten och väckte därför missnöje äfven bland de m
ratare liberala. Men så stor är i underhuset partidiscipli
att förslaget gick igenom efter mycket långvariga öfverl
ningar. I öfverhuset gjordes däremot en mängd ändrin
men i sin helhet blef det äfven här antaget, så att det
18 aug. blef lag. En annan punkt i denna »den största
gärd, som världens största rike under sin störste stats
gjort till den inre fredens upprätthållande», såsom Br
kallade lagen, innehöll bestämmelser, som afsågo att un
lätta bildande af ett själfegande bondestånd. En del af
afskaffade statskyrkans gods såldes på gynsamma vilkor
irländska förpaktare. Af 8,432 utarrenderade lägenh
köptes icke mindre än 6,057 af förpaktarne, hvadan de
del af lagen kan anses hafva haft åsyftad verkan.

Utom denna nu omnämnda lag genomdref det libe
kabinettet en mängd andra, också till Irlands fromma.
minstone ett halft tjog sådana återfinnas i Statute Book
detta år. Men trots alla dessa medgifvanden, trots dess
grepp i eganderätten, hvartill man knappt kan finna ett
stycke, om ej under Karl XI:s reduktion, trots allt var m
nöjet lika stort, landtligans agitation lika häftig och
frukter, de agrariska brotten, lika talrika. Den enda p
af lagen, som landtligan rådde folket att rätta sig efter,
den, som medgaf att genom en kommission låta neds
arrendena. Dessa blefvo på så sätt minskade med i me
tal 25 proc. Genom 1870 och 1881 års lagar hade såle

egarnes räntor minskats med 45 proc., hvilket var full-
lligt ruinerande för en stor del af egarne. Men icke ens
återstående 55 proc. af sina inkomster voro de säkra att
. Ty till tack för hvad parlamentet gjort Irland dekre-
de landtligan på hösten 1881, att inga arrenden vidare
le betalas. Detta förfarande var väl försökt förut, men
upphöjdes det till allmän regel. Samtidigt upptäcktes i
blin ett parti dynamit, hvilket var afsedt till ett attentat,
helt visst skulle hafva förstört halfva staden. Förut
er året hade flera andra dylika dynamitplaner upptäckts,
d hvilka ingen väckte större uppmärksamhet än kom-
ten att spränga Mansion house (Lord mayorns bostad) i
n. Ändtligen beslöt regeringen att gripa in mot landt-
ns chefer. D. 13 okt. fängslades Parnell och några andra,
itt var redan förut i fängelse. Men sex dagar därefter
rdade landtligans exekutivkomité — d. v. s. just dessa
olika fängelser insatta ledare — den nyssnämnda befall-
en, att inga arrenden skulle betalas. »Det är lika lagligt»,
e det i deras kungörelse, »att vägra betala arrendena
att mottaga betalningen.» *No rent* blef härigenom det
stridsropet i den fortsatta kampen, och under det rege-
en ingenting kunde uträtta på ön, åtlyddes Parnells nya
r af tre fjärdedelar af förpaktarne.

Sedan det sålunda visat sig omöjligt att lugna landet
om ledarnes arrestering, så försatte man dem åter i
t. Samtidigt afgick Forster ur ministèren, och Glad-
e ville gifva honom till efterträdare Chamberlain, den
kalaste i kabinettet, och därför mest i home rulers smak.
den moderatare delen af ministrarne genomdrefvo, att
l Cavendish fick sysslan. Knappt hade han landstigit
blin, så blef han jämte sin sekreterare Burke mördad i
enixparken, midt på ljusa dagen (6 maj 1882).

Aldrig hade en engelsk statsman grundligare misslyckats
irländska politik än Gladstone. Både hans åkerlag och
säkerhetslag hade, syntes det, förvärrat ställningen. Ir-
arne voro mer oroliga än förr, och de engelska jord-
ne hade i början af januari 1882 samlats i Dublin för
protestera mot regeringen. Icke desto mindre hyste den
le premierministern fortfarande de bästa förhoppningar,

åtminstone före mordet i Dublin. Detta tvang honom att återgå till strängare mått och steg. En ny tvångslag antogs, och därpå följde en lag — the arrears bill — som afsåg att göra slut på no-rent-rörelsen. Staten gaf enligt denna ett slags belöning åt dem, som betalade en del af sina oguldna arrenden. Om nämligen arrendatorn betalte för det löpande året och det näst föregående, skulle staten betala för ett tredje och godsegaren i gengäld vara skyldig att kvittera alla sina arrendefordringar, oafsedt om dessa omfattade ännu många fler år. Under behandlingen af dessa lagar i underhuset framlade Forster en berättelse om Gladstones underhandlingar med landtligans ledare, medan de sutto fängslade, hvilket ingalunda bidrog att öka respekten för Gladstones pålitlighet såsom statsman.

Dessa lagar visade sig snart lika kraftlösa som sina föregångare. De agrariska brotten och de feniska dynamit- och mordattentaten fortforo. Dessa brott framkallade oenighet inom det irländska partiet. En del af dess ledare ogillade dem, särskildt Parnell. Äfven andra anledningar till oenighet mellan irländarne förefunnos. Parnell ville åstadkomma ett själfegande bondestånd, Davitt åter ville göra jorden till nationalegendom och sköta henne enligt de principer, som Henry George framstält i sitt arbete Progress and Poverty. Emellertid lyckades det Parnell att sammanhålla de olika grupperna genom konferensen i Dublin i oktober 1882, där en ny liga, kallad den irländska nationalligan, bildades.

Året 1883 erbjuder för vårt ämne ingen tilldragelse af större vigt. Vi böra dock omnämna uppträdandet af ett nytt röfvarsällskap, som ännu drifver sitt yrke på ön, och som kallar sig månskensmännen. Det var äfven detta år, som Cavendish' mördare upptäcktes och som man genom deras angifvelser fick meddelanden om ett hemligt mördarband, de oöfvervinnelige, som lydde en mystisk anförare, hvilken blott var känd under namnet *N:o ett*, men hvars order utan tvekan utfördes.

Den schism, som förefunnits inom det irländska partiet, och som väl för tillfället bilagts på hösten 1882, upphör fullständigt under 1883, då det irländska folket gaf så många bevis på sitt obegränsade förtroende till Parnell, att hans

motståndare uppgåfvo tanken att kunna uträtta något mot honom. Ett bland dessa det fattiga irländska folkets kärleksbevis mot sin främste samtida var den nationalgåfva på 37,000 £, som hopsamlades för att sätta honom i stånd att utan ekonomiska bekymmer fortsätta striden mot England.

Men det är — såsom af det föregående framgår — icke alla Irlands invånare, som sluta sig till Parnell och nationalisterna. Icke blott de anglo-irländska godsegarne äro fiender till denna rörelse, utan äfven största delen af den protestantiska jordarbetarebefolkningen af engelsk eller skotsk härkomst, ehuru Parnell själf är både protestant och af engelsk börd. Ty för dem skulle Irlands legislativa frigörelse från England efter all sannolikhet medföra förtryck från de katolska irernas sida. Öfvergifna af sin regering hafva dessa på egen hand organiserat en motagitation, som ingalunda är obetydlig. De hafva bildat s. k. orangistiska loger, särskildt i norra Irland. Dessa loger, som stå i förbindelse med hvarandra, hafva till ändamål att sammanhålla alla dem, som af gemensamma intressen vilja bekämpa landtligan och parnelliterna. Den Gladstoneska styrelsen såg med mycket missnöje denna rörelse, hvilken möjligen skulle kunna tända inbördeskriget, och den gaf sin ovilja tillkänna genom förföljelser mot en och annan af logernas ledare. Sådant måste naturligtvis öka orangisternas förbittring mot en regering, som tog Englands fiender i sitt beskydd, men ville underkufva de engelska intressenas försvarare. Upphetsningen å båda sidor var stor och gaf sig såsom vanligt tillkänna genom stormande meetings, hvilka inledde året 1884. Inbördeskriget syntes stå för dörren, och flera sammanstötningar mellan de båda partierna förekommo såväl detta år som de följande, i synnerhet i Belfast, som är ett af orangisternas centra. Dessa nya slags strider aflöste de agrariska brotten, hvilkas antal betydligt minskades, under det däremot dynamitattentaten ökades.

Inom underhuset började parnelliterna vid denna tid spela en vigtigare roll än förut. Gladstones fel i den utländska politiken minskade antalet af hans anhängare i huset, och slutligen voro partierna så jämnstarka, att det irländska partiets röster hotade att blifva afgörande vid voteringarna.

Gladstone måste, då han ville genomföra sin parlamentsreform, köpa deras röster genom att offra den af dem hatade sekreteraren för Irland, Trevelyan. Denna för England så vigtiga fråga sköt för en tid den irländska i bakgrunden, men på våren 1885 förekom ånyo en irländsk angelägenhet, då en skollag, som införde skoltvång i Irland, antogs. Några månader därefter afgick Gladstones kabinett och efterträddes af en toryministär, som visade sin välvilja mot irländarne genom att genomdrifva en ny lag till deras fromma. Enligt denna s. k. lord Ashbournes lag skulle staten låna de irländska förpaktare, som ville köpa sina arrendehemman, den härför nödiga summan. Sedan priset är bestämdt, har köparen att vända sig till en Land commission, som efter att hafva granskat värderingen utanordnar eller, om värdet är satt för högt, vägrar de nödiga medlen. I förra fallet mottar egaren fyra femtedelar af köpeskillingen, och arrendatorn har att genom afbetalningar under 45 år med 4 proc. ränta erlägga sin skuld till staten. Den återstående femtedelen utbetalas till säljaren, då köparen amorterat en femtedel af lånet. Statens säkerhet består i inteckningar i jorden. Till dessa utgifters bestridande anslogos 5 millioner £, och som lagens resultat visat sig goda, så torde, när denna summa tar slut, nya medel utanordnas för ändamålet. Två dagar efter denna vigtiga lags antagande åtskildes parlamentet d. 14 augusti och upplöstes i november. Vid de nu följande nya valen tillämpades första gången den nya vallagen, som skapat 2 millioner nya väljare. Resultatet af valen blef 334 liberala och radikala, 250 konservativa och 86 home rulers. Denna utgång återgaf Gladstone makten, men gjorde honom i än högre grad än förut beroende af parnelliternas röster. Ty förenade sig dessa i någon fråga med oppositionen, var kabinettets öde afgjordt. Gladstone tvekade ej att binda dem vid sitt parti genom att, så vidt på honom berodde, gifva home rulers allt hvad de kunde vänta af det engelska parlamentet, en irländsk ministär för rent inre irländska frågor och ett irländskt parlament!

Hur långt Gladstone skulle gå i sina medgifvanden var ingalunda kändt före valen, ty det upprop, han efter återkomsten från en resa till Norge hade stält till sina val-

män i Midlothian, innehöll ingenting bestämdt härom. Tillräckligt mycket hade han dock yppat för att aflägsna ifrån sig en del af sina forna partikamrater. Detta visade sig, då han, efter Salisburys afgång, skulle bilda sitt kabinett. I detta vägrade sådana män som Hartington, Goschen, Forster m. fl. att ingå. Till sekreterare för Irland utnämndes John Morley, som länge varit en anhängare af home rule-ideerna. Icke ens då parlamentet — som efter kabinettväxlingen varit åtskildt en tid — åter samlades d. 18 febr. 1886, var förslaget färdigt, och de konservatives begäran att få kännedom om dess hufvudpunkter afvisades. Den 1 april lofvade regeringen att framlägga det, och den 8 presenterade äfven premierministern själf den nya billen. Aldrig hade Gladstones vältalighet varit så lysande som på denna dag. Under tre timmar höll den sjuttiosjuårige mannen vänner och fiender i aldrig slappad uppmärksamhet, medan han genomgick, utvecklade och försvarade sitt vidlyftiga förslags invecklade detaljer.

Grundtanken däri var, att Irland skulle erhålla en egen regering, ansvarig endast för en irländsk representation i Dublin. Denna senare skulle ega full makt att ändra civila och kriminela lagar samt reglera bestämmelserna om egendomsförhållandena och den allmänna säkerheten. Vissa för hela monarkien gemensamma frågor, såsom rörande armé och flotta, utrikes- och koloniärenden, handel och religion m. m. skulle icke få behandlas af det irländska parlamentet. Lordlöjtnanten skulle hafva veto i lagfrågor, men endast om alla de irländska ministrarne enhälligt tillstyrkte det. Parlamentet skulle vara deladt i två hus, ett bestående af pärer och vissa invalda under ganska höga valbarhetsvilkor, ett sammansatt enligt den förut bestående vallagen. I händelse af oenighet mellan kamrarna skulle frågan ajourneras för tre år eller till dess parlamentet upplöstes. De irländska ombuden skulle ej längre deltaga i det engelska parlamentet. Irlands andel i gemensamma utgifter fixerades till 3,242,000 £, hvilket Parnell, som eljes gillade förslaget, förklarade vara allt för mycket.

I början hade det varit Gladstones mening att äfven tullarna för Irland skulle få bestämmas af dess parlament,

men han måste låta detta projekt falla, enär han i annat fall öfvergifvits af än flera partivänner. Förslaget, sådant det var, hade redan skilt från honom två, som i början inträdt i kabinettet, Chamberlain och Trevellyan.

Den debatt, som följde vid billens första läsning, var af intresse, i synnerhet därför, att den gaf de affallna liberale tillfälle att klargöra sin ställning till frågan. Särskildt Chamberlain betonade med eftertryck, att förslaget hvarken innehöll några garantier för att rikets enhet skulle upprätthållas, ej häller för att den engelska minoriteten i Irland icke skulle förtryckas. I samma riktning talade äfven de konservative, såsom Hicks-Beach och Churchill. Det försvar, som premierministern och hans anhängare försökte, var skäligen matt; det föreföll, som de ej själfva hoppats på seger. Den 13 april framlade Gladstone en annan bill, i närmaste sammanhang med den nu nämnda. Det var den s. k. purchase bill, som afsåg att på statens bekostnad ytterligare befordra jordens försäljande till arrendatorerna. Huru mycket detta skulle kosta kronan kunde aldrig säkert uppgifvas. I sitt förslag nämnde Gladstone 50 mill. £, men någon tid förut hade han beräknat summan till 300 mill. £ och en annan gång till 120. Att inlåta sig på en så föga utredd affär, som dessutom afsåg att skada de engelska intressena på ön, föreföll icke mindre betänkligt. Emellertid inträdde snart påskferierna, hvilka af båda partierna användes till nya agitationer. De liberala valmännen visade sig flerstädes mer böjda för Gladstones förslag än många af deras ombud i kammaren, och till och med Chamberlain erhöll af sina väljare i Birmingham uppmaning att, om möjligt, försona sig med premierministern, ehuru de samtidigt uttalade sitt förtroende till sin representant. Detta föranledde äfven nya underhandlingar från de affallna liberales sida, hvilka lofvade sitt understöd, om Gladstone gjorde vissa eftergifter. När det emellertid visade sig, att han icke var böjd för några vigtigare sådana, fattade den radikala gruppen d. 31 maj sitt afgörande beslut att rösta emot förslaget. Dess öde var härmed afgjordt. Fåfängt försäkrade före den slutliga voteringen d. 7 juni Parnell, att Irland icke skulle fordra mer än det nu fick, att det icke skulle missbruka sin makt — hans ord voro en

t för osäker garanti. Förslaget föll med 341 röster mot ı. Ljudliga lefverop från unionisternas sida visade deras ıdje öfver utgången, men home rulers' förhoppningar voro en gång krossade. Underrättelsen om utgången mottogs ck i Irland med tämligen godt lugn. Freeman's Journal, : af nationalligans organ, ansåg t. o. m. att home rule-incipen hade vunnit en triumf, enär i underhuset nu funnos ı home rulers mot 86 i den förra sessionen.

Emellertid var det icke att vänta, att Gladstone utan lare skulle öfvergifva sin sak, hälst oppositionens ledare häller voro villiga att öfvertaga styrelsen. Underhuset ɛf sålunda upplöst, men de nya valen visade, att plurali-ɛen var emot home rule för Irland. Den nyvalda kam-ıren bestod nämligen af 316 konservative, 73 unionistiska erale, 194 gladstonianer och 85 parnelliter. Valet hade i ımsta rummet försvagat home rulers' ställning. Äfven om slöto sig till Gladstone, hjälpte det ej. Däremot blefvo affallna liberale de i sista hand bestämmande, och de voro ls vidare i förbund med de konservative.

Gladstone nedlade nu sitt ämbete d. 20 juli, och sex gar senare mottog Salisbury uppdraget att bilda ny mi-stär. Han hade erbjudit Lord Hartington, som sedan lång l varit de liberales andre man, ehuru home rule-frågan skilt ɔnom från Gladstone, att inträda i kabinettet tillsammans ɛd några meningsfränder. Detta afböjdes, men Salisbury höll löfte om de affallnes bistånd för realiserande af ett ogram, hvars hufvudpunkter voro följande: större lokal ılfstyrelse för hela monarkien, en lag, som skulle under-tta för jordarbetarne möjligheten att inköpa egna jordlotter, :h en annan rörande uppbyggande af sunda arbetarbo-äder. På dessa vilkor hafva Hartingtons och Chamberlains ıhängare under höstsessionen 1886 understödt den kon-rvativa regeringen, och att de fortfarande ämna göra det, rde visas däraf, att en af dem, M. Goschen, nyligen inträdt i kabinettet såsom efterträdare åt Lord Churchill. [1]

[1] Detta antagande har sedan bekräftats af partiernas uppträdande vid ɪrlamentets vårsession 1887, där kabinettet framlade förslag till en ny tvångs-g för Irland med anledning af den tillväxande laglösheten på ön. För-ıget understöddes af den Chamberlainska-Hartingtonska gruppen, men be-impades våldsamt af parnelliter och gladstonianer. Sedan lagen antagits i

Ehuru, såsom nämndt, de irländska ledarne med oväntadt lugn buro motgången, dröjde det icke länge, förrän de åter grepo till offensiven. Det gamla fältropet *no rent* höjdes åter och lyddes ånyo af de irländska förpaktarne. Agrariska brott förekomma således fortfarande, vräkningar af icke betalande arrendatorer höra fortfarande till ordningen för dagen. De onda lidelserna skärpas härigenom, ställningen blir för hvar dag mer outhärdlig. För Englands statsmän är alltså fortfarande den irländska jordfrågan en olöst fråga. Hur den skall lösas, är svårt att förutse. Ty man kan mycket betvifla att Gladstones förslag skulle hafva återstält inre lugn och välmåga; snarare kan man befara, att detta förslag framkallat en öppen fejd mellan orangisterna och irerna. Icke häller är det gifvet, att förpaktarsystemet ej skulle kunna reformeras, så att det bättre gagnade arrendatorer och jordegare. Emellertid har det blifvit en trosartikel hos landtligans anhängare, att endast en total omflyttning af jordegendomen kan rädda Irland, och det torde väl därför vara i denna riktning, som de blifvande reformerna komma att gå. Äfven politisk självstyrelse gifves väl förr eller senare åt Irland, så snart man lyckats finna någon utväg att hindra den protestantiska minoritetens förtryckande af det motsatta partiet. Gladstone säges för närvarande hafva insett, att detta är ett nödvändigt vilkor för home rule-reformens genomförande. Huruvida den gamle statsmannen skall lösa detta svåra problem, får framtiden visa. För Irlands såväl som för Englands egen skuld måste man lifligt önska en lycklig framgång åt reformarbetet, och på samma gång erkänna, att England redan gjort otroliga uppoffringar för Irland samt att dess folk i våra dagar med allvar och storsinthet söker godtgöra de fel och brott, som dess förfäder här begått.

---

första läsningen lemnade Gladstone med sina vänner salen, hälsad af parnelliternas bravorop. Hvilka följder den sålunda skärpta striden kan få, är svårt att förutse, men icke är det omöjligt att den, såsom en tidning uttryckt sig, kan blifva den mest ödesdigra kampen i Englands hela parlamentariska historia.

Dramatisk konst.

Revy öfver vintersäsongen 1886—87.

Då jag förra våren å Théâtre Français hade nöjet att se Gondinets godmodigt kvicka parishymn en prose »Un Parisien», uppgjorde jag för mig själf rollistan för samma stycke å *vår* Théâtre Français. Och lustigt att säga — den slog i det närmaste in. *Vår* Coquelin *aîné*, herr *Fredriksson*, var ju också själfskrifven till den inbitne parisiske parisaren från Paris, den blaseradt elegante B. Brichanteau, och *vår* Reichemberg, fru *Ellen Hartman*, var ju så godt som predestinerad till hjältinnan, den intagande unga Geneviève.

Dessa tvänne roller utfördes också i hög grad fulländadt. Måhända försummade likvisst hr Fredriksson i sin utmärkta framställning att betona de komiska dragen hos styckets hjälte, som ingalunda är att betrakta som hjälte i den högre komediens anda utan snarare i tempererad farsgenre. Det naiva draget, som ligger på botten under all parisarens skepticism och blaserthet, kom därigenom för litet fram — till skilnad från Coquelins framställning, där det kanske tog allt för stort rum, för så vidt det gäller ett parisbarn i våra dagar. Coquelin blef därigenom en mer älskvärd, sympatisk, hr Fredriksson en mer högdragen, öfverlägsen son af den sköna Seine-staden.

Fru Hartman tycktes ha sett, studerat och beundrat mademoiselle Reichembergs Geneviève. Den första entrén var en lyckad efterbildning bland annat, och i den svåra lilla scenen med hr Hartman märktes också det goda inflytandet af den vackra förebilden. Det mjuka, innerliga spelet i sista akten hedrar mer fru Hartman såsom för henne svårare att prestera än andra akten, där hon åter-

finner rätt mycket af sitt gamla jag som dramatisk konstnärinna.

Birollerna i denna komedi gåfvos raskt och lifligt, men utan karaktär. Frk. *Åhlander* hade misstagit sig om sin franska provinsfru, som fått mer parisisk-stockholmsk lokalfärg, än styckets komiska effektmotsättning, provins contra hufvudstad, vill ega. Rätt mycken lustighet förminskades därigenom, hvilket ej kunde ersättas af frk. Å:s i enskildheter som alltid vakna och riktiga spel. Ej häller hr *Hedin* gaf någon speciel färg åt sin roll, som var lik en vanlig toffelmartyr i hr H:s kända genre, som till all lycka för stycket är så högst omtyckt. Hr *Hamrins* betjänt var återigen för litet parisisk och smakade mycket mer Montauban än Montaubaneserna själfva. Det tycktes oss, som hr H. lät bra många tillfällen till rolig och muntrande framställning gå förlorade i Gontrans roll. Kanske hr Personne mer uttömmande skulle ha genomfört denna karaktär. Nu inskränkte sig hr *Personnes* förtjänst om stycket till regissörskapet, som verkligen också gjorde honom all möjlig heder. Frk. *Ulricks* Leonide var ej oäfvet tänkt, men utförandet var ej nog ledigt, fritt, karaktären blef ej åskådlig. En fru Hartman n:r 2 skulle här varit af nöden, särdeles för broderiscenen i trädgården, som fordrar rätt mycket lynne och replikkonst. Den jag nämner till sist, hr *Hartman,* var onekligen den som stod främst, ty hr *Bäckströms* hyresvärd hade bestämdt sitt hus i Simrishamn eller Sölvesborg och ej i Paris, men hr Hartmans parisare bar då syn för sagen att vara från Paris, ehuru det bör medgifvas att hans roll var betydligt mindre svår än hr Bäckströms, som kräfver en både fin och stark komik, en Thiron med ett ord.

»En parisare» var långt ifrån utspelad, då »En brytning» upptogs på repertoaren, där den lyste och försvann på häpnadsväckande kort tid. De första kvällarna applåderades rikligt, de senare rördes icke en hand. »Brandes — medelmåtta — biskopen (= Georg?) till morbror — tråkigt stycke — spelet utmärkt — synd om fru Hvassers stora talang — släpas i dyn», så lät det i salongen, och än mer i punschkabyssen, K. Dramatiska teaterns storartade och prydliga foyer.

Antingen Brandes nu är en medelmåtta eller icke — så alldeles utan begåfning lär väl mannen ändå icke vara — spelet *var* verkligen utmärkt, i all synnerhet de bägge fruarna emellan, *Elise Hvasser* och *Ellen Hartman,* hvilka inlade i sina uppgifter en natur så förvillande illusorisk, att man kom att tänka på den gamla historien om pigan, som första gången var på teatern och tog scenöppningen för ett jättestort nyckelhål, hvarigenom hon skämdes att titta på hvad herskapen i rummet gjorde. Särskildt beundrade man fru Hvassers förmåga att sätta sig in i karaktären, att gifva hvarje replik skärpan af något personligt tänkt eller genomlefvadt, hvarjämte till fru Hvassers ära bör nämnas, att man i denna borgerliga komedi såg så litet som möjligt af de tragiska dramernas storartade hjältinna eller den högre komediens aristokratiskt raffinerade grande dame. Det ser ut som fru Hvassers stora talang med åren skulle allt mer förstoras, detta äfven i kvantitativt afseende. En vacker afton får man kanske se henne efterträda Betty Almlöf som Monika i Evas systrar, madam Rundholmen eller någon annan af denna oförgätliga comédiennes glansroller. Det ser ut, som om jag nu skämtar — men uppriktigt sagdt, jag är mycket osäker om ej fru Hvasser skulle kunna det.

Fru Hartman har också utvidgat sin verkningskrets, detta i motsatt riktning mot fru Hvasser. Fru Hartman tenderar att bli mer stadgad, allvarlig, känslomänniska och rörande — allt som skådespelerska menar jag. »En oslipad diamant» håller nu på att slipas åt de seriösa uppgifternas fack. Att döma af denna Elisabeth, liksom af nyss omtalade Geneviève, är fru Hartman redan lyckligt inne på detta nya fält — en liten juvel för teatern har hon ju alltid varit, snart nog kommer hon väl att stråla som en klar diamant. Ty fru Hartman är ej den som står stilla. Olycklig den recensent, som slösar superlativer på denna »slipade diamant». Nästa nya roll försätter den arme mannen i förlägenhet att finna nya öfverträffande ord, nu var hon »allra, allra bäst» och gången därpå — allra, allra, *allra* bäst. Det är mycket glädjefullt för hr och fru Hartman — ty *hr* Hartman bör kanske icke glömmas, då man beundrar hans söta frus prestationer — och det är — som sagdt — högst fatalt för de kritiske.

Hur hr August Lindberg spelar doktorn i »En brytning» känner icke jag, men jag förmodar att det är *mycket* olika hr *Fredriksson*. Jag undrar också, om icke hr Brandes, som brukar så hårdt bryta stafven öfver fransk komedi, skulle blifvit mycket altererad vid åsynen af hr Fredrikssons doktor. Allt det där modernt-danskt obestämbara, psykologiskt inåtvända, nervösa, pessimistiska, naturvetenskapligt ateistiska, som hr Lindberg helt säkert med förtjusning hängifver sig åt, det hade hr Fredriksson kastat öfver bord, hans framställning hade intet af denna »moderna poesi», han var öfverlägsen, kall, som ofta, elegant, som oftast, och sarkastisk, som alltid. Fransk resonnör, hemskt att säga!

Hr *Elmlund* behandlades af hr Fredriksson *väl* nonchalant. Där svek världsmannaelegansen; jag förmodar hr Fredriksson, som har skäl för allting, skref det på den *retade faderns* konto. Men huru försvara att narra fru Hartman, som i detta stycke så snällt går upp i den högre stilen, intill hennes gamla kärlek, jag menar på farsens område, och tillsammans med henne få publiken att skratta åt tirader som hr Brandes i sin oskuld tänkt sig som ganska gripande. Publiken skrattar, men herr B. skulle rasa och säkerligen efter detta — icke mycket älska hr Fredriksson.

Hr Elmlund har säkert tråkigt i detta stycke, och — ledsamt att säga — den tråkigt har, han tråkigt gör. Hr Brandes har dock med en opartiskhet, som mycket hedrar hans moral, undvikit att karrikera prest-typen och gifvit honom i munnen ganska vackra tal. Det var nu skada blott, att hr Elmlund skulle utföra dessa som en äldre välmenande domprost eller biskop och ej som en ung, upp öfver öronen förälskad pastorsadjunkt, ett tjog pensionsflickors religiöst-idealiskt-sensualistiskt dyrkade idol. Ja till och med fru Hvasser — jag menar fröken Brorson — tyckes ej *helt* och hållet kall för honom, trots all malice, trots all nonchalans. Olyckan är nu den, att hr Elmlund — jag menar teologen — icke är nog älskvärd, hvarken att se eller höra på, oförblommeradt sagdt, och det borde han vara, mycket vara, annars blir lilla Elisabeth alldeles oförklarlig och hennes framtid ännu betänkligare, än hvad pappa-doktorn med skäl befarar. Det är med dessa mina subjektiva reservationer

som jag finner spelet utmärkt, och samspelet likaså, det senare har i salongens litenhet ett stöd, som man i allmänhet emellanåt anlitar — mycket.

Dramatiska teatern har blifvit mycket smädad för sina plockprogram. Man har varit obegripligt kvick öfver dem, à la daube på slarfsylta, Arlequins kostym, hugget som stucket, blandade ämnen, cache-misère och cache-désordre. Nu har teatern visat, att det ej blott är i förtviflade ögonblick den tillgriper slika petitesser, nej nu inöfvar den med berådt mod och vett och vilja (»vi synde vetande»!) ett program på fyra stycken och — ger det dag efter dag snart sagdt i veckotal. Publiken talrik, intresserad, litet rörd (när fru Hartman gråter och hr doktorn torkar sig i ögonen), men glad, framför allt glad, glad åt hr *Hillbergs* fulländadt bortkomne, pedantiske katedersnobb, åt hr *Bäckströms* fromt trinda »Guds ord från landet», men framför allt åt *Svante Hedins* — det vore kanske ej juste att säga Camouflet i »En kopp té», ty den rollen har hr H. försatt med otaliga drag af egen fatabur, ja, jag tror hela meningar, men med säkerhet en mängd stolligheter, som gör honom alldeles ändlöst befängd; också ger åskådarnes gränslösa fröjd hr H. tillfälle att hålla upp under skratt-oväsendet i salongen och extemporera nya roligheter, inventera nya upptåg. När hr Svante Hedin dör, så dör ock Camouflet, men än så länge äro de lefvande, och med hvilket lif —!

Skulle hr Hedins komik inrangeras (*alla tedesca*) inom något estetiskt systems facks underafdelnings underafdelning, är jag rädd man finge uppfinna en Hedinsk sådan och sätta hr Hedin in däri. En skådespelare (*un peu jaloux, je pense*) sade mig en gång: »Vet jag visst det, inte spelar han inte, han *hedinar.*» Ja, Gud vet hvad han gör, men du och jag och alla — applådera, *skratta* och applådera. Så går det, när man hedinar som Hedin.

Men åt *allt* skrattar ej publiken lika glad. Fru Almlöfs skugga drog genom salongen och stälde sig emellan åskådarne och — fröken *Ahlander*. Mången rent af visste ej efteråt, hur frk. Å. hade spelat. De hade suttit och sett — Betty Almlöf, hjärtligheten under den barska ytan, godheten under de kavata åtbörderna, det varma hjärtat med — skinn

på näsan. Sådant var fru A:s styrka och på det hade E vard Bäckström tänkt, när han diktade ihop sin lilla interi Frk. Åhlander hade »en gräslig position», försäkrade mig ung teatervän (så ung, att jag fruktar att han, oss emell sagdt, inte var presenterad på teatern i fru Almlöfs ti och hon »redde sig inte så korkadt», försäkrade mig samm unge vän, »men fru Almlöf, ja, si fru Almlöf, *hon* — —».

Frk. Åhlanders Monika *hade* skinn på näsan, *var* kav karsk, barsk o. s. v., men — gossen hade rätt — hon v icke fru Almlöf. Frk. Åhlander är ganska spirituel, men h är ej så spirituel — åtminstone ännu — att hon kan spe naiv. Naiv måste Monika te sig; smilande, listig och sm slug icke alls. Det senare har frk. Åhlander så lätt fö allmänhet, att också Monika fick en part däraf. Hjärtego heten kom för litet i dagen, och när den kom, var det någ forceradt, framtvunget i den, som kylde åskådaren. *Sp* tänkte man, dugtigt spel, men *spel*, tänkte man. Det man icke tänka, frk. Åhlander, »alldeles inte», som Moni säger. Det tänker man ej häller om frk. Åhlander i mån roller (i »Ensam» t. ex.), men i »Evas systrar» tänker man d — *än så länge*.

Fru *H. Kinmansson* kan ej nog afundas af alla scenis konstnärer. Är det därför att hon heter *Torslow* i sig sj eller hur bär hon sig åt att *vara*, icke *spela?* Hur kan h jämnt ha publiken i sin makt, att den är gråtfärdig m henne, glad med henne, allt med henne? Man blir rent förlägen inför skapelser så enkla som »Moster Sally» i Ev systrar; det är ju din eller min gamla moster som komm in på k. dramatiska teaterns scen och — du milde Gud hur skall gumman kunna reda sig bland så skickliga o öfvade människor. »Bakelserna, jag glömde bakelserna, bakelserna», säger hon vid ett tillfälle och rultar ut i kök ja man tviflar inte ett ögonblick på att hon nu går i skänk efter en skål, vänder på ugnsluckan med hemlig bäfvan f glömskans möjligen »svarta» följder o. s. v. Fru Helfr Kinmansson med ett ord är en konstnärinna, som komm en att tro — så att säga — att kulisserna äro målade baksidan också, eller som Edvard Bäckström en gång sa

om den rara, väna »Mostern»: märkvärdigt *helt* enkel — helt enkelt märkvärdig!

Min unge vän på parkett — han som »beundrat Betty Almlöfs öfverdådiga Monika» — hade — förundransvärdt att säga — inte en aning om att *herr* Almlöf spelat gamle Mallén. Han var också oförsigtig nog att om hr Thegerström säga, »att när man inte har någon förkrossande föregångare (pik åt Monika!) går det nog an att vara bra, och den Thegerström saknar ej hufvud —». Jag tror ej häller, att »den Thegerström saknar hufvud», och Gud vet hvarför jag egentligen saknade hr Almlöf i den lilla rollen, kanske var det blott vanans makt, men hur jag mins de båda makarne, då Monika helt sonika changerar toalett och Mallén, rörd, beskrifver lifvets vedervärdigheter. »Det syns nog.» »Och inte är det just vackert.» Min unge vän — jag ber om ursäkt, att jag nu tredje gången återkommer till honom, men han var verkligen om ej herrlig så dock »h*är*lig». Han »kom ihåg» Adolf Hellander som studenten Axel, som »var mycket styfvare» än den nuvarande, i synnerhet vid premièren, som min vän »ville minnas sig ha bevistat». Jag kunde ej låta bli att tänka: Det var mig en baddare till sjökad — jaså, jag kanske icke borde förråda min minnesgoda amatörs vitæ genus — till att vara tidigt utbildad. Ha alla sjö — jaså! — så godt minne som du, så måtte det i framtiden bli godt om »Ur svenska flottans minnen», bara de ej likna dina teatraliska. Högt fann jag mig befogad att utbrista: Ja, men min *lille* vän (förkrossande blick!) hm! — min *snälle* vän, *var* du född då eller var du inte? Sedan denna fråga besvarats med den vackraste rodnad, ha våra teatraliska dialoger tvärt tagit slut. Det var som bekant i slutet af 60-talet som »Evas systrar» hade sin première, min unge vän hade visst icke *sin* förrän några år därefter, ty det var ej så grufligt länge sedan han togs in vid Skeppsholm ... — jaså! det var ju så sant, det, det skulle jag ju inte tala om. (Hvad jag ville se honom, om han läser det här!)

Eftersom vi sålunda oförmodadt kommit från Kungsträdgårdsgatan ut på Skeppsholmen, kunna vi kanske på hemvägen »sticka af» bort till Blasieholmen, ty Skeppsholmen bjuder ej på andra spektakler än dem diverse löst folk,

spektakelmakare, sjökadetter t. ex. ställa till, men på Blasieholmen ha vi utom fru Hvasser, som dock ej »uppträder» på holmen, hr Ludvig Josephson och med honom ha vi Shakespeare och Hodell, Schiller och Schönthan, Weber och Lecocq, »tragedi, komedi, historia, pastoral, pastoral-komedi, historiko-pastoral, tragiko-historia, tragiko-komiko-historiko-pastoral, i odelbar dramatisk föreställning eller obegränsad poesi. För dem är Seneca icke för tung och Plautus icke för lätt — — —» (kabinettskammarherre Polonius).

Bland allt detta frapperar oss mest teaterns djärfhet att upptaga ett af Wienerteaterns förnämsta praktstycken, Wilbrandts »Messalina», en af Charlotte Wolters mest briljanta roller den tiden hon ännu icke gått helt upp i den franska repertoaren och ännu icke sökte sina triumfer i litterära mackverk som Fédora och Georgette.

Det var på fru *Fahlmans* vackra axlar, hr Josephson lagt Messalinas bloddrypande kejsarinnemantel, och hr J. har all anledning att vara belåten med sig själf. Fru Fahlman höjde sig med ens upp ur de koketta salongsdamernas sfär, där hon hittills varit oöfverträfflig, till det stora dramats allvarliga språk, höga stil och vidsträckta vyer. Så oöfvad som hon var inom detta slags dramatisk konst, kunde man ej begära något helgjutet mästerverk, det säger sig själft, men man kunde knappt hoppas att få detaljer af tragiskt mästerskap, så sanna, kraftiga, stilfulla på samma gång som realistiskt affattade, och likväl öfverraskade fru Fahlman sina åskådare med många sådana ögonblick, då man med en viss häpnad började märka, hvilket gry till tragisk skådespelerska som låg fördoldt inom den fagra ytan. Att fru Fahlmans röst ej är vidsträckt nog för tragediens behof, kan väl vara sant, men det betyder mindre, då denna röst behandlas så väl, så klokt och förutseende som fru Fahlman i Messalinas roll det gjort. De kejserliga åtbördernas enformighet lära ock kunna vid fortsatta plastiska studier upphjälpas, deras kvalitet var emellertid ganska vacker. Kraften och vildheten i det onda förmådde fru F. ännu icke fullt ut framhäfva i all dess fasaväckande storhet och glans, men sensualismen, erotiken hade i henne en mycket lyckad tolk, därtill förhjälpt af en mindre vanlig kvinlig skönhet, elegans och smidighet i det

yttre. Jag citerar en referents ord om Gurli Åbergs Rosalia i »Lifvet en dröm» för många år sedan, då jag säger att *en* sådan roll som denna Messalina är för fru Fahlmans konstnärsskap långt nyttigare än hela dussinet salongsdamer, hertiginnor, baronessor, vicomtessor och hvad allt dessa modeskyltar kunna heta.

Gurli Åberg, d. v. s. fru Ulff, hade ock sin andel i »Messalinas» framgång. *Fröken* Åberg spelade karl med stor framgång, glada, eleganta ynglingaroller i Emelie Högqvists manér, *fru* Ulff spelar — tragisk älskare. Man kan ej säga hon lyckas så bra i det sista som i det första, Richelieu t. ex. Men nog var fru Ulff betydligt att föredraga framför någon af teaterns unga herrar, Ohlson, Ohlin och hvad de heta, hyggliga och vackra ynglingar att se på, men tydligen mycket litet anfäktade af »gnistan». Fru Ulffs deklamation i rimmad dialog är aldrig lycklig; här kom ock därtill att hennes något gälla sopran förstörde all illusion. Fru Fåhræi djupa stämma hade här behöfts. Till sin apparition var fru Ulff långt mer illusorisk, en skönare romersk yngling får man leta efter, sådana diamantögon i synnerhet. I dödsscenen lade fru Ulff till sin förtjänst om rollen ytterligare en innerlighet och vekhet, som man ej ofta finner hos henne.

Fru *Winter-Hjelm* som Arria föreföll oss för vår enskilda del ej vara det vi väntat. En så nervös romarinna som *denna* Arria utgör ingen slående kontrast mot den koleriska Messalina. Mera naturlig värdighet, sparsammare och — vackrare gester, ett mera högdraget och självfmedvetet språk vill man finna hos dennas motbild. De förnäma romarne inöfvades från barndomen i själfbeherskningens dygd. Nu tycker man Cæcina Pætus är en halfidiot, som ej märker Arrias konsternation vid mottagandet af anklagelsebrefvet mot Marcus, med så många gammaldags teaterfinter utrustar fru Winter-Hjelm denna scen. Fru W:s deklamation var ganska storartad, liksom företeelsen till det yttre, men led af ett fult gomljud och föreföll emellanåt manierad i samma olyckliga gråtmilda stil, som man på Stora teatern fått höra i Ofelias, Desdemonas roller på senare tiden.

Hr *Lindhagen* gaf kejsarens favorit en anslående karakteristisk apparition, hal, smidig och intrigant, och hr *Ranft*

som Messalinas interimälskare var hvad rollen fordrar, stor, ståtlig, kraftfull, romerskt manlig. De andra rollerna voro utplånade genom underlägsna framställare, men som de betydde mindre, var totalintrycket särdeles godt. Mise-en-scenen hedrar i hög grad sin energiske upphofsman, hr Josephson, som med skäl må komplimenteras som Stockholms ende teaterdirektör, den där denna säsong bjudit sin publik på ett stort sorgespel, därtill nytt.

(Hos »Patriis musis» har ej orkats med något som hälst i den vägen, vare sig nytt eller gammalt, svenskt eller utländskt — — —.)

Till sist några ord om våra dramatiska konstnärers uppfattning af de bägge senaste här i landet introducerade alstren af den frodiga dramatiska litteraturen från vårt broderland.

De norska författarne för scenen hafva alltid haft att glädja sig åt stor välvilja från de svenska sceniska konstnärernas sida, och flere af de främsta bland dessa hafva hängifvit sig åt de uppgifter, som där bjudits dem, med en värme och hänförelse, som ej mindre bidragit till deras egen konstnärsära än till den norska dramatikens storartade framgång hos oss.

Särskildt vår svenska teaters primadonna sedan lång tid tillbaka, fru Elise Hvasser, har varit denna dramatiska litteratur ett kraftigt stöd, stor beundrarinna som den stora konstnärinnan är i synnerhet af Henrik Ibsen, i hvars dramer hon åtagit sig till och med mycket små roller — Selma t. ex. (i »De unges förbund»). Öfverflödigt torde nära nog vara att i förbigående erinra om de präktiga och storslagna sceniska skapelser, fru Hvasser lemnat i Björnsons Maria Stuart, Mellan drabbningarna, De nygifta eller Ibsens Härmännen, Fru Inger, Ett dockhem, Gengångarne, Samhällets pelare, för att icke tala om — Gina i »Vildanden», som fru Hvasser fåfängt nedlät sig att bedja teaterstyrelsen få spela och där hon helt säkert skulle bidragit att ge det hemska stycket en i mycket ny och intressant belysning. Icke häller i Ibsens sistfödde, i »Rosmersholm», finner man fru Hvassers namn på affischen, och det fastän hon synes som skapad att med sin rika sceniska erfarenhet, sin genom förening af klarsynt geni och poetisk fantasi så allenastående begåfning

för åskådarne klargöra den egendomliga norska fjällbygdens siren, som Ibsen framstält i Rebekka Wests person.

»Den fru Hvasser, hvor er hun ikke demonisk», sade för många år sedan Bjönson vid ett tillfälle.

Denna egenskap, att framhäfva en imponerande naturs välde så i andlig kraft som sinlig tjusning, är fru Hvasser ensam om för närvarande bland Nordens skådespelerskor, och den högst intelligenta och af sin uppgift lifligt intresserade konstnärinna, som nu hos oss utfört Rebekkas roll, har ej kunnat undgå att ytterligare bekräfta denna vår iakttagelse.

Fru *Dorsch-Bosin* gör allt hvad scenisk rutin och praktik kunna åstadkomma, hennes grunduppfattning måste sägas vara fullt korrekt liksom i sina yttringar konsekvent förd till slut. I tekniskt hänseende visade sig fru Bosins »stumma spel» hafva nått en mindre vanlig fullkomning, och hvad som ej ofta märkes i fru B:s konstnärsindividualitet, mild känsla, finner i 4:de akten ett lika sant som enkelt uttryck.

Det är som sagdt endast personens andliga storslagenhet och öfvertalande inflytelserikhet, som icke i fru Bosins tolkning får någon relief. Förmågan att tänka sig in i de intimaste nyanserna af en diktad persons tankevärld, att så att säga assimilera sig med hela dennas andliga naturel, att smycka denna naturels yttringar med en genialisk fantasis gåfvor — det är icke hvar och en skicklig scenisk konstnär gifvet, det tillhör tvärt om endast ett fåtal invigda, i konstens allra heligaste lyckligen inkomna — hvilka mindre äro att anse som den diktande skaldens *utförare* än som hans *medarbetare*.

Liksom fru Bosin icke lyckades i det poetiskt storslagna i »Rosmersholm», så förmådde hon ej häller betona det poetiskt skära, nästan älskliga, som trots allt bör finnas hos den stackars Kamma i Björnsons »Det nya systemet». I öfrigt funno rollens skiftningar i fru Bosins fint studerade framställning fullt motsvarande uttryck, och detta är så mycket mer berömvärdt som fru Bosins vanliga rollsfär ligger himmelsvidt skild härifrån.

Hr *Palme*, som oafsedt ett allt för långsamt tempo i Det nya systemet, gaf sin roll med så stor utmärkelse, dukar dock i Rosmersholm under för öfvermakten.

Edvard Swartz skulle hafva varit rätte mannen att framställa denna vemodsfulla roll, där ett härligt men brustet strängaspel vibrerar igenom hela karaktären.

Herr Palme finner inga uttryck för det kontemplativa lynnet, det inåtvända grubblet hos denne Rosmer, som aldrig på jorden finner den samvetsfridens rena lycka, efter hvilken han så innerligt trånar, utan tror sig finna den, jämte förlåtelse för sitt förmenta brott, då han jämte den han älskar delar den makas öde, som gått i döden för honom. Hr Palmes tolkning är vacker men matt, sympatisk men stillastående. Rosmers själslif är i de bägge sista akterna ett upprördt haf. De olika strömmar, som där kämpa mot hvarandra, de olika reflexer, som kastas däruppå — allt detta och mycket mera finner man föga af, så enformigt som hr P. ger denne Rosmer. På detta sätt blir rollen icke blott oklar och virrig, utan ock — hvad värre är — tråkig — och till och med kanske slutligt parodisk.

Hr *Thegerströms* uppfattning af rektor Kroll är, som man kunde vänta af en så utmärkt konstnär, tydlig och klar och spelet orubbligt konsekvent. Rollen hade dock blifvit svårare och hade ländt hr Th. till större ära, om den tagits något snabbare och nyanserats något utförligare.

Fru *H. Kinmanssons* tante Ole i Det nya systemet saknade den barskhet, som Betty Almlöf varit rätta personen att där få fram, men var i öfrigt lika utomordentlig som den bild, fru K. ger af madam Helseth i Rosmersholm. För öfrigt får jag hänvisa till hvad ofvan sagts om den obeskrifliga illusion, som är fru K:s stora konstnärsarf.

Herrar *Fredriksson* och *Hillberg,* som bära upp den manliga sidans förnämsta roller i Björnsons drama, hade hvar för sig typer, för hvilka de i hög grad passade, särdeles den senare, som här lyckades utmejsla ett sant mästerverk. Äfven i »Rosmersholm» glänste hr H:s spirituella talang med stor kraft, man fann det endast eget, att en så rutinerad tragiker som hr H. alldeles bortsett från den mer gripande verkan, som lätt nog kunnat fås af en man som hr H. af Ulrik Brendels sista scen.

Hr *Almlöf* annonserades först i Peter Mortengaards roll i »Rosmersholm». Men vid premièren var det hr *Bæck-*

ström, som utförde den. Ehuru hr A. säkerligen gifvit en mer uttömmande och mångsidig karakteristik, måste det dock medgifvas, att hr B:s uppfattning hade flera goda sidor, och utförandet häraf var ej blott följdriktigt utan till och med i detalj mästerligt.

A.

Aurora Königsmark.

I *.

Augustus, boren af Sachsen
Och Polens valde monark,
Oss krönikan lär om den kaxen
Att han var omänskligt stark.

I Dresden visas allt ständigt
För gapande efterslägt
Den hästsko, som högst-egenhändigt
I tvänne hälfter han bräckt.

Lik Herkules spännande höften
Och lutad mot klubbans skaft,
Han bröt ock de starkaste löften
Med rent af ohygglig kraft.

Hans folk slet upp sig, förstördes
För att betala hans lyx,
Men halfgudens bröst ej rördes;
Han var som stålsatt i Styx.

Naturligtvis måste han kriga —
Han var nu en gång så stark!
Men vände från Klissow och Riga
Tillbaka till Pillnitz' park,

* Ur en längre outgifven diktcykel.

Ifrån Dünamündes murar
Till jagtmark af nymfer full
Att dyrka upp jungfruburar
Med Herkulesklubba och gull.

Som hjorten och vilda svinet
De sköna föllo i strid,
Ty dygden var skör som porslinet
I August den starkes tid.

Ej blott af namn på herdinnor
Den långa listan bestod;
Där funnos fröknar, grefvinnor
Af världens blåaste blod.

Ditt namn, af lagrar omgifvet,
Där möter oss, Königsmark!
Förgäfves du stred, står det skrifvet —
Han var nu en gång så stark!

Den firade fröken Aurora,
Ett under af vett och behag,
Sett småningom ätten förlora
Hvar skärf af bytet från Prag.

Familjens grafkor i Stade
Med multnande fanor bland dam
Var allt hvad den ensamma hade,
Se'n reduktionen gått fram.

Hon, stjärnan i krönta kretsar,
Hon skulle nu tigga om stöd,
Med rosiga fingerspetsar
Af nåd få bryta sitt bröd!

Som sällskap åt en prinsessa
Kanhända i tukt och tvång
För snubbor sänka sin hjässa . . .
Hon, Königsmark? — Allons donc!

Hvad eljes? Rufva på minnen
Kanske i ett adligt stift,
Då redan hon vant sina sinnen
Vid världslifvets ljufvaste gift!

Det högdragna fältherreblodet
En stund henne upprätthöll;
Men ack, så svek henne modet.
En snyftning af harm — och hon föll.

I fall hon gett efter för hjärtats
Försmäktande, brinnande bön,
Af världen hur skulle hon svärtats,
Som redan var snillrik och skön!

Hon föll ej så oförsigtigt;
En halfgud med konunganamn
Steg ner, mytologiskt riktigt,
I guldregn till tjuserskans famn.

Med blygsel i hjärtat buren
Men stolt i hållning och skick,
Hon gick att trotsa på couren
Hvar kall eller bortvänd blick.

Sitt folk hon ej kände tillräckligt!
Bemärkt af hans majestät,
Med smicker slafviskt och äckligt
Hon omgafs vid första fjät.

Drabanter, pager, heyduker,
De stodo som tända ljus.
Förnäma allonge-peruker
Sig sänkte med krypande krus.

Och hofvets damer i gala
De nego med finaste takt,
Och dygderna djupast af alla —
Ty här var en verklig makt.

Den kunglige älskarens dyrkan
Lät hofvet sin pligt förstå:
»Behaget hylladt af styrkan»
Gaf ämne till mången tablå.

Dock sköna som hon voro flera,
Som funnit för styrkan nåd;
Aurora var något än mera,
Hon visste ge kloka råd.

Hon fattade statens brister,
Ett rike hon kunde ha styrt.
»Hon är min premier-minister» —
Svor ofta kung August dyrt.

Så var nu förtjuserskan hunnen
Till höjden af glans och makt;
Och dock kring den sköna munnen
Hvad hemligt vemod, förakt!

Carl Snoilsky.

Litteratur.

John Personne. *Strindbergs-litteraturen och osedligheten bland skolungdomen.* Sthlm, Carl Deleen & C:i. Pris 1,25.

I en recension af Aug. Strindbergs »Dikter på vers och prosa», införd i denna tidskrifts januarihäfte 1884, yttrade den som skrifver dessa rader bland annat, att »för litteraturkritiken synas mig dikter sådana som de nyss nämnda ega på sin höjd ett patologiskt intresse». Jag vore starkt frestad att här uttala ett liknande totalomdöme om nästan allt hvad herr Strindberg sedan dess utgifvit. För rättvisans skull bör måhända det förbehållet göras, att en och annan af hans noveller kunna betraktas såsom lyckliga undantag från denna regel. Och öfver hufvud kan det ju icke nekas, att så länge han rör sig inom novellens område, röjer han ännu alltjämt åtminstone här och hvar, och mer eller mindre, sin obestridligen ganska stora begåfning för ett slags modernt impressionistiska skildringar — s. k. »ögonblicksfotografier», som det ju heter — af vare sig nu naturscenerier eller karaktärer och situationer ur det mänskliga lifvet. Men den konstnjutning, som en sådan talang eljes kunde bereda herr Strindbergs läsare, blir sällan ostörd, än mindre långvarig, och detta just därför, att förf. själf synbarligen i så hög grad saknar den inre jämvigt i sinnet, hvari, för att tala med de gamle hellener, »själens hälsa, styrka och skönhet» väsentligen består, och att han följaktligen icke häller kan — eller måhända icke ens vill — åt andra meddela något af denna egendomliga, på samma gång fria och harmoniska — eller om man så vill i en viss mening »intresselösa» — stämning, som väl ändå är och blir ett oumbärligt vilkor för all ren och äkta konstnärsglädje. Om den episka diktens lugna objektivitet kan det ju här icke blifva tal. Ty allt slags s. k. impressionism men i all synnerhet den litterära förutsätter och innebär ovilkorligen ett mer eller mindre starkt element af lyrisk stämning och har i sammanhang härmed åtminstone en viss inneboende tendens till subjektiv ensidighet. Men hos herr S. är denna ensidighet merendels utprägladt tendentiös, där den icke snarare förefaller såsom rent af idiosynkratisk; och de bjärta och skrikande

färgerna i hans taflor skvallra allt för oförbehållsamt om ett sjukt sinnes otyglade och disharmoniska känslolif i alla dess mångahanda skiftningar och stundom ganska bråda öfvergångar t. ex. från pjunkig sentimentalitet till bitter galla, från dystert vemod till himmelstormande öfvermod eller tvärt om. Och för öfrigt bereda sig dessa växlande stämningar äfven inom novellens ram allt emellanåt tillfällen att få luft mera direkt än i barnsligt naiva filantropiska reformplaner och »utopiska» framtidsdrömmar, än åter i allahanda öppet kulturfiendtliga diatriber — à la Rousseau och Nordau m. fl. — åt både höger och vänster. När så herr S. lemnar novellformen för att kunna så mycket friare hängifva sig åt sina »sömngångar»-fantasier eller docera om »likt och olikt», då blir han gärna i och med det samma skäligen formlös och i samma mån onjutbar åtminstone i ästetisk mening. Detta kunde nu visserligen också vara tämligen likgiltigt, så till vida som han själf i den stolta egenskapen af »världsförbättrare» uttryckligen gör anspråk på att läsas och bedömas ur helt andra och högre synpunkter än den ästetiska. Men saken är den, att han i trots af dessa sina egna högre anspråk har sin egentliga styrka just inom detta af honom själf så djupt föraktade ästetiska område, här och icke annorstädes, och att det således är endast ett grymt självbedrägeri, när han inbillar sig vara kallad till världsförbättrare eller samhällsreformator i stor stil. Hvad han i sina här närmast ifrågavarande skrifter, likasom för öfrigt äfven i åtskilliga märkvärdiga »förord» och »företal», gång efter annan bjudit den svenska allmänheten är i självfva verket ett det underligaste sammelsurium af tämligen lösa och merendels föga originela reflexioner och hugskott, framkastade i form af mer eller mindre »genialiska» aforismer — man kunde måhända lika väl säga sofismer — kryddade med åtskilliga rått naturalistiska bilder och liknelser, hvilka med en viss förkärlek hämtas från djurvärlden, och framför allt interfolierade med våldsamma utfall emot allahanda bestående samhällsinstitutioner och först och sist emot all s. k. konventionel moral. Om herr S. tror, att denna lösa mat — som mer än väl motsvarar rubriken »likt och olikt», men som måhända ännu mera träffande skulle kunna betecknas såsom »hvarken hackadt eller malet» — skulle utgöra en verklig utredning af de både många och svårlösta etiska, religiösa och sociala problem, som ställas under debatt, eller ens vara egnad att utgöra uppslag och bidrag till en allvarlig diskussion i dessa ämnen, så är detta som sagdt endast självbedrägeri och — »Grössenwahn», denna sjuka, hvaraf han själf antyder, att de båda »yfverborne svenskarne» Swedenborg och Thorild »gripits i enslighetens land». Hvad herr S. är och blir är ingenting annat än revolutionär agitator. Såsom sådan har han en viss talang, det vore synd att neka. Och såsom sådan må han då, det lär väl icke kunna hjälpas, just på grund af sin våldsamma hänsynslöshet blifva räknad såsom

profet inom vissa kretsar. Synnerligen mycket klokare än förut blir man nog icke af sådana böcker som »Sömngångarnätter» och »Likt och olikt», och lika litet — så vill det åtminstone synas recensenten — kan deras läsning skänka något förädlande nöje. Men svårligen kan någon läsare med sundt omdöme och varmt hjärta undgå att därunder gripas af sorg och medlidande, af sorg öfver en författare som kunnat till den grad förspilla sina rika gåfvor, af medlidande med den olycklige mannen, som tyckes hafva kommit därhän, att han är alldeles »uden midtpunkt».

Det återstår att tillägga några få ord om herr Strindbergs sista »själfbiografiska» verk, »Tjänstekvinnans son» och dess båda fortsättningar. En sjelfbiografi i berättelseform, som på samma gång utgör en enda fortlöpande predikan, eller för att uttrycka mig fullt exakt, en berättelse, som oupphörligt, i tid och otid, afbrytes af ofta ganska puerila men nästan alltid fanatiska deklamatoriska tirader i alla möjliga ämnen, naturligtvis i mer och mindre utpräglad anarkisk eller rent af nihilistisk riktning och anda. En bok, som kallar sig själf »en själs utvecklingshistoria», men hvari anmälaren må bekänna att han icke lyckats upptäcka några spår af verklig inre utveckling hos hjälten, hvadan han för sin del långt hällre skulle vilja kalla den »en skön själs bekännelse». I korthet sagdt är det min oförgripliga mening, att dessa »confessions» är det både i anseende till form och innehåll, i ästetiskt såväl som i tendentiöst hänseende, uslaste af allt hvad som flutit ur herr S:s penna. En författare, som velat prostituera sig själf på det sättet, kallar jag, i trots af Rousseaus föredöme, utan betänkande för en litterär självspilling.

Jag ber tidskriftens läsare benäget öfverse med den oformligheten, att jag, i stället för att genast tala om den bok, som det egentligen vore min mening att anmäla, tillåtit mig att förutskicka dessa i alla fall nog knapphändiga antydningar om min egen uppfattning af herr Strindbergs »författeri» under de senast förflutna åren. Hvad jag därmed närmast åsyftat var ingenting annat än att i korthet motivera min öfvertygelse därom, att åtminstone de mest omtalade och uppseendeväckande af dessa litteraturalster i grunden alls icke förtjäna att göras till föremål för ordentliga, mera ingående recensioner. Någonting dylikt har nu visserligen icke häller herr Personne velat åstadkomma. »Min afsigt», säger han i sitt förord, »är att med deras egna ord visa deras egentliga innehåll, på samma gång som jag blottar ett fruktansvärdt samhällsondt, som till stor del är den direkta eller indirekta frukten af denna litteratur.» Hvad som satt pennan i hans hand är nämligen de bedröfliga erfarenheter, som han i sin egenskap af skolman gjort af en särskildt på sista tiden snabbt tilltagande och allt allmännare utbredd osedlighet bland den uppväxande ungdomen. Det torde icke vara nödigt att här inlåta mig på något slags referat af de afslöjanden i detta hän-

seende, som i bokens första del läggas inför allmänhetens ögon. Vare det nog sagdt, att de äro mer än tillräckligt hemska för att mana till allvarlig eftertanke och kraftig handling för att, om möjligt, i tid råda bot för det onda. Hvad som föranledt herr P. att sätta dessa ungdomens sedliga förvillelser i så nära samband med den här ifrågavarande litteraturen, det är i främsta rummet den enligt hans erfarenhet rätt vanliga företeelsen, »att äfven bland skolungdomen den åsigten, den *åskådningen* * allt mer och mer utbreder sig, att detta onda icke är något ondt, utan tvärt om någonting *naturligt* och således fullkomligt berättigadt, eller för att taga ut steget i tankegången och åskådningen: *osedligheten är ett godt, sedligheten, såsom våld på naturen, ett ondt.* Och »denna klart utbildade åskådning bland de unge, bland barnen, den är — menar han — något *nytt*, en företeelse som helt och hållet tillhör vår tid» (jfr s. 13—14). Den yttersta förklaringsgrunden till denna nyhet angifves närmare bl. a. längre fram i följande ordalag (s. 30): »Det idkeliga durkandet med det påståendet, att könsdriften är naturdrift, och att det är det naturliga och således enda riktiga att naturdriften tillfredsställes, och så det påståendet, att alla något så när normala människor i sitt lefnadssätt tillämpa denna förnuftiga slutledning, fastän 'samhället alltid vill synas bättre än det är' — det idkeliga durkandet med sådana resonnemanger måste i längden göra intryck på en intellektuelt och moraliskt omyndigs hjärna, i synnerhet som herr S. sörjer för att fantasien samtidigt irriteras genom obscena bilder och skildringar 'ur verkligheten'.»

Det nyss anförda citatet är hämtadt ur bokens andra del, där förf. gjort till sin uppgift att uppvisa »det egentliga innehållet», d. v. s. den innersta syftningen och de ledande grundtankarna särskildt i »Giftas», »Tjänstekvinnans son» och »Jäsningstiden». Det kunde väl tyckas, som om detta vore en opåkallad öfverloppsgärning, i betraktande däraf att herr S. själf i allmänhet och framför allt genom sina förord så väl sörjt för att hans läsare icke borde kunna sväfva i ovisshet om hvars andas barn han är. En sådan invändning är emellertid herr P. synnerligen mån om att tillbakavisa: »Att Strindbergslitteraturen, trots sin uselhet, har många beundrare och allt för få *verkliga* motståndare och fiender, kommer sig dels däraf, att det finnes många, många, som hafva samma genomruttna världsåskådning som Strindberg själf och hans efterapare, dels däraf att en oerhörd slöhet beherskar äfven bättre folk i våra dagar» etc. (s. 17; jfr s. 51 o. f.). Härmed vare nu hur som hälst, det vissa är, att herr P. sköter sin nyssnämnda uppgift med både allvar och grundlighet. Må vi hoppas, att det skett i en lycklig stund, så att han därmed verkligen till gagns vinner åtminstone sitt *närmaste* mål: »föräldrars och uppfostrares väckelse».

* Kursiveringarna i citaten äro af herr Personne själf.

I sina »Slutord» utvecklar så herr P. närmare hvad som enligt hans mening kan och bör göras till motarbetande af den kring sig gripande osedliga litteraturen och dess fördärfliga inflytande. När härvid i första rummet förordas tryckfrihetsåtal, så kan det väl sättas i fråga, om detta är så alldeles välbetänkt; om icke för annat så redan därför, att det åtminstone med vår ännu gällande tryckfrihetslag alltid är tämligen ovisst på förhand, huruvida en sådan åtgärd skall medföra något annat resultat än att bereda den åtalade författaren en mer eller mindre strålande martyrgloria. Så mycket mera obetingadt måste man instämma, när det inskärpes, att det först och sist gäller att söka reformera oss själfva och rensa luften omkring oss och sålunda, hvar och en i sin mån och i sin stad, bidraga till att höja och förädla den s. k. tidsandan. Den väl behjärtansvärda slutklämmen lyder: »*Vi som vilja göra något för att skydda ungdomen för osedlighetens fördärf, ... vi måste först och främst vakna upp öfver oss själfva och vaka öfver oss själfva.*»

Förf:s framställningssätt är alltigenom raskt och lifligt och synbarligen prägladt af varm öfvertygelse och »sittliche Entrüstung». Ett och annat måhända i någon mån öfveriladt eller allt för lifligt uttryck synes mig vara ganska ursäktligt, så mycket hällre om det skrifves på den räkningen, att det är förf:s fullt medvetna öfvertygelse, att inom det här ifrågavarande området »ingenting annat hjälper än att gå bröstgänges till väga». — En enda anmärkning kan anmälaren emellertid icke undertrycka, gående därpå ut, att förf. gärna kunde och borde hafva på ett mindre knapphändigt och sväfvande sätt angifvit, hvad han menar med »Strindbergslitteraturen» — eller rättare sagdt hvilka litteraturalster han för sin del vill hafva inbegripna under denna rubrik. Håller man sig till de första raderna i förordet, så må man icke undra på, om en och annan representant för det s. k. »unga Sverige» skulle finna sig hafva skäl att klaga öfver en allt för summarisk behandling. Å andra sidan åter synes mig den på detta ställe gifna bestämningen af begreppet Strindbergslitteratur vara allt för trång, i så måtto nämligen att det mycket väl hade kunnat tagas i så vid bemärkelse, att det öfverskridit »det unga Sveriges» gränser och sålunda under sig innefattat äfven allahanda, vare sig nu i öfversättning eller icke, utifrån inporterad litteratur, exempelvis det norska klöfverbladet *Arne Garborg*, *Hans Jæger* och *Chr. Krogh*.

Reinhold Geijer.

"Sånger" *.

(Efter japanska förebilder.)

Vår.

Bringande skänker, stiger från himmelen ner ynglingaguden. —
Våren den friska är här, kommer med spirande lif.

Sommar.

Humlorna svärma kring i den ångande luft; blommornas kalkar,
Öppnade vidt mot hvarann, sprida i rymden sin doft.

Höst.

Se, huru solen purprar de brunröda blad; drufvorna svälla. —
Mognadens ålder det är, fruktens, se'n blommorna dött.

Vinter.

Isarna gnistra, himlen är frostig och klar, stjärnorna tindra. —
Frö, under snötäcket gömdt, drömmer om kommande vår.

H. A. Ring.

---

* Enligt traditionen skall den under sjunde seklet före vår tidräkning lefvande Sosano Ono-mikoto ha uppfunnit den versform, som sedan blifvit karakteristisk för den gamla, äktnationella japanska poesien, det 31-stafviga distichet. En enligt detta system skrifven dikt kallas uta (sång).

Hvar uta består blott af en sorts distichon, som skall innehålla en fullständig idé.

Detta distichon indelas i tvänne verser, den förra bestående af 17, den senare af 14 stafvelser. Förra versen har takthvila efter femte samt efter tolfte stafvelsen, andra versen blott efter sjunde. Versschemat blir således detta:

—⏑⏑—⏑ | —⏑⏑—⏑⏑— | —⏑⏑—⏑
—⏑⏑—⏑⏑— | —⏑⏑—⏑⏑—

Ofvanstående små »sånger», förstudier till en blifvande samling metriska öfversättningar af japansk poesi, äro ett försök att tillämpa dessa regler i svensk vers. De äro ej till hela sitt innehåll öfversättningar, men bilder i dem äro hämtade ur japanska »sånger».

På djupet.

(Skagen juni 1886.)

Tro ej hafvets solblick, tro
Ej den lugna frid det visar,
Innan än dess spegelro
Bruten är af kustens brisar.

Medan trötta kölars fart
Bindes än af firadt ankar,
Lika blankt det ler och klart
Öfver djup och ref och bankar. —

Tro ej hvad det tälja kan
Om en strid som ändas hunnit,
Om den trygga ro det fann,
Sedan bränningsbranden brunnit.

Ej det stäckts af vindens fall,
Ej det väcks vid morgonglitter:
Natten om ett osöfdt svall
Sorla hörts kring öde klitter.

Tro ej hafvet dämpadt, tro
Ej det spegelbryn, det hvälfver:
I dess djup förutan ro —
Utan ro hvar droppe skälfver.

Carl Joh. Engström.

AUCASSIN OCH NICOLETT

FORNFRANSK FABLEAU

ÖFVERSATT

AF

HUGO VON FEILITZEN

TILL

CARL WAHLUND

MED VARM VÄNSKAP OCH HJÄRTLIG TACKSAMHET

AF

EN TRÄGEN GÄST
I HANS UTMÄRKTA BIBLIOTEK

Hugo von Feilitzen.

Redan förliden sommar blef det endast allt för tydligt, att den oro för sin hälsa, som docenten Hugo von Feilitzen säkert länge känt, men sällan uttalat, var fullt berättigad. Underrättelsen, att hans svårt angripna hälsa sannolikt ej längre skulle medgifva honom att fortsätta sin verksamhet som lärare och vetenskapsman, spred deltagande och sorg i vida kretsar. Det var ej blott hans anhöriga och de närmaste vännerna som grepos af oro vid tanken därpå, att den ännu unge mannens verksamma bana kanske snart skulle brytas. Deras känslor delades af alla, som med honom kommit i någon beröring, ty de hade alla lärt att värdera den rastlöst verksamme mannen, som aldrig sparade sig själf, då det gälde att arbeta i sin vetenskap eller att tjäna och hjälpa andra, och de insågo, att den förlust, som hotade, var af den art, att den i flere hänseenden skulle bli svår att ersätta.

Under tiden antog hans sjukdom en allt mera hotande karaktär, med ständigt växande plågor. Fram på hösten måste han undergå en så farlig operation, att en dylik ännu för några år sedan ansågs omöjlig. Tack vare kirurgens skicklighet lyckades den dock fullständigt, men på samma gång kom man äfven till visshet därom, att sjukdomens egentliga orsak ej kunde undanrödjas. Den tillfälliga förbättring, som operationen medförde, var snart öfvergående, och efter svåra, men med manligt tålamod burna lidanden

dog han i fädernehemmet i hufvudstaden den 19 sistlidne januari, och den 24 i samma månad samlades en talrik skara i Östermalms kyrka för att bevisa den så lifligt saknade, mänskligt att döma alltför tidigt, vid trettiotvå års ålder bortgångne, den sista äretjänsten.

Hugo von Feilitzens lefnadsbana hör ej till dem, som utmärkas af skiftesrika tilldragelser. Det var ett lif af arbete och sträfvan; men hans arbete var rastlöst, och hans sträfvan var ädel och upphöjd. Det utmärkande draget i hans karaktär var, jämte ett rikt och känsligt hjärta, en ovanligt hög grad af liflighet, som utgjorde grunden till såväl hans små egenheter som hans stora förtjänster. Denna själens högt uppdrifna liflighet gaf honom förmåga att med kraftigt och verksamt intresse omfatta allt, som syntes honom värdt, att man därmed sysselsatte sig. I viss mån splittrade han därigenom sina krafter, men han blef äfven mera mångsidig, och han hade alltid besinning nog för att ej släppa ur sigte sina vigtigaste och närmaste mål. Mödan skydde han aldrig, att öfvervinna svårigheter hade för honom ett särskildt lockande behag, och han egde en sällsynt förmåga att rikta andras intresse på sådant, hvarför han själf intresserade sig. Oegennyttig och hjälpsam var han äfven, och man kan lätt förstå, att han med sådana egenskaper skulle komma att betyda mycket för sina vänner, studiekamrater och lärjungar. Därjämte var han rik på initiativ, och man kan med skäl antaga, att de impulser, han gifvit andra, skola länge fortfara att verka, äfven sedan han själf skattat åt förgängelsen.

Sedan Feilitzen år 1873 aflagt mogenhetsexamen vid Nya Elementarskolan, kom han till Upsala, där han inskrefs i Östgöta nation. Redan som ung student gjorde han sig bemärkt för sitt lifliga kunskapsbegär och sin goda förmåga att hastigt sätta sig in i ett ämne och däraf gifva en äfven i formelt hänseende väl utarbetad framställning. Under de första studentåren umgicks han med tanken att egna sig åt den presterliga banan, som lifligt tilltalade hans religiösa sinne, och hans studier gingo en tid i denna riktning, hvilket också synes däraf, att han med betyg i hebreiska språket fullständigade sin mogenhetsexamen, men han ryggade till-

baka för de stora kraf, som detta, i hans ögon det tacksammaste af alla kall, ålägger. Sedan blef det egentligen de moderna språken och deras litteratur, som tilldrogo sig hans intresse, och han vann mycket snart den litterära mognad, att han i föredrag på sin nation och i studentföreningar kunde framlägga frukter af sitt arbete på detta område. Efter aflagd, synnerligen vacker kandidatexamen, jan. 1878, anträdde han i mars samma år för sin vidare utbildning en utländsk resa, från hvilken han ej återkom förr än midten af aug. 1880. Under den samma besökte han Tyskland, där han en tid studerade vid universitetet i Bonn, Frankrike, Spanien och Italien samt äfven England, och, som man väl kunde vänta af en person med så goda förstudier, så ärlig arbetslust och så liflig uppfattning som Feilitzen, återvände han hem med en rik skörd, ej blott af säkra och vidsträckta kunskaper i dessa länders språk och litteratur, utan äfven af vetenskapligt arbetsmateriel, som han samlat på biblioteken genom att kopiera äldre handskrifter. På denna resa hade han äfven skaffat sig tillfälle att följa den undervisning, som af samtidens mest kompetenta fackmän meddelades i romansk lingvistik, och det är genom den erfarenhet och utveckling han på detta sätt vunnit, som han kom i tillfälle att här hemma utöfva ett mycket godt inflytande på arbetsmetoden inom denna vetenskap. Genom att gifva kollegier och verksamt deltaga i det romanska seminariets öfningar bidrog han mycket att höja studiet, och det visade sig snart, att af hans jämnåriga studiekamrater flertalet i själfva verket blefvo hans lärjungar. Från denna tid daterar sig äfven hans egentliga författareverksamhet, och man kan af hans skrifter finna, att hans rastlösa ifver äfven sträckte sig öfver andra områden än det, som numera blef hans speciela fack, nämligen ett historiskt studium af Frankrikes språk och litteratur. I offentliga föreläsningar i Stockholm och Göteborg samt i föredrag inom vetenskapliga sällskap vid universitetet gaf han bland annat lifliga och väl karakteriserande skildringar dels af Spaniens natur och folk, dels af de på sin tid så ryktbara passionspelen i Oberammergau. Så har han äfven i tryck utgifvit, t. ex. i denna tidskrift: Om Spaniens nyare dramatiska litteratur, i Historisk tidskrift: om Arkiv-

skolor och arkivväsende i Italien, i Pedagogisk tidskrift: om Undervisningen i de italienska latinläroverken, i tidskriften Ymer ett utförligare referat af ett italienskt arbete om en sydhafsexpedition. Vidare recensioner i flere af nu nämnda tidskrifter och i Nordisk revy; en broschyr om religionsfrihetsfrågan, en serie tidningsartiklar i latinfrågan m. m. Dessutom har han utgifvit goda öfversättningar utaf arbeten af nutida utländska skriftställare, såsom spanska teaterförfattarne José Echegaray och Pina Dominguez, samt italienska novelldiktarne Edmondo de Amicis, Mancini och Salvatore Farina.

Sedan han i maj 1883 aflagt filosofie licentiatexamen, arbetade han med stor ifver på sin gradual-afhandling, för hvilken han använde en fornfransk text, som han kopierat ur tvänne manuskript, det ena i Oxford, det andra i Paris. I detta sitt arbete koncentrerade han frukterna af sina vidsträckta studier inom alla de vetenskapsgrenar, som kunde på något sätt bidraga till textens rätta förstånd och en fullständig utredning af de rent språkliga frågor, till hvilka texten kunde gifva anledning. Man behöfver endast bläddra i denna mer än vanligt voluminösa afhandling för att öfvertyga sig om, att den representerar ett mycket drygt arbete och förutsätter en ovanligt stor beläsenhet. Under själfva disputationsakten visade han stor talang att försvara sitt arbete, som sedan vitsordades med höga betyg, och för hvilket han äfven fick fakultetens pris sig tillerkändt. Kort därefter, i december 1883, utnämndes han till docent i romanska språk och begaf sig redan i slutet af samma månad till Egypten, för att i Alexandria undervisa generalkonsul von Heidenstams son i svenska språket. Under sin vistelse där begagnade han tillfället att sätta sig in i detta intressanta lands politiska och sociala förhållanden, hvilka han för den svenska allmänheten skildrade i korrespondanser, bland annat till Posttidningen. På försommaren 1884 återvände han till Europa och tog hemvägen öfver Italien, Frankrike och Tyskland samt begagnade då tillfället att ytterligare befästa personlig bekantskap med flere af de förnämsta romanisterna. I augusti samma år återkom han dekorerad med tvänne ordnar, spanska Karl III:s och officersgraden af

den turkiska Medjidieorden, men äfven, hvilket mera var, riktad med nya initiativ till främjande af sin vetenskap. Under sin första resa hade han bland annat kopierat alla dittills kända handskrifter af en fornfransk chanson de geste, *Les enfances Vivien*, och han träffade nu med docenten C. Wahlund en öfverenskommelse, att de skulle tillsammans utgifva denna dikt efter en alldeles ny metod, men som för en rätt uppfattning af diktens historia är synnerligen upplysande. Denna metod består däri, att de särskilda handskrifterna, inalles tio stycken, först ordnas i grupper efter deras inbördes frändskap, hvarefter af hvarje sådan grupp den förnämsta handskriften meddelas in extenso med angifvande af de öfrigas alla varianter. I det tryckta arbetet äro de fyra hufvudmanuskripten ordnade i parallela spalter på så sätt, att man vers för vers lätt kan följa alla textvarianter och olika redaktioner. På detta sätt vinner man fort och bekvämt en klar inblick i den procedur, som under medeltiden följdes vid författandet och bearbetandet af den för denna tid så karakteristiska franska chanson de geste-litteraturen. Af detta arbete, som i hög grad kräfver ett outtröttligt tålamod och ett noggrant aktgifvande på alla detaljer, har redan första halfdelen utkommit, hvilken äfven af sakkunnige utomlands blifvit synnerligen väl emottagen. Jämte denna uppgift, som i sitt senare skede hufvudsakligen, får man väl säga, hade öfvertagits af docenten Wahlund, förelade sig Feilitzen äfven en annan, som kräfde en mycket omfattande kännedom af den fornfranska romanlitteraturen. Det var att utgifva och kommentera den fornfranska dikten *Roman de Cristal et Clarie* från 1200-talet, hvilken tyckes visa den egendomligheten att ej ega någon författare, utan från början till slut förefaller att vara ett mosaikarbete, som en person med stor beläsenhet inom den dåtida skönlitteraturen plockat samman från skilda håll, hvarigenom han utan egen författaremöda åstadkommit en ny äfventyrsroman i den då omtyckta stilen. Denna dikt är sålunda ett litterärt kuriosum af samma art, som den latinska centon-litteraturen, men klart är, att det kunde vara af verkligt intresse att få fullt utredt, huruvida tillverkaren af detta opus uteslutande hållit sig till andra, eller endast i sin egen dikt inflickat lånade episoder, samt

att en sådan utredning kan lemna värdefulla bidrag till kännedomen om den litteratur, som ingår i dikten. Alla från annat arbete lediga stunder använde Feilitzen att utreda denna fråga, och han hade redan hunnit ett godt stycke med dess definitiva lösning. En egendomlighet af sorglig art är förenad med undersökningen af denna dikt. Professor W. Foerster i Bonn, som först uppmärksammat den, men saknade tid att själf utreda, huru det förhöll sig med författarskapet, lemnade denna undersökning åt en ung, mycket lofvande tysk romanist, doktor F. Apfelstedt, som kopierade handskriften och verkstälde de första förarbetena, men som snart bortrycktes af en svår sjukdom. Döden har sålunda tvänne gånger afbrutit utredandet af denna egendomliga uppgift.

Återkommen till Upsala egnade sig Feilitzen med ifver åt sin undervisning, höll offentliga föreläsningar och tjenstgjorde vårterminen 1885 som föreståndare för det romanska seminariet. Denna termin blef hans sista vid universitetet, ty för det följande läsåret mottog han från förvaltningen af Göteborgs Undervisningsfond uppdrag att i denna stad hålla en serie föreläsningar i språk och litteraturhistoria. Innan han flyttade till sitt nya verksamhetsfält, gjorde han under sommaren en kort resa till Frankrike, och snart efter sin återkomst därifrån utgaf han en samling öfningar i franskt talspråk, hvilka funnit en fördelaktig användning i skolorna. I Göteborg blef han, som man väl kunde vänta, mycket väl emottagen, och med stor ifver och framgång omfattade han sin nya uppgift. På sina föreläsningar hade han att glädja sig åt en talrik och intresserad åhörarekrets, i Handelsinstitutet blef han en omtyckt lärare i franska, och enskildt begagnade många tillfället att af honom få god undervisning i de romanska språken, särskildt det spanska.

Den glädje, han kände öfver att ha fått en god plats och ett stort fält för sin verksamhet, grumlades dess värre mycket däraf, att symptomerna till den sjukdom, hvars frö han länge burit inom sig, blefvo under denna tid ännu starkare och mera smärtsamma. De tidtals häftigt återkommande plågorna hindrade honom dock icke i hans rastlösa arbete, och det var endast få personer, som hade en aning

om, huru kvalfulla stunder han dagligen hade att utstå. Det var ej häller lätt att därom få en föreställning, ty han klagade sällan, var ännu lika liflig och rörlig som förr och räckte lika väl till åt alla. Som exempel på, huru litet han tänkte på att spara sig, må anföras, att han ännu förlidet år i slutet af maj, då sjukdomen dock redan var långt framskriden, åtog sig att mellan tvänne föreläsningar i Göteborg göra en resa till Upsala för att där fullgöra en fakultetsopponents svåra och grannlaga värf.

För det följande läsåret träffades med honom öfverenskommelse att i Göteborg fortsätta sin där med så mycken framgång begynta verksamhet. I den mån hans nu aftagande krafter det medgåfvo, beredde han sig under sommaren till en ny föreläsningskurs i fornfransk kultur- och litteraturhistoria, och han infann sig äfven i Göteborg i laga tid för att börja denna kurs. Trots att plågorna numera återkommo så ofta och med sådan styrka, att han ej längre med säkerhet kunde påräkna någon smärtfri stund, höll han det oaktadt den första föreläsningen. Efter denna måste han dock för sig själf och andra tillstå, att sjukdomen blifvit honom öfvermäktig. Hans läkare föreskref honom absolut hvila och rådde honom att söka den i sitt fädernehem i Stockholm. En af hans bröder for ned till Göteborg och ledsagade honom på hemresan, hvarefter hastigt vidtog det sista stadiet af hans långa sjukdom.

Af denna knappa skildring kan man finna, att om Hugo von Feilitzens lefnadsbana var kort, han dock hann med ett godt stycke arbete. Hos honom, som hos många andra rikt begåfvade individer, låg dock hans bästa betydelse i hans egen personlighet. Genom sin varma religiositet och sitt oegennyttiga intresse för allt mänskligt blef han ett ädelt föredöme och måste verka godt och lifvande på alla dem, som med honom kommo i beröring. Hans ifver i arbetet ryckte andra med sig, och hans sega uthållighet manade dem att ej häller tröttna. Hans ädla, fint bildade väsen blef ett godt föredöme i taktfullt umgänge, och man kunde säkert veta, att det var god ton i de sällskap, som af honom uppsöktes, och i de kretsar, han kring sig samlade. Det stora och goda inflytande, han på grund af alla dessa egenskaper

under sin korta men rika lefnad utöfvade i vida kretsar, skall tvifvelsutan fortlefva länge, liksom det är visst, att hans talrika vänner skola i troget minne bevara bilden af hans älskvärda och sympatiska personlighet.

P. A. Geijer.

Inledning.

Den franska skönlitteraturen intog under medeltiden en mycket vigtig plats inom Europas kulturhistoria. Den ej blott blef ett mönster för andra länders diktkonst, utan den lemnade äfven stoffet till deras dikter. Nordfrankrikes riddarvisor spredos vida omkring, öfversattes och bearbetades på nästan alla europeiska tungomål; de provençalska trubadurernas tekniskt fulländade kärlekspoesi, hvars blomstring i eget hemland hastigt afbröts genom albigenserkrigen, fann genljud ej blott i de romanska utan äfven i de germanska länderna.

Man borde därför vänta, att en litteratur, som visat sådan lifskraft, och från hvilken ännu den romantiska skolan hämtat näring, skulle vara rik på verk, där anslående ämnen fått en så god formel behandling, att de kunde kallas klassiska i den mening, att deras estetiska bildningsvärde kvarstår oförändradt sekler igenom. Likasom Dantes Commedia Divina väl ännu har samma publik, som på författarens egen tid, d. v. s. eliten af de litterärt bildade, på samma sätt kunde man vänta, att åtminstone några af den franska medeltidspoesiens alster skulle vara så fulländade, att det borde anses som en brist i en eljes god litterär bildning att ej ha studerat dem.

Detta är dock ej fallet. Hela denna rika litteratur, som är både mera vidtomfattande och mera voluminös, än de flesta ens ana, kan sägas redan ha aflemnat hela sitt bildningsvärde, så att den numera ej eger verkligt intresse annat än för litteraturhistorikern och språkforskaren. Anledningen härtill bör sökas däri, att intet af dess alster tillräckligt förenar alla de egenskaper, som fordras, för att ett konstverk skall kunna hålla sig oberoende af olika tiders växlande smak. Den provençalska poesien egde visserligen en sådan fast utbildad teknik, utan hvilken poesien blir formlös och därigenom snart faller i glömska, men dess innehåll saknade det allmängiltiga intresse, som äfven fordras, för att yngre slägten med annan smakriktning skola finna det njutbart.

Med den nordfranska poesien åter var förhållandet omvändt; formlöshet var dess svaga punkt, under det att innehållets kärna ofta var af godt poetiskt stoff, som i hållbarhet kunde täfla med Iliadens. Hade Rolandssången gjutits i en fastare och mera konst-

närlig form, skulle alla tiders fransmän med stolthet nämnt den sitt nationalepos.

Härmed är dock icke sagdt, att inom denna oerhördt rika litteratur man ej kan finna författare, som med en god formel utbildning förenat det medfödda snillets fyndighet att välja anslående ämnen för sin diktkonst. Chrétien de Troyes och Marie de France t. ex. ha båda efterlemnat dikter, som ännu kunna läsas med nöje. Men de lida dock, äfven de, af en för hela den nordfranska diktarskolan gemensam brist, som med hvarje ny generation framträder allt starkare, så att den slutligen försatte hela denna diktkonst i ett tillstånd af upplösning, på hvilket renässansen sedan gjorde slut genom att föra blicken tillbaka till antiken och dess måttfulla behag. Denna brist låg i oförmåga att iakttaga den säkra begränsning, som är ett af lifsvilkoren för all verklig konst. Så länge ett ämne är modernt och sålunda ännu eger nyhetens behag, märker allmänheten ej så lätt denna brist, ty den njuter så mycket af att läsa sådant, som går i samma riktning som dess egen smak, att den ej tröttnar så fort, som den eljes skulle göra. För diktaren åter är mödan lätt, då han får hålla sig inom redan uppröjda banor, och han vinner fort en oerhörd produktivitet; i samma mån glömmer han bort måttfullhetens gyllene regel, och för att vinna och fasthålla läsarens ynnest är det hans lättaste medel att våga sig ännu längre fram i den en gång angifna smakriktningen. På detta sätt locka författare och allmänhet hvarandra gemensamt in på afvägar från den sunda smaken, hvilket går så mycket lättare för sig, ju lägre bildningsgraden är. Slutligen vaknar dock den bättre delen af allmänheten till eftertanke, börjar att fatta leda för den gamla kosten och ser sig om efter sundare och bättre tillagad näring. Eftersom det inom den mänskliga kulturens historia redan finnes en bildningsperiod, under hvilken den konstnärliga smaken en gång fått sin rätta begränsning och vunnit ideal fulländning, så är det helt naturligt, att man återvänder dit för att råda bot för sin egen förvillelse. Men ehuru människoanden alltid behöfver hållas i tygeln af den sunda eftertanken, så stegrar den sig dock gärna mot t. o. m. dess milda tvång, och vid perioder af stark reaktion är den äfven i sin fulla rätt att söka vidga sina gränser. Så börjar åter den gamla pendelrörelsen med en stark tendens att svänga för långt öfver i en gifven smakriktning, tills man på nytt vaknar till eftertanke och söker räddning hos den antika klassiciteten.

Om man därför vill gifva en större allmänhet en profbit på hvad den franska medeltidslitteraturen har att erbjuda och därvid önskar lemna en sådan, som ännu i vår tid kan läsas med oblandadt nöje, så är det af ofvan antydda skäl ingalunda någon lätt sak. Docenten von Feilitzen synes dock ha gjort ett lyckligt val, då han för detta ändamål utsåg *Aucassin et Nicolete*. Denna lilla berättelse förenar nämligen flera af de egenskaper, som länge kvarhålla en dikt i allmänhetens ynnest. Dess grundtema är det evigt

unga om en oskyldig och hängifven kärlek, som sammanför två ungdomsfriska älskande, hvilka försmå allt annat, blott de få ega hvarandra. Ledigt och hurtigt tecknar författaren deras kärleks saga, och han inför där små halft realistiska scener och episoder samt raska och lifliga dialoger, som endast tjäna att höja effekten af det i grunden så enkla temat.

Däremot kan man ej säga, att denna dikt är ett godt uttryck för den nordfranska poesien, sådan den vanligen framträder. Såväl till yttre form som äfven med afseende på författarens skarpt markerade tendens att låta berättelsen gå raskt undan, så att läsaren ej hinner tröttna, skiljer den sig väsentligt från den då rådande allmänna stilen. Man vore frestad att antaga, att dikten är författad af någon talangfull opponent från slutet af 1100-talet, som ville reformera den litterära smaken hos sina samtida. Om detta varit hans afsigt, så är det tydligt, att han fullständigt förfelat sitt mål, ty man vet ej af, att någon enda bemödat sig att följa hans exempel, liksom äfven hans dikt ej synes mycket ha slagit an på dåtidens allmänhet, ty man känner däraf blott en enda handskrift, från slutet af 1200-talet, och man finner den ej häller omnämnd i andra skrifter.

Aucassin et Nicolete karakteriseras af författaren själf såsom en chante-fable, och dikten gör äfven skäl för denna benämning, ty den är så affattad, att i den sång och berättelse växelvis följa på hvarandra. Sångstyckena, som i handskriften beledsagas af musiktext, äro författade på sjustafviga verser, som sammanhållas af gemensam assonans, ej fullständigt rim. Genom detta korta versmått, som eljes icke förekommer i den franska episka litteraturen, tvingar författaren sig själf till en sådan kortfattad och koncis stil, efter hvilken han tydligen sträfvar. Äfven prosastyckena äro korta, och stilen i dem är ledig och naturlig. Att döma af språket lefde diktens författare omkring år 1200, och man kan af innehållet antaga, att han varit en jonglör, d. v. s. att han tillhört den i Frankrike då talrikt representerade yrkesklass, som lefde af att dikta och sjunga, vandrade omkring från den ena orten till den andra och uppbar lön för sin möda såväl in natura som i penningar.

Den enkla uppränningen till denna lilla kärleksdikt tyckes författaren dock ej själf ha funnit. Att döma af inledningen torde han ha hört den af någon korsfarare, som en tid bortåt lefvat fången bland saracenerna. För orientaliskt ursprung af dikten tala äfven flera omständigheter. I den arabiska poesien lär en diktart förekomma, där sång och prosastycken, liksom här, alternera med hvarandra. Namnet Aucassin tyder på arabiskt ursprung; det förekommer äfven som nomen commune i fornfranskan och betyder då råsilke. Diktens grundtema, två älskande, som genom yttre tvång föras åt olika håll och sedan färdas öfver land och haf för att söka hvarandra, tills de slutligen i en lycklig stund åter råkas för att aldrig mera skiljas, föreligger äfven i den vida mera

ryktbara dikten Flore et Blancheflor, som hos oss återfinnes i våra Eufemiavisor. Man antager allmänt, att den utgått ur en byzantinsk sägen. Möjligen har vår författare känt denna dikt, som väl är något, om än obetydligt äldre, och begagnat sig af den för sin variant af det gemensamma temat. Slutepisoden, då Nicolete förklädd till jonglör kommer till Beaucaire och, utan att blifva igenkänd, för Aucassin sjunger om deras gemensamma kärleksöden, kan möjligen vara hämtad från en chanson de geste, Beuve d'Hanstone. Men äfven om vår jonglör sålunda från annat håll hämtat allt detta, så återstår dock tillräckligt mycket, som är hans eget, för att man bör tillerkänna honom en mycket framstående plats bland alla tiders författare. Det är endast få förunnadt att så sympatiskt kunna skildra den varma, hängifna första ungdomskärleken med dess skiftande känslostämningar. Hans korta och koncisa naturbeskrifningar framkalla för läsarens blickar leende bilder, doftande af friskhet och behag. Inom den trånga ram, som han för sig utstakat, får han äfven rum för lifliga dialoger och tillfälle att låta läsaren kasta en blick på det lägre folkets lif vid denna period. Det är mycket beaktansvärdt, att författaren äfven för dessa skildringar söker att vinna läsarens medkänsla.

En tämligen smaklös episod är utelemnad i den här följande öfversättningen. Visserligen sårar den ej sedlighetskänslan, men den är rå och öfverdrifven, och dess inrymmande i den eljes så fina dikten kan endast förklaras som en skyldig tribut af jonglören till den delen af hans publik, som endast kunde sentera *la gauloiserie*.

Allt sedan år 1779, då Sedaine skref texten och Grétry musiken till en opera, Aucassin et Nicolette ou les mœurs du bon vieux temps, har vår dikt varit känd af en större allmänhet; den har bearbetats på olika sätt och blifvit öfversatt till flera språk.

På lediga stunder fann min nu bortgångne vän sitt nöje i att till svenskan öfverföra denna dikt, som af alla mest tilltalat honom inom den rika fornfranska litteraturen, där han var så väl hemmastadd. Han hoppades att med denna öfversättning afvinna en större allmänhet sympati och intresse för en litteratur, åt hvars studium han själf egnade sina bästa krafter. Att i första hand detta lilla arbete, hvarmed han ännu sysslade under sin sista sjukdom, bör uppfattas som en gärd af tillgifvenhet åt en nära stående vän, synes af den tacksamt vänliga tillegnan; men äfven vi andra, som hålla hans minne kärt, kunna betrakta och känna det som en afskedshälsning från ett varmt och lifligt sinne, som aldrig sökte hvila, ej ens på sjukbädden. Denna öfversättning meddelas här nu, sådan den fans färdig och renskrifven bland hans efterlemnade papper. Troget och väl följer den sitt original; om dess öfriga

egenskaper må läsaren själf döma. Om han därtill fått tillfälle, hade han helt visst låtit den beledsagas af en orienterande inledning. Han fick ej ens tid att till en sådan lemna ett utkast, förr än döden för alltid ryckte pennan ur hans hand. För en efterlefvande vän har det känts som en kär pligt att efter bästa förmåga fylla denna brist. Det märkes nog, att en annan hand än hans hållit i pennan, men om också tankarna ha annan form, torde dock flere bland dem gillats och omfattats äfven af honom.

P. A. G.

Hår handlas om

Aucassin och Nicolett.

I.

Hvem vill vackra verser höra —
gamle fångens lust och glädje —
om två unga, fagra plantor,
Nicolett och Aucassin;
om den smärta, han fick lida,
om de bragder, som han gjorde
för sin väna, fagra brud?
Ljuf är sången, sköna orden,
versen höfvisk, rytmen god.
Ingen är af skräck så gripen,
ingen så betryckt och smärtfyld
eller så af sjukdom bruten,
att han icke, när han hör dem,
frisknar till, blir glad till mods;
så skön är sången.

2.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

att grefve Bougar af Valence förde krig mot grefve Garin af Beaucaire, ett så hårdt, svårt och olycksbringande krig, att icke en enda dag dagades, utan att han var framför stadens portar, murar och bommar med hundrade riddare och tiotusen väpnare till fots och till häst. Och han brände grefvens jord och fördärfvade hans land och dödade hans män.

Grefve Garin af Beaucaire var gammal och svag, och hade hunnit sin ålders gräns. Han hade ingen arfvinge, hvarken son eller dotter, utom en ung pilt. Denne var sådan,

som jag nu skall beskrifva eder det. Aucassin, så hette svennen, vacker var han och fager och stor och väl formad till ben, fötter, kropp och armar. Han hade blondt, fint lockigt hår, leende, glänsande ögon, ljust, långt ansigte, hög näsa, som satt väl, och så hade han många goda egenskaper, så att hos honom icke fans någon dålig, utan endast goda.

Men han var så gripen af kärleken, som allt betvingar, att han icke ville blifva riddare eller bära vapen eller gå på torneringar eller göra något af allt hvad han borde göra. Hans fader och moder plägade säga till honom:

— Son, tag då dina vapen och stig till häst och försvara ditt land och hjälp ditt folk. Om de sågo dig ibland sig, skulle de bättre försvara både sig och sina egodelar och ditt land och mitt.

— Fader, — svarar Aucassin, — hvad säger du nu? Må aldrig Gud gifva mig, hvad jag begär, om jag blir riddare eller stiger till häst eller går i kamp eller strid, där jag skulle kämpa mot en riddare eller han mot mig, om du icke gifver mig Nicolett, min hulda älskling, som jag så mycket håller af.

— Son, — säger fadern, — det är icke möjligt. Låt du Nicolett vara, ty hon är en tillfångatagen jungfru, som förts hit från främmande land; hon köptes från saracenerna af vicegrefven öfver denna stad, och han förde henne hit och har stått fadder åt henne och döpt henne och adopterat henne till sin dotter, och han skall en dag gifva henne åt en af sina svenner, som henne på hederligt vis skall skaffa bröd. Med henne har du ingenting att göra; men vill du hafva hustru, skall jag gifva dig dottern till en kung eller grefve. Det finnes ingen så rik man i Frankrike, att du ej får hans dotter, om du vill hafva henne.

— Ack, fader, — säger Aucassin, — hvar finnes väl ett så betydande län, att om Nicolett, min hulda mö, finge det, det icke skulle kommit i rätt hand? Om hon vore kejsarinna af Konstantinopel eller af Tyskland eller drottning af Frankrike eller af England, så skulle det vara föga för henne, så god, så höfvisk, så fager är hon och så prydd med alla goda egenskaper.

3.

Nu sjunger man:

Aucassin var från Beaucaire,
från ett skönt och ljufligt slott.
Nicolett, den väna tärnan,
vill hans far ej honom gifva,
men ej någon honom skiljer
från hans sköna, fagra mö.
Modern ofta honom bannar:
— Hör du, tok! Hvad vill du göra?
Nicolett är klok och munter,
men hon röfvats från Kartago
och blef köpt af hednisk man.
Önskar du att hustru taga,
välj då en af ädel börd.
— Moder, så kan jag ej handla,
Nicolett är god och ädel,
hennes fagra kropp och anlet,
hennes skönhet fröjdar själen.
Jag har rätt att henne älska,
hon är så fager.

4.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

När grefven af Beaucaire såg, att han icke kunde draga sin son från kärleken till Nicolett, så beger han sig till vice-grefven öfver staden (vice-grefven var hans vasall) och sade till honom:

— Herr vice-grefve! Skaffa bort er adoptivdotter Nicolett. Förbannad den jord, hvarifrån hon fördes hit i landet. Ty för hennes skull förlorar jag Aucassin; han vill icke blifva riddare eller göra något af hvad han bör göra. Och kom ihåg, att om jag får fatt i henne, så skall jag bränna henne på bål, och ni själf bör frukta för hvad som kan hända er.

— Herre, — säger vice-grefven, — det smärtar mig, att er son går och kommer till henne och talar med henne. Jag

har köpt Nicolett för mina penningar och låtit döpa henne och adopterat henne, och jag tänkte gifva henne åt en sven, som skulle skaffa henne sitt bröd på hederligt sätt. Aucassin, er son, skulle ingenting haft att göra med det. Men efter det är er vilja och önskan, skall jag skicka henne till ett sådant land och ställe, att han aldrig skall få se henne med sina ögon.

— Ja, akta er, — säger grefve Garin, — ni kunde annars få lida mycket.

Och de skiljas åt. Vice-grefven var en mycket rik man och hade ett präktigt hus, som vette åt en trädgård. Där lät han stänga in Nicolett i ett rum i en våning högt upp med en gumma, som skulle hålla henne sällskap, och så lät han sätta dit bröd och kött, vin och allt hvad de behöfde. Sedan lät han försegla dörren, så att man icke skulle kunna gå ut eller in dit; och lemnade ingen öppning på rummet, utom ett mycket litet fönster, som vette åt trädgården och genom hvilket de fingo litet frisk luft.

5.

Nu sjunger man:

Nicolett där sitter fången,
instängd i den hvälfda kammarn,
konstförståndigt bygda rummet,
som med målning skönt är prydt.
Mot det marmorklädda fönstret
stöder sig den stackars tärnan.
Blonda voro hennes lockar,
fagra hennes ögonbryn,
ansigtet ovalt och ljuslätt,
aldrig skönare du skådar.
Öfver trädgården hon blickar,
ser på nyss utslagna rosen,
hör på fåglarna, som sjunga,
klagar då sin ensamhet:
— Ve mig arma, ve mig fångna.
Hvarför sitter jag väl fängslad?

Aucassin, min unge herre,
jag ju är din egen tärna,
och du hatar mig ju icke!
Uti hvälfda kammarn sitter
jag för din skull uti fängsel,
släpar fram ett uselt lif.
Men vid Gud, Marias son,
länge skall jag här ej sitta,
om ej tvungen.

6.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Nicolett var i fängelse i kammaren, såsom I hafven hört och förnummit. Öfver hela landet gick ryktet ut, att Nicolett försvunnit. Några säga, att hon flytt ur landet, andra, att grefve Garin af Beaucaire låtit döda henne. Hvem som än kunde glädja sig däråt, Aucassin var icke glad däröfver, han, utan han skyndade till vice-grefven öfver staden och sade till honom:

— Herr vice-grefve, hvad har ni gjort med Nicolett, min ljufva väninna, som jag älskar öfver allting annat i världen? Har ni tagit henne ifrån mig och stulit bort henne? Kom väl ihåg, att om jag dör, så skall hämnd utkräfvas på er, och det med rätta. Ty ni har då dödat mig med era egna händer, enär ni beröfvar mig det, som jag mest älskade i världen.

— Käre herre, — säger vice-grefven, — upphör med sådant tal! Nicolett är en tillfångatagen jungfru, som jag förde med mig från främmande land, och som jag köpte för mina egodelar af saracenerna, och jag har döpt och adopterat henne och uppfödt henne, och jag tänkte gifva henne i dessa dagar till en sven, som skulle förtjäna bröd åt henne på hederligt sätt. Därmed hade ni ingenting att göra. Utan tag ni er en kungadotter eller grefvedotter till hustru. Och för öfrigt, hvad menar ni att ni hade vunnit, om ni tagit henne till er? Föga skulle ni vunnit, ty i all evighet skulle er själ därför varit i helvetet. I paradiset skulle ni då aldrig kommit in.

— Och hvad har jag i paradiset att göra? Jag vill ej komma dit, om icke tillsammans med Nicolett, min ljufva tärna, som jag älskar så högt. I paradiset, dit komma blott sådana människor, som jag strax skall säga er. Dit gå de gamla presterna och gamla lama och krymplingar, som ständigt ligga framför altarena i kryptorna, och de, som hafva utslitna mantlar och fläckiga kläder, de, som äro nakna och barfota och barbenta, och som hålla på att dö af hunger och lidande och köld och umbäranden. De komma till paradiset. Med dem har jag ingenting att göra, till helvetet vill jag gå; dit komma de sköna klerkerna och de sköna riddarne, som dött vid torneringarna och i de präktiga striderna, och de goda väpnarne och de dugtiga männerna. Med dem vill jag komma. Och dit komma också de vackra höfviska damerna, hvilka varit sina män otrogna, och dit kommer allt guld och silfver och pälsverk och gråverk, dit komma jonglörer och harpspelare och världens konungar. Med dem vill jag gå, bara jag får Nicolett, min ljufva väninna, med mig.

— Det tjänar till ingenting, hur ni än talar, — säger vicegrefven, — ty ni skall aldrig mer få se henne. Och om ni skulle tala med henne, och er far finge veta det, skulle han bränna mig och henne på bål, och ni själf kunde hafva all anledning till fruktan.

— Det gör mig sorg, — säger Aucassin.

Och han aflägsnar sig sorgsen från vice-grefven.

7.

Nu sjunger man:

Aucassin tillbakavänder,
sörjande uti sitt sinne,
sörjande sin fagra tärna.
Ingen honom tröst kan gifva,
ingen gifver honom råd.
Till palatset går han åter,
stiger upp för marmortrappan
och går in uti sin kammar,
börjar där att häftigt gråta

och att bitterligen klaga,
tänkande på sin väninna:
— Nicolett, hur skön du var,
när du kom och när du gick!
Ljuft ditt skämt och ljuft ditt tal,
ljuf din glädje, ljufva voro
dina kyssar och din famn.
Nu för dig jag lider så,
plågas så, att väl jag känner,
länge jag ej mer skall lefva.
Du ljufva tärna!

8.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Under det att Aucassin satt i sin kammare och begrät sin älskade Nicolett, glömde sig icke grefve Bougar af Valence, som hade sitt krig att fullfölja, utan sammankallade sitt fotfolk och rytteri och närmar sig slottet för att anfalla. Och ropet och bullret höjer sig mot skyn, och riddare och väpnare rusta sig och skynda till portarna och murarna för att försvara borgen, och borgarne stiga upp bakom murarnas bröstvärn och skjuta med pilar och spetsiga pålar.

Under det striden var het och häftig, så kommer grefve Garin af Beaucaire till det rum, där Aucassin satt och sörjde och klagade öfver Nicolett, sin ljufva tärna, som han älskade så högt.

— Ack, min son, — säger han, — hvad du är eländig och olycklig, som måste se, att man anfaller din borg, den starkaste och bästa, som finnes. Vet, att om du förlorar den, så är du utan arf! Tag därför dina vapen, min son, och stig till häst och försvara ditt land och hjälp ditt folk och gå i striden. Om också du icke strider mot någon man eller någon mot dig, så skola de i alla fall bättre försvara sig och sina egodelar och ditt och mitt land. Du är så stor och så stark, att du väl kan göra det, och du bör göra det.

— Fader, — säger Aucassin, — hvad talar du nu om? Må Gud aldrig gifva mig något, som jag begär af honom, om jag blir riddare eller stiger till häst eller går i striden, där jag

skulle drabba tillsammans med någon eller någon med mig, om du icke gifver mig Nicolett, min ljufva tärna, som jag så mycket älskar.

— Min son, — säger fadern, — det är omöjligt. Förr skulle jag vilja förlora mitt land och allt hvad jag egde, än att du finge henne till hustru eller vif.

Han vänder sig om för att gå. Men när Aucassin ser honom gå, kallar han honom tillbaka.

— Fader, — säger Aucassin, — kom hit. Jag vill föreslå dig en öfverenskommelse.

— Och hvilken då, käre son?

— Jag skall taga vapen och gå i striden på det vilkor, att om Gud för mig åter frisk och oskadd, skall du låta mig se Nicolett, min ljufva tärna, så länge, att jag får tala två eller tre ord med henne och får kyssa henne en gång.

— Det går jag in på, — säger fadern.

Han lofvar honom det, och Aucassin blef glad.

9.

Nu sjunger man:

Aucassin på kyssen tänkte,
honom vid hans hemkomst lofvad.
Mer han ej sig glädja skulle,
bjöds han hundra marker guld.
Han på sina vapen ropar,
och man skyndar att dem bringa.
Fodrad brynja så han kläder,
spänner hjälmen kring sitt hufvud,
gjordar guldknoppsprydda svärdet,
stiger upp på eldig fåle,
tager skölden och sitt spjut;
ser på båda sina fötter,
om de väl i bygeln sitta,
lyfter stolt sig uti sadeln,
tänker på sin ljufva tärna,
sporrar hästen, och så framåt
ilar han nu gladt och gärna
genom hvälfda borgaporten
ut i striden.

10.

Nu säger och berättar man:

Aucassin satt beväpnad på sin häst, såsom I hafven hört och förnummit. Gud, hvad skölden sitter bra om halsen på honom, och hjälmen på hufvudet och svärdsgehänget på vänstra sidan! Och ungersvennen var stor och stark och skön och fager och kraftig, och hästen, på hvilken han satt, snabb och eldig, och han förde honom riktigt genom porten. Nu må ni icke tro, att han tänkte på att taga oxar eller kor eller getter, eller att han skulle hugga in på någon riddare eller att någon annan skulle angripa honom. Visst inte! Han tänkte inte alls på det, utan han tänkte så mycket på Nicolett, sin ljufva tärna, att han glömde sina tyglar och allt hvad han borde göra. Och hästen, som känt hans sporrar, drifver honom in midt i stridsgemänget och kastar honom midt bland hans fiender. Och de ansätta honom från alla sidor och gripa honom, och de taga ifrån honom skölden och lansen och föra honom skyndsamt fången bort och gå redan och tala om, med hvilket dödssätt de skulle aflifva honom.

Men när Aucassin hörde det, utropade han:

— Ack, du himlens Gud! Är det icke mina dödsfiender, som nu föra bort mig och som snart skola hugga hufvudet af mig? Och när de så tagit hufvudet af mig, skall jag aldrig mer kunna tala med Nicolett, min ljufva tärna, som jag älskar så mycket. Ännu har jag dock här mitt goda svärd och sitter på en god uthvilad häst. Om jag nu icke försvarar mig för hennes skull, så må Gud aldrig låta henne älska mig!

Ungersvennen var stor och stark, och hästen, som han satt på, var liflig. Och han drar svärdet och börjar utdela hugg till höger och vänster, klyfver hjälmar och näspansar och hugger af händer och armar, och gör ett sådant blodbad omkring sig som vildsvinet i skogen, när hundarna anfalla det, så att han nedgör tio ryttare och sårar sjutton och kastar sig hastigt ut ur stridsgemänget och rider i galopp tillbaka med svärdet i hand.

Grefve Bougar af Valence hörde sägas, att man skulle hänga Aucassin, hans fiende, och kom åt det hållet, och Aucassin såg honom nog. Han höll svärdet i handen och slog till honom på hjälmen, så att han klämde in den mot hufvudet. Grefven blef så bedöfvad, att han föll till marken, och Aucassin sträcker ut handen och tar honom och för honom fången vid näspansaret till sin fader.

— Far, — säger Aucassin, — se här din fiende, som så länge stridt mot dig och gjort dig skada. Tjugu månader har detta krig redan varat och har icke kunnat bringas till slut af någon man.

— Käre son, — säger fadern, — med sådana bragder bör du sysselsätta din ungdom och icke tänka på dårskaper.

— Far, — säger Aucassin, — predika nu inte för mig, utan håll ditt löfte.

— Ba, hvilket löfte, käre son?

— Ack far, har du redan glömt det? Vid mitt hufvud, hvem som än glömmer det, jag skall icke glömma det, tvärtom ligger det mig nära om hjärtat. Lofvade du mig icke, när jag tog till vapen och gick i striden, att om Gud förde mig frisk och helbregda tillbaka, skulle du låta mig få se Nicolett så länge, att jag fick tala två eller tre ord med henne, och kyssa henne en gång. Det lofvade du mig, och det vill jag du skall hålla.

— Skulle jag? — säger fadern. — Må aldrig Gud hjälpa mig, om jag håller det löftet. Och vore hon här, skulle jag bränna henne på bål, och du själf kunde hafva all anledning till fruktan.

— Är det ditt sista ord? — säger Aucassin.

— Ja, så sant mig Gud hjälpe, — säger fadern.

— Det gör mig för visso stor sorg, när en man af din ålder ljuger.

— Grefve af Valence, — säger Aucassin, — jag har tillfångatagit er.

— Det är sant, herre, — säger grefven.

— Räck hit er hand, — säger Aucassin.

— Gärna, herre.

Och han lägger sin hand i hans.

— Lofvar ni mig, — säger Aucassin, — att ni aldrig någonsin, så länge ni lefver, så ofta ni kan göra min far skam eller skada till kropp eller gods, ni underlåter att göra det?

— Herre, för Guds skull, — säger grefven, — håna mig inte, utan låt mig lösköpa mig. Ehvad ni vill begära af mig, guld eller silfver, springare eller gångare, pälsverk eller gråverk, hundar eller fåglar, allt hvad ni vill ha, ger jag er.

— Huru? — säger Aucassin. — Har jag icke tillfångatagit er?

— Jo, herre, — säger grefve Bougar.

— Må aldrig Gud hjälpa mig, — säger Aucassin, — om jag icke, för så vidt ni ej lofvar mig hvad jag sagt, hugger hufvudet af er.

— För Guds skull, — säger grefven, — jag lofvar er allt hvad ni vill.

Och han lofvar honom det, och Aucassin låter honom stiga upp på en häst, och han sätter sig själf upp på en annan och beledsagar honom, tills han kommit i säkerhet.

II.

Nu sjunger man:

När nu grefve Garin skönjer,
att han ej förmår att skilja
Aucassin från den han älskar,
från den väna Nicolett,
han i fängsel honom sätter
uti underjordiskt tornrum,
utaf mörkgrå marmor bygdt.
Men, när svennen dit har kommit
greps af sorg han mer än nånsin,
börjar så att bittert klaga,
såsom här ni nu kan höra:
— Nicolett, min liljeblomma,
ljufva vän med fagert anlet,
ljufvare än drufvans frukter.
än i masurskålen iskänkt
soppa utaf vin beredd.

Här om dagen jag en pilgrim
såg, som kom från fjärran länder.
Lidande af feberyra
låg han aftärd på sin bädd.
Du förbi hans läger trädde,
lyfte upp en flik af släpet
och din pälsbeklädda mantel
och din fina hvita skjorta,
så han såg ditt lilla ben.
Strax blef så pilgrimen botad,
blef mer frisk än förr han varit,
reste sig ifrån sitt läger.
Till sitt land han vände åter
botad, helad, sund och frisk.
Ljufva vän, min liljeblomma,
Nicolett, hur du är fager!
När du går och när du kommer,
ljuft ditt tal och ljuf din glädje,
ljufva känslor, ljufva kyssar,
ljuft ditt skämt och ljuf din lek.
Ingen, ingen kan dig hata,
dock för din skull här jag sitter
uti tornets djupa fängsel,
där jag för ett uselt lif.
Här för dig mitt lif skall slutas,
min egen tärna

12.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Aucassin sattes uti fängelse, såsom I hafven hört och förnummit, och Nicolett satt å sin sida i sin kammare. Det var vid sommartiden i maj månad, då dagarna äro varma, långa och klara, och nätterna stilla och lugna. Nicolett låg en natt på sin bädd och såg månen skina klart genom fönstret och hörde näktergalen sjunga i trädgården, och Aucassin, hennes vän, som hon så mycket älskade, kom för hennes tankar; hon började tänka på grefve Garin af Beaucaire, som så bittert hatade henne, och hon menade, att

längre kunde hon icke stanna där; ty om någon berättade, att hon var där, och om grefve Garin fick veta det, skulle han pina henne med en svår död. Hon märkte, att den gamla, som bodde hos henne, sof. Och hon steg upp och tog på sig en mycket god silkesklädning, som hon hade, och tog sina lakan och handdukar och knöt den ena till den andra och gjorde därmed ett så långt rep, som hon kunde, och knöt det kring pelaren i fönstret och sänkte sig ned i trädgården, och med ena handen höll hon upp sin klädning framtill och med den andra baktill samt drog så upp klädningen för daggens skull, som hon såg ligga tätt på gräset, och vandrade så fram genom trädgården.

Hon hade blondt, fint lockigt hår, ljusskiftande, leende ögon, aflångt ansigte, hög, riktigt ställd näsa, läppar rödare än körsbär eller ros vid sommartid samt hvita och små tänder; hennes barm lyfte sig under klädningen som två välska nötter, och hon var så smal om lifvet, att du skulle kunnat sluta om henne med dina två händer, och tusenskönorna, som hon bröt af med sina tår, där hon gick fram, och som föllo öfver hennes vrist, voro alldeles svarta gentemot hennes fötter och ben, så hvit var den unga tärnan.

Hon kom till bakporten och öppnade den och gick ut på Beaucaires gator, men höll sig där det var mörkt, ty månen lyste mycket klar, och hon gick så länge, att hon kom till det torn, där hennes vän satt. Tornet var stöttadt på flere ställen, och hon gömde sig bakom en af stödjepelarna och svepte in sig i sin mantel och stack in hufvudet i en spricka i tornet, som var gammalt och förfallet, och hörde Aucassin, som grät därinne och klagade bitterligen och begrät sin ljufva väninna, den han så mycket älskade. Och när hon hade hört nog på honom, började hon att tala.

13.

Nu sjunger man:

Nicolett, den fagra tärnan,
lutar sig mot stödjepelarn
och hör Aucassin, som klagar
och sin mö så bittert sörjer,

säger honom så sin tanke:
— Aucassin, min ädle herre,
ungersven, som högt jag ärar,
hvartill tjänar väl din klagan,
dina suckar, dina tårar,
då du aldrig mig skall få?
Ty din fader mig ju hatar
liksom alla dina fränder.
Jag för din skull öfver hafvet
skyndar nu till annat land.
Hon af sina lockar tager,
kastar några in i tornet.
Aucassin, den unge mannen,
tog emot dem som en skatt.
Han dem smeker, han dem kysser,
gömmer dem invid sitt hjärta,
börjar sedan åter gråta
allt för sin älskling

14.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

När som Aucassin hörde Nicolett säga, att hon ville begifva sig till ett annat land, blef han mycket bedröfvad.

— Ack, min älskade, — säger han, — du får aldrig gå bort härifrån, ty då dödar du mig, och den förste, som finge se dig och som skulle kunna taga dig, skulle taga dig till sig. Och har du blifvit en annans, så tro icke, att jag skulle vänta, till dess jag funne en knif, för att med den genomborra mitt hjärta och dö? Nej, så länge skulle jag icke vänta, utan jag skulle från långt håll störta mig mot en mur eller en mörk sten och skulle stöta mitt hufvud däremot, så att ögonen skulle flyga ut och min hjärna helt och hållet rinna bort. Och dock skulle jag mer tycka om att dö en sådan död, än att jag skulle veta, att en annan tagit dig till sig.

— Ack, — säger hon, — jag tror icke, att du älskar mig så mycket som du säger, utan jag älskar dig mer än du mig.

— Ack, — säger Aucassin, — det är omöjligt, att du skulle kunna älska mig lika mycket som jag dig. En kvinna kan icke älska mannen, som mannen älskar en kvinna. Ty kvinnans kärlek sitter i hennes öga, ytterst i hennes bröstvårta och ytterst i hennes tå, men mannens kärlek sitter midt i hjärtat, och därifrån kan den ej gå ut.

Då Aucassin och Nicolett så talade med hvarandra, så nalkades stadsvakterna och gingo uppför en gata och buro dragna svärd under kapporna. Ty grefve Garin hade befalt dem, att om de kunde gripa Nicolett, så skulle de döda henne. Men vakten, som höll utkik på tornet, såg dem komma och hörde, att de gingo och talade om Nicolett under hotelser att döda henne.

— Gud, — säger han, — hvad det vore för en skada på en så vacker tärna, om de skulle döda henne. Och det skulle vara en riktigt god gärning, om jag kunde underrätta henne, så att de icke märkte något, och hon kunde gömma sig för dem. Ty, om de döda henne, så dör min unge herre, Aucassin, hvilket vore stor synd.

15.

Nu sjunger man:

Vakten var en ädel man,
klok och höfvisk och förståndig,
började en sång att sjunga,
som i kvällen klingar skönt:
— Tärna, du med ädla hjärtat,
vän och fager är din skapnad,
blondt ditt hår och tänder hvita,
ögon blå och mun som ler.
Nog jag ser uppå ditt anlet,
att du med din vän har talat,
som för din skull tynar bort.
Hör, hvad nu jag här dig säger,
akta dig för trolös skara,
som att söka dig nu kommer,
med i kappan dolda svärd.

Jag har hört, hur dig de hota,
dig de skada skulle göra,
om här du blefve.

16.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

— Ack, — säger Nicolett, — må din faders och din moders själ njuta en välsignad hvila, till lön för att du så skönt och höfviskt varnat mig. Om Gud vill, skall jag nog akta mig för krigarskaran. Gud bevare mig från dem!

Hon sveper in sig i sin mantel och ställer sig i skuggan af stödjepelarn, till dess att de gått förbi. Och så tager hon afsked af Aucassin och vandrar bort mot borgens mur. Muren hade blifvit skadad, men var lagad med flätverk och grus, och hon steg upp på den och bar sig så förståndigt åt, att hon kom ned mellan muren och löpgrafven. Men då hon såg ned i löpgrafven, såg hon, att den var mycket djup och mycket brant, och hon blef mycket rädd.

— Ack Gud, — säger hon, — milde Skapare! Om jag släpper mig ned här, bryter jag halsen af mig; stannar jag åter här, så griper man mig i morgon och bränner mig på bål. Dock vill jag hällre dö här, än att allt folket skulle stå och titta på mig i morgon.

Och hon gjorde korstecknet öfver sitt hufvud och släppte sig ned i löpgrafven, och när hon kom till bottnen, så voro hennes fagra händer och fötter, som aldrig förr blifvit skadade, sargade och flådda. Blodet strömmade ut ur väl tolf sår, och dock kände hon hvarken ondt eller smärta på grund af den stora fruktan, som hon haft.

Men hade hon haft svårt att komma ned, hade hon ännu svårare att komma upp. Men hon tänkte, att där kunde hon ej stanna, och hon hittade en spetsig påle, som borgfolket kastat dit ned under borgens försvar, och med den hjälpte hon sig steg för steg upp ur grafven och bemödade sig så, att hon slutligen kom upp.

Nu låg skogen tätt intill, två pilkast endast därifrån, och den var trettio mil i längd och bredd, och där fans vilda djur och där krälade ormar. Hon var rädd, att om hon

gick in i den, skulle djuren döda henne, men å andra sidan tänkte hon, att om hon stannade, skulle man föra henne tillbaka till staden och bränna henne.

17.

Nu sjunger man:

Nicolett, den anletsfagra,
hade kommit ut ur borgen;
så hon började att klaga,
och att Jesus be om hjälp:
— Fader, himlens höge konung,
ej jag vet, hvart jag bör vandra.
Går jag ut i djupa skogen,
blir jag utaf varg och lejon,
utaf vildsvin, som där vimla,
sliten uti stycken strax.
Väntar jag till dagens gryning,
så att folket här mig funne,
skulle genast bålets låga
tändas för att bränna mig.
Men vid himlens höge herre,
hällre ville jag, att vargar,
lejon, vildsvin mig förtärde,
än att jag igen till staden
tvungen blef att vända om.
Dit går jag aldrig.

18.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Nicolett klagade bitterligen, som I hafven hört. Men hon anförtrodde sig i Guds hand och gick sedan så länge, att hon kom in i skogen. Hon vågade sig icke långt in för de vilda djurens och för ormarnas skull, utan hon gömde sig i ett tätt busksnår, och sömnen grep henne, så att hon slumrade in och sof till tidigt på morgonen, till den timme, då herdarne gingo ut ur staden och förde sina djur att beta

mellan skogen och löpgrafven. Själfva gingo de bort till en mycket vacker kulle, som låg vid skogsbrynet. Där bredde de ut en kappa och lade fram sina bröd därpå. Men under det de åto, vaknade Nicolett vid fåglarnas kvitter och herdarnes sång och skyndade fram till herdarne.

— Käre vänner, — säger hon, — Gud skydde eder.

— Gud välsigne dig, — säger en, som var mera talför än de andra.

— Käre vänner, — säger hon, — känner ni Aucassin, grefve Garins af Beaucaire son?

— Ja, väl känna vi honom.

— Så sägen honom då för Guds skull, käre vänner, att här i skogen är ett villebråd, som han bör komma och jaga, och om han kan fånga det, skulle han icke vilja afstå en enda lem af det villebrådet för hundrade marker guld, nej, icke för fem hundra, ja, icke ens för alla egodelar i världen.

Och de sågo på henne och funno, att hon var så vacker, att de blefvo alldeles häpna.

— Skall jag säga honom det? — svarar den, som var mera talför än de andra. Ve den, som någonsin talar därom eller säger honom det. Det är bara inbillning hvad ni säger. Ty här i skogen finnes intet djur, vare sig hjort eller lejon eller vildsvin, som vore sådant, att en enda lem af det vore värdt mer än två skilling eller högst tre, och ni talar om en så stor summa! Olycklig den, som tror er eller som sade detta åt honom. Ni är en fé, vi kunna gärna undvara ert sällskap, gå ni därför er väg.

— Ack, käre vänner, — säger hon, — gör så som jag bad er. Villebrådet har en sådan läkekraft, att Aucassin skall blifva botad från sitt lidande. Här har jag fem sous i min börs, tag dem och säg honom hvad jag sagt. Inom tre dagar måste han jaga villebrådet, och finner han det icke inom den tiden, så skall han aldrig blifva botad från sitt lidande.

— Nåväl! — säger han, — vi ta' pengarna, och om han kommer hit, ska' vi säga honom hvad ni sagt, men vi vilja ej gå och söka upp honom.

— Gud vare med er, — säger hon.

Och hon tar afsked af herdarne och går bort.

19.

Nu sjunger man:

Nicolett, den anletsfagra,
skildes ifrån herdeskaran,
gick ånyo sina färde
in bland mörk och löfrik skog;
gick längs gamla nötta stigen,
tills hon kommer till ett ställe,
där sju vägar löpa samman
och gå ut åt skilda håll.
Nu i hennes sinne rinner
hastig tanke, att hon ville
pröfva vännen, om han henne
älskar så, som han har sagt.
Hon tog hvita liljeblommor,
järneksgrenar och från träden
tog hon stora blad och gjorde
så en löfsal, skön och sval.
Aldrig såg du mera fager.
Och hon svor vid himlens herre,
att om Aucassin den vägen
skulle vandra, och han icke
utaf kärleken till henne
tvangs att hvila där en smula,
hennes vän han mer ej vore,
och hon ej hans.

20.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Nicolett hade gjort löfsalen, såsom I hafven hört och förnummit, mycket vacker och fin, och hade väl klädt den både utvändigt och invändigt med blommor och blad, och hon gömde sig bakom löfsalen i ett tjockt busksnår för att se hvad Aucassin skulle göra. Och ryktet gick öfver hela landet och trakten, att Nicolett var försvunnen. Somliga säga, att hon flytt ut ur landet, andra, att grefve Garin låtit

döda henne. Hvem som än fröjdade sig däröfver, Aucassin blef icke glad, han. Och grefve Garin, hans far, lät släppa ut honom ur fängelset och inbjöd riddarne i sitt land och de unga damerna och lät tillrusta en mycket präktig fest, ty han tänkte därmed trösta sin son Aucassin. Under det festen var som lifligast, stod Aucassin på en svale nedslagen och sorgsen. Hvem som nu än fröjdade sig, Aucassin hade ingen lust till det; ty han såg där ingenting af det, som han älskade. En riddare såg honom där och gick fram till honom och tilltalade honom.

— Aucassin, — säger han, — jag har lidit af samma onda, som ni nu lider af. Jag skall gifva er ett godt råd, om ni vill tro mig.

— Stor tack, — säger Aucassin. — Ett godt råd skulle jag skatta högt.

— Stig till häst, — säger han, — och rid och friska upp er där längs utmed skogen, så får ni se blommorna och grönskan och höra fåglarna sjunga. Kanske får ni då höra något ord, som kan göra er godt.

— Stor tack, — säger Aucassin. — Det vill jag göra.

Och han smyger sig ut ur salen och går ned för trapporna och kommer till stallet, där hans häst stod. Han låter lägga sadel på den och betsla den, sätter foten i stigbygeln och rider ut ur borgen och färdas, till dess att han kom till skogen, och red fram till källan och fann herdarne just vid tretiden på eftermiddagen, och de hade bredt ut en kappa på marken och åto sitt bröd och fröjdade sig hjärtligen.

21.

Nu sjunger man:

Herdarne tillsammans kommit,
Esmerés och Martinés,
Fruelins och Johannés,
Robecons och Aubriés.
Sade en: Ej sant, kamrater,
Gud må skydda Aucassin,
tappre, sköne ungersvennen,
och den fagra lilla tärnan,

hon, som kom med blonda lockar,
fagert anlet, älsklig blick,
och som gaf oss alla mynten.
Vi för dem nu kunna köpa
fina kakor, svärd med skida,
flöjt och vacker herdepipa,
liten klubba och ett horn.
Gud henne skydde.

22.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

När Aucassin hörde herdarne sjunga, så kom han att tänka på Nicolett, sin väna tärna, som han så mycket älskade, och det föll honom in, att hon hade varit där. Och han satte sporrarna i hästen och kom till herdarne.

— Käre vänner, — säger han, — Gud hjälpe eder!

— Gud välsigne er, — säger den, som mera talför var än de andra.

— Käre vänner, — säger han, — sjung om den sången, som ni nyss sjöng.

— Den sjunga vi ej om, — säger den, som mera talför var än de andra. — Olycklig den, som sjunger den för er, herre!

— Käre vänner, — säger Aucassin, — känner ni mig kanske?

— Ja, vi veta väl, att ni är Aucassin, vår unge herre, men vi äro icke edra män, utan grefvens.

— Käre vänner, gör det jag ber er.

— För tusan, — svarar han, — hvarför skulle jag sjunga för er, om jag icke har lust? Då det ju ej fins så mäktig man i hela landet, utom grefve Garin själf, att han, om han funne mina oxar, mina kor eller mina får i sin äng eller sin hveteåker, skulle vara nog djärf att jaga bort dem utan att jag ref ut ögonen på honom, hvarför skulle jag då sjunga för er, om jag icke har lust?

— Så visst som Gud må hjälpa er, så sjung dock! Se här, tag tio sous, som jag har i min börs.

— Herre, pengarna ta' vi emot, men sjunga för er gör jag icke, ty jag har svurit därpå. Men jag skall berätta er det i stället, om ni vill.

— Vid Gud, — säger Aucassin, — jag tycker alltid mer om berättelser än om ingenting.

— Herre, vi voro här nyligen vid mellan första och tredje morgonväkten och åto vårt bröd vid denna källa, såsom vi göra nu. Och en jungfru kom hit, det vackraste väsen i världen, så att vi trodde, att det var en fé, och så att hela skogen strålade i glans kring henne, och hon gaf oss så mycket penningar, att vi lofvade, att om ni komme hit, skulle vi säga till er, att ni skulle gå och jaga här i skogen, ty det finnes här ett villebråd så dyrbart, att om ni kunde fånga det, skulle ni ej vilja byta bort en enda lem af det mot fem hundrade marker guld, ja mot alla egodelar i världen. Ty villebrådet har sådan läkekraft, att om ni kan fånga det, så blir ni botad för ert lidande; men inom tre dagar måste ni hafva fångat det, ty om ni icke då tagit det, skall ni aldrig mer se det. Jaga det nu, om ni vill, eller lemna det, om ni vill; jag har nu gjort, hvad jag lofvat henne.

— Käre vänner, — säger Aucassin, — ni har sagt nog, och Gud gifve, att jag må finna henne.

23.

Nu sjunger man:

Om sin fagra, väna tärna
hörde Aucassin förtäljas;
orden honom gå till hjärtat,
och han skyndar hastigt bort.
In i djupa, mörka skogen
föres han af eldig fåle,
drifven fram uti galopp.
— Nicolett, — han börjar klaga,
Nicolett, min fagra tärna,
jag i skogen är för din skull.
Ej jag jagar hjort, ej lejon:
följer endast dina spår.

Dina ögon, dina läppar,
dina ord, ditt glada löje
ha' mitt hjärta dödligt sårat.
Om det täckes Gud allsmäktig,
ser jag än en gång dig åter,
du kära tärna.

24.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Aucassin red genom skogen hit och dit, och springarn bar honom framåt i fullt galopp. Tro aldrig, att törnen och taggar hade någon försyn för honom. Ack nej, visst inte! Tvärtom sleto de sönder hans kläder, så att man knappast skulle kunnat sätta en lapp på det minst skadade stället, och blodet strömmade ut från hans armar, sidor och ben på trettio ställen eller fyrtio, så att man kunde följa den unge mannens spår genom blodet, som dröp på gräset. Men han tänkte så mycket på Nicolett, sin väna tärna, att han icke kände hvarken ondt eller smärta, och irrade hela dagen omkring i skogen, utan att han hörde något af henne. Och när han såg, att det började skymma, började han att gråta, därför att han ej fann henne.

Han red längs en gammal gräsig stig. Han såg framför sig framåt vägen och såg en ung man, sådan som jag nu skall beskrifva för er. Stor var han och märkvärdigt ful och afskyvärd, och var mer än en handsbredd bred mellan ögonen, och hade stora kindben och en mycket stor, platt näsa, stora breda näsborrar, tjocka läppar, rödare än en skifva kött, gula och fula tänder, och han bar byxor och skor af oxläder, omlindade med lindbast ända upp öfver knäet, och var insvept i en kappa och stödde sig på en klubba. Aucassin stötte oförmodadt på honom och blef rädd, när han såg honom.

— Gud hjälpe dig, vän!

— Gud välsigne er, — svarar han.

— Hvad gör du här, säg?

— Hvad kommer det er vid? — svarar han.

— Just ingenting, — säger Aucassin, — jag säger det endast i god mening.

— Men, hvarför gråter ni, — säger han, — och sörjer så? Vore jag så rik, som ni är, skulle icke hela världen få mig att gråta.

— Ba, känner ni mig? — säger Aucassin.

— Ja, jag vet väl, att ni är Aucassin, son till grefven af Beaucaire, och om ni säger mig, hvarför ni gråter, skall jag säga er, hvad jag gör här.

— Det skall jag gärna säga er, — svarar Aucassin. — Jag kom i morgse hit i skogen för att jaga och hade en hvit vindthund med mig, den vackraste man kunde se; den har jag förlorat, därför gråter jag.

Härpå säger han:

— Gråter ni för en lumpen hund! Skam den, som någonsin mer aktar er; det fins ju ingen så rik man här i landet, att om er far bad honom om tio eller femton eller tjugu hundar, han icke allt för gärna skulle skicka honom dem och vara mer än glad däröfver. Jag däremot, jag har anledning att gråta och klaga.

— Och öfver hvad då, vän?

— Det skall jag säga eder, herre. Jag var i tjänst hos en rik bonde och körde hans plog, förspänd med fyra oxar. Nu för tre dagar sedan hände mig en stor olycka; jag förlorade den bästa af mina oxar, Roger, den bäste af hela ploganspannet, och nu går jag och söker den. Jag har hvarken ätit eller druckit sedan tre dagar, och jag vågar inte gå in i staden, ty man skulle sätta mig i fängelse, då jag inte har något att betala den med. Jag eger icke något mera af allt världens goda, än hvad jag bär på mig. Jag hade en stackars olycklig moder, som icke egde mer än en usel madrass; nu har man ryckt den ifrån henne, och hon ligger på bara halmen, och det gör mig mycket mera ondt om henne än om mig. Ty egodelar komma och gå. Om jag nu förlorar, kan jag vinna en annan gång och skall betala igen oxen, när jag kan, och aldrig skall jag för den skull gråta. Och ni gråter för en lumpen hund! Skam den, som någonsin aktar er.

— Du skänker verkligen god tröst, käre vän, Gud löne dig därför! Hvad var din oxe värd?

— Man fordrar tjugu sous för den af mig, och jag kan inte komma öfver en enda vitten.

— Hör, — säger Aucassin, — jag har tjugu sous här i min börs, tag dem och betala din oxe.

— Stor tack, herre, — säger han, — Gud låte er finna hvad ni söker.

Och han skiljes ifrån honom. Och Aucassin rider vidare.

Natten var lugn och stilla, och han red så länge, att han kom nära det stället, där de sju vägarna gingo ut åt skilda håll, och såg framför sig löfsalen, som ni vet att Nicolett hade gjort, och var den klädd in- och utvändigt och ofvanpå och framtill med blommor, och så vacker, att vackrare kunde den icke vara. När Aucassin fick se den, stannade han plötsligt och såg, hur månens strålar glänste in i den.

— Ack Gud! — säger Aucassin, — här har Nicolett varit, min väna tärna, och detta har hon gjort med sina vackra händer. För hennes ljufva kärleks skull vill jag stiga af och hvila här öfver natten.

Och han drog ut foten ur stigbygeln för att stiga af. Men hästen var stor och hög. Och han tänkte så mycket på Nicolett, sin väna tärna, att han föll så hårdt mot en sten, att han vrickade axeln ur led. Han kände, att han gjort sig mycket illa, men ansträngde sig så godt han kunde, där han låg, och band fast sin häst med den andra handen vid en törnbuske, och han kröp in i löfsalen och vände sig på sidan så, att han kom att ligga på ryggen, och han såg upp genom ett hål i löfsalen och såg stjärnorna på himlen, och såg en, som lyste klarare än alla de andra, och så sade han:

25.

Nu sjunger man:

Stjärna lilla, du som månen
syns så vänligt till sig vinka,
säkert är med dig min tärna,
Nicolett med blonda lockar.
Gud helt visst vill henne ega
för att göra aftonljuset
mera skönt och mera klart.

Nicolett, jag ej nu ser dig!
O, att himlens herre ville,
att jag där fick med dig vara,
blefve jag ock sedan tvungen
falla ända hit tillbaks.
O, hur jag dig kyssa skulle!
Om ock kungason jag vore,
skulle härligt du mig anstå,
du ljufva tärna.

26.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

När Nicolett hörde Aucassin, så gick hon fram till honom, ty hon var icke långt borta. Hon gick in i löfsalen, slog armarna om hans hals och kysste och omfamnade honom.

— Gud ske lof, att jag fann dig.

— Gud ske lof, att jag också fann dig.

Och de kysste och omfamnade hvarandra, och glädjen var stor.

— Ack, kära vän, — säger Aucassin, — nyss hade jag mycket ondt i axeln, nu känner jag hvarken smärta eller ondt, sedan jag har dig.

Hon undersökte hans axel och fann, att den var ur led. Och hon gned honom så länge med sina hvita händer och lagade så med Guds bistånd, efter Gud ville det, han, som älskar dem som älska, att axeln åter kom i led. Och sedan tog hon blommor och friskt gräs och gröna löf, och band dessa fast med en flik af sin skjorta, och han blef alldeles botad.

— Aucassin, — säger hon, — min käre vän, tänk nu på hvad du bör göra. Om din fader låter söka dig i morgon här i skogen, och man finner mig, skall man döda mig, hur det nu än må gå för dig.

— Däröfver skulle jag sörja mycket, kära vän, men så vidt jag förmår, skola de aldrig taga dig.

Han steg till häst och tog sin väninna framför sig, i det han kysste och omfamnade henne, och så begåfvo sig båda ut på öppna fältet.

27.

Nu sjunger man:

Aucassin den fagre, blonde,
älskogsvarme ungersvennen
kommit har ur djupa skogen.
Framför sig på sadelknappen
han i sina armar håller
Nicolett, sin egen mö.
Hennes panna, hennes ögon,
hennes mun han eldigt kysser.
Och hon frågar, kloka tärnan:
— Aucassin, min vän och herre,
säg, hvart tänker du att färdas?
— Kära vän, hvad vet väl jag?
Lika godt, hvart än vi rida,
genom skogar, öfver fälten,
om jag endast är med dig.
Öfver berg och djupa dalar,
genom byar, genom städer
rida de, till sist de kommo
fram till hafvet. Där de stanna
ut på stranden.

28.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Aucassin hade stigit af hästen, han och Nicolett, som I hafven hört och förnummit. Han höll sin häst vid tygeln och sin mö vid handen, och de gingo längs med stranden. Då såg Aucassin ett skepp fara förbi och såg däri köpmän, som foro helt nära stranden. Och han vinkade åt dem, och de kommo till honom, och han underhandlade med dem, så att de läto honom stiga upp i deras skepp. Men när de kommo ut på öppna hafvet, så uppstod én så förskräckligt stark storm, att de drefvos från det ena landet till det andra, tills de slutligen kommo till ett främmande land och kommo in i hamnen till Torelores borg.

Där lefde de en tid hos kungen af Torelore och upplefde sällsamma äfventyr, och Aucassin var mycket glad och belåten, ty han hade hos sig Nicolett, sin väna mö, som han så mycket älskade. Men under det de förde ett så gladt och lyckligt lif, så kom en saracensk flotta sjöledes och anföll borgen och tog den med härsmakt. De förde bort alla egodelar och togo med sig män och kvinnor fångna. De grepo Aucassin och Nicolett och bundo Aucassin till händer och fötter och kastade honom i ett skepp och Nicolett i ett annat. Och en storm uppkom på hafvet, som skingrade dem. Det skepp, som Aucassin var på, kastades så länge hit och dit, att det slutligen dref till Beaucaire, och folket i det landet skyndade till för att bemäktiga sig strandrofvet och funno Aucassin och kände igen honom. När folket i Beaucaire fingo se sin unge herre, blefvo de mycket glada, ty Aucassin hade varit i Torelore väl tre år, och här voro hans fader och moder döda. De förde honom till borgen i Beaucaire och blefvo alla hans män, och han rådde öfver sitt land i frid.

35.

Nu sjunger man:

Aucassin har kommit åter
till Beaucaire, sin faders stad.
Land och rike höll han länge
uti lugn och ro och frid.
Han vid himlens Gud bedyrar,
att han mycket mera sörjer
Nicolett, sin fagra mö,
än om han blef tvungen sörja
hela slägtens undergång.
— Ljufva tärna, anletsfagra,
om jag visste, hvar du funnes,
skulle Gud ej land ha skapat,
vor' det än långt fjärran hafven,
att jag icke genast ginge
att dig söka

36.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Nu skola vi lemna Aucassin och tala om Nicolett. Det skepp, på hvilket Nicolett var, tillhörde konungen af Kartago, och det var just hennes far, och han hade tolf bröder, alla furstar eller kungar. Då de sågo, hur vacker Nicolett var, hedrade de henne mycket och visade henne all ära och frågade henne ifrigt, hvem hon var, ty hon syntes vara en mycket ädel jungfru och mycket högättad. Men hon kunde icke säga dem, hvem hon var, ty hon blef bortröfvad, när hon var ett litet barn. De seglade emellertid så länge, att de kommo in till Kartago stad. Och när Nicolett såg borgens murar och landet, så kände hon igen, att där hade hon blifvit uppfödd och bortröfvad, då hon ännu var liten. Hon hade dock icke varit ett så litet barn, att hon icke vetat, att hon varit dotter till kungen af Kartago och att hon blifvit uppfödd där i staden.

37.

Nu sjunger man:

Nicolett, den kloka tärnan,
kommit fram till fjärran stranden,
ser på byggnader och murar,
på de härligt bygda salar,
börjar där sin sorg att klaga:
— Ve mig arma, att jag föddes
dotter till Kartagos konung
och kusin till en emir!
Nu jag är bland vilda mänskor.
Aucassin, min ädle herre,
blott din kärlek nu mitt hjärta
tränger, trycker, plågar hårdt.
O, att Skaparen dock förde
dig i mina armar åter,
att du åter ville kyssa
mina ögon och min mun,
min egen herre.

38.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

När konungen af Kartago hörde Nicolett tala, så föll han henne om halsen.

— Sköna vän, — säger han, — säg mig, hvem ni är och hys ingen fruktan för mig.

— Herre, — säger hon, — jag är dotter till konungen af Kartago, och blef bortröfvad som ett litet barn för femton år sedan.

När de så hörde henne tala, så visste de väl, att hon talade sant, och visade stor glädje och förde henne till palatset med stora ärebetygelser, efter som hon var en kungadotter. De vilja gifva henne en hednisk konung till make, men hon brydde sig ej om att gifta sig. Där var hon nu tre dagar eller fyra. Hon tänkte på, huru hon skulle kunna söka upp Aucassin. Och hon begärde att få en fiol, och så lärde hon sig att spela på den. När man en vacker dag ville gifta bort henne med en mäktig hednakonung, så stal hon sig bort om natten och kom till hamnen och tog in hos en fattig kvinna på stranden. Och hon plockade en ört och gned in sitt ansigte med den, så att det blef alldeles svart och mörkt. Och hon lät göra sig en jacka och mantel och skjortor och byxor, och klädde sig som jonglör och tog sin fiol och gick till en sjöfarande och förmådde honom att låta henne få följa med på hans fartyg. De hissade sina segel och foro så länge öfver det vida hafvet, att de kommo till Provence. Där steg Nicolett ur skeppet och tog sin fiol och gick och spelade omkring i landet, till dess att hon kom till Beaucaires borg, där Aucassin var.

39.

Nu sjunger man:

Under tornet i Beaucaire
sitter Aucassin en dag,
rundt kring honom uppå trappan
sitta ock hans främste män.

Han på blomster, örter skådar,
hör hur fåglarna de sjunga,
tänker då uppå sin kärlek,
på sin fagra Nicolett,
på den han så länge älskat,
och han börjar bittert gråta.
Se, där kommer då på trappan
ungmön med fiol och stråke,
börjar sedan liten sång.
— Hör mig, hör mig, ädle herrar,
ni där uppe, ni här nere,
vill ni till min sång väl lyssna?
Jag om Aucassin vill sjunga,
ädle riddarn och hans tärna,
om den kloka Nicolett.
Sådan kärlek han för henne
hyste, att han ut i skogen
gick att henne ifrigt söka.
Men en dag i Torelore
de af saracener grepos.
Nu man intet vet om honom,
men uti Kartago däljes
Nicolett, den kloka mön.
Hennes fader där är konung,
högt han funna dottern älskar,
vill nu henne också gifta
med en saracenisk kung.
Nicolett vill det ej höra,
ty hon älskar ungersvennen
Aucassin, den ädle riddarn,
och hon svär vid Gud allsmäktig,
aldrig skall hon make taga,
om ej Aucassin hon får,
som högt hon älskar.

40.

Nu säger, förtäljer och berättar man:

Då Aucassin hörde Nicolett tala så, blef han mycket glad och förde henne afsides för att utspörja henne.

— Käre vän, — säger Aucassin, — vet ni någonting om den Nicolett, som ni nyss sjöng om.

— Ja visst, herre, jag vet, att hon är den bästa, vänaste och förståndigaste flicka, som någonsin föddes. Och hon är dotter till kungen i Kartago, som tog henne till fånga, där Aucassin också blef fången. Han förde henne med sig till Kartago, och när han fick säkert veta, hon var hans dotter, så blef han mycket glad. Och nu talar man hvarje dag om att gifta bort henne med en af de mäktigaste konungarne i hela Spanien. Men hon skulle förr låta sig hängas eller brännas, än hon toge make, vore han än aldrig så mäktig.

— Ack, käre vän, — säger grefve Aucassin, — om du ville gå tillbaka till hennes land och säga henne, att hon komme hit att tala med mig, så skulle jag gifva dig så mycket, som du skulle våga att begära eller taga af mina egodelar. Ty vet, att af kärlek till henne vill jag icke taga hustru, vore hon än så högättad, utan väntar jag på henne och skall aldrig gifta mig, om jag icke får henne. Hade jag vetat, hvar jag skolat finna henne, skulle jag längesedan uppsökt henne.

— Herre, — säger hon, — om detta vore eder afsigt, skulle jag gå och söka upp henne både för er skull och för hennes, ty jag älskar henne mycket.

Han bedyrar, att hans önskan är, som han sagt, och låter gifva henne tjugu marker. Och hon skiljes från honom, och han börjar gråta vid tanken på sin ljufva Nicolett. Men när hon ser honom gråta, säger hon:

— Herre, oroa er icke, ty inom kort skall jag föra henne hit till staden, så att ni kan få se henne.

Och när Aucassin hörde det, så blef han mycket glad. Och hon skiljes från honom och beger sig till vice-grefvinnans hus, ty vice-grefven, hennes gudfader, var död. Hon fick herberge hos henne, och hon yppade för henne, hvem hon var, och vice-grefvinnan kände väl igen henne och visste väl, att detta var Nicolett, som hon hade uppfödt. Och hon lät tvätta och bada henne och lät henne bo hos sig sju fulla dagar, och Nicolett tog en växt, som hette svalört, och gned in sig med den, så att hon ånyo blef lika fager, som hon någonsin förr hade varit. Och hon klädde sig i dyrbara

sidenkläder, hvaraf vice-grefvinnan hade ett stort förråd, och satte sig i sin kammare på en kudde, stickad med silke, och kallade till sig vice-grefvinnan och bad henne, att hon skulle gå och söka upp Aucassin, hennes vän. Och så gjorde denna. Och då hon kom till palatset, fann hon Aucassin gråtande och klagande öfver Nicolett, sin väninna, för att hon dröjde så. Och vice-grefvinnan sade till honom:

— Klaga icke mera, Aucassin, utan kom med mig, och jag skall visa er det, som ni mest älskar i världen. Ty det är Nicolett, som kom hit att söka upp er från fjärran land.

Och Aucassin blef glad.

41.

Nu sjunger man:

När som Aucassin fick höra
om sin sköna, väna tärna,
att hon kommit dit i landet,
blef han mer än nånsin glad.
Med grefvinnan gick han genast
att sin fagra tärna söka,
och i kammaren de kommo,
där den unga flickan satt.
Då hon Aucassin ser komma,
grips hon af en större glädje,
än hon nånsin känt förut.
Upp hon springer, emot vännen
skyndar hon med öppna armar,
trycker honom mot sin barm.
Dagen efter, redan arla,
firar Aucassin sitt bröllop,
gör sin mö till herskarinna
och till borgfru i Beaucaire.
Se'n de lefde åren långa
uti idel fröjd och lycka;
Aucassin sin glädje funnit,
Nicolett sin likaså.
Här vår saga också slutas,
mer jag ej vet.

Vårt högre undervisningsväsen.

Senaste läroverkskomiténs utlåtande har nu hunnit underkastas äfven ecklesiastik-departementets pröfning, och resultatet föreligger i Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen, angående ändrade bestämmelser med afseende på de allmänna läroverken och pedagogierna, gifven Stockholms slott den 14 februari 1887.

Man har, som bekant, öfverallt i landet med stor längtan och — hvarför icke säga det rent ut? — äfven med någon oro afbidat regeringens åtgörande i saken. Komiténs pluralitet hade uppträdt med åtskilliga nya förslag, som till en stor del föreföllo ej så litet äfventyrliga; emedan de voro nya, ansågos de väl böra bevisas med kraft, och denna kraft tedde sig emellanåt med ett starkt tycke af öfverlägsenhet gent emot andras åsigter, så att det nästan såg ut som om upphofsmännen menat, att utanför deras förslag ej funnes någon räddning för de svenska läroverken. Denna mening synes emellertid ej hafva delats af många andra, och hvad särskildt beträffar B-liniens indragning, har visserligen denna åtgärd godkänts af — lärarekollegiet vid Jakobs femklassiga läroverk, liksom ock Karolinska institutets lärarekollegium med afseende på de olika undervisningsplanernas lämplighet för blifvande läkare funnit den föreslagna reallinien bättre än nuvarande klassiska linier eller den af komitén föreslagna A-linien. Öfriga myndigheter, som yttrat sig i frågan, universitetens kansler och konsistorier, fakulteter och sektioner, läroverkskollegier och domkapitel icke mindre än de intresserade kommunernas representanter samt en med afseende på både antal och sakkunskap betydande minoritet

af komitén själf hafva däremot med sällspord enighet förkastat så väl den nämda indragningen af B-linien som äfven det mesta af komiténs öfriga förslag. Ställd emellan en sådan dom, som väl med allt skäl må kallas »förkrossande», och komiténs egen starka tro på sina åsigters utförbarhet och gagnelighet, har chefen för ecklesiastikdepartementet antagligen icke haft allt för svårt att träffa sitt val; visst är åtminstone, att han icke låtit komiténs själfförtroende imponera på sig, utan med den varsamhet och takt, som i denna fråga äro så högeligen af nöden, framlagt en proposition så allt igenom redig, sund och praktisk, att den borde ha de bästa utsigter till framgång och att, utgången må nu bli hurudan som hälst, den är all ära värd såsom enligt vår mening icke blott synnerligen väl lämpad efter de aktuella förhållandena, utan äfven innehållande det bästa, som på långliga tider blifvit sagdt och vidgjordt i denna odödliga skolfråga.

* * *

Roten och upphofvet till de evinnerliga klagomålen öfver de högre läroverken och deras undervisning torde utan stor fara för misstag kunna sökas i 1849 års kungl. förordning, som, trogen den svenska ovanan att i ett anfall af missmod eller hetsighet »kasta ut barnet med badvattnet», vräkte de gamla gymnasierna och i stället gaf oss dessa oformliga, tunga och svårhandterliga kolosser till allmänna läroverk, med hvilka vi ännu dragas. De gamla trivial- och apologistskolorna hade meddelat en efter den tidens förhållanden icke oäfven grundval för allmänbildning; de utgjorde därjämte ett för sig afslutadt helt, så att både lärjungarne och deras målsmän visste, att man efter genomgången skola hade att taga ett för framtiden afgörande steg, antingen ut i lifvet åt det ena eller andra praktiska hållet eller till gymnasierna, med fullkomligt klart medvetande om, att i senare fallet man gick in på den lärda eller ämbetsmannabanan. Med ett ord, då för tiden fick *detta vara detta:* hvartdera slaget af läroanstalter hade *sin* bestämda uppgift, det hade

man att rätta sig efter, och det gjorde man äfven. Men huru vardt det sedan? De fullständiga läroverken skulle uppfylla bägge ändamålen, och det visade sig lika svårt i detta fall som i andra att tjäna två herrar: det har redan flerfaldiga gånger både insetts och erkänts, att, enär de högre läroverkens yttersta mål är studentexamen, undervisningen i dess helhet riktas företrädesvis därpå, och att »nödvändigheten att bereda en större mängd af lärjungarne i en klass till studentexamen kommer att utöfva sin ofelbara verkan på undervisningen i de öfre klasserna och trycka på de lägre» (lektor F. Anderson i Halmstad). Också erkännes det af departementschefen (K. P. sid. 12, 13), att »en af de största svårigheterna vid ordnandet af vårt skolväsen erbjuder onekligen förenandet af deras behof af en grundlig vetenskaplig förbildning, hvilka efter genomgången skolkurs skola egna sig åt vetenskapliga studier, med deras kraf på i det praktiska lifvet omedelbart användbara insigter och färdigheter, hvilka efter några års vistande vid läroverket skola utgå till yrken och näringar». (Jämf. äfven sid. 17.) Det är värdt att taga fasta på detta erkännande från högsta ort, att just föreningen af två skilda ändamål är en af de största svårigheterna — vi skulle för vår del gärna säga den allra största — för skolväsendets ordnande; ty till ett sådant erkännande som premiss skall väl ändå förr eller senare komma den konsekvensen, att det är bäst att skilja hvad som visat sig icke utan de känbaraste olägenheter kunna hållas förenadt.

Sammanslagningen af skola och gymnasium har emellertid varit ödesdiger på mer än ett sätt, och särskildt kan den antagas ha varit den mest verkande orsaken till den ständigt stigande ökningen af lärjungeantalet vid de högre läroverken och universiteten. Man kan få en föreställning om denna öknings storlek genom följande siffror.

Sveriges folkmängd utgjorde i rundt tal vid slutet af

år 1860	år 1875	år 1885
3,860,000	4,383,000	4,683,000.

Vid slutet af vårterminen nämnda år uppgick antalet af lärjungar vid de högre allmänna (och med dem jämförliga enskilda) läroverken till resp.

6,000[1] 9,182 11,908

och af studenter, vid universitetet i Upsala till

873 1,480 1,772[2]

samt i Lund till

346 523 829[2].

Betydelsen af dessa siffror ligger för öppen dag. Hela landets folkmängd tillväxte på de femton åren 1860—75 med nära 13 $^{1}/_{3}$ procent, under de följande tio åren med icke fullt 7 procent, och ökningen på hela fjärdedelsseklet 1860—85 belopp sig till något mer än 21 procent; men samtidigt ökades de högre läroverkens befolkning med nära 53 procent för förra och dryga 30 procent för senare perioden, och vardt under hela tidskiftet i det närmaste fördubbladt. Studentantalet visar likaledes en ofantlig tillväxt, nämligen i Upsala dryga 69 procent för förra perioden, dryga 19 procent för den senare, och för hela tjugufemårsperioden 103 procent; i Lund resp. fulla 51, fulla 58, och ej mindre än i det närmaste 140 procent. Detta vill med andra ord säga, att de högre läroverkens befolkning på dessa tjugufem åren vuxit med omkring *fyra och en half* gång raskare fart än rikets befolkning, och att studenternas antal likaså vuxit i Upsala fullt ut i samma förhållande som vid skolorna, men i Lund ännu högre eller *sex och tvåtredjedels* gång så starkt som landets befolkning i sin helhet.

Mången skall törhända i denna stora ökning af de högre läroverkens och universitetens befolkning se en glädjande företeelse; men fråga är väl ändock, om den ej snarare bör anses som osund, i det den röjer någon likhet med blodets rusande till hufvudet, och, lika litet som en dylik kongestion är ett tecken till hälsa hos individen, lika litet torde den ifrågavarande enorma tillströmningen till de högre under-

---

[1] Denna siffra är icke fullt exakt, enär författaren icke haft tillgång till Hernösands läroverks katalog för någotdera af läsåren 1859—60 och 1860—61, hvarjämte i några fall uppgiften måst tagas efter katalogen för höstterminen, emedan någon sådan för våren antagligen icke utgifvits eller icke varit tillgänglig. Det torde emellertid med en tämligen stor grad af visshet kunna påstås, att felet ej hinner upp till siffran 50, således icke fullt 1 procent, och att följaktligen det samma ej öfvar något nämnvärdt inflytande på beräkningen i texten.

[2] Maximiantalet på en gång närvarande studenter uppnåddes vid båda universiteten höstterminen 1886 och utgjorde i Upsala 1,928, i Lund 889.

visningsanstalterna vara nyttig för samhällskroppen. Nu tör det invändas, att den samma både kan och bör tillskrifvas de just sedan början af 1860-talet år för år allt mera lättade kommunikationerna, och detta må gärna medgifvas till någon del; men ökningen har inträffat äfven på sådana orter, där samfärdsmedlen icke erfarit någon väsentlig lättnad mot förr, såsom i de norrländska kuststäderna, och det stora lärjungeantalet torde därför i ännu högre grad bero af det här ofvan påpekade förhållandet, att de fullständiga läroverkens alla sju (eller rättare nio) klasser bilda ett sammanhängande helt utan det bestämda, till besinning manande afbrott, som förefans emellan den gamla trivialskolan och gymnasiet. Den gosse, som nu kommit in i någon af de lägre klasserna, han skall, om inga särskilda omständigheter mellankomma, efter regeln traska sin väg fram äfven genom de högre, d. v. s. fram till studentexamen, utan afseende på om arten af hans individuela begåfning icke i hans eget välförstådda intresse gjort ett tidigare utträde önskvärdt. Denna vår uppfattning bekräftas ock af hvad som säges i motiverna till K. P. (sid. 37), när det heter, att »åtminstone finnes för närvarande en hel skara lärjungar i de högre och högsta klasserna, som icke det minsta veta, hvad de skola taga sig till, sedan de slutat skolan, och för många fortsätter denna ovisshet en god tid efter det de aflagt mogenhetsexamen». Man försökte visserligen 1873 att i tredje och femte klass, så att säga, göra ett knä på skolans raka linie; men, enär ändock dennas enhet fortfor, vardt hennes motståndskraft icke bruten, och genom sin sega spänstighet var hon snart åter lika rak som förr: »såväl af den utredning, som senaste läroverkskomitén åvägabragt, som af den undersökning, som i departementet utförts angående åtskilliga större läroverk, framgår nämligen, att de i 3:dje och 5:te klasserna anordnade afslutningskurserna icke utöfvat något märkbart inflytande på tiden för de lärjungars afgång från läroverken, hvilka icke fortsatt sina studier, då de, som afgått från 2:dra, 4:de och 6:te klasserna, äro tillsammans vida flera än de från 3:dje och 5:te afgångne» (K. P. sid. 14).

Olägenheterna af denna läroverkens öfverbefolkning äro vida större än den utanför stående vanligtvis föreställer sig.

Först och främst blifva de särskilda klasserna öfverbefolkade och måste, så vidt görligt är, delas i parallel-afdelningar, där, i brist på ordinarie lärarekrafter, undervisningen ofta får anförtros åt vikarier eller extralärare. Men hvad detta har med sig, därom har departementschefen yttrat sig så sant och vältaligt, att ingenting kan ge en bättre inblick i förhållandet än hans egna ord. Han säger (K. P. sid. 112, 113): »De extra ordinarie lärarne, som förordnas för högst ett år i sänder, ombytas ganska ofta, dels emedan de förutvarande vunnit befordran till ordinarie platser, dels emedan de själfva eller vederbörande rektorer af en eller annan anledning önska förändring. Men dessa ständiga ombyten förorsaka oupphörliga afbrott i undervisningens jämna fortgång. Då den nye läraren ej känner hvarken lärjungarne och deras olika ståndpunkt eller det sätt, hvarpå de förut blifvit undervisade, eller de fordringar, som ställas på lärjungarne af andra lärare i samma ämne vid läroverket, blir det omöjligt för honom att genast finna det rätta sättet för ämnets behandling, och åtskillig tid går för lärjungarne förlorad under hans trefvande försök att komma fullt in i sin uppgift. Kommer så härtill, hvilket ej sällan är fallet, att extraläraren, i följd af den klena aflöningen, måste genom ett eller annat privatarbete söka skaffa sig bidrag till sitt lifsuppehälle, är det tydligt, att han icke kan egna det odelade intresse åt skolans undervisning och de särskilda lärjungarnes individuela förhållanden, som fordrades för att han snart skulle kunna fylla sin plats och göra det gagn, som vederborde. Att läroverk, som måste anförtro en stor del af sin undervisning åt extra ordinarie lärare, därigenom måste lida betydligt afbräck i sin verksamhet, är därför uppenbart.» Och olyckan är, att det näppeligen torde finnas något enda läroverk i hela riket, som ej lider ett sådant afbräck. Ett så väsentligt förökadt lärjungeantal skulle väl, tyckes det, äfven hafva erfordrat en någorlunda däremot svarande tillökning af lärare; men så har ingalunda varit fallet, ty faktiskt är, att på de tjugufem åren 1860—85, som ingå i vår undersökning, knappt en enda ny ämneslärareplats inrättats vid de högre läroverken. Följden har blifvit, att under de senaste fem åren hafva vid de högre läroverken måst anställas i medeltal årligen 110 extra

lärare, under det att antalet ordinarie lektors- och adjunktsbefattningar vid berörda läroverk utgjort 551, af hvilka dock 80 uppehållits af vikarier, så att antalet extralärare sålunda uppgått till mera än en *fjärdedel* af hela lärareantalet och vida mera än en *tredjedel* af de ordinarie, — ett förhållande som af nyss nämnda anledningar »ingalunda kan anses normalt eller verka hälsosamt på skolarbetets jämna gång». Och ändock har, äfven med denna så betydliga förstärkning, lärarekrafternas antal visst icke varit tillräckligt. Vi känna t. ex. ett läroverk, där för några år tillbaka nedre sjätte klassen vid höstterminens början hade 96 lärjungar; anmälan om förhållandet gjordes hos eforus, som i sin ordning hos K. M:t begärde anslag till extralärare, så att undervisningen för denna klass måtte få skötas på tre parallelafdelningar, de där således ändock skulle kommit att innehålla 32 lärjungar hvar; men — det var ondt om pengar: klassen fick läsa på två afdelningar med hvar sina 48 lärjungar, och i grekiskan, hvilken i nämnda klass inträder som nytt ämne, måste *femtiotre* lärjungar på en gång undervisas af *en* lärare. Maken till ett sådant missförhållande som detta torde väl saknas på andra håll; men det är redan illa nog, att det kunnat inträffa på *ett*. Man har vid flera tillfällen uppställt *trettio* såsom maximisiffran för lärjungar i en klass, och, håller man fast därvid, så är det säkert, att öfverbefolkning icke blott vid läroverket i dess helhet, utan äfven i en eller flera af de särskilda klasserna är ett konstant ondt på många ställen.

Men det är ej nog med, att, på sätt här nu blifvit ådagalagdt, undervisningen har men af för stora klasser och för många extralärare; hon lider äfven af ett annat ondt, nämligen den stora svansen (sit venia verbo!) af för studier obekväma ynglingar, som nu belamra snart sagdt alla läroverks alla klasser och som blifva allt besvärligare att släpa med, ju högre upp de komma. Det kan icke nog eftertryckligt framhållas, huru mycket dylika subjekter tynga på klasserna och draga ned undervisningen under dess normala ståndpunkt, i det de genom sin svaghet hindra de bättre begåfvade kamraterna att komma framåt. En samvetsgrann lärare måste ju i första rummet låta sig angeläget vara att söka hålla ihop

klassen och få med äfven dessa trögdjur, som eljes skulle ge sig på efterkälken, det första de icke särskildt pådrefves; och finnes väl någon enda lärare, som icke har erfarenhet af, någon enda lärjunge, som icke har minne af, huru ofta nog både hela och halfva lektioner gått åt till att för dessa dura ingenia förklara nya eller ideligen repetera gamla saker, som de andre längesedan begripit, längesedan kunnat! Mot detta onda har skolan själf ett botemedel, om blott det tillräckligt kraftigt användes: sådana klent begåfvade lärjungar flyttas icke, och när detta två gånger vederfarits dem, skola de enligt skollagens 34:e paragraf skiljas från läroverket. Om nu trots befintligheten af detta medel det onda ändock får fortfara och på sina ställen till och med gör sig i hög grad känbart, så tör det knappt kunna bestridas, att lärarne själfva bära ansvaret därför. De å sin sida hafva en ursäkt, som man tidt och ofta får höra anföras till deras urskuldande: »det är så hyggliga gossar»! Liksom icke hyggligheten vore en egenskap, som kommer till måtta på alla banor och i alla lifvets förhållanden! Men den ensam kan icke ersätta frånvaron af de andra egenskaper, som skolan med rätta fordrar af sina elever, och, när ynglingars kvarstannande vid läroverket tillåtes endast och allenast på nyssberörda grund, trots det att deras studier lemnat mycket, för att icke säga allt, öfrigt att önska, då har, med förlof sagdt, lärarnes godhet, som annars är deras prydnad, urartat till flathet och blir klandervärd. Följderna visa sig i sinom tid och te sig så, att ofta nog dylika hyggliga gossar vid den slutliga mogenhetspröfningen underkännas både en eller två gånger i ett eller flera af de skriftliga profven, och man har exempel på, att lärjungar, som troget genomgått ett läroverks flesta klasser, försökt sig med berörda examen alla de tre gånger, som det är möjligt att göra det såsom läroverkets egen lärjunge, och icke lyckats förr än sista gången eller till och med alldeles misslyckats. Här hjälper ingen hygglighet, ett sådant resultat är ohyggligt! Nu frågas: hade det icke varit en ren barmhertighet att i tid skilja sådana ynglingar från läroverket? Ty de år, som med så ringa frukt tillbragts på skolbänkarna, de hafva dock varit så godt som fullkomligt förspilda, och icke blott det, utan den

förlängda skoltiden har varit positivt skadlig, dels därigenom att ynglingen hindrats att i behaglig tid komma in på en annan bana, dels därigenom att hans mod och verksamhetslust blifvit nedsatta genom de upprepade misslyckade försöken.[1]

* * *

De här ofvan påpekade olägenheterna gå, som vi sökt visa, alla mer eller mindre direkt tillbaka till den år 1849 genomförda sammanslagningen af skola och gymnasium. På denna olycksdigra åtgärd beror ytterst det högre läroverkets öfverbefolkning med däraf följande otillräckligt antal ordinarie och för stort antal extralärare; därpå beror vidare det delvisa förryckandet af dess mål, så att detta redan från början gäller att förbereda till studentexamen, med förbiseende af deras behof, hvilka icke ega tillfälle att genomgå de högre och högsta klasserna; och därpå, stundom i förening med ett mera välment än visligt öfverseende å lärarnes sida, beror det slutligen, att så många släpas med till mogenhetspröfningen, de där skulle varit vida bättre betjänade med att hafva skilts från det högre läroverket för att i tid gå in på andra banor, som mera passat för deras anlag och förmåga.

I dessa omständigheter tro vi att man har att söka den egentliga anledningen till det missnöje, som, mera medvetet om verkningarna än om deras rätta orsaker, ännu alljämt fortlefver trots alla komitéer, som blifvit tillsatta för att råda

[1] Ett enskildt och alldeles färskt exempel på malplacerad välvilja må här anföras. En fattig gosse hade framstående fallenhet för botanik, men var i de andra ämnena mer eller mindre klen, så att han endast med svårighet kunnat flyttas i de nedre klasserna. Kom han så upp i öfre sjätte och fick då anbud på en plats som elev vid ett apotek, där han genast haft dagligt bröd att börja med och vid detta laget antagligen varit välbeställd provisor. Men olyckligtvis — vi säga så med flit och lägga vigt vid ordet — olyckligtvis fick han samtidigt sälja till läroverket ett vackert herbarium, som han själf samlat, och se då var det ju klart, att här var ett studentämne: lärarne afrådde honom att antaga anbudet på elevplatsen, han följde deras råd och stannade i skolan, blef kvarsittare i öfre sjätte, blef kvarsittare i nedre sjunde och tog ändtligen en, utom i naturvetenskap, svag studentexamen två år senare än sina första kamrater. Hvad han nu skall taga sig till, det vet han icke själf, och sannolikt icke häller någon af dem, som gåfvo honom det för hans framtid bestämmande rådet. Denne hade ändock *ett* ämne, där han var berömlig; huru skall det då vara för dem, som äro svaga i alla?!

bot på det onda. Felet har varit, att dessa komitéer förbisett eller åtminstone icke lagt tillräcklig vigt vid just de här vidrörda missförhållandena och i stället uttömt sin mesta förmåga på att tumma och lappa på undervisningsplanen, hvarvid naturligtvis det stackars latinet fått sitta hårdt emellan och bära skulden för mycket, hvartill det varit och är lika litet vållande som matematiken, naturvetenskaperna eller hvilket annat ämne som hälst. Det är vår lifliga öfvertygelse, att nu gällande undervisningsplan ingalunda är förkastlig och att den med ett par smärre ändringar kan blifva mycket god; men äfven den bästa undervisningsplan kommer att lemna ett klent resultat, om den skall genomföras under i öfrigt samma förhållanden som dem, vi här ofvan påpekat. och det synes oss alltså synnerligen lyckligt, att i den kungliga propositionen uppmärksamheten företrädesvis riktats på att, så vidt görligt är, afhjälpa just dessa olägenheter. Visserligen kan man icke vänta, att de af departementschefen nu föreslagna åtgärderna skulle ensamma vara tillräckliga att alldeles häfva det onda; men de utgöra dock en god början till ett bättre sakernas skick, och det har otvifvelaktigt varit från flera synpunkter klokt att icke på en gång komma med för många eller för stora nyheter.

Den första och vigtigaste af de åtgärder, som nu föreslås, är den, att för tillgodoseende af deras bildningskraf, som vid tidigare år böra utgå till det praktiska lifvets värf, en femklassig s. k. praktisk bildningslinie må upprättas vid de högre allmänna läroverken i Norrköping, Örebro, Jönköping och Malmö, vid högre realläroverket i Göteborg, samt i Stockholm vid högre latinläroverket å Södermalm äfvensom vid Jakobs och Östermalms femklassiga läroverk (således inalles vid åtta läroverk). Undervisningen skulle ordnas så, att i första klassen inginge samma ämnen som för närvarande, och äfven behandlingssättet förblefve i hufvudsak det samma; i andra klassen skulle dock redan i vissa ämnen såväl behandlingssättet som kurserna delvis förändras, och de där begynnande olikheterna komme tydligen att växa i de följande klasserna; i tredje klassen skulle engelskan inträda i undervisningen, samt i femte klassen, som blefve tvåårig, bokhålleri och en enkel framställning af

svensk statskunskap, sistnämnda ämne såsom en afslutning af fäderneslandets historia. Det andra året i femte klassen skulle i synnerhet användas till uppöfvande af färdigheterna att tala och skrifva modersmålet och de främmande språken samt i räkning, bokhålleri, teckning och välskrifning, äfvensom till befästande af kunskaperna i öfriga ämnen. Kursen skulle afslutas genom en under särskild kontroll ställd afgångsexamen, och departementschefen säger sig icke kunna undertrycka den tanken, att den bokliga bildning, denna praktiska linie meddelar, borde vara tillräcklig för att göra ynglingar, som på ett tillfredsställande sätt inhemtat den samma, behöriga till anställning vid postverket, vid järnvägarna, m. m.

Idéen med denna praktiska bildningslinie synes oss vara alldeles förträfflig; denna linie motsvarar ett allmänt erkändt behof, och hon komme att verka afledande från studentexamen för en mängd ynglingar, som torde reda sig lika bra och bättre den förutan. Vår enda betänklighet gäller dess praktiska genomförande, ty det blir ingen lätt sak för ett läroverk att, såsom fallet skulle bli med flera af de i förslaget omnämnda, röra sig med icke mindre än fyra linier: A-linie, B-linie, real-linie och praktisk linie. Det torde dock gå här som så ofta annars, att, som man säger, det värsta föret är i portlidret, och det skulle till och med kunna hända, att denna svårighet så småningom reglerar sig själf, ty det är sannolikt, att den nya linien, om den blott blir ifrån början väl ordnad, inom kort uppslukar den redan nu så svaga reallinien, och det låter till och med tänka sig, att hon varder så stark, att hon *par la force des choses* frigör sig från allt sammanhang med andra linier och bildar ett själfständigt läroverk. Man finge då igen den gamla apologistskolan i föryngradt och tidsenligt skick; det högre läroverket åter skulle vinna i intensitet hvad det förlorade i yttre omfång. Det vore en stor vinst på båda hållen, och redan den nu föreslagna ordningen skall utan tvifvel visa sig synnerligen välgörande.

Den andra af de ofvan nämnda åtgärderna består i inrättandet af nya ordinarie lärareplatser, i förening med omreglering af vissa andra. Så föreslås till indragning två lektorater i Strängnäs samt ett lektorat och två adjunkturer

i Vesterås, medan å andra sidan uppföras nio lektorater och tjuguen adjunkturer, så att vinsten af nya platser blefve sex lektorater och nitton adjunkturer. Det är, som förut visadt, långt ifrån hvad som kunde behöfvas; men allt kan icke gå på en gång, och man får vara tacksam för hvad som nu kan beredas. Det ligger dessutom i sakens natur, att vikarier och extralärare aldrig lära helt och hållet kunna undvaras.

Ännu en fråga af ej ringa vigt, som redan någon tid stått på dagordningen och som nu i K. P. företagits till lösning, är den om förhöjda terminsafgifter. Den kostnadsfria undervisning, som bestås vid våra läroverk, har varit något för vårt land utmärkande, och ej utan en berättigad stolthet hafva vi svenskar kunnat hänvisa på det lyckliga förhållande, att hos oss dagakarlens son kan på samma vilkor som hvilken annan som hälst ha tillträde till vinnande af den högre och högsta bokliga bildningen, och att i själfva verket många af våra utmärktaste och mest dugande män på alla områden utgått ur torftiga föräldrahem. Detta är en känslosträng, som ger starkt genljud i våra bröst, och för mången har det alltså varit ett hårdt tal, detta om förhöjda terminsafgifter, liksom skulle genom dem det nämnda lyckliga förhållandet komma att väsentligen förändras. Något sådant behöfver dock ingalunda befaras. K. M:t har föreslagit ett tillägg i nu utgående terminsafgifter af resp. 10, 20 och 30 kronor (på den praktiska linien hälften mindre) för de tre lägsta, de två mellersta och de två högsta klasserna, men med möjlighet till nedsättning för mindre bemedlade, och fullständig befrielse för medellösa lärjungar, och det efter en så liberal måttstock, att ända till 25 procent af det för hvarje termin inom hvarje klassgrupp debiterade afgiftsbelopp kunna på detta vis efterskänkas. För dem, som genom *verklig begåfning, flit och godt uppförande* visa sig som lofvande ämnessvenner, är således det nu ej sämre ställdt än förr; men visserligen torde genom denna åtgärd komma att från den högre undervisningen utestängas åtskilliga ynglingar, som med sin fattigdom *icke* förena de öfriga kvalifikationerna och de där alltså måste anses såsom till studier mindre bekväma. Men att bli kvitt ett sådant påhäng är ju ovilkorligen en fördel för hvarje skola, och

det hade blifvit så mycket nödvändigare, att något åtgjordes i denna riktning, som på åtskilliga ställen de högre läroverken höllo på att bli, om de icke redan blifvit, rent ut sagdt — annexer till fattigvården. Barmhertighet är en dygd; men i denna snöda värld får icke ens dygden drifvas för långt, vid äfventyr att eljes, liksom hvarje annan ytterlighet, varda ställd »på branten af ett fel», och huru ofta har icke detta inträffat, i det att kostdagar och annan hjälp utan urskilning utdelats åt skolgossar, endast därför att de varit fattiga! Fattigdomen, liksom den ofvan omtalade hyggligheten, är dock icke i och för sig någon gällande rekommendation till åtnjutande af högre undervisning, och en hjärtnupen känslosamhet skall här, som alltid, verka mer till skada än till gagn. Förhöjningen af terminsafgifterna är åtminstone från rent finansiel ståndpunkt en gifven vinst, och de flesta torde enas om, att äfven i andra hänseenden någon nämnvärd olägenhet af den samma knappt lär kunna uppvisas.

Större meningsolikhet kommer måhända att yppas beträffande läsårets utsträckning till 39 veckor med effektiv lästid af fulla 36 veckor och i lag gifvet stadgande för dess samtidiga begynnelse och slut vid alla läroverk, så att höstterminen skulle taga sin början den 26 augusti och sluta den 20 december, samt vårterminen börja den 16 januari och sluta den 20 juni. De vigtigaste skäl, som åberopas för denna åtgärd, äro dels nödvändigheten af att minska den dagliga arbetstiden, under det att de kurser, som skola genomgås, ingalunda tåla någon nedsättning, dels omöjligheten för våra lärjungar att under nuvarande förhållanden utan farlig öfveransträngning hålla jämna steg med kamraterna i utlandet, då dessa årligen drifva sitt skolarbete 7 till 9 veckor längre än våra. För så vidt emellertid berörda nödvändighet beror af hygieniska hänsyn, kan det på goda skäl betviflas, att dessa skulle utgöra tillräcklig grund därför. Å ena sidan erinrar man sig, huru ojämförligt mycket sämre våra fäder ända till senaste generation hade det ställdt med kläder, föda, bostad, skollokal m. m., hvilket icke hindrade dem att blifva äfven i fysiskt hänseende väl så dugtiga som nutidens människor, och man drifves redan

däraf till en viss obenägenhet mot den moderna hygienens fordringar, som förefalla orimligt stora och snarare egnade att beforda veklighet och pjunk än kraft och härdighet. Å andra sidan har senaste läroverkskomités, eller kanske rättare sagdt dess sakkunnige ledamots, hygieniska undersökning väckt mycket och åtminstone delvis fullt berättigadt misstroende: departementschefen erkänner själf »nödvändigheten att med mycken varsamhet upptaga af komitén meddelade siffror rörande lärjungarnes arbetstid», och han gör ganska betydliga korrektioner i beräkningen däraf (sid. 39—42). Men, om således det förra af de åberopade skälen kan möta gensägelse, så kvarstår ändock det senare, och det synes oss vara alldeles ovederläggligt. Något måste alltså göras i detta hänseende, och då finnes, såsom i K. P. klarligen visas, icke något annat medel än att förlänga läsåret. Mot julferiernas förkortning lär knappt något kunna invändas; betänkligare torde det förefalla, att sommarferierna skulle börja så sent som den 20 juni. Redan nu begynna de dock på många ställen först den 10—12 juni, och de åtta, tio dagar det gäller spela icke en så stor roll, att man ej bör kunna hoppas, det enighet därom skall kunna uppnås. Äfven om de skulle afprutas, blifva de i alla fall ungefärligen ersatta, ifall veckotimtalet bibehålles oförändradt. Som en bestämd fördel måste det anses, att tiden för terminernas början och slut blir den samma i hela riket.

* * *

De förslag till förändringar, för hvilka hittills redogjorts, hafva, såsom berörande läroverkens ekonomiska förhållanden, hänskjutits till Riksdagens pröfning tillsammans med åtskilliga andra, hvilka vi sakna utrymme att här inlåta oss på; men i det statsrådsprotokoll, som åtföljer K. P. och är af samma datum som denna, innehållas därutöfver vissa ändringar i undervisningsplanen, hvilka, då H. Maj:t Konungen lemnat bifall »till hvad af chefen för ecklesiastikdepartementet blifvit hemställdt», lära få anses definitivt afgjorda, ehuru de måhända icke ännu meddelats vederbörande till efterrättelse. Hithörande punkter äro bland andra: 1) att å latinlinien

latinet inträder i undervisningen i tredje klassen, franskan i femte, och grekiska eller engelska i nedre sjätte klassen; 2) att å reallinien franskan börjar i tredje och engelskan i femte klassen; 3) att å båda linierna tyskan fortsättes till skolkursens slut; 4) att antalet af skolans undervisningsämnen minskas, i det att filosofisk propedeutik och hebreiska språket utgå ur undervisningsplanen, samt 5) att de skriftliga hemarbetena, särskildt öfningarna i latinskrifning i de högsta afdelningarna, något inskränkas. Härom är i vår tanke intet annat än godt att säga; men, efter latinet är med, får man väl vara beredd på att höra klander från skilda håll. Latinfienderna komma att ondgöras öfver att denna *lingua delenda* får börja ett år tidigare än förr, och att således dess ställning blifvit bättre, ej sämre; latinvännerna skola sörja öfver inskränkningen i de skriftliga öfningarna. Till de förres tröst länder, att, såsom det tydligen framgår af motiveringen, ändringen icke framkallats af någon särskild sympati för latinet, utan beror helt och hållet på pedagogiska skäl. När nämligen latinets inträde uppsköts ända till fjärde klassen, så var detta alldeles obestridligt en olägenhet, för att icke säga ett missgrepp, men som hade sin förklaring i den omständigheten, att tredje klassen var ämnad att bilda sista ledet i en afslutningskurs och att det således var mindre lämpligt att låta ett nytt ämne just där begynna; nu åter, då det visat sig, att de ifrågavarande afslutningskurserna icke uppfylt det med dem afsedda ändamålet och man således frångått dem, är ingenting naturligare och ur pedagogisk synpunkt mera berättigadt än att låta latinet åter inträda i tredje klassen, såsom det med mycket bifall praktiserades 1865—69, och franskan börja i den femte, så att två år komma mellan hvarje begynnande nytt språk, i stället för att såsom nu lärjungarne under tre på hvarandra följande år få ett nytt språk för hvarje år. För egen del skulle vi vilja tillägga, att det ändå icke måtte vara någon så farlig sak med detta latinet äfven såsom begynnelsespråk; såsom sådant användes det nämligen i f. d. Beskowska skolan, och det med den framgång, att detta enskilda läroverk med heder uthärdar täflan med de bästa af statens egna, och att det sedan två år tillbaka skaffat sig en reallinie, i jämförelse

med hvilken statens nuvarande är åtminstone hvad språken angår bestämdt underlägsen, och den af läroverkskomitén föreslagna skulle hafva blifvit en ren löjlighet. Men se, saken är den, att en enskild skola behöfver icke vara underkastad trycket af det ofta fåkunniga skriket i riksdagens kamrar och i pressen, utan kan få fritt utveckla sig efter dugande och sakförståndiga lärares på erfarenhet grundade öfvertygelse, och det är det »som gör skilna'n så stor». — Till latinvännerna åter skulle vi vilja säga, att de skriftliga öfningarna aldrig kunna ha samma betydelse för ett dödt som för ett lefvande språk; att, hvad särskildt latinet beträffar, de otvifvelaktigt, med den vigt man hittills fäst vid dem, orsakat att latinstudiet fått en allt för ensidigt grammatikalisk riktning till förfång för litteratur och antikviteter; samt att studiet af författare ger en vaknare blick, en djupare känsla för språket än de däraf abstraherade torra grammatikorna. Det är således all anledning att hoppas, att äfven denna åtgärd skall visa sig hafva varit i latinets eget intresse ganska välbetänkt.

Det är icke här tillfälle, hur intressant det än kunde vara, att ingå i ett skärskådande af de öfriga förslag, som innehållas i K. P. och af hvilka i synnerhet det om de lägre allmänna läroverkens organisation synes högst beaktansvärdt såväl i sin helhet som särskildt genom det nya uppslag som där gifvits, i det att åt vederbörande kommunalstyrelse öfverlåtits att afgöra, bland annat, huruvida kvinliga lärjungar må, i mån af utrymme, mottagas vid läroverket. Där detta blefve fallet, »borde emellertid en lärarebefattning, i allmänhet den för hvilken lägre kunskapsfordringar ansåges tillräckliga, beklädas af en kvinna, som utom sin undervisning skulle hafva i uppdrag att vara föreståndarinna för flickorna. Såsom kompetens för sådan lärarinna skulle fordras att med nöjaktiga betyg hafva genomgått högre lärarinneseminariet jämte ofvannämnda profårskurs» (den som föreslagits för att vinna anställning som lärare vid den praktiska linien).

Som sagdt, här är ej rätta stället att inlåta oss på detta. Vi hafva sysselsatt oss med de högre läroverken och sökt visa, att de egentliga hindren för deras trefnad ligga till största delen i yttre omständigheter, öfver hvilka de icke

själfva kunnat råda, och att ganska litet behöfver rubbas i undervisningsplanen. Så vidt vi förstå att döma, har det kungliga förslaget på ett särdeles lyckligt sätt löst sin uppgift, i det hufvudsaklig vigt blifvit lagd vid att afleda öfverbefolkningen och öka de fasta lärarnes antal, medan däremot ändringarna i undervisningsplanen inskränkts till några få, om hvilkas ändamålsenlighet det icke borde finnas delade meningar. För oss står alltså det kungliga förslagets genomförande såsom något högligen eftersträfvansvärdt, och vi tillåta oss uttrycka den förhoppningen att, hur än förhållandena månde gestalta sig vid en kommande riksdag, denna fråga måtte hållas utom och öfver partistriderna.

* * *

Till de högre undervisningsanstalterna höra ju också universiteterna, och några ord må därför sägas äfven om dem, så mycket hällre som en välment motionär föreslagit och båda kamrarna i öfverensstämmelse därmed beslutit aflåta skrifvelse till K. M:t rörande ändringar och tillägg till de bestämmelser, som gälla för undervisnings- och examensväsendet vid universiteterna i Upsala och Lund samt Karolinska institutet, »med särskild hänsyn till studiernas kraftigare bedrifvande och studietidens begränsning».

Ja väl, detta är ett önskningsmål. Det är blott att befara, att K. M:t icke kan mycket åtgöra till dess lösning; ty studiernas kraftigare bedrifvande beror väl ytterst af individen själf, och studietidens begränsning, ja den sammanhänger ganska litet med kurser och föreläsningar, men däremot oändligt mycket med ett par andra omständigheter, som med de förra icke hafva det ringaste att skaffa.

Saken är den, att universiteterna till en del dragas med samma olägenheter som skolorna: de lida af öfverbefolkning, och de äro dessutom icke herrar i sitt eget hus, hvarken i fråga om rättigheten att mottaga eller att afvisa sina gäster.

Vi hafva redan i början af denna uppsats påvisat den ofantliga tillströmningen till våra universiteter, och att vid det södra tillväxten gått $6\,^2/_3$ gång raskare än riksbefolkningens. Vi hafva vidare påvisat, hurusom skolorna föra

fram till mogenhetsexamen en mängd klent utrustade individer, af hvilka till på köpet flera »icke det minsta veta, hvad de skola taga sig till». Men så mycket är säkert, att en hel hop af dem hamna vid universitetet. Hurudant blir deras öde där? Det läras skall är drygt, men tiden kort, heter det; dock är det ju ej att undra på, om för desse tiden blir lång, i samma mån som deras underbyggnad varit svag: för dessa bli alla kurser för dryga, alla föreläsningar för svåra, följaktligen till ingen nytta. Men ändtligen är en kurs genomgången; då tenteras det en gång, två gånger, tre, fyra, fem, sex gånger i samma ämne, tills examinatorn blir så uppledsen, att han i förtviflan släpper fram vederbörande: »han kan visserligen ingenting, men han blir ej bättre!» Och så på samma sätt i ett eller flera andra ämnen, kanske i alla! Man kan förstå, hvad det blir för en examen: jämnstrukna eller undermåliga approbatur i allting. Det är ju någonting att bygga en framtid på! Och universitetslärarne kunna ingenting göra till saken: de äro skyldiga att tentera och examinera samma individ, om det så vore hundra gånger, ja i evighet!

Detta är en sorts folk. Men det finnes också ett annat slag, sådana hvilka komma till universitetet med kanske tio kronor som allt hvad de ega i världen, med andra ord de alldeles obemedlade och utfattige. De resa antagligen åstad med de bästa föresatser att studera riktigt på allvar; men magen har ock sina kraf, som i första rummet måste tillfredsställas. Måhända äro de nog lyckliga (eller olyckliga) att få låna en summa att börja med; den är dock i de flesta fall tillräcklig endast för den första tiden; sedan komma omsättningarna, anskaffandet af nya medel, vigilansen efter femman för dagen, till sluts det knappt under formen af lån dolda rena tiggeriet. Vi vilja ej tala om allt det för nerver och moral lika fördärfliga i ett sådant lif; vi fråga blott: när skall under sådana förhållanden en stackars människa kunna sköta studier? Det är ju absolut omöjligt. En del måste naturligtvis förr eller senare »drypa af», som det heter; för en och annan åter randas kanske i tidernas längd den lyckliga dag, då äfven han kan få gå i examen. Men hans studietid, må tro den har icke varit riktigt »begränsad»,

och den väger tungt, när herrar statistici börja att handskas med siffrorna och taga det aritmetiska mediet af den tid, som går åt för en examen.

Men till allt detta är ju universitetet platt icke vållande. Icke rår det för, att det ej själft får pröfva de inträdessökande, och att dess portar ställts på vid gafvel för äfven de svagast begåfvade, om blott de slunkit igenom mogenhetsexamen! Lika litet rår det för, att det ej kan ställa några tusen kronor till förfogande för hvarje medellös studerande eller bli af med sådana, som vid universitetet sköta, snart sagdt, allt utom studier. Om det roar en sådan person, kan han ju stanna hur länge som hälst, blott han betalar sin terminliga afgift till nationen, och bland antikviteter, hvarmed vårt yfverborna land kan skryta, finnes åtminstone ett slag, hvartill intet annat land i hela världen kan uppvisa maken: sextio- och sjuttioåriga studenter! Ecklesiastikministrar gå och ecklesiastikministrar komma, men dessa »bemooste Häupter», de sitta i orubbadt bo, och där få de väl sitta till sin död, så framt ej Rysslands nyss gifna föredöme skulle mana oss att sätta en gräns för oskicket.

När nu, hvilket efter Riksdagens skrifvelse väl knappt kan undgås, en komité får kungligt uppdrag att ransaka universitetsförhållandena, skulle vi alltså vilja i all ödmjukhet fästa dess uppmärksamhet på dessa förhållanden och på samma gång rekommendera åt den samma att genomgå katalogerna med särskild hänsyn till dem. Det skall då visa sig, att hvarenda termin afläggas akademiska examina, som förberedts på fullkomligt normal eller till och med ganska kort tid, så att det t. ex. ej är ovanligt, att filosofie kandidatexamen, mer eller mindre vacker, tages på fem terminer och därunder. Men det skall ock visa sig, att de, som så sköta sig, de hafva dels en god studentexamen att bygga på, dels möjligheten att drifva allvarliga studier utan att distraheras af bekymmer för dagligt bröd. Och kan komitén eller någon annan mänsklig myndighet laga så, att universiteten få endast sådana alumner — och de borde aldrig hafva andra —, då har den uträttat ett storverk, som förtjänar pris hos den senaste eftervärld. Men, kan ej detta åstadkommas, då är det måhända skäl att icke göra sig för

stora förhoppningar om »studietidens begränsning». I alla händelser blir ett sådant uppdrag som det ifrågavarande ytterst grannlaga; ty om det lilla samhälle, som kallas ett universitet, gäller till fullo hvad Taine säger om staten: »Une société humaine, surtout une société moderne, est une chose vaste et compliquée. Par suite, il est difficile de la connaître et de la comprendre. C'est pourquoi il est difficile de la bien manier. Il suit de là qu'un esprit cultivé en est plus capable qu'un esprit inculte, et un homme spécial, qu'un homme qui ne l'est pas.» Vare härmed blott sagdt, att till den sak det här gäller det ej är nog med nit: det fordras äfven, att nitet skall vara visligt.

Lund, juli 1887.

Edvard Lidforss.

Jämförelsepunkter mellan Sigurd och fru Amanda Kerfstedt som novellförfattare.

Sigurd »*I svenska bondehem*».
Amanda Kerfstedt »*Vid vägkanten*». Sju noveller, tr. 1880.
— »*Vid vägkanten*». 2:dra samlingen, tr. 1883.
— »*Kärlek och andra berättelser*» 1885.

»Hvad skola vi gifva vår ungdom att läsa?» fråga sig nu för tiden med bekymmer många föräldrar. De unga behöfva under ferietider och hvilodagar något, som mer talar till fantasi och hjärta än de trägna studierna för examensprof och afgångsbetyg. Visserligen hafva vi Fredrika Bremers och fru Carléns, Bulwers och Walter Scotts, Dickens' och Thackerays, Harriet Beecher Stowes och George Eliots m. fl. romaner att bjuda dem på; men våra barn hafva ej alltid samma smak som deras föräldrar; de begära sin samtids litteratur, och då vi bjuda dem våra älsklingsböcker, afspisa de oss stundom med påståendet, att de smaka skåpmat, alldeles som vi själfva gjorde i våra unga dagar, då man gaf oss Walter Scott, Sue eller Bulwer, sedan vi fått smak på Thackeray och Dickens. Egen erfarenhet har lärt oss inse det berättigade i ungdomens önskan att lära känna sin tid och att i boken återfinna de tankar och föreställningar, som möta dem i lifvet. Men huru skola vi kunna tillfredsställa detta begär utan att på samma gång utsätta de oerfarna för vådan att insupa åtskilliga förryckta eller förskämda idéer, vådliga för deras ålder, då mottagligheten är som störst men omdömet mindre utveckladt. Icke hafva vi tid att granska och välja för dem bland den myckenhet ny skönlitteratur, som, att döma af vår litterära kritik,

tycks innehålla ett och annat diktverk, som vi snarare skulle hafva lust att bränna än sätta i händerna på våra unga söner och döttrar. Hvad skola vi då köpa åt dem?

Denna tvekan och rådvillhet är lätt förklarlig. I de flesta alstren af nutidens skönlitteratur ingår en stark kritiserande och reformerande beståndsdel. Våra unga författare dryfta oförskräckt de mest svårlösta samhällsproblem på religionens, sedlighetens, eganderättens m. fl. områden. Utan tvekan fatta de i och skaka på, för att utröna om de hafva fast grund, en mängd satser och föreställningar, mot hvilkas sanning hvarje tvifvel skulle af deras fäder betraktats som afskyvärdt kätteri. För »Unga Sverige» finnas inga axiom. De lemna intet af dekalogens bud opröfvadt, och tycka de något bland dem oförenligt med sina rättsbegrepp, vips börja de en liflig polemik mot det samma. Låt nu också vara, att föräldrarne äro fördomsfria, ja kanske nästan revolutionära; de flesta bland dem skola dock finna det mindre lämpligt att sätta sin 12- till 16-åriga ungdom till doms öfver riktigheten af föreskrifter sådana som t. ex. de i 6:te och 7:de budet eller att sätta i deras händer skrifter, hvilka vädja till läsaren, om ej dessa föråldrade föreskrifter borde omredigeras så eller så. Kommer nu därtill, att några bland det litterära vänsterpartiet framställa som gamla, förlegade dumheter lärorna om en Gud och ett lif efter detta, så är lätt begripligt, att en viss oro bemäktigar sig den äldre generationen, som af lifvet lärt sig känna behofvet af *något* uppöfver lifvet, och tröstlösheten hos de flesta bland dem, som mistat detta *något*. Det är mycket förklarligt, att föräldrar och målsmän frukta den nya skönlitteraturen, äfven om den samma aldrig gåfve anledning till befogadt klander från den mogne läsarens ståndpunkt; hur mycket mer då nu, när åtskilligt däraf måste från alla synpunkter ogillas.

Men icke blott ungdomen utan äfven de äldre hafva behof af det slags vederkvickelse och förströelse, som skönlitteraturen är kallad att skänka mänskligheten. Mellan hvardagslifvets äflan behöfva vi alla stundom kasta våra blickar i den trollspegel, som konstnären håller för våra ögon och som återgifver verkligheten, förklarad i snillets och talangens belysning. Vi längta efter verklig konstnjut-

ning och från en litterär tidsströmning, som utan tvifvel i många hänseenden haft och har sitt berättigande, men som dock är en afart af diktkonst, hvilken alltemellanåt urartar till verklighetsfotografi, framställande vedervärdiga föremål och saknande konstnärlig adel.

Man tycks ibland föreställa sig, att ingen annan modern skönlitteratur finnes till än dessa tendensstycken, som så oförsonligt angripa det bestående. Så t. ex. säger herr A. Lundegård[1]: »Det kan omöjligt vara en tillfällighet att litteraturen nu sysselsätter sig så mycket med dessa frågor. Och man kommer icke ifrån detta faktum genom att rycka på axlarna och mumla något om 'konjunkturström'. — Vi veta alla, att det skulle inbringa både riklig utkomst och rikligt erkännande, om en ung författare med verklig talang trädde in på den litterära arenan och bröte en lans för de auktoriserade sanningarna. — Hvarför kommer han då icke?» Herr Lundegård kan således icke upptäcka några andra *talangfulla* författare än de *revolutionära*. Kritiken sysslar också mest med dem. Gör publiken likaså?

Lyckligtvis icke. De båda skriftställare, som här anmälas, tillhöra ej de revolutionära, och likväl torde blott en bland dessa senare haft att glädja sig åt en så talrik publik. Af Sigurds bok »*I svenska bondehem*» har redan 3:dje upplagan utkommit. Månne bifallet skördats derför, att de ej stöta och besvära publiken med farliga nyheter? »Ja delvis kanske.» Men deras förtjenst är visst icke så negativ. De äro i besittning af en speciel begåfning, som sätter originalitetens och personlighetens prägel på deras författarskap, ett något, som tilltalar ung och gammal, och som särskildt är kärt för svenska läsare, emedan det är födt och närdt i svenska hem och af svenska minnen.

Sigurd och fru Kerfstedt erbjuda just hvad många i vårt land längta efter och sakna, emedan tillgången ej motsvarar efterfrågan: en god och roande läsning, som bär tryckåret 1881—1887 på titelbladet och samtidens tankar och känslor på de följande sidorna.[2] Ehuru i många hänseenden olika,

---

[1] Revy 1886 sid. 91. [2] Se Dagny 1886 sid. 318 klagan öfver brist på passande ungdomsläsning.

i vissa rent af motsatta, hvarom mera framdeles, ega dock dessa båda författare några hufvuddrag gemensamma, hvilket föranleder anmälaren att inleda sin uppsats med en för båda gemensam karakteristik.

Det mest framstående af dessa grunddrag är som sagdt den nationela färgtonen i bådas taflor. Dessa bilder äro icke uttänkta, ej framkonstruerade vid författarens skrifbord, ej tecknade efter de torra notiserna om en eller annan dagsverkares eller bondfamiljs öden, likt många berättelser, i hvilka visserligen den enskildes lefnadshändelser äro troget återgifna, men hvilka ej upptaga den mängd smådrag, som utgöra »le milieu», och hvilka därför vanligen sakna lif och objektivitet. Fru Kerfstedt och Sigurd skänka oss målningar af folklifvet, sådana endast de kunna åstadkomma, hvilka äro förtrogna med det samma och fått öga för svenskens typiska drag, och hvilka endast de kunna rätt uppskatta, som i taflans figurer igenkänna gamla bekanta, dem man gärna skulle aftecknat, om konstnärsgåfvan fallit på ens lott.

Ett annat för båda författarne gemensamt drag är originaliteten. Det finnes hos dem intet långods, intet studium att bilda sig efter den eller den skolan. De äro alldeles främmande för nutidens aperi efter franska mönster, som erinrar om nyromantikens tyska efterbildningsvurm.

Om en anmärkning skall göras, torde man snarare böra förebrå dem, att de åt sina alster egna för litet af konstnärens arbete, af hans studier och komposition. Deras författar-genier äro kanske för naturliga, för litet skolade, en förebråelse, som man knappt näns uttala i vår öfverciviliserade, förkonstlade tid, och till författarpersonligheter, som ega de högre egenskaperna af blick och hjärta för sin omgifning samt bildningsgåfva att återgifva den samma med lefvande, karakteristiska drag.

Våra båda författare öfverensstämma också i en viss demokratisk riktning, i varm kärlek och sann högaktning för själfva folket. De uppfatta, erkänna och beundra den etiska höghet, den hjärtats adel, som stundom gömma sig under de grofva anletsdragen, de tölpiga laterna, den simpla och nötta drägten. Förbiseende detta ofta osköna yttre,

mäkta de tränga rakt in i hjärtats kammare, där skatter af kärlekens och självförsakelsens, af trohetens och redbarhetens gedigna guld gömmas. För vår tids öfverestetiska riktning äro de främmande. Hvarken rikedomens prål, skönhetens glans eller intelligensens glitter förmår dem att förbise karaktärens värderikare egenskaper. Denna blick för människan själf, oberoende af yttre förhållanden, denna sympati för människohjärtat, hvilket klappar lika varmt under »vadmalströjan som kaftanen», gör det för dem möjligt att teckna naturtrogna och dock tilltalande genrebilder ur folklifvet, som fängsla läsarens intresse och röra hans hjärta. En lycklig förening af kärlek för skildringens föremål å ena sidan samt sanning och korrekthet i uppfattning och teckning å den andra förläna stundom åt dessa författares, i synnerhet åt Sigurds, skizzer drag af verklig humor. Man klagar allt oftare öfver brist på denna sällsynta gåfva, som är en frukt af förmågan att älska ett föremål, oaktadt man inser dess brister och komiska sidor. Därför äro blott de författaretalanger verkliga humorister, hvilka, jämte sinnet för det löjliga, också hafva hjärta nog att så varmt älska inre moralisk skönhet, att de ej afkylas af bristen på yttre förfining. Därför finnes humor så sällan hos franska författare, emedan de ofta äro allt för känsliga för yttre obehagligheter, allt för betagna i rikedomens och bildningens polityr, allt för hängifna åt öfvercivilisationens skönhetskult. Sigurd och Amanda Kerfstedt ega ofvannämnda förutsättningar för humor, fast hos henne känslan för det komiska ej är nog stark för att ofta framkalla humorns solglimtar. Men om bådas berättelser kan påstås, att en sund realism höjer dem såväl öfver förra tiders sentimentala skönmåleri af allmoge- och arbetsklassen som ock öfver många nutidens dystra och motbjudande folkbilder.

Ett med känslan för lägre klasser sammanhängande drag hos båda författarne är öfverensstämmelsen i världsåsigt och moralbegrepp mellan dem och de samhällslager de skildra. Hvarken hos Sigurd och än mindre hos fru Kerfstedt finner man ett spår af den kristendomsfiendtlighet, som mer eller mindre framträder hos många den litterära vänsterns författare. Tvärt om! Fru Kerfstedt hyllar afgjordt

den ortodoxt-lutherska världsåsigten, och Sigurd visar ständigt vördnad för sina fäders tro och sedvänjor. Hos ingen af dem finner man häller det numera vanliga tummandet och vridandet på morallagen, dagtingandet med dess föreskrifter, det kasuistiska ordklyfveriet; man åtnöjer sig ej med att förstå och beklaga brottslingen utan försvarar äfven brottet. Icke så här. En enkel och sund moralisk uppfattning, hvilande på de tio budorden, möter läsaren på dessa blad och inger en känsla af trygghet och hopp i oroliga sinnen, som tydligt inse, att vore moralen så vacklande inom de djupa leden som hos många moderna ledare, skulle samhällsorganismen snart upplösas.

Ett annat för båda författarne gemensamt drag är öppen blick för lifvets ljussidor. Därför att de själfva inse och känna, att lyckan ej väsentligen beror af yttre förhållanden, kunna de måla ljusa taflor af hemtrefnad och familjeglädje äfven i den fattige arbetarens torftiga stuga, så snart man blott lyckats därifrån utestänga nöden. Sällheten och skönheten af denna kärlek till hem och familj framträder rörande dels i skildringen af den fattige backstugusittarens kärlek för den torfva, han själf uppodlat, af hans »*fosterlandskärlek en miniature*», dels i en af Sigurds vackraste skizzer: »*Bara en ko*». Äfven hon får sin del af hemmets omvårdnad och bidrager i sin mån till ensemblen af den intagande familjemålningen. Ej häller äflas dessa båda skriftställare att likt många andra nutidens roman- eller novellförfattare teckna psykologiska vidunder, patologiska tillstånd, kropps- eller sinnessjuka individer, hvilkas anlag hindra dem från att någonsin kunna njuta lifvets glädje. Hufvudfigurerna i Sigurds och fru Kerfstedts noveller äro oftast älskvärda och harmoniska, bifigurerna typiska för dem, man i dagliga lifvet möter, förhållandena äro sådana, man ser dem omkring sig, och genom det hela drar en frisk fläkt af hälsa och förnöjsamhet, af solljus och glädje eller ock — när fattigdomens och sorgens skuggor falla mörka —, af undergifvenhet och tröst.

Den motvilja för att teckna idealiskt anlagda personligheter, som utmärker nutidens diktning, är visserligen förklarlig såsom reaktion, men verkar genom öfverdrift och

manér i många hänseenden skadligt. Från skön- har man öfvergått till fulmåleri. Det tycks, som fruktade man att talangen ej skulle kunna göra sig gällande och vinna erkännande af den nya vitterhetsskolan, om han till föremål för sin skildring valde harmoniskt begåfvade, ädelt anlagda individer. Kvick men ej sann är Heines paradox, att skalden lättare skapar idealer, »altarbilder af dygd och sedlighet», än alldagliga, småsinnade och syndbehäftade individer. Detta påstående vederlägges af hvarje litteraturs guldålder, från och med grekernas till och med första hälften af vårt eget sekel. Exempel äro obehöfliga; hvar och en kan själf framdraga sådana. Men af fruktan att stämplas som idealist, saknande sinne för verklighet och sanning, våga många nutidsförfattare aldrig skildra af naturen dubbade »adelsmänniskor», sådana som dock lyckligtvis påträffas i vår så illa utmålade värld. Genom att utesluta dem ur taflan kommer denna att sakna verklighet och sanning, d. v. s. sakna just hvad realisten eftersträfvar. Därjämte inleda de i romanerna ständigt återkommande brottslingarne eller galningarne läsaren i frestelse till den fariseiska tanken: »Jag tackar dig, Gud, att jag icke är såsom andra människor, röfvare, orättfärdige, horkarlar eller ock såsom denne publikanen.» I jämförelse med dylika diktens förfallna varelser tycker sig genomsnittsmänniskan vara nästan ett mönster af fullkomlighet. Från sådana ensidigheter hålla sig som sagdt våra båda författare fria.

Hvad som mer än allt annat skänker popularitet åt dessa skriftställare är innerligheten af deras konception, är det hjärta för sina medmänniskors fröjd och ve, som läsaren känner klappa varmt i författarens eget bröst. Hos ingen svensk berättare framträder detta drag så älskligt som hos Fredrika Bremer. Äfven hos Lea framskymtar det, t. ex. i den rörande grafskriften öfver Octavia Carlén. Mellan Sigurds och Leas författarskap finnas flera likhetspunkter. Det är omöjligt att definiera, på hvad sätt dylika diktare gå till väga för att framkalla den djupa rörelse, läsaren erfar. Jag tror knappt de själfva skulle kunna redogöra därför. Det är något af hvad man kallar »*unbewusster Einfluss*». Hemligheten torde vara den, att i deras bästa stunder medkänslans innerlighet så rikt öfversvallar i deras egen själ, att de af skatten hafva

råd att meddela åt andra. Så rycka de sina läsare med sig och skänka dem några stunder af lifvets ädlaste fröjd, förmågan att, glömsk af sig själf, lida och fröjdas med andra; — få känslorna sedermera ej öfvergå till handling, är det icke författarens fel. Hafva nu dessa senare, såsom förhållandet är i synnerhet med Sigurd, därjämte kvickhet och stor komisk begåfning, så beherska de sina läsares känslolif och skänka dem både nöje och förädling.

Likheten hos båda författarne sträcker sig äfven till begränsningen. Hos bägge saknas den fantasiens rika skaparkraft, som, uttalande sitt varde, gifver upphof åt en liten kosmos af verklighetslif. Deras fantasi, stark nog att inom novellens trånga ram återgifva några få enskilda personer, några mindre stycken af lifvet, tyckes ej vara nog intensiv för att skapa de mer storartade och mångsidiga skildringar, som romanen förutsätter. De ega nog begåfning för att konstnärligt teckna verkligheten i träffande genrebilder, men ej nog för att skapa en större fantasivärld med verklighetens stämpel. Blott få svenska diktare ega denna rikare bildnings gåfva. Då man t. ex. läser den tilltalande teckningen af hjälten i Amanda Kerfstedts berättelse »*Kärlek*», kan man ej undgå att tänka sig, hvilken effektfull bifigur denne förolyckade broder, tecknad med fin psykologisk iakttagelse och kvinlig ömhet, skulle bilda i en roman. Det samma gäller om Kajsa i Gatebacken i Sigurds berättelse »*En allas vän*» och om »*Gamla Dadda*». Hvilken intressant inledning till en roman vore ej Sigurds folklifsskildring »*När tåget går till Göteborg*». Nu är detta stycke oaktadt sitt mästerskap ej ens en novell. — Men äfven i sin nuvarande form äro alla dessa teckningar djupt gripande. Fru Kerfstedt och Sigurd få upplefva den vanliga erfarenheten att af dem, som gifva mycket, fordrar man alltid än mera.

En annan likhet med afseende på begränsningen är det trånga område, inom hvilket bådas berättelser röra sig. I detta fall är fru Kerfstedt rikast; ty hon skildrar ej blott folket utan äfven och i synnerhet medelklassen. Dessutom har hon i sina barnberättelser ådagalagt en sällspord talang, som bland författare i denna genre på svenska språket knappt öfverträffas af andra än de båda skalderna Topelius

och Viktor Rydberg. »*Lille Vigg*» är den mest poetiska af alla svenska barnberättelser. — Som hvar man vet, är Sigurds penna främst egnad tidningspressen, och de framgångar, han på detta område rönt, förklarar hans styfmoderliga behandling af sin berättartalang.

Äfven så till vida lider dessa skriftställares begåfning af en viss inskränkthet, att ingendera besitter fullt öppen blick för de stora ledande ideerna i vår tid. Däraf en viss hånfull ton mot, en viss ringaktning af deras målsmän, en skarpare uppfattning af deras brister än deras förtjänster. Härmed vare dock ingalunda sagdt, att ej fru Kerfstedt och Sigurd inse och framhålla en mängd missförhållanden och skefheter i tänke- och handlingssätt. Denna realism i målningen utgör just en af deras starkaste sidor. Så t. ex. brännmärker han i »*Svärmor*» ett sorgligt missförhållande, som ofta förekommer i bondfamiljer, och i »*Han kommer nog*» framställes hemsidan af den så vanliga öfverliggartragedien vid universiteten. Men med ofvannämnda skarpsynthet för felen hos enskilda individer förena de icke en lika skarp uppfattning af bristerna i den äldre generationens åsigter och föreställningar samt i åtskilliga bestående institutioner. De se missförhållandena, men förbise stundom de teoretiska villfarelser, som förorsakat dem, och döma därför omildt deras misstag och öfverilningar, hvilka löpa till storms mot de gamla fästena. Händer någon gång att bestående samhällsformer af dem angripas, sker det utan omstörtningsbegär; man vill reform, ej revolution. Denna försonliga, fördragsamma stämning verkar lugnande och behagligt på en publik, som till öfvermått fått sig i romanen och novellen itrattad en mängd vilda omstörtningsplaner, och som ofta får den lärdomen till lifs, att mänsklighetens olyckor härröra endast från obilliga lagar och föråldrade institutioner.

I novellen »*Två vägar*» har Amanda Kerfstedt dock angripit ej blott personliga missförhållanden utan ock självfva institutionen. Hon uppträder som kämpe för ändring i äktenskapslagstiftningen och för den gifta kvinnans ekonomiska oberoende. Så varmt ligger denna moderna reformfråga henne om hjärtat, att hon därigenom föranledes till ett tendensskrifveri så påtagligt, att det skadat berättelsens konst-

värde. Man har talat om indignationslitteratur. Denna novell utgör ett bidrag till genren. Man har äfven talat om efterklangsdiktning, men som sådan kan den ej betraktas, den lika litet, ja mindre än t. ex. fru Agrells och fru Edgrens dramer. Amanda Kerfstedt var, som jag tror, den första svenska kvinna, som i romantisk diktning tog äktenskapsreformfrågan till speciel behandling, först i ofvannämnda novell, årsbarn med »*Dockhemmet*», och sedan i berättelsen »*Synd*»[1]. Anklagelsen för efterklangsskribleri drabbar icke henne; och äfven öfriga af svenska kvinnor utgifna äktenskapsskildringar äro ursprungliga skapelser så till planläggning som utförande, ofta äfven till syfte. Helt olika förhållanden och åsigter angripas t. ex. i fru Agrells båda dramer »*Räddad*» och »*Ensam*». I pjesen »*Kärlek*» rör tendensen snarare barnets än föräldrarnes ställning. Om man med efterklangspoeter menar sådana, som sakna egna åsigter och syften och därför eftersäga och efterstafva andras, så kan beskyllningen ej riktas mot ifrågavarande författarinnor. Deras stycken stämplas af fast öfvertygelse och djupa erfarenhetsrön, ofta af brinnande reformifver; allt skäl nog för att klassificera dem som indignationslitteratur, men också för att, hvad dem beträffar, vederlägga anklagelsen för efterklangsdikt. Att ämnet så ofta behandlats, tyder på ett allmänt kändt samhällsondt, som kräfver bot, icke på tom efterbildningslust. På sin höjd skulle man kunna säga, att mindre framstående författare, uppmuntrade af exemplet, vågat i denna brännande fråga höja sin röst och instämma i den stridskör, som tidehvarfvets största snillen utföra. Drefves talet om efterklangslitteratur konsekvent, skulle Ibsen och Björnson själfva inordnas bland efterklangspoeterna; ty deras uppfattning af de olika könen var redan mer eller mindre tydligt uttalad af Thackeray och Paludan-Müller, medan de norska snillena ännu sutto på eller nyss lemnat skolbänken. Slutorden i »*Samfundets stötter*» t. ex. uttrycker samma kvinnobeundran, som tjugusju år förut på flere ställen uttalades i »*Arthur Pendennis*».[2] Men det oaktadt röjer norr-

[1] Båda först tryckta i Finsk Tidskr., maj 1880, sept. 1881. [2] Intressant i litteratur- och kulturhistoriskt hänseende vore en jämförelse mellan Thackerays »*Arthur Pendennis*» och P.-Müllers »*Adam Homo*».

männens hela uppträdande, att de äro originela tänkare och självständiga iakttagare och alls icke efterklangspoeter.

Att emellertid denna litteraturs grundtankar blifvit så ofta framhållna, att därigenom en viss enformighet uppkommit, detta kan icke nekas.

I några fall äro våra båda skriftställare nästan hvarandras motsatser. Amanda Kerfstedts författarskap utmärkes af en finhet i uppfattning och uttryck, en psykologisk instinkt, en känslighet och ömhet, allt stegradt så högt som möjligt för att ej öfvergå till sentimentalitet. Någon gång torde hon t. o. m. öfverskrida denna gräns. Men det gör aldrig Sigurd. Tvärt om! Lustigkurren i *Smålandspostens Kaleidoskop* tittar nog ofta fram i berättelserna. Äfven när fru Kerfstedt undantagsvis behandlar slippriga förhållanden, framställas de med så skär kyskhet, att den stötande verkan af ämnets beskaffenhet därigenom förtages. Likväl gör hon sig aldrig skyldig till pryderi. Än mindre kan Sigurd beskyllas för denna öfverdrift. Kanske begagnar han sig väl mycket af nutidens frihet att opåtaldt få framkomma med antydningar om och ströftåg på det förr så strängt förbjudna området: förhållandet mellan könen. Men Sigurd är *aldrig osedlig*, blott någon gång rå, och detta mer i uttryck än i känsla. I bådas berättelser råder den rena atmosfer, som personer, sunda till själ och kropp, älska och behöfva. Sigurd skattar aldrig åt den öfverdrifna reaktion mot förra tiders ofta enfaldiga och förvända blygsamhetsideal, som vanställer många af det »Unga Sveriges» vitterhetsalster. Blygsamheten är en frukt af kulturen, och fast frukten någon gång urartat, bör trädet ej förkastas utan förädlas såsom tillhörande ett högre utvecklingsskede. Man är fullt berättigad att klandra och förlöjliga det enfaldiga pryderi, som förr stundom t. ex. förbjöd den kvinliga patienten att föra öppet språk med sin läkare, som än i dag hindrar många mödrar från att oförtäckt varna sina söner för mötande frestelser, som för 10 till 12 års barn berättar historien om hur storken kommer bärande med de nya små syskonen, som med ett ord ofta tvingar högre klassers ungdom att på smygvägar och från orena källor hämta förklaringen på de fysiologiska förhållanden, som röra tillvarons ursprung. Många andra exempel på

pryderi skulle kunna tilläggas. Största öfverdriften i detta hänseende finner man hos franska författare, då de uppträda som specielt sedliga. Så t. ex. låter Bernardin de S:t Pierre hjältinnan i sin världsbekanta roman »*Paul et Virginie*» drunkna blott därför, att hon af sin blygsamhet förbjöds att låta sig i oskyldighetens tillstånd föras från det skeppsbrutna fartyget af en muskelstark matros, som på knä bad att få rädda henne. Dylikt pryderi vittnar mot oskyldighetstillståndet af de diktares sinnesförfattning, som göra sig skyldiga därtill. Men om ett sådant skrifsätt visar allt för mycken fruktan för nuditeter, så röjer nutidens däremot allt för litet.

Jag har sagt, att man knappt näns ställa Sigurd och fru Kerfstedt till rätta därför, att de ej skänka nog omsorg och studier åt utarbetandet af sina alster. För svenska litteraturens skull borde man dock ej låta dem slippa för lätt undan. Uppmärksamma läsare tycka sig tydligt känna, att båda ega förmåga att skänka sitt land mer fulländade konstverk än hittills. Kanske är dock detta ett misstag. Snille är ett, talang ett annat, de följas ej alltid åt. Äfven talangen är en gåfva, som ej tages, utan mottages. Den kan ej ersättas med arbete. Men tydligt är att äfven detta tryter, och att våra båda novellisters krafter och intressen för mycket splittras och, hvad Sigurd beträffar, vändas åt annat håll. Sveriges litterära förhållanden förklara till en del saken. Smålandsposten och sedan de »*Kväden och okväden*», de »*Ljud och oljud*», som i bokform därifrån utgått, inbringa sannolikt sin författare mer än berättelserna från bondehemmen, oaktadt dessas stora afsättning. Amanda Kerfstedt får sannolikt högre arvode för sina många små skizzer, som tryckas först i kalendrar eller tidskrifter och sedan i bokform, än hon skulle erhålla för en mindre samling mer konstnärligt utarbetad. Svenska publiken är för liten att honorera en författare, som i någon mån om också blott till $^1/_6$ toge som rättesnöre den horatianska satsen att först efter 9 år utgifva sina verk. Men denna omständighet är en stor nationalförlust, och med afseende på ifrågavarande författare särskildt beklaglig. Vårt land lider brist just på första klassens lättare folkläsning. Både Norge och Dan-

mark äro i detta afseende rikare än vi. Svenska nationalandan utmärker sig icke för humor och kvickhet, dessa för god skönlitterär folkläsning ovärderliga egenskaper. När de någon gång framträda hos en författare, såge man gärna, att de nådde sin fulla utveckling. Kanske skola de göra det hos Sigurd; han har ännu lifvet framför sig. Fru Kerfstedt har kommit längre på banan, men torde dock ega möjligheter till vidare fulländning. Äfven om hon blott skänkte åt sina föregående samlingar vederbörlig revision, utgallrade de svagaste styckena, sofrade de öfriga från onaturligheter, ojämnheter och sentimentalitet samt hopdroge det hela, skulle hennes samling kunna bilda en verkligt god och roande folkläsning. Sigurd har på ett intagande sätt urskuldat föräldrars svaghet för sina barn. Ja, låt så vara! Men om författarne hade något mindre af detta öfverseende med bristerna hos sina hjärnfoster, skulle publiken vara dem tacksam. Bättre, långt bättre dock äfven för denna, att föräldrakärleken uppammar sådana älskvärda ehuru ej oklanderliga bokbarn som Sigurds och fru Kerfstedts, än om en skoningslös självkritik kväft dem i vaggan. Må därför ofvanstående rader mana icke till pennans nedläggande men till en omsorgsfullare utarbetning.

Edmund Gammal.

Romaner och noveller.

Vårmarknaden 1887
af
S—e.

Frans Hedberg: *Stockholmslif och skärgårdsluft.* Nya berättelser. — Sthlm. Lamm. 3 kr. 75 öre.
Claes Lundin: *Alina Frank. Bland bränningar. Röda fanan.* — Sthlm. Geber. 2 kr. 50 öre.
Georg Nordensvan: *Lek.* Novelletter. — Sthlm. Alb. Bonnier. 2 kr.
Gustaf af Geijerstam: *Tills vidare.* Berättelser. — Sthlm. Bonnier. 1 kr. 75 öre.
Hilma Strandberg: *Västerut.* Skizzer och noveller. — Gtbg. Wettergren & Kerber. 2 kr. 50 öre.
Amalia Fahlstedt: *Ax och halm.* Berättelser. — Sthlm. Bonnier. 1 kr. 75 öre.
Anna Wahlenberg: *Hos grannas.* Skizzer. — Sthlm. Bonnier. 1 kr. 75 öre.
Elna Tenow: *Brokigt.* Noveller och skizzer. — Sthlm. Bonnier. 1 kr. 75 öre.
Göran Björkman: *Idyller.* — Ups. Universalbibl. 2 kr.
Mathilda Roos: *Höststormar.* Berättelse. — Sthlm. Bonnier. 3 kr. 50 öre.
Ernst Ahlgren: *Fru Marianne.* — Sthlm. Hæggström. 4 kr.

Jultiden plägar af gammalt vara vår skönlitterära marknads egentliga »saison». Men redan från »det unga Sveriges» första framträdande inom vår vitterhet har äfven våren blifvit en tid, då bokhandlarne bjudit på nya originalalster. Och nu tyckes fruktan för öfversättningarnas konkurrens rent af hafva trängt ut våra egna författare ur julmarknaden och hänvisat dem företrädesvis till deltagande i vårtäflingen. Åtminstone var i julas de om allmänhetens gunst täflandes antal inom den berättande vitterheten mycket ringa, under det att däremot på våren en hel uppsjö öfversvämmat våra boklådors skådefönster. Ej mindre än elfva volymer af skilda författare! När har vår svenska novell- och roman-litteratur på en gång visat en sådan rik tillgång på nya alster och nya krafter? Och det är delvis verkligt värdefulla arbeten, som här föreligga, och knappt något, som egentligen kan betecknas såsom underhaltigt.

Men naturligen äro de litterära partifärgerna och än mer de vittra författare-individualiteterna mycket växlande och olika — alltifrån den gamle litteratörveteranen Frans Hedberg, den vänlige

Stockholms-skildraren och skärgårdsvännen, ända till den nyaste debutanten, nystafverskan och hånande prestsatiristen Hilma Strandberg; från den veke, stämningsmålande Nordensvan till den robuste folkpsykologen Geijerstam — hela skalan af olika åskådningar och skilda manér.

Dock äro de skildrade ämnena öfverallt hämtade från något så när samma håll. Och därvid är det kännetecknande, att det exotiska nästan helt och hållet saknas; det är svensk natur och svenska människor, som öfverallt stått modell — med undantag af några Paris-bilder, som liksom kommit med för att ge en viss modern ton åt det hela. Men inom fäderneslandets gränser ha författarne studerat flera olika landsdelar och samhällslager. Frans Hedberg och Claes Lundin ha naturligen företrädesvis porträtterat Stockholmare och Stockholms-vyer, från gatan, teatrarna, kaféerna, tidningsbyråerna; Mathilda Roos dväljes i hufvudstadssocietetens salonger, och Ernst Ahlgren lemnar icke sitt Skåne. Under ferierna drager Claes Lundin till någon saltsjöbadort, Frans Hedberg hälst till Roslagen och Geijerstam till Paris. Hilma Strandberg gör sina studier i fisklägena vid vestkusten, under det att Göran Björkman skildrar det honom omgifvande lifvet i Upsala. De flesta samhällsklasser hafva representanter i detta novellgalleri; här finnas landtbrukare och prester, diplomater och löjtnanter, studenter och skolmamseller — men företrädesvis är det dock artister och folktyper, som lockat de vittra tecknarne.

* * *

De skilda litterära färgerna framträda kanske tydligast i de olika författarnes sätt att återgifva artisttyperna och konstnärslifvet.

Frans Hedberg, bland dessa den trognaste exponenten för hvad man börjat kalla »signaturernas period» i vår litteraturhistoria, har gifvit oss bilder både från målarnes och skådespelarnes olika artistgrupper. Särskildt i novellen »Rampen och kulisserna» framträder hans idealistiska konstteori, med dess entusiasm för konstens sollysta rymder och med det akademiska krafvet, att skådespelaren skall »spela» och icke »være sig selv» och att målaren skall utställa taflor och icke friluftsskizzer. Så mycket nutidsanda har visserligen trängt sig på honom, att han icke vill råda den mindre begåfvade att svälta för det höga konstnärsidealets skull. Men, då han — i »Förfall» — förvisar »plankstrykaren» till sitt rätta område, framträder detta dock mindre såsom en prosaisk hvardagsnödvändighet än såsom en ny ädel kamp, ehuru för ett annat ideal, det stilla arbetets och den lugna familjelyckans.

Hilma Strandberg har också skildrat en liknande historia, den ständigt återupprepade sannsagan om artisten, som måste slå om och taga sig något mera inbringande före. Men hos henne blir

detta en social studie, en klagan öfver huru bland underklassens söner kapitalbristen hindrar anlagens utveckling och kränker individualitetens rätt. — Denna olikhet i uppfattningen af ett liknande motiv är kännetecknande för skilnaden mellan vår gamla och vår nya vitterhetsskola: hos den förra ställes upp en mönsterbild af personlig ärlighet och pligttrohet; hos den senare slår detta om till samhällskritik.

Claes Lundin lemnar i »Alina Frank» historien om en skådespelerskas och en teaterrecensents inbördes kärleksförhållande. Han är hvarken en konstnärentusiast af gamla skolan eller en modern problemskribent. Utan hos honom känner man oupphörligt igen den talangfulle, spirituele krönikören. Det är en interiör ur lifvet bakom kulisserna och bakom redaktionspulpeten, som han här tecknar — i mycket upplysande såsom tidningarnas verklighetsskildringar, ofta på kåsörens sätt satiriserande och skämtande, äfven då en strängt konstnärlig karaktärsteckning knappast skulle hafva tillåtit det. Han skildrar icke, huru konstnären går upp i sin kallelse, eller huru han tvärt om af brödbekymmer tvingas att svika den, utan han visar oss, huru konstnärsfåfängan förkrymper själen på honom och hindrar honom att i hvardagslifvet utveckla sig såsom en sund, fullblodig människa. Han visar oss icke, huru konstnärerna böra vara, utan säger blott: se, sådana äro dessa beundrade artister!

Den mest originele skildraren af artistlifvet är dock *Georg Nordensvan*. Det är förnämligast genom konstnärsnovellen »Figge», som han gjort sig känd och erkänd såsom sådan. Men äfven i hans nya novellett-samling finnas trenne förträffliga skizzer af samma art. Tvänne af dessa äro en sorts tillägg till »Figge» och röra sig omkring samma hufvudperson. Den ena skildrar, huru han under studietiden hemma i Stockholm »var kär en gång», och i den andra berättas, huru han en gång for express hem till Sverge, rumlade om i Stockholm tvänne dagar, men sedan vände åter till Paris. Det är tokroliga burlesker med en egendomlig, drastisk lokalfärg; trogna bilder af »målarglädjens» barnsligt lättsinniga dagsländelif. Om i dessa bilder humorn står på gränsen till det komiska, så kommer däremot humorns allvarligare sida fram, dess »sorg i rosenrödt», uti den tredje konstnärsnovellen i denna samling, i skildringen af det naiva kamratskapet mellan »Pappa och mamma», mellan en ung målare och hans kvinliga kamrat, hvilken allmänt ansågs som »en riktig hederspojke». Här slår känslofullheten nästan öfver i känslosamhet. Det är en ny sorts romantik i Nordensvans artistlifsbilder, icke de höga ideernas romantik, men stämningarnas, känslornas; icke en romantik i akademisk stil, men en det excentriskas romantik med realistiska slagord och samtalsspråkets abrupta skizzmanér. — Nordensvan är impressionisten bland våra novellister; han träffar stundom mästerligt den naturtrogna stämningen, är alltid

elegant i penselföringen, men emellanåt kommer han till gränsen af det bizarra och löper någon gång fara att slå öfver i manér.

* * *

Utom dessa bilder ur artistlifvet innehålla de nämnda novellsamlingarna en hel del andra skildringar.

Frans Hedberg röjer allt igenom en smakriktning, som för den yngre nutida generationen förefaller föråldrad. Detta röjer sig icke blott i hans sätt att uppfatta konstnärslifvet, utan fast mer i karaktärsteckningen och stilen hos honom. De nutida författarne, som lärt sin konst i fransk eller rysk skola, hafva förvandlat karaktärsskildringen till karaktärsstudie. Under det att Frans Hedberg efter äldre förebilder tecknar typer och original, söka de yngre författarne att lösa psykologiska problem. De nöja sig icke med att teckna en intressant eller egendomlig karaktär, utan de söka alltid att besvara frågan: huru kan en människa med vanliga, mänskliga förutsättningar blifva sådan? Det är på sådant sätt, som Dostojevskij nästan öfvertygar oss om, att omständigheterna kunnat göra något hvar bland oss till brottslingar. Det gäller för dem att spåra det allmänt-mänskliga äfven bakom de egendomligaste excentriciteter; under det att däremot den äldre litteraturriktningen snarare söker att leta upp något kuriöst och ovanligt midt uppe i den hvardagligaste verkligheten, men i det hela nöjer sig med att skildra typer eller söker vinna läsaren genom vackra prof på godhet, ärlighet och sanningskärlek. — Stilens gammalmodighet röjer sig hos Frans Hedberg genom de upprepade monologerna, genom de instuckna reflexionerna och genom den något stereotypa form, hvari han söker lämpa dialogen efter de talandes individualitet. Han inblandar väl, särskildt i samtalen, en hel del drastiska uttryck, som skola skänka en sorts realism åt det hela, och dessa äro ofta karakteristiska och väl funna, men alltför ofta förefalla de något grofva och otympliga. Orden äro härvid lika starka, men de äro icke så liksom tunga af betydelse och stämning som t. ex. hos Geijerstam i liknande bilder ur det lägre folkets lif.

Utom de redan nämnda konstnärsnovellerna innehåller Frans Hedbergs samling en s. k. naturstudie från skärgården, »Vid höslåttern»; en äktenskapshistoria, »Lilla frun», med en trolös och en redbar vän, med sedlig omvändelse under inflytande af en vacker utsigt och med märkvärdigt grälsjuka familjer; ett badortsminne från Vestkusten i äkta gammaldags romanstil, »Ett slägtmöte», hvari de älskande tro sig upptäcka, att de äro syskon och flickan därför störtar sig i hafvet, öfver hvilket en poetisk mås under ett hest skri låter sin skugga sväfva fram på den af den drunknande upprörda vattenspegeln; samt ännu en ganska förtjänstfull och naturtrogen skärgårdshistoria, »Holmens Johanna».

Claes Lundin har tillsammans med »Alina Frank» utgifvit tvänne mindre skizzer — den ena en skärgårdsbild, »Bland bränningar», med hjärtevinnande och effektfull motsättning mellan stadsbornas öfverförfining och den fattige kustbons enkla naturlighet; den andra en talangfull, färgrik bild från kommunardupproren i Paris, »Röda fanan».

Under den gemensamma titeln »Lek», som hämtats från slutnovellen, har *Nordensvan* utom de nämnda artistlifs-bilderna samlat en hel mängd andra novellskizzer. Bland dessa intagas, i vårt tycke, hedersplatserna af den karakteristiska skildringen af en pigas förlofningshistorier i »En roman» och af den nämnda novellen »Lek», som på ett mycket tilltalande sätt förtäljer en förlofningshistoria af helt annan art. Synnerligt täck är bilden af den unga flickan, som midt i sina barnsliga lekar, ännu ej väckt till lifvets allvar, fått förlofningsringen på fingret, men sedan vaknar till en aning om denna förbindelses betydelse och så med ens bryter den, för att icke bära hand på det bästa och renaste inom sig.

I en helt annan stil än Nordensvans mjuka, smidiga, stämningsdallrande skildringar med deras veka, blida lynne skrifver *G. af Geijerstam*. Han är kärf, nästan ordknapp, med kantiga och skarpa konturer i sina teckningar, och med en viss bunden, tillbakahållen känslofullhet, som just därför att den icke får fritt lopp gör ett så mycket kraftigare intryck, emedan den bakom det utsagda låter en ana så mycket. Emellanåt går kanske denna starka tonvigt på orden öfver till manér, men i allmänhet ger den intrycket af något väl öfvertänkt och konstnärligt genomarbetadt.

Mest betydande bland det dussin noveller och skizzer, som Geijerstam förenat under titeln »Tills vidare», är den första berättelsen »Bort». Det är en bondhistoria från Öland om en dugtig bondflicka, som förälskar sig i en ung amerikafarare, men bryter med honom, då hon erfar, att han förut haft en förbindelse med en annan flicka, hvilken han öfvergifvit, sedan han blifvit fader till ett barn med henne. I stället gifter hon sig utan kärlek med en förmögen bonde. För sent lär hon sig inse, att hon »felat på samma sätt som Knut, endast mycket värre, mycket skamligare». Och så rymmer hon sin väg — också hon till Amerika, ehuru icke för att söka upp sin första kärlek; den hade hon nu för alltid gjort sig ovärdig. — Detta tyckes då vara på sitt sätt ett inlägg i »Hansk»-problemet, ett inlägg, hvars tendens ginge derpå ut, att ett tanklöst brott af ungdomligt lättsinne vore mindre besudlande än ett öfverlagdt ingående i en lifslång förbindelse utan kärlekens helgelse. Emellertid har förf. liksom inlagt en reservation i följande anmärkning, som han låtit trycka på titelbladets baksida: »Motivet till denna berättelse är så egendomligt, att jag anser mig böra bifoga den upplysningen, att den, i likhet med nästan allt hvad jag skrifvit, grundar sig på en sann händelse. En tids vistande på

platsen, där den tilldragit sig, har gifvit mig de fakta, som utgöra berättelsens grundstomme.» Denna hänvisning till ett »document humain» synes oss föga på sin plats. Det är vid dikten ej fråga om, att den skall *vara* sann, utan blott att den skall *tyckas* sann, genom friskheten och lifligheten i sina skildringar göra ett intryck af lif och verklighet. Gör den det, är hvarje yttre bestyrkande öfverflödigt; och gör den icke det, är det gagnlöst. Det är sant, ett visst intresse af annan art, utom det konstnärliga, får berättelsen, om man vet att den öfverensstämmer med faktisk verklighet; men då är det ej nog med, att grundstommen är hämtad från fakta, då måste ock detaljerna vara det. *Antingen* dikt *eller* verklighet — det är vår fordran. Konstnären må gärna måla efter modell, men likheten eller olikheten med denna gör intet till saken vid det färdiga konstverket.

Bland häftets öfriga innehåll utmärker sig »En smålänning» för en vinnande godmodighet och god karakteristik. »Ett lefnadslopp», som handlar om studenten, som användes af den kloke småstadsredaktören, och som af honom dresseras i den »sansadt liberala» färgen, är tecknadt efter modell, drastiskt och träffande. »Vårdagsminnen» har ett fint genomfördt naturpreludium à la Kielland; och mycken stämning är ock i den franska landtbilden »När barnen sjunga marseljäsen», som bakom de sjungande barnen rullar upp ett helt sekels samhällsutveckling. Särdeles tilltalande är »En ungdomsdag», som skildrar, huru en ung lektor med hustru och barn gör en skärgårdsutflykt och andas hafsluft och solljus. Ett stycke naturromantik af det sunda, äkta slaget. Däremot förstå sig helt visst icke alla på den sorts amerikanska humor, hvarpå Geijerstam försökt sig i burlesken om »Huru tjugu man fångade två hvalfiskar». Och äfven kvickheterna i »Moderskänslor» äro väl klumpiga. Universitetsbilden »Upsalanihilism» förefaller oss heller icke fullt naturlig, ehuru den väl på sitt sätt ej saknar färg och kraft.

Vid sidan af de nämnda novellisterna med välkända namn uppträda i vårens bokmarknad fem nya författare. De flesta af dem ha väl redan förut publicerat sina förstlingsförsök, men äfven de kunna sägas ännu debutera.

Minst gäller väl detta om *Anna Wahlenberg*, som redan under signaturen »Rien» vann ett visst erkännande af kritiken och som i julas utgaf den mera utarbetade berättelsen »Små själar». Nu har hon ej haft något större arbete färdigt, utan blott bjudit oss blad ur sin skizzbok — men blad med raska teckningar och stämningsfulla färgutkast. Det är bilder ur hvardagslifvet, hon bjuder oss, än muntert skämtande, än vemodigt klagande, men alltid med en tilltalande enkelhet och måttfullhet. Till den förra sorten hör den

roliga humoresken om, hur assessor Lundbom kom att läsa en två år gammal tidning; och den heller ej illa hopkomna historien, om huru grosshandlare Lund blef lurad af den listige antikvitetshandlanden i London. Drastisk är skildringen af honom, som blef afritad i sin vän realistens novell, men som sedan lät försona sig genom en mörk toddy; likaså en annan något liknande satir öfver ett afsigkommet geni i »Den hemlöse». Samhällssatiren är varm och träffande i jämförelsen mellan de försigtighetsmått, som rika fru Sundén anser sig tvungen att taga för att skydda sina barn för difteri-smitta, och hennes hjälpmadams ställning till samma problem; likaså oppositionen mot bruket att skicka unga, oerfarna tjänsteflickor ut i natten för att hämta och skydda bedagade fröknar på deras hemväg från kalasen. Känsla och värme är det ock i stämningsstycket »Olika dagrar» och i hyllningen af den blinda kärleken i »Klockornas dom». — Öfver hufvud är det blott en anekdot eller ett litet drag ur hvardagslifvet, som är satt i scen uti dessa skizzer; men det anspråkslösa motivet är merendels sundt uppfattadt och väl återgifvet. »Hos grannas» är sålunda icke något betydande arbete, hvars bilder prägla sig in i vårt minne; men det bjuder en angenäm och underhållande lektyr, med sanning och god smak uti.

Större äro däremot anspråken i *Elna Tenows* samling, som med skäl bär titeln »Brokigt», men också säkerheten mindre och öfverdrifterna flere. Stilen är visserligen äfven här ganska god — väl hvarken Geijerstams bundna kraft eller Nordensvans harmoniska behag, men flytande och naturlig och ej utan färg och lif. Och äktenskapshistorien »Frihet» är trots sina emancipationsidéer ganska sann och väl berättad. Men däremot är det något allt för ungdomligt öfverspändt i »Förutsättningar» och dess fortsättning »Kamp». Och de sociala kontrasterna äro öfverdrifna i folklifsbilderna »I en drinkares hem» och »Arbetare». — Emellertid, denna entusiasm, som hos en fullt utbildad författare genom sina öfverdrifter skulle vara ett stort fel, kan vara löftesrik hos debutanten. Men skola löftena infrias, nog måste Elna Tenow gå i en sundare skola än det arbete, hon senast utfört — öfversättningen af den slippriga franska romanen »Cruelle énigme» af Paul Bourget.

Mognaden och måttan äro mycket större och dock känslorna ej mindre varma i *Amalia Fahlstedts* berättelsesamling »Ax och halm». — Fröken Fahlstedt debuterade för fyra år sedan med en skizzsamling »I flygten», hvari man röjde en viss mindre vanlig värme i stämningarna och en ganska säker stil. Samma företräden möta oss ock i hennes nya arbete och dessutom en nu vunnen större konstnärlig utveckling. Ämnena äro djupare och formatet liksom större här, ehuru hon ännu håller sig inom novellens och novellettens anspråkslösare område. Skildringen i »Herr och fru Berg» från de lägre och högre borgarekretsarna i hufvudstaden,

kan i det hela betecknas såsom ett godt arbete. Klasstyperna äro väl träffade, stilen enkel och naturlig, och det hela uppburet af en kärlek till arbetet och aktning därför, som bör tilltala. Finkänsliga och varmhjärtade äro bilderna från skolvärlden i »Ett lefnadsmål», och frisk och vinnande den enkla teckningen af den lilla dugtiga »Odågan». Däremot tyckes oss den sociala nutidsbilden »Bottenvåningen och en trappa upp» något öfverdrifven och väl ungdomlig i uppfattningen. Och tendensen i äktenskapshistorien »Utsikter» är oklar, hvilket är skada, då flera af dennas detaljer äro fint uppfattade och färgen emellanåt på en gång kraftig och konstnärligt använd. Häftet slutar med en dramatisk skizz, »Första steget», hvari konfirmationsfrågan diskuteras. Ämnet är dock allt för omfattande och allvarligt att behandlas i så kortfattad och skizzerad form. En viss ytlighet har här blifvit följden af försöket att i en stämningsskizz pressa tillsammans ett stort samhällsproblem. Hjärtpunkten i denna fråga ligger ej i, huruvida lekamensdelaktigheten i nattvarden är att fatta ordagrant eller bildlikt, utan i spörsmålet om det är rätt att konfirmera omogna barn till en bekännelse och en kyrka, hvars betydelse de ej förstå, hvars pligter och ansvar de endast barnsligt ana. Och den unga konfirmandens dogmkritik är alldeles för vanlig och för föga djupgående för att kunna bringa kyrkoherden att vackla och modern att tvifla. Här tyckes oss sålunda ämnet hafva öfverstigit förf:s krafter.

Jämför man, utan kännedom om författarne, *Hilma Strandbergs* »Västerut» och *Göran Björkmans* »Idyller», så skulle man vara färdig att tro, att den förra hade en manlig författare, den senare däremot en kvinlig, om ej en viss »studentikos» ton i en del af dess skizzer röjde ursprunget.

Hilma Strandbergs skizzer äro nämligen manligt käcka, drastiska, kraftiga, emellanåt nästan brutala i sin samhällssatir. Däremot är det något »idylliskt», något smått, näpet och behagligt i hr Björkmans teckningar, hvilket är ovanligt hos en debuterande nutidsförfattare, åtminstone med maskulint namn.

Redan uppslaget i förordet har en viss pojkaktig dristighet hos Hilma Strandberg. Under formen af en novellskizz tager hon sig där på ett ganska fyndigt sätt i försvar på förhand för möjligen kommande anmärkningar mot henne för allt för trogna modellstudier bland sina bekanta. Och käckheten får i en del af de därefter följande berättelserna en nästan manlig kraft. Särskildt är det presthatet, hvars indignation här »facit versus». Satiren är därvid ofta träffande och kvick i sin hånande elakhet, men den är på samma gång ock orättvis. Ja, den är kvick, skildringen af huru bönderna aftvingas underskrifter på petitionen mot den osedliga

litteraturen, men hvar har det väl gått *så* befängdt till? Åtminstone kan man med skäl fråga, hvarför det *öfverallt* skall vara ett så svart hjärta bakom den svarta rocken. Har författarinnan aldrig sett en ärlig, verkligt välmenande prestman? De finnas dock, och att glömma dem i hela detta prestgalleri är en orättvis ensidighet. Om hatet mindre lyste fram mellan raderna och man mera finge ett intryck af, att presten felar på god tro, så vore särskildt »Nitälskan» en sann och rörande bild; nu får äfven den något med af öfverdrifternas blindhet. — Jämte presttyper är det framför allt bilder af den fattige, härdade vestkustbon, som Hilma Strandberg tecknar — dessa med sympatiens intresse, men emellanåt med lika drastiska öfverdrifter, som i prestkarrikatyrerna. Så är historien från vrakplundrarens hem föga sannolik, och berättelsen om de tvänne konkurrerande mjölnarne allt för öfverdrifven och för fantastisk i sin natursymbolik. Men öfverallt är det en kraft och en fart i skildringen, en säkerhet i teckningen och en medkänsla med de små och förtrampade, som göra ett vinnande intryck. Särskildt är bilden af de skvallrande, småaktiga byfruarna i mamsell Håkansons butik och af den stackars Kneipan, som skämdes bakom marknadsskifvan derutanför, både träffande i sin satir och röjer en hjärtlig innerlighet i människokärleken. Likaså är den redan omnämnda konstnärsnovellen ett dugtigt arbete, och det är poesi i dess inlednings- och afslutningssymbolik från den arbetsfylda, rökhöljda älfven.

I det hela torde Hilma Strandbergs debut vara den mest lofvande bland de här nämnda. Kommer lifserfarenhetens mildare uppfattning och en större konstnärlig måttfullhet här till, så kan måhända »Västeruts» författarinna en gång bli en bland de främsta i ledet.

Mindre storslagna äro Göran Björkmans ansatser, men hans skizzer röja onekligen en viss litterär talang, en stilistisk smak, som man icke så ofta träffar hos debutanten. De motiv, han i sina »Idyller» behandlat, äro för obetydliga för att afgifva någon tillförlitlig måttstock för bedömandet af den vittra förmågan; men får han en gång något allvarligt att säga oss och kan han då behålla samma måttfullhet och naturlighet som i dessa små skizzer, så skall ock han med skäl kunna kräfva ett aktningsfullt erkännande. Redan nu bjuder han oss åtminstone två utkast, som förtjäna uppmärksammande. Vi syfta dels på landtbrukaridyllen »En tuting till» med dess något naturalistiska, men ganska stämningsfulla och naturliga skildring af, huru intresset för husdjuren för landtbrukaren kan komma att ersätta kärleken till egna barn; dels på den finkänsliga och varmhjärtade skildringen uti »Syskon» af en syster, som flyttar till sin bror studenten och söker att på inackorderingar förtjäna till hans studiekurs, under det att de båda sluta i en ändamålslös, oafbruten kamp för brödet för dagen. Denna Upsala-historia är

sann och sorglig nog, utan att vara sårande och elak, såsom flertalet af de moderna universitetskritikerna.

* * *

Vi ha sparat till sist de två mest betydande nyheterna inom vår berättande litteratur. — *Mathilda Roos'* »Höststormar» och signaturen *Ernst Ahlgrens* »Fru Marianne» äro icke debutarbeten, utan alster af redan erkända författarinnor; icke korta skizzer, utan genomarbetade, utförliga lifsbilder. Dessa båda omfattande berättelser höra onekligen till det mest mogna och värdefulla, som vår yngre vitterhetsskola hittills skänkt vår litteratur.

Väl stötes helt visst mången, särskildt bland bokens manliga läsare, af den osunda, tomma ytlighet, som tryckt sin prägel på figurerna och händelserna i »Höststormar». Och man kan ifrågasätta, huruvida verkligen denna flärdfulla societetsvärld förtjänar att göras till föremål för en konstnärlig skildring, den där ej gjort till sin uppgift att såsom Thackeray kriticera och satirisera »fåfängans marknad». Men om man väl accepterat ämnet, så måste man erkänna den talang, hvarmed det här blifvit behandladt.

Det är, såsom i flertalet af fröken Roos' arbeten, från den Stockholmska salongsvärlden, som motiven äro hämtade. Och den fabel, hvari förf. inväft sina mästerligt tecknade situationsbilder, är tvänne societetsdamers kärlekshistorier. Båda äro gifta och ha ungdomsdrömmarna bakom sig. Här gäller det därför de erotikens »höststormar», som ofta så mycket häftigare rasa fram öfver den mognade kvinnans hjärta — åt hvilka hon så mycket mera passioneradt hängifver sig, som hon intet vidare hoppas af lifvet, icke önskar något mer än blott dessa sista ungdomsdagars eller dessa timmars lycka. I denna njutningslystnad utan reservation, i denna ytliga epikureism, som icke vet af några högre mål här i lifvet, likna bokens alla hufvudpersoner hvarandra. Karaktärerna äro sålunda af samma art, huru olika än temperamenten äro. I sistnämnda hänseende skilja de sig i två naturliga grupper. Å ena sidan det mera högstämda paret, de koleriska och melankoliska temperamenten, den stolta fru Ekestam och hennes aristokratiske kavaljer, baron Dentow. Å den andra fjärilsnaturerna, lättsinnets sangviniska barn, lilla Adèle von Linden och hennes näpne löjtnant. Äfven de båda fruarnas män äro »pendanter». Båda hafva glömt sina hustrur och lefva i sina afskilda världar för sig; Ekestam i sina lärda forskningar, expeditionssekreteraren von Linden uti sina protokoll och sina planer på ämbetsbefordran. Huru nu de båda fruarnas kärleksförbindelser utveckla sig, erbjuder intet intresse i en kort öfversigt. Den tragiskt högstämda Caroline Ekestam finner till sist, såsom var att vänta, baronens kärlekstrånad tom och otillfredsställande. Han kan ej ersätta henne den hemkänsla, som hon

nu saknar i samlifvet med barn och make. Och han har icke visat henne något högre mål, för hvilket hon skulle anse sig kunna offra dessas fordringar på henne och världens dom öfver henne. Hon säger honom därför en vacker dag helt enkelt farväl; »höststormen» har mojnat af, och kvällens resignation och melankoli breder sig öfver taflan. — Fru von Lindens lilla »liaison» kunde däremot allt för väl hafva fortsatt månget år ännu. Det kunde ännu länge hafva varit lika roligt att kokettera smått för hvarandra, att le åt hvarandras infall, sända förtjusta blickar och i någon hjärtnupen stund drömma om lyckans obeständighet och ungdomens korthet. Deras förbindelse var så ytlig, att dess faser kunde utan att trötta återupprepas gång efter gång liksom ett annat sällskapsnöje. Men så kom en yttre olycka och satte punkt efter deras saga. Under ett muntert ridparti störtade Adèles häst, och hon krossades under hans tyngd.

Fabeln och intrigen erbjuda föga intresse. Ej heller karaktärsteckningen bjuder något ovanligt. Fru Ekestam och hennes tillbedjare äro väl mycket hållna i gammaldags romanstil. Endast Adèle är en originel typ — en af dessa liksom i för liten skala tilltagna naturer, för att vi på dem på allvar skulle vilja ställa lifvets stora fordringar — en fjärilssjäl, älsklig just genom den barnsliga tanklösheten i sitt lättsinne. Denna karaktär är onekligen talangfullt tecknad, just med den ton af naivitet, som kommer oss att blunda för dess moraliska underhaltighet. Äfven en hel del bifigurer äro förträffligt silhouetterade, — särskildt den dråplige ämbetsmannanollan von Linden.

Men det är icke härpå hufvudvigten i denna bok ligger, utan på de situationsbilder, som däri inflickats. De äro mästerliga, dessa gruppfotografier ur societetslifvet, — bazaren, barnbalen, sällskapsspektaklet, ridturen. I teckningar af denna art är Mathilda Roos hardt när oöfverträfflig. Det är visserligen intet förvånande psykologiskt djup i dem, inga skakande samhällskritiker, icke någon gripande stämningspoesi eller chockerande kvickhet. Men de äro så sanna och lefvande dessa verklighetsbilder, att det är, som om läsaren själf såge in genom nyckelhålet i salongen eller stode vid vägen, där de ridande galoppera förbi.

Förnämligast är det dessa detaljbilder, som skänka »Höststormar» dess värde, som väl icke göra boken till något stort och epokgörande arbete, men som förläna den ett mindre vanligt intresse såsom bidrag till kännedomen om det lif, som rör sig omkring oss. — Att Mathilda Roos är en spirituel och underhållande berättare, behöfver ju ej tilläggas.

»Höststormar» stod redan 1882 som följetong i Stockholms Dagblad och väckte då ej ringa uppseende, särskildt just i hufvudstadens societetskretsar. Vissa grannlagenhetsskäl hafva hittills afhållit förf. från dess utgifvande i bokform. Men att hon efter

lämplig omarbetning af arbetet nu slutligen öfvervunnit dessa betänkligheter, räkna vi vår litteratur till vinst.

* * *

Ernst Ahlgren är en helt annan författareindividualitet än Mathilda Roos. — Är hon skildrare, så är Ernst Ahlgren episk berättare. Den förra skänker oss grupp-bilder, ögonblicksfotografier ur societetslifvet; den senare psykologiska studier. Fröken Roos är ett barn af den hufvudstad, hvars lättfotade lif hon framför allt skildrar; författarinnan med den manliga signaturen har vuxit upp i landsbygdens stillhet, där utvecklats till betänksamt allvar, och den skånska bygdenationaliteten röjes på månget smådrag i Ernst Ahlgrens litterära skaplynne. — »Höststormar» är helt enkelt existensmåleri för målningens egen skull; »Fru Marianne» däremot en tendensdikt, som väl icke mynnar ut i någon abstrakt »fabula docet», men som dock uppträder allvarligt moraliserande, såsom lifvet själft stundom gör det. Det är icke stilens lätta behag, som här fängslar; utan framför allt är det grundstämningens allvar och ärliga sanningskärlek, som tillvinner sig vårt intresse, och som sedan ock gör att spår af detta arbete efter läsningen stanna kvar i vår karaktär.

I »Fru Marianne» skildras en flickas utvecklingshistoria från familjens bortskämda älskling, den ytliga, ästetiskt njutningslystna nutidskaraktären, till en mognad, pligttrogen, arbetsälskande kvinna, som vet att genom ärlig, idog sträfvan själf länka sitt ödes trådar.

Utan att ännu hafva öppnat sina ögon för det verkliga lifvet och seende världen genom roman-idealismens vanställande förskö- ningsglas, svarar hon en ung, duglig man ja på hans frieri. Hon omgifver hans prosaiska, kraftiga bild med romanhjältarnes skimmer och gläder sig åt att såsom hans hustru räddas från de ekonomiska trångmål, som hittills hindrat henne att fullt tillfredsställa sin epikureiska håg för ästetisk förfining, för elegans och nöjen. Men sedan hon gift sig och flyttat ut till sin mans stora, men ensliga landtgård, märker hon föga till förverkligandet af sina förhoppningar. Och hon är just färdig att tröttna på sitt hvardagslif och att börja anse sig för en försummad och missförstådd, olycklig hustru, då en barndomsvän till hennes man i rätt stund träder in i hennes hem och bjuder på omväxling och på något pikant. Han är en kosmopolit, en Herman-Bang-figur, som förenar hos sig alla öfverdrifterna i den ytliga ästeticerande riktning, åt hvilken hennes egna karaktärsfel tydligt pekade. Han vet att väcka hennes intresse, han är omgifven af den nimbus af öfverförfining, som hon beundrar. Snart är det ett hemligt förhållande mellan dem bakom mannens rygg. Det är icke en verklig passion, som befallande bjuder dem att böja sig; det är blott förstulna blickar, som drunkna i hvarandra, förlängda handtryckningar och till sist en halft aftvingad kyss, — med ett

ord, det är *kurtis*. Men härur väckes hon upp af lifvets allvar. Hon märker, att hon skall bli moder. Och då vämjes hon vid det *onaturliga* i att under slika förhållanden stå i förbindelse med en annan man. Hon vore färdig att önska, att ett verkligt brott skilde henne och hennes barn åt, hellre än denna lumpna — ögonkurtis. Och därmed är »peripetien» i hennes historia inträdd. Med denna sedliga uppskakning, denna väckelse till själfansvar, börjar hennes kamp för egen personlig utveckling. Under sträfvandet att återvinna sin mans aktning, utvecklar hon hos sig själf den trogna, ärliga, äktenskapliga kärleken till honom. Och boken slutar med en arbetets och hemmets apoteos, som i vältalig värme och moralisk renhet söker sin like.

Denna historia är måhända väl mycket utdragen på längden, men i stället så mycket noggrannare genomförd. Mariannes karaktär förefaller måhända i början något chargerad, men det är ju diktens sätt att koncentrera och skärpa färgerna i den samlade belysningen. Äfven mannens karaktär skall måhända klandras af några, som finna den för mycket idealiserad. Med tydligare framträdande fel, skulle han kanske varit allmänmänskligare. Men han är ju ej hufvudpersonen, utan blott här för att exemplifiera bokens tendens. — Bifigurerna äro nästan alla mästerligt tecknade, både Mariannes föräldrar, hennes bröder och den gamla hushållerskan; likaså mannens nästan rörande vackert tecknade mor, den gamla hederliga bondgumman, och ej minst Påls excentriska figur. Stilen är lugn, enkel och klar, utan öfverdrifter, men också utan färgbrist.

I det hela är »Fru Marianne» ett moget och gediget arbete.

Man har invändt, och ej utan skäl, mot vår yngsta litteratur, att den ofta saknat moralisk hållning. Och mången är färdig att öfver hela »det unga Sveriges» produktion utsträcka den sedliga förkastelsedom, som träffat »Strindbergs-litteraturen». Det är då glädjande att kunna hänvisa till hela denna följd af nyutkomna svenska originalarbeten, i hvilka näppeligen en sida kan uppvisas, som kan med fog hänföras under denna rubrik. Och särskildt glädjande att kunna rikta uppmärksamheten på ett arbete af så djupt moraliskt allvar och ädelhet som »Fru Marianne» — ett arbete, som uppfostraren kan sätta i den vuxna ungdomens händer, vetande att, hvad man där lär, är värdt att läras.

Hemkomsten från jagten.

Medeltidsbild från år 1434.[1]

Ur ingen skorsten sig ringlar röken;
Den förr så leende nejd är öde,
Nedtrampad, härjad, en verklig öken,
Ty bygd ej brytes utaf de döde,
Och hvad af männer och hästar fans,
Det hade pressats af riddar Hans,
Borgherrn däruppe i röfvarnästet,
Som hang förvåget på klippefästet
Utöfver svindlande ättestup
Med älfven forsande i dess djup.
Just välbeläget, det må man säga,
För den, som nödgas en fristad äga:
Ett ryck i vindbryggan blott — och så
Gud nåde den, som vill högre gå.

Af jutska fogdar och jutska seder
Har Sverige aldrig haft gagn och heder;
Herr Hans var eljes en gladlynt lätting,
Mest vän af tärningar, vin och brickor
Och jagt och hundar och vackra flickor.
Men tyst med det! Ty båd' rep och ketting
Och trämärr finnes det på hans borg
Och knektar, redo att dra försorg,
I fall en stackare vågat knysta,
Då kanske döttrarna blifvit kyssta,
Då sonen tvingats att krypa in
I fogdens kyller af buffelskinn.

[1] Ur en i höst utkommande diktsamling.

Se'n närmsta trakten nu blifvit mager,
Man endast bort litet längre drager;
Med hela världen man öppnat fejd,
Och lag och rätt lika litet aktas
Som menskolif eller kungalejd;
Och köpmansgodset som oftast fraktas
Till slottets källrar i stället för
Till ort och ställe, dithän det hör.

En bleknad höstsol på utförsfärden,
Som lagt i skugga den djupa dalen,
Belyser fönstren i riddarsalen,
Där just man rustar sig motta värden
Samt hela följet af jägare
Med fylda sölffat och bägare.
Snart höres muntert ett jagthorn klinga,
Och hästar vrenskande hemåt springa
Med brunstekt ryttare, skummig bringa;
Och hårdt i dånande ekebro
Slår i den trafvande hästesko.

Nu saktas farten, i ordnad trupp
Drar jägarskaran mot borgen upp:
De två lurblåsarne, unga gossar
På hvita hästar i tågets spets,
Synbarligt fröjdas åt slutad hets;
Den spända kinden i svettbad blossar,
De falla undan vid inkörstornet
Och hålla stilla på hvar sin sida,
Allt medan följet förbi får rida.
De drilla ståtligt, de vända hornet
Än inåt porten, att hvalfven skalla,
Än utåt dalen till svars att kalla
De djupa klyftornas ekon alla.

När riddarn kommer, de käckt sig räta;
Förgäfves dock — han dem icke märker,
Ej väktarn ens, gamle juten Sverker,
Som står och bugar. Han tycks förgäta
Allting omkring sig, han blickar dyster
Och skum framför sig, ej alls sig lik.
Nog är han barsk, när så lynnet lyster,
Men ingen förr har sett honom slik.
— Ha slemma tidender nått hans öra
På nytt om Puke och Engelbrekt,
Om detta uppror, så lömskt, så fräckt,
Om bondehopar, som örlig föra
Och drista fäste och borg förstöra
För kungens fogdar en efter en.
Är kanske hans tur nu kommen re'n?
Två gynnare utaf misstänkt slag
Utgöra del af hans fångst i dag,
De ströko kring här på smyg i skogen,
Men kopplet fann dem och gjorde skall;
Hans bästa hund fick en pil i bogen,
Men han skall hämnas sin älsklings fall.

Därnäst i ordningen följer bytet:
Två stolta älgar fått böja knä
I täta snåret, där de sökt lä.
— Att vara högdjur, det medför lytet
Att ej gå obekant och förtäckt
Så lätt som småkräk och dvärgaslägt.
De styckats redan på själfva platsen
Fullt enligt regelrätt jägarsed,
Och nu af ryttarne två i led
De forslas hem allt i följd med satsen:
»Åt honom ära som ära bör»;
Ty främst bärs kronan på skyhög stör
En sextongrenig å breda pannan,
Se'n komma bringa och flank på annan,
Det grofva korset på ännu en,
Så jättens väldiga, långa ben.

De bägge fångarne sist i raden
Ha svårt att lunka med kavalkaden,
De släpas bundna vid hvar sin häst;
På deras rygg faller ridspöt mest,
Och danska glåpord omkring dem hagla,
Om hur i morgon man aktar nagla
På porten fast deras högra hand.
— De endast bita i sina band.
Två långa karlar i dalakläder,
Kring lifvet bälte af handsbredt läder,
På ryggen armborst af hemgjordt slag,
Rundskuret hår öfver bistra drag
Och senor vanda vid karlatag.
De sakta farten, de liksom dröja,
De se sig om som i stum förbidan;
Men föremålen sig dunkelt röja,
Det skymmer på, och åt vestersidan
Dör efterskimret af solens sken,
I bleknad sky tindra stjärnor re'n.

Då glimmar något å skogig topp ...
En vårdkas flammar mot himlen opp;
Den följs af andra ... på alla kullar
Nu lysa eldar. Och tyst, hvad hörs?
Ett buller hitåt af vinden förs,
Mångstämmigt dån genom dalen rullar,
Ett härskri skallar här strax invid.
— Hvad är det, säg då, i Herrans frid?
Det Sveriges folk är, som börjat skaka
På utländskt ok och begär tillbaka
Sin gamla frihet, sin gamla rätt;
Det är vår krigiska bondeätt,
Det är dess pikar i solen skina,
Det är dess pilar, som börja hvina.

Till ordning fogden hörs fåfängt kalla;
De flesta redan ha sadlat af.

Hvad skräck bland följet, hvad villervalla,
Hvad trängsel här mellan vall och graf!
— De båda fångarne hastigt byta
En min af hemligt förstånd, en vink:
Till svar sitt härskri de också ryta
Och öfver knektarne i en blink
De se'n sig kasta ... en jagtknif snappas ...
Och repen falla från bundne männer.
Så upp i sadeln! I sträck de kappas
Mot vindbron hän, som sig redan spänner
Till höjning, men som ej hinner mer
För detta anlopp, som allt slår ner;
Och dessa tvänne, dem ingen känner,
De hålla bron, tills den nås af vänner.

Så hack i häl efter fogdens jagt
Drar in den segrande bondemakt
Till riddarsalen i dukad prakt.

A. O. Lindfors.

Säg, mins du ...?

Säg, mins du vid stranden af Issefjord,
Där vallen sig höjer brant,
Och rödtjörn blommar bland saftigt gräs
På sluttningens stupande kant. — —

Säg, mins du de lummiga bokar där,
Med solsken på gröna blad,
Och granarnas mörka kolonner, säg!
I snörrätt gående rad.

Som krigare djärfva med fäldt gevär
De sträckte sin linie ut,
Och hafvet glänste i guld och blått,
Där skogen den gröna tog slut.

Säg, mins du de muntra böljors sorl,
Och lärkorna, mins du dem,
Som kretsade vidt med jublande slag
I luften omkring ditt hem.

Det var lust och glädje och ljus och sol,
Och en vårluftsstämning så blid
Kring allt sin milda förtrollning göt
Och sin helgdagsdrömmande frid. —

Säg, mins du — vi stodo på vallens krön
Och sågo mot motsatt strand,
Där långsamt på himmelens ljusa hvalf
Steg upp en hotande rand.

H. Ring.

Vetenskapen och samhället.

Tre bref om universiteten och de fria högskolorna.

Af

Dr Pontus Fahlbeck.

Första brefvet. [1]

Det lärda arbetets plats inom kulturarbetet.

Bäste broder!

År hafva gått, sedan jag vid ett tillfälle lofvade dig att en gång utförligen meddela mina tankar rörande våra universitetsförhållanden. Mångahanda omständigheter hafva hittills hindrat löftets infriande. Jag har likväl länge känt, att det är hög tid att detta sker, om jag i dina ögon skall behålla anseende af att vara en ordhållig man. Men äfven mycket annat manar mig att omsider komma fram med hvad jag har på hjärtat rörande dessa ting. Ropet — i pressen och dagslitteraturen — att våra universitet icke motsvara de anspråk, som kunna och böra ställas på dessa inrättningar, varder dag för dag starkare. Äfven tvänne universitetslärare (proff. Cleve och Winroth) hafva tagit till orda för att påpeka bristerna uti undervisnings- och examensväsen; slutligen har nu ock riksdagen på förslag af hr Wretlind beslutat ingå med en skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om utredning i ämnet. Lägger jag så härtill bekännelsen, att utom de nämnda, så vidt jag vet, nästan

[1] Andra brefvet om »Våra universitet och fria högskolor, deras brister och medlen att afhjälpa de samma» följer i novemberhäftet af denna tidskrift.

alla universitetsmän hafva en obestämd känsla af »att något måste göras» för att undervisningen vid våra högsta bildningsanstalter må bättre, än som sker, motsvara sitt ändamål, så finnas ju uti allt detta tecken i öfverflöd, som tyda på att tiden är inne för en grundlig undersökning af dessa för vårt lands odling så vigtiga anstalter och deras arbete.

Men det är icke allenast undervisnings- och examensväsen, som påkalla granskning och reform. Flertalet af dem, som skänka våra universitet en kritisk uppmärksamhet, inskränka sin kritik till arbetsprodukten i fråga om ämbetsmannabildningen. Man öfverräknar, huru mycken tid och kraft, som å såväl lärjungens som lärarens sida användts för examen, d. v. s. för vederbörandes utbildning till ämbets- och tjänsteman; och huru denna räkning utfaller, veta vi. Det är emellertid ej endast arbetet med ämbetsmännens utbildning, som kan tarfva rättelse. Rätt mycket uti maskineriet är olämpligt eller rent af felaktigt ordnadt och behöfver ändras, för att universiteten må kunna i enlighet med tidens kraf fullgöra ej blott detta utan alla sina maktpåliggande värf. Utanför stående kunna ej gärna känna dessa brister, endast arbetaren, som befinner sig inne uti verket, och som där har att utföra sin gärning, vet hvari de bestå.

Det var, då jag öppnade mitt hjärta för dig öfver dessa brister och den vånda de medföra, som du aflockade mig löftet att en gång skriftligen framlägga mina tankar öfver vårt universitetsväsen, dess brister och medlen att bota de samma. Jag går nu att fullgöra löftet, men kanhända blir du öfverraskad öfver den vidlyftighet, hvarmed det sker. Du begärde ett bref och du får tre. Men det har gått mig likt den, som vill taga ut en trådända, och för den skull efter hand nödgas reda upp hela härfvan. Försöket att klargöra bristerna hos våra universitet förde till tankar öfver dessa inrättningars allmänna uppgift och deras raison d'être. Men har man en gång kommit till spörsmålet, hvarför vi öfver hufvud hafva några universitet, så får man ej ro, förr än man lyckats utfinna det lärda arbetets plats inom kulturarbetet i dess helhet samt kommit under fund med vetenskapens uppgift och meningen med den samma. Detta är grunden till, att du får ett *första* bref, som vill redogöra

för sammanhanget mellan universitetens arbete och det nationela kulturarbetet i hela dess vidd, och ett *tredje* bref öfver den vetenskapliga forskningens uppgifter särskildt i närvarande tid. Emellertid vill jag bereda dig på, att du kanhända mer än en gång under läsningen utsättes för öfverraskningar, som väcka motsägelse inom dig, ty de vägar, hvarpå jag ämnar föra dig, äro för det mesta obanade eller kända, som jag tror, endast af mina egna tankar. Jag skall därför hafva ett öppet öra för dina invändningar och tacksamt följa dem, där de visa en bättre väg. Men nu i sanningens namn till saken!

Ofta när vi kasta ögat uppåt, finna vi, att molnen gå i skilda riktningar. I ett högre luftlager röra de sig åt ett håll, i ett lägre åt det motsatta. Jag ser i närvarande tid tvänne mäktiga strömningar på den civiliserade världens himmel, hvilka röra sig på enahanda sätt i hvar sin riktning. Den ena utaf dem jagar fram med stor hast och ser hotfull ut; den har därför alla ögon fästade på sig och fyller sinnena med ifver och oro; den andra skrider sakta och jämnt sin bana fram obemärkt af flertalet och utan att väcka störande känslor. Den förra strömningen är *arbetarerörelsen;* den senare är *det intellektuela arbetets växande storlek och inflytande* uti våra samhällen. För närvarande röra sig dessa strömningar rakt emot hvarandra på samma gång de mer och mer närma sig hvarann. Arbetarerörelsen för enligt sina ledares utsago till kroppsarbetarnes sociala och politiska herravälde uti den civiliserade världen. Kulturen och utvecklingen fordra åter i ständigt stigande omfattning det andliga arbetets ingripande samt anförtro sig allt mer åt dess händer. Här tyckes skola inträffa en sammanstötning mellan tvänne mäktiga sociala företeelser, af hvilka ingendera vill gå ur vägen för den andra. Kanhända skall så ock ske; men hvilkendera i sådant fall skall afgå med segern — därom kan intet tvifvel råda. Arbetarerörelsen i sin närvarande gestalt är till god del en produkt af människornas förhoppningar och önskningar;

den andra strömningen åter ett uttryck af utvecklingens egen natur: den skall segra långsamt men oemotståndligt, så som naturens krafter i de geologiska daningarna öfvervinna människohandens verk. Dock tro för ingen del att jag härmed vill säga, att den del af den stora sociala frågan, som utgöres af spörsmålet om kroppsarbetarens ställning, skall nedtystas i stället för att lösas. Vare det långt borta! Det är blott de fantastiska förhoppningarna och de omöjliga önskningarna, som måste nedläggas. Arbetarerörelsen befinner sig uti sin *Sturm- und Drangperiod.* Den har ungdomens illusioner och ungdomens bärsärkamod. Socialisterna — och i stort sedt måste vi identifiera arbetarerörelsen med socialismen — hysa vissa obestämda förhoppningar, att kroppsarbetet i en snar framtid skall till hufvudsaklig del upphöra: maskinen skall utföra arbetarens tjänst. Dess värre, Aristoteles' profetia har ej slagit in: »När skytteln går af sig själf, behöfva vi inga slafvar mer.» De mekaniska väfstolarna fullgöra människohandens verk, men likväl röra sig skaror af arbetare i våra fabriker. Maskinen mångdubblar vårt arbetes produktivitet och gifver det äfven en annan form, men ovisst är, om den absolut taget minskar det samma, åtminstone om den intill vår tid har gjort detta. *J. St. Mill* klagar i ett anfall af missmod, att all världens maskiner icke med en timme lättat människornas möda. Härmed vare det huru det vill, säkert är, att maskinernas skötsel i all tid skall kräfva kroppsarbete i mängd och vidare att en massa sysslor aldrig skola kunna utföras med maskiner eller öfver hufvud med något annat än omedelbart kroppsligt arbete.

Men, säga då socialisterna, kan icke kroppsarbetet upphöra, så böra dock kroppsarbetarne försvinna ur våra samhällen: arbetarne såsom yrkesmän och såsom särskild klass böra bort. Genom det ökade bruket af maskiner samt annan fördelning af produktionens afkastning än den nu rådande skall arbetstiden kunna så förkortas, att en hvar skall ha tillräcklig tid öfrig till sin själs behöriga odling och sålunda varda duglig till allt. Olikheten i bildning skall upphöra och därmed ock den stränga arbetsfördelning, som nu råder, och som uppdrager en så skarp gräns mellan arbetarne

med hufvudet och arbetarne med handen. Drömmar! Om våra professorer eller domare kunna plöja fälten, månne våra dagakarlar skola lära sig att forska i vetenskaperna och skipa rätt? Den arbetsfördelning, som kulturen medfört och som den i detta afseende fordrar, skall snarare till- än aftaga, ehuru — märk väl — därför icke de sociala afstånden. Tvärt om, dessa skola för visso minskas, i den mån bildningen blir mera allmän och förmögenheten mindre ojämnt fördelad. Detta är drömmarnas reala kärna.

Slutligen hägrar för socialisterna arbetareståndets upphöjelse äfven på ett annat sätt. I stället för att som nyss söka dess upphöjelse i dess upphäfvande, hafva de äfven tänkt sig den samma skola ske helt enkelt därigenom, att arbetarne blefve de styrande i våra samhällen. Detta var *Louis Blancs* dröm 1848 liksom *Lasalles* på sextiotalet. Sieyès' ord kort före den stora revolutionens utbrott i Frankrike: *Qu'est-ce que le tiers-état? Rien! Qu'est-ce qu'il doit être? Tout!* Hvad är det tredje ståndet? Intet! Hvad bör det vara? Allt! — dessa ord skola nu tillämpas på det fjärde ståndet — hos oss det femte. Presternas och adelns herravälde aflöstes af borgarnes; nu är det dessas tid att vika för det sista och lägsta ståndet, kroppsarbetarne. Märkvärdigt nog finna dessa tankar genljud äfven utanför socialisternas kretsar[1]. Likväl lär den ytligaste kännedom om den mänskliga utvecklingens lagar, att grunden till ett visst stånds upphöjelse och herravälde i samhällena är ingen annan, än att detta stånd på sina axlar bär kulturen och framåtskridandet.

Den krigiska aristokratien, adeln, var en gång civilisationens målsmän, ty i samhällenas barndom äro styrka och trygghet det första och nästan enda sociala behofvet. Senare blef det fredliga arbetet utvecklingens kraf, och så öfvergick efter hand makten i samhällena från krigets män till de borgerliga yrkenas. Uti det tredje ståndet frigjordes först det kroppsliga arbetet och uppammades sedan det

[1] Så t. ex. hos R. Meyer, *Der Emancipationskampf des vierten Standes* (Berlin 1875); dock må märkas, att denne, liksom andra, hvilka uttalat liknande åsigter, till fjärde ståndet räkna jämväl arbetare med hufvudet, kort och godt alla egendomslösa i samhället.

andliga. Härigenom blef tredje ståndet kulturens bärare och är det fortfarande. Det omfattar nu ock vida mer än förr: utom adeln, som redan uppgått uti det samma, jämväl bönderna, som hålla på att gå upp däri, med ett ord hela den bildade och besutna delen af folket. Hvad betyder då det, att nu detta stånd, om man så alltjämt vill kalla det, skulle afträda från skådeplatsen, och det nedanförstående, kroppsarbetarne, intaga dess plats? Att kroppsarbetet skulle herska öfver det andliga arbetet, handen öfver hufvudet. En förmäten tanke! Den grupp af ett samhälles medlemmar, som i första hand uppbär utvecklingen, skall i hvarje tid intaga den dominerande ställningen. I närvarande tid och för visso för all framtid är det det andliga arbetets män, som utföra detta värf. De äro de moderna samhällenas ledare, och denna roll skall visserligen aldrig fråntagas dem.

Men, tycker jag mig höra invändas från socialistisk sida, det är icke kroppsarbetarne endast det är fråga om, utan samtliga arbetare, hufvudets lika väl som handens, hela det stora arbetareståndet i motsats till kapitalets och egendomens drönare. Ja, med denna fattning af begreppet arbetare å ena sidan, kapitalister å andra pekar drömmen på en verklighet. Blott vill jag anmärka, att sådan är icke den moderna socialdemokratiens innersta mening med talet om arbetarnes emancipation. Herrar socialister leka kurra gömma med oss bakom begreppet arbetare. Anfalla vi dem, så sätta de fram det vidare begreppet arbetare, både hufvudets och handens och afvärja så stöten. När de åter i sin ordning angripa det bestående samhället med dess klasskilnad och egendomsfördelning, så gå de i striden med endast kroppsarbetaren; likaså tänka de blott på honom, när det gäller att utkasta planen till den nya samfundsordningen. Socialisternas hela krigföring på teoriens område följer denna tvetydiga taktik. Deras kritik är i mångt och mycket berättigad, liksom äfven arbetarnes fordringar i våra dagar. De berättigade fordringarna skola ock efter hand uppfyllas; det är endast de fantastiska och orimliga önskningarna, som vi måste tillbakavisa. Det andliga arbetet och dess män ha sin plats och sin uppgift sig anvisade af kulturen och utvecklingen; och däri kan ingen ändring ske. Kroppsarbetet

kan ej häller göras öfverflödigt, kroppsarbetarnes klass icke upphöra; men den höga mur, som nu skiljer de båda slagen af arbetare åt, skall falla och arbetets art icke längre likt en plog gå fram bland människorna och dela dem i skilda skift. Motsatsen mellan öfverklass och underklass skall försvinna och de båda slagen af arbetare finna och förstå hvarann. Kroppsarbetaren skall lära sig inse, att andligt arbete är arbete, samt att det är till verklig nytta, något som han ännu endast i ringa mån erkänner; de andra skola vänja sig att mer än hvad nu är fallet i kroppsarbetaren se och hälsa en broder i det helas tjänst. Så skola molnen i de båda luftlagren mötas för att omsider fredligt följa samma kosa.

Den företeelse, som jag påpekat, står icke isolerad. Det andliga arbetets växande betydelse i våra samhällen sammanhänger med tidens snabba utveckling på alla områden. Den följer med kulturen. Och grunden därtill är, såsom jag redan antydt, att kulturarbetet till så stor del utgöres af andligt arbete. Vi skola finna detta bekräftadt, då vi efter denna inledning nu öfvergå till studiet af kulturarbetet själft. Men för att du icke må hysa allt för stora förväntningar — man hyser gärna sådana, så ofta man vädrar ett intressant ämne —, hvilka du sedan skulle se gäckade, så vill jag till en början litet närmare bestämma den uppgift, som föreligger. Det är kulturarbetets innebörd och väsen samt dess däraf följande organisation, som undersökningen gäller. Men den håller sig endast till en sida af sitt föremål, *den tekniska.* Det är icke kulturarbetets syfte och mål, vare sig för individen, som däraf väntar tillfredsställandet af sina behof och önskningar, eller för slägtet, som genom detta arbete utvecklar sig, hvarom fråga är. Vi skola betrakta kulturarbetet såsom *arbete* allenast, tillse hvad det innebär i sin egenskap af kulturens *verkmästare*, detta och intet annat. Att de båda nämnda synpunkterna icke alltid kunna hållas i sär, må erinras endast för att du så mycket mer må taga fasta på den hufvudsakliga. Till denna i saken själf liggande reservation mot allt för stora förväntningar vill jag slutligen foga en af personlig art. Sålunda

behöfver jag knappt nämna, att det endast är en flyktig skiss utaf kulturarbetet, jag söker gifva. Däremot bör jag ej förtiga, att jag mången gång med tveksam hand utfört dragen uti den samma. De första utkasten äro sällan felfria. Men hällre än att dröja, tills tid och omständigheter medgifva mig att bättre än hvad jag nu förmår, utföra bilden, får du taga den sådan den är.

»Den som har planterat ett träd, innan han går bort, har ej lefvat förgäfves», säger ett indiskt ordspråk. Människornas arbete i våra samhällen är som oftast dubbelsidigt, har en *individuel* sida och en *social* sida; det har i öfverensstämmelse härmed också en *individuel produkt* och en *social*. Den individuela produkten är den arbetandes eget uppehälle i detta ords vidsträcktaste bemärkelse. Individerna arbeta för att lefva samt tillfredsställa sina behof och önskningar, andliga såväl som kroppsliga. Resultatet af detta arbete eller dess produkt är det dagliga uppehället; den går upp häri och förtäres därunder. Arbetets individuela produkt förbrukas, allt efter som den frambringas, och vid lifvets slut är facit uti denna räkning mellan produktion och konsumtion $\pm$ o. Den individuela arbetsprodukten är slut med den arbetandes död. Icke så den sociala. Den lefver kvar till nytta för samhället och folket samt bildar tillsammans med summan af alla andra sociala frukter af arbetet en enda stor produkt, hvilken vi kalla *den nationela kulturen*. Detta arbete för slägtet i det egna folkets gestalt försiggår delvis medvetet och till och med under fast organisation — i statens styrelse och administration —, men i mycket äfven omedvetet och utan att den enskilde vare sig afser att med sitt arbete gagna sitt folk eller vet utaf huru det så sker. Det förekommer vidare endast uti civiliserade samhällen och hos folk ofvan vildens ståndpunkt, som gå framåt. Det är detta arbete för slägtet och för utvecklingen, som vi kalla kulturarbete. *Kulturarbetet är det arbete, hvars produkt är kulturen, eller närmare bestämdt den nationela kulturen.*

De yttre konturerna af det föremål vi vilja studera, äro härmed gifna. Gränsen är uppdragen mellan kulturarbetet

och annat arbete. Det gäller nu att tränga in uti det förras väsen. Men detta är ingen lätt sak, och raka vägen går det icke. Jag tror, att vi snarast skola nå vårt mål, om vi till en början taga kulturen i skärskådande. En analys af arbetsprodukten skall, hoppas jag, afslöja för oss verkmästaren, som frambringar den samma. Alltså en blick på kulturen, kulturarbetets verk!

Kulturen, den mänskliga odlingen, civilisationen, utvecklingen — allt namn för samma omätliga faktum. Vi föra dessa ord ständigt på tungan men tänka blott sällan på hvad däri rymmes, och om vi göra det, förmår dock tanken aldrig, ens hos den mest skarpsynte ibland oss, se djupen och höjderna eller skönja hela omfattningen af denna mäktiga företeelse. Den omgifver oss som atmosferen och är för oss, kulturens barn, lika oundgänglig som den sistnämnda. Men liksom vi andas utan att tänka på luften, så lefva vi vårt kulturlif utan att göra oss reda för de makter, som omgärda och uppehålla det samma. Om det likväl finnes något mellan himmel och jord, som bör väcka vår beundran och häpnad, så är det kulturen, denna människans skapelse ur sig själf och genom sig själf. Låt blott blicken fördjupa sig i forntidens dunkel, innan ännu utvecklingen tagit fart, eller tränga in uti Afrikas skogar, Australiens öknar, der människan alltjämt lefver vildens lif, och se sedan på våra samhällen! Skilnaden är oerhörd.

Man har beräknat, att 15,000 af Amerikas rödskinn behöfde större rymd för sitt uppehälle än den yta, som nu föder Belgiens 5 1/2 millioner människor. Det är kulturen, som befolkat och skall än mer uppfylla vår jord. Men slägtets stora förökelse har möjliggjorts endast genom den makt öfver naturen, som utvecklingen gifvit. Det är denna makt, som väcker häpnad. Rummet — inom gränserna af vårt klot — håller på att varda en öfvervunnen storhet. Du står i Europa och dina ord knappt utsagda uppfångas i Amerika. Icke mindre underbar är den kraft, som väpnar kulturmänniskans arm. Våra händer äro af naturen svaga och vårt öga skumt. Men ändock försätta vi bergen, uppfylla dalarna och flytta vattnen; och vi förfölja våra fiender

in uti det osynliga. Slägtled efter slägtled dignar under kampen, men hvarje fallande räcker svärdet åt dem, som komma efter, och svärdet är lindadt med segerns lager. Så rycka vi ständigt framåt. Hvad som i går ännu hotade med fara och död, är i morgon besegradt och gjordt oskadligt. Naturens obändiga krafter betvingas oemotståndligt af människohanden. Och till denna makt öfver den oss omgifvande naturen sällar sig så dess ädlare syster: makten öfver oss själfva. Vilden är som barnet lysten, tanklös och grym. Vi uppfostras till att beherska våra begär, väga det närvarande mot det kommande samt framför allt att uti hvar like se en broder. Naturens lag, som är allas kamp mot alla och den starkes seger, får efter hand vika för samfundets lag, som är intressenas harmoni och skydd för den svage.

Hvad skulle ej den store grekiske tragöden, som för mer än 2,300 år sedan hänfördes af kulturens storhet, hafva tänkt och känt inför vår tids under och vår tids rätt?

»Mycket det gifves underbart, mest dock underbar mänskan är:
Ty hon vandrar i sunnans storm
Öfver grånade hafvets fält,
Och fram på gapande böljor
Sin djärfva kosa styr:
Och Jorden själf, som, högst bland gudar,
Evigt ej tröttnar att alstra, med vältande
Plogen hon årligen mödar, och henne med fålars
Slägte idog vänder.

Fågeln på lätta vingars svigt buren, villande djur i skog
Fångar, snärjda i snarans garn,
Fångar sjöarnas våta barn
I nätens tvinnade slingor
Den mångförslagne man.
Med svekets konstgrepp han besegrar
Djuren, som ströfva på bergen, och kastar på
Fålens bemanade hals det tvingande oket
Och på otämd vildtjur.

Och språket och tanken mot höjden lyft och förståndet, som styr
Samhällen, han lärt sig, och uttänkt undflykt

För frostens oblida is,
För himlens regndigra skott, rådig i allt;
Och aldrig han hjälplös går emot
Framtiden; blott *ett* han ej vet:
Undanflykt för döden, fast han än mot sjukdoms svåra nöd
Hjälp sig uttänkt.»[1]

Ja döden! det är spöket som ingen konst förmår besvärja. Men huru vanmäktig individen, lidandets och dödens offer, må vara; slägtet är stort och mäktigt, och på dess dagar se vi ingen ände. Slägtet är som en ung gud, hvars styrka ständigt växer. Om dess lefnadslopp har ett slut i tiden och hvar detta ligger, veta vi lika litet som hvar gränserna för dess makt och storhet finnas. Slägtet — och det är det, som utvecklar sig och växer i kulturen — slägtet är inbegreppet af allt stort och mäktigt, som vi känna.

Detta alltså är kulturen, en väldig ny skapelse, af människan frambragt för människan, ett slägtets verk, hvari individerna bo och hvarpå de oafbrutet bygga vidare.

Kulturen består af tvänne delar, hvilka bilda en undre och en öfre våning i dess byggnad. Vi må kalla dem med de kända men ej fullt passande namnen, den *materiela* och den *immateriela* eller *andliga* kulturen. Den förra utgöres utaf hela den summa af ting och inrättningar, som nationalekonomen vanligen sammanfattar under begreppet *kapital.* Den omfattar sålunda arbetets samtliga handgripliga produkter: byggnader, kommunikationer, anläggningar af allehanda slag, maskiner, verktyg, bohag m. m. m. m. Allt det arbete alltså, som är inkorporeradt med vår jord eller med delar af dess stoft. Äfven de olika slag af ekonomiska organisationer (bolag o. s. v.), hvilka underlätta individernas arbete för uppehället, kunna räknas hit, ehuru de bära drag jämväl af den andliga odlingen. Detta är den materiela kulturen, underlaget hvarpå den andra höjer sin mäktiga resning.

Den immateriela kulturen består åter utaf den stora här af skapelser, ej jord, ej luft, hvilka vi benämna *institutioner, lagar, seder* och *kunskaper.* Främst inom denna

[1] Sophokles, *Antigone* (Palmblads öfversättning).

grupp märkas sålunda samhället och staten, institutionernas institution, samt kyrkan; därnäst hela raden af inrättningar för yttre och inre fred, för rättsvård, för upplysning, sedlighet, vetenskap och konst, liksom för allmän och enskild hygien. Slutligen utgöra ock rätten, seden och den i människans inre boende insigten, hyfsningen och moralen delar af denna kultur.

I förhållande till hvarandra äro dessa skilda sidor af kulturen på en gång gifvande och tagande. De betinga hvarandra. Utan rättsskyddet och utan insigterna inga järnvägar och inga symaskiner. Men utan de senare, huru underligt det kan låta, icke häller de förra, nämligen i den omfattning som vi nu ega dem. Den immateriela kulturen styr och hägnar den materiela; men den mottager själf af denna sitt uppehälle. Alltså ingen hög andlig kultur, som ej hvilar på grundvalen af en stark materiel odling. Dess värre tyckes man i vårt land på månget håll ha förlorat synen på detta sammanhang mellan ett folks andliga utveckling och dess näringslif. Rikedom på allt hvad jag ofvan kallade kapital är för ett folk ett af de första vilkoren för en snabb och kraftig utveckling på andens område.

Detta är i flyktig öfverblick kulturens yttre företeelse. Men hvari består den innerst? Hvad är dess kärna och dess väsen? Det kan tyckas vara djärft att vilja sammanfatta svaret på dessa frågor uti ett enda ord; företeelsen är i sig själf så stor och så mångskiftande, att det synes vara omöjligt, att allt skulle kunna mötas uti ett enda begrepp. Och likväl tror jag detta vara fallet, blott man från början kommer ihåg, att detta för allt gemensamma själft har olika utseende, allt efter som det ingår uti den eller den enskilda kulturföreteelsen, äfvensom att graden, hvarmed det ingår uti hvar och en, växlar betydligt. Men behålla vi detta i minne, så tror jag ej vi fela, om vi säga att kulturens väsen är intet annat än — *insigten*, *kunskapen*, *vetandet*. Säkert är åtminstone, att uti hvarje kulturföreteelse, den må vara ett kroppsligt ting, ett verktyg, eller en lag, en sed, en institution, ingår ett element af vetande. Betydelsen af detta kunskapselement är mycket olika för de olika kultur-

föremålen, men ständigt skall man finna det samma och mycket ofta att just det är det ifrågavarande föremålets andlige fader eller moder.

Ty se vi till en början tingen i stort, så hvad är denna kultur annat än ett maktens rike, vårt herravälde öfver naturen och oss själfva? Men all makt grundar sig på insigt uti de ting, hvaröfver man herskar; så helt och hållet med makten öfver naturen och till ej ringa del jämväl med herraväldet öfver oss själfva. Det är ej så lätt att inse det senare, när man ser på den enskilde blott, ehuru äfven där motsatsen mellan den oreflekterade vilden och den själfmedvetna kulturmänniskan visar insigtens betydelse för makten öfver oss själfva. Men betraktar man människorna i flock och som samhällsmedlemmar, så framträder kunskapens betydelse öfvermåttan starkt. Vi styra oss i samhället genom institutioner, lagar och seder, som alla hvila på den allmänna fond af vetande rörande oss själfva och naturen, som finnes uti folket.

Stannar man åter ej vid en allmän öfverblick utan inlåter sig på en analys af de enskilda tingen, så träder oss detta vetandets element understundom alldeles handgripligt till mötes, men alltid skall man, om man tränger nog djupt in, finna det, om ej förr, så på botten af den företeelse man studerar. Tag t. ex. en ångmaskin. Här bär allt vittne om den insigtens ande, som blåst lif i detta stycke materia. Utan kännedom om ångans elasticitet och kraft, om friktionen, om häfstången, om metoderna att gjuta och smida metallerna till alla dessa väl afräknade hjul och smådelar, utan kunskapen om detta och mycket annat funnes icke denna maskin. Och så med alla de tusen ting, som dagligen omgifva oss. Må man blott erinra sig det pappersarks historia, hvarpå jag skrifver dessa ord: från lumpens insamlande eller trädets fällande till det färdiga papperets förflyttning i min portfölj skall man på hvarje blad uti den samma finna en kemisk eller teknisk process, som alla äro enkla tillämpningar af hvar sitt mått vetande. Hvarje ting i hela summan af rörligt och fast kapital i våra samhällen besjälas på detta sätt af mänsklig insigt. Däri finnes äfven annat nedlagdt: kroppslig ansträngning, ordning och

allt hvad den arbetande människan gifver af sitt eget för att omforma materien till ett nyttigt ting. Men själen uti alla dessa föremål är dock den insigt, som leder handen, som förfärdigar dem. Detta är så sant, att tänka vi oss genom någon naturrevolution hela summan af fast och löst kapital på vår jord förstörd, men vi själfva vore de samma, skulle det ej dröja många årtionden, innan allt vore åter upprättadt och spåren af förstörelsen utplånade. Antoge vi åter, att en vind ginge genom världen, som i ett nu utsläckte kunskapen inom oss och flyttade oss därutinnan åter tillbaka på vildens ståndpunkt, skulle hela vår kultur oförstådd multna bort och årtusenden gå, innan människorna åter hunne lära sig att bruka ångan och tala med hvarann i telefon.

Icke alldeles lika tydligt framträder kunskapens element uti den andliga kulturens skapelser — vetenskapen naturligen undantagen. Det är en större mängd andliga krafter, som här medverka till frambringandet af hvart och ett. Främst är det individernas sedliga vilja och den religiösa känslan, som här ha ett ord med i laget. Men äfven sådana ting, som en morallag och en religiös åskådning, hvila på ett teoretiskt underlag. Hos grekerna t. ex. rättfärdigades slafveriet och kvinnans underordnade ställning i familjen af föreställningen om vissa klassers och kvinnokönets lägre natur. Äfven har polyteismen hos detta och andra folk liksom en god del af öfvertron under medeltiden sin teoretiska förutsättning uti uppfattningen af naturföremålen som lefvande väsen. Närmare är sammanhanget mellan en viss rättsordning och motsvarande kunskapselement. Ett synnerligen för närvarande intressant exempel härpå erbjuder jordeganderättens historia. Man har gått från ett tillstånd, då man i jorden ännu ej såg ett värdeföremål och därför ej häller kände någon eganderätt till den samma, till samegendom och sedan vidare med häradet, byn och slägten som mellanled till ren privategendom; och detta helt och hållet i den mån som människornas stegrade insigt uti och makt öfver naturen hafva gjort det möjligt för den enskilde att med fördel bruka och besitta jorden. — Alla de institutioner, lagar och seder, som herska öfver människorna,

hafva på ett eller annat sätt sitt grundlag uti kunskapen. Man inser det bäst, om man ger akt på, huru de *förändras* med den: byggnadsordningen för städerna och hälsovården äro handgripliga exempel härpå. Huru ha ej dessa modifierats, sedan vi började få kännedom om bakterier och mikrober? Och öfver hufvud kan man säga, att lagarnas och institutionernas beroende af vår kunskap om naturen och oss själfva aldrig visat sig tydligare än i våra dagar, ty öfvergången från teoretisk insigt till praktisk verklighet blir snabbare, i den mån civilisationen stiger. — Slutligen måste man erkänna, att till och med individernas sedliga beskaffenhet delvis är en frukt af insigten. Sokrates' tanke att den rätta insigten ger en sedlig vilja, håller, som vi nogsamt veta, icke streck; men borttages öfverdriften, så återstår en kärna af sanning däri, hvilken ingen kan bestrida. Den moderna folkupplysningen hvilar på denna tanke.

Huru vi alltså betrakta kulturen, skola vi komma till samma slutsats, att dess kärna är insigt. De tvifvel rörande riktigheten af denna slutsats, som möjligen kunna uppstå, härröra, tror jag, af en oriktig synpunkt och af en sammanblandning utaf kulturens och kulturföremålens ändamål med deras väsen såsom arbetsprodukter allenast. En sak är de fysiologiska, psykologiska och sociala motiv, som *föranledt* arbetet och som genom arbetsprodukten skola tillgodoses — dess syfte och mål alltså; en annan är de krafter, som *utfört* arbetet och som i produkten tagit gestalt. De senare gifva kulturens *tekniska* sida, och någon annan har här icke varit fråga om. Det är icke kulturen som medel att tillfredsställa våra behof, som vi studera, utan kulturen som arbetsprodukt allenast. Och ur denna synpunkt måste man enligt min mening förblifva därvid: *att kulturens grundelement är insigt.*

Vi hafva härmed funnit det mest karakteristiska kännemärket hos den stora arbetsprodukt, som vi kalla kulturen. Jag vill i korthet angifva äfven ett annat.

Kulturen är ett i tiden sammanhängande arbete, en produkt som uppstår och växer genom *hopande*. Hvart enskildt ting, som vi göra på nytt och hvarje ny lag, som efterträder en äldre, tyckes visserligen vara något absolut nytt,

en existens på egna ben. Men den är det lika litet, som en människa är en varelse utan föräldrar. Hvarje kulturföremål har sina fäder och förfäder; och såsom man hos de lefvande varelserna i embryots utveckling ser afspeglingen af hela det lägre djurlifvet, så ega ock kulturtingen sin embryologi uti sin historia. Den eleganta lilla tidmätare, som du i form af ett remonterur bär i fickan, hyser inom sig visserligen icke i realiteten men i ideen hela raden af föregångare: solvisaren, vattenuret, sanduret, det klumpiga loduret, Nürnbergerrofvan, spindel-, cylinder- och ankaruren. På detta sätt är hvarje kulturting från den lilla tingest, jag nämnde, till samhälle, rätt och sedlighet en genom hopande ständigt växande och ständigt förbättrad produkt. Här bekräftas alltså vår ofvan gifna bestämning af kulturens väsen, ty hvad är det som hopas och som därmed gifver kulturföremålen annan gestalt och kulturen själf växten? Icke är det materielt stoff, de kroppsliga ting, verktyg, maskiner o. s. v., hvaraf vi betjäna oss, ty de förgå; icke häller är det de institutioner, lagar och seder, hvarunder vi lefva, ty dem växa vi ifrån — utan insigten allena, som skapar de förra och omformar de senare är det, som växer och som hopas i kulturen. Vi rätta och omgestalta våra kunskaper samt lägga nya därtill, och så framträda som frukter däraf de nya formerna och de nya tingen på kulturens alla områden.

Att kulturen är en samlingsprodukt, visar sig kanhända allra tydligast uti dess förhållande till individen, eller rättare uti individens förhållande till den. Hvar och en utaf oss födes till världen lika naken på vetande som på kläder. Vi äro, då vi utträda ur modersskötet, hvar och en ett naturens barn, en vilde, som ock skulle förbli en vilde med dennes okunnighet, hans råa instinkter och otyglade böjelser, om vi nödgades hvar för sig börja på nytt. Att mänskligheten under sådana förhållanden aldrig skulle kommit någon väg och alltjämt stannat på naturstadiet är klart. Att så icke skett, och att vi snabbt utveckla oss, det har varit och är möjligt endast och allenast därigenom, att det ena slägtets arbete tagits i arf af hvarje följande, och att resultaten af detta arbete ständigt hopats samt i hvarje tid bilda en samlingsprodukt — kulturen, hvilken så meddelas det uppväxande barnet

och för detta upp från naturståndpunkten till kulturmänniskans. Det är många årtusendens samlade arbete, som i kulturen möter oss vid inträdet i världen, och som inom loppet af några få år tämjer vilden uti oss samt upplyser vårt förstånd.

Kulturen är till sin uppkomst ett slägtets arbete, som växer genom arf och samlande; men till sitt väsen är den insigt och vetande: *Kulturen är, som arbetsprodukt betraktad, hopad insigt.* Detta är analysens resultat. Och härmed hafva vi funnit den ledtråd vi behöfva, när vi nu åter vända våra ögon från arbetsprodukten till arbetet självft, som frambringar den samma. Af frukten känner man trädet, heter det; af kulturen, kulturarbetets frukt, kunna vi sluta oss till hvad detta arbete är och hvad det innebär, samt huru det i stort sedt måste vara organiseradt.

Är kulturen i sin kärna intet annat än genom tiderna bevarad och hopad insigt, så är ock kulturarbetet till sitt väsen ett arbete med insigten som föremål på ett eller annat sätt. Jag säger därmed icke, att vetande är ändamålet med allt detta arbete. Ty det vore att säga, att dess produkt vore insigt och intet annat. Understundom är det verkligen så, nämligen när fråga är om vetenskaplig forskning och undervisning. I öfriga fall åter är icke insigten utan ett konkret ting, en institution, en lag eller en viljeriktning m. m. mödans mål. Men äfven när arbetsprodukten är af detta slaget, så har arbetet för dess utförande varit ett arbete med kunskapen såsom medel att realisera den samma. Produkten har icke kunnat åstadkommas utan genom tilllämpning af en viss insigt; den är själf intet annat än ett stycke förverkligadt vetande; för den skull ingår uti arbetet på den samma insigten som den ledande kraften. Arbetet besjälas af insigten och rör sig alltså innerst om och med den. Härmed vill jag emellertid ingalunda förneka, att likasom uti kulturen själf ofta ingår mycket annat af den arbetande människans eget än vetande blott, så innehåller kulturarbetet äfven ur teknisk synpunkt sedt andra element uti sig än kunskapen allena. Särskildt må sålunda nämnas religionsvård samt de enskildes sedliga uppfostran såsom

tvänne slag af kulturarbete, uti hvilka andra element tilläfventyrs taga försteget framför insigten, utan att likväl någonsin kunna undvara den samma. Men uti denna sammanträngda studie öfver kulturarbetet må det tillåtas mig att med bortseende från de mera speciela dragen däri hålla mig till de stora och allmänna. Och då kunna vi utan betänklighet slå fast, att kulturarbetet städse rör sig om och med insigten. Dess produkt, kulturen, är delvis intet annat än kunskaper, men i alla andra fall en realiserad insigt, ett förkroppsligadt vetande. Arbetet på kulturen blir således ett arbete med insigten understundom som mål, men alltid som medel: *Kulturarbetet är ur teknisk synpunkt sedt ett arbete om och med kunskapen.*

Med den inblick, vi nu fått, uti kulturarbetets väsen, blir den företeelse, hvarpå jag i begynnelsen till detta bref fäste uppmärksamheten, lika naturlig som lätt förklarad. Det andliga arbetets växande omfattning i våra samhällen följer af kulturens väsen. Detta är insigt, och arbetet med insigten som föremål måste, såsom lätt inses, i de flesta stycken blifva arbete med hufvudet. I kulturens barndom voro de båda slagen af arbete, andligt och kroppsligt, ännu ej skilda åt; de utfördes det ena med det andra och af samma personer. Men i den mån odlingen stiger, söndras de mer och mer ut ifrån hvarandra; på samma gång anförtros ock allt större delar däraf åt skilda händer. Den andliga kulturen blir ett arbetsfält med sina särskilda arbetare; sammalunda den materiela kulturen ett med sina. Inom arbetet på den senare går emellertid rörelsen vidare: beräkningen, ledningen, skötseln af det hela, med ett ord allt det arbete, som kräfver särskild insigt och alltså rör sig med denna, frigör sig ifrån det egentliga kroppsarbetet och öfverflyttas på andra personer: arbetaren är ej mer sin egen mästare. Helt och hållet låter sig icke denna arbetsfördelning genomföras, och sålunda kan icke häller kroppsarbetet någonsin göras alldeles själlöst, ehuru dess värre den moderna maskinen understundom syftar däråt. Det fordras i sådant fall en blick för sammanhanget och det stora hela för att se, att äfven det mekaniska handgreppet ingår som ett moment uti kulturarbetet, och att den maskinens träl, som ut-

för det samma, alltjämt är stadd i samhällets och kulturens tjänst. Arbetets fördelning är ofta en förbannelse för den arbetande människan; men den främjar utvecklingen, och hvad offra vi ej på dess altare? Dock är det vår uppgift att så ordna tingen, att utvecklingen icke störes i sin gång, men människorna icke förgås därunder: individerna få ej alldeles förtrampas af slägtet. Tidens stora sociala fråga pekar på just detta problem. Men huru vi lösa det, icke sker det på de vägar, som socialisterna utvisa: det andliga arbetet kan och får icke maka åt sig i våra samhällen; tvärt om tilltager det oemotståndligt och likaså antalet af dem, som uteslutande syssla därmed. Det andliga arbetets växande betydelse följer med kulturen.

Sedan vi nu erhållit en om ock flyktig inblick uti kulturarbetets väsen, återstår att gifva ett utkast till dess organisation, allt ur teknisk synpunkt sedt. Detta möter numer ej någon svårighet. Är kulturen själf insigtens förverkligande utom oss och inom oss, så måste arbetet på den samma dels afse att förvärfva vetande och insigt, dels att omsätta de samma uti vår yttre och inre värld. Och emedan kulturen vidare är genom tiderna hopad insigt, så blir slutligen kunskapernas bevarande och vårdande en tredje sida af detta arbete. Kulturarbetet delar sig naturenligt mellan de trenne uppgifterna: 1) *att på världen och oss självfva tillämpa insigten samt omforma den och oss efter den samma,* 2) *att uppehålla och bevara insigten* samt slutligen 3) *att föröka den.* Dessa äro tekniskt sedt kulturarbetets skilda uppgifter; mot dem svara lika många slag af arbete: kulturarbetet är ur nyss nämnda synpunkt sedt deladt i trenne stora grupper. Ursprungligen fans ingen åtskilnad inom det samma. De tre skilda uppgifterna utfördes icke blott af samma personer utan äfven den ena i och med den andra. Arbetsfördelningen var icke genomförd vare sig på arbetets sida eller på arbetarnes. Den är det ännu långt ifrån fullständigt, men den tenderar mer och mer att varda det. Vi kunna emellertid här saklöst bortse från denna sammanblandning, och då ordnar sig arbetet i våra samhällen uti de ofvan nämnda trenne stora

kategorierna. Vi vilja något skärskåda hvar och en tillika med de arbetsgrenar som falla därinom.

Arbetet med insigtens *tillämpande i lifvet* omfattar till en början hela den materiela produktionen, för så vidt den samma faller inom det sociala arbetets kategori. Att forma materiens stoff till nyttiga ting, förnödenheter, är en yttring af makt, som utgör den omedelbara tillämpningen af vår kunskap om naturen och dess krafter. Vidare hör till denna grupp af kulturarbetet produktionen i första hand utaf andliga förnödenheter af de mest olika slag. Hufvudmassan af sociala behof fylles direkt genom detta arbete. Endast med svårighet förmår man i en enda blick öfverskåda detta vidsträckta arbetsfält. Större delen af statens administration. försvarsväsen, rättsvård, sundhetsvård, drätsel m. m. hör sålunda hit. På alla dessa områden består nämligen arbetet uti att tillämpa en gifven regel (insigt) på de förekommande fallen. Man öfvar soldater, skipar rätt, vårdar sjuke, afgör en administrativ angelägenhet o. s. v. efter en fast för hvarje tid gällande norm. Det är detta arbete som håller det stora samhällsmaskineriet vid lag, vidmakthåller det bestående eller, som det heter, sköter de löpande ärendena och fyller dagens behof.

Vid sidan om detta förekommer emellertid äfven ett annat slag af tillämpningens arbete, som man skulle kunna kalla den reformerande tillämpningen af insigten. Vi återfinna det samma främst uti lagstiftningen, regeringarnas och folkförsamlingarnas, uti det s. k. politiska lifvet alltså; äfven arbetet uti konsten och delvis ock med uppfinningar må räknas hit. Det är en tillämpning af vår insigt i det yttre, som tillika är en omdaning och nyskapelse utaf det samma på grund af nya behof och efter nya begrepp. I alla framåtskridande samhällen förökas summan af insigter, och genast äro vi färdiga att med ledning af de nyvunna kunskaperna omgestalta vår yttre och inre värld. Detta är hvad vi vanligen kalla utveckling. Det är i synnerhet arbete af detta slag, som drager mängdens blickar åt sig och som får gälla för kulturarbetet i dess helhet. Åtminstone plägar det vara det, som skördar äran utaf det samma.

Midt emellan de båda nu nämnda slagen af tillämpande arbete och med drag af bådadera liksom ock på gränsen

till den andra stora gruppen af kulturarbete står det, som egnas åt ungdomens uppfostran, både den enskilda och den offentliga, samt åt religionsundervisningen, nämligen den uppfostran och den undervisning, hvars närmaste syfte är att etisera och hyfsa människorna. Äfven arbetet uti litteraturen och pressen, denne väldige moderne ljusspridare, bör räknas hit. Uti dessa arbetsgrenar, hvilka samtliga afse att fylla det sociala behof, som heter folkuppfostran och folkupplysning, tillämpas på en gång gamla och nya insigter. Man meddelar och inplantar uti det uppväxande slägtet och sin omgifning de kunskaper, som finnas och de som dagligen vinnas med den följd, att arbetsprodukten, hvilken består uti människornas upplysning och hyfsning, är ur social synpunkt sedt på en gång stabil och rörlig. Den är stabil i det afseendet att hvarje slägtled genom nämnda arbete eger samma mått af upplysning som det föregående; den är rörlig, i det att hvarje efterföljande representerar ett plus i andlig hyfsning.

Härmed torde den första stora gruppen af socialt arbete hafva fått sin nödtorftiga beskrifning. Må vi nu på samma sätt taga den andra och tredje i flyktigt skärskådande. Den andra är den, som består uti arbetet *med insigtens bevarande och vårdande*. Vi befinna oss här på vetandets eget område. I afseende på det förra arbetet fordras det en mer eller mindre djupt gående analys för att se, att det verkligen är fråga om kunskapen äfven där. Här behöfves intet sådant. Det är vetandet själft som här är enda föremålet för allt arbete.

Vetandet är ett slägtarf. Det är endast emedan insigterna gå i arf, som vi ega en kultur. Förr än detta sker, uppstår ingen högre odling; historiskt börjar den samma också först då, när man i skriften uppfunnit ett yttre medel att bevara kunskapen. Men sättet för denna arfgång gör den samma till en särskild gren af kulturarbete. Vi ärfva nämligen icke kunskaperna, som vi ärfva egenskaper, fysiska och psykiska, utan vår egen förskyllan. Men icke häller ärfvas de samma som materiel kvarlåtenskap utan arbete å arftagarens sida. Denna egendom, den enda verkligen dyrbara, som mänskligheten eger, öfvergår från slägtled till

slägtled endast genom ett ständigt fortsatt arbete af öfverlåtelse och af mottagande. Kunskapernas samlade skatt är som en börda, hvilken flyttas från de bortgåendes skuldror öfver på de kommandes. Detta vigtiga värf i utvecklingens och kulturens tjänst utföres genom undervisning och lärdt arbete. Men det är nu icke den elementära undervisningen, särskildt religionsundervisningen, som närmast afser att ombilda människornas inre, hvarom här är fråga. Denna art af undervisning hänförde vi till föregående kategori af kulturarbetet. Det är yrkesbildningen i alla dess grenar, som faller inom förevarande arbetsområde. Hela massan af arbetare med hufvudet, ämbets- och tjänstemän af alla slag, lärda och konstnärer, industriidkare och affärsmän m. fl. mottaga genom denna bildning hvar och en det mått af vetande, som behöfves för utförandet af hvar sitt värf. Kunskapernas samlade skatt öfverföres härunder på den uppväxande generationen och bevaras sålunda från glömska och förstörelse.

Till sitt väsen är detta arbete på en gång en meddelelse och ett inhämtande af insigter. Man måste själf arbeta för att mottaga kunskaperna. Det förekommer emellertid genom arbetsfördelning ordnadt i lägre och högre stadier. Ändpunkterna uti denna alltigenom sammanhängande kedja utgöres utaf åt ena hållet ungdomens undervisning, åt andra lärdt arbete. Det förra afser att öfverflytta de lättare pjeserna uti kunskapernas skatt på följande generationer, det senare åter de tunga och svårhandterliga.

Men ännu en uppgift föreligger kulturarbetet. Den fans och var uppmärksammad redan i äldsta tid, men först i vår har den blifvit ett allmänt kändt behof och en social stormakt. Vi barn af en storartad utveckling, som tro på framåtskridandet och som af det vänta allt, nöja oss ej med ett kulturarbete, hvars enda uppgifter vore att bibehålla den kunskap vi ega och att tillämpa den på lifvet; vi fordra enstämmigt att det samma skall föra oss vidare, *skall öka våra insigter och vidga vårt vetandes synkrets*. Lösen är ej blott *parta tueri*, att bevara det förvärfvade, hvartill Scipio d. y. ändrade bönen till gudarne af fruktan för väldets tilltagande storhet; vi hålla fast vid den ur-

sprungliga lydelsen och fordra af detta arbete: *imperium dilatare*, att utvidga rikets gränser. Vi frukta ej och behöfva ej frukta, att detta rike, vetandets och sanningens rike, skall falla under sin egen storhet. Det tvärt om växer i inre styrka, i mån som det utvidgas.

Arbetet *för vetandets utvidgande* har i alla tider ingått såsom ett moment i kulturarbetet, men på helt annat sätt förr än nu. Att utforska tingens väsen och söka sanningen har städse utgjort ett behof hos vårt slägte. Men behofvet har varit de högt begåfvade individernas trängtan att andligen beherska sin yttre och inre värld. Arbetet har utförts mera för dess egen skull, af intresse för sanningen själf, än med tanke på dess frukter för utvecklingen och kulturen. I vår tid gör sig den senare synpunkten med makt gällande vid sidan om den förra; forskningens arbete ryckes mer och mer utur den trånga kretsen af ett individuelt behof för att varda ett socialt. Man börjar inse i stort, att kunskap ger makt, att människorna endast genom att lära känna naturen och sig självfva skola förmå beherska båda och sålunda leda utvecklingen till det mål, som i ljusare stunder städse hägrat för vårt slägtes ögon, och hvilket profeten ser uti visionens heliga yra såsom ett fridens och rättfärdighetens, ett maktens och lyckans rike. Denna gren utaf kulturarbetet är den, som senast når själfständig utveckling. Det är ock den, som sysselsätter det minsta antalet arbetare och som minst ådrager sig mängdens blickar. Men vigten af dess värf mätes icke häraf utan af dess betydelse för kulturen och utvecklingen. Och de borga för att den vetenskapliga forskningen blir mer och mer kulturarbetets nerv och styre.

* * *

Det har varit en lång och mödosam väg vi tillsammans haft att tillryggalägga; den har gått genom obanad mark, och jag vet mer än väl att den mångenstädes varit knagglig. Lyckligtvis befinna vi oss nu vid slutet af den samma. Utan svårighet ser du nu *det lärda arbetets plats inom kulturarbetet.* Det bildar den tredje stora länken uti det senares

organisation samt ett stycke jämväl utaf den andra. Hela arbetet med kunskapens förökande samt en del af dess bevarande hör hit. Hvad vi kalla lärdt arbete omfattar nämligen icke endast vetenskaplig forskning utan äfven lärd undervisning och lärda studier.

Ur social synpunkt intager det lärda arbetet ingen betydande plats; det döljer sig uti en liten vrå af samhället, och dess idkare äro i jämförelse med dem, som arbeta på kulturens öfriga fält, försvinnande få. Men dess roll uti kulturarbetet och utvecklingen är så mycket större och betydelsefullare. Det lärda arbetet upptager, såsom nämndt är, ensamt för sig ett af de tre rum som kulturens verkstad innehåller, och ännu litet till. Mot detta stora utrymme uti kulturarbetets organisation svarar ock dess vigt för den mänskliga odlingen, enkannerligen i vår tid men ännu mer i framtiden. Redan nu befinna sig uti det lärda arbetets kammare till stor del drifhjulen, som sätta utvecklingen i gång och föra allt framåt. En utveckling, hvars väsen är insigt, får sin växt och framgång framför allt genom arbetet med vetandets förökande. Den vetenskapliga forskningen är tekniskt sedt kulturarbetets medelpunkt, hvarifrån allt utstrålar.

Det är sant, att ännu motsvarar ej denna bild i allo verkligheten; arbetsfördelningen är ej på långt när så genomförd som den blir. Men vi hafva redan hunnit ganska långt mot det mål, som föresväfvade Plato, då han sade, att filosoferna borde regera samhällena. Jag ser härvid ett leende på dina läppar. Ja, äfven jag skulle le, om jag toge uttrycket efter ordalydelsen. För ett regemente af vetenskapsmän må himlen bevara oss; men det hindrar icke, att vi villigt skola låta oss styras af vetenskapen. I huru hög grad detta redan sker, anar säkert ej mången. Men följer man vår kulturs och vår bildnings skiftande företeelser på spåren, skall man i de flesta fall finna, att dessa leda tillbaka till de kamrar, där det lärda arbetet hör hemma. Sålunda, huru är ej hela vårt kulturlif sammanvuxet med universiteten, dessa institutioner, där det lärda arbetet officielt fått hemort? Folkskoleläraren, som i sista hand utminuterar vetandets skatter, har mottagit sina kunskaper af seminarieläraren

och denne i sin ordning af professorn. Sammalunda stammar folkskolans lärobok från en mera utförlig sådan, hvilken själf med en eller flera mellanled har uti de rent vetenskapliga arbetena sin källa. Litteraturen, hvari det mänskliga vetandet nedlägges, och lärarne som meddela det, utgå båda hvar på sitt sätt med flera eller färre mellanled ur det lärda arbetets verkstad. Och så snart sagdt med all vår bildning, högre och lägre.

Understundom döljer sig detta sammanhang mellan den allmänna bildningen och vetenskapen för våra ögon: det går utanför det egna landets råmärken. Det är som telegrafträden, som försvinner för att åter komma upp på andra sidan hafvet och der fortsätter till sin station. Med den litterära förbindelse, som nu råder mellan världens folk, mottaga vi genom press och litteratur vetandets frukter från alla håll; men följer man dem åter till trädet, som burit dem, skall man finna detta växande i vetenskapernas trädgård; ursprunget är det samma. Utan öfverdrift må vi alltså kunna säga, att redan i närvarande stund drifves mekanismen uti kulturarbetets stora maskineri till god del af det lärda arbetet och dess män.

Det är då icke häller för mycket att kalla detta arbete med kunskapen själf det mest intensiva och mest produktiva af allt kulturarbete. Men dess produktivitet kommer samhället och kulturen till godo, icke den arbetande själf, åtminstone icke i samma grad som fallet är med de flesta andra slag af arbete. Det lärda arbetet är tvärt om för sin man som oftast särdeles improduktivt; det skänker honom kanhända ära och ett namn, men det gifver honom i regeln ett knappt bröd, och dess värre ofta nog ej ens det.

Det lärda arbetet utföres i hvar enskild kammare, där forskningens lampa brinner. Men i samma mån sträfvan att utforska tingens väsen blir ett socialt behof, såsom jag ofvan antydde, hafva samhällena tagit det lärda arbetet om hand. Mångenstädes har detta skett på privat väg, genom enskildes donationer; men öfverallt hafva staterna därjämte gripit stödjande och organiserande in. Man har upprättat akademier och universitet samt stält dessa under statens vård.

Så från första stund hos oss. Detta har varit nödvändigt äfven af den grund, som jag nyss antydde: vetenskapsmannen kan sällan lefva på sitt arbete; han måste af samhället befrias från arbetet för uppehället för att ostörd kunna egna sig åt arbetet för vetenskapen. Men huru talande dessa skäl än äro, *staten* skulle säkerligen ej i den grad, som skett, hafva befattat sig med det lärda arbetet och vetenskapen, om den ej egt en alldeles särskild bevekelsegrund därtill. Då staten upprättade universiteten såsom verkstad och härberge för det lärda arbetet, skedde det med en biafsigt; den ville åt dem anförtro utbildningen af de arbetare, som den själf behöfde, af sina ämbets- och tjänstemän. Universiteten blefvo snart sagdt från första stund ej blott anstalter för lärd forskning och undervisning utan ock skolor för hela den högre yrkesbildningen. De äro så till hufvudsaklig del alltjämt. Den stora massan af de arbetare med hufvudet, som stat och samhälle kräfva, prester, domare, läkare, lärare jämte hela den öfriga hären af administrationens tjänare erhålla vid universiteten sin behöriga utbildning. Så godt som hela den högre undervisningen alltså har förts samman med det lärda arbetet samt lagts på samma skuldror som bära det senare. Våra universitet ha en tredubbel uppgift sig ålagd, utom *att forska i vetenskaperna* samt *uppfostra vetenskapsmän* jämväl *att utbilda ämbets- och tjänstemän*. Må du behålla detta i minne till nästa gång.

Och nu au revoir!

Paul Heyse såsom novelldiktare.

En studie

af

Nils Erdmann.

Paul Heyses Noveller. Öfvers. af *A. G. Engberg.* Stockh., P. A. Norstedt & Söner. 7 band à 2 kr. 50 öre.

Då novellen är den konstform, i hvilken Heyse bäst trifves, möter man i novellerna nästan alla hans författare-egendomligheter. Oaktadt dessa novellers mängd är det ej svårt att förena dem. Trots deras skiljaktighet i ämnen eller tidskostym, finner man nog de trådar, hvilka sammanhålla dem i *en* hand. Alla äro de grundade på en viss bestämd lifsåskådning, alla äro produkter af samma säregna naturel, och ju mer man kan förenkla den psykologiska mångfalden, återföra deras innehåll till ett par, tre grunddrag, desto lättare blir det att komma diktaren inpå lifvet och därigenom att skapa sig ett porträtt, en karaktärsbild. Följande lilla studie är ett försök i denna riktning.

I.

Heyse kom vid unga år från Berlin till München. Där gjorde han bekantskap med Maximilians sångarhof, infördes i hans taffelrund af konstnärer och diktare och framlefde sitt lif med »det moderna Atén» till omgifning.

Invånarne i München äro naivare än nordtyskarne. De ega mer natur, mer ursprunglighet och omedelbarhet. Dessutom äro de fullblodigare än inbyggarne vid Spree och mindre reflekterande än Nordtysklands förståndsmänniskor.

Själf är Heyse skön. Han ser ut såsom en Apollo, svartlockig och blåögd, med ren och blek hudfärg. Han

eger i hela sitt väsen en egendomlig gratie, och de, hvilka lärt känna honom, påstå att hvarje hans samtal, äfven om det afhandlar de mest hvardagliga ämnen, präglas af denna gratie, detta behag, detta skönhetssinne.

Redan uti hans tidigaste poesier och novellförsök möter man samma konst som i hans senare mästerstycken. Allt är strängt afvägdt, kraftigt men dock måttfullt, prägladt af denna formskönhet, som utmärker hans arbeten. Ungdomens »Sturm- und Drangperiod» har icke förmått rubba honom. Snarare vill det synas, som om den icke en gång träffat honom. Han var redan som barn huggen till konstnär i marmorn, och mejseln gick så säkert genom den klassiska stenen, att intet efter processen behöfde ändras eller tilläggas.

Tiden har då i viss mån icke så strängt berört honom. Lycklig och i fred för alla yttre bekymmer och stormar, lefver han i sitt hem, elegant och komfortabelt, vid sidan af en älskad hustru, omgifven af sin konstnärskrets. Han öfversätter, han diktar, han är poet och dramaturg, han har utgifvit två romaner och en otalig mängd noveller. Han studerar sina trubadurer, sina klassiker och italienare; han gör, med ett ord, hvad han tycker om och hvad som passar honom.

Heyse hyser ingen förkärlek för politiska katastrofer. Han har icke, såsom Spielhagen, fördjupat sig i sin samtid, framställt de brytningar, hvilka yppa sig inom samhällslifvet, tecknat denna frihetstörst, denna oroliga jäsning, som just är så karakteristisk för de sociala strömningarna. Icke häller har han skildrat någon politisk eller kulturepok, såsom Balzac eller Zola eller Jacobsen eller Ebers. Icke häller har han hållit sig ensidigt till någon viss trakt, något visst folks seder, till en provins, såsom Auerbach, eller ett statsförbund, såsom Keller. Obekymrad om det yttre, om kulturen och lokalfärgen, vänder han sig till människohjärtat och skildrar dess strider.

Visserligen är det sant, att han hälst tecknar Italien, men detta beror, synes det, icke så mycket af någon särskild dragning till landets natur, som icke fast mera däraf att folket där uppvisat några drag, som han älskar, — därför att hans människor ega likhet med italienaren.

Ty hvarje stor författare har en typ, som han framställer. Zola dyrkar det kraftiga, den hänsynslösa energien, Spielhagen revolutionshjälten, Lassalle-typen, som Leo, eller män som Oswald Stein, hvilken dör på en barrikad. Turgenjef skildrar med förkärlek den modernt ryske Hamlet och Bang nervositeten hos vår ömtåliga nutidsmänniska.

Heyse, hvilken är uppammad vid ett skönhetstörstande konstnärshof, föredrager det sköna, såsom han äfven själf bekänner. »Jag har aldrig kunnat teckna en bild, som icke haft något älskvärdt», säger han. »Hvad som redan i lifvet varit mig likgiltigt eller vedervärdigt, hvarför skulle jag befatta mig med det i poesien? Det finnes tillräckligt många, som föredraga att måla det fula.»[1]

Men den art af skönhet, hvilken Heyse älskar att teckna, visar sig lika ofta i karaktären, som utseendet. Heyse är till sitt åskådningssätt frände med antiken, och han uppfattar sina människor mera plastiskt än måleriskt. Då Zola och Balzac gifva en hel mängd af smådrag, teckna en person genom ett uppradande af enskildheter, hugger Paul Heyse denna person fram ur marmorn, ger honom en profil af strängt klassisk renhet och ökar hans klassicitet genom att likna honom vid skulpturverk. Än är det Charlot, som har den härligaste Antinous-kropp; än är det romarinnan med sin ypperliga »kaméprofil» och än Maria Francisca med sin gestalts fina daning.[2] Målaren, hvilken älskar henne, önskar, att han finge se henne i »de grekiska danserskornas drägt», utförande en pantomim som hellenerna i forntiden. Kätchen nästan ställer »de yppersta antiker» i skuggan, och hon kallas »ett non plus ultra af hellenism, på hvilket den eländiga kattuntrasan passar ungefär som en modern underkjol på Juno Ludovisi». Bicetta liknar sin mor som vaxkopian en marmorbyst; Nerinas »små öron glänste såsom elfenben», och Jonatan, hvilken drömmer om sin värdinna tvätterskans dotter, »aftecknade i tankarna hennes jämna, fasta linier». Koppärren taga sig ut nästan som »ädel, förvittrad marmor», och hufvudet bär hon på skuldrorna lika ädelt som karyatiderna, hvilka uppehöllo bjälklaget till Akropolis' lilla tem-

[1] Enkan i Pisa. [2] Se Fru von F., Die Hexe von Corso och Maria Francisca.

pel.[1] En eger sin förebild i »Vår kära fru af Milo», och en i dessa hjeltinnor, hvilka antikens dramer skildra. — — —

Äfven om icke anletsdragen erinra om statyer, äfven om ej gestalten är en hellenisk skönhetstyp, bära likväl hans människor ett slags *andlig* skönhetsprägel, hvilken trycker sin stämpel på deras väsen och utseende. Valter i »Lilla mamma» är på intet sätt vacker, men han eger i sina drag *ett visst andligt behag*, och det syntes på dessa läppar, heter det i beskrifningen, att de aldrig kunde ha skrattat åt något *lågt* skämt. Man finner i hela hans väsen ett slags *ädel* ungdomlighet, en sinnets medfödda takt, som intet förmår rubba, och den äkta och gyllene humor, »som förlänar själen vingar och lyfter den högt öfver den filistermässiga vördnaden för dagens växlande afgudatjänst.» Liknande är ock fallet med David Stern, juveleraren. Ansigtet är ej ovanligt, icke häller hans figur, men hans mun säger klart, att han är ädel och behagfull, »att den aldrig skulle kunnat få ett hårdt, rått eller enfaldigt ord öfver sina läppar».

En dylik förnäm skönhetsdyrkare anser äfven, att skönheten är något så naturligt, att den icke *får* förbises. Den, som icke eger den, vanslägtas och är styfbarn. Därför kan han ej fatta, att man uppskattar den så ringa. »För mig», säger kretsdomaren, »har det alltid varit ett tecken på det konstlade i vår kultur, att vi så lätt afstå från naturens gåfvor.» Antiken, hvilken på Heyse haft ett afgörande inflytande, visste att sätta värde på denna skönhetens lyckogåfva. Grekerna dyrkade den, förkroppsligad i sin Olymp, och det var ej af någon slump som en gudinna representerade den.

II.

I sin präktiga karakteristik af Paul Heyse säger Brandes, att denne i rätt nedstigande led härstammar från Goethe. Visst är, att hans människor ega frändskap med Goethes; visst är det äfven, att de mötas i sin naturdyrkan. Verkligheten var helig för denne tyskfödde hellen, och han be-

[1] David och Jonatan.

traktade den med vördnad och lät naturen undervisa sig. Ödmjukt trädde han fram inför hennes evigt flödande lifskälla, glad tog han hennes dryck för att stärka sig under färden, och outtröttligt och kärleksfullt lydde han hennes stämma. Icke utan skäl har han kallats »den store hedningen», och den, hvilken har frigjort sig från den herskande konventionalismen, den, som dyrkar naturen i dess adel och dess storhet, den blott kan nedstamma från en skald, sådan som Goethe.

Kännetecknande för Heyse är hans lidelsefulla naturdyrkan. Mer än de författare, hvilka kalla sig naturalister, älskar han och beundrar denna natur, som han återger. Hans styrka ligger just däri, att han uppfattar och begriper den, sammansmälter det verkliga med sin kraftiga idealism och ger äfven ett romantiskt stoff sanningens adelsmärke.

Icke som om han täflade med sin samtids realister. Heyses realism är ingen ängslig fotografering, icke häller ett uppradande af föremål och beskrifningar, icke häller en förkärlek för den råa och fula verkligheten. Nej, hvad han ärar, hvad han älskar och förevigar, det är icke det fula, men naturen i sin skönhet, det är icke naturen i sina snedsprång och excesser, men naturen i sin ursprunglighet, vild, dock sublim, omoralisk, men nödvändig, kufvande och allsmäktig, men konungslig och dyrkansvärd.

Heyse letar ej fram den i sina människors omgifning. Han lägger icke så stor vigt vid milieu'en som Zola. Han dröjer ej vid naturskildringen, som Jacobsen och Daudet. Han går rakt fram till sin personlighet och uppsöker den hos honom.

Naturen är då *instinkten,* det omedelbara hos människan, icke den djuriska driften, men den stora och sköna lidelsen. Naturen är denna kärna, ur hvilken allt växer fram, och det gäller att icke rubba den, att bevara dess harmoni. Härpå har nu Heyse bygt de flesta af sina noveller. Han låter denna personernas harmoni råka i oordning, borttager en fjäder i mekanismens fina urverk och åstadkommer därigenom en rubbning i dess inre, hvilken först botas därigenom att jämvigten återställes. Än är det ett öfvermått af reflexion, som rubbar den; än är det konflikten mellan kärleken och

dygden, mellan kärleken och pligten eller mellan kärleken och svartsjukan.

Och hvad som än händer i denna strid, denna brytning, alltid segrar naturen och alltid bringar den jämvigt. Frans i »Känn dig själf» ryckes ur grubblet af kärleken, Gabriel finner lugn, sedan missförståndet undanröjts[1], doktorn med sina självmordstankar räddas genom fru Ellen[2], och Madeleine vinner harmoni genom en nyuppväckt böjelse.

Att bibehålla sin inre jämvigt och harmoni, att vara sig själf trogen, detta blir då uppgiften för novellernas människor. Och icke utan skäl, då man betänker, att harmonien, att jämvigten mellan det kroppsliga och det andliga hos människan just utgör vilkoret för Heyses lyckoteori. Eller rättare *är* lyckan, ty lyckoförnimmelsen hvilar på denna jämvigt mellan krafterna. Den medgifver ej den ena att taga företrädet för den andra; det sinliga i en natur skall vara ett med det andliga, hvarje del skall åtnjuta en behaglig och rik hälsa, och människan skall förnimma denna harmoni i sitt väsen. Hon glädjes däråt och känner den, blotta varat är henne nog, och hon kan vid hvarje steg göra ett uppehåll och njuta den. »Hvar och en af sig själf uppfyld personlighet är lycklig», heter det i »Fru von F.», där teorien formuleras, och som mottagligheten ökas med individens större kraft, som lycko- eller olycksförnimmelsen då äfven blir starkare, måste detta behof, detta begär efter lyckan äfven bli en hufvudsak för novellernas människor.[3]

I »Die Rache der Vizgräfin» är Assalide ett exempel. För att hämnas på herr Guillem för den otrohet han begått, skänker hon sig om natten åt hans fosterbroder Hugo. Guillem kommer och klappar, men dörren förblir stängd, och Assalide ger sin dygd såsom offer åt sin hämdkänsla. Nu först erfar hon, att allt varit en öfverilning. Kärleken tager försteget framför hämden och stoltheten. Hade hon lydt dess röst, skulle hon öppnat för herr Guillem, ty då hade hon följt hvad hennes natur bjöd henne, då hade hon fått lycka och varit trogen mot sig själf.

---

[1] Kusin Gabriel. [2] Vid den döda sjön. [3] »Den som ej kan vara *glad*, för honom är ingenting vigtigt annat än hans inre, och lifvet ligger långt aflägset från honom» (Kretsdomaren).

I »Resan efter lyckan» har Madeleine slutit dörren, slutit den för älskaren, som klappar och som bönfaller. Lydde hon sin natur, skulle hon genast hafva öppnat, men hon återhålles af sin pligtkänsla, af sin omvårdnad om dygden. Älskaren rider bort, får ett slaganfall och dör, och Madeleine, hvilken förintats af den sorgefulla händelsen, lofvar sig nu själf att icke utestänga lyckan. »När ens eget hjärta icke visar vägen, far man ständigt vill», yttrar hon allvarligt. »Jag har redan en gång blifvit olycklig, därför att jag icke ville höra. Nu vill jag lägga märke till, om det så endast skulle låta höra en halfhög hviskning, och icke hafva öra för något annat.» Hon går bort, ut i världen; hon söker efter lyckan och rådfrågar sitt hjärta vid alla möjliga tillfällen. »Det fattades mig ej beundrare», säger hon, »och jag frågade ej mer efter annat, än om mitt hjärta hade något att säga. Hade det blott gifvit ett ljud ifrån sig, då — jag säger det rent ut — hade min dygd icke gjort mig några bekymmer.»

Allt måste gifva vika för en sund naturs lyckokraf. Fordrar det äfven uppoffringen af dygden eller pligtkänslan, bör det, om det är nödvändigt för personlighetens bevarande, fyllas utan hänsyn, när det önskar att få sin rätt. Ingenting är nog starkt, att det kan binda detta lyckokraf, ingenting gäller mer än att bevara sin personlighet, och intet är så betydelsefullt som troheten mot sig själf.

Förgäfves söker man narra den sköna Anna i »En moders bild» att afstå från ynglingen, som lidelsefullt älskar henne. Skammen är henne likgiltig, världens dom föraktar hon, och trotsigt bryter hon ut i detta ljungande försvarstal: »Hvilka pligter öfverträder jag, om jag ändtligen gör gällande min rätt till en egen lycka? Hvem skulle hålla mig skadeslös, om jag vore nog dåraktig att stöta från mig det första sanna goda, himlen velat unna mig?»

Därför blir det, enligt Heyses sätt att se, ej skam, när man lidelsefullt hängifver sig. Den, hvilken modigt och med full sans bortskänker sig, den, för hvilken kärleken blifvit ett med hennes natur, hon gör ingen synd, när hon uppoffrar sin jungfrudygd. »Jag vill ega dig», säger Villy. »Jag har en gång i mitt lif blifvit bortsåld. Hur skola människorna

nu kunna klandra mig, då jag skänker bort mig för att utplåna min skam.» Och Louison själf, denna fina aristokratnatur, blyges ej att bekänna, hvad hon gjort för den älskade. »Haf tack för din kärlek», skrifver hon. »Jag har älskat dig ända till dårskap; nej, jag har aldrig handlat klokare.»

III.

Troheten mot sig själf blir då hufvudsaken för Heyse. Men när denna ofta leder oss till ett åsidosättande af pligten eller rent utaf strider mot den moral, som man efterlefver, skulle man kunna tro, att novellerna äro osedliga eller, med andra ord, att de uppställa en undantagsmoral. Så blefve nog fallet, om man dömde dem rigoristiskt, men först måste man erinra sig, att dikten icke är källkborgerlig; vidare att pligtbudet icke alltid är *mot* naturen, och till sist att de människor, hvilka Heyse ställer fram, icke obetydligt äro höjda öfver den krets, som de tillhöra.

Edvard lemnade sin älskade för att medfölja armén, men han gör det icke därför, att denna pligt är honom motbjudande. Kärleken till hans land vinner seger öfver hans älskog, och han är trognast mot sig själf — och mot naturen —, då han lyder den.[1] Hjältinnan i »Vägviserskan» faller ej för den älskade; trots sin starka lidelse blir hon mannen icke otrogen. Ståndaktigt och orubbligt lyder hon dock sin pligt, och äfven då hon är nära att duka under för sin passion, erinrar hon sig pligten och går segrande ur kampen. Här är nämligen pligten representerad af hennes barn, och kärleken till barnet har slagit djupare rötter, dominerar hennes natur mer tyranniskt än älskogen.

Och då alla dessa kvinnor gifva moralen en hård stöt, utjämnas icke skulden ofta af straffet, som drabbar dem? En måste försona, hvad hon brutit, med nunneslöjan; en några timmars lycka med en årslång resignation, och andra åter sin brudnatt med den älskades eller sin egen död. Oaktadt sitt motstånd och det löfte, hon gaf sin älskling, tvingas den sköna Beatrice att låta viga sig vid en annan. Men då natten faller på efter den dag, då vigseln försiggått,

[1] Se novellen »Han skall vara din herre».

smyger hon sig förklädd till Amadeos kammare, att infria den ed, hvilken hon en gång svor honom. »Jag har hållit min ed», säger hon, »här är jag, *din* hustru och ingen annans, skulle jag därför ock fördärfvas i både detta och det kommande lifvet.» Tidigt följande morgon blir hon träffad af sitt straff. Hon genomborras af den dolk, hvilken man ämnat åt hennes älskling.

Den trevisiska sticksömmerskan offrar sig åt ynglingen, oaktadt hon vet, att han är bunden och måste gifta sig. Hon skänker honom den skatt, som hon bevarat lik en helgedom, och dock är hon fast besluten att träda tillbaka, när hans brud kommer. »Hvad jag gör», säger hon, »det gör jag med full klarhet och alldeles medvetet, och intet slags ånger skall någonsin öfverfalla mig. Min lott är säll i all försakelse och afundsvärd i all bedröfvelse, då jag med den fria skänken af min ära begåfvar den bäste man, mina ögon någonsin skådat.»

Men i båda dessa fall är det ett undantag, som framställes. Beatrice måste använda detta äktenskapsbrott som nödvärn, och Gianna offrar sin dygd såsom en äreskänk åt fosterlandet, gifvande sig åt honom, hvilken räddat hennes fädernestad. Här gäller den regel, hvilken Heyse själf uppstält, sökande att försvara sig mot de angrepp, som vänta honom. »Heroiska naturer», heter det, »utvidga genom sina handlingar, i det de låta måttet af sin inre kraft och storhet förelysa såsom exempel, lika säkert gränserna på det sedliga området, som genialiska konstnärer genombryta och utflytta de häfdvunna skrankorna för sin konst. Och den, som kallar osedligt, hvad vid våra bedröfligt otillfredsställande borgerliga inrättningar står fria och starka människor åter såsom ett heligt nödvärn, för honom blef det sköna aldrig skapadt.»[1]

[1] Denna lära om ett visst åt den geniala, eller om man hällre så vill »heroiska» undantagsmänniskan förbehållet privilegium att vara, mer eller mindre fullständigt, höjd öfver de etiska lagar, som erkännas såsom giltiga för vanliga människor — just denna lära är det väl som man i allmänhet plägar beteckna med namnet »undantagsmoral»; eller hvad skulle detta ord eljest betyda? Och icke upphjälpes själfva saken därigenom, att denna undantagsmoral hos Heyse möter oss fullt medvetet utpräglad, att den af honom öppet försvaras och förfäktas — med ungefär samma eller åtminstone liknande skenfagra advokatyr som förr i tiden af nyromantikens koryféer.
Red:s anm.

Heroiska naturer! Heyse borde ha ändrat det till heroiska och *förnäma*. Ty novellernas människor äro i hög grad ädelborna. De äro icke adelsfolk i den mening som hos Ibsen, andliga aristokrater, såsom Rosmer eller Stockman. Icke häller bära de på ett obestämdt sanningskraf, omöjligt att förverkliga och bringande dem till undergång. Deras kraf är nog sanning, men sanning mot sig själfva, sanning mot sin natur och mot det, som den bjuder dem. Aldrig äro de halfva, de våga steget fullt, och de lemna hela sitt jag såsom insats i spelet. Fullblodiga och kraftiga lyda de sin instinkt, och äfven om de begå något i vanlig mening osedligt, adla de dock sin handling till en bragd eller ett nödtvång. Gabrielle, som är älskarinna åt den ståtlige grefve Henrik; Fenice, som i sju år gått och väntat på den, hon älskar, förföljer honom med sin kärlek och till sist äfven vinner honom, ingen mister ett grand af sitt behag eller sin värdighet.

Icke blott i sin kärlek äro de mäktiga denna känslostyrka. Äfven då de utbyta den mot *vänskapen*, framträder den. Bianchi i »Vid Tiberstranden» afstår från Caterina, då han erfar, att hans tyske vän har förälskat sig i den sköna. Jonatan ger allt till pris åt vänskapen för Edvard, sin konst, sin tillbedda, sina vanor, sin sonliga kärlek. Hinze och Magnussen bli rent af sublima,[1] och Nino och Maso i den sceniska krönikan mörda den kvinna, hvilken förhexat dem med sin skönhet, nedstöta henne grymt, då hon hotar deras vänskap. Och båda låta straffa sig, för att förenade gå till eftervärlden. Bödeln har knappast afslagit den ene vännens hufvud, då den andre strax därefter kommer och ber om samma nåd.

Denna inneboende adel trycker sin stämpel på hela människan. Fröknar och rennässansdamer, fiskarflickor och värdshusjungfrur, alla bära de prägel af ett slags medskapad förnämhet. Laurella i »L'Arrabbiata» kastar hufvudet på ett *förnämt* sätt; Marlene i »De blinda» låter sitt väsens *adel* framträda. Fadern i »Kusin Gabriel» har en *förnäm* profil; Beatrice småler *förnämt*, och hennes ögon ha ett *förnämt*

[1] Novellen »Grenzen der Menschheit».

uttryck; Georg i »De båda systrarna» har en naturlig *adel* och skönhet; Resei i »På almen» kröker läppen på ett *förnämt* vis; Kätchen har något *förnämt* i sina finmejslade former; Antonia och Rosamaria ega båda ett *förnämt* sätt; Luciles blick har ett *förnämt* uttryck, Ellens väsen en *förnäm* stillhet.

Heyse kan dock ej nöja sig med förnämheten och adelsprägeln. Många af hans personer ega en kunglig gång och värdighet. En liknar en drottning, en annan Jeanne d'Arc, en tredje bär sin hårfläta som en krona, ett diadem; en fjärde kommer och erinrar om de gammaltestamentliga kvinnorna, och en femte har något kungligt i både uppträdande och väsen. *Ras* skulle kunna användas som ett kännetecken på hans människor. Alla ega de ras och äro friska och lifskraftiga. Ras är ock det ord, hvilket förekommer i »Kretsdomaren»: »Ungdomen», säger denne, »är här frisk, och därpå beror halfva skönheten. Därtill har den *ras*. Lägg märke till hufvudenas ädla form och tinningens fina daning och det naturliga behaget i gång, dans och sittande.»

Men så fullblodiga människor blifva för stora för sin omgifning. Samhället, som de lefva i, är för smått och för trångbröstadt; kraften vill jäsa öfver, och den slår in, då man hämmar den. I likhet med den moderna diktens sanningsälskande hjältar, trifvas de icke häller i den krets, som de tillhöra. Mycket är där så trångt, så kälkborgerligt och kvalmigt, och i detta hvardagliga småstadslif ser man föga till af hel och full lidelse, af ädla och sköna stordåd. Henrik känner sig instängd i en gallerförsedd bur[1], Helena, »lilla mamma», kallar småstaden ett näste, och Anna i »En moders bild» talar illa om samhället. Klara i »Två fångar» låter sin dådlust få ett aflopp, icke i den verklighet, som inskränker och binder henne, men i drömmen, i fantasien, då hon utgjuter sitt kraftöfverflöd. I stället för att förälska sig i någon ung man ur omgifningen, söker hon sig en hjälte i de romanböcker hon läser. Detta hennes svärmeri var

[1] »Tvi våra städade, obetydliga, dolska samhällslaster», säger han, »som till råga på allt äfven äro ledsamma, och om det en gång gäller ett stort dåd, som ej kan komma till världen utan fullblodigt trots, nesligt lemna detta lumpna slägte i sticket».

både hopplöst och onaturligt, »men ändå», säger hon, »bekom det mig vida bättre än den atmosfär af grådaskig, kall likgiltighet, hvilken eljest omgaf mig; och ofta hände till och med, att jag rent af önskade mig en riktigt ordentlig hjärtesorg, ett riktigt vackert, gapande sår. Äfven om mitt varma blod, tänkte jag, börjar rinna ur detta sår, skulle jag ändå alltid känna, att jag verkligen hade blod i ådrorna, och om nu lifvet hade runnit bort med blodet, hvad skulle det väl ha gjort? Hade det icke i alla fall varit en bättre död än att tyna bort af ledsnad och ålderdomssvaghet, utan att egentligen säga sig någonsin ha lefvat på allvar!»

IV.

I en stor del af novellerna är motivet hämtadt från Tyskland. I en annan skänker oss Heyse miniatyrbilder från Italien, och i andra åter ämnen från trubadurernas Provence. De, hvilka äro hämtade ur modernt lif i Tyskland, utmärka sig visserligen för en skön och älsklig humor, för en finhet, en psykologi, ofta bländande i sin sanning, men jag tror dock, att skalden, oaktadt allt detta, bäst känner sig hemmastadd i Provence och Italien. Där finnes den ram, hvilken lämpar sig för hans människor, och vare sig att han sysselsätter sig med forntid eller nutid, eger detta Italien just de vilkor, som passa honom. Här var det han upptäckte sina kvinnor, sina skönhetstyper, Beatrice, Annina, L'Arrabbiata, Giovanna; här var det han fann denna natur, som han dyrkar, fria och starka lidelser, ursprunglighet och adel. Här var det slutligen, som han påträffade en omgifning, skön i sin harmoni och klassisk i sina linier. Ingenstädes är så nödvändigt, att man helt känner sig själf, att harmonien i ens väsen icke störes af någon sjuklighet. »Ingenstädes äro grumliga stämningar, halfva förhållanden och obestämda önskningar mera upprörande och vedervärdiga än i Rom. De storartade omgifningarna, fulla af vittnesbörd om *ren människokraft* och *säker vilja,* kunna utan afund och smärta fördragas, blott om man äfven inom den trängsta kretsen af egen verksamhet har att glädja sig åt *sundhet* och *klarhet.*» För öfrigt äro hans hjältar i de flesta fall konstnärer. En

idkar musik, en annan måleri, en tredje är arkitekt och en fjärde bildhuggare.

I Tyskland söker han hälst sina motiv ifrån Tyrolen. Befolkningen eger där en viss gammalmodig enkelhet; bergsborna äro kraftigare än slättlandets människor, långt mer naiva, naturligare och ursprungligare. Därför blifva de lämpligare för naturdyrkarens mejsel.

Å andra sidan *ser* Heyse på lifvet såsom skönhetsdyrkare. Men den, hvilken försmår att låta det fula medverka, han är ej i stånd att gifva en *sann* bild af sydländingen. Rättare kanske *fullständig*. Heyse låter sig själf diskutera denna fråga, och han utvecklar den så i sin novell »Enkan i Pisa», att han medger, att poesien, om den skall afspegla lifvet, jämt måste fördela både dess ljus och dess skugga. Men så länge han icke skrifvit något specialverk om folkkaraktären, blott skrifver berättelser och gör det efter sin egen smak, *så* länge vill han akta sig för *naturens frånsida*.

Heyse tecknar lidelsen i dess ädla och sköna drag, och därigenom undgår han att tillintetgöra dess storhet. Men han förlorar i sanning, hvad han eröfrar i adel, och man lyckas ej i sin framställning af det sydländska i passionen, då man *väljer,* hur den får yttra sig, och utesluter, hvad som misshagar. Skilnaden blir ju slående, om han jämföres med Ciampoli. Denne har icke valt, icke undvikit, icke uteslutit. Denne ger oss lidelsen i dess råaste energi, och det intryck, man erfar, sedan man läst hans noveller, är icke något skönhetsintryck liknande det som Heyse väckt, men känslan af en naturkraft, hvilken skakar och öfverväldigar. Det ligger något brutalt i hans abruzziska bergsbor. Här nästan känner man, hur det flammar och hur det sjuder; det spritter i hvarje lem, andedrägten stockar sig, ögonen spruta eld och vilja ut ur sina hålor, människan är beherskad af ett slags kramp, och hon skälfver, handen knyter sig fast om den dödsbringande dolken, och passionen rycker bort henne med så våldsam energi, att den gör den stackars människan till en viljelös lekboll.

Intet af allt detta kan man anträffa hos Heyse. Där är människan *skön*, och hon är medveten i sin ursprunglighet. Äfven uti sin lidelse är hon stark nog att beherska sig, och hon

eger för mycken adel, för mycken inneboende förnämhet, att uppträda som ett djur eller att blindt låta bedöfva sig.[1]

Ser man bort från det moderna och uppsöker det gamla, lemnar man vårt Italien för den medeltida renässansstilens, kommer man till hans efterbildningar af krönikor och trubadursägner. Heyse eger ej sinne för lokal- eller tidsfärg; icke häller är han mäktig af gamla krönikors omständlighet; därtill är han för glatt, för konstnärlig och måttfull. Men i stället är han begåfvad med en naturlig höghet och värdighet, med ett allvar och ett behag, som närma sig det heroiska. Därför har det lyckats honom att så väl träffa det rätta, äfven i sin kulturbild från Venedigs skräckperiod. Därför har han fått in den gamla krönikans enkla ton, och därför har han fått fram just den touche, hvilken behöfdes, i några af sina teckningar ur Provence's trubadurlif.[2]

V.

Heyse är då samtidigt både skönhets- och naturdyrkare. Naturen skall vara skön och det sköna naturenligt. Därför vill han ej medgifva någon rubbning af det naturliga, lika litet som han anser, att harmonien bör störas. Naturen kräfver jämvigt och att lika kommer till lika; skönheten harmoni, och att skönhet kommer till skönhet. Inträffar något fall, där detta lagstadgande brytes, straffas det af sig själft och gör de brottsliga olyckliga.

Först blir det kontrasten mellan det sköna och det fula, mellan krymplingen och en skön dam, den lytta och en skön man. Noveller såsom »Kretsdomaren», »Nerina» och »Den halta ängeln» grunda hela sin handling på en dylik kontrastverkan. Kretsdomaren älskar och älskas tillbaka af Villy.

[1] Några exempel på en häftig, allt tillintetgörande lidelse, finnas dock hos skalden. Se t. ex. mordet i »Barbarossa», naturscenen i »Barnens synder fädernas förbannelse», och följ. utdrag ur trubadurnovellen »Ehre über Alles», där maken dödar sin otrogna hustru: »Er warf sich über sie, die nur noch einen kurzen Angstschrei ausstossen konnte. Den schwarzen Schleier, der ihr vom Haupt gesunken, hatte er gepackt und um ihren schimmernden Hals geschlungen. Wie ein Wahnsinniger kniete er an ihrer Seite, und unter beständigen Rufen: Mach Reu und Leid! Gott sei uns Beiden gnädig! — erwürgte er sein Weib.»

[2] Vill man se skilnaden i krönikors återgifvande och efterbildning, må man jämföra Heyses arbeten i denna stil med Henri Beyles (Stendahl) »Chroniques Italiennes».

Men denna är lika skön, som hennes tillbedde är afskräckande. Dessutom är han krympling och gör en slät figur bredvid henne. Därför måste de afstå från hvarje tanke på äktenskap. »Man skall ingenting göra *mot naturen*», säger han, »det vore en förbrytelse emot instinkten, som förenar lika med lika, om hon önskade tillhöra mig.»

Leopardi älskar Nerina, men Nerina är en skönhet. Leopardi, hvilken är vanlottad till sin kropp, reser sin väg, och Nerina, som förälskat sig med naturbarnets hela lidelse, krossas och ljuter döden för sin kärlek till krymplingen. Han å sin sida blir tillintetgjord af smärta, men naturen *måste* lydas, och den medgifver ej föreningen.

Båda dessa män äro dock snillen och själsaristokrater. Kretsdomaren, musikern, en fin och älskvärd natur; Leopardi, pessimistskalden, en stor och ädel människa — ingen gäller ett grand inför en finmejslad kvinna. Endast om det är nödvändigt för naturens egen skull, blott om denna natur kan blifva uppodlad genom kärleken, tillåter den föreningen mellan skönhet och vanskaplighet. Villy är nästan tvungen att lefva tillsammans med kretsdomaren; annars ginge hon miste om just den utveckling, hon behöfver. *Han* med sitt snille skall upptända *hennes* konstnärsglöd, väcka den och odla den, sluta naturens verk. Men icke för beständigt, ej i världen, bland människorna. Endast så länge det kräfves för att fullborda arbetet, endast för en tid och i tysthet, i ödemarken. Sedan måste de offra sig för naturens starka vilja. *Hon* går ut i lifvet och blir stor genom sin konst; *han,* verktyget, återvänder till sin vrå, att lefva på det enda, han eger kvar, — minnet!

I sin rörande och förtjusande trubadurnovell »Den halta engeln» gör Heyse den ändring, att det blir *hon,* som är den lytta. Högt och dyrt älskar hon denne yngling, som tillber henne; ja, hon säger det fritt, hon erkänner det öppet, men hon tänker icke ett ögonblick på att *binda* honom vid sig. Dels är hon ju låghalt och dels mycket äldre. Olikheten i *ålder* blir bestämmande för parterna, och härvid äro vi inne på ett nytt slag af naturhinder. Heyse är nämligen öfvertygad om det onaturliga däri, att *hon* är äldre än *han* i en långvarigare kärleksförbindelse. Eger hon ej den ungdom,

som gör kärleken till en blomsterfest, står hon redan på gränsen till denna mognare förhöst, hvilken i all sin prakt icke är jämförlig med sommaren, — då är det bäst att bryta, innan hösten redan inträdt, bryta, innan det sköna flugit sin kos eller vissnat. Ty så snart deras förhållande ej är kärleks-, utan pligtband; så snart icke naturen håller vid lif deras älskogsflamma, blir äfven deras lycka mer ett tvång, än en njutning.

Anna, som är trettiosex år, måste skilja sig från sin yngling. »Jag vet väl», säger vännen, »hvilken retelse er hemlighet innebär. Men det värsta därvid är, att hemlighetsfullheten göres er af nöden icke blott på grund af världens fordran, utan äfven emedan mörkret för er själfva beslöjar *brytningen med naturen*, som vill, att *lika sälla sig till lika.*» Helena, »lilla mamma», är tio år äldre än Valter, och i trots af att hon älskar honom, lyder hon dock naturbudet. Anna ryckes med våld ur sin passionerade kärleksfröjd, Helena bryter själf, i det hon gifter sig med en annan.

Olikheten i ålder är äfven sticksömmerskans förevändning. »Detta ansigte», säger hon, »hvem vet, om icke redan ett år härefter all dess fägring är bortvissnad, så att ni med undran frågar er, hur det varit möjligt att så häftigt upptändas därför? Jag har tillryggalagt mitt trettioförsta år; ni står i er ungdoms blomma och skrider ännu uppför berget, till hvars topp jag hunnit. Äfven om jag skulle få se, att er böjelse vore mer än en flygtig nyck, *aldrig* skulle jag dock samtycka att blifva er *maka.*»

Heyse är ingen beundrare af platoniska förbindelser, icke häller af en kärlek, där natursidan blir oväsentlig. Heyse ser i kärleken mer en »skön och salig dårskap», och han finner den mer naturlig såsom »Selbstvergessen» än såsom »Selbsterkennen». Framställer han en kvinna, hvilken tror på dess bestånd, oaktadt hon är äldre än den man, hvilken älskar henne, lurar han henne grymt, i det naturen själf straffar henne. Så är nämligen fallet med hans Klara i »Två fångar».

Stundom gör han naturen till en despot, — och han böjer sig. Han låter den såsom skön gälla mer än något annat, och han gör så många eftergifter för den mänskliga

skönheten, att han rent af blir paradox i sin naturkult. Han finner det ganska rätt, att en ung och skön man, en kavaljer, sådan som Charlot i novellen »Fru von F.», alltid tager det bästa, »bland äpplen som bland kvinnor». Saken är nämligen den, att hans *natur* kräfver det. Han gör det utan fåfänga, »utan ett spår af narraktighet, blott såsom den, hvilken stöder sig på en *naturrätt,* inför hvilken han intet förmår och som aldrig blifvit honom bestridd». När hans trolofvade öfverraskar honom, kyssande hennes nièce, säger hon till sig själf, att hon har intet att förebrå honom. Pligten och troheten måste uppoffras för naturen. Det är nu en gång hans rätt, en oblidkelig naturrätt, och ingen krossar dess makt, »den går framför allt annat».

Liksom kvinnan här får afstå från hvarje anspråk på den älskade, så får äfven Jonatan i vänskapen till en skön yngling afstå hvarje fröjd, när den sköne kommer och tager den. Edvard förför hans älskade, men Jonatan ursäktar honom. »Hade han någonsin haft en tanke på att bestrida denne gudarnes älskling, detta bortskämda barn, hans *naturrätt* att hänsynslöst utöfva sitt välde?»

Till sist ännu en fråga — är författaren optimist? Ja, ty han tror på, att naturen själf är god, att människan till sin kärna icke är ond, fastän hon felar. Han tror ännu på lyckan och på lyckoförnimmelsens möjlighet, och han tror, att den människa, hvilken lifvet hårdt pröfvat, oaktadt sina sår eger kraft nog att resa sig. Högsinnad och ädel vill han återgifva, hvad han älskar, och i trots af de afvikelser, hans människor kunna tillåta sig, är det likväl det goda, som blir segrande i kampen.[1] Därigenom skiljer han sig från tidens pessimister, och därför är det så upplyftande att genomgå hans diktverk.

---

[1] Se ss. exempel Domenico i »Barbarossa», Wolf i »De blinda», Carluccio i »Maria Francisca» m. fl.

Om mångfärgad marmorskulptur.

Är den moderna konstsmaken en förvillelse, när den i marmorskulpturen älskar den rena formen, utan tillsats af färgen, genom hvilken hon kunde uppnå större likhet med naturen? Hafva dessa ideala grekiska bildstoder, som tjäna den nyare konsten till förebilder, ursprungligen varit öfvermålade? Dessa frågor hafva på senare tider ofta varit framstälda och äfven ofta blifvit med ja besvarade. Georg Treu, direktör för den k. antiksamlingen i Dresden, hade år 1885 från den 14 november till den 31 december i Berlin anordnat en utställning af färgade skulpturarbeten, af hvilka dock endast några få voro antika grekiska original, å hvilka färgläggningen var mer eller mindre väl bibehållen. De flesta utstälda arbetena voro kopior och moderna försök på att kolorera efterhärmningar af antika reliefer och stoder, hvilka försök någon gång endast voro utförda i en vanlig akvarellbild. Någon propaganda för polykromiens införande i den moderna skulpturen tyckes denna utställning, att döma af referenternas och Berlinartisternas yttranden, icke hafva åstadkommit; emellertid står frågan fortfarande på dagordningen.

Georg Treu säger i sitt företal till nämnda utställnings katalog: »Den grekiska plastiken uppkom under direkt och indirekt inflytande af den orientaliska polykromien. Den mångfärgade skulpturen bibehöll den grekiska konsten genom alla epoker med motsvarande modifikationer. Om bronsen endast tillät ett sparsamt bruk af färgen på bisakerna, så erbjöd deremot marmorn en förträfflig grund för färgernas påläggning. Att dessa på de nakna delarna användes transparent, är orsaken till att de nästan på alla funna antika stoder äro försvunna. Renässanstidens mästare trodde, att de på

deras tid uppgräfda stoderna, hvilka förlorat sin färg, aldrig egt någon sådan, och skapade därför sina epokgörande mästerverk färglösa.» I samma anda yttrar Georg Brandes i Politiken n:r 217, 1885: »Det er utvivlsomt at vort Øie er blevet afvant med det naturlige, ligesom de nyere Tiders Billedhuggere har mistet Færdigheden til selv at give deres Arbeider Farvernes Liv.» Ja, till och med den utmärkt fine konstdomaren Julius Lange uttalar sig i en uppsats »Farven og Billedhuggerkunsten» (Tidsskrift for Kunstindustri, 3:die Hefte 1886) i liknande riktning, och torde läsaren icke på något angenämare sätt kunna föras till frågans kärnpunkter än genom att följa ett längre anförande af hans tankegång. »At Grekerne» säger han, »farvede deres Marmorstatuer, ikke alene Klædebonnet, Haaret, Øiets mörke Cirkel o. s. v., men ogsaa den nögne Hud, er noget, som kan bevises med endnu bevarede uomtvistelige Rester af Farvegivning. I Louvre ser man f. ex. en gammelgræsk nögen Figur fra Tiden omkring 500 f. Chr. (fra Aktion i Epiros) som endnu næsten helt har bevaret sin brunröde, mandlige Atletfarve. Ch. Newton har fundet Spor af samme Farve, anvendt paa samme Maade, paa Skulpturerne fra Mausoleet i Halikarnassus, der omtrent ere halvandet hundrede Aar senere. Tyske Forskere have gjort opmærksom paa, at hvor der paa antike Malerier (fra Pompeji og Herculanum) forekommer Statuer der maa antages at være mente som Marmorstatuer, ere de fuldt farvede. Om Antiken *allevegne* og *altid* benyttede den fulde Farve paa Marmoret, lader sig vistnok ikke bevise; i hvert Fald synes den dog ikke at have yndet den rent hvide Skulptur, som vi ere saa vante til fra vore Gibs- og Marmor-Museer.

Men et andet Spörgsmaal er, hvad den antike Kunst mente med Farven paa Marmorskulpturen, om den gik ud paa en fuld illusorisk Virkning.

Naar man spurgte den berömte Billedhugger Praxiteles, hvilke af sine Marmor-Verker han selv var bedst tilfreds med, svarede han: med dem, som Nikias har forsynet med en »Circumlitio». Vid dette Ord maa der forstaas en Ingnidning med en transparent Tone eller Farve (Lasur), uden Tvivl ad »enkaustisk» Vei ved Hjelp af smeltet Vox, saaledes som det udtrykkelig berettes, at man sedvanlig behandlede de

nögne Statuer. Ifölge den antike Hjemmelsmand skal den Nikias, som Praxiteles sigtede til, være den samme, som man kjender mange Steder fra som en af Datidens största Malere, en höjst fremragende Kunstner. Under Forudsætning af, at det virkelig er ham, om hvem der her er Tale, maa man vistnok give Treu Ret i, at hans Virksomhed ved Praxiteles' Skulptur ikke kan have inskrænket sig til ubetydelige Pillerier. Da saavel Nikias som endog Praxiteles selv nævnes som Kunstnere, der paa en eller anden Maade har udviklet den enkaustiske Teknik, kan det hele maaske bedst forstaas saaledes, at Nikias' Fortjeneste af Marmorets »Circumlitio» har bestaaet — rent teknisk — i en egen Indbrændings-Metode, hvorved muligvis Marmorets Transparens er blevet bedre bevaret; og vel ogsaa i en hidtil uopnaaet Finhed i Valget af Farvetoner.

Netop ved den originale Statue af Praxiteles, den nu allevegne saa bekjendte Hermes med Dionysosbarnet, som man havde den Lykke at finde ved Udgravningen af Olympia, var det paafaldende, at den nögne Huds Overflade var bevaret med en ualmindelig Skjærhed og Glathed, medens Overfladen af Klædebonnet og Haaret var mere ru. Paa Sandalernes Baand var Spor af Rödt og Guld endnu bevaret. I Henhold til disse Omstændigheder i Forbindelse med de ovennævnte Beretninger om Nikias's »Circumlitio» havde *Ludvig Otto* i Dresden udfört et ganske vakkert Aqvarelmaleri af Statuen, som den kunde antages oprindelig at have set ud med helt farvet Overflade. Haaret var her — uden Tvivl rigtig — forgyldt. Mange fundne Farvespor vise, at Grækerne virkelig — ligesom ogsaa nogle af de största italienske Mestere (Correggio, Venetianerne) — betragtede det blonde, gyldne Haar som det skjönneste. Klædebonnet havde Ludvig Otto gjort purpurrödt. Den nögne Hud var malet aldeles med Livets Farve, med ligefremt *Krav paa Illusion.*

Nu vel, hvorfor ikke? — Og dog er der i dette Spörgsmaal noget fint og vanskeligt og dunkelt, som jeg for mit Vedkommende efter fornyet Overveielse bestandig tager i Betænkning at besvare med et rigtigt troende ja. Der forekommer mig at være noget i Sagens Natur, som volder Betænkeligheder. Og Grækerne vare, i kunstneriske Sager i det mindste, ellers altid i saa ypperlig umiddelbar Forstaaelse

med Sagens Natur, at man har vanskelig ved at tro, at de skulde have gjort noget Overgreb over den rette Grænse — skjönt det jo ogsaa kan være muligt.»

Längre fram (p. 81) i denna uppsats förekommer denna passus: »*Den rent hvide og farvelöse* Marmorskulptur er unægtelig — i det væsentlige — et Fænomen, som först kommer frem efter Antikens tider . . . .»

Julius Lange anser, säkerligen mycket riktigt, att polykromien bör användas dekorativt och i harmoni med den omgifning, i hvilken skulpturverket får sin plats, *utan att söka åstadkomma illusion.* »Der maa vel», säger han, »kunne findes fornuftige Mellembestemmelser mellem Thorwaldsens Museum og Kjöbenhavns Panoptikon. Jeg sigter ikke til Middelmaadighed, til Mellembestemmelser i kunstnerisk Værd og Betydning — thi deri skal man vistnok kræve det mest mulige, og deri tage vi Parti for Thorwaldsens Museum; men kun i Anvendelsen af Farven og Forholdet til det virkelige Liv.»

Men frågan är icke hvad vi anse vara estetiskt riktigt, utan om grekerna i allmänhet i konsten sökt uppnå illusion. Lange säger med hänsyn härtill: »At der har været et Gran af denne forkerte Verden i Oldtiden, vil man næppe kunne benægte, naar man læser Fortællingerne om hvad der hændtes med Praxiteles' knidiske Afrodite — det vil sige: visserlig ikke som Praxiteles havde ment den — eller Ovids Udmalinger af Pygmalions Kjærlighed til den skjönne Elfenbens-Statue han havde udfört, og som han forlangte af Afrodite, at hun skulde göre levende.»

Dessa berättelser innehålla dock intet bevis för att stoderna voro målade. Hvad den sistnämnda angår, så är ju berättelsen om den samma dessutom en ren fabel, och hvad den förra beträffar, så kan af berättelsen endast inhämtas, något som dessutom äfven på annat sätt bekräftas, att Praxiteles' Afrodite var en plastisk framställning af den sinliga kärlekens gudinna, hvartill han fann anledning i den feniciska urbilden (Arch. Ztg. 1869, p. 62) och i så väl Homeros' som Hesiodos' karakteristik af gudinnan.

Fullt giltiga bevis för sträfvandet efter illusion i den antika konsten finnas visserligen, likväl mest syftande på måleriets område. Så berättar Plinius t. ex., att Zeuxis målade

drufvor så naturligt, att fåglarna flögo efter taflan, men Parrhasios målade ett förhänge så illusoriskt, att Zeuxis begärde, att man skulle draga undan det samma. (XXXV. 36.6.) Zeuxis lär hafva sagt, då han hade målat en gosse, som bar drufvor, efter hvilka fåglarna flögo: »Jag har målat drufvorna bättre än gossen, ty hade jag gjort honom lika fulländad, så skulle fåglarna varit rädda.» (Plin. Ib. 34, 6.) Hästarna gnäggade, då de fingo se Apelles' målade häst. (Ib. 36, 32.) Teon målade en krigare i det ögonblick, då han gör utfall emot fienden. Taflan var betäckt af ett förhänge, som drogs undan, sedan en osynlig trumpetare hade blåst en signal till angrepp. (Ael. V. H. II, 44.)

Men äfven inom skulpturens område finna vi några yttranden, som tyda på samma riktning. Så omtalas t. ex. naturtroget härmade ugglor och frukter på ett palmträd af brons (Paus. X, 15). En hynda af brons, som slickar sina sår, hvilken icke var att skilja ifrån verkligheten och som blef ansedd för så märkvärdig, att vaktarne fingo ansvara för henne med sitt hufvud. (Plin. XXXIV, 17.) Myrons berömda ko, om hvars förvillande likhet med verkligheten många epigram tala. Lysistratos ifrån Sikyon tog gipsformer öfver naturen och åstadkom därigenom större porträttlikhet än förut. (Plin. XXXV, 40.) Men Lysistratos tyckes icke genom detta mekaniska sätt att härma naturen hafva vunnit något erkännande. Endast Tatian omtalar en staty, Melanippe, af honom. (c. Gr. 54, p. 117.) Deremot åtnjöt hans broder Lysippos, som uteslutande arbetade i brons, alltså icke eftersträfvade illusion, det största anseende. Också är det af vigt att lägga märke till det förhållandet, att de flesta berömmande uttalanden vi finna om en förvillande likhet mellan ett konstverk och naturen röra döda föremål eller djur. Beror detta därpå, att konstnärerna ej förmådde uppnå samma verkan då de hade att framställa den mänskliga formen, såsom Zeuxis' yttrande skulle låta förmoda, eller eftersträfvade de ej ett sådant mål? Sannolikt är, att den flera århundraden omfattande grekiska konstperioden med sina olika skolor skulle framte alla möjliga olika riktningar, ja, att samme konstnär någon gång kunde skatta åt ganska skiljaktiga sådana. Så är det påtagligt, att Myron i sin berusade gamla kvinna och Praxiteles i sin

smutsiga gamla måste vinnlägga sig om en mera realistisk framställning, i sina gudabilder om en mera ideal. Att smaken i allmänhet hos grekerna icke begärde illusion i konsten, skönjes bäst därutaf, att största antalet statyer utfördes i brons, många äfven i guld (förutom hvad som utfördes i svart marmor och silfver), hvilket ju utesluter all tanke på illusion. Ja, vi hafva äfven ett bestämdt vittnesbörd därom af en antik författare. Quintilianus (XII, 10, 9) säger nämligen: »Man anser, att Lysippos och Praxiteles bäst hafva återgifvit natursanningen. Ty hvad Demetrios beträffar, så *klandras han därför* att han drifvit denna omsorg till öfverdrift och att han mera bemödat sig om likheten än om skönheten.»

Hvad Praxiteles' yttrande angår (Plinius XXXV, 40, 7), att han satte mest värde på dem af sina arbeten, vid hvilka målaren Nikias lagt handen, och Plinius' tillägg: »så mycket värde satte han på dennes *circumlitio*», så råder bland arkeologerna den största oenighet om hvad här bör förstås med »circumlitio». Så mycket inser man genast af Plinius' anförande, att det är hans mening att genom citerandet af den store mästarens yttrande konstatera, att Nikias var en stor målare. Om Plinius misstager sig på en äldre och yngre målare af samma namn eller icke, gör därför härvidlag mindre till saken. Om så är, så bör med circumlitio väl icke kunna förstås en rent teknisk behandling af marmorns yta, i likhet med den, som Vitruvius omtalar såsom allmän, nämligen att ingnida de nakna statyerna med smält vax. Ty äfven om vaxet varit blandadt med färg, tycks det som man till en dylik procedur ej behöft använda just den förnämste målaren på sin tid; till och med om denne uppfunnit en förbättrad metod, så skulle väl en skicklig lärling kunnat verkställa en dylik ingnidning lika bra som mästaren, hvars tid torde hafva varit allt för dyrbar för att han personligen skulle velat befatta sig med dylikt arbete.

Att draperierna och accessoarerna på den Praxiteliske Hermes hafva en mera skroflig yta än kroppen, torde helt enkelt bero på en olika behandling genom mejseln, för att skilja de gröfre stoffen från den fina, glänsande huden; marmortekniken var ju Praxiteles' stora egendomlighet. Huru frånvaron af färg på Hermes' kropp, den omständigheten att »hudens yta var bevarad med ovanlig skärhet och glatthet»

skall kunna tjäna såsom bevis för att den ursprungligen varit färgad, är svårt att förstå. Är meningen den, att färgen skulle skyddat kroppen emot väderlekens och den fuktiga jordens inflytande, så är det ju just Treus och hans anhängares påstående, att den transparenta kroppsfärgen skulle ha försvunnit förr än den öfriga påmålningen (se sid. 2 i T:s ofvannämda katalog). De ställen på draperiet, där färgen försvunnit, borde därför vara hvitare än kroppen.

Antager man återigen, att »circumlitio» betyder en målning eller en tongifning af själfva stoden, så kommer detta Praxiteles' yttrande i strid med ett annat, enligt hvilket han som sina bästa arbeten ansett en satyr och en Eros, hvilka äfven åtnjöto en allmän beundran. Hvad den förste med tillnamnet Periboëtos, den berömde, beträffar, så var den af brons. (Plin. XXXIV, 19, 20. Paus. I, 20.) Den andra hade enligt Julianus (Or. II, p. 54 C. Spanh.) förgylda vingar och var enligt Pausanias af pentelisk marmor. Om Nikias verkligen haft en väsentlig del uti denna stods världsrykte, är det då sannolikt, att Pausanias, som på ett annat ställe omnämner en utmärkt målning af Nikias, utförd på ett grafmonument af marmor, här skulle förtegat Nikias' medverkan? Hvad angår den berömdaste af Praxiteles' stoder, den knidiska Venus, så var hon omålad, såsom längre fram skall bevisas. Genom ett yttrande af Quintilianus (VIII, 5, 25) kunna vi få en föreställning om hvilken roll »circumlitio» spelade i den antika målarekonsten, och då det är antagligt, att den i skulpturen haft en liknande betydelse, så skola vi här anföra hela det räsonnemang, i hvilket ordet förekommer. »Där finnas», säger han, »tvänne olika meningar om hvilket bruk man får göra af det vi kalla genialiska infall. Några mena, att man i ett tal ej kan hafva tillräckligt många sådana, andra fördöma dem helt och hållet. Hvad mig beträffar, så gillar jag ingen af dessa två meningar. Ty dessa tankar skada hvarandra, om de äro planterade för nära hvarandra; på samma sätt som frukter och plantor icke kunna frodas, om de äro för mycket hopträngda, så att deras egen yppighet beröfvar dem friheten att växa och utveckla sig. *Så se vi också, att ingen målning framträder, i hvilken ingen »circumlitio» finnes.* Hvarför konstnärerna, då de vilja sammanföra flera

verk på en tafla, afskilja dem genom afstånden, på det att ingen skugga må falla på kropparna.» Alltså, om en tafla innehåller så många figurer, att de blifva för tätt packade och sålunda skada hvarandra, så afskiljer konstnären dem genom afstånd, och detta sker genom »circumlitio». Något träder då tillbaka, annat fram, och målningen blifver i sin helhet framträdande. Detta sätt att skilja figurer och andra föremål ifrån hvarandra är hvad vi kalla förtoning. En dylik förtoning kan åvägabringas genom en bestrykning med en tunn lämplig färg af de partier, som ligga utom konturerna af den grupp eller den figur, som skall träda fram. Det är troligt, att de gamle kände ett dylikt eller liknande förfaringssätt; åtminstone ådagalägga målningarna ifrån Pompeji, Herculanum och Stabiæ, att konstnärerna på det finaste sätt kunde åstadkomma förtoningar. Om Nikias själf heter det hos Plinius, att han egnade mycken uppmärksamhet åt ljus och skugga och vinnlade sig med mycken omsorg om att få sina målningar att träda fram ur taflorna. Detta studium af skugga och ljus bör väl tagas i den vidsträckta meningen, nämligen af förhållandet emellan dagrars och skuggors olika valörer i förhållande till de olika plan eller afstånd, där de förekomma.

I öfverensstämmelse härmed skulle »circumlitio», använd på skulptur, ingalunda betyda en öfvermålning af hela den hvita marmorstoden, utan endast afse att skilja bisakerna från hufvudsaken, den mänskliga formen, på det att denna äfven på afstånd måtte klarare framträda. Men till en fin harmonisk färgläggning af t. ex. en trädstam, ett draperi eller flera, vingar och andra accessoarer på ett för mästerverket förmånligt sätt, därtill kan väl en målares fina smak och färgsinne behöfvas. I synnerhet skulle dock »circumlitio» kunna få sin användning på reliefer, och är det med afseende härpå väl värdt att lägga märke till, att Plinius i det åberopade yttrandet icke talar om »circumlitio» på Praxiteles' statyer utan på hans verk. Att utan vidare öfversätta »opera» med statyer är lika godtyckligt som att öfversätta »circumlitio» med målning.

Ett annat argument, som man har anfört för att bevisa polykromiens allmänna begagnande i den grekiska blomstringstiden, tyckes häller icke vara oomtvisteligt. Det är Kallistratos'

beskrifning af Skopas' staty »den rasande bakkantinnan», enligt hvilken denna skulle hafva varit målad. Ty i allmänhet förete hans beskrifningar, tagna efter bokstafven, flera omöjligheter. Så säger han t. ex. om bronsen, af hvilken Praxiteles' Bakkos var gjord, att den vid beröringen lyfte sig fingerspetsen till mötes. Så torde kanhända äfven hvad han säger om bakkantinnans färg vara ett foster af hans inbillningskraft, satt i rörelse genom den utmärkt konstnärliga och tekniskt fulländade behandlingen af marmorn. Se här huru han uttrycker sig: »En bakkantinna, staty af parisk marmor — bar ett offerdjur — det var en bild af en get, med blek färg. Ty också det döda sökte stenen att framställa, och ett och samma stoff begagnade konsten till de motsatta framställningarna af lifvet och döden.» Hvad märkligt vore väl i den omständigheten, att samma stoff var begagnadt till att framställa lifvet och döden, om stoffet var måladt: för bakkantinnans del med lifvets karnation, för djurets med dödens bleka färg? Den, som sett gipsmasker tagna öfver lik, har nog erfarit, att det döda uttrycket, den glanslösa texturen äfven medför ett intryck af blekhet, hvaremot den glansfulla, spelande formen, det liffulla uttrycket äfven meddelar åskådaren ett intryck af lifvets varma färg. Ett annat uttalande af samme författare, nämligen om en bronsstod af Bakkos, tyckes gifva stöd åt denna min uppfattning. »Hans tyrsos», säger han, »*förvillade ögat.* Gjord af brons, uppväckte den föreställningen, att den liksom dess naturliga massa utstrålade en frisk grön glans.»

Däremot är det konstateradt, att relieferna på Mausoleet, af hvilka Skopas skapat de förnämsta, voro målade; de nakna kroppspartierna med en tunn, röd färg (Newton, Halicarnassus vol. 2, part. 1, pag. 238); men dessa voro ej häller af parisk marmor. »Marmorn, använd i denna fris», säger Newton, »är hvit med blåaktiga ådror och af ett groft korn.» (Ib. p. 243.) Att marmorn för grekerna icke hade högre värde än graniten, såsom Tikkanen påstår i Finsk tidskr. 1885, 1, p. 36, vederlägges af den sparsamhet, med hvilken de användt de finare sorterna. Så äro hos den meliska Afrodite de nakna partierna utförda i en finare marmorart än draperiet, och plinten var sannolikt af en ännu gröfre sort. Flera dylika exempel

kunde lätt uppräknas. Redan en statys sammansättning af flera mindre bitar, hvilket arbetssätt man funnit ofta användt i den bästa antika tiden, talar emot denna åsigt.

Att polykrom skulptur utfördes i den bästa grekiska perioden, därom hafva vi bevis i ett yttrande af Platon, som ju själf tillhörde denna period. »Såsom någon», säger han i Staten IV, 420, »som träffade oss, målande statyer, skulle klandra oss, att vi icke på den skönaste delen af figuren satte den skönaste färgen, i det vi icke betecknade ögonen, hvilka äro det vackraste, med röd färg, utan med svart, vi då skulle försvara oss med att säga: tro ej att vi skola måla ögonen så vackra, att de ej mera se ut som ögon, hvilket äfven gäller om de öfriga delarna, utan akta däruppå att vi, genom att använda det tillbörliga i enskildheter, åstadkomma ett skönt helt.» Häraf ses tydligt, att helt färgade statyer begagnades; men är det därmed sagdt, att *alla* och i synnerhet marmorstoder målades?

Ett af de starkaste stöden för teorien om en allmänt använd målning af de antika stoderna skulle säkerligen ligga i det förhållande, som äfven Lange åberopar, att alla dylika, som förekomma å de pompejanska väggmålningarna och synas föreställa marmorstoder, äro färglagda som verkliga människor.

Men de åberopade tyska forskarnes påstående är ej fullt korrekt. Visserligen förekomma i Zahns kolorerade planscher öfver målningarna från Pompeji, Herculanum och Stabiæ, dem han själf genast efter utgräfningen kopierat och beskrifvit, flera fullt kolorerade figurer, hvilka, då de hafva en piedestal till fotställning, måste anses återgifva statyer, om af marmor är ej alltid lätt att bestämma, ehuru piedestalens form för det mesta tyder på marmor. På pl. 55 i samma arbete förekommer ett koloreradt ornament i den äldre stilen, med lejon- och Medusa-hufvuden, hvilka äro hvita. På en af de målningar, som föreställa en bakkanal, firad af eroter och psycher, står i bakgrunden en naken Herakles med ett draperi öfver armen, om hvilken Zahn säger, att den är grå i färgen. På hans kolorerade plansch (III, 84) verkar den dock som en hvit figur, fastän färgen är dämpad för att beteckna afståndet och för att ej draga ögat från hufvudgruppen i förgrunden. Men äfven om vi skulle antaga, att meningen varit att fram-

ställa en staty, utförd i en grå stenart, så är dock så mycket säkert, att den ej är polykrom. På pendanttaflan förekommer på den motsvarande planen, på hvilken Herakles står, en indisk Bakkos, hvilken Zahn anser föreställa en bronsfigur, enär han har gröna skuggor med hvita dagrar. I hans reproduktion verkar dock äfven denna figur, som om den vore af hvit sten, och härför talar äfven bildens karaktär af pendant. Bronsfigurer förekomma här rätt ofta och äro alltid lätta att igenkänna som sådana.

Vi hafva redan sagt, att Julius Langes åsigt om att polykrom skulptur bör användas dekorativt och i harmoni med den omgifning, i hvilken den får sin plats, säkerligen är den rätta. En polykrom byggnad fordrar också, att de skulpturverk, som skola tjäna till dess prydnad, äfven äro färgade. Men hafva alla stoder af gudar eller människor blifvit förfärdigade under en sådan förutsättning, eller visste konstnärerna alltid, i hvilka omgifningar deras verk skulle blifva placerade?

Vi läsa hos Plinius (XXXVI, 4, 6) om en täfling emellan Fidias' båda elever Alkamenes och Agorakritos om hvem som bäst kunde framställa Venus. Alkamenes vann priset, hvarpå dennes Venus blef uppstäld i Aténs trädgårdar, men Agorakritos, förtörnad häröfver, sålde sin så ryktbar blifna staty till invånarne i Ramnus. Ingen af de täflande, allraminst den sistnämnde, kunde vid skapandet af sin staty beräkna dess verkan i de omgifningar, i hvilka den skulle komma att uppställas. — Praxiteles hade tvänne stoder af Venus färdiga på sin atelier och lät koerna välja hvilken de tyckte bäst om; den andra köpte knidierna. Icke häller dessa statyer kunde vara utförda med någon hänsyn till deras framtida omgifningar. — Åt sin älskarinna Fryne skänkte han en Eros, som hon i sin tur skänkte till sin födelsestad Tespiai. Uppräknandet af dylika fall, då konstnären ej kunde hafva beräknat sitt verk för en viss omgifning, skulle lätt kunna fortsättas, men det anförda torde vara tillräckligt för att visa, att konstnärerna äfven i detta hänseende måste föredraga att icke färglägga sina stoder, så att de kunde hafva samma fördel som stoder af guld och brons, att passa hvar som hälst.

Pausanias anför följande skulpturverk, på hvilka färg förekommit: En staty af Atene med blågrå ögon (I, 14). Tvänne trästoder, föreställande Dionysos, förgylda, utom ansigtet, som var prydt med en röd påstrykning (II, 2). En sköld, beslagen med brons, på hvars inre sida funnos brokiga målningar (VI, 19). En staty af Atene, hvars ansigte, händer och fötter voro af elfenben, men det öfriga af trä, smyckadt med guld och färger (VII, 26); alltså voro de delar, som bestodo af elfenben, *icke* målade! En stod af Dionysos i Felloe var målad med zinnober (VII, 26). En bildstod af Atene med en purpurbindel vid höften (VIII, 38). Den stående tempelbilden af Dionysos Akrotoforos var så långt man kunde se den målad med en glänsande zinnoberfärg (VIII, 39). Palmen af brons med den förgylda bilden af Atene och med naturtroget efterbildade ugglor och frukter (X, 15). Om de sista måste man väl antaga att de varit målade. Pausanias använder icke på något af dessa ställen ordet »kataplasmenon», hvilket Quintilianus öfversätter med ordet »circumlitio». Det skulle göra denna afhandling allt för lång och trötta läsaren, om här skulle uppräknas alla de skulpturer, som blifvit funna med spår af färger. Må det vara nog att säga, att däribland förekomma statyerna från Partenons gaflar och relieferna på den inre frisen, likaledes på Teseustemplets fris och metoprelieferna. För öfrigt hänvisas de, som önska en detaljerad redogörelse i ämnet, till Fr. Kugler, Kleine Schriften I, p. 265 o. f.

I det föregående hafva vi endast sysselsatt oss med den färgade skulpturen och hvad som om den samma har kommit i dagen dels genom de gamle författarne och dels genom uppgräfningar. Det återstår nu att se till, hvad vi ifrån samma håll kunna draga fram för att öfvertyga oss om, att den hvita marmorskulpturen ej endast har funnits i den antika tiden, utan äfven har stått högt i anseende. Dock må äfven några statyer af svart marmor här anföras, då dessa ju i alla fall icke varit polykroma utan lika färglösa som de hvita. Af dy-

lika anför Pausanias en Apollon Pytios och Dekateforos, liknande de egyptiska trästoderna, och en Apollon Arkegetes i eginetisk stil, hvilka voro af ebenholts (Paus. I, 42). Stoderna af Dioskurerna med deras söner och dessas mödrar, förfärdigade af Diopoinos och Skyllis af ebenholts, också hästarna voro till största delen af ebenholts, dock några smärre partier af elfenben (II, 22, 6). En Artemis Diktyma är af svart marmor (X, 39) o. s. v. Om man nu ej tviflar på att de stoder, hvilka Pausanias angifver vara utförda i svart stoff, i verkligheten varit svarta, med hvad rätt kan man då tvifla på att de stoder, om hvilka han säger att de voro utförda i hvit marmor, verkligen varit hvita?

Om följande statyer säger han emellertid att de, eller delar af dem, voro af hvit marmor:

En, bildstod af Afiareus (I, 34). Atene Kalinitis, bildstod af trä, med ansigte, händer och fötter af hvit marmor (II, 4). Bakkantinnor (II, 7). Artemis (II, 10). Zeus Meilikios (II, 20). Asklepios af hvit marmor, bredvid honom Hygieia (II, 23). Om den sistnämnda är det dock ej bevisadt att äfven hon var af hvit marmor. Bildstoderna af Apollon, Leto och Artemis, Polyklets arbeten (II, 24). En bildstod af Afrodite Pontia eller Lemnia (II, 34). Apollon, Poseidon och Demeter (II, 36). Persere stående på pelare (III, 11). Natten med en svart och en hvit gosse, döden och lifvet, på Kypseloslådan (V, 18). Vidare säger Pausanias: »Flodgudarne blifva alla utarbetade i hvit sten, med undantag af Nilen i Egypten, hvilken man anser böra framställas i svart sten, därför att den på sin väg till hafvet strömmar igenom Etiopien.»

Ett orakelsvar, som Pytia gaf sifnierna, lyder sålunda:

»Ja, när i Sifnos en gång hvitskimrande står Prytaneion,
torget der också blir hvitt; då fordras förståndiga männer,
hvilka för skaran af trä och för härolden röd eder skydda»,

hvarpå Herodotos tillägger: »Men nu hade sifnierna prydt sitt torg och sitt prytaneion med parisk marmor.» (Herod. III, 57.) Herodotos anser det icke för nödvändigt att säga: med omålad parisk marmor, utan då han säger parisk marmor, så är han säker på, att hans läsare veta, att de byggnader, som uppfördes af denna, den ädlaste marmorarten, voro hvita. Skulle icke det samma gälla om de statyer, hvilka voro utförda i

samma stoff? Behöfde Pausanias frukta för, då han sade, att en bildstod var utförd i parisk marmor, att hans läsare skulle tro, att den varit målad? De stoder af parisk marmor, som Pausanias nämner, äro följande: En staty af Afrodite Urania af Fidias (I, 14). Agorakritos' staty af den ramnusiska Nemesis (I, 33), om hvilken redan är taladt och som Varro ansåg för den skönaste af alla stoder. En satyr af Praxiteles (I, 43). En stod af Tyke (II, 2). En stod af Hera (II, 13). En stod af Hadrianus (V, 12). En stod af Atene (III, 20). En stod af gudarnes moder, Damofons verk (IV, 31). En stod af Messene, utförd i guld och parisk marmor (IV, 31.) Asklepios och Epione (II. 29). Demeter-Erinnys och Lusia af trä, med ansigte, händer och fötter af parisk marmor (VIII, 25) och Dionysos i Tanagra, Kalamis' verk (IX, 25).

Plinius nämner flere konstnärer före Fidias och tillägger: »Alla dessa betjänade sig endast af den hvita marmorn från ön Paros: senare fann man många ännu hvitare sorter.» (Plin. XXXVI, 4, 4.) Skulle Plinius framhållit, att man funnit ännu hvitare marmor, om denna i alla händelser skulle öfverstrykas med färg? Eller skulle dessa, de hvitaste marmorsorter, endast därför varit så eftersökta, emedan de erbjödo en bättre botten för den transparenta målningen? Att vi ej böra söka dylika långsökta förklaringar, kunna andra yttranden lära oss. Så berättar Plinius vidare om »en Hekate af Menestratos bakom helgedomen i den efesiska Artemis' tempel, vid hvars betraktande vaktaren uppmanar åskådaren att akta ögonen, *så stark är marmorns utstrålning*». (Ib. 20.) Alltså ej häller någon aftoning af den hvita marmorn genom någon ingnidning!

Ännu en annan berättelse hos Plinius är af vigt för vår frågas utredning. Han säger: »I Kyzikon är ett tempel, vid hvilket konstnären, som i dess inre ville uppställa en Zevs af elfenben, jämte en honom bekransande Apollon af marmor, inlade i alla fogningar af den glattade stenen en gyllene tråd. Förbindningarna lysa därför med sina ytterst tunna hårstrån igenom och *uppvärma gudabilderna* genom en len fläkt, och utom denna konstnärens uppfinning, är själfva uppfinningens stoff, fastän förborgadt, att uppskatta vid värdet af konstverket» (XXXVI, 22). Ja, i sanning, det är värdt att uppskattas,

och ej minst af oss, ty fastän förborgadt ligger i denna kostbara inrättning i templets väggar ett starkt vittnesbörd om att konstnärerna ej älskade att låta öfvermåla sina fulländade marmorstoder, och hällre någon gång sökte på konstigt och dyrbart sätt, som ej upphäfde monokromien, åvägabringa en varmare ton på den hvita ytan än genom verklig målning eller färgning. Men ej endast åt marmorn utan äfven åt elfenbenet skulle denna värme beredas, hvilken omständighet talar tydligt emot påståendet, att figurer af elfenben rent af *måste* ha varit målade. Plinius, som annars ifrar så mycket emot lyxen, berömmer här konstnären för hans kostbara uppfinning, något som han helt säkert ej hade gjort, i fall påmålning gjort samma eller till och med bättre nytta. Men äfven om det annars hade varit en allmän sed att måla så väl hvita marmor- som elfenbensstoder, så skulle Plinius icke hafva kunnat uttrycka sig så enkelt i denna berättelse, utan han hade måst säga, att dessa stoder varit omålade, eller att konstnären velat ersätta färgerna genom denna invention eller något dylikt; då han så ej gjort, måste det varit obehöfligt, emedan hvita statyer varit allmänna. Man kommer vid denna berättelse närmast att tänka på Rauchs statyer af konung Vilhelm III och drottning Louise i Charlottenburgs mausolé, hvilka ses i blå, och Danneckers Ariadne i Frankfurt a. M., som ses i röd belysning.

Slutligen ännu en berättelse, som visar, att de berömdaste statyerna varit omålade.

Hos Lukianos försöker en viss Lykinos att framställa en fulländad kvinlig skönhet genom sammansättningen af de skönaste delarna på de berömdaste antika skulpturverk. De, som tjäna till denna (visserligen absurda) sammansättning äro följande: Den knidiska Afrodite af Praxiteles, Afrodite i trädgårdarna af Alkamenes, den lemniska Atene, amazonen af Fidias och Sosandra af Kalamis. Efter det Lykinos har nämnt de skönaste delarna af dessa fem ryktbara bildstoder och menat, att nu skulle bilden vara ett fullkomligt skönhetsideal, anmärker Polystratos, att ännu fattas en väsentlig skönhet i bilden af en skön kvinna. »Och hvad skulle det vara?» frågar Lykinos. »Helt säkert ingen småsak», svarar Polystratos, »eller menar du, att *färgen* föga bidrager till skönheten

af en gestalt och att det icke skulle vara nödvändigt att gifva hvarje del dess egendomliga färg, så att det, som skall vara svart, verkligen göres svart, allt hvitt verkligen hvitt, och, där det passar, blandas med blomstrande rödt? Jag fruktar därför, att det för vår bild ännu fattas oss något mycket väsentligt.» Härpå svarar Lykinos: »Du har rätt. Hvarifrån då taga detta? Tycker du icke, att vi då måste anlita målarnes hjälp, i synnerhet deras, som äro de största mästarne i konsten att blanda färgerna och de skickligaste i att använda dem? Nå väl, så må vi hänvända oss till Polygnotos, Eufranor, Apelles, Aetion.» Därpå nämnas på deras målningar de vackraste partier af en eller annan kvinlig skönhet. (Luk. Imag. 6 o. 7.) Hvarför nämnes här ej Nikias bland målarne, om denne verkligen på ett så ryktbart sätt hade målat Praxiteles' förnämsta bildstoder? Att den knidiska Afrodite var af hvit marmor och omålad, framgår af detta ställe ovedersägligt, liksom Lukianos äfven på ett annat ställe (Erotes § 13) kallar marmorn lysande eller glänsande (lamprotes). Men detta förhållande är af största vigt för vår fråga; ty för denna staty hade konung Nikomedes velat öfvertaga knidiernas hela icke obetydliga statsskuld, Plinius kallar den icke allenast Praxiteles' utan hela världens berömdaste konstverk, och för att se denna hvita staty gjordes långa resor, ja, det ansågs att ingen, som ej sett den knidiska Afrodite, kunde dö lycklig. Och nu, i våra dagar, påstår man att grekerna ej tyckte om ofärgad skulptur!

Då uppräknandet af hela den stora mängden af marmorstoder, på hvilka man ej funnit några färgspår, icke skulle hafva någon beviskraft, då det ju påstås, att färgen försvunnit ifrån dem, så är det af vigt, att vi hafva några konstföremål i behåll, om hvilka ett dylikt påstående icke kan göras gällande. I Zahns ofvannämnda arbete förekommer i andra delen, plansch 77, en afbildning af den skönaste glasvas, som är bekant från den antika tiden. Den är af blått glas och prydd med hvita reliefer. Det blåa glaset är genomskinligt, men deröfver är en hvit, opak glasfluss, som är ciselerad. Reliefen föreställer bakkiska genier, vindrufvor och djur. Urnan är funnen i ett grafmonument vid grafgatan i Pompeji. Den bekanta Portlandsvasen i British Museum lär vara utförd i

samma manér. Ett annat konstföremål af färgadt glas, en patera med satyrhufvuden i hvita reliefer, blad och djur, finnes afbildadt i Museo Borbonico, XI, tv. 28, 29. Vid Solberg, Buskeruds amt i Norge, hafva bitar af ett glaskärl af alldeles samma slag blifvit funna (O. Rygh, Norske Oldsager, fig. 334).

Såsom svar på de i början af denna afhandling framstälda frågorna torde af det anförda framgå, att den mångfärgade skulpturen nog har funnits i den antika tiden, att färgen användts äfven på marmorstoder, delvis endast på accessoarerna, men delvis äfven på den nakna kroppen, och att polykromien antagligen, såsom Treu säger, idkats under alla perioder af grekisk konst, dock i synnerhet då skulpturen utgjort en beståndsdel af arkitekturen, men att de mest berömda stoderna varit enfärgade (naturligtvis med förbigående af den kryselefantinska skulpturen, som vi ej här haft att befatta oss med), att den hvita marmorn var med förkärlek af konstnärerna använd därtill och äfven af allmänheten omtyckt. Vår konstsmak torde då ej kunna anses vara på villovägar, när den anser, att hvarje konstart uppnår sin högsta fulländning genom att verka själfständigt, utan anlitande af andra konstarters hjälp: målningen genom färgen och skulpturen genom formen.

Geskel Saloman.

Fyra dikter.

Af

Erland Lagerlöf.

---

1. I klosterlunden.

Augustinatten ligger varm på näset,
där fordom klostret stod,
och badar löfvet och det våta gräset
uti en månskensflod.
Och där sig lundens skugga djupast breder,
en mun så darrande blef kysst,
en hviskning hördes nyss af ljufva eder,
och nu är åter tyst.

Då ryser flickan. »Hör, en suck ur jorden!»
— »Det är de döde munkar blott,
som lärde vid ditt tal af ljufva orden
hvad förr de ej förstått.
Den skönsta blommans doft i jordelifvet,
den ha de aldrig känt,
och ljufva suckars språk blef aldrig skrifvet
på deras helga pergament.» —

En måne skiftar fort på himlarunden,
och trohet snart förgår;
vid nästa måne i septemberlunden
en sviken flicka står.
Då hör hon samma suck från döda hjärtan.
»Ack jag förstår er väl:
ej kärleksfröjd I känt, men kärlekssmärtan,
och ej fins ro i grafven för er själ.»

2. Drömmande.

Var det jag, var det jag,
som satt vid den flickans sida
och såg i de ljufva drag
och möttes af löjen blida?
Nej — skulle väl då
nu så ensam jag gå
och sorgen i hjärtat svida?

Var det hon, var det hon,
som vänligt mig bjöd till sin sida
och gladt mig till mötes kom
och kunde så godt mig lida?
Nej — skulle hon då
nu så kallt mig försmå
och gå mig ur vägen så tida?

Ack en dröm, ja en dröm
det var, den jag nu förbannar.
Så glöm den, mitt hjärta, glöm!
Den aldrig ändå sig sannar.
Nej — fast lögn blott du var,
ljufva dröm, dröj kvar,
tills mitt hjärta i döden stannar!

3. Sirenernas sång.

Från ön en blomsterdoft sig spred,
af vällust vinden dog,
och ut till skeppet, som ej gled,
en sång från stranden drog,
och hafvet låg med himlen
uti sitt djup och log.

»Hvart vill du hän, o mänskoson,
på vill och farlig sjö?
Mot stormen är ditt skepp ett spån,
din åra blott en rö.
Lycksalig den, som hinner
till nöjets blida ö.

Hvi tänker på en framtid du,
på hem och fosterland?
Din lyckas timme heter *nu;*
släpp rodret ur din hand,
så bär dig böljan självmant
till speglad blomsterstrand.

Du ligga skall i skugga sval
inunder trädens loft
och tömma kransad din pokal
och andas rosendoft
och glömma bort för lyror
och sång, att du är stoft.

Kring skönsta midja du begär
du linda skall din arm;
långt bättre än på vågen är
att häfvas på en barm
och mötas ljuft af kyssar
och blick så trånadsvarm.

O mänskoson, ditt korta lif
det svinner som en blund;
dig ej så mycken möda gif,
du går likväl till grund,
och lifvets kärna rymmes
uti en enda stund.

Hvi tänker på en framtid du,
på hem och fosterland?
Din lyckas timme heter *nu;*
släpp rodret ur din hand,
så bär dig böljan själfmant
till speglad blomsterstrand.»

De sjunga med odödlig röst
och tända blodets brand.
Högt klappar seglarns unga bröst,
han drages in mot land. —
Där multna mänskolemmar
bland blommorna på strand.

4. Min lycka.

(Från tyskan.)

Min lycka varade så kort
och blef mig icke trogen;
flyttfågel var hon och flög bort
om natten öfver skogen.

Men ej som andra fåglar mer
hon vänder hem ur världen;
hon var den svalan, som föll ner
och drunknade på färden.

Vetenskapen och samhället.

Af

Dr Pontus Fahlbeck.

Andra brefvet.

Våra universitet och fria högskolor, deras brister och medlen att afhjälpa dessa.

Mitt förra bref förde dig omkring uti sociologiens irrgångar; detta skall för dig öppna en annan labyrint, hvilken dock lyckligtvis är hvarken så dunkel eller så okänd som den förra. Men den är icke desto mindre uppfyld af en mängd små krypin, hvari man lätt nog kan tappa bort sig. Jag lofvar likväl att icke mer än nödigt är fördjupa mig uti detaljer, svåra ofta nog att reda ut för den som dagligen ser dem omkring sig, men ytterst tröttande för den utanförstående. Det är det lärda arbetets och den högre undervisningens organisation i vårt land, som vi nu skola studera. Hufvudpartiet uti denna organisation upptaga de båda universiteten, till hvilka Karolinska institutet ansluter sig såsom en tredje medicinsk fakultet. Dessa omfatta äfven samtliga de tre uppgifter, som, efter hvad du torde erinra dig af föregående bref, pläga åligga statsuniversiteten: att utbilda ämbets- och tjänstemän, att meddela lärd undervisning samt att odla vetenskaperna.[1]

---

[1] En snarlik uppfattning af universitetens väsen uttalar C. A. Agardh uti sin reservation till den stora undervisningskomiténs betänkande af år 1828 (Reserv., sid. 30): »Akademien är således en trefaldig anstalt, en institution för vetenskapernas egen utbildning för sig, oberoende af alla intressen; en institution för dessa vetenskapers utspridande och en institution för ämbetsmannaämnenas pröfning, innan de inträda i statens tjänst». Se äfven aflidne prof. *Fr. Harms' Methode des akademischen Studiums* (Leipzig 1885), s. 54, 60.

Därtill ega vi Vetenskapsakademien med Naturhistoriska riksmuseum, egnade endast åt den sista af de tre nämnda uppgifterna. Slutligen hafva vi de fria högskolorna, en i Stockholm redan på fötter, en annan i Göteborg ännu ej organiserad; men på båda ställena famlar man alltjämnt efter platsen, som dessa fria akademier böra intaga uti organisationen.

Det är universiteten, de egentliga härdarna för vår vetenskapliga odling liksom för den högre undervisningen, som vi hufvudsakligen komma att sysselsätta oss med. Ofta, när det talas om dessa lärosäten, nämnas de af några »gamla och vördnadsvärda», af andra »gamla och murkna», allt efter den talandes ståndpunkt och vyer. Men ingendera frasen vittnar om synnerligen stor insigt uti ifrågavarande inrättningars väsen och uppgift. Väl äro de gamla i förhållande till individens dagsländelif, men de äro unga framför allt i förhållande till den uppgift, som föreligger dem, och den framtid, som väntar dem. Icke häller är det andra ledet uti de båda tillmälena träffande. Gäller det, såsom vi efter bästa uttydning vilja antaga, den inre organisationen af våra universitet, så är det minst sagdt en eufemism att kalla denna vördnadsvärd, men en uppenbar ohöflighet att stämpla den som murken. Sanningen är, att den vacklar mellan ett gammalt, som den ännu ej lyckats komma ifrån, och ett nytt, som den hittills ej kunnat komma in uti. Det är med våra universitet som med alla institutioner, hvilkas lefnadsmått räknas i århundraden: de ha en gång fått en viss organisation, och så behålla de den, ännu länge sedan en ny tid kommit med nya behof och nya fordringar. Det finnes hos hvarje dylik inrättning helt naturligt och, vi kunna gärna säga med rätta, en *vis inertiæ*, som vållar, att de understundom, som det heter, blifva efter sin tid. Det uppstår en omotsvarighet mellan institutionen och de sociala uppgifter, som den skall fylla. En gång blir emellertid denna skism mellan det gamla arbetsverktyget och de förändrade eller nya uppgifterna så stor, att en ombyggnad eller justering af det förra är oundviklig. Så börjar reformarbetet. Men ej sällan inträffar det härvid, att hvarken tiden eller reformatorerna klart inse, hvari bristen på öfverensstämmelse består, och alltså icke häller huru den skall afhjälpas. Man botar litet här och litet där, hvar hälst felen synas

störst, men en verklig bot förmår man ej gifva. Det är uti ett sådant skede af sitt lif våra universitet enligt mitt förmenande befinna sig för närvarande.

De svenska universiteten datera sig båda på sätt och vis från vår storhetstid, Lunds i verkligheten, Upsalas så till vida, som det först under 1600-talet blef hvad det var ämnadt att vara. Konstitutionerna af 1655 för Upsala och 1666 för Lund äro hvar på sitt sätt grundläggande samt gåfvo hvardera universitetet den organisation, som de sedan allt intill våra dagar bibehållit. När dessa urkunder skrefvos, blomstrade ännu det medeltida korporationsväsendet. Universiteten organiserades alltså genom dem såsom själfständiga små samfund, i nästan alla afseenden hänvisade att lefva sitt eget lif inom statskroppen, endast på vissa punkter nära förbundna med kyrkan och skolan. Vid den tiden voro icke häller de tre olika uppgifter, hvilka då som nu ålågo universiteten, så skilda åt som de i våra dagar äro eller fordra att vara. Arbetsfördelningens princip hade ännu ej trädt skarpt fram på detta fält af det nationela kulturarbetet.

Korporationsväsendet har fallit; universiteten äro efter hand vordna statsinstitutioner. Början skedde vid riksdagen 1828—30 på förslag af den stora undervisningskomitén af 1825. Ständerna anslogo då för första gången medel till universitetens underhåll, och därmed beträddes den väg, hvarpå man sedan raskt fortskridit. Pensioneringslagen af 1873 är det sista stora steget på denna bana. Under samma tidsskede fullbordades äfven i tvänne andra afseenden universitetens förvandling från korporationer till inrättningar under statens hägn och kontroll. Med de nya statuterna af 1852 borttogs den akademiska jurisdiktionen, och genom de nu gällande af 1876 omstöptes den gamla förvaltningsapparaten. Efter förenklingen af konsistorii göromål m. m. återstår såsom det sista ärevördiga minnet från korporationens tid endast konsistorium sjelft.

Annorlunda förhåller det sig med det andra stora karaktärsdraget, som jag angaf för 1600-talets universitet: ingen eller ringa arbetsfördelning. Det finnes i det hela oförändradt kvar. Visserligen har efter 1828 sambandet med kyrkan lossats; men i dess ställe har man nu senast sökt än fastare

koppla universiteten i hop med skolan — i rak strid med tidens kraf och det lärda arbetets fordran på själfständighet. Vidare äro universitetens egna uppgifter i utförandet alltjämt sammanblandade med hvarandra på ett sätt, som svär emot det moderna behofvet af arbetsfördelning på detta arbetsfält som på de flesta andra. Detta är det gamla, som vi ej kunnat komma ifrån, men hvaraf vi på alla sidor tryckas; det är ock det, som ligger under det mesta af det reformarbete i fråga om universiteten, som utförts allt sedan 1852, då de tvåhundraåriga konstitutionerna omsider utbyttes mot nya s. k. statuter. Men det har ännu icke lyckats detta arbete att aflysa det gamla och ersätta det med en ny ordning, motsvarande tidens fordringar, ibland snarare tvärtom. På vissa punkter hafva ändringarna gått i rätt riktning, på andra i motsatt; så senast vid den sista stora reformen af 1876, som gaf de nu gällande statuterna. Men *hinc illæ lacrymæ*, häraf all vår vånda. Det är den ofullständiga arbetsfördelningen så inom universiteten som i förhållande till dess medarbetare på den nationela kulturens fält, skolan, som vållar nästan alla bristerna uti universitetens organisation. Det är den otillräckliga arbetsfördelningen, som gör, att produkten af dessa våra högsta bildningsanstalters arbete icke motsvarar vare sig samhällets kraf eller den flit och möda, som våra dagars universitetslärare i gemen nedlägga på sin gärning. Af den kommer det ock, att vetenskapsmannens lott understundom är så tung i vårt land: den felaktiga organisationen misshandlar arbetaren på samma gång, som den försämrar arbetsprodukten.

En närmare granskning af de hufvudsakliga brister och olägenheter, som för närvarande vidlåda våra universitet, skall. hoppas jag, bekräfta det allmänna omdöme om deras grund. som jag härmed gifvit. Bristerna äro koncentrerade på tvänne punkter, *de s. k. yngre akademiska lärarnes ställning* samt *undervisningen*. Så godt som alla öfriga olägenheter och missförhållanden följa af dessa eller knyta sig till dem. Det ena är en organisations- och personfråga; det andra en undervisnings- och studie-fråga. Jag vill i korthet för dig framlägga enskildheterna af hvardera, men anhåller på förhand om en smula tålamod.

* * *

Till kategorien af yngre akademiska lärare pläga alltjämnt de e. o. professorerna räknas. Detta likväl med orätt. Ty med yngre akademiska lärare har af ålder hos oss förståtts endast aspiranterna till professorsstolarna, den skara af yngre vetenskapsmän, som universitetet fästat vid sig dels för att upprätthålla läroverksamheten i händelse af förfall för dess ordinarie utöfvare, dels för att bereda sig tillgång till de bästa krafterna vid hvarje ledighet. Adjunkturen, hvilken genom 1876 års reform utdömdes för att efter hand ersättas med e. o. professurer, hade ursprungligen haft nyssnämnda karaktär; men många omständigheter, framför allt det ständigt ökade behofvet af lärarekrafter, hade i tidernas lopp förvandlat den till en vanlig ordinarie plats, hvilken endast därutinnan bibehöll ett drag af extra-ordinarie och öfvergående, att den knappa aflöningen manade en hvar att skynda därifrån så fort som möjligt. Det var ock i främsta rummet denna sista omständighet, som framkallade reformen i fråga. Men samtidigt bröts helt och hållet med grundtanken uti adjunktsinstitutionen; behofvet af ökade lärarekrafter gjordes till enda bestämmande synpunkten, och så blefvo de e. o. professoraten fasta ordinarie platser liksom de ordinarie, i allo likställda med dem utom i fråga om säte i konsistorium samt löneförmåner. En e. o. professor har endast 4,000 eller 4,500 kr. i lön.

Det är sist nämnda förhållande, som föranledt mig att i förbigående upptaga på denna lista öfver fel och brister hos våra universitet jämväl de e. o. professurerna. En lön af 4,500 kr. såsom den sista och högsta, hvartill en e. o. professor kan komma, är för litet för en vetenskapsman med den *standard of life*, som denne mindre i följd af social ställning än på grund af sitt arbete bör ha, och för att han må kunna utföra detta som sig bör. För en öfvergångsställning må nämnda lön göra tillfyllest, så framt ej öfvergångstiden blir allt för lång; men som lifsposition skyddar den icke för betryck. Och de e. o. professurerna äro, såsom jag antydde, principielt icke öfvergångsplatser; ty om ock några ha en ordinarie professur vid sidan om sig, till hvilken den e. o. professorn i gynsamt fall kan få förflyttning, så ha andra och lika många icke detta. Men vidare hvad ligger det för rim-

lighet uti, att vissa ämnen och deras målsmän äro sämre stälda i ekonomiskt afseende än andra? Jag medgifver, att vetenskaper finnas, hvilka ytterst litet studeras, eller hvilkas vigt för den nationela kulturen är jämförelsevis ringa, och som staten därför kanhända icke vill egna samma omvårdnad som de öfriga, men svårligen bör en sådan skilnad kunna tillämpas på de ämnen, som en gång för alla erhållit stadig plats vid lärdomssätet. Och att den icke passar i fråga om statskunskap, geologi, rättshistoria, moralteologi och symbolik samt pediatrik — för att nu endast se på förhållandena i Lund — torde ligga i öppen dag. Ingen lär kunna påstå, att dessa ämnen äro mindre vigtiga än hvar och en af öfriga vetenskaper. Från ämbetsmannabildningens synpunkt öfvergå de tvärt om en mängd af sina systerämnen i vigt och betydelse. — De fasta e. o. professurerna med deras oföränderliga lägre löner beteckna ur organisationens synpunkt en halfhet, hvartill man förgäfves söker någon rimlig grund.

De yngre akademiska lärarne utgöras i närvarande tid af *docenterna*. Jag skall till en början efter statuter och förordningar i korthet teckna deras lott.

Till docent kallas man dels efter enkel anmälan af vederbörande professor, dels på egen ansökan. Det nästan enda vilkoret, som plägar erfordras, är betyget »med berömd godkänd» på en akademisk afhandling. Väl anstäld vid universitetet lemnas den unge läraren så godt som i alla afseenden åt sig själf. Han har sig intet särskildt arbetsfält anvisadt af statuterna, ty § 119 talar om hvarje lärares skyldighet att på begäran meddela enskild undervisning. Endast om de docenter, som innehafva stipendium, stadgas särskildt, att dem åligger dels att biträda vid de studerandes vetenskapliga öfningar (uti seminarierna o. s. v.) dels att, när behof uppstår, deltaga i den offentliga undervisningen och examinationen. Men det sista blir naturligen undantagsfall, och så gäller som allmän regel, att statuterna icke veta utaf en ordnad och med universitetets arbete införlifvad verksamhet för docenterna. De ha med ett ord ingen laga plats uti lärosätets arbetsorganisation. De kunna finnas eller icke; statu-

terna bjuda ej ens, att docenter skola anställas, åtminstone har § 84 aldrig så tolkats och kan det icke häller efter statuternas anda att döma i detta fall.

Samma likgiltighet, som statuterna ådagalägga för de yngre lärarnes verksamhet, visar universitetens stat för deras utkomst. I Upsala upptager den samma 11 s. k. fasta stipendier å 1,500 kr. samt 5 rörliga å 1,200 kr. hvar; i Lund finnas 7 af det förra slaget och 5 af det senare. Men det förra universitetet egde enligt katalogen för sistlidna vårtermin 50 docenter, däri ej de inräknade, som hafva fast anställning vid skolan; uti Lund utgjorde samtidigt docenternas antal 36 förutom de på enahanda sätt anstälda.[1] Endast 16 af 50 sålunda på det förra stället och 12 af 36 på det senare komma i åtnjutande af respektive 1,500 och 1,200 kronor. Häraf följer en dubbel svårighet. Det är en hård lott för den nyvordne docenten att, som vanligen inträffar, länge få gå och vänta, innan han i sin tur kan komma i åtnjutande utaf ett stipendium. Men det är ännu hårdare för den äldre, som redan hunnit ett godt stycke in på den vetenskapliga banan och är för gammal att vända sig åt annat håll, att beröfvas det svaga stöd, som dessa stipendier gifva. Här visar sig den nuvarande regimens likgiltighet för de yngre akademiska lärarne i sin svåraste form. Med förordnandet af 1877, att docent-stipendium tilldelas endast på 3 år, därefter kan förlängas på ytterligare högst 3 år, men så ovägerligen fråntages innehafvaren, gifver lagen en vink, som icke kan missförstås. Man har känt det omöjliga uti att foga sig härefter och sökt samt söker utvägar att undgå det samma,[2] men lagbudet står qvar, och det innehåller oförtydbart — ett *consilium abeundi.* Ty utsigterna att inom sex år erhålla akademisk befordran äro, såsom vi senare skola se, ytterst små. Slutsatsen häraf är klar: Universitetens författning af år 1876 vill icke veta utaf de yngre akademiska lärarne såsom ett fast moment uti deras organisation; de bilda en dekoration eller ett påhäng, huru man har lust att se saken, men en särskild ordnad plats inom institutionen ega de ej.

[1] Antalet vid skolan fästade docenter utgjorde vårterminen 1887 i Upsala 4, i Lund 5. [2] Genom att, när tillgång finnes, efter ett fast tilldela ett rörligt stipendium och omvändt.

Sådan är de yngre akademiska lärarnes laglott uti det gemensamma boet. Lyckligtvis är verkligheten, tack vare förhållandenas egen natur, icke i *alla* afseenden lika tröstlös för docenterna som lagen. De ega ett mycket betydande arbetsfält sig anvisadt oansedt statuterna; en stor del af den akademiska undervisningen ligger i deras händer, och den vetenskapliga forskningen, om hvilken statuterna intet ha att förtälja, står dem öppen. Det är dessa praktiska och ideala intressen, som alltjämt hålla de yngre lärarnes institution uppe. Med deras ekonomiska ställning däremot är det illa bevändt trots de ordinarie lärarnes välvilliga tillmötesgående, såsom ofvan antyddes; verkligheten är i detta stycke icke annorlunda än hvad man enligt författningen kunde vänta. Litet statistik torde här bäst upplysa förhållandena. Jag inskränker emellertid min framställning till de 11 senast förflutna åren, endast förutskickande en skiss i siffror öfver de vårterminen 1876 anstälda docenternas akademiska historia. — Materialet är, där ej annorlunda säges, studentkatalogerna, Upsala universitets matrikel utgifven af Bygdén 1883 samt promotionsprogram och rektors sedvanliga årsberättelse.

V.-T. 1876 vid universiteten anstälda docenter.

	Antal.	Lemnat universitet eller annorstädes fått fast plats.	Befordrats.[3]	Kvarstå obefordrade.	Medelålder då befordran erhölls. År.	Docentålder då befordran erhölls. År.
Upsala	48	26[1]	11	11	38,3	10,8
Lund	21	15[2]	4	2[4]	38,5	11,5
Båda universiteten	69	41	15	13	38,4	11,0[5]

[1] Häribland en, som är lektor vid högre läroverket i Upsala, men kvarstår som docent; 2 ha med döden afgått. [2] Likaledes en anstäld som lektor vid läroverket men kvarstående som docent. [3] Med befordran förstås här som i det följande allenast tillträde till *fast* lärareplats vid ettdera af universiteten (eller Karol. institutet); alltså icke förordnande, icke häller anställning vid universitetsbiblioteken, som kommit 2 till del i Upsala, 1 i Lund. [4] Af dessa har den ene under sistlidne V.-T. men efter katalogens utgifvande erhållit befordran vid en docentålder af 13 år. [5] Maximum 21 år (fil. fak.); minimum 5 år (jur. fak.).

Det är just icke någon lysande historia, hvarom dessa siffror tala. Det torde vara få ämbetsmän i vårt land, som icke före 38,4 års ålder erhållit fast plats. Ovedersägligt är ock, att ingenstädes proportionen mellan dem, som gå in på en bana, och dem, som där få befordran, är ogynsammare än hvad denna tabell utvisar; föga mer än 20 % af dem, som vid periodens början äro inne vid universiteten, ha elfva år senare erhållit fast anställning vid de samma. Det kräfves i sanning ungdomens mod och vetenskapsmannens entusiasm för sin uppgift för att våga sig in på denna bana med tanke att stanna där, så framt man ej eger enskild förmögenhet.

Läsåren $18\frac{76}{77}$—$18\frac{86}{87}$ *kreerade docenter.*

Tab. I.

	Upsala					Lund					Båda universiteten
	Teol. fak.	Jurid. fak.	Med. fak.	Filos. fak.	Summa.	Teol. fak.	Jurid. fak.	Med. fak.	Filos. fak.	Summa.	Summa.
Antal	10	7	2	53 [1]	72 [2]	5 [5]	5	3	42 [6]	55 [7]	127
Deraf befordrade	1	2	1	2	6	—	—	1	—	1	7
Lemnat universitetet eller fått annan fast plats	4	1	—	22 [3]	27	2 [8]	3 [9]	1	15 [10]	21	48
kvarstå obefordrade	5	4	1	29 [4]	39	3	2	1	27 [11]	33	72

[1] Däraf en lektor vid skolan och en som förut en gång varit docent. [2] Däraf ha kreerats 1876: 8, samt de följande åren respektive: 9, 2, 7, 8, 3, 8, 5, 7, 10 och 1886: 5 docenter. [3] Däraf 2 anstälda vid högre läroverket i Upsala, men alltjämt kvarstående som docenter; en har med döden afgått. [4] Häri alltså icke de 2 vid skolan anstälda docenterna inräknade. [5] Däraf en lektor vid skolan. [6] Däraf 2 lektorer vid skolan samt en docent från Upsala. [7] Däraf ha kreerats 1876: 2, samt hvarje därpå följande år respektive: 6, 4, 7, 6, 3, 5, 5, 6, 3 och 1886: 8 docenter. [8] Däraf en lektor vid skolan, tillika docent; har, sedan förra terminens katalog utgafs, lemnat universitetet och staden. [9] En med döden afgått. [10] Däraf 3 lektorer vid skolan tillika docenter samt en, som fått fast plats vid univ.-biblioteket, men alltjämt kvarstår som docent. [11] Häri alltså icke de 5 (4) inräknade, som tillika ega fast plats vid skola och bibliotek.

Tab. II.

	Upsala.					Lund.					Båda universiteten.
	Teol. fak. År.	Jurid. fak. År.	Med. fak. År.	Filos. fak. År.	För alla. År.	Teol. fak. År.	Jurid. fak. År.	Med. fak. År.	Filos. fak. År.	För alla. År.	År.
Medel-lefnadsålder vid utnämningen	33,1	27,4	29,5	28,5	28,9 [1]	33,0	28,0	32,6	27,9	28,6 [2]	28,8
Studentålder vid utnämning	11,7	9,1	11,0	9,0	9,5 [3]	13,0	7,8	14,0	8,5	9,1 [4]	9,33
Docentålder första gången stipend. erhölls[5]	1,7	0,8	—	4,1	2,3	6,0	0,66	—	3,5	3,2	2,8
Docentålder vid befordran[6]	5,0	2,0	2,0	8,5	4,6	—	—	1,0	—	1.0	4,1

Det är åtskilliga rätt märkliga ting beträffande de yngre akademiska lärare, hvarom dessa siffror skvallra. Hvad som främst deribland drager uppmärksamheten till sig, är det stora antalet och det rikliga tillflödet. I Upsala hafva under dessa elfva år i medeltal årligen kreerats 6,5 docenter, i Lund 5.

[1] Här äfvensom i följande kolumn äro endast de 70 docenter medräknade, som fästats vid universitetet omedelbart efter studiernas afslutande. Maxima äro: 38, 37, 36, 35, 34 år: teol.; 38, 33 år: filos.; minima 24 år: jur.; 24, 25 år (4 fall): filos. [2] Häri äfvensom i följande kolumn endast de 50 docenter inräknade, som studerat vid universitetet och i sammanhang därmed erhållit docentur. Maxima äro: 37, 36 år: teol.; 35, 33 år: med.; minima 22, 23 (2 fall) 25 år: filos. [3] Maxima äro 16, 15, 13 år: teol.; 13 år (3 fall), 12 (4 fall): filos; 12 år: jur.; minima äro: 6 år (6 fall): filos. [4] Maxima äro 21 år: teol.; 17, 15 år: med.; 13 år: filos.; minima äro: 4, 5 (2 fall) år: filos. [5] Talen äro uträknade efter studentkatalogernas uppgifter. Som emellertid dessa så till vida äro mindre exakta, som ett stipendium, det där tilldelats H.-T. efter katalogens tryckning, blir synligt först i V.-T:s katalog, och jag endast i de fall, då jag trott mig med säkerhet veta, att utnämning egt rum höstterminen, tagit hänsyn härtill, äro medeltalen i vissa fall möjligen något för höga. De få fallen, inalles 16 för Upsala och 20 för Lund, göra dessa äfven osäkra som normaltal. Primärtalen äro för *Upsala:* teol. fak. respektive 0, 1, 4, 2 år; jur. fak.: 0, 0, 1, 0, 2, 2 år; filos. fak.: 3, 6, 7, 1, 7, 1 år; för *Lund:* teol. fak.: 6 år; jur. fak.: 0, 2, 0 år; filos. fak: 16 fall, hvaraf maxima 7,6 (rätteligen 6,5) (2 fall) år; minima 1, 2 (2 fall) år. Härtill kan slutligen läggas ännu 1 fall (filos. fak.) för maj d. å. med 5,5 års docentålder. [6] De få fallen göra dessa tal fullkomligt obrukbara som normaltal.

Också äro de absoluta talen höga. Man märker det bäst, om man till en början jämför dem med antalet ordinarie lärare. Katalogerna för V.-T. 1887 upptaga i Upsala 60 fasta platser[1] och 54 docenter, i Lund 47 fasta platser[2] och 41 docenter. Alltså nästan lika många docenter som fasta lärareplatser. En jämförelse med andra länder i detta afseende är icke alldeles korrekt; förhållandena äro i mångt och mycket så olika. Någon ledning för omdömet om hvad som här är mycket eller litet, kan dock deraf erhållas[3].

	Fast anstälda lärare.[4]	Docenter.	Docenter i % af samtliga lärare.
Sverige (V.-T. 1887)	107	95	47,0
Norge (2. sem. 1886)	56	11	16,4
Finland (1887—1888)	57	33[5]	36,6
Danmark (1887)	46	15[6]	24,6
Tyska riket (1880)	1400	459[7]	25,37
Österrike (1880)	490[8]	213	30,4

Ingenstädes är proportionen mellan de fast anstälda lärarne och de obefordrade så ogynsam som hos oss. Äfven en jämförelse mellan förr och nu i afseende på docenter vid våra universitet visar, att antalet af yngre akademiska lärare är för närvarande mycket högt. I Upsala funnos V.-T. 1855: 22 docenter, 1860: 31, 1865: 28, 1870: 44, 1875: 43 och 1887: 54. Lund hade på samma tider respektive: 20, 14, 9, 22, 17

[1] Däraf 1 assistent och 1 prosektor; dessutom 5 t. f. laboratorer och 1 t. f. prosektor. [2] Dessutom 1 t. f. laborator och 1 t. f. prosektor. [3] Uppgifterna äro hämtade för Norge och Finland ur föreläsningsprogrammen, för Danmark efter privat meddelande för innev. H.-T., för Tyskland och Österrike ur prof. *I. Conrads* högst förträffliga arbete: *Das Universitetsstudium in Deutschland während der letzten 50 Jahre*. (Jena 1884). Sid. 160 f. [4] Professorer, ord. och e. o. eller personliga, adjunkter, lektorer m. fl. Äfven för tillfället lediga platser ha medräknats. [5] Däribland 9 inom med. fak. [6] Dessutom 28 s. k. privatdocenter, d. v. s. doktorer, som i och med sin doktorsvärdighet erhållit *venia docendi*; af dessa tillhöra 22 med. fak. [7] De tyska privatdocenterna äro ej af samma slag som de danska, men likna icke häller i allo våra docenter. Emellertid tilldelas i Preussen sedan 1875 stipendier åt privatdocenter (årliga summan 54,000 mk.). [8] Däribland äfven honorarprofessorer.

och sistlidna V.-T. 41 docenter. Och detta oaktadt de fasta platsernas antal sedan början af sjuttiotalet, då docenternas flod börjar stiga allt högre, nästan intet ökats, snarare tvärt om. 1870 räknade Upsala 58 fasta platser, Lund 48; 1887 respektive 60 och 47. Jämför man slutligen antalet kreerade docenter under dessa 11 år med antalet befordrade, så blir disproportionen skriande. Af de 72 i Upsala utnämnda docenterna hafva endast 6 erhållit fast anställning som universitetslärare, i Lund ej mer än en, och denne ende inom medicinska fakulteten; af de 42 inom filosofika fakulteten kreerade docenterna icke någon. Äfven en jämförelse med antalet befintliga docentstipendier vid hvartdera universitetet (respektive 16 och 12) lemnar bevis på liknande omotsvarighet mellan tillopp och utsigter på den akademiska banan.

Men dessa jämförelser konstatera ej blott, att de yngre akademiska lärarnes antal är stort, utan ock att det är *för stort*. Det råder sedan tämligen länge en betydande öfverproduktion på detta område, ty äfven det är öfverproduktion, huru nyttig och nödvändig en sak än må vara, när det ej finnes rum för den samma. Och vid våra universitet finnes blott helt ringa utrymme för de yngre akademiska lärarne, såsom vi af det föregående sett. Huru stor denna öfverproduktion i självfva verket är, inses bäst däraf, att antalet docenter redan nått öfvermättnadens gräns eller den punkt, då afloppet är lika stort som tillflödet. I Upsala var denna punkt uppnådd redan vid periodens början; de 72 docenter som under dessa 11 år tillkommit, ha icke förmått väsentligen höja siffran; den har hela tiden rört sig mellan 44 som minimum (V.-T. 1885) och 57 som maximum (V.-T. 1878). I Lund åter var docenternas antal V.-T. 1876: 21 och har sedan dess nästan jämt vuxit till sitt maximum 41 V.-T. 1887. Här synes sålunda den absoluta öfvermättnaden ej hafva inträffat förr än efter åtskilliga tecken att döma med detta år.

Med undran spörjer man efter orsaken till detta i sig själft abnorma, men för universiteten och i all synnerhet de yngre akademiska lärarne själfva så högst ogynsamma förhållande. Frågan kan riktas såväl till universitetet som till dem, som i sådan mängd kasta sig in på den akademiska banan, oftast

för att åter snart lemna den samma. Af universiteten torde vi dock näppeligen få ett svar på vår fråga, ty intet rimligt motiv förefinnes å deras sida till den ifrågavarande öfverproduktionen. Att kreera nya docenter, då man icke kan behålla dem man har, kan icke förklaras vare sig af behofvet af lärarekrafter eller af omsorgen för lärostolarnas framtida besättande. Det är då på aspiranternas sida vi ha att söka förklaringsgrunden till det egendomliga förhållande, hvarom de anförda siffrorna tala. Närmast till hands synes ligga antagandet, att det är en större vetenskaplig håg hos vår tids studerande, som trots de dåliga utsigterna drifver så många in på den akademiska banan. Oaktadt detta antagande, såsom vi strax skola se, har ett visst yttre sken af sanning för sig, tror jag dock, att vi måste söka den verkliga förklaringen annorstädes. Beaktar man blott, att såväl tilloppet som afgången gäller nästan endast filosofiska fakulteten, och vidare att väl de allra flesta, som gå bort, inträda i skolans tjänst, så finner man riktigheten häraf, men också gåtans lösning. Docenturen betraktas som en genväg till lektoraten eller som en lämplig plats under afvaktan på ett ledigt sådant; den har blifvit en merit och en expektansplats för dem, som eftersträfva skolans högre platser. Men orsaken härtill åter är till god del de befintliga kompetensvilkoren för lektorat. Den nya licentiatexamen verkar i förening med den rådande undervisningen — hvarom mera nedan — i så måtto i nämnda riktning, att alla skola utbildas till hela eller halfva vetenskapsmän, och det gör, att mången omsider misstar sig på sig själf och icke rätt vet, hvaråt hans kallelse ligger. Han står då någon tid och väger, huruvida han bör vända sig åt skolan, såsom han ursprungligen tänkt, eller åt den lärda banan, och under denna öfverläggning söker han sig tills vidare in vid universitetet såsom docent. Andra åter anse sig icke böra, sedan de hunnit så långt, försumma att begagna sig af den fria entré, som universitetet för närvarande bjuder, dels för att därmed ega en merit mer vid ansökan till lektorat dels för att se hvad slumpen till äfventyrs kan bjuda. I hvilken utsträckning nu antydda förhållande eger rum, inses bäst af följande siffror. I Upsala hafva utexaminerats sedan början af sjuttiotalet, då denna examen kom till

stånd, och t. o. m. V.-T. 1886, 132 filosofie licentiater, i Lund (t. o. m. V.-T. 1887) in alles 72, häraf kreerats till doktorer i Upsala 70, i Lund 57. Af dessa doktorer blefvo docenter: i Upsala 43, i Lund 31. Öfver hälften af dem, som göra sig kompetenta för ett lektorat vid skolan, anser sig äfven böra försöka sig som akademiska lärare.

Orsaken till den rådande trängseln på den akademiska banan är sålunda i sista hand en sammankoppling af universitetet med skolan. Vi vilja nu något utlägga verkningarna af samma företeelse.

Att bland den mängd, som nu eftersträfva och erhålla docentur, icke alla äro passande till vetenskapsmän, äfven om de sjelfva så anse, torde ligga i öppen dag. Men med det absoluta laisser-aller-system, som härutinnan herskar vid våra universitet, där all fortkomst för öfrigt i så hög grad beror af konjunktur, kan det naturligen lätt hända, att mången, som icke passar för den akademiska banan, för alltid kommer att stanna på den samma. Ingenstädes är emellertid förlusten för den nationela kulturen större, om någon kommer på orätt plats, än just här och i fråga om det lärda arbetet. Det rådande systemet sätter härigenom omedelbart universitetens framtid på spel. Men det samma sker äfven på en omväg, i det att skadan först går ut öfver de yngre akademiska lärarnes institution. Ty det är dessa, som i första hand bli lidande utaf den nuvarande ordningen. Alla de ibland dem nämligen, som från första stund egnat sig åt universitetet och vetenskapen, och som, förutsatt att de ega den rätta vetenskapliga begåfningen, bäst skulle gagna sin tid och sitt folk på just dessa platser, ha att trängas med hela massan af passanter. Docenturen, som bland annat är ämnad att vara ett stilla förmak till universitetet, där man utbildar sig till vetenskapsman och akademisk lärare, är förvandlad till ett oroligt genomgångsrum till skolans högre platser. Och emedan vidare ingen skilnad råder mellan dessa passanter och dem, som inrättat sig från början för att stanna vid det lärda arbetet, med afseende på stipendier m. m., utan samma tur och ordning gäller för alla, så kan man aldrig vara säker för att ej någon vackert träder fram och säger, pekande på platsen: *Ôte-toi, que je m'y mette,* ur vägen, nu är det min tur att

sitta. Den rådande öfverproduktionen af docenter i förening med principen, att ett stipendium icke får behållas utöfver sex år, måste, om intet mellankommer, alltid framkalla en sådan situation. Men härunder råkar de yngre akademiska lärarnes hela institution i rörelse; den faller offer för en omsättningsprocess, som tillika blir en upplösningsprocess; institutionen upprifves i grund. Den skada, som härmed sker universitetet och det lärda arbetet i vårt land, står i direkt proportion till vigten af denna institution för bådadera. Om betydelsen och vigten af nämnda inrättning skall jag senare orda; här må endast framhållas det obilliga och orimliga uti att den, som en lång följd af år egnat sig åt vetenskapen och universitetet och därunder gjort sig mer och mer kvalificerad för sin uppgift, skall skjutas åt sidan för en nykomling, som ännu har allt detta ogjordt. Är den senare afgjort öfverlägsen i vetenskaplig begåfning, så må därom i universitetets namn intet vara att säga; men om den saken är det icke fråga. Lagen föreskrifver stipendiernas sexåriga cirkulation *sans phrase;* och så kan hända, för den enskilde, att han efter ett godt arbete och sedan han mer och mer gjort sig lämplig för sin plats, får en antydan om att han är öfverflödig; för universitetet åter, att det får en sämre i stället för en bättre, och sålunda afsigten med de yngre lärarnes institution, som är att bereda lärosätet dugande arbetskrafter, icke blott förfelas utan rent af motverkas. Huru man ser saken alltså, från den enskildes sida eller från lärosätets, blir den nuvarande regimen lika förkastlig. Den innebär slutligen den största nationela misshushållning med dyrbar andlig egendom, ty hvad större misshushållning gifves än att kasta bort ett verktyg, just när det efter lång möda blifvit gjordt rätt tjenligt för det arbete, som skall utföras.

Att nu påpekade förhållanden måste göra de yngre akademiska lärarnes ställning i ekonomiskt afseende ytterst ogynsam, är tämligen tydligt. Den jämförelsevis korta tid, hvarunder de samfäldt verkat, låter oss ännu ej se, huru långt denna ogynsamma verkan kan sträcka sig. De ofvan angifna talen skvallra emellertid redan nu om mycket svåra förhållanden i det afseendet. Endast 16 af de i Upsala sedan hö-

sten 1876 kreerade docenterna hafva af staten erhållit ett ringa stöd, och bland dessa endast sex inom den som alltid vanlottade filosofiska fakulteten. I Lund gestalta sig stipendieförhållandena något gynsammare (20 stipendiater under dessa 11 år), dels emedan antalet docenter vid periodens början var jämförelsevis ringa (21), dels enär några af dem, som tidigast erhöllo stipendium, snart nog lemnade universitetet. I dess ställe hafva här tre under sagda tid (sedan sistlidna V.-T. ytterligare en) förlorat det ringa statsunderstödet efter utlupna sex år utan att omedelbart därefter kunna erhålla på ofvan antydda sätt ett annat stipendium. Huru kritiskt den icke längre unge vetenskapsmannens läge i ett sådant fall är, behöfver ej närmare utläggas. Men, invändes det kanhända, docenten får en gång befordran, och då har han belöning för sin vedermöda och sin långa väntan. Att den väntan — inom filosofiska fakulteten åtminstone — understundom kan mäta sig med Jakobs förbidan på Rakel, bevisa de ofvan anförda siffrorna rörande befordringarna. Medeltalet för samtliga de 24[1] befordringar, som förekommit vid universiteten under de sista 11 åren, angifver en väntetid af $9{,}_0$ år, och se vi särskildt på filosofiska fakulteten och dess 13 utnämningar, få vi den respektabla siffran af 11,5 år. Det är andra tal än de 6 år, hvartill man högst ville utsträcka rätten att få behålla ett stipendium, i tanke — hos en del — att befordran dessförinnan i regel skulle erhållas. För öfrigt är ofvan anförda tröst af det slag, som man numer icke borde komma med. Det tillhör lyckligtvis ett i det hela förgånget skede uti vårt statsväsen. att den unges arbete skall betalas först på hans ålderdom. Ingenstädes har emellertid denna princip herskat mer och längre än vid universiteten, och minnet däraf är ännu ej borta.

Man kan inför denna föga uppbyggliga tafla svårligen underlåta att fråga sig, hvarför det öfver hufvud finnes några yngre akademiska lärare. Vore det ej bättre att borttaga hela denna institution från våra universitet, upphöra med att kreera docenter, samt anställa endast professorer? Hvarför hafva yngre akademiska lärare, åt hvilka statuterna icke gifva någon

[1] Däraf 2 (en i Upsala, en i Lund) under senare delen af sistl. V.-T.

plats uti lärosätets organisation, och som samhället icke vill underhålla? Det korta svaret på dessa frågor är och måste vara ett kategoriskt: *non possumus,* universitetet kan icke undvara dem. De yngre akademiska lärarne äro för våra universitet hvarken ett påhäng eller en prydnad, utan helt enkelt en nödvändig sak; universiteten kunna icke vara dem förutan uti sin dagliga gärning; och de hade utan dem en lucka uti sin organisation, som betänkligt skulle hota deras existens. Docenterna utöfva i närvarande stund en läroverksamhet, utan hvilken undervisningen vid våra universitet skulle vara mycket ofullständig. Ett exempel skall visa detta. Här i Lund ega vi ej mer än en ordinarie lärostol i historia — en andra är delad mellan historia och statskunskap, men tages faktiskt fullständigt i anspråk för det senare ämnet, som ingår uti fyra examina. Nu finnes emellertid intet ämne, som förekommer i flera examina än just historia, in alles fem, och hvarje examen fordrar sin kurs. Räknar man därtill, att inom filosofie kandidat- och licentiatexamina de olika betygen dela kurserna för hvardera i tvänne, erhåller man inalles sju mer eller mindre olika kurser i nämda ämne. För allt detta kan tydligtvis icke en lärare och fyra undervisningstimmar i veckan förslå. Och det samma gäller i mer eller mindre grad om samtliga mera betydande examensämnen. Faktiskt ligger också en god del af den undervisning, som omedelbart förbereder till examina, synnerligen de lägre, i docenternas händer. Och ordnas, som vi må hoppas, snart nog den akademiska undervisningen på annat sätt än som det nu är, så skola de yngre lärarne än mer ha sin plats att fylla. Men härtill kommer, att universitetens organisation nödvändigt fordrar den yngre akademiske läraren. Jag skall i korthet säga hvarför.

Frågan om de yngre akademiska lärarne är en organisationsfråga, sade jag ofvan, ty den rör sig om rekryteringen af arbetare på det lärda arbetets fält; och denna sak måste för universiteten blifva ett moment uti deras organisation och därtill ett mycket vigtigt sådant. På så godt som alla öfriga arbetsfält behöfver samhället ej annorlunda än genom offentlig undervisning sörja för tillgången på lämpliga arbetskrafter. Man går ut på arbetsmarknaden, förkunnar, att så och så många arbetare kunna där och där få plats, och så fylles

behofvet af sig själft. Men ju mer kvalificerad arbetskraften är och ju större fordringar böra ställas på den samma, desto osäkrare är det att på detta sätt få de bästa krafterna samt bäst tillgodose behofvet. För universiteten i all synnerhet går det icke an att handla så, att åt slumpen och marknaden öfverlemna omsorgen om rekryteringen af arbetskrafter, åtminstone icke uti ett folkfattigt land med endast få lärosäten.

I Tyskland med dess 22 universitet på tillsammans 1,500 lärostolar (1887), hvartill kunna läggas Schweiz' 7 högskolor och af Österrikes 9 med alla deras platser, låter det sig göra att anförtro vetenskapens och universitetens framtid åt de vetenskapliga volontärer, som kallas *privatdocenter*,[1] och den marknad som de bilda. Men detta system duger ej för oss; de platser, som finnas, äro för få för att skapa tillgång på rätt kvalificeradt folk att fylla dem, när de med långa mellanrum skola besättas. Och det går sannerligen här icke an att taga, endast därför att det bjudes. Det värf, som åligger univerteten i den nationela kulturens tjänst, är för vigtigt för att öfverlemnas i hvilka händer som hälst. Professorsstolarna få icke bli ämbeten allenast, som endast behöfva ämbetsmannens ordning och rutin för att skötas. De äro framför allt till för vetenskaplig forskning. Men af arbetarne på vetenskapens fält fordras eller böra fordras sådana kvalifikationer, att det blir nödvändigt att särskildt taga vara på och sörja för det material, som för detta ändamål bjudes uti hvarje generation.

Vetenskapsmannen bör uti sin personlighet förena konstnärens naturliga fallenhet med prestens kallelse. Det är ej nog att ega det vetenskapliga intresset, det fordras ock den vetenskapliga begåfningen, hvars kännemärke är: förmågan att se och framdraga det nya. Men denna gåfva är sällsynt. Hvem som hälst med vanligt s. k. läshufvud samt flit och arbetsamhet är i stånd att genomgå alla möjliga lärdomsprof samt slutligen, om konjunkturen är gynsam, krafla sig upp på en professorsstol, men endast ett fåtal är skickadt att varda vetenskapsmän, i detta ords sanna betydelse. Härtill kommer, att förberedelsearbetet är så utomordentligt långvarigt, samt att det samma, liksom sin fortsättning, det lärda

[1] Man har likväl på senare tid börjat tilldela privatdocenter stipendier.

studiet och den vetenskapliga forskningen, kräfver mer än andra arbeten ostörd ro samt tillfälle att helt hängifva sig däråt. Allt detta gör det till en oafvislig nödvändighet för universiteten att själfva taga sin rekrytering med lärarekrafter om hand och söka så ordna för sig och de blifvande arbetarne på detta fält, att dels de rätta ämnessvennerna icke gå förlorade för vetenskapen och universitetet och samtidigt de mindre passande utestängas och hänvisas till andra banor, dels tillfälle beredes de utvalde att sorgfälligt utbilda sig samt ostördt fortgå uti sitt arbete, tills omständigheterna öppna för dem den plats, som universitetet och de själfva afsett. Och denna omsorg å universitetens sida är hos oss så mycket nödigare, som de som studera i regeln äro medellösa och för den skull ha att kämpa en hård kamp för brödet vid sidan om arbetet för lifsuppgiften. Vi offra årligen betydande summor på byggnader och institutioner vid våra universitet; det är sannerligen af ännu större vigt att sörja för uppfostrandet af de arbetare, som skola verka uti och med dem. De bästa verktyg gifva klen produkt i oskickliga händer.

Man har icke häller någonsin varit blind för vigten af denna fråga, men 1876 års reform står här med skam inför äldre tider och dess ansträngningar för den sammas lösning. Ty förr såg man klarare i detta stycke än reformatorerna af nämnda år gjorde. När de gamla konstitutionernas stadgande om adjunkters upprättande blef en verklighet, eller från förra hälften af 1700-talet, skedde detta i främsta rummet för att bereda universitetet tillgång på lämpliga kandidater för lärostolarna. Karl Gyllenborg, Lunds kansler mellan åren 1728—39, tröttnar ej att gång efter annan i sina bref erinra professorerna om vigten utaf, att de hvar för sig bilda sina efterträdare samt för det ändamålet tillvarataga de passande ämnen, som kunde erbjuda sig.[1] I samma syfte förlänades ock åt magistrar *venia docendi*, hvaraf äfvenledes under 1700-talets förra del docenturen uppkom. Båda dessa institutioner hafva tillkommit af omsorgen för ifrågavarande angelägenhet. Senare har man sökt höja deras förmåga att fylla nämnda uppgift genom att anslå lön åt adjunkterna,

[1] *Weibull*, Lunds universitets historia I, 155.

första gången så vidt jag vet 1749, samt en del stipendier för docenter från 1851.[1] Men efter hand och till sist genom bestämmelsen af år 1852, att adjunkterna skulle deltaga uti den offentliga undervisningen, förvandlades dessa platser till ordinarie. Behofvet af ökade lärarekrafter hade kommit till, och härmed var adjunkturen förlorad för den uppgift, hvarför den samma ursprungligen inrättats. Återstod endast docentinstitutionen att tillgodose nämnda uppgift, men den förmådde naturligen ej ensam på ett tillfredsställande sätt göra detta. Det var då, 1859, man grep till den lyckliga tanke, som med så mycken styrka uttalats redan 1828 utaf den stora undervisningskomitén, att nämligen upprätta rörliga eller s. k. personliga adjunkturer, två för Upsala och två för Lund, hvilka icke voro bundna vid visst ämne utan gåfvos detta oansedt åt dugliga vetenskapsmän, dem man ville fästa vid universitetet. Dessa platser, ehuru i sin dåvarande form behäftade med felet att kunna öfvergå till ordinarie, voro och äro det yppersta medel att lösa ifrågavarande uppgift, som någonsin uppfunnits och öfver hufvud kan uppfinnas. Under sin korta tillvaro († 1876) har äfven denna institution verkat mycket godt, åtminstone här i Lund.[2]

Men så kom reformen af 1876, och nu förstördes i grund de förträffliga ansatser till denna kinkiga frågas rätta ordnande, som redan gjorts. Ty icke kan inrättandet af 4 nya stipendier i Upsala samt docentstipendiernas höjande till respektive 1,200 och 1,500 kr. på något sätt motväga upphäfvandet af de rörliga adjunkturerna samt bestämmelsen, att docentstipendium icke kan förlängas mer än en gång eller inalles innehafvas mer än sex år. Tvärt om måste dessa åtgärder betecknas som ett steg tillbaka och bort ifrån det mål, som allt sedan uppkomsten af yngre akademiska lärare föresväfvat alla dem, hvilka universitetens framtid legat om hjertat[3]. Frågan om uppfostrandet af lämpliga kandidater

[1] Första gången 6 à 500 kr. hvarje, hvilket belopp 1866 höjdes till 750; 1874 gåfvos 6 nya à 1,000 kr. hvar; allt lika för båda universiteten. [2] Genom den samma hafva vid universitetet fästats de fräjdade namnen: Lysander, Angelin, Cavallin, Thomson, Weibull, Tegnér. [3] Man hade i fråga om denna svåra angelägenhet kunnat hämta lärdomar af Finland. Där hade man redan 1852 upphäft adjunkturerna samt sökt ordna för de yngre lärarne genom docentstipendier. Men oaktadt alla förhållanden där voro för docenterna

till lärostolarna är för universiteten en lifsfråga. Huru kunde den så likgiltigt behandlas af 1876 års reformatorer? Man kan ej underlåta att göra denna fråga samt undrande spörja efter svar. Jag skall söka i korthet gifva detta.

Hvad de rörliga eller personliga adjunkturerna beträffar, så synes deras öde ha afgjorts i misshugg. Säkert är, att ingen enda af de myndigheter, som haft att yttra sig därom, velat dem åt lifvet, och vidare att riksdagen uti sin skrifvelse till regeringen i ämnet uttryckligen hållit på just denna institution. Sålunda heter det uti nämnda skrifvelse af den 11 maj 1876, att »riksdagen anser det vara af särdeles stor vigt, att universiteten genom dylik anställning (rörliga professurer) ega ett medel att vid sig och vetenskapens tjänst fästa män af ovanlig skicklighet och sällsyntare gåfvor, och bör därför, enligt riksdagens förmenande, uti planen för den nya organisationen *ovilkorligen* ingå, att medel afses för nu omtalade ändamål». Men samtidigt uttalade riksdagen i öfverensstämmelse med statsutskottets utlåtande den önskan, att »den nya planen (med dels fasta, dels rörliga professurer o. s. v.) ej bör förutsätta större kostnader än de nu beräknade». Och ehuru denna reservation under diskussionen i kamrarna af alla de talare, som berörde ämnet, betecknades endast som ett önskningsmål, hvilket för ingen del borde hindra Kongl. Maj:t från att äska nya anslag för just antydda ändamål[1], så framhölls dock detta uti regeringens skrifvelse till kanslersämbetet med befallning om uppgörande af plan för den nya staten såsom ett oundgängligt vilkor[2].

---

vida gynsammare än de här blefvo, heter det dock i ett yttrande härom år 1877: Man hoppades genom tilldelande af docentarvoden, som bortgifvas tre år i sänder, kunna dels ersätta adjunkturerna, dels åstadkomma en större rörlighet inom den yngre lärarekåren. Erfarenheten har dock vederlagt denna förhoppning, ty oaktadt docentarvodenas belopp tid efter annan blifvit ökadt (för närvarande 4 högre à 3,500 och 6 lägre à 2,500 mark), är dock docenternas ställning alltför osäker, för att universitetet regelbundet skulle kunna påräkna erforderligt antal yngre lärare». Dr *P. A. Renvall*, Nord. Tidskr. 1878, sid. 715. [1] Se båda kamrarnas protokoll för den 3 april 1876. Särskildt ordförandens för statsutskottet, hr C. Ekmans yttrande i Första kammaren samt ecklesiastikministerns utläggning utaf det samma (»att utskottets hemställan i fråga om kostnaderna borde förstås sålunda, att man, »så vidt ske kan», bör inskränka sig inom de nu beräknade tillgångarna». Hvarefter han tillägger: »Med detta amendement är förslaget (utskottets) ganska antagligt»).
[2] Kongl. Maj:ts bref till kanslersämbetet af den 12 maj 1876.

Följden var gifven; de befintliga tillgångarna, däri inräknade af riksdagen på extra ordinarie stat beviljade och ytterligare lofvade medel, räckte icke till mer än de fasta löner samt nya docentstipendier, som redan förut begärts och ansetts behöfliga. Uti de insända förslagen upptages sålunda intet för rörliga professurer. Men riksdagen hade ju uttryckligen begärt, att så skulle ske. Man måste beundra den skicklighet, hvarmed dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet förstod att finna en utväg ur detta dilemma. Uti statsrådsprotokollet af den 8 januari 1877, hvilket åtföljde Kongl. Maj:ts proposition till riksdagen rörande denna sak, anföres en beräkning öfver de från universiteten inkomna förslagen till stat, hvilken ger ett öfverskott för Upsala af 9,500 kr. och för Lund af 6,750 kr. och så heter det: »Med dessa tillgångar skulle utvägar beredas att tillgodose det af riksdagen omförmälda behof af medel för upprättande af tillfälliga professorsbeställningar och rörliga docentstipendier.» Och vidare längre ned: »Dessa belopp synas mig därför böra ställas till Eders Kongl. Maj:ts disposition för att vid universiteten förvaltas och, i den ordning Eders Kongl. Maj:t kan finna för godt föreskrifva, användas till aflöning för personliga professorsbeställningar eller till rörliga docentstipendier.» Försigtigtvis tillägges: »För användande af dessa medel finnes ock, efter redan gjorda framställningar, omedelbart tillfälle.» Saken var, att dessa 9,500 kr. i Upsala och 6,750 kr. i Lund redan voro disponerade för bland annat de rörliga docentstipendierna.

Detta är i korthet historien om, huru de personliga platserna skaffades ur världen, utan att någon visste, huru det gick till, och utan att någon egentligen ville det.[1]

Försvunno alltså de rörliga lärareplatserna oförvarandes och utan afsigt, så följde åter bestämmelsen om stipendiernas bortgifvande allenast på begränsad tid, högst sex år, efter moget öfvervägande och på grund af en klart fattad tanke. Hvilken denna tanke var, säga oss redan tvänne reservationer till det ursprungliga komitébetänkandet; uti dem anslås nämligen en ton, som svagt återljudande inom fakulteter och konsistorier, uti konungens rådskammare finner kraftig resonnans. Visserligen höras från flera håll varningar, men dessa öfverröstas,

[1] Se likväl härom mera nedan.

och riksdagens pluralitet instämmer, som likligt var, med Kongl. Maj:t. Men temat, som går igenom, lyder så: »Den unge vetenskapsmannen bör efter några år lemna sina studier vid universitetet och gå ut i praktisk verksamhet för att sedan vid inträffad ledighet återkomma till det samma. Detta vore bäst för honom själf, för universitetet och för samhället i dess helhet»[1].

Denna tankegång har visserligen förtjänsten utaf att vara på sätt och vis en nyhet och en egendomlighet för vårt land och vårt universitetsväsen, ty ingenstädes utanför oss har man fallit därpå; men har den äfven skäl för sig? Svaret beror helt och hållet på, huruvida denna praktiska verksamhet, till hvilken de unge vetenskapsmännen kunde vända sig, för dem innebure en fortsatt utbildning i vetenskaplig id. Gör den detta, så är denna regim god; gör den det icke, är den skadlig, skadlig för de unga vetenskapsmännen, som därigenom dragas ifrån sina studier och sin kallelse, skadlig för universitetet, som en gång skall återbörda dem sålunda förlegade och kanhända förslitna, slutligen skadlig äfven för samhället, som nödgas anförtro ett af sina vigtigaste kulturvärf åt ovana händer och trötta sinnen — ty ingen må föreställa sig, att den som eger verklig vetenskaplig läggning och med hela sin håg traktar till lärd forskning, med nöje afbryter den samma för flera eller färre år, utan att lägga detta tungt på sinnet. Nu är det verkligen så, att för såväl teologen som juristen och medicinaren *kan* den praktiska verksamheten, som samhället bjuder dem, innebära tillfälle till fortsatt vetenskaplig utbildning. Att handhafva själavården, att sitta ting och att sköta sjuka *kan* vara att fortsätta studiet på sin vetenskap, ty den praktiska verksamheten skänker uti dessa fack omedelbart sin man det material, hvarmed han i sin vetenskap sysslar. Också torde det hafva varit med tanke härpå, som den ene af de ofvan nämnda reservanterna, själf jurist, afgifvit sitt från komiténs flertal afvikande förslag. Men var det månne på de tre mindre fakulteternas docenter, som dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet

[1] Såväl dessa reservationer som det mesta af hvad som sedan yttrades och förhandlades uti denna del af 1876 års universitetsreform är samladt och utgifvet af *E. V. Montan:* Om universitetens reform. Handlingar rörande adjunkts- och docentinstitutionernas ombildning. Sthm 1877.

tänkte, när han motiverade och formulerade sina förslag? Kunde det för öfrigt vara af behofvet påkalladt eller ens nyttigt att med afseende på dem gifva ett sådant *consilium abeundi* som det, som nu lagen innehåller? Nog står tillfälle öppet för de få docenterna inom teologiska och medicinska fakulteterna att inom universitetsstäderna erhålla praktisk sysselsättning, och icke behöfva de därför afgå från lärosätet. Våra teologie och medicine professorer förena ju i regeln båda slagen af verksamhet, praktisk och vetenskaplig. Hvad åter juristerna beträffar, torde lockelserna å ämbetsmannabanan för den utmärktare begåfningen vara så stora, att det alltid blir svårt för universitetet att vid sig fästa den samma; en gång borta vända de icke åter.

Det ifrågavarande stadgandet är obehöfligt med afseende på de tre mindre fakulteternas docenter; det har icke häller tillkommit med tanke på dem. Den punkt uti den kungliga propositionen, hvaruti föreslås, att »för innehafvare af sådant (fast) docentstipendium, för den händelse han öfvergår i elementarläroverkens tjänst, lönetur vid det samma bör få beräknas för högst fem år», säger alldeles oförtydbart på hvem man å högsta ort tänkt och hvilken praktisk verksamhet man afsett. Det var den filosofiska fakultetens yngre lärare, som man åsyftade med stadgandet i fråga; och arbetsfältet, till hvilket man hänvisade dem, var läroverken. Men är väl undervisning i våra läroverk ett medel för utbildning af vetenskapsmän? Att lära pojkar litet språk eller meddela elementerna i matematik, historia, botanik o. s. v. — ty vetenskapligt sedt meddelas ej annat än elementer i de förr så kallade elementarläroverken — det lär icke kunna anses utgöra lärdt arbete eller främja vetenskaplig forskning. Och hvad skall man så säga beträffande de docenter, som studera ämnen, hvilka alldeles icke förekomma i våra offentliga läroverk såsom statskunskap, sanskrit, geologi, astronomi o. s. v.? Eller är det kanhända icke på den sida af universitetslärarens uppgift, som består uti vetenskaplig forskning, man tänkt, utan på den andra, den akademiska undervisningen? Men svårligen lär någon kunna som regel vidhålla, att undervisning af skolpojkar och af studenter är samma sak, och att den senare bör läras genom öfning med de förra.

Huru man ser saken, från universitetens, vetenskapens och de yngre akademiska lärarnes synpunkt, är den lika förkastlig. Att hänvisa vetenskapsmännen och universiteten till skolan, de förre för att där få sin bergning, de senare för att därifrån hämta sina lärarekrafter, är att sätta hela det lärda arbetet på spel. Ty den omständigheten, att universitetet i ett par fall i senare tid mottagit från skolan högt förtjänta lärare, betager icke principen dess förkastlighet. Gynsamma yttre förhållanden kunna i ett fall af tio upphäfva denna ordnings skadliga verkningar; men i alla öfriga skola de ohejdadt framträda. Som lag och institution är den samma obetingadt fördärflig för de lärda studierna i vårt land. Den skjuter den så vigtiga frågan om rekrytering af lämpliga arbetskrafter på det lärda arbetets fält åt sidan i stället för att lösa den. Och motivet till denna ödesdigra åtgärd? Månne det var, såsom man senare fått höra, att vårt land är för fattigt för att på annat sätt sörja för universitetens framtid? En blick till öster och till vester om oss visar att våra ännu fattigare grannfolk, finnar och norrmän, föresatt sig att ordna denna sak utan att taga skolan till hjälp. Eller var det månhända omsorgen om de yngre vetenskapsmännen som förestafvade den samma: »de skulle — endast för vissa år kunna påräkna detta understöd (stipendiet) för att, i händelse icke före denna tids förlopp utsigt öppnar sig för dem att blifva närmare fästa vid universitetet, det icke må för dem vara för sent att öfvergå, antingen till en lärareverksamhet af annat slag eller till den praktiske ämbetsmannens värf», såsom det heter i statsrådsprotokollet af 10 jan. 1876 sid. 13? Omsorgen om de enskilda personernas framtid är erkännansvärd, men det är icke därom frågan gäller i denna sak utan om universitetens och det lärda arbetets framtid. För öfrigt finnes ingen bland dem, som nämnda omsorg afser, som icke gärna skulle afstå därifrån. Nej, motivet till denna åtgärd, är den aldrig öppet utsagda, men icke blott uti reformen af universitetet utan kan hända ännu mer uti reformen af skolan på senare tid framträdande tanken, att universitet och skola böra kopplas ihop till en sammanhängande institution. En gengångartanke, som 1860-talet åter gaf nytt lif, men som vi skola hoppas att 1880-talet må bringa till ro! Jag ser ett förebud därtill

uti nuvarande chefens för ecklesiastikdepartementet senast framlagda förslag till ändringar uti skolstadgan. På samma gång vi önska framgång åt det senare, uttala vi den förhoppningen, att brytningen af den urmodiga förbindelsen jämväl på universitetens sida icke länge må låta vänta på sig.

* * *

Den andra af de två stora brister, som för närvarande vidlåda våra universitet, förefinnes på *undervisningens* område. Dess närmaste yttre kännetecken är, att undervisningen jämförelsevis föga begagnas af studenterna. Den skildring af förhållandena i detta afseende, som Prof. Winroth ger,[1] är väl allt för pessimistisk; äfven den statistik öfver föreläsningarnas frekvens i Upsala, som hr Wretlind efter meddelande därifrån anför uti sin motion till senast församlade riksdag (sid. 17), torde ej böra anses ega obestridt vitsord. Det är öfver hufvud ytterst vanskligt att exakt säga, huru det förhåller sig med denna sak. Men att de gjorda påståendena icke sakna grund, lär svårligen någon, som litet känner till förhållandena, kunna bestrida. Antalet af dem, som anmäla sig till åhörande af de offentliga föreläsningarna är understundom rätt stort, men siffran på dem, som faktiskt bevista de samma, är i regeln mycket liten, synnerligast i jämförelse med antalet studerande. Icke häller den enskilda undervisningen begagnas i den utsträckning, som man kunde vänta, ehuru, som bekant, härutinnan råder sedan gammalt en viss olikhet mellan Upsala och Lund. Mindre visar sig, som naturligt är, detta missförhållande inom alla de fack, som fordra öfningar och åskådningsmateriel, naturvetenskaperna och de medicinska; men det förefinnes äfven här. Värst erfares det inom de rent humanistiska läroämnena. Ingalunda ovanligt torde sålunda vara, att en person anmäler sig till tentamen och examen inom dessa discipliner, utan att någonsin hafva ordentligt deltagit uti den undervisning, som därutinnan bjudes. Mellan den akademiska undervisningen och studenternas studier ligger ett svalg; de båda ha gått i sär och förlorat det naturliga sambandet med hvarandra.

[1] *Tidskr. för lagstiftning och lagskipning*, 1886, sid. 425.

Läraren följer icke och leder icke lärjungarnes arbete; de senare utföra detta till stor del på egen hand och därför ock rätt mycket i blindo. Häraf åter den ledsamma följden, att studietiden betydligt förlänges, om också icke arbetsprodukten uti ämbetsmannabildningen, tack vare examina och de fordringar, som uppställas för dem, blir underhaltig, ehuru klagomål äfven häröfver ingalunda saknas.

Man gör emellertid vår tid och dess universitetsförhållanden stor orätt, om man tror, att dessa brister och däraf följande klagomål äro egendomliga för dem och aldrig förr hörda. I rektorsprogrammet för Lund af år 1857 klagas sålunda öfver »ett förhållande, som länge varit anmärkt, nämligen att de offentliga föreläsningarna af de studerande nog mycket försummas», hvilket förhållande så närmare karakteriseras ungefär som här ofvan. Saken är, att de anmärkta bristerna i fråga om den akademiska undervisningen ega rätt djupa historiska rötter samt sammanhänga med allmänna kulturföreteelser, hvilka framkallat ungefär enahanda svårigheter äfven vid andra universitet än våra. Men innan jag inlåter mig härpå, vill jag söka i korthet angifva de orsaker, som närmast föranleda det ifrågavarande onda: det är den akademiska undervisningens och de akademiska studiernas ringa samband.

Författaren till det nämnda årsprogrammet kastar skulden till det missförhållande, han anmärkt, helt och hållet på studenterna. Och ovanligt är ingalunda att höra nämnas dessas lätja såsom egentliga orsaken till att föreläsningarna fåtaligt besökas: studenterna gitta icke gå på föreläsningarna, heter det. Till en viss grad är detta också riktigt. *Libertas academica* är hos oss, närmast genom 1852 års statuter, vorden obegränsad; och det är klart, att denna oinskränkta frihet efter en mångårig nötning af skolbänkarna lätt skall förleda den unge mannen att vilja i allo sköta sig själf samt icke vidare följa ett klockslag. Men man misstager sig mycket, om man tror, att detta är enda orsaken, och att dess upphäfvande genom att införa föreläsningstvång skulle hela den brist, hvaraf den akademiska undervisningen lider. Våra dagars studenter äro enligt min personliga erfarenhet i regeln mycket flitiga. De skulle för den skull helt visst begagna

sig utaf den offentliga undervisningen — om den enskilda talar jag ej nu — i stor utsträckning, om de trodde sig däraf ha motsvarande gagn. Men det är just häri det sviker. Och en opartisk dom måste enligt mitt förmenande uti denna tro gifva de studerande icke så litet rätt. Den akademiska undervisningen i de offentliga föreläsningarnas form motsvarar icke sitt ändamål så, som den kunde och borde.[1] Men orättvist vore att härför anklaga de akademiska lärarne; de göra tvärtom sitt bästa för att afstyra och förbättra hvad lag och förordning här gjort vrångt och olämpligt. Ty det är statuternas bud om den akademiska undervisningens art och beskaffenhet, som utgör den närmaste grunden till de brister, som för närvarande vidlåda nämnda undervisning, ej blott den offentliga, utan genom den äfven den enskilda. En granskning af ifrågavarande stadgande skall, hoppas jag, till fullo styrka detta omdöme.

De offentliga föreläsningarna, som till ett antal af fyra i veckan åligga hvarje professor och som utgöra kärnan uti den akademiska undervisningen samt den enda, hvarom statuterna något bekymra sig, erhöllo sin nuvarande form genom 1852 års Statuter och den revolution inom universitetens lilla värld, som dessa medförde. Visserligen hade redan förut de flesta mera framstående lärare såväl i Upsala som i Lund antagit för sina föreläsningar den nya formen, men först statuterna af nämnda år gjorde denna allmän och obligatorisk. Det sker uti § 124, hvarest såväl föreläsningarnas art och beskaffenhet som den akademiska undervisningens uppgift noga bestämmes. Det heter nämligen där: »Föreläsningarna böra afse lärjungarnes självständiga vetenskapliga utveckling och ej sluta sig inom gränsen af vissa examensfordringar eller därefter beräknade lärokurser.» Det karakteristiska för dessa bestämmelser är, att de fordra, att undervisningen skall vara vetenskaplig, ej endast i den bemärkelsen, att hvad som meddelas uttrycker forskningens

---

[1] Så redan Prof. *Hamilton* uti sin reservation till *Förslag till nya statuter*, 1874; vidare alla, som under sista tiden yttrat sig i frågan: Prof. *Cleve* (*Till filosofiska fakulteten i Upsala*, 1885), Prof. *Winroth* (*anf. st.*) och Justitierådet *Olivecrona*: *Om en reform i afseende på de juridiska studierna och examina vid universitetet i Upsala* (aftr. ur *Nytt Jurid. Arkiv*, II, 1886).

senaste resultat, utan ock så, att lärjungarne därigenom nå en självständig vetenskaplig utveckling. Undervisningen skall alltså gå ut på att fostra vetenskapsmän och får icke taga någon särskild hänsyn till ämbetsmannabildningen. Den akademiska undervisningens båda skilda uppgifter, att utbilda ämbetsmän och att uppfostra vetenskapsmän, sammanblandas ohjälpligt, eller rättare den ena undertryckes till förmån för den andra.

Det är på denna punkt vi stå alltjämt i fråga om den akademiska undervisningen. Seminarier hafva inrättats, uti hvilka arbetas med de vetenskapliga studierna, och den enskilda undervisningen har tagit en del af ämbetsmannabildningen om hand; men hufvudstommen uti den akademiska undervisningen, de offentliga föreläsningarna, de äro ännu i hufvudsak hvad de blefvo genom 1852 års statuter. Visserligen ha vi sedan dess fått nya statuter och äfven § 124 har därvid undergått förändring, i det att senare delen af det anförda stadgandet strukits (fr. o. m. »och ej sluta sig»). Men man misstager sig mycket, om man tror, att en dylik negativ åtgärd skulle förmå förändra en riktning, på hvilken man redan slagit in, så mycket mer som såväl början som slutet af paragrafen oförändradt angifver lärjungarnes vetenskapliga utveckling som undervisningens enda uppgift.[1] De offentliga föreläsningarna äro i följd häraf alltjämt hvad de genom statuterna af 1852 blefvo: lärda föredrag utan direkt syftning på examina. Mången lärare har visserligen på egen hand sökt efterkomma det förhandenvarande behofvet — så enkanneligen inom den medicinska fakulteten — och omsider skulle nog detta taga ut sin rätt samt faktiskt omgestalta undervisningen i dess helhet sig till behag. Den i statuterna medgifna rätten för hvarje lärare att inrätta sin undervisning så, som han anser tjänligast, lemnar en väg öppen för reformen, hvilken äfven af en och annan börjat

---

[1] Paragrafens senare del lyder oförändradt: »I öfrigt stånde hvarje lärare fritt att så inrätta sina föredrag och sin undervisning, som han med afseende å ämnets beskaffenhet och för utbredande af sann upplysning (sic!) finner ändamålsenligast». Anmärkas må dessutom, att de strukna orden (»och ej sluta sig — — lärokurser») oförändrade kvarstodo uti det Förslag till nya statuter, som den för ändamålet nedsatta komitéen, bestående af idel universitetsmän, afgaf i okt. 1874. En reservation härtill afgafs likväl af Prof. Hamilton, såsom ofvan anmärkts; äfven må antecknas, att Fil. Fak. i Lund i sitt 1875 afgifna betänkande strök de nämnda orden.

beträdas. Men vi få ej vänta på denna sporadiska och planlösa utveckling; vi böra genomföra den samma med klar insigt om mål och medel samt ju förr dess hällre. Bestämmelserna uti § 124 passa ej för vår tid; de passade ej ens då, när de gåfvos; men andra omständigheter vållade deras antagande.

Tanken, som år 1852 förestafvade stadgandena om den akademiska undervisningens form och syfte, angifves icke uti förslaget till de nya statuterna[1]; § 124 saknar där hvarje motivering. Vi känna icke dess mindre denna tanke. Det var önskan att höja det vetenskapliga lifvet vid våra universitet. Lärares och lärjungars arbete bedrefs i hufvudsak alltjämt efter gammal sed och de föråldrade konstitutionernas föreskrifter. Undervisningen sköttes sålunda föga annorlunda än i skolan; föreläsningarna stodo icke mycket öfver en vanlig skollektion. De vetenskapliga prestationerna åter fullgjordes så å studenternas som för det mesta äfven å professorernas sida medelst disputationer, hvilka de senare författat och de förre försvarade. Att under sådana former för undervisning och lärda studier dessa kunde, om de sköttes af mindre skickliga händer, sjunka djupt under den nivå, som tiden angaf för det lärda arbetet och den högre undervisningen, är tämligen tydligt. Också klagas det upprepade gånger under 1700-talet, att arbetsprodukten uti de magistrar, som utskickades, var mycket underhaltig.[2] Med detta århundradet höjde sig det vetenskapliga lifvet hos oss som öfverallt; därtill lefde och verkade under tiden flere betydande män vid våra universitet; och de stora förmågorna läto nu lika litet som eljest binda sig af de föråldrade formerna. Men dessa stodo dock alltjämt kvar, och det var för att med ett slag bryta dem samt gifva det vetenskapliga lifvet högre lyftning, som man 1852 och följande år upphäfde all handledning af studierna i form af repetitorier och examinatorier samt införde de två stora nyheterna: afhandlingarna skulle både författas och försvaras af kandidaterna själfva, samt så § 124 om den akademiska undervisningens form och syfte. Den första och andra af dessa

[1] Uti Riksarkivet. [2] *Weibull*, Lunds Univ. Hist. I 248 n. 4.

åtgärder afsågo omedelbart de studerande och deras arbete, den sista lika mycket de akademiska lärarne. Detta säges ej, såsom man lätt kan tänka sig, men det framgår tydligt nog af de ordalag, hvarmed förslaget till nya statuter motiverar adjunkternas föreläsningsskyldighet (§ 117).[1]

Detta var grunden till stadgandet, att föreläsningarna skulle afse lärjungarnes självständiga vetenskapliga utveckling samt icke sluta sig inom gränserna för vissa examensfordringar och därefter beräknade kurser. Det var ock grunden till, att den lilla kontroll och ledning af studenternas arbete, som fans, borttogs. Dagens trängande behof hade framkallat dessa nyheter; de beteckna en häftig reaktion mot det gamla systemet, som gjorde studierna till lexläsning och under sin värsta tid höll på att förvandla universitetet till en högre skola blott och en examensanstalt. Men som ofta, när en reform för länge låter vänta på sig, sköt den öfver målet. All undervisning skulle nu blifva rent lärd; tanken på examina skulle vara alldeles borta därifrån; studenterna skulle utbildas till halfva eller hela vetenskapsmän samt till den ändan få i allo fritt sköta sig självfva. Helt visst bidrogo till denna uppfattning af den akademiska undervisningens uppgift, liksom af dess teknik, jämväl de oklara föreställningar om vetenskaplig fackbildning och dess förhållande till allahanda yrkesbildning, som under inflytande af upplysningsperiodens entusiasm för bildningen allmänt rådde i början och midten af detta århundrade.[2] Man såg icke så synnerligen stor skilnad mellan dessa båda slag

---

[1] Se äfven Undervisningskomitéens Betänkande af 1828, sid. 113, hvarest nyttan af offentliga föreläsningar för läraren framhålles. [2] Ett par satser ur det ofta citerade Betänkandet af 1828 må anföras som exempel härpå. Det heter där sid. 98: »För att i dess fulla renhet uppfatta ideen af ett universitet, måste man tänka sig det som en anstalt, ämnad att till sann vetenskaplig bildning höja alla dem, som därtill ega en verklig inre kallelse och genom en grundlig elementarundervisning därtill blifvit tillräckligen förberedda. — Och det är endast därigenom, att det uppfyller denna (sin bestämmelse), som det tillika blir i ordets rätta eller högre mening en plantskola för statens blifvande ämbetsmän» o. s. v. Och kort efter (sid. 99): »Själfva ämbetsmannalifvet har en naturlig tendens att rikta mannens håg och uppmärksamhet förnämligast på det praktiska. Så mycket angelägnare är det därför, att ynglingen, innan han öfvergår till detta ämbetsmannalif, tillbragt några år vid ett institut, där en vetenskaplig anda är rådande, att han här någon tid i ostördt lugn öfverlemnat sig åt det rena, oegennyttiga kunskapsbegäret och lefvat i den grundliga forskningens element.»

af bildning eller rättare i fråga om de vägar, som leda till hvardera. Ursprungligen hade de äfven följt samma stråt; men redan långt före midten af detta århundrade hade vägarna till ämbetsmannens värf och till det lärda arbetet skilt sig åt, och i närvarande tid gå de i sär nästan strax vid den akademiska studiebanans början. De olika arbetsfälten hafva blifvit allt mer afsöndrade från hvarandra. Utbildningen för det ena får alltså ej sammanblandas med utbildningen för det andra, utan hvardera så vidt möjligt ordnas för sig.

Det är emedan den akademiska undervisningen i de offentliga föreläsningarnas form äfven efter 1876 års statuter alltjämt hvilar på denna sammanblandning af tvänne skilda uppgifter, som den samma icke motsvarar sitt syfte. Att utbilda ämbetsmän och att uppfostra vetenskapsmän är icke samma sak. Den undervisning, som på en gång skall fylla dessa olika uppgifter, kommer till korta med båda. De offentliga föreläsningarna, grundade på denna sammankoppling af skilda syften, äro i regeln lika olämpliga för den, som egnar sig åt vetenskapen, som för den blifvande ämbetsmannen. Från ämbetsmannakandidatens synpunkt lida de af tvänne fel. Såsom ett helt betraktade äro de icke organiserade i afslutade och samhöriga kurser passande för hans examen.[1] Tagna hvar för sig åter öfverskrida de som oftast det kunskapsmått, som han behöfver: de äro i regeln för lärda för honom. Dock må erkännas, att just härutinnan på sista tiden mycket gjorts af enskilda lärare för att svara mot behofvet. Men en förändring af undervisningens form, som icke understödes af en genomförd organisation utaf den samma, blir utan synnerlig verkan på lärjungarnes arbete i det hela. — För den blifvande vetenskapsmannen åter gäller det framför allt att lära sig konsten att själf drifva lärda studier, och för det ändamålet torde de nu vanliga föreläsningarna i regeln föga lämpa sig.

Under den 1853 införda s. k. gamla graden med dess encyklopediska läggning kändes helt visst dessa olägenheter mindre starkt. Jämförelsen med förutvarande förhållanden

[1] Så ock *Cleve:* »Den offentliga undervisningen inom fakultetens bägge sektioner saknar allt organiskt sammanhang eller, med andra ord, är planlös.»

torde ock hafva till en början skylt de samma. Men i den mån minnet af det gamla förbleknade, och i synnerhet sedan 1870 års stadga för filosofiska graden kom med dess uttryckliga syftning på ämbetsmannabildningen, hafva olägenheterna af den nu rådande akademiska undervisningen mer och mer trädt i dagen, med den följd, som ofvan nämndes, och såsom den i så mycket klart seende C. A. Agardh förespådde[1]: att undervisningen och studierna gått i sär och bedrifvas utan rätt inbördes samband. Enskilda lärares försök att hvar för sig råda bot för detta onda förslå ej; vi behöfva en ny § 124 samt en ordnad plan för den akademiska undervisningen liksom för de studerandes studier.[2]

* * *

I nära sammanhang med undervisningen förekomma tvänne andra ämnen till klagomål rörande våra universitet, nämligen *studiernas längd* samt *examensväsendet*. Det är hufvudsakligen dessa punkter, som klandret från utanför stående gäller. Man säger, att studietiden vid våra universitet är oskäligt lång, och beträffande formerna för examina är man ej häller nöjd. För den, som är något inne uti universitetsförhållandena, är klart, att den sistnämnda frågan är af underordnad vigt; den förra däremot förtjänar all uppmärksamhet. Men den är icke så lätt att komma till rätta med. Det är att börja med ganska svårt att erhålla ett säkert omdöme om, huru lång studietiden för de olika examina faktiskt är. Stadgandena för hvarje afslutad studiekurs äro af så färskt datum[3], och det statistiska materialet för den skull så litet, att medeltalen blifva mindre pålitliga som normaltal betraktade. För egen del har jag ej haft tid att anställa en uträkning af studietiden vid våra universitet.[4] Herr Wretlind har i sin motion till sistlidne riksdag

[1] Efter att hafva förklarat, att undervisning i den rena föreläsningens form blifvit antiqverad genom rikligheten af lärobokslitteratur, fortsätter han: »Ifrån detta undervisningssätt härleder sig äfven det afstånd, som råder, och som allt mer måste tilltaga mellan lärare och lärjungar vid akademien.» (Anf. Reservation, sid. 33). [2] I själfva verket finnes uti § 121 ett stadgande om denna sak, men alldeles för sväfvande för att det skulle ha någon praktisk betydelse. [3] Samtliga studiekurser, med undantag af den för juris kandidat- och licentiatexamina, ha dels fullständigt ombildats, dels mer eller mindre modifierats under 1870-talet. [4] Jag tror mig äfven veta, att en sådan undersökning pågår för närvarande på befallning från högre ort.

sökt gifva en sådan beräkning; den omfattar emellertid endast fem år och kan alltså i de flesta fall omöjligen uttrycka ett säkert mått för studietidens normala längd. Sålunda är t. ex. alldeles tydligt, att talen för de juridiska studierna i Lund (4,9 år för såväl juris kandidatexamen som hofrättsexamen, men 6,2 år för den obetydliga kansliexamen) bero på ett bristande statistiskt material; de förekommande fallen hafva varit för få, för att de individuela oregelbundenheterna skulle kunna beherskas af de normala talens massa, och man sålunda erhålla ett tillförlitligt medeltal. I detta afseende äro tvänne andra uträkningar öfver studiernas längd mera tillfredsställande; däremot omfatta de endast ett mindre antal examina. Jag tillåter mig anföra dem alla såsom ledning för omdömet uti denna sak; om de också icke kunna anses gifva en fullt säker måttstock, så är den de gifva dock tillnärmelsevis riktig, enkanneligen i fråga om de tre förberedande examina: teol. filosofisk examen, jurid. preliminärexamen och medicinsk filosofisk examen, likaså i fråga om examina för graden och de juridiska examina i Upsala.

	Tab. I.[1]		Tab. II.[2]	Tab. III.[3]
	Upsala.	Lund.	Upsala.	Lund.
Filos. kand.-ex. (human. sekt.)	5,3 år	4,7 år	—	4,2 år
Filos. kand.-ex. (matem.-naturv. sekt.)	4,3 »		—	3,5 »
Filos. licent.-ex. (human. sekt.)	9,3 »	9,9 »	—	9,1 »
Filos. licent.-ex. (matem.-naturv. sekt.)	9,9 »	8 »	—	7,7 »
Mediko-filos. examen	1,6 »	2,6 »	—	—
Med. kand.-examen	7,8 »	6,8 »	—	—
Med. licent.-examen	12,2 »	10,0 »	—	—
Juridiko-filos. examen	1,9 »	2,3 »	—	—
Juris kand.-examen	8,1 »	4,9 »	5,1 år	—
Jurid. preliminär-examen	1,4 »	1,8 »	—	—
Hofrätts-examen	5,7 »	4,9 »	4,3 år	—
Kansli-examen	5,6 »	6,2 »	3,7 »	—
Teologiko-filos. examen	2,5 »	2,4 »	—	—
Teologie kand.-examen	10,9 »	11,7 »	—	—
Teor. teol. examen	6,3 »	6,1 »	—	—
Prakt. teol. examen	6,8 »	7,6 »	—	—

[1] D:r Wretlinds uträkning, omfattande läsåren $18\frac{81}{82}$—$18\frac{85}{86}$. Obs.: tiderna för de högre examina upptaga i sig dem för de lägre. Dessutom anför hr W. för medicine kandidat- och licentiatexamina vid Karol. Institutet respektive 7,1 och 11,7 år; vidare juris licentiatexamen (Upsala) 9 år för två fall samt bergsexamen (Upsala) 13,5 år för ett fall. [2] Justitierådet *K. Olivecrona: Om en reform etc.*, sid. 10 ff. Beräkningen gäller de 10 läsåren $18\frac{76}{77}$—$18\frac{85}{86}$ och antalet, som aflagt de särskilda examina, var: juris kandidatexamen 65, hofrättsexamen 194, kansliexamen 27. Uti dessa tal ingå *ej* tiderna för de särskilda förberedande examina. [3] Uträkning gjord af notarien i filos. fakult.

Inför åtskilliga af dessa tal för de afslutande examina kan man svårligen återhålla utropet *ars longa, vita brevis,* konsten är lång, men lifvet kort. Det är onekligen en mycket lång tid, som studierna vid våra universitet kräfva, i synnerhet för vissa banor, lärarens och läkarens. Redan en enkel jämförelse med medellifstidslängden visar, att de tidsmått, som åtgå för den egentliga yrkesbildningen, äro absolut taget mycket stora. Och lägger man till dessa år de 9 till 10, som elementarundervisningen i skolorna fordrar, så blir lärotiden för mången bland dessa s. k. praktiska arbetare på kulturens fält lika lång som arbetstiden. Äro månne universitetsstudierna lika långa i andra kulturländer? Efterföljande tabell afser att gifva ett svar på den framställda frågan beträffande några af våra grannfolk. Men svårigheterna att komma till ett exakt resultat i denna punkt äro kanhända ännu större hos dem än hos oss, så särskildt för Tyskland i följd af den bland studenterna der rådande seden att besöka flera universitet. Som ungefärligt mått på de olika studietiderna torde dock de anförda talen göra till fyllest.

	Filosofisk ämbets-examen.	Medicinsk ämbets-examen.	Juridisk ämbets-examen.	Teologisk ämbets-examen.
Norge [1]	6 år	8 år	5 år	5 à 5,5 år
Danmark [2]	——	7,5 »	6 »	6,5 år
Tyskland [3]	4 år	5 »	3 à 3,5 år	3,25 »

Våra närmaste grannar ge oss icke så mycket efter i fråga om de akademiska studiernas längd; de tyska studen-

---

(Prof. Dunér) d. 14 Mars 1885 (*Underdåniga utlåtanden ang. läroverkskomiténs betänkande*, I, s. 209). Tiden för licentiatexamen för sig utgjorde 4,9 år (human. sekt.), 4,2 år (matem. naturv. sekt.). Antalet fall 54.

[1] Uppgifterna efter benäget meddelande af prof. Fr. Petersen samt efter årsmatriklarna för åren 1884–86. Examinandernas egna uppgifter, som innehållas uti den årligen utgifna Universitetsmatrikeln, äro obrukbara för en jämförelse med motsvarande tal hos oss eller annorstädes. [2] Uppgifterna välvilligt meddelade af prof. V. Falbe-Hansen. För den s. k. »statsvidenskabelig Examen» angifves 5,75 år; den ej länge sedan afskaffade »filologisk-historisk Examen» ansågs kräfva 7,75 år; för den nya »Skolembedsexamen» kan ännu intet tidsmått angifvas. [3] *S. Conrad,* anf. arb., sid. 72 ff., 111 f., 125, 129, 140. — Den teol. examen är evangelisk-teol.

terna däremot afsluta sin studiebana betydligt fortare än deras skandinaviska bröder, men i all synnerhet fortare än de svenska. Ingen enda grupp af våra utexaminerade, efter medeltal räknadt, skulle enligt tysk uppfattning undgå den tvetydiga äran att hänföras till kategorien af »*bemooste Häupter*».[1]

Att studietiden vid våra universitet är i sig själf lång, liksom ock betydligt längre än uti våra ofvan anförda grannländer, särskildt Tyskland, är alltså obestridligt. Men är den äfven *för lång*, längre än den med afseende på *utbyte och resultat* borde vara? Denna fråga innesluter uti sig i själfva verket trenne och kräfver alltså ett tredubbelt svar. Den kan nämligen ställas dels till den enskilde, dels till samhället och dels till universitetet. I första fallet blir den en *privat-ekonomisk* fråga, i andra en *social*, i tredje en *teknisk*. Jag skall söka i korthet gifva på hvar och en det behöriga svaret.

Den ställning, som den enskilde genom det akademiska arbetet för sin utbildning ernår, är för flertalet mycket dyrt köpt. De många lefnadsåren i förening med omkostnaderna derunder utgöra i regeln en hög insats för den vinst, som följer eller kan följa derpå. Antagandet, att våra studenter årligen förbruka i genomsnitt 1,000 kr., väl i de flesta fall täckta med vexlar, dragna på framtiden i form af lån, är för ingen del öfverdrifvet. Det är alltså ett stort uppfostringskapital, som den blifvande lifsställningen skall förränta och amortera. Härvid inträffar dessutom det orimliga, att just de banor, som gifva den minsta ersättningen, och som genast eller snart ända uti en återvändsgränd, kräfva det största förarbetet och alltså äfven de största kostnaderna. En filosofie kandidat eller filosofie doktor har efter vanligheten inga andra utsigter än dem, som bjudas honom uti en adjunktur eller ett lektorat med respektive 2,000 och 3,000 kr. som första lön — om den törniga akademiska banan vill jag ej tala. Det finnes här ingen rimlig propor-

[1] Efter att hafva gifvit juristerna det vitsordet, att de bland alla studenter minst besöka föreläsningarna samt på nöjen förslösa mesta tiden, tillägger *Conrad:* »*Wir werden deshalb hier im Durchschnitt mindestens 6 1/2, wahrscheinlich 7 Semester rechnen müssen, da die Zahl der 8 und selbst 9 semestrigen bemoosten Häupter nicht gering ist*» (anf. arb. sid. 112).

tion mellan omkostnaderna i tid och penningar samt det resultat, som med dessa offer ernås för den enskilde. Detsamma torde numera gälla äfven om läkarens förr så ljusa bana. Bäst ställer sig saken för juristerna. Förberedelsearbetet är för dem jämförelsevis kort, och utsigterna förlora sig i ett ändlöst fjärran, tack vare den snart sagdt vidskepliga vördnad som hos oss hyses för en tarflig kansli- eller hofrättsexamen. Med stöd af en sådan är det nämligen möjligt äfven för de många mycket klena hufvuden, som efter de otroligaste kullerbyttor i examensväg omsider kommit på fötterna igenom, att med flit och ordning klättra ämbetsmannastegen uppför ända till dess öfversta steg. För juristerna alltså kan den blifvande banan i fullt mått gengälda förberedelsetidens omkostnader, för de andra i allmänhet ej.

Men, torde någon invända, vore det så, att räkningen mellan utlägg under studietiden och ersättning under den följande så illa ginge ihop, hvarför skulle så många trängas på skolbänkarna liksom sedan vid universiteten och sist omkring ämbetsmannaplatserna? Ack, det är många och djupt liggande psykologiska, sociala och ekonomiska motiv, som föranleda rusningen till ämbets- och tjänstemannabanorna. Den unge, som ser allt i hoppets färg, förmår själf blott sällan räkna rätt i dessa stycken. Och föräldrarna, som åt sonen framför allt vilja bevara den sociala ställning, som de själfva inneha, eller förvärfva en bättre, men icke ega en sparad penning att ge honom i arf, göra sitt yttersta för att åtminstone genom uppfostran förskaffa honom uti kvalificerad arbetskraft ett lefvande kapital, hvarmed han så kan förvärfva det ståndsmässiga brödet. Det är beträffande bondsonen sträfvan att komma ett steg högre upp i samhället och beträffande de s. k. högre klassernas barn bristen på rörligt kapital att sätta något företag i gång med, som drifva sådana massor af vårt lands ungdom in på dessa banor. Vore vårt näringslif mera blomstrande och kapitalbildningen hos vårt folk större, skulle de praktiska yrkena upptaga vida större procentsats af de bildade klassernas söner än hvad nu är fallet.

Från synpunkten af den enskildes ekonomi lär alltså svaret på frågan, huruvida de akademiska studierna äro allt

för långa, i de flesta fall blifva jakande. Månne så äfven från samhällets? Dock här gäller att rätt förstå frågan och icke sammanblanda det allmännas intresse med den enskildes. I ett afseende sammanfalla de, i ett annat icke. De sammanfalla så till vida, som klart är, att om studierna äro längre än de behöfde vara för att uppnå samma resultat, så äro de för långa icke blott för den enskilde, utan ock för samhället. Den enskildes förlust af tid och kraft är då tillika en förlust för det hela. Men det är icke så frågan skall ställas; den sociala synpunkten omfattar visserligen den privat-ekonomiska, men den går också utöfver den och innehåller något mer. Den låter oss nämligen bedöma spörsmålet äfven i förhållande till samhällets tarf, dess kraf på bildning hos det andliga kulturarbetets män. Frågan antager såsom social den förändrade lydelsen: äro studierna för stora, d. v. s. för vidlyftiga för de sociala behof, som den sålunda kvalificerade arbetskraften skall fylla? Den är en fråga om *fordringarna*. I denna gestalt är den tillika en tvistefråga mellan den enskilde och samhället; deras intressen sammanfalla icke längre; de stå tvärtom i strid med hvarandra. Den enskilde vill för bästa möjliga köp vinna den behöriga kompetensförklaringen och sträfvar alltså att få fordringarna för examina nedsatta till ett minimum. Samhället åter måste se på de sociala värf, som skola fyllas, och därefter ställa vilkoren för dem, i hvars händer dessa värf skola anförtros. Det gäller härvid att icke ställa nämnda vilkor lägre än det helas kraf på ett godt arbete fordrar. Och det tror jag för närvarande näppeligen vara fallet i fråga om någon akademisk examen. Men fordringarna få icke häller sättas högre, än behöfligt är.

Det är godt, att det största möjliga mått bildning finnes på så många händer som möjligt i samhället. Men äfven det goda kan köpas för dyrt, och det sker i detta fallet, om bildningen är större än den behöfver vara för de sociala uppgifter, som den är afsedd att tillgodose. Ty det kostar att uppfostra menniskor, och kostnaden härför skall i sista hand bäras af nationalförmögenheten i detta ords vidaste bemärkelse. Om denna uppfostran alltså är grundligare och sålunda ock dyrare än den behöft vara för den ifrågavarande

uppgiften, så innebär detta en förlust för samhället, oafsedt huru räkningen ställer sig för den enskilde. Det är som att fordra officerare för att uträtta en tjänst, som menige man kunde utföra. Jag tror, att vi på åtskilliga punkter misshushålla med våra söners kraft i detta afseende och att alltså studierna vid våra universitet äro i några fall för långa jämväl betraktade från samhällets synpunkt. I hvilka fall detta enligt min mening eger rum, skall jag i ett annat sammanhang angifva.

Det återstår att besvara den framstälda frågan om ett för mycket beträffande studietiden vid våra universitet jämväl ur *teknisk* synpunkt (d. v. s. i förhållande till det därunder vunna bildningsresultatet, betraktadt i och för sig eller såsom arbetsprodukt allenast). Men så betraktad blir frågan ett spörsmål om undervisningen och sättet för studiernas bedrifvande. Och på det spörsmålet har redan den föregående framställningen om den akademiska undervisningen gifvit svar. Vi återkomma för öfrigt härtill strax nedan på tal om orsakerna till det öfverklagade onda, till hvilka gången af vår undersökning nu för oss.

Hvilken eller rättare hvilka äro orsakerna till, att studietiderna vid våra universitet äro så långa, godt och väl dubbelt längre än i Tyskland och i vissa fall nära hälften längre än i Norge och Danmark? — Som första svar på denna fråga må väl nämnas: de studerandes fattigdom. Våra studenters medellöshet är alldeles visst en mycket tungt vägande orsak till studiernas förlängande. Mången kommer icke till universitetet, förr än ett eller två år efter det han blifvit student, andra måste lemna det samma på längre eller kortare tid, allt af behof att genom kondition eller annorledes söka förvärfva medel till uppehället. Det samma gäller emellertid äfven om våra närmaste grannländers studenter, Danmarks, men i synnerhet Norges. För det senare landet framgår detta förhållande tämligen tydligt af de uppgifter, som de studerande själfva meddela rörande sin studietid uti årsmatrikeln. Här angifves nämligen af de flesta studietiden ett eller annat år kortare än hvad studentåldern är, och orsaken därtill torde väl i nio fall af tio vara medel-

löshet. De tyska studenterna åter synas fullgöra sina studier utan dylika försinkelser eller afbrott, åtminstone taga uppgifterna, såsom det tyckes, ingen hänsyn därtill; de angifva endast den verkliga studietiden, och detta bidrager naturligen betydligt till att låta de våra framstå som »*bemooste Häupter*» vid sidan om de förra.[1]

En annan orsak af ganska stor kraft att försena studierna är den bristfälliga underbyggnad, som en mängd studenter medför från skolan. Sammanträffar så härmed, såsom oftast är fallet, en för studier mindre passande begåfning, så är klart att resultatet måste blifva: långa studier. I huru hög grad dessa i dubbelt afseende klent rustade personer besvära undervisningen samt nedtynga statistiken öfver studietiden, kan naturligen ej närmare angifvas[2]; men jag tror, att hvarje kollega skall gifva mig rätt däruti, att dessa båda orsaker i förening mycket starkt medverka till det öfverklagade förhållandet.[3]

Men ingen utaf de tre anförda grunderna till den långa studietiden rår universitetet för; det är själf offer för desamma i sin verksamhet och lider betydligt under dem. Icke alldeles det samma kan sägas om en fjärde orsak till nämda företeelse: de höga fordringarna. Jag har redan förut talat om detta ämne; det är det, som vanligen mest sysselsätter dem, som egna våra universitet en kritisk uppmärksamhet. Man sammanblandar det med såväl undervisningen som exa-

[1] Af detta framgår en sak, som kanhända för utanför stående bör särskildt påpekas, nämligen att *de angifna* studietiderna vid våra universitet, liksom vid Kristiania och Köpenhamns, *icke* äro identiska med *de verkliga*. Den verkliga studietiden är den, som tillbragts vid universitetet under arbete på examen; den i våra uppgifter figurerande är tiden mellan afgången från skolan och afgången från universitetet (såsom lärjunge). [2] Som en liten illustration till ifrågavarande sak må anföras följande af notarien i filos. fakult. i Lund 1885 gjorda uträkning af tiden för filos. kandidat- och licentiatexamen inom båda sektionerna efter betygsantalet i den senare examen:

Betyg i licentiatexamen.	Examinander.	Kandidatexamen.	Licentiatexamen.
9	3	3,1 år	4,2 år
8	3	4,4 »	4,6 » *
7	12	3,8 »	4,5 »
6	16	4,0 »	4,7 »
5	20	3,9 »	4,7 »

* Medeltal af 3,5, 3,7 och 6,6 år.

[3] Jfr *Prof. Lidforss: Vårt högre undervisningsväsen.* Ny Sv. Tidskr. s. 417 f. (d. å.).

mensväsendets former och hopрör af denna blandning de mörka färger, hvarmed universitetshållandena så pläga utmålas. Frågan om fordringarna för examina har emellertid hvarken med undervisningen eller med formerna för examina att göra; den har vidare sin tyngdpunkt förlagd snarare utom än inom universitetet. Ty strängt taget kommer det dessa föga vid, hvad stat och samhälle anse sig böra fordra af sina arbetare. Men, som naturligt är, rådfrågas universiteten vanligen därvid, och så komma de faktiskt att mer eller mindre inverka på fastställandet af fordringarna i hvarje examen. Och att dessa fordringar äro på åtskilliga punkter allt för höga, det kan man enligt min uppfattning svårligen underlåta att vidgå. Man sammanblandar ämbetsmannabildningen och vetenskapsmannens och utsträcker de höga fordringar, som kunna och böra ställas på den senare jämväl till den förra. Detta som följd af den sammanblandning i nämnda afseende, som herskar på undervisningens område, hvarom jag ofvan ordade. Det är i synnerhet den filosofiska graden samt läkarebildningen, som på detta sätt skrufvas allt för mycket i höjden. Huru detta visar sig i fråga om graden, har jag ofvan påpekat vid tal om docenturen. Beträffande läkarebildningen behöfver man blott se på studietiden för att finna att så är fallet. Och förr eller senare tvingas vi att här medgifva en reduktion; de nuvarande förhållandena äro ohållbara ensamt af ekonomiska skäl. Om sättet för en sådan reduktion af fordringarna för våra läkares utbildning vill jag emellertid här ej yttra mig. Äfven på vissa andra håll kunde fordringarna, såsom det tyckes, med fog sänkas, utan att därmed någon skada skedde den sociala uppgift, som vederbörande bereda sig för. Så t. ex. kunde gärna matematiken borttagas från juridisk filosofisk examen, latinet från preliminärexamen[1] samt — af större betydelse — de två,

[1] Att åter helt och hållet borttaga förstudierna för den juridiska bildningen, såsom prof. Winroth vill, eller eljest betydligt minska dem, såsom justitierådet Olivecrona förordar, kan jag för ingen del gilla. Juristerna äro redan nu de, som för bästa köpet komma igenom sin studiebana. Äfven fordra de många högst maktpåliggande värf, hvartill de juridiska studierna öppna vägen, en mera omfattande humanistisk bildning än den, som *jura* allenast förmå gifva. Det är af vigt, att de högre och högsta ämbetena i samhället beklädas af personer, som ega en smula allmän bildning.

om ej alla tre språken (latin, grekiska och hebreiska) uteslutas från den nu obligatoriska teologiko-filosofiska examen.

Helt och hållet på universitetets konto måste åter en femte och sista betydande orsak till de långa studierna sättas; jag menar undervisningens beskaffenhet samt det otillfredsställande sätt, hvarpå studierna bedrifvas. Jag har ofvan angifvit den akademiska undervisningens brister; och att dessa i förening med den obegränsade akademiska frihet, som hos oss råder, måste betydligt medverka till att studietiden blir så lång, därom kan intet tvifvel råda. En undervisning, hvars första syftemål skall vara att meddela lärjungarne »vetenskaplig självständighet», är icke lagd för att på kortaste vägen föra dem till examen. Studenterna, som känna detta, och som tack vare *libertas academica* ej häller behöfva besöka de enskilda föreläsningarna, de s. k. kollegierna, mottaga i många fall platt ingen undervisning, utan famla på egen hand utan plan och ledning bland böcker och kompendier. Men härunder går tiden och hopa sig åren.

Detta är hvad som egentligen kan läggas universiteten till last i fråga om de alltför långa studierna för flertalet af dess lärjungar. Hvad man i sammanhang härmed anmärkt mot det nuvarande examensväsendet är af mycket underordnad art. Vigtigast däribland är väl, att tentamina ej stå, som det heter, utan en och annan studerande nödgas göra samma sak omigen. Det svenska sättet med tentamen för de flesta examina underlättar dessa likväl i betydlig mån och kunde göra det, konsekvent genomfördt, ännu mer.

Säkerligen går en suck af lättnad öfver dina läppar, gode broder, när jag nu säger, att visan snart är all. Jag erkänner, att jag satt ditt tålamod på ett hårdt prof, men dessa ting äro icke så lätta att komma på det klara med. Universitetet är en hel liten värld, hvari man icke i en handvändning orienterar sig. Och sanningen att säga är ämnet ännu ej uttömdt; det återstår alltjämt åtskilligt att anmärka på eller att klaga öfver beträffande våra universitet. Formerna för befordran, äfvensom hvarjehanda annat i organisationsväg, kunde nog behöfva en kritik; men jag vill ej

trötta dig därmed. Af större vigt är bristen på lärostolar inom vissa fack. Så, för att nämna blott ett par exempel från Lund, historien, ett ämne, som, oafsedt sin egen betydelse som vetenskap, ingår uti flera examina än något annat, undantagandes latinet, råder här faktiskt icke öfver mer än *en* lärostol; men nationalekonomien, detta numera så ytterst vigtiga ämne, icke öfver mer än en bråkdel af en lärostol. I andra fall åter består bristen däruti, att betydande vetenskaper ännu icke fått hemortsrätt vid våra universitet. Öfver hufvud kan man sålunda säga, att af människans olika lifsföreteelser är det förnämligast språket, som hittills mera omhuldats. I Upsala räkna vi 18 lärostolar inom den humanistiska sektionen af filosofiska fakulteten, i Lund 13; af dessa äro 11 å förra stället, 8 å senare egnade åt språkstudiet. Den psykiska och moraliska sidan af människans väsen, hennes sociala lif och hennes utveckling i historien äro, såsom häraf kan ses, ännu rätt mycket tillbakasatta. Men denna brist hör till dem, som visserligen närmast ge sig tillkänna hos universitetet, men som icke där ha sin rot, och som alltså icke häller kunna afhjälpas genom några åtgöranden af universitetsmyndigheterna.

Af enahanda slag är slutligen en brist hos våra universitet, som, om den kunde i någon större mån häfvas genom någon åtgärd rörande dem, skulle framför andra taga försteget i vår uppmärksamhet; det är svårigheten inom många fack att så, som sig bör, tillgodose universitetens första och högsta uppgift: arbetet med vetenskapen. Pligten att undervisa och examinera hela massan af blifvande ämbets- och tjänstemän stjäl ofta brödet ur munnen på den vetenskapliga forskningen. Det blir för henne föga öfver af tid och kraft, sedan kronan tagit ut sitt. Men denna brist är i grunden obotlig; något litet kan den måhända afhjelpas, om undervisningen ordnas på annat och mindre betungande sätt. I det stora hela skall den dock städse stå kvar, ty den följer med universitetens natur att vara statsinstitutioner, åt hvilka ämbetsmannabildningen är anförtrodd.

Härmed är omsider hela listan på fel och brister hos våra universitet, så vidt jag känner, genomgången. Kritiken är emellertid fruktlös, om den ej efterföljes af förslag att

bota de uppdagade bristerna. Du har alltså rätt att af mig fordra svar på frågan, huru allt detta skall afhjälpas. Men säkerligen håller du mig räkning för, om svaret blir så kort som möjligt. Jag skall alltså i det hela inskränka mig till att angifva en allmän princip och några utvägar att realisera den samma.

* * *

»Där man fått sot, skall man söka bot» — lyder en sats i bondpraktikan. Det är den satsen, vi ha att följa, när vi nu skola angifva medlen att afhjälpa de brister, som kritiken blottat hos våra universitet. De lida af sammanblandning utaf skilda ting och af skilda uppgifter; de äro sammankopplade med skolan och sakna inom sig den behöriga arbetsfördelningen. Detta är grundfelet. Botemedlet måste alltså vara att söndra, hvad som är sammanblandadt, att upplösa oriktiga förbindelser och gifva hvar och en sitt.

Universitetet är i vårt land sammankoppladt med skolan och skolan med universitetet, hvardera på sitt sätt och med lika stora olägenheter för båda. Den högre skolan, d. v. s. hela undervisningsväsendet ofvan folkskolan, är hos oss helt och hållet lagd för universitetet; den pekar dit och har där sitt mål. Men kan man tänka sig något orimligare än att ett folks hela högre elementarundervisning syftar på — ämbetsmannabildning och vetenskaplig fackbildning? Det är en af den franska encyklopedismens förflugna tankar, att ett folks undervisningsväsen bör vara som en sammanhängande pyramid, hvarpå man steg för steg ledes från folkskolan upp till universitetet. Hos oss har denna tanke vunnit insteg beträffande den högre elementarundervisningen. Det skedde i samma stund hela den högre medborgerliga bildningen förenades med ämbetsmannabildningen i form af en reallinie, lagd till de båda på samma gång till en enda sammanslagna, s. k. lärdomsskolorna (trivialskolan och gymnasium) — alltså när apologist- eller borgarskolorna upphäfdes 1849, och de dubbla linierna infördes vid våra efter detta s. k. högre elementarläroverk. Mot upprättandet af en reallinie vid sidan om den klassiska är intet att säga, men så

mycket mer mot sammanslagningen af de båda skarpt skilda uppgifterna: högre borgerlig bildning och ämbetsmannens eller vetenskapsmannens yrkesbildning. Ty all akademisk bildning är yrkesbildning; universitetet är såsom undervisningsanstalt en specialskola för utbildning af ämbetsmän samt vetenskapsmän. Det är en grundfalsk föreställning att tro, att universitetet är en anstalt för ett slags högsta allmänbildning, som hvar och en bör ha för att varda bildad människa. Men på den föreställningen är vårt nuvarande högre skolväsen bygdt, ty det leder alla sina alumner direkt till universitetets tröskel.[1] Vårt högre allmänna läroverk är på ett för det samma självt ytterst menligt sätt knutet till universitetet. Det lider självt härunder i sitt arbete, men värre än så: vårt folks hela odling tager skada däraf. Den materiela kulturen, näringarna och yrkena, försummas, och det är dock af dem vi till sist alla skola lefva. En af de många orsakerna till vårt folks ekonomiska svaghet är otvifvelaktigt, att de s. k. högre klassernas söner allmänt uppfostras till att varda ämbetsmän och blott sällan för näringarna. Vår ungdom erhåller genom sin offentliga uppfostran en missvisning, som bidrager att undergräfva vårt välstånd. I närvarande tid, då konkurrensen med främmande folk blifvit en så fruktansvärd makt, måste skolan bli en af de vigtigaste hjälpmedlen uti striden. Det gäller alltså att återupptaga tanken i 1820 års skolordning, men gifva den en ny, tidsenlig tillämpning. Och såsom ett första varsamt steg i denna riktning må vi med glädje hälsa det af n. v. ecklesiastikministern för första riksdagen detta år framlagda förslag till partiel reform af våra högre allmänna läroverk. Måtte detta ha framgång och snart efterföljas af flera steg i samma riktning, på det att omsider den högre allmänna bildningen må hos oss varda ett och förbildningen för universiteten ett annat.

Detta var den olyckliga sammankopplingen af skola och universitet, betraktad från den förras och samhällets sida. Sedd från universitetets synpunkt har den ett annat utseende.

[1] Det var undervisningskomitén af 1825, som under kritik af 1820 års skolordning uttalade tanken om den borgerliga bildningens förening med ämbetsmannabildningen och som angaf universitetet som slutmålet för båda (se Betänkandet, sid. 36 ff.). — Sammalunda ock *E. G. Geijer*, *I läroverksfrågan, 4. artik.*, III, 209 ff., jmf. s. 251 (Uppl. af 1874).

Här består den däruti, såsom vi förut sett, att universitetet (fil. fak.) är principielt hänvisadt till skolan för att få sitt behof af arbetskraft fyldt. Emedan universitetet själft icke kan sörja för sina blifvande arbetare, visas de unga vetenskapsmännen till skolan för att där få sitt uppehälle; skolan blir ett slags ekonomisk hjälpanstalt för universitetet. Men hjälpen är dyrt köpt, ty den kostar eller måste kosta förlust af vetenskaplig håg och vetenskaplig arbetskraft. Det nuvarande systemet, som hänvisar universitetet till skolan för att där rekrytera arbetare på det lärda arbetets fält, sätter universitetens hela uppgift på spel. Den onaturliga förbindelsen bör alltså brytas, och universiteten själfva taga sin rekrytering af arbetskrafter om hand. Universitetet skall icke bilda en korporation, men det lärda arbetets natur fordrar, att det inom sig själft fostrar de män, åt hvilka detta arbete skall anförtros. Skilj alltså universitetet från skolan i nu berörda afseende, och den ena utaf de två förnämsta bristerna hos våra universitet skall väsentligen häfvas.

Samma metod, som nyss angifvits för botandet af den ena stora bristen vid våra universitet, passar äfven för den andra, beträffande undervisningen och studierna, blott med annan tillämpning. Felet var här bristande arbetsfördelning: liksom man i fråga om skolan icke skiljer mellan högre allmänbildning och akademisk yrkesbildning, så sammanblandar man vid universitetet ämbetsmannabildningen och vetenskapsmannens. Man söker i undervisningen på en gång fylla dessa skilda uppgifter, med den följd att ingendera kommer till sin rätt samt att studier och undervisning gått i sär. Enda botemedlet mot detta onda är att skarpt skilja mellan de två olika uppgifter, som föreligga den akademiska undervisningen, samt i den mån, som det behöfs och är möjligt, ordna denna i tvänne skilda slag. Jag säger med flit, i den mån som det behöfs och är möjligt, ty jag vet mer än väl, att våra tillgångar och krafter icke förslå att praktiskt genomföra principen om arbetsfördelning på detta område fullt konsekvent. Men det är tills vidare nog, om vi klart och tydligt få syn på åtskilnaden — vi hafva af det förflutna ärft en begreppsförblandning i detta stycke tillika med den yttre sammanblandningen — och vidare om vi fullt genom-

föra principen åt ena sidan med afseende på ämbetsmannabildningen. Denna kan och bör ordnas uteslutande med hänsyn till sin särskilda uppgift. Sker detta, så bli visserligen kanhända endast smulorna till öfvers åt den rent lärda undervisningen, den, som dock är och måste vara hvarje universitetsmans gunstling. Men dels behöfves vida mindre främmande handledning för den, som idkar lärda studier, än för ämbetsmannakandidaten, dels är antalet af dem, som höra till den senare kategorien, mångfaldiga gånger större än antalet blifvande vetenskapsmän och har alltså med majoritetens rätt större anspråk på att se sina behof tillgodosedda.[1] Slutligen är ock att hoppas, att just emedan den rent lärda undervisningen ligger hvarje akademisk lärare närmast om hjärtat, skall kärleken till den veta att tänja hans tid och kraft, så att de räcka till äfven för denna. Men ordnas alltså undervisningen för de blifvande ämbetsmännen på sitt vis och utan sammanblandning med de lärda studierna, skola de öfverklagade bristerna uti den samma, som jag hoppas, försvinna och de akademiska studierna för flertalet blifva både snabba och tillfyllestgörande.

Detta var den allmänna principen och dess lika allmänna tillämpning. Jag skulle önska att få stanna här med mina förslag till reformerande af våra universitet. Principernas genomförande i detalj kan oftast ske på mer än ett sätt, och jag vill för ingen del gifva mina tankar i den vägen ut för att vara de enda riktiga eller ens må hända de bästa. Men säkerligen fordrar du af mig, att jag skall gå vidare och åtminstone antyda, huru jag trott både ett och annat kunna bäst ske. Med den reservation, som jag nyss anförde mot anspråk på ofelbarhet för de förslag jag gör, skall jag äfven gå din önskan till mötes, men säkerligen har du intet emot, om jag härvid talar i stenstil. För motiveringen af

---

[1] Till belysning må sålunda anföras, att antalet studerande, som aflagt afslutande examen, utgjorde under läsåren 18$\frac{70}{71}$—18$\frac{74}{75}$ för båda universiteten 1,094. Men huru många af dessa egnade sig åt vetenskapen? Icke ett halft hundratal. Se *Årsprogr. f. Upsala* 1876, s. 41 f. — Räkningen upptager 1,211, som aflagt afslutande examen, men däribland 117, som tagit med. kand.-examen, hvilken väl näppeligen kan anses innebära en afslutad kurs.

de olika åtgärder, jag föreslår, får jag tills vidare stå inne, där den ej redan finnes uti den föregående granskningen.

Den orättvisa, som drabbat de e. o. professorerna — ty jag anser mig här böra upptaga allt, hvarpå jag ofvan öfvat min kritik — kan lättast afhjälpas därigenom, att de behandlas som en första lönegrad, uti hvilken hvar och en ny professor hela universitetet öfver inträder för att sedan i tur och ordning efter utnämningsdatum uppflyttas till den ordinarie professorslönen.[1] Denna åtgärd föreslogs 1876 af teologiska fakulteten i Upsala[2], liksom i inskränkt omfattning af filosofiska fakulteten i Lund. Det är underbart, att den icke antogs genast som den nämndes.[3]

Frågan om *de yngre akademiska lärarne* eller med andra ord frågan om rekryteringen af arbetskrafter vid våra universitet är af alla de frågor, som röra dessa, den ojämförligt svåraste att komma till rätta med. De ingående faktorerna, till hvilka man måste taga hänsyn, äro så många och besvärliga att förlika: det möjliga öfverflödet på dugande ämnen, önskvärdheten att dessa icke må gå förlorade för det nationela lärda arbetet, så universitetens behof af lärarekrafter och slutligen samhällets begränsade tillgångar, hvaraf tilläfventyrs följer nödvändigheten att välja mellan det som bjudes. Det är icke lätt att mäkla mellan så stridiga intressen. För visso skall det i all tid finnas åtskilligt öfrigt att önska och sträfva efter i denna sak. Det gäller för den skull att med fasthållande af de allmänna grundsatserna tid efter annan rätta genom tillfälliga åtgärder olägenheterna, i den mån som de uppstå. Denna angelägenhet kan icke behandlas som en mekanism, hvilken en gång iståndsatt sköter sig själf; växlande som lifvet självt fordrar den då och då ett särskildt ingripande för att allt skall gå som det bör. Att i denna fråga lagstifta för all tid är sålunda i sig självt omöjligt. Hvad som för ögonblicket är att göra för att afhjälpa de svåra missförhållanden, som nu råda beträffande de yngre akademiska lärarne, torde vara följande.

[1] Undantag endast för Lunds teologiska fakultet med dess särskilda löneförmåner. [2] *Handl. rörande adjunkt- och docentinstitutionernas ombildning*, s. 14. [3] Statuternas § 114 medgifver för öfrigt en sådan lösning af frågan enligt d. v. ecklesiastikministerns tolkning däraf (se statsrådsprot. 8 jan. 1877, s. 32).

Må man först af allt upphäfva den ohemula bestämmelsen, att docentstipendium ovilkorligen skall fråntagas den, som innehaft det samma i högst sex år. Utom de skäl för en sådan åtgärd, som ofvan framkommo under kritiken af detta drakoniska bud, vill jag här blott anföra uppfattningen om samma sak i vårt broderland Norge. Där har en för ändamålet särskildt tillsatt komité vidlyftigt dryftat frågan och enhälligt uttalat sig mot förslaget att på förhand sätta en tidsgräns för docentstipendiernas innehafvande.[1]

Af ännu större betydelse för ett definitivt ordnande af denna kinkiga sak är återuppväckandet af de så oförskyldt och endast af våda aflifvade personliga platserna. Denna inrättning var af alla de åtgärder, hvarigenom man sökt ordna för de yngre akademiska lärarne och tillika bereda sig arbetskrafter på det lärda arbetets fält, kanhända den bästa. Den motväger konjunkturens ogunst för den, som en längre tid stått som docent utan utsigt att snart erhålla en mera tryggad ställning, och den gör det möjligt för universitetet att vid sig fästa en framstående förmåga, som kanhända eljest går åt andra håll eller af brist på behöfligt stöd förkrymper. Öfverallt utom oss har man ock tillgripit denna utväg. Kristiania universitet t. ex. räknar för närvarande 9 personliga professorer, Helsingfors', om jag ej tager fel, ända till 13. Äfven uttrycktes af alla de talare inom riksdagens *båda* kamrar, som under debatten om Kongl. Maj:ts proposition rörande adjunkturernas ombildning m. m. den 3 april 1876 mera utförligt yttrade sig i frågan, de största sympatier för just denna institution. Och att den kunde ljudlöst begrafvas uti det detaljerade förslag till stat, som framlades för riksdagen 1877, kan slutligen endast förklaras däraf, att denna ansåg sig redan hafva gifvit, regeringen åter sig hafva mottagit det bestämda löftet om denna in-

[1] »Nærværende Komité er enstemmigt af den Mening, at en saadan Forandring (fastställande af en maximumtid af 5 år) i de gjeldende Bestemmelser vilde være uhensigtsmessig i sig selv og specielt uheldig for Universitetet, i hvis Interesse Institutionen først og fremst er beregnet paa at virke. Forandringen vilde medföre, at Universitetet ikke paa langt nær kunde paaregne den Nytte af Stipendiaterne, som det hidtil gjennemsnitlig har havt af dem.» Hvilket allt vidlyftigt utlägges. Sammalunda gendrifves eftertryckligt den meningen, att det skulle för vetenskapsmännen vara nyttigt att för en tid lemna universitetet och komma i s. k. praktisk verksamhet. (*Komitebetænkning om Universitetets Adjunktstipendier,* 1886, s. 21 ff., jmf. 41 f., 44).

stitutions bestånd. Under debatten 1876 bragtes nämligen bland annat den frågan på tal, huru personliga eller rörliga professurer bäst skulle anordnas. Man var ej fullt nöjd med den form, som institutionen fått 1859. Några ville, att ett förslagsanslag skulle under universitetens förvaltning stå till Kongl. Maj:ts disposition för att för detta ändamål användas i mån af behof. Andra åter önskade, att vederbörande hvarje särskild gång, ett sådant anslag behöfdes, vände sig till riksdagen. Till den senare åsigten tycktes d. v. ecklesiastikministern luta, när han vid försvaret af den begränsade tiden för docentstipendiernas innehafvande yttrar: »Att de (docenterna) därför skulle nödgas aflägsna sig från universitetet, såsom den ärade ordföranden för statsutskottet anmärkt, torde man, om de under sin föregående verksamhet visat sig skickliga, icke därför behöfva befara. Äfven om de icke få stanna kvar såsom stipendiater, har man ju andra utvägar att bibehålla dem vid universitetet, bland andra den, som blifvit antydd uti den Kongl. propositionen (personliga professurer). Det vore väl dessutom icke oriktigt, om man äfven här blefve van vid att för sådana fall, där en utmärkt lärare vore att tillgå, begära ett särskildt anslag för honom.» (F. K:s prot. 3 apr.) Också synes statsutskottet vid följande riksdag (1877) hafva omfattat den meningen, att bäst vore beträffande de rörliga platserna, »om vederbörande fakultet egde att, då anledning därtill yppades, göra hemställan om anställande vid universiteten af yngre vetenskapsidkare med särdeles hoppgifvande anlag» (Utlåt. n:r 21, sid. 14). I öfverensstämmelse därmed förordar ock utskottet, att de ofvan nämnda öfverskotten, 9,500 kr. för Upsala och 6,750 kr. för Lund, användas endast till docentstipendier (s. 17). Här gåfvos och här togos alltså löften. Men ännu bida universiteten på löftenas fullbordan. Må en mer än tioårig tålig väntan vara nog och de nu se deras uppfyllelse.

I sammanhang härmed vill jag ock påpeka nödvändigheten utaf att i organisationen af våra universitet lemnas rum för ett personligt element, utan hvilket denna organisation i längden blir för trång. Universiteten ha aflagt korporationens hamn — och det var fullt riktigt —, men de få därför ej antaga ämbetsverkets. Mellan dessa båda mot-

satser, institutionen som regeras allenast af personliga element och institutionen som styres uteslutande efter lagar och former, finnes ett mellanting, och af det slaget bör universitetet vara. Den döda formalismen bör här korsas af ett personligt element, som allt emellanåt bryter ancienniteten lika väl som den en gång faststälda staten. Det är den fullkomliga bristen på detta element uti den nuvarande organisationen, som vållar dess felaktigheter särskildt i fråga om de yngre akademiska lärarne. Men 1876 års reform och därmed sammanhängande plan bära närmast skulden för detta.[1]

Utom de nu nämnda medlen att upphjälpa de yngre akademiska lärarnes institution erbjuder undervisningen ett annat, förutsatt att denna blir ordnad på ett mera tidsenligt sätt. Docenterna inom de fack, som ingå i någon större mån i ämbetsmannabildningen, böra deltaga ej blott i undervisningen, utan äfven i examinationen, allt efter den arbetsfördelning, som i hvarje särskildt fall är att bestämma. Införes så, såsom föreslaget är, en obligatorisk undervisningsafgift, så kan därmed docenternas ekonomiska ställning jämväl något förbättras. Emellertid förslå nog ej dessa medel särdeles långt för sagda ändamål; en liten ökning af statsanslaget är oundgänglig och detta dels så, att det nu utgående anslaget till understöd åt yngre akademiska lärare höjes (nuv. belopp 1,000 kr. endast), dels under form af betalning för presteradt vetenskapligt arbete. Såsom förhållandena nu gestalta sig, är det vanligen förenadt med rätt stort offer af penningar att uppträda som vetenskaplig författare i vårt land. I dess ställe borde allt sådant honoreras. Till universitetens årsskrifter borde anslås tillräckliga medel ej blott till kostnadsfri tryckning af vetenskapliga arbeten af universitetets lärare, äldre som yngre, utan ock till författarearvode, förslagsvis 50 kr. för ark. Genom en sådan

[1] Under debatten därom i Andra kammaren varnade likväl d. v. finansministern mot föreställningen, att universiteten kunde bindas för en längre tid genom en af regering och riksdag fastslagen organisation. Han säger sålunda: »att, om också en dylik plan (öfver den nya organisationen) nu af Riksdagen begäres och af Kongl. Maj:t vid nästa Riksdag framlägges, den samma dock aldrig kan hvarken af Kongl. Maj:t eller Riksdagen uppfattas som ett oryggligt rättesnöre för ombildningen, emedan den då skulle, kanhända till skada för den akademiska undervisningens utveckling, binda händerna på Kongl. Maj:t». Dess värre tyckes dock såväl Kongl. Maj:t som Riksdagen låtit binda sig af formen i detta fall.

åtgärd, hvilken ej synnerligen mycket kunde tynga på statens budget, skulle, oafsedt den väl behöfliga uppmuntran, som därmed gåfves det lärda arbetets män vid våra universitet, i främsta rummet vetenskapen själf vinna. Alstren af lärd forskning skulle otvifvelaktigt mångdubblas i vårt land.

Sist bland åtgärder, egnade att höja de yngre akademiska lärarnes ställning, men därför icke minst vigtig, må slutligen nämnas: begränsning af deras antal. Det måste bli ett slut på den öfverproduktion, som sedan länge rådt härutinnan. Sammankopplingen med skolan måste lösas och statuternas § 84 om docenters anställande ordagrant följas.[1] Och öfver hufvud taget måste just med afseende på antalet en fullständig ombildning af docentinstitutionen förr eller senare komma till stånd. Principen bör vara: så många stipendier, så många docenter närmare fästade vid universitetet. Men dessutom *venia docendi* för hvarje doktor. Det är det danska och norska systemet, ehuru med några modifikationer, hvartill ytterligare andra borde läggas; dock jag får ej nu inlåta mig på dessa detaljer.

Vi komma nu till *undervisningen*. Uppgiften är här att efter förmåga konsekvent genomföra arbetsfördelningens princip, att skilja mellan undervisningen för ämbetsmannakandidaterna och den rent lärda undervisningen öfverallt, där detta är möjligt och lämpligt. Men principen måste genomföras med afseende på undervisningens båda sidor, dess form och dess organisation, två ting som ofta sammanblandas.

I afseende på *formen* kan undervisningen bestå uti dels en blandning af föreläsning och examinatorium, dels endast föreläsning, dels ändtligen lärjungarnes självfarbete under lärarens ledning och hjälp. Den förstnämnda metoden, som vanligen förekommer uti de s. k. kollegierna eller öfver hufvud uti den privata undervisningen, passar för hela det lägre examensstudiet. Ej blott för preliminärexamina utan jämväl för ämbetsexamina är denna undervisningsform att förorda,

---

[1] Den lyder: »Vid hvarje profession må docenter förordnas till det antal, som i vederbörlig ordning pröfvas nödigt eller nyttigt», d. v. s. *för universitetet nödigt eller nyttigt.*

åtminstone beträffande de lägre ämbetsexamina eller för det lägsta betyget inom dessa. Den erotematiska formen för den akademiska undervisningen hade råkat i misskredit, såsom jag ofvan påpekade, och det var detta, som vållade förändringen 1852. Men orsaken härtill låg icke i formen som sådan, utan hos dem, som använde den samma. Intet sätt för undervisningen kan låta denna sjunka så djupt som just det nämnda; men intet torde häller på sitt stadium kunna gifva bättre resultat än det. Allt beror härvid på läraren; med den större pedagogiska insigt, som nu allmänt finnes, men framför allt med den pligtkänsla, som utmärker våra dagars universitetslärare i jämförelse med förra tiders, torde man ej behöfva befara en återgång till död lexläsning och skolmässigt förhör. [1]

Utvidgas den blandade formen af undervisning med föreläsning och frågor, bör den rena föreläsningsformen inskränkas. Föreläsningen har inom den akademiska undervisningen sedan länge att täfla med en ständigt växande läroboks-litteratur. Den var bästa lärosättet på en tid, då lämpliga böcker saknades eller voro sällsynta, liksom den alltjämt passar för dem, som själfva ej läsa. I närvarande tid och för våra studenter förfela föreläsningarna lätt sitt ändamål som undervisningsmedel. Det gäller att använda dem med måtta och endast på de högre stadierna samt då med mera kritisk än dogmatisk läggning. De nu förekommande offentliga föreläsningarna torde i allmänhet ega för mycket af den senare egenskapen, för litet af den förra. Man skall visserligen icke inför åhöraren idka egna vetenskapliga studier, såsom en akademisk lärare en gång yttrat [2], men likväl visa, huru forskningsarbetet tillgår; föreläsningen bör innehålla en kritisk undersökning af ämnet och af åsigterna därom, så vidt den skall vara till verkligt gagn för lärjungen och gifva något mer än hvad han kan inhämta af första bästa lärobok.

Det tredje och sista slaget af undervisning blir naturligen förbehållet de rent lärda studierna, undantagandes i

[1] Jmf. *C. A. Agardh* (ofvan anf. reservation, sid. 31 ff.) och äfven *E. G. Geijer* (I läroverksfrågan, sista art., III, 257). Båda förorda denna form för den akademiska undervisningen. [2] Se prof. Ribbings anf. vid remissdebatten i Första kammaren d. 26 jan. 1876 (prot., s. 17).

de fack, där ämnets art fordrar denna form äfven för den lägre undervisningen, såsom ofta är fallet inom de naturvetenskapliga och medicinska disciplinerna. I alla händelser blir ledningen af annat slag i ena och andra fallet. Den lärda undervisningens uppgift är att uppfostra till vetenskaplig självständighet, för att tala i statuternas språk, och bör därför hälst ha formen af vetenskapliga öfningar under lärarens ledning. Den bör därför ock allmänt gå in uti de s. k. seminarierna, en inrättning, som redan finnas för vissa discipliner, men som borde förekomma i alla.

Till sist en allmän anmärkning rörande undervisningens form vid våra universitet! Må man framför allt vakta sig för att eftersträfva likformighet inom den samma. Nästan hvarje vetenskap fordrar sitt sätt för att meddelas; må man rätta sig därefter och medgifva full frihet åt hvar lärare att använda den metod för undervisningen, som han finner bäst passande — allt naturligen med vederbörande fakultets medgifvande och under dess ansvar.

Återstår undervisningens *organisation*. Den utgör den nuvarande akademiska undervisningens svagaste punkt. Mot den hafva ock tidigast anmärkningarna riktats. Redan uti förslaget till nya statuter af år 1874 hade en af reservanterna träffande påvisat bristerna i detta afseende (se ofvan s. 544, n. 1). För egen del instämmer jag uti det mesta af hvad mina föregångare yttrat rörande denna punkt, men stannar ej därvid. Icke häller kan jag, såsom de gjort, se endast på ämbetsmannabildningen; den akademiska undervisningen har äfven en annan uppgift, som icke får förbises. Det gäller att gifva hvar och en sitt, ämbetena och vetenskapen. Må man alltså — för att börja ofvantill — inom alla fyra fakulteterna organisera de lärda studierna för sig, ämbetsmannastudierna för sig och i enlighet därmed inrätta inom hvarje fakultet en lärdomsexamen och en eller två ämbetsexamina. Denna ordning finnes redan genomförd uti de teologiska och juridiska fakulteterna, där de lärda studierna ända uti teologie och juriskandidatexamina, ämbetsmannastudierna uti prestexamen (teoretisk och praktisk) samt kansli- och hofrättsexamina. En liknande delning borde nu före-

tagas inom medicinska och filosofiska fakulteterna, och vi alltså få en medicinsk lärdomsexamen och en filosofisk lärdomsexamen jämte de nödiga ämbetsexamina. Vi skulle så åter erhålla medicine doktorer och kirurgie magistrar, filosofie doktorer och filosofie magistrar. Endast härigenom blir det möjligt att häfva den sammanblandning mellan vetenskaplig fackbildning och praktisk yrkesbildning, som för närvarande råder inom båda dessa fakulteter, samt att dymedelst minska studietiden för flertalet studerande därinom.

Mot dessa djärfva nyheter torde två invändningar göras, som jag kanske icke bör alldeles förbigå. Den ena är, att läkarebildningen icke kan sänkas hos våra praktiserande läkare. Jag är icke fackman och kan alltså icke yttra mig med sakkännedom, men nog synes det vara märkvärdigt, om fordringarna på vetenskapsmannens utbildning och den praktiske yrkesmannens skulle här alltjämt vara de samma. Sådant brukar tillhöra vetenskapernas barnaålder; har icke medicinen länge sedan vuxit därifrån? Är det för öfrigt ej möjligt att skilja mellan lasarettsläkaren och provinsialläkaren samt nedsätta de fordringar, som ställas på den senares utbildning? Är det slutligen ej nödvändigt att följa fordran på arbetsfördelning äfven i fråga om läkarebildningen och så medgifva specialutbildning inom vissa grenar af den medicinska vetenskapen, utan skyldighet att i alla gå lika grundligt tillväga? En medicinedoktorsgrad skulle i analogi med den filosofiska kunna möjliggöra en sådan, som det tyckes tidsenlig, utveckling. Men det tillkommer här fackmännen att svara.

Den andra invändningen gäller den filosofiska fakulteten och de nya filosofie doktorerna. Man anmärker till äfventyrs, att få eller ingen skulle taga lärdomsexamen, utan alla kasta sig på ämbetsmannastudiet. Jag tror icke faran härför vore stor. Ty dels lära de, som från början egna sig åt den lärda banan, föredraga lärdomsexamen, dels torde ock mången, som ämnar gå in vid skolan, göra det samma, förutsatt att lärdomsexamen alldeles som inom teologiska och juridiska fakulteterna medför samma kompetens beträffande ämbetena som de egentliga ämbetsexamina. Och något hinder i den vägen borde icke kunna förekomma, förutsatt

att de uti lärdomsexamen medtagna ämnena äro de samma som de, som fordras för den eller den tjänsten. — Men jag får ej uppehålla mig längre härvid, trots det myckna, som kunde vara att säga därom, utan måste gå vidare.

Det nästa steget uti undervisningens organisation är att ordna den samma i lika många grupper, som det gifves examina. Så många examina, högre och lägre, så många skilda serier eller grupper af undervisning. Slutligen — och detta är det sista steget — åtskilliga af dessa gruppers organisation hvar inom sig med afseende på ämnenas såväl omfång som följd. För alla preliminärexamina genomgås de inom hvarje ämne föreskrifna kurserna helt eller delvis i en viss bestämd ordning med början hvarje termin, så att sålunda alltid tvänne serier undervisning för dessa examina fortgå parallelt, men med en termins försprång för den ena. Samma anordning gäller med behöriga modifikationer på grund af kursernas större längd m. m. för minimikurserna (lägsta betyget) inom samtliga ämbetsexamina. För de högre betygen inom ämbetsexamina åter liksom för de lärda studierna ordnas undervisningen utan kursläsning medelst föreläsningar eller arbete i seminarierna så, som de särskilda förhållandena kräfva. Här bortfaller alltså det, som jag ofvan kallade sista steget uti undervisningens organisation, eller kursläsningen.

Får undervisningen denna organisation, så bör ock examensväsendet ordnas i öfverensstämmelse därmed. Och denna ordning skulle jag vilja föreslå så, att den nuvarande tentamen blefve examen, att alltså denna finge afläggas successive i ämne efter ämne, icke såsom nu i alla ämnen på en gång. Härigenom kunde examen blifva, hvad den rätteligen bör vara, undervisningens afslutning. Vidare sluppe man därmed dessa pro forma-examina, vid hvilka examinanden har glömt allt och examinatorn måste låta tentamensbetyget gälla. Denna anordning vore endast att föra ut tentamensväsendets tanke; och den invändningen däremot, att examinanden bör på en gång ha inne allt, när han går ut i lifvet, betyder föga. Några år senare står lika mycket och lika litet qvar af hvad han inhämtat, vare sig detta framlagts i en examen på olika tider för hvarje del eller allt på en gång. Säkert är, att detta skulle betydligt underlätta

arbetet för de studerande och alltså ock minska studietiden. Och genom att fastställa en tidsgräns, inom hvilken en examen skall vara absolverad, kan man lätt förekomma missbruk af ett medgifvande som detta.

Till sist ett ord om *libertas academica* och dess motsats föreläsningstvånget, som af mången anbefalles! Enligt min tro kan den förra räddas och det senare undvikas genom en sådan ombildning af den akademiska undervisningen, som nu föreslagits. En väl ordnad kursläsning skulle utan yttre tvång medföra samma resultat. Den skulle draga studenterna med sig i sin kretsgång; ingen skulle i längden kunna motstå dess sugande kraft. Infördes så en terminlig undervisningsafgift, såsom från flera håll föreslagits, så skulle detta mäktigt verka åt samma håll. »Den undervisning aktas i allmänhet ringare, som är kostnadsfri, än den för hvilken betalning erlägges.» Jag tror att genom dessa åtgärder allt, som eftersträfvas, kan vinnas utan ett förhatligt tvång. Men därmed vinnes också en behöflig minskning uti de akademiska studiernas längd. Åtminstone vore därmed gjordt allt, hvad på universitetet ankommer, för att begränsa dessa; andra af det oberoende krafter skola fortfarande vålla långa studier vid våra högskolor; man har då emellertid ej dessa att skylla på.

Men underlättas på detta sätt studierna vid våra universitet, och förkortas alltså vägen till ämbetena, så är att befara, att den redan nu stora strömmen af dem, som kasta sig in på dessa banor, skall svälla ännu högre. De nu rådande förhållandena med de långa studietiderna verka härvid som en dam; borttages den, utan att en annan sättes i stället, så hotas vi af öfversvämning på detta arbetsfält, med ty åtföljande relativ brist på andra. Oundgängligt är för öfrigt redan nu, att en sådan dam af annat slag sättes och det ju förr dess hällre. Den rätta platsen för den samma är skolan. Också har man redan föreslagit en sådan uti en förhöjd terminsafgift; jag fruktar likväl, att den skall visa sig föga verksam; det är för många hål på den dammen eller, tydligare sagdt, det medgifves allt för många befrielser, ända till 25 % af hela antalet skolynglingar, tror jag. Nej, endast en alldeles ny plan för vårt skolväsen i den ofvan antydda riktningen förmår här något uträtta. Skolan skall ej i sin

helhet leda rakt till universitetet. På tvänne vägar kan detta undvikas. Man kan upprätta s. k. borgarskolor dels vid sidan om, dels ersättande de nu befintliga fullständiga läroverken. Man kan också indraga de tre, fyra sista årsklasserna vid våra högre läroverk och ersätta dem med några få gymnasier eller universitetsskolor, samt för andra banor, andra yrkesskolor (militäriska, tekniska o. s. v.). Ekonomiska och pädagogiska skäl må afgöra, hvilkendera af dessa båda delvis principielt olika utvägar är att föredraga; men förr eller senare skola vi nödgas göra vårt val mellan dem, för att vårt folks högre elementarundervisning må föras in uti de rätta hjulspåren, och det delas lika mellan de praktiska yrkena och de s. k. lärda.

* * *

Utom de brister hos våra universitet, för hvilka jag nu sökt angifva botemedlen, nämnde jag ofvan äfven andra: det fattas lärostolar i flera vigtiga vetenskaper, och den lärda forskningen, universitetens äldsta och första uppgift, lider intrång af arbetet med ämbetsmannabildningen. Den förstnämnda bristen gäller, såsom jag ofvan sade, framför allt de sociala och statsvetenskapliga studierna. Det är t. ex. för vår tid en ren orimlighet, att icke nationalekonomien, detta så vigtiga ämne, har vid båda universiteten egna representanter.[1] Minst en lärostol till vid hvardera universitetet behöfves för denna vetenskap, men dessa inom den filosofiska fakulteten; sammanförd med de rent juridiska disciplinerna, kommer nationalekonomien hos oss alltid att blifva ett bihang allenast till dem. Den roll, hon spelar uti den juridiska ämbetsmannabildningen, blir bestämmande för hennes plats som vetenskap inom denna fakultet. Nationalekonomien måste emanciperas från de juridiska studierna, om hon skall komma att stå på egna fötter, något, som för öfrigt icke hindrar, att hon i och för de s. k. civila ämbetsexamina alltjämt har en plats jämväl inom den juridiska fakulteten.[2]

[1] I Lund är nationalekonomien förenad med flera juridiska ämnen på *en* hand. [2] De allt oftare återkommande ansökningarna att få förena nationalekonomien med den filosofiska fakultetens ämnen, historia, statskunskap o. s. v., uti fil. licentiatexamen visa jämväl från en annan sida (undervisningens) nödvändigheten utaf denna tillökning i den filos. fakultetens utrustning.

Men hvad som sålunda anmärkts beträffande nationalekonomien gäller äfven i högre eller mindre grad en del andra vetenskaper, såsom historia och statskunskap, som äro för svagt representerade, geografi och pedagogik, som icke alls äro representerade, men som numera icke gärna böra sakna målsmän vid våra universitet.

Brister af detta slag följa med utvecklingen, som fordrar ökadt utrymme för redan befintliga vetenskaper och rum för nya. De kunna alltså icke en gång för alla afhjälpas; de återkomma ständigt på nytt. Universitetens läroorganisation blir aldrig färdig; det gäller blott att tid efter annan se till, att luckorna däri ej bli allt för stora. De nu befintliga äro emellertid betänkligt vida; må vi alltså hoppas, att de inom en snar framtid skola fyllas, och alltså våra universitet erhålla den utrustning, som motsvarar den närvarande tidens kraf i detta afseende.

Men om sålunda den antydda bristen, sedd ur universitetens egen synpunkt, kan med upprättandet af en eller annan lärostol för närvarande häfvas, så är därmed ingalunda sagdt, att samhällets behof af lärdt arbete inom dessa fack eller inom andra är, som sig bör, tillgodosedt. Och i alla händelser står den andra af de ofvan anmärkta bristerna vid våra universitet kvar, ämbetsmannabildningens intrång på den vetenskapliga forskningen, för sin del motverkande nämnda behofs fulla tillgodoseende. Med andra ord: huru det ordnas vid universiteten, kan det inträffa att de ej förslå för det sociala behofvet af lärdt arbete i vårt land. I själfva verket är det icke först nu, som detta har inträffat; redan för lång tid tillbaka har nämnda faktum gifvit sig till känna. Det skedde — högst betecknande — första gången på en tid, då nationen nyss våldsamt kastats tillbaka på sig själf, och det gälde att genom inre kulturarbete söka en ersättning för den förlorade yttre storheten. Det var då vetenskapsakademien stiftades 1739. Men hvad som i detta afseende kändes som ett behof efter katastrofen 1718, måste framträda med ännu större styrka efter fallet 1809. En lång tid har behofvet tillfredsstälts genom de tvänne universitetens ombildning och utvidgning med hänsyn till läroämnen. Nu förslår emellertid ej detta. Det finnes en lucka uti det

lärda arbetets organisation i vårt land, som på annat sätt måste fyllas. Vi behöfva nya verkstäder för det lärda arbetet. Detta är dagens lösen på ifrågavarande område; och lyckligtvis finnas män, som villigt lystra därtill och redoboget följa dess maning.

Stockholm eger redan en fri högskola; Göteborg håller på att lägga grundvalarna till sin. Ingen företeelse på vår inre odlings område i senare tid är mera glädjande än denna. De nu lefvande ha kanhända svårt att fatta vidden och vigten utaf den samma; men framtiden, som får hösta frukterna däraf, kommer att till sitt rätta värde uppskatta det nationela stordåd, som härmed utföres, samt egna de män, som med offer af tid, kraft och gods bidraga till verkets framgång, ett tack, som till äfventyrs samtiden icke vill i samma grad gifva dem. Man kan tvista om planen för dessa fria högskolor och sättet för dess utförande; men man kan icke tvifla på deras stora gagn för den nationela kulturen. Själf har jag ofvan sagt, att de ännu ej funnit sin rätta plats uti det lärda arbetets organisation i vårt land. Jag skall nu något närmare gifva skäl för detta omdöme och på samma gång i korthet angifva min åsigt om de fria högskolornas eller såsom de riktigare borde heta de fria akademiernas organisation och arbete.

Men jag har redan satt ditt tålamod, bäste vän, på ett hårdt prof genom längden af detta bref; jag får ej spänna det till det yttersta. Någon utförlighet är här ej häller af nöden. Organisationen af det lärda arbetet i vårt land, sådan jag fattat den, ligger klar inför dina ögon; du kan själf utan svårighet finna den plats därinom, som jag tänkt mig böra intagas af dessa nya verkstäder för nämnda arbete. Alltså blott ett par ord till vägledning.

Af den uppgift och det ändamål, som föreligga de fria akademierna, följa äfven deras inre byggnad och arbetsplan. Uppgiften och ändamålet måste i första hand vara att fylla de luckor uti det lärda arbetets organisation i vårt land, som otillräckligheten af statens omsorg lemnar öppna. Dessa luckor finnas på den vetenskapliga forskningens område, sågo vi, och gälla såväl utrustningen med lärostolar som tillfälle för många af det lärda arbetets män att ostörda af

andra göromål egna sig åt detta arbete och vetenskapen. Oss brister inom vissa fack det behöfliga antalet män, som egna sig åt vetenskapen; inom andra sakna männen tid och ledighet nog för vetenskaplig forskning. Det synes, som om man såväl i Stockholm som nu i Göteborg icke fullt klart fått syn på detta faktum och alltså icke häller på den uppgift, som den nationela odlingen i första hand förelägger de fria högskolorna: i Stockholm icke, i det man där började med att upprätta en naturvetenskaplig sektion; i Göteborg icke, då man så ifrigt eftersträfvar examensrätt.

Jag har redan ofvan påpekat, att de humanistiska studierna hos oss, med undantag af språkstudiet, blifvit efter sina yngre systrar, de naturvetenskapliga. Uti vetenskapsakademien och det därmed förenade riksmuseum egde vi redan en egen härd för de senare utom universiteten. Särskildt för Stockholm tyckes det sålunda böra hafva varit angeläget att först och främst erhålla en humanistisk sektion. Det är att beklaga, att man ej insett detta, mest likväl för högskolan själf, ty denna felsyn har blott allt för snabbt straffat sig, såsom för öfrigt hvar och en med vetenskaperna och deras olika kraf på yttre apparat förtrogen kunnat förutsäga. Lyckligtvis är felet af det slag, som försvinner med växten; vi önska alltså endast att denna måtte bli så snabb som möjligt.

I Göteborg åter vill man åt den blifvande högskolan förvärfva examensrätt, d. v. s. göra den inom sin sfär till ett tredje universitet.[1] Emellertid kan med fog ifrågasättas, huruvida vi för närvarande behöfva nya anstalter för ämbetsmannabildningen i vårt land. Visserligen har studenternas antal stigit betydligt under de sista tjugufem åren, vida snabbare än lärarekrafterna vid våra universitet ökats under samma tid; men ändock synes mig detta vara att gå behofvet i förväg. Ordnas undervisningen på ett mera tillfredsställande sätt vid de senare, tror jag, att de i förening med Karol. institutet ännu rätt länge skola förslå för nämnda bildning. Därtill kommer, att upprättandet af universitet i våra båda största städer, Stockholm och Göteborg, ofelbart

[1] I själfva verket tyder arbetets anordning i Stockholm på samma tanke.

kommer att öka det redan nu väl stora antalet af dem, som gå in på ämbetsmannabanan. Möjligheten att på ort och ställe få fullborda sin utbildning skall helt visst locka mången in på den s. k. lärda vägen, som eljest icke kommit att vända sig ditåt. För de båda kommunernas egna medlemmar må visserligen den ökade lättheten att få sina söner in på nämnda bana vara en vinning, men näppeligen för landet i dess helhet. Det är att befara, att rusningen till ämbetena bland vårt lands ungdom blir betydligt större än den redan är.

Slutligen kan ock invändas mot sträfvan att göra de nya högskolorna till anstalter för ämbetsmannabildningen, att därmed motverkas i icke ringa mån den uppgift, som närmast föreligger och måste föreligga dem. Vi klaga öfver bristande vetenskaplig produktivitet vid våra universitet och finna grunden därtill just uti det stora arbete, som skyldigheten att sörja för nämnda bildning ålägger flertalet lärare. Är det då lämpligt att på enahanda sätt belasta dessa nya arbetare på det vetenskapliga området? Det är ej svårt att förstå, huru man kommit till denna tanke. Man har vant sig att föreställa sig hvarje högre lärdomssäte under de moderna universitetens gestalt, och af dessas gärning faller mest i ögonen ämbetsmannabildningen. De utexaminerade ämbetsmannakandidaterna äro liksom en handgriplig produkt af det lärda arbetet; saknas den, så tycker man, det blir intet utaf. Men man förbiser härvid, att just denna utbildning af ämbetsmän ursprungligen icke ålegat verkstäderna för det lärda arbetet, utan är en uppgift, som senare tillkommit, i den mån som staten tog universiteten om hand och behofvet af arbetare med hufvudet växte i samhällena; och vidare att denna uppgift själf för ingen del inneligger uti det lärda arbetet. Af de tre uppgifter, som åligga universiteten, är det blott de två som tillhöra detta arbete, nämligen vetenskaplig forskning och lärda studier med ty åtföljande *lärd* undervisning. Ämbetsmannabildningen hör principielt icke dit, om hon ock af yttre grunder lagts, såsom jag ofvan yttrat (Första brefvet in fine), på samma axlar, som uppbära det rent vetenskapliga arbetet. Att nu på dessa nya lärdomssäten lägga samma börda, som hvilar

på statsuniversiteten och förlamar deras arbete med vetenskapen, synes mig alltså föga lämpligt. Det kommer kanhända en tid, då det blir nödvändigt, i följd af ökad folkmängd och växande antal studenter; men hvarför gå utvecklingen härutinnan i förväg? Fruktar man, att utan ämbetsmannabildning intet finnes att göra för professorerna vid dessa nya högskolor, så tager man grundligt fel. Vetenskapen ger sin man arbete nog. Jag skall för öfrigt tillåta mig med ett par ord antyda, huru jag tänker mig arbetet ordnadt vid en fri akademi af det slag som de ifrågavarande. Det blir icke universitetens slafvande under undervisningens ok, men icke häller vetenskapsakademiens förnäma frihet från all sådan.

Hufvuduppgiften för de fria akademierna eller högskolorna, om man hällre så vill kalla dem, bör vara vetenskaplig forskning. För denna kunna inga yttre former eller föreskrifter gifvas, alltså icke häller för dem, som arbeta därmed. Den enda garanti, som från institutionens sida kan i detta afseende fordras, är den, som ligger i sorgfälligt val af person. Att föreskrifva vissa præstanda eller dylikt är däremot gagnlöst, om ej rent af skadligt. Det enda man kan och bör göra för att egga till vetenskaplig produktivitet, är att upprätta en årsskrift, som gifver författarhonorar efter visst pris per ark, förslagsvis 100 kr.

Det lärda arbetet omfattar emellertid icke endast vetenskaplig forskning; däri ingår äfven lärd undervisning, det är den undervisning, som uppfostrar till lärdt arbete. Långt ifrån att i allmänhet utgöra ett hinder för eller intrång uti den första uppgiften, följer denna senare vanligen med som en naturlig konsekvens. Den lärda undervisningen må blott ordnas på rätt sätt; uti den böra lärare och lärjungar mötas till samarbete; den förre leder arbetet, de senare utföra de tekniska delarna däri. Genom öfning med vetenskaplig forskning lär sig adepten att själf forska i vetenskaperna, och med lärjungen som medhjälpare främjar läraren sina egna lärda studier. Det är på så sätt en skola uppstår omkring en vetenskapsman och denne sättes i stånd att föra vetenskapen raskt framåt. De flesta vetenskapliga storheter i vår tid arbeta, sålunda omgifna utaf en stab af lärjungar och

medhjälpare. Former och sätt för denna undervisning växla efter vetenskaperna, liksom naturligen ock efter lärjungarnes ståndpunkt; men regelmässigt sker den inom mer eller mindre slutna dörrar. All verklig undervisning vid de fria högskolorna bör ske uti *seminarier* och motsvarande inrättningar. Önskar man då, som likligt är, gifva denna undervisning en yttre afslutning uti en kompetensförklaring, så gifves äfven en sådan uti doktorsvärdigheten. De fria högskolorna böra erhålla *jus promovendi,* rätten att kreera doktorer. Detta är den examensrätt, som naturligt bör tillhöra de nya bildningsanstalterna. Hälst skulle jag vilja, att man nöjde sig därmed. Man finge då till lärjungar vid de fria högskolorna endast mera moget folk, och undervisningen kunde allt igenom bli sådan, som jag nyss antydt. Men fordrar man nödvändigt en vidsträcktare examensrätt, så må den då gälla allenast hvad jag ofvan (sid. 570 f.) kallade lärdomsexamen eller efter nu varande anordning licentiatexamen. Detta är enligt min mening den största utsträckning af examensrätten, som de fria högskolorna någonsin skola begära; fordra de mera eller den egentliga ämbetsmannabildningen, måste de ock afstå från anspråket att vara fria, d. v. s. en kommunens angelägenhet, för att bli statsuniversitet, på samma gång som de svika sin första och vigtigaste uppgift: att fylla luckorna uti det svenska lärda arbetets organisation.

Hittills har jag talat om de fria högskolornas arbete endast ur synpunkten af deras nyss nämnda första och vigtigaste uppgift; men det är klart, att hvarken de själfva eller de båda samhällen, som storsinnadt uppbygt dem, kunna nöja sig med, att de äro till endast för att fylla en lucka. De böra naturligen också vara något för sig själfva, ett inom sig afslutadt helt, liksom något för sina kommuner, en härd för allmän bildning. Den förra fordran gäller framför allt utrustningen i afseende på läroämnen, och därom behöfver jag här ej orda; den senare afser arbetet vid högskolan. Den stora allmänheten i de båda städerna har, synes det mig, berättigade anspråk på att få för sin del omedelbart hämta någon fördel af de nya anstalter för vetenskaplig id, som resas inför dess ögon. Skola högskolorna bli rätt popu-

lära — och detta är för dem själfva och deras framtid af stor vigt — så böra de icke förnämt afstänga sig, utan rikligen meddela åt utanför stående de vetandets skatter, som de äro satta att vårda. Jag skulle alltså vilja föreslå, att till kretsen af professorernas skyldigheter hörde jämväl offentliga föreläsningar af mera populär halt. Men på det att denna skyldighet icke måtte bli en tryckande börda, som verkade lika förlamande på det vetenskapliga arbetet vid de fria högskolorna som undervisningen vid statsuniversiteten, så borde den inskränkas till hållande af endast ett mindre antal föreläsningar hvarje termin, två till åtta för hvarje professor. Så begränsad skulle denna skyldighet icke kännas tryckande, tvärtom väl oftast fattas som ett lägligt tillfälle att i vetenskapens namn få tala direkt till samhället och lifvet — hvarje vetenskap har esomoftast ett ord på hjärtat för den stora allmänheten. Och denna allmänhet skulle icke tröttna på föreläsningar så ordnade. Genom öfverenskommelse mellan professorerna inbördes kunde därtill så ställas, att städse en eller två serier offentliga föreläsningar af detta slag förekomme under terminerna. Detta blefve så att säga den exoteriska sidan af de fria högskolornas verksamhet, en passande fyllnad till den ofvan beskrifna esoteriska.

Detta är i korthet mina åsigter om de fria högskolornas organisation och arbetssätt; de afvika åtskilligt från de planer, som vederbörande för dem utlagt så i Stockholm som i Göteborg. Jag vågar emellertid förutspå, att de fel jag anmärkt uti planläggningen skola rättas af sig själfva och just i den af mig antydda riktningen; vetenskapen och det lärda arbetet skola *par la force des choses* för sig inrätta de nya verkstäderna såsom dem bäst passar. Små obekvämligheter vid den första bosättningen aflägsnas i den mån, som husherren blir hemmastadd; de böra alltså icke vålla något bekymmer för framtiden. Men skulle jag äfven erfara spåmännens vanliga lott, och de fria högskolorna förvandlas till universitet af samma slag som statens, så skall jag icke taga det allt för när, om jag ock måste finna det mindre väl gjordt. Hufvudsaken är, att de nya bostäderna för den svenska vetenskapen stå där. Det är detta, som framför allt bör väcka glädje och stolthet i hvarje svenskt sinne och som kommer oss att

villigt lyfta på hatten för de män, som bragt det stora verket så långt, och som väl skola veta att föra det fullt ut; därför borgar den anda, som uttalade sig vid besluten om upprättandet af de fria högskolorna.[1]

Väl vet jag, att de finnas, som betänkligt skaka på hufvudet åt dessa nya lärdomssäten: »vi äro för fattiga och ett för litet folk för att underhålla så många högskolor.» Mitt svar är: just emedan vi äro ett fattigt och numer ringa folk, skola vi offra så mycket på vetenskapens altare; själfuppehållelsen fordrar det. Ett rikt och stort folk kan förlita sig på sina yttre maktmedel; de små och fattiga däremot kunna endast genom flitigt arbete i kulturens tjänst förvärfva sig det anseende och den aktning, som trygga deras tillvaro som självständiga nationer och som kulturfolk. — Andra finnas, som med oblida ögon se de offer, som i de nya högskolorna bringas vetenskapen, emedan de ej veta, »hvartill allt det tjänar». I stället för svar tillåter jag mig att hänvisa dem, som så tänka och säga, till mitt första bref för att taga kännedom om vetenskapens vigt för kulturarbetet i allmänhet och till det tredje och sista för att betrakta dess sociala uppgifter, särskildt i närvarande tid.

Till mitt nästa bref hänvisar jag till sist äfven dig, gode broder, icke för att få bot för tvifvel på vetenskapens betydelse, ty sådana hyser du ej, som jag väl vet, utan för att med mig på närmare håll se vetenskapens mission i våra dagars samhällen. Jag hoppas, att detta bref skall vålla dig mindre besvär och gifva dig mera tillfredsställelse än hvad detta gjort. Men jag skall inga löften ge; du får själf i sinom tid se och döma. Till dess farväl!

---

[1] Se senast platstidningarnas referat om debatten, som föregick beslutet i Göteborgs stadsfullmäktige den 10 innev. nov. Uti denna debatt klingar en ton af storsint fosterländsk anda, som utgör det bästa förebud för det vardande lärdomssätets framtid.

En menuett.

Novell af

Giuseppe Giacosa.

Bemyndigad öfversättning från italienskan af *E. N.*

Min far var bördig från Celano i Abruzzerna, hvarifrån han som mycket ung reste till Rom i monsignore Calafimis följe, när påfven Innocentius XII hade utnämnt denne fromme prelat till kanonikus vid Lateranen och kallade honom dit för att personligen tjänstgöra.

Den gode biskopen behandlade min far snarare som lärjunge än som tjänare, ty han var en stor älskare af god musik och hade hos sin unge landsman upptäckt en brinnande längtan efter musikstudier samt en förvånansvärd lätthet att göra sig dem till godo. Därför hade han satt honom i lära hos maestro Lapo Sguinzo, en man, berömd så väl för att kunna bygga orglar som för att mästerligt kunna spela på dem, och hos hvilken min far inom få år blef lika god handtverkare som utmärkt musiker.

Sålunda hände det, att vid ett tillfälle, då hans helighet skickade monsignore Calafimi till Aosta, för att där afgöra, jag vet icke hvilken tvist mellan biskopen därstädes och abboten i St. Bernhard, ville han hafva min far som följeslagare på resan, då han, som han sade, räknade på att de heliga harmoniernas milda inflytande skulle stämma de tvistandes själar till försoning.

Och freden blef verkligen min fars förtjänst, fastän på ett annat sätt än monsignoren förutsett. Då biskopen i Aosta hade hört honom spela orgel, satte han nämligen som

vilkor för sin eftergift, att man skulle afstå min far åt honom och låta honom kvarstanna i Aosta som organist i domkyrkan. Efter många tvister gick slutligen monsignoren mycket motvilligt in därpå, och detta blef kanske orsaken till hans död. Så mycket är säkert, att då han afreste från Aosta, blef han sjuk under vägen och måste taga sin tillflykt till ett uselt litet värdshus, utan annan hjälp än af några okunniga tjänare, och där dog han efter tre dagars förlopp, till stor hjärtesorg för min far, som, när han fick höra denna sorgliga nyhet, var nära att följa honom i grafven.

Hans död gaf min far motivet till den komposition i A-moll, som man ännu brukar uppföra i Aosta vid biskopliga begrafningar.

Den unge maestron beundrades mycket af borgarne i Aosta, och då dessa af naturen voro gladlynta och muntra människor, så öfvergick snart deras beundran till vänskap. En gammal notarie, som kände min far på den tiden, talade om för mig, huru man aldrig kunde ställa till någon bjudning eller fest, där icke han var med, och hur man tillät honom mycket, som man icke skulle hafva tålt af någon annan.

I synnerhet kvinnorna voro galna i honom; han var vacker, mycket liflig och alltid färdig att med ett skämt blanda bort hvarje tilltag, som kunde synas litet för djärft.

Han fick också smickrande äktenskapsanbud. Bland andra fans där en brorsdotter till biskopen, en ung dam på tjugufem år och oinskränkt egarinna till tre goda vinberg, hvilken lät skrifva ett bref till honom, som hon uppmanade honom att svara på; ja, biskopen själf i egen person frågade honom, om han ville taga henne till hustru.

Detta blef början till hans motgångar, ty biskopen, som kände sig sårad öfver afslaget, började draga sig undan och visa sig butter, men min far var tålig och hoppades att med tiden återvinna hans bevågenhet.

Två år efter sin ankomst till Aosta blef han anmodad af presten i Gignod att resa upp till Ollomont för att värdera ett litet klavér, som han ville köpa af en viss Marianna Lautou, egarinna till en grufva.

Den dag han ankom till Ollomont föll ett häftigt störtregn, som på flere ställen öfversvämmade vägen till Aosta,

och som hindrade återfärden för honom, icke blott den aftonen utan äfven de två följande dagarna.

Egarinnan till klavéret var en vacker enka på tjugutvå år, och när man betänker, att min far förstod konsten att röra äfven andra strängar än dem på orglar och klavér, så blef slutet på det hela, att klavéret aldrig blef såldt, och efter tre dagar reste min far åter ned till Aosta och gick direkte till biskopen för att meddela honom sitt fasta beslut att gifta sig.

Där väntade honom ett förskräckligt vredesutbrott, och redan på vägen dit, då han öfverlade allt i sitt hufvud, hade han beväpnat sig med ett stort tålamod, beredd att fördraga hvad som hälst, hällre än att förlora sitt ämbete. Men då biskopen hade hört nyheten, sade han honom rent ut, att det alldeles icke förvånade honom, ty den lilla enkan brukade just icke spara på sina ynnestbevis mot dem, som hälsade på i Ollomont.

Anklagelsen var orimlig, ty den gamle Lautou hade dött för knappt ett år sedan, och hans enka hade tillbragt detta år i Orsières i Wallis hos en tant, hvarifrån hon återvändt för blott fjorton dagar sedan för att bära upp arrendet för grufvan. Men min far kunde omöjligt stå ut med att i lugn smälta denna beskyllning, han blef högljudd och visade baktalaren med tydliga ord sitt förakt för ett dylikt lumpet förtal; kort sagdt — biskopen afskedade honom, i det han kallade honom en utsvulten italienare och rådde honom att aldrig hädanefter sätta sin fot vare sig på orgeln eller i koret.

Åtta dagar därefter firades bröllopet, och sålunda kom jag till världen.

Om min lyckliga barndom har jag blott föga att berätta. Min far hade själf öfveruppsigten öfver grufvan, som gaf god afkastning; huset var vackert och bekvämt, och vi förde ett stilla och enformigt lif. — Så snart man hade lagt mig till sängs om kvällen, satte sig min far vid klavéret i salen, bredvid den stora sängkammaren. Genom den öppna dörren såg jag från min säng min mor, som satt och arbetade vid ett litet bord, upplyst af en lampa med grön skärm, som beskuggade de närmaste omgifningarna, under det att ljuset

på klavéret kastade en jättestor skugga af min far in genom dörren, där den steg upp under det hvita taket i mitt rum, ända högt öfver mitt hufvud. — Ja, jag kommer ännu ihåg vissa melodier, som jag hörde till hälften i drömmen, och hvilka ingöto i min själ en känsla af ljuflig frid och trygghet.

Men det, som jag lifligast erinrar mig, är den gränslösa kärlek, som mina föräldrar hyste för hvarandra, en öm, glad och ungdomlig kärlek, som aldrig förändrade natur och aldrig svalnade med åren. — Min far fick ofta riktiga anfall af en högljudd, stojande glädtighet, som fylde huset med glada skratt. Han tyckte om att roa sig som ett barn, lekte kurra gömma med min mor, förändrande gömställe i alla rummen, vig och lätt som en ekorre, i det han sprang undan för henne och tröttade ut den lilla stackaren, som var lika road af leken, och som till sist föll honom om halsen helt röd och andtruten.

Jag följde hoppande efter och ropade: »Victoria», slängde mig fast mellan dem och klättrade upp på min far, och deras hufvuden och läppar möttes på min kind, där båda tryckte sin kyss på samma ställe. Ibland före kvällsvarden berättade min far för oss om Abruzzerna och Rom, medan jag satt gränsle på hans knä, och min mor hade slagit sig ned nära fönstret för att använda det sista dagsljuset till att laga våra kläder. Midt i berättelsen utbrast min far: »Lägg bort det där, Marianna, du förstör dina ögon.» Men hon tog på sig en min, som om hon hade förskräckligt mycket att göra, och började i öfverdrifna uttryck tala om det myckna besvär vi stora karlar förorsakade henne, bara för att vi om igen skulle bedja henne komma. Men min far blinkade till mig och låtsade fortsätta berättelsen med mig ensam och med låg röst, i det han hviskade till mig några ljud, som liknade ord, hvarpå vi båda utbrusto i höga skratt, som om vi sagt något mycket kvickt. Därmed höllo vi på, tills mamma, efter att hafva svurit, och svurit falskt på, att vi icke skulle fånga henne, och efter att hafva sagt, att vi icke alls hade brådtom, och att vår list var riktigt dum, plötsligt reste sig upp och gick fram och satte sig på min fars ena knä, och jag på det andra.

I mitt lifs fortsatta fest voro sådana ögonblick särskilda högtidsstunder. Hur roligt jag tyckte det var, när min far tog till att beklaga sig öfver hennes förfärliga tyngd, när han började vrida sig, som om han icke kunde härda ut längre, när han plötsligt rätade ut benen, som om han ville komma oss att falla och ändå höll oss fast, så att vi icke kunde falla. Därpå ändrade han ton. Mamma och jag skulle vara hans två små barn, och jag satte mig genast in i föreställningen, kom fram med tusen likheter och gick alldeles upp i min roll, för att det hela skulle förefalla naturligt. — Och så upphörde vi att skämta. Min far återtog berättelsen, men jag följde icke längre med den förlorade tråden, där jag satt i skymningen, försjunken i beskådande af min mors strålande ögon, då hon betraktade sin man med en oändlig, kärleksfull ömhet.

Mina föräldrar fingo längre fram lära känna smärta och fattigdom och dogo i stor nöd, men jag är säker på, att lifvet skänkte dem den högsta lycka, som är människor förunnad.

Jag mins ännu det strålande ansigte, som min mor hade somliga dagar, och hennes fuktiga och längtande blickar, som följde min far ända till krökningen af muren om morgnarna, när han begaf sig till grufvan, och som väntade honom i skymningen, när han återvände hem. Hvar gång jag erinrar mig allt detta, erfar jag en känsla af en nästan religiös vördnad, som alla fullkomliga ting ingifva en, och jag mins mig hafva erfarit en dylik känsla utan att veta orsaken därtill, ända från det jag var liten.

Jag har lärt känna kärleken i min mors ögon, och längre fram, när det hände, att jag befann mig i närheten af en förälskad kvinna, äfven då jag var mycket ung och oerfaren, kunde jag alltid bestämma naturen af och nästan mäta styrkan af hennes kärlek.

Jag hade nyss fylt mitt sextonde år, då grufbolaget i Aosta gjorde cession och fullkomligt ruinerade min far. Till fördel för firman blef man tvungen att sälja grufvan, det lilla landtbruket och själfva huset, där vi bodde. Ingen fick lida af vår ruin, men för oss själfva återstod intet annat än vårt mod och våra armar att arbeta med. Lyckligtvis hade jag

som mycket ung börjat studera musik och spelade redan mandolin och violin ganska vackert, kunde spela från bladet och öfvervann lätt hvarje svårighet. Min far var känd i hela dalen som en utmärkt maestro, så att med Guds hjälp såg det ut, som vi ej behöfde lida hunger.

Den nye husegaren, som rördes af min fars motgång och hederlighet, och som icke på något annat sätt kunde draga fördel af våningen, hade tillåtit oss att bo kvar mot en mycket billig hyra, som skulle betalas vid årets slut.

Det var redan långt lidet på våren; de adliga familjerna från Aostadalen lemnade sina palats i Turin och reste upp till sina slott längs den stora dalgången, och nu började en tid af ömsesidiga besök och festligheter, af kyrkliga och privata högtider, som firades med stor ståt, och där musiken alltid var välkommen som en prydnad för festen.

Redan två år förut hade grefvinnan di Challant, som kände min far sedan den tid, då han var organist i Aosta, uppdragit åt honom att komponera ett oratorium och att själf leda utförandet däraf vid det tillfälle, då man firade festen för St. Johannes, familjens skyddshelgon. Jag hade åtföljt min far och bodde åtta dagar tillsammans med honom å det ståtliga slottet Issogne i egenskap af förste violinist, och jag hade bevarat ett outplånligt minne af denna tid, som tycktes mig hafva förflutit på ett förtrolladt slott, där man förde ett paradisiskt lif.

Grefvinnan, som var en ståtlig kvinna af stor skönhet, mycket ung och glad, hade funnit behag i min barnslighet och gjorde mig fåfäng genom alla möjliga berömmande loftal öfver mitt utseende, mitt sätt att tala, mitt väsende och framför allt min musikaliska begåfning, om hvilken hon förespådde oss underverk. Sålunda kom det sig, att under det de andra musici och min far själf kände sig skygga inför hennes höga namn och börd och, oaktadt hennes vänliga sätt, uppförde sig tillbakadraget och tafatt i hennes närvaro, så blef jag snart hemmastadd, och om man undantager de timmar, som användes på öfningar, tillbragte jag hela dagarna i hennes sällskap.

Jag erinrar mig också, att min far, som fruktade, att min förtrolighet skulle synas närgången, hvarje afton förmanade

mig att vara mera vördnadsfull. Men utom det, att grefvinnans konfektbitar och smekningar uppmuntrade mig att icke slå in på en annan tonart, kände jag mig helt naturligt drifven till att visa mig förtrolig med henne, på grund af det trånande och passionerade uttryck, jag flere gånger iakttagit i hennes blick, och som alldeles liknade det, som jag hvarje dag läste i min mors ögon.

Ända sedan den tiden hade grefvinnan di Challant frågat min far, om han ville gifva pianolektioner i några familjer, som bodde i närheten, men min far, som icke kunde lemna grufvan, hade vördnadsfullt afslagit anbudet.

Då han nu efter sina motgångar åter ville egna sig åt sitt förra yrke, föll det af sig själft, att den första, som han bad om hjälp, var slottsfrun på Issogne, — och min far och jag befunno oss sålunda åter på den stora väg, som leder från Aosta ned till förstaden i Verrez.

Fastän jag var späd och outvecklad, hade jag dock, med mina sexton år på nacken, både mod och kraft och en brinnande längtan att uträtta något. — Det vackra vårvädret, omgifningarnas tjusande skönhet, nyheten i detta företag, min fars glada lynne, som hade återfått sin tro på lyckan, sedan man uppmanat honom att åter egna sig åt sin älsklingskonst, det stolta medvetande jag kände öfver att bidraga till familjens uppehälle i en ålder, då man vanligen är dömd att ligga den till last, — allt detta i förening gjorde, att jag fann vägen kort och färden härlig.

Men framför allt följde mig och växte med hvarje steg en ihållande bäfvan, som stundom sammandrog mitt hjärta och som, när jag märkte den, kom mig att rodna och därpå att blygas öfver min rodnad. Under de två förflutna åren hade jag alldeles glömt bort grefvinnan di Challant, men nu, då jag stod i begrepp att återse henne, kände jag en svärm af tankar och minnen vakna till lif och dunkelt röra sig i mitt inre. Hennes bild framstod så lefvande och mäktig för min inre syn, att jag omöjligt kunde förjaga den, ty midt i ett samtal, då jag tyckte mig vara långt ifrån att tänka på henne, erfor jag plötsligt en känsla, som om hon hade kysst mig på tinningen, och jag ryste ofrivilligt till.

Jag såg oupphörligt för mig denna drömmande och lidelsefulla blick, som jag flere gånger hade varseblifvit i hennes ögon, och jag försökte påminna mig grefven, hvilken denna blick troligen gälde, men däri lyckades jag icke alls.

Plötsligt sade min far till mig: »Kommer du ihåg grefvinnan?» Jag blef blodröd ända öfver öronen och svarade mycket kort: »Nej.» Min far betraktade mig noga, därpå log han mycket vänligt och kysste mig på pannan. Det var den första, den enda kyss min far gaf mig, som gjorde mig ondt.

När vi ankommo till Issogne fingo vi veta, att grefvinnan hade rest ut på en lustfärd. Vi blefvo ofördröjligen förda till grefven, som mottog oss mycket artigt.

Under det vi samspråkade, upphörde jag ej att betrakta honom och erfor vid hans åsyn en förvåning, en missräkning, som alldeles vände upp och ned på mina föreställningar. I stället för den man, jag förestält mig, ädel och kraftig och i stånd att tända så mycken eld i grefvinnans ögon, befann jag mig inför en skröplig gubbe med hvardagligt utseende, som i sitt sätt och i sina ord ådagalade en misstänksam och orolig skygghet, en ömkansvärd brist på kraft och förstånd.

Han var liten, mager och slarfvigt klädd, ögonbrynen och håret voro rödaktiga, ansigtet var som öfverstänkt med fräknar, läpparna voro tunna, blicken osäker och lömsk.

Hans person, hans uppträdande och sätt att tala stämde så illa öfverens med hans förnäma namn, och ännu mera med den föreställning, jag bildat mig om honom, att jag helt förvirrad började fråga mig, om måhända också grefvinnans stolta och friska skönhet blott var en inbillning, och om icke hennes ankomst skulle visa mig, att den rörelse, jag känt på vägen dit, blott var en barnslighet.

Och då jag nu tyckte mig tvungen att ganska betydligt knappa af på mina minnen, gjorde jag mig genast beredd att möta en äldre dam. Kanhända var det endast hennes eleganta klädsel, hennes värdiga sätt och på det högsta ett par vackra ögon, som jag i min barnslighet hade tagit för skönhet, bländad som jag var af alla de nya och praktfulla omgifningarna.

Grefvinnans ankomst skingrade alla mina tvifvel. Hon var verkligen ung och vacker, alldeles så, som jag i min bäfvande längtan förestält mig henne, men i stället för att hennes åsyn skulle förvirrat mig, lugnade den mig helt ögonblickligt. Hennes stora, uppriktiga och allvarliga ögon blickade lugnt och stilla omkring sig, och hela hennes person och alla hennes rörelser röjde en mild värdighet.

Hon tycktes med stort intresse lyssna till berättelsen om våra olyckor, och med få och allvarliga ord lofvade hon min far att hjälpa honom att skapa sig en ny ställning. Det blef uppgjordt, att vi skulle kvarstanna på Issogne, tills det kom svar på åtskilliga bref, som grefvinnan ämnade skrifva redan samma dag till dem af hennes slägtingar och vänner, som bodde i Aostadalen.

»Ser ni, min käre maestro, er outtömliga grufva ligger i ert geni — och i min lilla Giulios violin», tillfogade hon efter ett ögonblick, i det hon vänligt klappade mig på kinden, som om hon först då bemärkt min närvaro. Denna smekning, detta »min» och detta »Giulio» skulle både hafva kränkt min manliga värdighet och rent kollrat bort mig, om grefvinnan det ringaste liknat den farliga kvinna, som jag på vägen dit hade förestält mig och fruktat. Men då jag såg, att jag hade misstagit mig på uttrycket i hennes ögon, så lade sig på en gång mina upprörda känslor till ro. Då jag därför denna kväll och de följande dagarna märkte, att hon behandlade mig som ett barn, liksom för två år sedan, sårade mig detta på intet vis, utan jag hängaf mig tvärtom med en undergifven ömhet åt samma förtrolighet och samma smekningar som förut.

När jag emellertid om kvällen kom in i mitt rum och inandades den parfym, som jag fört med mig från hennes rum och hennes närhet, tyckte jag mig med en plågsam tydlighet återse det där förälskade uttrycket i hennes ögon, och blodet steg mig åt hufvudet så häftigt, att det skymde för mig. Men sådana anfall voro blott öfvergående; hennes verkliga bild undanträngde snart spårlöst den, som min fantasi skapat.

Om morgonen framemot klockan tio kom hon själf för att hämta mig från musikrummet, där jag öfvade mig för min far, och sedan höll hon mig kvar till sent på kvällen.

Hon visade mig då alltid en ifrig och öm, moderlig omsorg, som ständigt var sig så lik, att den aldrig kom en att tvifla på hennes själslugn. Efter kvällen drog sig grefven tillbaka till sina rum, hvarifrån han aldrig kröp fram utom vid måltiderna, och min far gick in i biblioteket för att komponera eller skrifva partitur. Grefvinnan tog mig då med sig in i sin stora och halfmörka sängkammare, och där låg hon utsträckt på sin divan och lyssnade på min mandolins klagande snyftningar och drillande kvitter, orörlig och med slutna ögon, som om hon sof.

Lampskärmen spred omkring sig ett mystiskt sken, i hvilket alla de omgifvande tingens former smälte bort. I denna halfdager framstodo gardinerna, alkovens omhängen, möblernas väfnader, ja själfva min åhörarinna så underbart skiftande för min syn, att det bidrog till att förtrolla mitt sinne, som redan var uppeldadt af de tjusande melodierna och af mandolinens darrande genljud i mitt bröst. Jag egnade endast en mekanisk uppmärksamhet åt noterna, men vid vissa toner, som jag nästan omedvetet framtrollade, och som ljödo i mitt öra som de mest vältaliga ord, kände jag en plötslig rörelse och ett hemlighetsfullt samband mellan de välljud, som kvälde fram ur mandolinen, och de syner, min fantasi skapade. Allt detta tillsammans skärpte och mångdubblade min musikaliska förmåga, så att jag med en förvånansvärd tydlighet förmådde uttrycka de kärlekskval, som plågade mig.

Men så snart jag företog mig att noga betrakta grefvinnan, där hon låg i skuggan, för att hos henne upptäcka något spår af inre rörelse, hämmades plötsligt hela min ifver af hennes nästan drömmande orörlighet, så att jag på en gång kände mig trött, som efter ett svårt arbete. När jag då för ett ögonblick slutade upp att spela, klang ur skymningen ett enda ord: »Fortsätt!» uttaladt med en så fast och klar, så lugn och oskyldig röst, att det öfvertygade mig om, att hos henne, som yttrade det, hvarken fans otålighet eller hänryckning, utan endast en lugn och stilla tillfredsställelse. Nej, hon var icke den kvinna, som kunde uppelda och vidmakthålla en ynglings öfverströmmande känslor. Min själs uppror hade jag själf skapat, det hade sin grund i en kvinnogestalt, som föresväfvade mitt inre, på en gång lik och olik

grefvinnan. När jag i min ensamhet öfverlemnade mig åt mina fantasier, lånade min drömbild grefvinnans drag, men i hennes närhet blef jag lugn och en barnslig ömhet bemäktigade sig min själ.

Detta hennes dubbla inflytande öfver mig blef så småningom allt tydligare. Hvarje afton, efter den tid vi egnat åt musiken, tog hon afsked af mig, i det hon gaf mig en kyss på hvarje kind, som påminde mig om min mors kyssar, när jag var hemma. Men när jag hade kommit in i mitt rum och släckt ljuset, öfvervans jag, oaktadt allt mitt motstånd, af mina vanliga fantasier, och jag kände då dessa kyssar bränna mig som eld.

Vare sig att jag nu småningom lärde mig beherska min vilja, emedan jag blygdes öfver mina inbillningar, eller att vanan hade inverkat lugnande på mig, nog af, efter en veckas förlopp egnade jag större uppmärksamhet åt mina sonater, och jag såg numera blott grefvinnan sådan, som hon verkligen var. Hur skulle jag för resten kunna föreställa mig henne annorlunda än lugn och värdig, sådan som jag ständigt sett henne under åtta dagar, hvarje timme på dagen? Allt, hvad hon företog sig, som icke var en hjärtlig godhet mot min far eller mig, röjde en frivillig och glad försakelse af världens nöjen. Till och med solsken och regnväder, som utgöra en så vigtig del af bergsbornas enformiga lif, och af hvilket alla våra tankar beständigt taga intryck, till och med det tycktes henne fullkomligt likgiltigt, liksom om intet, af hvad som fans utom henne, förmådde störa hennes hjärtas orubbliga lugn.

Döm då om min förvåning, när jag en afton, den tionde eller tolfte dagen efter vår ankomst, befann mig hos grefvinnan i hennes rum, och hon, i stället för att lägga sig på sin vanliga hviloplats, oroligt började gå af och an, sätta sig på den ena stolen efter den andra, bläddra i åtskilliga böcker och plötsligt lägga undan dem, närma sig fönstret och förblifva där en lång stund orörlig, liksom för att svalka sin panna mot rutan. Jag betraktade henne med häpnad och upphörde att spela, för att kunna följa alla hennes rörelser, och hon, som andra aftnar brukade bedja mig fortsätta, om jag någon gång afbröt musiken, hon hade nu antingen icke

märkt min tystnad eller låtsade, som om hon icke brydde sig om den. Hvad hennes oro plågade mig! En dof smärta bemäktigade sig hela min själ; jag kände en outsäglig ångest, ett slags fasa, som om jag anade, att det förestode denna sköna kvinna någon gränslös olycka. Men på samma gång vaknade och växte i mig en känsla af djärfhet, som återuppväckte mina gamla förhoppningar och öfvervann de sistlidna dagarnas oro. För att bättre kunna se och följa uttrycket i hennes ansigte hade jag med ovanlig djärfhet lyft på lampskärmen, och hon hade knappt låtsat märka det. På hennes panna och i hennes ögon kommo och gingo växlande uttryck af dysterhet och glädje. Och oupphörligt återvände hon till fönstret med en ängslig nyfikenhet, blickande ut i den lugna natten och den stora, drömmande dalen. Plötsligt öppnade hon fönstret. Flodens allvarliga brus ljöd in i rummet, förande med sig en fuktig svalka och doft af kåda från skogarna. Icke en vindfläkt, icke en gardin rörde sig, lågan på lampan flämtade knappast. Hon kallade mig till sig och frågade: »Tror du det kommer att regna?» Skyarna måtte verkligen hafva legat mycket lågt, ty man såg hvarken himmeln, bergen eller dalen, icke ens flodens skimrande hvithet, och i luftens tryckande kvalm doftade skogarna dubbelt så starkt. Grefvinnan lutade hufvudet ut genom fönstret, liksom för att dyka ned i natten, liksom för att närma sig de osynliga tingen där ute och uppfånga det minsta ljud, innan det dog bort i dimmorna. Och jag, som snarare gissade än såg det spända uttrycket i hennes ögon, jag skärpte min egen blick och nästan återhöll andedrägten, gripen af ett brinnande begär att hjälpa henne, liksom om den okända händelse, hon väntade på, också skulle uppfylla mig med en oändlig glädje. Hur förändrad hon var, när hon åter för ett ögonblick trädde in i rummet! Hennes ögon voro torra, brinnande, tyngda af en smärtsam trötthet. Den kalla nattluften hade gjort henne blek och framkallat i hennes ansigte ett plötsligt uttryck af lidande, som efter en nyss öfverstånden sjukdom. Hon tog från ett skåp en slöja af de mest genomskinliga och lätta spetsar, med en enda rörelse af handen kastade hon den kring sina axlar, så att den höljde hela hennes gestalt, därpå återvände hon till fönstret.

På det tjocka gräset i fruktträdgården där nedanför började de första regndropparna stänka; det knippe af ljusstrålar, som utströmmade från fönstret, tycktes korsadt af tunna silfvertrådar; från klyftan Challant, som öppnade sig midt emot slottet, ljöd ett stigande, doft buller, och vinden prasslade i popplarna vid flodstranden. Därpå utbröt plötsligt störtregnet, som hotande hamrade på verandans stenflisor och på hustaken, dånande i luften och på jorden som en uppretad ström. Slottet tycktes på en gång fyldt af ett upprördt och förvirradt lif, liksom stormadt af en rasande krigshär.

Jag stängde fönstret. Vid denna rörelse ryste grefvinnan förskräckt till, som om hon först då märkt min närvaro, men denna förskräckelse förmådde icke dölja den förunderliga glädje, som blixtrade i hennes ögon.

»Är det du, du lilla? Är du här ännu? Gå din väg, gå din väg, det är sent. Ser du icke, hvilket förskräckligt väder det är? Gå din väg, så gå då; det är sent!»

Hon talade mildt, leende och upprepade samma ord med en enformig betoning, som vid ett omkväde; hennes frånvarande blick visade, att hela hennes varelse var upptagen af att följa något, som endast hon såg, och som långsamt nalkades henne. Hon hade redan glömt min närvaro, men strax därpå upprepade hon: »Så gå då, gå!» Det föreföll mig, som om en ofantlig tyngd tryckte mig till jorden; ovädret växte, slottet genljöd allt starkare af buller och skakningar, och plötsligt stälde sig grefvinnan rakt framför mig och befalde stolt: »Gå!»

Jag gick ut utan ljus, och då jag redan var hemmastadd i slottet, begaf jag mig direkte till mitt rum. — Hvem hade vid denna tid kommit till slottet? Hvem vandrade omkring där? Hvem steg upp för trapporna? Alla portar och fönster voro väl stängda, ty grefven brukade hvarje afton ängsligt försäkra sig därom, innan han gick till sängs, i det han gjorde en rund genom huset, följd af två tjänare. Och dock hördes dofva ljud och hemlighetsfulla hviskningar, som stego från den ena våningen till den andra; taken darrade, liksom under vigten af steg, och dörrarna brakade i fogningarna, som om någon sprängde dem. I de lugna mellanstunderna gnisslade vindflöjeln, och vinden kom smygande lågt nere öfver sten-

läggningen, hviskande i dämpade och smeksamma tonfall och slutligen döende bort i små uppskrämda hvirflar. Stormvinden trängde in i huset som en lefvande varelse, än brytande fram som en stark fiende, än försigtig som en tjuf. Säkert är, att om någon i det ögonblicket verkligen hade stigit upp för trapporna, öppnat dörrarna och trängt in i rummen, skulle ingen af familjen, ej ens husbonden, hur vaksam han än vore, hafva misstänkt hans närvaro, under de mångfaldiga, hemlighetsfulla ljud, som det rasande ovädret frambragte. Denna tanke kom för mig, under det att jag gick igenom gobelinsalen och hörde en flod af vatten bryta fram och forsa ned på stenflisorna, därpå en till och så ännu en, nästan som om det strömmade ned från några genomvåta kläder. Då jag trädde in i salen, tyckte jag mig höra ett besynnerligt buller, som plötsligt upphörde, — icke vid min ankomst, ty det var kolmörkt, — men vid ljudet af mina steg. Jag stannade ett ögonblick. Jag var tvungen att gå tvärs igenom salens längd for att komma ut till trappan på motsatta sidan, och fastän jag icke af naturen var rädd af mig, kom dock denna tanke mitt blod att stelna, men jag öfvervann min förskräckelse och gick beslutsamt rakt fram genom den mörka salen, oaktadt jag hela tiden hade den hemska känslan af, att en lefvande varelse stod i skuggan helt nära mig.

Då jag hunnit ut på trappan, skyndade jag mig ned för den och stängde dörren till mitt rum med dubbla lås.

Dagen därpå visade sig grefvinnan först vid middagen. Då jag betraktade henne vid bordet, förvånades jag öfver, att icke grefven och min far märkte den förändring, som hennes drag undergått. Hon var som förvandlad; ögonen blickade smäktande omkring sig, hennes hy tycktes friskare och genomskinligare, som om blodet plötsligt blifvit yngre och lifligare; läpparna tycktes fylligare, tonen i hennes röst mjukare, och själfva orden mera harmoniska, hennes medfödda högdragna värdighet hade gifvit vika för ett uttryck af mildhet och hängifvenhet. Plötsliga hänförda blickar, plötsliga frånvarande leenden berättade något för mig om den förflutna natten, som jag redan förut hade anat. Hon älskade, och föremålet för hennes kärlek hade varit hos henne, gynnad af ovädersnatten. Hvarifrån hade han kommit? Hvar hade han gömt sig? Hvem

var han? Hvarför fans det ej ett spår efter honom? Hvad skulle jag icke hafva gifvit för att få se hans ansigte! Han måtte vara strålande skön och ädel! Jag missunnade honom icke hans lycka, men det föreföll mig endast, som om jag blifvit helt och hållet främmande för grefvinnan, jag erfor en outsäglig bitterhet, en vild önskan att tjäna henne, så godt jag i min ödmjuka ställning förmådde, utan hennes vetskap, för att kanhända på något sätt blifva innesluten i den ljuskrets, i hvilken hennes verkliga lif rörde sig. Huru gränslös måtte icke hennes kärlek vara, när hennes ögon, efter så många timmar, ännu kunde stråla så!

Mot slutet af middagen kom hofmästaren in och talade om för grefven, att en stor våt fläck syntes på stengolfvet i gobelinsalen, och att den förmodligen kommit genom något hål i taket.

— Från taket — anmärkte grefven. — Då har snarare vinden blåst upp ett fönster.

— Nej, herr grefve, alla fönstren äro stängda, fläcken är midt i salen, och det fins inte ett spår till någon vattenpuss, som visar, att den har kommit från fönstret.

— Men för att komma från taket måste ju vattnet rinna ned genom två våningar och lemna samma fläckar där, som den du sett på stengolfvet. Fins det något spår däraf?

— Jag har ej sett efter, herr grefve.

— Åsna!

Tjänaren bugade sig och gick.

Grefvinnan hade icke sagt ett ord, icke ens låtsat lyssna till samtalet, men jag, som noga betraktade henne, såg att hon rynkade pannan. Hofmästaren återvände för att omtala, att det icke fans några liknande fläckar i de andra våningarna.

— När märkte du den?

— I dag på morgonen, så snart jag stigit upp. Herr grefven vet, att det är jag, som städar gobelinsalen.

— Alltså har ingen varit därinne före dig?

— Ingen.

Grefvens ansigte, som var alldeles brunt af fräknar, blef plötsligen blodrödt. Han såg sig omkring, liksom för att kalla oss till vittnen; därpå stirrade han med ett elakt uttryck på

sin hustru och sade så långsamt, att han nästan stannade vid hvarje ord:

— Om således denna fläck icke syntes i går afton, blir man tvungen att tro, att någon i natt inträdt i denna sal — förrummet till grefvinnans våning.

Grefvinnan log föraktligt och reste sig från bordet; grefven stod med ett språng mellan henne och dörren, liksom för att hindra henne från att gå sin väg. Det såg ut, som om han vore i begrepp att begå någon våldsamhet.

Utan att tveka närmade jag mig grefven och sade:

— Det är jag, som har varit där inne.

— Du? Vid hvilken tid?

— Sent, efter midnatt. Grefvinnan önskade, att jag skulle stanna kvar för att spela mandolin.

— Jag vet det. Men då du gick ut ifrån hennes rum — —

— Ja, det var naturligtvis icke mig, det regnade af, men midt under det starkaste ovädret tyckte grefvinnan och jag oss höra en port stå och slå i blåsten. Grefvinnan ville bedja mig underrätta grefven därom, men jag föredrog att själf gå och taga reda därpå.

Gubben såg forskande på mig. Jag fortsatte oförskräckt:

— I försalen var allt stängdt; därpå gick jag tvärs öfver gården och frukträdgården ända fram till den dörr, som leder till den långa vapengången.

— Och denna?

Hur bar jag mig åt för att gissa det listiga i denna fråga? Hur kunde jag blixtsnabbt mäta hela dess betydelse och välja det tillfredsställande svaret? Jag dröjde icke ett ögonblick därmed, och jag kommer ihåg att jag tänkte: Grefven njuter tydligen af att gripa mig på bar gärning. Han väntar att höra en uppenbar lögn; däri ligger snaran. Porten var vanligen stängd, dock — —

— Den var öppen — svarade jag.

— Verkligen! — mumlade grefven ofrivilligt.

Jag hade nyss fått veta, att aftonen förut, när hofmästaren ville vrida om nyckeln två hvarf, hade han brutit sönder låset. Alltså fortsatte jag lugnt:

— Jag gick upp igen; grefvinnan väntade mig i gobelinssalen och ville bedja mig åter komma in i sina rum, men jag

afslog det för att icke föra med mig dit in den flod af regn, som dröp från mina kläder. Jag aflade berättelsen om min undersökning stående midt i salen: däraf kom fläcken.

Ett vänligt handslag af grefven belönade värdigt den djärfva osanningen.

Grefvinnan utbröt i ett krampaktigt skratt, och ju mer hennes man bemödade sig om att få förlåtelse af henne för sin misstanke, dess mera retsamt och utmanande skrattade hon; och det hela slutade med, att hon sprang sin väg och efter henne den stackars grefven, äfven han gripen af en oemotståndlig uppsluppenhet. Jag stannade kvar och hörde med en känsla af skam och afsmak, hur deras skratt ljödo ända uppför trappan, tills en dörr, som häftigt slogs igen, sade mig, att grefvinnan stängt in sig i sin våning, och grefven måste draga sig tillbaka fullständigt slagen.

Samma dag kom ett besök till slottet: riddaren af Valeso, som anländt till häst från sin borg Montaldo nära Ivréa.

Det var en ung man på tjuguåtta år, med ett vackert ansigte, en manlig och spänstig figur, elegant och ridderlig. Genast som jag såg honom, sade mig en hemlig aning: Det är han! Men jag bedrog mig. Riddaren, som hade bott en tid i Paris, var föga bekant med den piemontesiska adeln, grefvinnan kände honom knappt, och grefven måste påminna honom om en mängd förhållanden och omständigheter, som han icke längre erinrade sig.

Oaktadt gästens närvaro fingo min far och jag den äran att äta kväll med herrskapet, och då jag ännu icke var fullt öfvertygad, observerade jag noga grefvinnan, som nu åter hade blifvit samma marmorbild som dagarna förut. Ibland tycktes riddarens ögon förråda en dold ömhet, men grefvinnan uthärdade hans blickar med ett uttryck af barnslig frimodighet.

Efter aftonmåltiden kallade hon mig som vanligt till sitt rum, i det hon lemnade riddaren, som skulle sofva på slottet, tillsammans med grefven och min far. Och där satt jag nu åter vid mandolinen, och åter låg hon på divanen, med ögonen slutna och uppmärksamt lyssnande. Jag fruktade, att hon skulle tacka mig för den osanning, som kunde hafva bragt mig i en svår förlägenhet, men hon sade icke ett ord därom. Jag njöt af det stolta medvetandet att hafva en hemlighet till-

sammans med henne och att veta, att hon i tysthet var mig tacksam. Men just som jag skulle gå därifrån, sade hon:

— Du har väl icke blifvit sjuk?

— Af hvad då?

— Af att i natt gå tvärs öfver gården i det där förskräckliga vädret.

Jag betraktade henne förvirrad. Hur kunde hon, som hade sådana uppriktiga ögon, förställa sig till den grad? Om jag verkligen hade företagit den där nattliga vandringen, skulle hon icke hafva kunnat tala annorlunda till mig eller kunnat se på mig med klarare ögon. I den första förvåningen tänkte jag, att hon kanske själf trodde därpå, men den historia jag uppdiktat förutsatte ju hennes egen andel i den, och hon visste mycket väl, att jag ljugit. Hon hade till och med det modet att tillägga:

— En annan gång, om jag också ber dig, så bry dig icke om min ängslan, hällre än att du utsätter dig för att skaffa dig en sjukdom på halsen.

Jag gick min väg med hjärtat svällande af vrede, och i stället för att gå till sängs gömde jag mig i det närgränsande rummet, besluten att denna gång afslöja hennes otroliga falskhet. Men natten förflöt mycket lugnt, riddaren af Valeso afreste i all stillhet i daggryningen, och nu började åter, utan flere afbrott, de första dagarnas förtviflansfulla lugn. Vi stannade på Issogne ännu en vecka, därpå började vi en rad af lektioner och konserter, som knappt tillät oss så mycket som ett besök hos min mor, då vi ständigt voro på jagt efter en smula förtjänst, som det för resten var knappt om och som tog alldeles slut, när hösten kom.

Då vi återvände till Ollomont, tycktes det mig, att min mor blifvit tio år äldre. Hon hade varit sjuklig hela sommaren och, angelägen att dölja det för oss, hade hon försummat att sköta sig. Af min fars förtviflade ansigte begrep jag allvaret af det onda, af hans hänsynslösa slöseri fattade jag den annalkande faran. Därpå följde de sorgligaste och på samma gång ljufvaste dagar i mitt lif, och jag skulle kunna tänka tillbaka därpå nästan med glädje, om icke min stackars mors dödskamp hade dragit ut längre, än vi hade fruktat, och uttömt våra knappa tillgångar. Därtill kom, att min far icke

hade styrka att visa sig glad, och hela vårt hem tycktes så väl förberedt på att mottaga döden, att den också kom igen två gånger i samma månad.

Min mor dog på julaftonen, min far den adertonde januari. Vi hade tillsammans gått ned till Aosta för att spela vid en bal; strax efter det festen var slut, klockan sex på morgonen, vandrade vi till fots vägen hem mot Ollomont. Vid Porossan började min far få feber, men släpade sig dock ända hem, hvarest han dog dagen därpå i lunginflammation.

Hur jag drog mig fram denna vinter, vet jag knappast; säkerligen lefde jag på barmhertighet, ty min mor och far fingo fattigbegrafning, men om jag skulle nämna mina välgörare vid namn, skulle jag ej kunna det, så bedöfvad var jag under de första månaderna af det förfärliga slaget.

Mot våren återvann jag mitt sinneslugn och min lust att lefva, men den bergstrakt, i hvilken jag bodde, gjorde mig beklämd om hjärtat, och jag kände hemlängtan efter de soliga och varma länder, där min far var född och hvilka jag aldrig sett. För resten fans för mig blott en utväg öppen till förtjänst, nämligen musiken, och för den skull var jag tvungen att utvandra från Aostadalen. Jag tänkte på att begära hjälp af grefvinnan di Challant, och den första maj begaf jag mig till fots till Turin.

Jag ankom till staden under en storm, som hade följt mig utan regn i två timmar. Störtskuren nådde mig först på Doragrossagatan, inom en minut hade jag hela regnfloden öfver mig, och midt på gatan skummade vattnet i hvirflar som i en bäck. Jag tog min tillflykt till en portgång full med folk; man skrattade åt en stackars kusk, som alldeles förblindad, förvirrad och nedtyngd af regnet, från kuskbocken af en vagn ansträngde sig att tygla två uppretade hästar, under det att på andra sidan af gatan stod en präktigt klädd dam på tröskeln till en butik och försökte göra tecken åt honom, att han skulle köra fram. Men hästarna, som blifvit förskräckta af den uppsvälda rännstenen, stegrade sig och ströko baklänges. Folket började skratta, och damen började blifva ond och tycktes nästan besluten att vada öfver gatan, om icke köpmannen med stor ifver hållit henne tillbaka. Tänk, hvad jag jublade, när jag igenkände grefvinnan di Challant.

Jag rusade rakt in i syndafloden, tog henne i mina armar och lyfte upp henne i vagnen och steg sedan själf upp vid sidan af henne.

— Fort! — sade hon till kusken.

Jag teg helt andlös, ännu förvånad öfver min djärfhet. Efter några minuter vände hon sig mot mig, och utan att se på mig tog hon fram sin börs och räckte mig ett guldmynt.

— Känner ni icke igen mig?

— Hvem är ni då?

— Giulio, musikerns son.

— Du?

Vagnen stannade plötsligt, och grefvinnan hade i en blink öppnat vagnsdörren och stigit ur.

— Vänta mig! — Hon skyndade in i en liten port och försvann.

Det hade upphört att regna. Ett gult hus rakt framför oss lyste i solen ända ned till grunden; de lugnade hästarna viftade sakta med svansen. Ett kompani soldater passerade förbi under musik; den marsch de spelade ljöd en stund, förtonade så småningom och dog slutligen helt och hållet bort. Öfverallt omkring syntes flere vagnar och bärstolar, än man under ett helt år kunde få se i Aostadalen, öfverallt såg man människor, som hade brådt, och skaror af muntra unga män. Nu hade skuggan redan stigit upp till första våningen på det gula huset, de sömniga hästarna stödde sig än på det ena, än på det andra benet, ännu ett kompani med musik hade tågat förbi och marscherat åt samma håll, där det första hade försvunnit, och redan tystnade de sista böljande tonerna. Hvart hade grefvinnan tagit vägen? Om detta var hennes eget hus, skulle hon hafva låtit mig stiga in. Hvarför hade hon visat så mycken otålighet att komma dit? Jag kände igen dessa ögon, som jag nyss hade sett. De påminde mig om ett annat oväder, dånande bland bergen en mörk natt på det stora och dystra slottet Issogne; allt medvetande om mina lidanden och min nöd var glömdt, och jag befann mig åter förkrossad inför grefvinnans passionerade blickar. Ändtligen kom hon tillbaka med ett strålande ansigte, och knappt hade hon stigit upp i vagnen, förr än hon ömt och gladt tog mitt hufvud mellan sina händer och gaf mig en kyss på hvar kind, i det hon sade:

— Det är alltid ett godt tecken att träffa dig, min lilla vän.

Hon visste ingenting om våra olyckor, hon grät öfver dem, hon uppmuntrade mig och lofvade hjälpa mig till att få någon anställning. Redan dagen därpå skulle hon resa till hofvet på slottet Stupinigi, där hon skulle tala om mina angelägenheter med konungen själf.

Hon reste verkligen också dit tidigt följande morgon, i det hon lemnade mig kvar som gäst i sitt palats. Mot klockan elfva på förmiddagen ankom en vagn till slottet, medförande en biljett till mig. Biljetten innehöll: *Kom genast.*

Denna afton var det bal vid hofvet, och då den förste violinisten var sjuk, hade grefvinnan föreslagit mig till hans ställföreträdare, i det hon hade berömt mitt spel såsom utomordentligt. Jag var således tvungen att genast börja öfningarna och i hast skaffa mig en drägt. Öfningarna gingo förträffligt; min beskyddarinna och hennes betjäning sörjde för min toalett, så att, vid den tid balen skulle börja, var jag fin och elegant, med peruk och allt som en förnäm herre.

När jag inträdde i balsalen, blef jag fullkomligt bländad. Hvilket ljus, hvilken strålande hvithet, hvilka målningar, hvilken underbar harmoni i de hvalf och bågar, som flätade sig i hvarandra och höjde sig, den ena öfver den andra. Taket var högt som i en kyrka; förgyllningarna, speglarna, ljusen, statyerna, blommorna, allt detta ingaf mig nästan ett slags förskräckelse eller svindel, det hänryckte mig, beröfvade mig medvetandet om verkligheten och herraväldet öfver mina sinnen.

Jag kommer ihåg, att när jag stämde violinen, kände jag dess toner genljuda så starkt i mitt bröst, att det nästan betog mig andedrägten. Jag var rädd, att jag icke skulle kunna läsa noterna eller kunna styra min hand, — och ännu var salen tom. Hvad skulle det då blifva af mig, när den fyldes af alla dessa damer och kavaljerer och konungen och drottningen — min dröm och min fruktan — och framför allt grefvinnan med blottade axlar och armar, så som jag hade sett henne strax förut i en dörröppning, när hon tog afsked af mig och uppmuntrade mig till det stora profvet. Jag kände en stormvind brusa genom mitt hufvud, och när jag slöt ögonen, fattades jag af en häftig svindel. Hvarför var jag

där? Hvad gjorde jag? Det blixtrade förbi mig flyktiga minnen från min barndom, som jag glömt under åratal, och som nu kvarlemnade i min själ ett intryck af ljufva harmonier, af någonting rent och klart och en egendomlig vemodig känsla, som nästan liknade ånger. Från min plats kunde jag se hela det utrymme, som var ämnadt åt dansen. De andra estraderna, som liksom orkesterns löpte längs väggarna mellan salens kolonner, voro redan fylda af en praktfull och festlig människomassa, som hade kommit in i all tysthet, utan att jag hade märkt det. Alla salens dörrar, med undantag af en enda, slogos upp på vid gafvel, och därifrån inströmmade nu hela massan af damer och hofmän, som tyst ordnade sig i en cirkel med ögonen fästade på den stängda dörren, färdiga att buga sig för de kungliga. Orkesteranföraren höjde taktpinnen. Jag spjärnade emot med fötterna, som man gör i en vagn, när hästarna börja skena . . .

Sonaten var slut; jag var ännu där, de hade icke jagat bort mig, tvärt om hade orkesteranföraren helt belåten sagt till mig: »Hvilken stråkföring, min lille vän!» Hofvet hade således kommit in, mina krafter och min sinnesnärvaro hade icke svikit mig, nu kunde jag alltså vara lugn.

Se där var grefvinnan! Hvad hon var vacker! Den gamle man, som leende talade med henne, var det icke kungen? Och dock irrade hennes blickar oroligt omkring, sökande bland mängden. På en gång strålade hennes ansigte af glädje. Jag greps åter af den förskräckliga nyfikenhet, som hade plågat mig på Issogne. Ack, om jag denna gång hade kunnat följa hennes blickar, skulle jag hafva upptäckt hennes hjärtas utvalde; han var säkert där någonstädes i den brokiga, festligt klädda mängden. Men jag kände med mig, att denna förnäma dams ögon nu ändtligen skulle komma att förråda henne. Kungen vände sig för att tala med en annan dam. Nu samtalade grefvinnan med riddaren af Valeso, jag kände igen honom, och mina gamla misstankar vaknade på nytt. Emellertid skrattade de båda två mycket otvunget, utan en skugga af förvirring, och riddaren inbjöd en del andra herrar att sluta sig till dem, alla lika vackra, unga och glada som han själf, och man förde ett lifligt samspråk, fullt af ordspel, gester, blickar och skratt.

Därpå började dansen. Grefvinnan tycktes alldeles upptagen af att föra sig med hela sin värdighet. Hon tycktes ännu en gång vara nära att undslippa mig, hennes ansigte hade redan återfått sitt vanliga lugn, hon hade återtagit det fullkomliga herraväldet öfver sig själf. Och dock sade mig en inre röst: — Jag skall få veta det, jag skall få veta det, jag skall få upplefva visshetens bittra triumf, jag skall tvinga dig att förråda dig och bringa dig i fördärf. — Detta ord »fördärf» ljöd ännu i min själ, då jag åter började spela, det smälte tillsammans med tonerna och klang så ihållande för mina öron, att det höll på att göra mig galen. Men hvarför hörde jag det genljuda ännu starkare och mera hotande, när orkesteranföraren gaf oss tecken till, att den andra menuetten skulle börja. Och dock hade ingenting särskildt försiggått i salen; grefvinnan hade sett upp till mig två eller tre gånger och vänligt gjort tecken till mig med ögonen; hon var ständigt omringad af en svärm tillbedjare, med hvilka hon lifligt samtalade och skrattade.

Jag mins allt som i går: det var Boccherinis menuett; jag kunde den på mina fem fingrar, — hvarför kände jag då denna beklämning? I det orediga surrande, som uppsteg från salen, var det omöjligt att urskilja ett enda ord, och dock *visste* jag, liksom om jag hade hört deras samtal, jag *visste,* att grefvinnan skulle dansa denna menuett med riddaren af Valeso. När jag såg honom buga sig för henne och räcka henne handen, sade jag till mig själf: — Denna gång skall jag fånga dig; — och ordet »fördärf» började åter dåna för mina öron.

— Det kan icke hjälpas, nu, nu skall jag fånga dig!

Jag fattade min stråke med raseri, liksom om jag med den ville göra tecken till deras öde, att nu var timmen slagen.

Jag vet icke huru eller hvarför det föreföll mig, att också jag skulle deltaga i denna menuett som tredje person och just höll på att rusta mig till kampen, och jag sade till mig sjelf: — Nu är det min tur. — Emellertid hade paret stält sig i midten af salen, och orkesterns första toner ljödo sakta och hviskande. Hvad i all världen hade jag gjort med min violin? Med hvilket förtrolladt harts hade jag väl gnidit min stråke? De sprakande gnistor, som min båge utsände, syntes

kanhända icke för andra människor, men jag kände dem tränga in i mig och genomborra mig.

De första bugningarna öfverensstämde med musikens långsamma och gripande toner, men redan njöto de tvänne af att vara lemnade ensamma i dansen och drömde om att ostörda få växla blickar och tecken. Då återfick jag med ens den fulländning af min konstnärliga förmåga, som jag redan förut hade känt mig ega under de kvalfulla aftontimmarna på Issogne. Under den första delen af menuetten, där violinerna sakta snyftade och liksom ödmjukt bönföllo om någon länge efterlängtad gunst, tycktes grefvinnan förhärda sig mot tonernas lockande tjusning, och hon beherskade sig fullkomligt under den andra turen i dansen, där musiken klingade med en språksam liflighet.

Men segern var kort! Vid den andra reprisen såg jag redan, att hon gaf sig förlorad. Då greps jag på en gång af ett slags galenskap, och utan att jag själf visste det, och utan att någon hindrade mig, hade jag plötsligt rest mig upp. Jag darrade icke mer, jag tviflade icke längre på mig själf. Jag såg mig omkring med en jublande stolthet, medveten om att fullkomligt hafva musiken i min makt. Jag hade med en triumferande glädje klart för mig, hvilket obevekligt herravälde jag utöfvade öfver hela denna samling af kungar, prinsar, hofmän, och öfver denna kvinna, som på en gång utgjorde min lycka och min plåga.

Orkestern hade alldeles tystnat af förvåning öfver mitt spel, och anföraren betraktade mig tviflande, som om han icke kunde fatta detta under. Tonerna blixtrade och strömmade, kvällande fram ur min violin som mänskliga röster; än som bön och klagan, än som glädjeskrik, och så åter med sorgsna och djupa tonfall, som om de uttryckt ångest och förebråelser. De tycktes tolka min ungdoms tidiga pröfningar, min lidelsefulla och hånade kärlek och den oväntade segerns triumf. O, detta var icke längre någon dans!

Alla kände, huru jag beherskade hvarje rörelse hos det älskande paret, huru jag med min båge styrde deras öde, och huru grymt jag njöt af att förljufva för dem detta lycksaliga ögonblick, för att sedan förvandla det till gränslöst kval. Hvar var nu den listiga hycklerskan från Issogne? Nu, ja, just nu

var stunden, då hon skulle behöfva förställa sig och ljuga. Jag erinrade mig, när hon låg orörlig på divanen, hennes oskyldiga miner, den lilla historien om regnfläcken, och den tack jag fick därför, och hvarje nytt minne gaf mina strängar ny spänstighet och gjorde mitt spel allt mera tygellöst. Nej, det var icke längre en dans, de dansandes steg och rörelser voro röster och ord, som förrådde själens doldaste hemligheter. Det var icke endast bugningar eller slingringar eller vanliga danssteg, icke häller turer efter konstens regler, utan det var tillbedjande knäfall, enträgna och lidelsefulla böner, låtsade afslag och glödande kärleksförklaringar.

I salen rådde en dyster tystnad, som strax före en hotande olycka. Den galenskap, som hade gripit mig, tycktes också hafva smittat och förvandlat dem, och musiken stegrade allt mera deras bäfvande hänförelse, oaktadt den ständigt följde den gifna melodien. Menuetten öfvergick småningom till en vildare dans, fastän den fortfarande höll sig i hofstilen. Men de älskande märkte det icke, de tycktes långt borta, omedvetna om platsen och omgifningen, hänförda, yrande. Plötsligt bleknade de, liksom gripna af en dödlig trötthet.

Vid en skorrande ton af min fjärde sträng vacklade grefvinnan, fattad af svindel, och föll medvetslös i riddarens armar. Då hade mitt raseri nått sin höjd; jag slungade violinen högt i luften, hvarifrån den tungt föll ned midt i salen och krossades. Därpå slet jag mig lös för att undkomma mina kamrater, som försökte hålla mig tillbaka.

Jag stängdes in några dagar som galen på dårhuset. Då jag hade blifvit frisk och återkommit till mina sinnen, blef detta mitt galna tilltag anledningen till, att jag fick en fast plats som förste violinist vid kungliga kapellet hos hans majestät konungen af Sardinien.

Nordisk statsrätt.

Nordisk Rets-Encyklopædi. Sjette Hæfte: Den Nordiske Statsret ved *T. H. Aschehoug.* Kiöbenhavn 1885.

Marquardsen's Handbuch des oeffentlichen Rechts IV B. II Halbband. 2 Abtheilung: Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen. Bearbeitet von D:r *T. H. Aschehoug.* Freiburg 1886.

Den allt lifligare och lifligare växelverkan, som nutidens utvecklade kommunikationer alstrat, har äfven sträckt sig till vetandets område. Ej nog med att litteraturens förnämsta alster nära nog lika hastigt spridas i utlandet som i författarens hemland, man har allt mer lärt sig inse vigten af att studera främmande länders förhållanden för att dels lättare klargöra för sig betydelsen af sitt eget hemlands, dels förskaffa sig erfarenhet, som kommer det egna samhällsarbetet till godo. Man kan sålunda akta sig för upptäckta misstag samt göra sig till godo de förbättringar, hvilka under samhällsarbetet i andra länder vunnits. Särskildt har inom lagstiftningens område uppmärksamheten blifvit riktad på främmande länders rättsinstituter. Då i hvarje lands rätt ingår ett allmänt rättsligt, ur rättsidén utgående objektivt moment, som bör vara lika i alla stater, men tillika ett nationelt historiskt moment, som gifver hvarje lands rätt dess särskilda karaktär, så är af största vigt så väl för det rättsvetenskapliga studiet som för lagstiftningens ändamålsenliga utveckling åstadkommande af samlingar utaf de förnämsta kulturländernas lagar inom de olika rättsgrenarna samt för att göra dessas innehåll lättare tillgängligt af handböcker eller encyklopedier, som gifva jämförande framställningar häraf. Af en för sådant ändamål anordnad samverkan hafva framgått de ofvan angifna arbetena af en bland den skandinaviska Nordens mest framstående vetenskapsmän, det förra utkommet 1885 såsom utgörande en

del af *den nordiska rättsencyklopedien*, afhandlande nordisk statsrätt, hvari de förenade rikena Sveriges och Norges författningar sinsemellan och i jämförelse med Danmarks belysas och utvecklas, det senare utkommet förlidet år såsom IV B. II: 2 af den omfattande i Tyskland utgifna *Marquardsens »Handbuch des öffentlichen Rechts»*, hvilket arbete, afsedt i första rummet för tyska läsare, ej kan umbäras af någon, som vill göra noggrannare studier i den offentliga rätten. Denna omfattande handboks första band, som inledes af utgifvaren med en framställning, afsedd att angifva arbetets plan, afhandlar i särskilda monografier allmän statsrätt, stat och kyrka, förvaltningsrätt, folkrätt och politik. Sedan därpå i två omfångsrika band intagits det tyska rikets och dess särskilda staters offentliga rätt, har i fjärde bandet de icke tyska staternas blifvit gjord till föremål för bearbetning af kända och ansedda vetenskapsmän, i monografier öfver hvar och en af de europeiska och amerikanska staterna, hvaribland det här anmälda arbetet om Sveriges och Norges statsrätt.

I en tid sådan som denna, då hvarje lands förhållanden ådraga sig uppmärksamhet i den dagliga pressen och där blifva mer eller mindre ytligt och från partisynpunkt ensidigt bedömda, är det af synnerlig fördel, hälst sedan de båda förenade rikenas såväl inbördes som allmänt folkrättsliga ställning begynt granskas och undersökas, att framställningen af deras statsrätt fallit på professor Aschehougs lott. Hans fullständigt utkomna, förträffliga arbete öfver Norges statsförfattning, i hvilket han utvecklat den norska statsrätten, ej allenast i och för sig, utan äfven belyst från den allmänna, konstitutionela rättens synpunkt, har varit en värdig föregångare till nu anmälda arbeten. Man bör därför känna sig tillfredsstäld därmed, att en man med den mångsidiga och djuptgående kännedom af allmän statsrätt och af främmande länders statsrättliga institutioner, ej minst Sveriges, som han i nyss nämnda arbete ådagalagt, åtagit sig att inför en läsarekrets utom de skandinaviska länderna redogöra för såväl de unionela förhållandena som hvartdera landets särskilda statsrätt. Särskildt bör man i Sverige vara erkänsam därför, att han åtagit sig detta allt annat än tacksamma

arbete, ty det erfordras en icke ringa grannlagenhet i behandling af de unionela frågorna, för att icke en författare, som tillhör det ena af de förenade rikena, skall kunna anses partisk för sitt lands anspråk och ensidigt framhålla dessa såsom de i unionsbestämmelserna rätteligen inneburna. De anmärkningar, som kunna väntas från Norge, träffa en norrman och kunna ej göra framställningen misstänkt för partiskhet för Sverige, såsom förhållandet skulle vara, om framställningen vore gjord af en svensk skriftställare.

Båda de anmälda arbetena hafva sin särskilda betydelse. Det är af stort intresse, att, på sätt skett i Nordisk Retsencyklopædi, de tre skandinaviska rikenas statsrätt i en jämförande öfversigt punkt för punkt behandlats, hvari deras olika på folkens olika lynnen, grundlagarnas olika tillkomstsätt och olika historiska ursprung samt på olika författningars efterbildande beroende olika karaktär angifves, och i och med det samma äfven uppvisas de olika vägar, hvarpå hvartdera riket sökt lösa den konstitutionela uppgiften att ordna statsmaktens utöfning på ett sätt, som låter en kraftig regering, uppburen af folkets förtroende och i sin verksamhet af det sammas offervillighet understödd, föra styrelsen med lika aktgifvande på det helas och den enskilde medborgarens berättigade kraf. En sådan framställning af de tre rikenas statsrätt är icke allenast af betydelse för dessa folk, den är af ej ringa intresse för studiet af det konstitutionela styrelsesättets utveckling i allmänhet. Särskildt gäller detta om Sveriges och Norges konstitutioner, hvilka slagit fast rot hos folket, innan efter Napoleons fall de politiska rörelser i andra länder begynte, hvilka ledde till det konstitutionela styrelsesättets mera allmänna tillämpning.

En af de märkligaste företeelserna under detta århundrade är den hastiga och vidsträckta utbredning det konstitutionela styrelsesättet erhållit. Den statsform, som togs till mönster, hade bestått under århundraden hos ett enda folk, innan den efterbildades i andra länder. Man kan säga, att det var först grundläggandet af den stora förbundsstaten på andra sidan Atlanten, som fäste uppmärksamheten på folkfrihetens berättigade anspråk, på folkens kraf att deltaga i statsmaktens utöfning. Frankrike sökte väl i och med revolutionen att gifva åt folket

dess tillbörliga rätt genom folksuveränitetens proklamering; men de excesser, hvartill denna revolution gjorde sig skyldig, och kortvarigheten af hvarje författning, som på folksuveränitetens grundval uppfördes, gjorde det konstitutionela styrelsesättet misstänkt för en tid, till dess man ser det samma inom en eller två mansåldrar utbredt öfver alla länder, som äro delaktiga af europeisk civilisation, med undantag af det autokratiska Ryssland; ja till och med Turkiet har ju försökt med konstitutionelt styrelsesätt. De flesta af dessa författningar hafva, där icke den republikanska statsformen är den rådande, tagit till förebild de franska chartes constitutionnelles af 1814 och 1830 allt efter tiden för deras fastställande. Af de nu gällande utgör den belgiska författningen förmedlaren mellan de franska kartorna och åtskilliga andra staters författningar. Till de författningar, som efter den belgiska blifvit bildade, hör den danska, som först i slutet af femte decenniet af detta århundrade ersatte enväldet. Den jämförelse mellan Danmarks och de båda förenade rikenas statsrätt, som i den nordiska encyklopedien göres, är af intresse för den, som vill lära närmare känna, huru den moderna statsrätten blifvit tillämpad i Danmark och hvilka insteg den fått i de båda öfriga rikenas författningar. Likasom fallet är med den belgiska konstitutionen och öfriga efter den samma bildade, beror den danska författningens styrka däraf, att alltid ett harmoniskt förhållande eger rum mellan konung och representation samt mellan dennas båda afdelningar. Den har därför utan att vilja öppna dörrarna helt och hållet för det parlamentariska styrelsesättet, enligt hvilket andra kammaren har den i sista rummet bestämmande makten, gifvit väl mycket spelrum för allahanda till detta styrelsesätt hörande konstitutionela konflikter utan utväg för deras lösning. Den har bemödat sig att gifva garantier emot maktens missbruk af monarken och äfven sökt genom en och annan jämkning af belgiska konstitutionens bestämmelser — t. ex. i stadgande om statsrådets ställning, hvilken mera närmar sig Sveriges och Norges statsrätt än den parlamentariska anordningen af dess rättsställning, samt i föreskriften om skattelagarnas varaktighet — garantera mot ministerstyrelsens och parlamentarismens missbruk. Men allt detta har varit

här liksom i andra länder otillräckligt att förekomma, att från representationens eller ettdera tingets sida makten drifves till en spets, som sätter det lagbundna samhällets verksamhetsförmåga på spel, hvadan ock regeringsmakten begagnat sitt faktiska herradöme för att, understödd af den ena representationsafdelningen, undanrödja de hinder för en jämn styrelseverksamhet, som lagts i vägen af den andra.

Hvad angår *de förenade rikenas* författningar, så eger det märkliga förhållandet rum, att de äro de äldsta grundlagarna på det europeiska fastlandet; och de hafva därför en i vissa afseenden olika karaktär med öfriga grundlagar. Ingendera är bygd på parlamentarismens grund. Detta förhållande samt deras olika ursprung och det olika sätt, hvarpå hvardera författningen tillkommit, gifva dem hvardera en olik karaktär. Den *svenska* utgör frukten af ett statslif, hvari alltid folkets frihet och äfven rätt att deltaga i statsmaktens utöfning varit erkänd. Dess bestämmelser spåras långt bort i tiden i våra gamla lagar, och statsskickets utveckling har gått ut på att, alltid under garanti för såväl den särskilda individens som folkets i dess helhet rätt, häfda en stark konungamakt, hvars innehafvare var pligtig att inhämta råd af lagbestämda rådgifvare och med folkets representanter öfverenskomma om lagstiftning och beskattning. Tider hafva dock funnits, då konungens herskaremakt var kringskuren, så att icke något rum för konungens vilja att göra sig gällande förefans, likasom ock då hans myndighet sträcktes så långt, att han ej tålde några rådgifvare, men öfverdrifternas tid å ena eller andra sidan fick ej varaktighet, och i nu gällande regeringsform har man sökt att förebygga någondera maktens drifvande till ytterlighet. Utgående från Montesquieus teori har 1809 års konst.-utskott velat dana en styrande makt, verksam inom bestämda former, med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra, hvilka beslut dock icke kunna förhastadt fattas, utan skola föregås af upplysningar från ett offentligt, inför representationen ansvarigt statsråd; en lagstiftande makt, utrustad med de rättigheter, som gifva den tillbörligt inflytande på styrelsen utan att bereda den tillfälle att däri ingripa, samt en domaremakt, självständig under lagarna, men ej själfherskande öfver

dem. Oaktadt maktens tredelning anföres såsom ledande grundprincip, har de olika funktionernas utöfning ordnats på ett sätt, som aldrig lemnat den erforderliga enheten i statsmaktens utöfning ur sigte. Som denna grundlag dessutom är uppvuxen på egen historisk grund med de tillägg och ändringar, som lärdomar, hämtade dels ur egen dels ur andra länders erfarenhet, framkallat, är i den samma mer än i andra länders efter utländskt recept tillagade grundlagar tillfälle till konstitutionela konflikter undanröjdt. Den *norska* grundlagens kännetecknande egenskap är, att den, tillkommen före någon annan grundlag efter Napoleons fall, afsett att dels skydda landets självständighet i den nya statsrättsliga ställning, hvari Kielertraktaten försatt landet, dels häfda folkfriheten emot makten hos en konung, som därjämte bär en annan krona. Den är ett hastverk och utgör ett aggregat af bestämmelser, hämtade från andra länders grundlagar, såsom Sveriges regeringsform af 1809, Förenta staternas af 1787, 1791 års franska och 1798 års nederländska, äfvensom 1812 års spanska konstitution. Detta oaktadt måste den med hänsyn till den kraft, den visade sig ega att förena alla goda krafter till att förfäkta och bevara norska folkets frihet och självständighet, ådraga sig en beundrande uppmärksamhet. Den utgör till sina hufvuddrag ett af de många försök som blifvit gjorda att med tillämpning af Montesquieus teori om statsmaktens tredelning tillvägabringa en jämvigt mellan furstemakt och folkmakt. Uti bestämningen af statsformen såsom inskränkt monarkisk visar sig, att man utgått från monarken såsom statsmaktens utöfvare, styrelsens ledande princip, begränsad i utöfningen af sin makt af de rättigheter, som tillkomma representationen, att stifta lag, bevilja skatter och kontrollera styrelsens handhafvande, hvartill kommer en självständig dömande makt, för hvilken såväl konungens rådgifvare som representationens medlemmar skulle kunna ställas till ansvar och hvilken stode såväl under konungens som representationens kontroll. I bestämmelsernas affattande är dock å ena sidan konungens och å den andra representationens makt så illa afvägd, att hvar och en kan ansvarsfritt drifva sin makt utöfver det lagbestämda området. Konungen kan göra sin vilja gällande utan medverkan af något för beslutet ansvarigt

statsråd, och stortinget kan ansvarsfritt drifva sin lagstiftande myndighet in på den utöfvande maktens område och på detta sätt, därest icke konungen sätter sin egen herskarevilja däremot, fråntaga den utöfvande makten den ena rättigheten efter den andra. Statsråden äfventyra nämligen att, om de icke lyda stortingets grundlagstolkning, dömas af riksrätten, som är genom sin sammansättning beroende af det herskande stortingspartiets vilja. Till följd häraf är förhållandet mellan konungens och representationens område, ännu mer än i Danmark, egnadt att framkalla konflikter, hvilka här äro så mycket menligare, som inga förmedlande krafter finnas, som kunna utjämna stridiga förvecklingar emellan de mot hvarandra stående konstitutionela makterna, när de vilja hvar för sig använda sin makt till dess yttersta spets. Här saknas alldeles en sådan utväg, som det parlamentariska styrelsesättet erbjuder. Den enda kammaren saknar bredvid sig en dess makt delande medkammare, som kan återhålla förhastade beslut, konungen är beröfvad den vigtiga rättigheten att i kritiska fall vädja till folket genom påbud af nya val, och ingen af det herskande partiet oberoende domstol gifves, som fredar den från ansvar, som vill göra lag gällande mot maktmissbruk af representationen.

Som den i nordiska encyklopedien innehållna afhandlingen utkom blott ett år före den i Marquardsenska handboken utgifna framställningen af Sveriges och Norges statsrätt, har samma ordning och uppställning af ämnet hufvudsakligen följts med den olikhet, att, i det senare arbetet, hvarest Danmarks statsrätt lemnats ur räkningen, hvardera rikets särskilda statsrätt för sig afhandlas. Författarens innehållsrika framställning intresserar genom den klara bild man får af hvardera landets författning, och det så mycket mera, som däraf framgår ohållbarheten af Montesquieus maktfördelningsteori. För båda författningarna har denna teori ansetts böra vara grundläggande; och till hvilka olika resultat har man icke kommit? Vid redogörelsen för de båda rikenas särskilda statsrätt har författaren i ett särskildt kapitel sammanstält grunddragen af deras författningar och visat öfverensstämmelsen och olikheten dem emellan. Bådas

statsform är inskränkt monarkisk och hvilar på konstitutionelt representativ grund. Medan i Sveriges statsförfattning den genomgående grundtanken är, att konungen är statsmaktens högste utöfvare under samverkan, samråd och kontroll från riksdagens sida, om ock, efter hvad vi visat, teorien om maktens tredelning i den lagstiftande, rättskipande och utöfvande vid de särskilda bestämmelsernas affattande uppmärksammats, så är Norges författning bygd på maktens tredelning. Medan i Sverige konungen såväl i styrelse som lagstiftning och lagskipning är den sammanhållande principen, så är makten i Norge söndrad mellan konung och representation, hvadan, om ock konungen lika väl som stortinget kan drifva sin makt till dess yttersta spets, det faktiskt blir stortinget, som blir det herskande, hälst med hänsyn till dess inflytande på riksrätten. Äfven den dömande makten blir nämligen beroende af stortinget. Medan Sveriges representation är fördelad i två lika berättigade afdelningar, af hvilka den ena är egnad att upptaga landets förnämsta män, som åtnjuta sina medborgares förtroende, ehvar de än äro bosatta, under det den andra sammansättes på grund af val i orterna bland de inom valkretsen bosatte, så har hela Norges storting till den senaste föga betydande grundlagsändringens genomförande varit sammansatt genom val i orterna på endast inom orten bosatta män. Medan Sveriges tvåkammarsystem hvilar på grundvalen af båda kamrarnas likställighet och har i de gemensamma omröstningarna öppnat en utväg för finansfrågornas lösning vid sig yppande olika meningar mellan kamrarna, så är i Norge, likasom sammansättningen, äfven sättet för ärendenas afgörande grundad på enkammarsystemet. Stortinget fördelar sig visserligen i två afdelningar, lagting och odelsting, men de flesta ärenden afgöras i samladt storting. Med undantag af odelstingets kontrollerande verksamhet är det blott egentligen lagförslag som behandlas af de särskilda tingen, dock att äfven, där olika beslut fattas, lagtingets beslut får vika för samladt stortings beslut med två tredjedelars pluralitet. Här finnes således ingen återhållande representationsafdelning, som kan skydda mot något som hälst förhastadt beslut af det herskande partiet.

Statssuveränitetens utöfning tillhör i båda rikena konung och representation under en konstitution, som ej inskränker sig till organisation af statsmyndigheterna, och fördelning af de olika statsfunktionerna, utan äfven bestämmer organisationsgrunderna för andra vigtiga institutioner, såsom domstol, kyrka, härväsende, samt garanterar individernas rättsställning mot statsmyndigheterna. Ändring i konstitutionen är i båda länderna bunden vid vilkor, som gifva en större säkerhet mot öfverilningar eller missaktning för väljarnes önskningar än vanliga lagförslags behandling erbjuder. I Sverige är ändring af grundlag fri, ej så i Norge; ehuruväl denna skilnad torde vara blott skenbar. Det heter visserligen, att ingen förändring må vidtagas, som strider mot grundlagens grundsatser eller förändrar dess anda. Denna inskränkning har dock ingen betydelse, då ett herskande parti efter godtfinnande tolkar, hvad som utgör denna anda, hälst om den partiuppfattning göres gällande, som frånkänner konungen rätt att deltaga i grundlagstiftning. Utöfningen af statsmakten är olika fördelad i Sverige och Norge. I lagstiftningen har konungen större andel i Sverige genom den ekonomiska lagstiftningsmakt, som uteslutande tillhör honom, medan hans samtycke fordras i all lagstiftning, som förpligtar medborgare i allmänhet. I Norge sträcker sig denna makt så långt, som den utöfvande makten fordrar, hvadan hans samtycke i allmänhet erfordras såsom vilkor för att en af stortinget antagen lag skall erhålla förpligtande kraft; äfven kan konungen utöfva en provisorisk lagstiftningsmakt, men blott inom ett bestämdt angifvet område, och dylika provisoriska lagar ega ej giltighet för längre tid än till nästa storting. En ännu mycket större inskränkning af hans lagstiftande makt är emellertid gifven genom bestämmelsen, att beslut af tre lagtima storting, sammansatta efter tre på hvarandra följande val och inbördes skilda genom minst två mellanliggande lagtima storting utan att afvikande beslut i mellantiden från det första till det sista antagandet af något storting blifvit fattadt, skall, därest det föreläggesr konungen med begäran, att han ej vill vägra sanktion, varda lag, om än konungens sanktion ej därpå följer, innan stortinget åtskiljes. Frågorna, om huru långt stortingets rätt att på detta sätt genomdrifva

en lag sträcker sig och huru långt in på regeringsmaktens område stortinget eger med sin lagstiftning intränga, tillspetsa sig här i den skarpaste form och fordra en lösning, som under partisöndringar bereda regeringen stora svårigheter. Bestämmelserna om statsreglering, skatters beviljande och förvaltning af statens penning- och finansverk gifva Sveriges riksdag fullständig kontrollerande- och pröfningsrätt, utan att lägga sådant band på konungens användning af medlen, att han hindras att tillgodose oförutsedda samhällsbehof, hvadan den förra statsregleringen och bevillningen fortfar, om icke riksdag, när den afslutas, reglerat staten, medan i Norge ingen skatt kan påläggas eller utgift ske utom i kraft af lag eller stortingsbeslut, som icke gäller längre tid än ett år. Båda rikenas hushållningsplan uppgöres, utan att därvid finanslagsteorien tillämpas. Konungens rätt att använda krigsmakten är i Norge mera begränsad än i Sverige. Hvad den judiciela statsrådsansvarigheten angår, är i Sverige den samma begränsad till lagstridiga regeringsbeslut inför en af representationen oberoende domstol, medan i Norge statsrådet äfven kan ställas till ansvar, om odelstinget anser ett regeringsbeslut för riket skadligt, och dömas till ämbetsförlust af en domstol, som är till sammansättningen i öfvervägande grad beroende af stortingets pluralitet, dock att i Norge saknas särskildt ansvar för uraktlåtenhet att vägra kontrasignation på lagstridiga regeringsbeslut. I öfrigt är omfånget af den kronan tillkommande myndighet och statsrådets ställning ungefär lika.

Som Sveriges regeringsform utgjort förebild för Norges grundlag i en mängd bestämmelser angående den styrande makten och dess utöfning, framträder konungen och ej ministären i båda länderna såsom den styrande. Hvarje regeringsbeslut har sin grund uti ett af konungen i statsråd och efter där skedd föredragning fattadt beslut. Det är ej tillräckligt, utom i kommandomål, att konungen blott öfverlägger med vederbörande minister och denne förskaffar sig konungens bifall till beslutet. Intet regeringsbeslut kan i andra fall komma till stånd utan officiela sammankomster af rådgifvare, hvilka alla ega bevista de samma, utom i diplomatiska ärenden, där ett mera be-

gränsadt antal rådgifvare är närvarande. Konungen har därför starkare personligt inflytande på sina rådgifvares åsigter än annorstädes. Genom den motvigt, första kammaren bildar mot den andra i svenska riksdagen, ärendenas samtidiga behandling i båda kamrarna samt den förberedande sammanjämkning, som sker i gemensamma utskott, och det utslag, som erhålles genom de gemensamma voteringarna, som af båda kamrarna samfäldt företagas för att slita stridiga meningar i frågor, som icke förfalla, särskildt i finansiela frågor, kan ej den moderna parlamentarismen med den den samma tillhörande bestämmande myndighet hos andra kammaren göras gällande; den i R. O. § 1 uttalade grundsatsen om båda kamrarnas likställighet är upprätthållen. I Norge med dess enkammarsystem låg ursprungligen en garanti mot parlamentarismens våda däruti att statsrådet, hvars medlemmar, liksom ännu i dag är fallet i amerikanska kongressen, ej fingo vara närvarande vid stortingets öfverläggningar, hade en af påtryck från stortinget mera oberoende ställning och bildade ett slags mellaninstans mellan konungen och stortinget, som i viss mån ersatte bristen på tvåkammarsystem. Detta var väl behöfligt med hänsyn till den oinskränkta beslutande rätt, som konung och storting, hvar inom sitt område, hafva. Konungen eger allena besluta, hans beslut gälla trots protester af statsrådets alla ledamöter och gå äfven i verkställighet, enär ingen kontrasignationsvägran finnes. Stortinget inom sitt område eger ock fatta beslut, som kunna äfven utan konungens sanktion erhålla giltighet. Under sådana förhållanden var af vigt, att statsrådet, oberördt af partiintressen, såsom fallet var, då det icke behöfde deltaga i stortingets öfverläggningar, kunde bilda en mur mot ett hänsynslöst partivälde i stortinget och noggrant pröfva stortingets beslut, innan de förelades till afgörande af konungen, och på samma gång självständigt mot konungen använda sitt rådgifvarekall för att hindra konungens personliga godtfinnande att göra sig gällande i strid mot rikets sanna bästa och ett upplyst allmänt tänkesätt. Sedan statsrådets ledamöter fått tillträde till stortinget och således äro förpligtade att deltaga i dess öfverläggningar, har denna dess självständiga plats upphört. Bekant är den strid, som

fördes för att vinna detta mål, samt huruledes i den samma indrogs frågan om konungens sanktionsrätt i grundlagsfrågor, likaledes huru efter det de statsrådsledamöter, som varit af den åsigt, att konungen har absolut veto i grundlagsfrågor, blifvit af en af stortingets herskande parti beroende riksrätts pluralitet dömda sina ämbeten förlustiga, konungen utan att uppgifva sitt absoluta veto lät grundlagsändring i angifna riktning genomföras. Genom denna förändring och den inverkan på statsrådets ställning, som den samma medfört, är konungen allena ställd i breschen emot ett storting, som anser statsrådet såsom sig underdånigt och ej vill kännas vid några gränser för sin makt. Deras ställning till hvarandra har förvandlats från en rättsfråga till en maktfråga.

Uti sin framställning af föreningens karaktär framlägger prof. Aschehoug i deras rätta dager såväl de historiska fakta, på hvilka föreningen grundar sig, som de föreningsvilkor, som sammanhålla den samma, och huru dessa icke kunna utan båda representationernas och konungens samtycke ändras. Han uppvisar, att denna förening icke är att hänföra till de blott personliga unioner, som bero af en dynastis tillvaro och dess medlemmars arfsrätt, utan är grundad på offentliga statsrättsliga akter, som dels gifva unionen dess rättsstöd och de båda rikena gemensamt deras rätta ställning såsom ett folkrättsligt subjekt i de civiliserade staternas krets, dels ock med afseende på sättet för föreningens ömsesidiga antagande och erkännande af båda folken, gifvit denna förening en karaktär af oupplöslighet, som ej tillåter det ena folket att ensidigt upplösa den samma. Föreningens karaktär angifves därför såsom en realunion med bibehållande af hvartdera rikets själfständighet och dennas begränsning endast så långt, som det kräfves för upprätthållandet af den yttre självständigheten. Föreningen fordrar således först och främst under alla förhållanden gemensam konung, konungaätt, vidare gemensam successionsordning, och vid de tillfällen, då konungen själf icke eger att utöfva styrelsen, gemensamt riksföreståndareskap, samt då dynastien utgår, gemensamt val af ny konungaätt. Härjämte ingår i föreningen med anledning af konungadömets konstitutionela karaktär förpligtelse för konungen att inhämta råd i ärenden, som angå båda rikena, af ett utaf statsrådsmedlemmar från

båda rikena sammansatt statsråd. På grund af bestämmelser i R. A. § 4 är rättsförhållandet till främmande makter enligt regeln gemensamt. Konungen allena uppträder i förhållande till främmande makter såsom båda rikenas representant, han eger allena börja krig och sluta fred; angripes det ena af de båda rikena af en främmande makt, så har denna därmed ock brutit freden med det andra. Utom denna gemensamhet i fred och krig följer äfven gemensamhet i alla förhållanden, som röra den allmänna folkrätten och ur hvilka förpligtelser af rent politisk natur uppväxa, om ock hvartdera riket kan såsom själfständigt rättssubjekt för sig i förhållande till främmande makt öfvertaga och ega särskilda rättigheter och förpligtelser, t. ex. sådana, som före föreningen ingåtts, eller ock sådana, som endast beröra det ena rikets, men icke det andras ekonomiska intressen, såsom förhållandet är med lotsningsrätten i Öresund, Norges fiskerier, rätt för Ryssland till begagnande af Norges Östersjöhamnar m. m. Alla fördrag, såväl de gemensamma som de särskilda, afslutas af unionskonungen. Den unionskonungen sålunda tillkommande rätt att afsluta fördrag är dock inskränkt, ty då fråga blir om fullgörandet, så erfordras hvartdera rikets representations medverkan, där ämnet ej utgör föremål för konungens allena beslutanderätt. Gemensamheten i utrikes ärenden medför gemensamma sändebud och konsuler, hvartill båda rikenas medborgare kunna användas, äfvensom ock gemensamt handhafvande af utrikes angelägenheter, ehuru detta ej är i riksakten uttryckligen uttaladt.

Med hänsyn till förhållandena vid unionens tillkomst och uraktlåtenheten att i samband därmed ordna en unionel kontrollerande representativ myndighet, har utrikesministern förblifvit uteslutande svensk ämbetsman och departementet ett svenskt ämbetsverk. Detta ombesörjande af de unionela utrikes ärendena genom svenska utrikeskabinettet låter sig göra utan att komma i något slags strid med Norges grundlag. Tvärt om, i denna punkt undergick Eidsvoldskonstitutionen en ändring lämpad efter denna anordning. Likasom i Eidsvoldskonstitutionen blefvo i nu gällande norska grundlag § 30 diplomatiska ärenden undantagna från behandling i statsråd, hvarjämte den i Eidsvoldskonst. § 33 innehållna bestämmelsen, att en särskild norsk minister skulle handhafva utrikes

angelägenheter, uteslöts, och blef därefter i dess ställe i riksakten § 7, hvilken §:s lydelse tillkommit på eget initiativ af 1815 års norska storting, utrikes angelägenheters föredragning i interimsregering åt svenskt statsråd öfverlåten, en bestämmelse, som förutsätter såsom en gifven sak, att den svenske utrikesministern är den, som skall ombesörja båda rikenas utrikes angelägenheter. Då enligt Sveriges R. F. § 11 dylika ärenden i allmänhet ej utgöra föremål för handläggning i statsråd, utan i en mindre statsrådsafdelning, så voro till en början norska statsrådsmedlemmar uteslutna från delaktighet i dessa ärendens pröfning, men, då unionens konstitutionela karaktär fordrar, att vid de unionela regeringsärendenas handläggning och afgörande tillfälle beredes rådgifvare från båda rikena att sammankomma till gemensam öfverläggning, har efter hand och särskildt genom Kungl. resolution den 13 april 1835 tillträde till dessa öfverläggningar blifvit beredt åt norskt statsråd, så snart ärenden där förekomma, som röra båda rikena eller Norge allena. Af den gemensamhet, som således gifves, borde följa en viss gemensamhet i finans- och försvarsväsendet. Någon rättslig sådan finnes dock ej, mer än den konungen enligt riksakten § 4 tillkommande rätt att sammandraga trupper, en rätt, som dock, hvad Norge angår, är genom norska grundlagsbestämmelser mycket kringskuren. Icke en gång något aftal eller någon öfverenskommelse är i dessa hänseenden ingången. Det ena riket anser sig dock böra i ett visst förhållande, hufvudsakligen lämpadt efter folkmängden, bidraga till de gemensamma institutionernas underhåll, såsom fallet är med apanage till konungahuset och anslag till utrikesförvaltningen. Skulle rikena i afseende på de anspråk härutinnan, som föreningen uppställer, stanna i olika meningar, så finnes ingen unionel representation eller svensk-norsk delegation, som är berättigad att med gemensam förpligtande kraft afgöra frågan. En sådan kommer endast i fråga vid val af konung, tronföljare, förmyndareregering. Hvad beträffar internationela förhållanden, som i andra länder ordnas genom fördrag, så blifva de, i de fall där konungen eger fullständig bestämningsrätt, ordnade genom resolutioner, som konungen samtidigt utfärdar för hvartdera riket; erfordras representationernas bifall, så utfärdas liknande lagar för de

båda rikena, hvarvid i de fall, då man anser sig böra tillerkänna det ena riket rätt att, när så finnes nödigt, i lagen göra ändring, tillägges förbehåll af giltighet endast för så lång tid i ena riket, som motsvarande föreskrifter ega kraft i det andra. Det ena rikets inbyggares ställning i det andra är lika med främlingars, dock med en framför främlingar i allmänhet gynnad ställning, hvilket särskildt är genom lag tillförsäkradt norrmän i Sverige, hvarjämte med afvikelse från den eljes gällande grundsatsen, att den ena staten ej utlemnar egna undersåtar, förbrytare som tillhöra det ena riket och begått brott i det andra, utlemnas till dess myndigheter. Till följd af de stridiga meningar, som uttalats angående det sammansatta statsrådets organisation och befogenhet, angifver författaren dess kompetens såsom unionelt statsråd med den begränsning af dess användning, som hvartdera rikets självständighet fordrar, och redogör noga dels för de angelägenheter, som *måste* i detta statsråd afgöras, dels ock för dem, som *kunna* där afgöras, dels slutligen för sådana, som ej må där afgöras.

De bristfälligheter, som vidlåda föreningen, i det att å ena sidan Norge icke har någon kontrollerande myndighet såsom garanti för de utrikes ärendenas handhafvande på ett sätt, som ej tillbakasätter dess intressen, och å andra sidan Sverige saknar hvarje garanti för att »till stöd för rikenas gemensamma troner» och gemensam självständighet Norge fullgör sina förpligtelser till det gemensamma försvaret och de gemensamma institutionernas upprätthållande, hafva framkallat reformförsök för att undanrödja de svåraste olägenheterna, försök som dock alltid strandat på Norges motstånd, hvilket, efter hvad det heter, nöjer sig med föreningen, sådan den är. Norge befarar nämligen af hvarje stärkande af föreningen ett försvagande af sin ställning inom den samma, medan Sverige, som i föreningen alltid blir det land, som vid sig yppande yttre politiska förvecklingar får taga första stöten, anser som ett oeftergifligt vilkor för föreningsändamålets uppfyllande, att, medan tid är, båda rikenas samverkan ordnas. En sådan reform är af behofvet påkallad, ty den söndring mellan konung och storting, som är en följd af grundlagens brister, inverkar äfven på för-

eningen. Det parti i Norge, som drifvit stortingets makt till dess yttersta gräns, går ut från folkrepresentationen såsom statsmaktens utöfvare och den exekutiva maktens chef såsom dess underordnade verktyg, till följd hvaraf och då konungen endast i egenskap af Sveriges konung betraktas såsom icke stortinget underdånig, å ena sidan norska stortinget och å den andra den med Sverige identificerade konungamakten framställas såsom hvarandra bekämpande makter. Konungen betraktas ej såsom unionskonung, konung öfver de båda förenade rikena såsom en enhet, ur hvilken utgrenar sig en svensk och en norsk riksstyrelse, utan norska riksstyrelsen bör utgå från stortinget, i förhållande till hvilket konungen ej har annat än att besörja verkställigheten af dess beslut. Om dessa beslut skulle gå in på föreningens område och medföra rubbningar däri, så må föreningen därefter jämkas. Denna åsigt står i öfverensstämmelse med det partiprogram, som med frånkännande af konungens rätt till veto i grundlagsfrågor grundar Norges statsförfattning på parlamentarismens fordran, att representationens pluralitets mening skall vara den bestämmande. Föreningen blir i öfverensstämmelse härmed reducerad till en personalunion, af hvilken Norges själfständighet fordrar särskild representation i förhållande till främmande makter genom särskilda sändebud i förening med ett särskildt utrikesdepartement. Enligt denna åsigt och med tillämpning af den samma skulle, enär riksakten § 12 bestämmer att, hvad Norge angår, dess bestämmelser skola ändras på det i Norges grundlag föreskrifna sätt, föreningens vara eller icke vara bero af stortingets beslut, hvad Norge angår, hvaremot konungamakten och Sveriges riksdag ej skulle hafva något att säga, medan Sveriges riksdagsbeslut i dessa ärenden skulle fordra både konungamaktens och Norges stortings beslut för att blifva gällande.

Af professor Aschehougs innehållsrika framställning af såväl Norges som af unionens och Sveriges statsrättsbestämmelser visar sig, huru blottad på hållbara skäl denna lära är. Hans ståndpunkt framgår klart af föreningens hänförande, på sätt vi förr anmärkt, till en sådan sammansatt stat, som i folkrätten betecknas såsom realunion med bibehållen själf-

ständighet för hvartdera riket i allt, som icke af föreningen, sådan den i riksakten blifvit angifven, erhållit sin bestämning. Vid beröringen af de brister, hvaraf riksakten lider, och hvilka äro egnade att kunna motverka föreningsändamålet, därest den solidaritet, som föreningen innebär, skall i kritiska tider sättas på prof, fogar författaren i samband med redogörelsen för de reformförsök, som blifvit gjorda till ändring och fullständigande af riksaktens bestämmelser, följande uppmärksamhet värda omdöme: »Stridsfrågor hafva visserligen vid flera tillfällen uppstått mellan båda rikena och hafva understundom framkallat en viss bitterhet i sinnena, men hvarje dylik fråga har hittills blifvit lyckligen löst, *för hvilket man till icke ringa del har att tacka den aktning, som Sverige ständigt och lång tid igenom utan undantag eller tveksamhet har visat Norges rättigheter och intressen.*»

Vi hafva härmed angifvit den allmänna karaktären af de båda rikenas statsrätt efter författarens vägledning. Framställningen af ämnets särskilda delar utmärker sig för samma mångsidiga, klara och fullständiga belysning af alla vigtiga spörsmål, med opartiskt framläggande af de olika synpunkter, hvarifrån en rättsfråga kan ses, och de skäl, som tala för den ena eller andra åsigten. Det finnes en och annan fråga, i afseende hvarå man kan vara af olika åsigter med författaren, men som icke här är på sin plats att debattera. Det är blott en enda, som vi anse oss böra här beröra, enär den samma kan af den allmänhet, på hvars språk detta arbete är utgifvet, anses som en afgjord sak. Det är nämligen frågan, huruvida utländsk kvinna, som gifter sig med svensk man, skall i och med det samma anses som svensk undersåte och den därmed sammanhängande frågan, huruvida den svenske man, som sätter sig alldeles neder att bygga och bo under främmande herrskap, skall anses fortfarande i åtnjutande af medborgarerätt så, att hans hustru och barn, äfven om de aldrig sett svensk jord, skola kunna hemsändas till Sverige för att där erhålla fattigvård. I detta hänseende åberopas praxis med stöd af en namngifven svensk rättslärd. Denna praxis är dock ingalunda gifven, om ock exempel härpå kan uppvisas. Detta visar sig däraf

att kvarboende svensk hustru, som öfvergifvits af sin utländske man, ej anses hafva därmed förlorat sin svenska medborgarerätt, ej häller anses hustru till svensk man, som lemnat landet och erhållit medborgarerätt annorstädes, hafva förlorat sin svenska medborgarerätt. I öfverensstämmelse med denna grundsats bör icke hustru till svensk man, som gift sig utomlands, anses för att hafva fått svensk medborgarerätt, förrän mannen med sin utländska hustru satt bo härstädes. Ja, därest han satt bo och gift sig i utlandet med utländsk kvinna, anses han icke alltid berättigad att med henne sätta sig ned i hemlandet, t. ex. den som rymt från Sverige; och enligt 1860 års traktat mellan Sverige och Norge samt Ryssland får ej hemsändning ske af i Sverige bosatt rysk eller i Ryssland bosatt svensk undersåte, som gift sig i det andra landet med det samma tillhörande kvinna, än mindre af hans efterlemnade enka och barn.

H. L. Rydin.

Konstlitteratur.

Meddelanden från Nationalmuseum. N:r 1—8. Sthlm 1882—1887.
Konung Carl XV:s tafvelsamling. Beskrifvande förteckning af *Gustaf Upmark.* Sthlm 1882.
Konung Carl XV:s konstslöjdsamling. I. Keramiska föremål. Beskrifvande förteckning af *Gustaf Upmark* och *Ludvig Looström.* Sthlm 1883.
Nationalmusei tafvelsamling. Beskrifvande förteckning af *Georg Göthe.* I. Utländska (icke nordiska) mästare. Sthlm 1887.

Det faller lätt i ögonen, att de här ofvan uppräknade arbetena inom vår konstlitteratur tillhöra en särskild grupp, som jag skulle vilja kalla museum-litteraturen. De hafva nämligen det gemensamt, att de dels sysselsätta sig med berättelser om statens konstsamlingars vård och tillväxt efter 1880, dels gifva en vetenskaplig redogörelse för innehållet af vissa delar af dessa samlingar.

Det är troligen ingen tillfällighet, att det år, som är åsatt det första häftet af nationalmuseets »Meddelanden», jämväl är det första, då museets intendent d:r G. Upmark samt dess förste och andre amanuenser d:r G. Göthe och d:r L. Looström beklädde sina nämnda befattningar, att döma däraf att dessa herrar tjänstemän, äfvensom d:r J. Böttiger, som samma år förordnades till sekreterare, äro de som, oafsedt ämbetsredogörelserna, lemnat de öfvervägande bidragen till museets årspublikation.

Denna har ett dubbelt ändamål, nämligen dels att redogöra för museets förvaltning under ett förlidet kalenderår, dels utgöra ett arkiv för afhandlingar rörande en eller annan grupp af de under museets vård och inseende ställda konstföremålen samt utredningar af därmed i sammanhang stående frågor.

De sex år, som dessa redogörelser omförmäla, hafva tillfört museet allt för märkliga förvärf, för att icke en öfverblick af dem med ledning af meddelandena här skulle kunna försvara sin plats.

Som ett allmänt intryck må framhållas, att man under denna period röjt en stigande benägenhet att erkänna icke blott den mogna utan äfven den mognande talangens kraf på att varda ihågkommen — och detta, kan man säga, ofta med lyckligt

resultat. Möjligheten att redan under ett tidigare stadium af sin verksamhet ernå en plats bland dem, som anses värda att af eftervärlden ihågkommas, måste på den unge artisten öfva en i hög grad lifvande och äggande inverkan. Men äfven museet självt bör en sådan princip, med urskiljning och förstånd tillämpad, kunna lända till verkligt gagn. Erfarenheten utvisar, att det första mästerverket ej sällan äfven blir det största. Vår konsthistoria är till öfvervägande delen en historia om talanger, som blifvit stäckta i sin flygt. Bättre en smula för mycken förtänksamhet i att bevara deras arbeten åt eftervärlden än tvärt om.

Man måste förutsätta tillvaron af en sådan princip, då man tager en öfverblick af den mångfald af namn, hvarmed museets kataloger under tiden efter 1880 blifvit förökade.

Nya representanter för den nordiska skulpturen äro svenskarne P. Hasselberg (»Snöklockan»), A. Carlson († 1878), E. Brambeck och J. Fallstedt, finnen V. Runeberg och dansken P. Hasselriis. Äfven förvärfvandet af J. Börjesons bronsstaty »Gossen med sköldpaddan» faller inom denna tid. Härtill komma gipsafgjutningar efter arbeten af fransmännen J. B. Carpeaux († 1875) och Paul Dubois (de berömda statyerna »Modet» och »Barmhertigheten»). En ej ringa del af Fritiof Kjellbergs konstnärliga kvarlåtenskap har öfvergått i museets ego; likaså arbeten af äldre svenska bildhuggare: Sergel, Göthe, Molin. Serien af gipsafgjutningar af konstverk från antiken, medeltiden och renässansen har blifvit betydligt förökad, bl. a. med Praxiteles' Hermes från Olympia.

Än rikligare äro de nya förvärfven på oljemålningens område. Här har en hel ny svensk generation sällat sig till föregångarne. Nya äro namnen Hugo Salmson, I. G. J. Nyberg, V. Forssell, J. Tirén, Th. Cederström, K. A. Lindman, A. Hagborg, B. Liljefors och A. Jungstedt. Nya arbeten af A. Wahlberg, A. M. Lindström, G. Cederström (»Karl XII:s likfärd») och F. Fagerlin. I serien af våra aflidne målares arbeten hafva inordnats bland annat L. A. Lindholms älskliga och fina genre »En trasslig garnhärfva» samt J. F. Höckerts »Stockholms slotts brand», i hvilken tafla konstnären står på höjdpunkten af sin tids konst. Den danska afdelningen har att uppvisa de nya namnen C. Bloch, C. F. Aagard, V. Rosenstand, Bertha Vegman och E. Henningsen.

Den förut ganska glesa afdelningen för den nyare akvarell- och pastellmålningen företer en rikhaltig tillökning. Vi finna här arbeten af svenskarne Carl Larsson, Regina Kylberg, Anna Gardell-Ericson, Georg Pauli, Wilhelm von Gegerfelt, A. L. Zorn och A. T. Gellerstedt samt dansken P. S. Kröyer. Härtill komma de båda stora samlingarna af Scholanders och Egron Lundgrens efterlemnade akvareller och teckningar, af hvilka den förra blifvit för donerade medel inköpt, den senare tillfallit museet genom testamente af konstnärens aflidne broder.

Handteckningssamlingen har riktats med arbeten af våra båda märkligaste dilettanter, C. A. Ehrensvärd och P. Hörberg, af Carl Wahlbom, G. Brandelius och de nu lefvande J. A. Malmström och Gerda Tirén, förutom ett flertal af de ofvannämnda. Förmodligen i afvaktan på lämpligt tillfälle till större inköp hafva anskaffats arbeten inom denna konstgren af norrmännen Eilif Petersen och Fritz Thaulow samt danskarne Michael Ancher och Otto Bache. Bland nyförvärfvade blad af äldre datum förtjena de af dansken Abilgaard och fransmannen Ary Scheffer att antecknas.

Jämförelsevis fåtaliga äro de äldre målningar af utländska skolor, som kunnat anskaffas. Bland dessa böra nämnas ett mansporträtt af tysken Antonis Mor, en biblisk bild ur Lukas Cranachs skola samt bilden af Petrus med nyckeln, hvilken från att hafva gält för en tvifvelaktig Domenichino stigit till rang, heder och värdighet af en otvifvelaktig Rembrandt. Grefve G. von Rosens kopia efter Velasquez' »Infanten don Carlos» får i detta sammanhang ej förbigås.

Äfven ur förteckningarna öfver inköp och gåfvor från de grafiska konsternas och konstslöjdens områden förtjänade åtskilligt att här anföras, men det sagda må vara nog. Uppräkningen kan hafva förefallit torr, men har synts mig vara bästa sättet att gifva en föreställning om värdet och omfattningen af de samlingar, som under ifrågavarande tid med museet införlifvats. Det kan väl icke förnekas, att de reglementerade föreskrifterna om sättet för inköp stundom förhindrat förvärfvandet af arbeten, som skulle utgjort en prydnad för samlingarna, äfvensom att i ett och annat fall ett bättre val kunnat träffas, om gynsammare tillfälle till inköp afbidats; men säkert är, att vår samtida konst för närvarande är på ett vida mera omfattande sätt representerad i museet än fallet var omkring 1880. Icke dess mindre saknas där ännu konstnärer af sådan förtjänst som svenskarne Richard Bergh, Oscar Björck, Nils Kreuger, Berndt Lindholm, Gustaf Lindberg, danskarne Viggo Johansen, Helsted, Niss, Zartmann, norrmännen Werenskjold och Stefan Sinding, finnen Edelfeldt — dessa endast exempelvis anförda. Man skulle gärna vilja se W. von Gegerfelt och Carl Larsson representerade på oljemålningens område, G. von Rosen och Kronberg på akvarellens. Men med kännedom om det nit, som redan för samlingarnas förkofran utvecklats, kan man hoppas att framtiden härpå skall råda bot.

De med samlingarna införlifvade konstverken äro emellertid icke de enda, som i museets lokaler under denna tid framträdt. Årligen hafva på olika tider ett antal konstföremål af enskilda personer där för längre eller kortare tid deponerats, och hvarje museibesökare vet, huru omtyckta dessa tillfälliga utställningar äro af allmänheten. Härmed är en dubbel fördel vunnen, ty på samma gång de nya föremålen tagas i betraktande, blifva vanligen äfven samlingarna föremål för någon uppmärksamhet.

Stundom hafva antingen ur museets egna förråd eller genom lån ur enskildas samlingar större tillfälliga utställningar bragts till väga. Sålunda anordnades förra hösten en ännu fortfarande historisk akvarellutställning, som sedan i sommar ledsagats af en miniatyrutställning, och under ett par månader sistlidne vår pågick en rikhaltig och intressant utställning af guld- och silfverföremål ur enskilda personers samlingar. Till erinran om fyrahundraårsminnet af Rafaels födelse anordnades 1883 en utställning af kopparstick efter denne konstnärs arbeten.

Bläddrandet i museets berättelser har föranledt mig till dessa utdrag därur, dem utrymmet manar mig att nu begränsa. Jag måste därför beträffande de vidlyftiga utgallringsarbeten och de omflyttningar och lokalförändringar, som under de senare åren egt rum, nöja mig med att hänvisa till »Meddelandena», hälst syftet med denna uppsats egentligen blott varit att fästa allmänhetens uppmärksamhet på denna periodiska publikation, den enda som för närvarande är egnad åt vår konsts angelägenheter. Ännu en detalj af allmännare intresse synes mig dock dessförinnan böra framhållas. Det är af stort intresse att lära känna, hvar man har att finna de af allmänheten högst skattade konstverken, och hvad tafvelafdelningen beträffar finnes en god fingervisning i detta hänseende i den årligen återkommande förteckningen öfver de taflor, som blifvit ett större antal gånger kopierade. Det är härvid först och främst att märka, att flertalet af dessa utgöras af landskap. Mest eftersökta af de kopierande artisterna äro tvänne norska landskapsmålningar. Rasmussens »Utsigt från Hardangerfjorden» har under de sex åren kopierats i icke mindre än 56 exemplar och S. Jacobsens »Vinterlandskap» i 39. Närmast efter dessa kommer Wahlbergs »Månskenslandskap» (35 ggr). Äfven denne konstnärs »Fiskläge vid Bohusländska kusten» har varit mycket eftersökt. De svenska landskapsmålare, som för öfrigt oftast förekomma i förteckningarna, äro G. Rydberg, P. D. Holm, P. Wickenberg, O. Törnå, A. Lindman och A. Nordgren. Allmänhetens favoriter bland figurmålarne synas vara Blommér, Amalia Lindegren, Eskilsson och Fagerlin, bland djurmålarne Kiörboe och Raab. Äldre artister, som med förkärlek kopieras, äro italienarne Fontebasso och Nogari, nederländarne Dujardin, Wouvermann och Rembrandt samt fransmannen Chardin.

Från och med år 1883 hafva museets meddelanden dessutom inrymt konsthistoriska afhandlingar. Serien inledes af d:r G. Upmarks skildring af den af drottning Kristina från Polen inkallade kopparstickaren Jeremias Falcks verksamhet, företrädesvis den han under sin vistelse i Sverige 1649—1655 öfvade. Den sakrika framställningen är åtföljd af dels en beskrifvande förteckning på de kopparstick, som Falck under sin vistelse i Sverige utförde, dels aftryck af några af de urkunder, som utgöra källorna för den samma.

Följande årgång rymmer d:r G. Göthes förteckning öfver Sergels porträttmedaljonger, hvars inledning vidgar sig till en liffull konstpsykologisk skildring af vårt förnämsta konstnärssnille.

I 1885 års årsgång är konstindustriens historia företrädd genom d:r L. Looströms skildring af konstväfvarne på Stockholms slott under 1700-talet.

Slutligen har, i 1886 års redogörelse, d:r J. Böttiger, som förut genom sin framställning af Adrian de Vries' verksamhet och arbeten ådagalagt sin förtrolighet med den tyska renässansens historia, gifvit en kritisk belysning af tvänne tyska skulpturverk från 1600-talet, tillhöriga enskilda egare i Sverige, hvarjämte hr E. von Ehrenheim och d:r G. Upmark offentliggöra »Anteckningar från Nationalmusei gravyrsamling». Den del af dessa anteckningar som kommer på hr von Ehrenheims lott, utgöres af en beskrifvande förteckning öfver moderna etsningar efter målningar i Nationalmuseum. Det är af intresse, af ett skäl till hvilket jag längre fram skall återkomma, att en sådan förteckning blifvit utarbetad.

Det är för vår inhemska konstforskning en icke oväsentlig fördel, att en plats, om ock knappt tillmätt, blifvit beredd till framläggande af de resultat, som den samma i en eller annan riktning nått, synnerligast som vi fortfarande äro i saknad af ett specialorgan för konst. Men äfven om ett sådant kommer till stånd, är den vetenskapliga afdelningen i museets meddelanden därför ej umbärlig. Ty för en konsttidskrifts bestånd under våra förhållanden kräfves oundgängligen, att den vänder sig till hela den bildade allmänheten. För ett vetenskapligt arkiv hafva vi visserligen både material och skriftställare, men ej publik. Men som det icke desto mindre för vetenskapsmannen är af vigt att kunna framlägga de omedelbara resultaten af studier för sina kolleger och för de af konststudier specielt intresserade, så skola dessa meddelanden i detta hänseende alltid hafva en plats att fylla.

Förutom årsredogörelserna och de uppräknade konsthistoriska afhandlingarna hafva i meddelandena framlagts Handlingar rörande frågan om väggmålningar i Nationalmuseibyggnaden, innehållande Nationalmusei nämds skrifvelse till konungen af den 5 februari 1886, åtföljd af ett stort antal bilagor. Vid en öfverblick af häftets innehåll finner man, att nämnden enats om att föreslå, att ämnena för målningarna måtte hämtas ur Sveriges historia; men mycket längre har enigheten icke sträckt sig. Ty oaktadt den plan, som nämden framlagt, såsom tillbörligt är, icke sträcker sig till de närmare detaljerna, hvilka förbehållits åt konstnärens egen uppfinning, så har den dock framkallat reservationer af icke mindre än sex bland de tolf ledamöterna i den för frågans utredning tillsatta nämnden, hvadan beslutet endast kunnat tillkomma därigenom, att nämnden vid dess fattande icke varit fulltalig.

Bland reservationerna har jag i främsta rummet fäst mig vid intendenten A. T. Gellerstedts vältaliga yrkande på en plats — och en rymlig sådan — för de ämnen, som den fornnordiska myten och hjältesagan erbjuda, för så vidt det icke skulle visa sig, att de öfverstiga de konstnärliga krafter, som för närvarande stå till buds. Visserligen är det storvulna något sällsynt i vår nutida konst, inom hvilken tendenserna mot ett stillebensaktigt detaljerande göra sig gällande äfven inom det som kallar sig historiemålning, och visserligen är det lättare att arrangera en »Haupt- und Staats-Action» med tillhjälp af porträttsamlingen på Gripsholm och k. klädkammarens förråd än att frambesvärja fabelns inbillningsvärld ur det förflutna, men å andra sidan borde icke häfdens minnesvärda gestalter alldeles få skymma bort hvad folket själft i längesedan lidna tider känt och diktat ur djupet af sitt hjärta, ty just detta skulle väl ett nationalmuseum ömmast hägna. Om det fins något ursprungligt svenskt eller åtminstone skandinaviskt, så skall det sökas i vår fornåldriga sång och saga. Och om stafflimåleriets öfverhandtagande gör den lyckade lösningen af därur hämtade uppgifter oviss, så är detta icke tillräckligt skäl att också låta den vara oförsökt.

Läsningen af alla de protokoll och utlåtanden, som framkallats af frågans handläggning, har emellertid gjort mig tvehågsen om, huruvida icke möjligen bästa sättet för frågans lösning vore att åt en enda konstnär öfverlemna värfvet i dess helhet, utan att binda honom vid någon annan plan än den, till hvilken han själf kunde vara villig att utfästa sig. Nu hafva visserligen ett större antal konstnärer redan inlemnat förslagsskisser till väggmålningar, men man har anledning betvifla, att den af våra konstnärer, som står uppgiften närmast, nämligen professor Julius Kronberg, i denna täfling deltagit. Om nämnden, innan något definitivt beslut i frågan fattas, ville förfråga sig hos hr Kronberg, huruvida han, vare sig mot eller utan ersättning, skulle vilja utarbeta ett skisseradt förslag till väggmålningar och han härvid erhölle full frihet med hänsyn till de olika framställningarnas innehåll och sålunda, om han så funne för godt, kunde t. ex. utbyta det rent historiska framställningssättet mot ett symboliskt, skulle måhända en lyckligare lösning af frågan vinnas än genom ett kategoriskt reglementerande med hänsyn till ämnena torde vara möjligt. Vigtigare än att den ene eller andre af våra konungar och stora män blir afbildad och förhärligad synes mig vara, att målningarna komma att harmoniskt inordna sig i arkitekturen såsom ett led i den samma, samt att de besjälas af en genomgående grundtanke och blifva uttryck för en enda skapande vilja.

* * *

Det förhållande, i hvilket konung Karl XV stod till sina samtida bland konstnärerna, var mera kamratlikt och hjärtligt än förut varit fallet, då svenska regenter af verklig böjelse egnat någon vård åt de sköna konsterna. Sådana omständigheter, som att konungen icke blott idkade konstnärlig verksamhet utan äfven härvid stundom samarbetade med en eller annan af konstnärerna såsom den ene kamraten med den andre eller att han vid de offentliga utställningarna sällade sig till konstnärernas krets och med dem täflade om pris, hafva kanske haft mera att betyda än vare sig resultaten af hans egen konstnärliga id eller det goda understöd han genom sina omfattande inköp lätt komma konstnärerna till del. Det lifliga konstintresse, som på den tiden rådde inom alla kretsar och som fann uttryck i nationalmuseets fullbordande, i de raskt på hvarandra följande skandinaviska konstutställningarna, i grundandet af Ny illustrerad tidning och Tidskrift för konst, i offentliga platsers smyckande med konstverk o. s. v., får till god del skrifvas på den kungliga bevågenhetens räkning.

Ett sista lika vackert som storartadt uttryck fick denna i konungens testamentariska förordnande, att hans samlingar af nordiska konstnärers arbeten äfvensom hans konstslöjdsamlingar skulle öfvergå i svenska statens ego. Tacksamheten har manat att hugfästa minnet af den dyrbara gåfvan genom upprättande af beskrifvande förteckningar öfver dessa samlingar. Första häftet af den påbörjade katalogserien utgöres af en beskrifvande förteckning öfver tafvelsamlingen, författad af d:r G. Upmark. Konstslöjdsamlingarna komma att behandlas i tre särskilda häften, af hvilka det första, omfattande de keramiska samlingarna och utarbetadt af G. Upmark och L. Looström, redan är utgifvet. En framställning af den aflidne konungens verksamhet som konstnär och samlare kommer att ingå i arbetet.

Antalet af de taflor, som genom Karl XV:s testamente tillföllo svenska staten, uppgår till icke mindre än 486. Af dessa äro 126 införlifvade med samlingarna i nationalmuseum. De öfriga förvaras tills vidare dels i museets förråd, dels å Stockholms slott samt å lustslotten Drottningholm, Ulriksdal, Gripsholm, Rosersberg och Haga. Härtill kommer ytterligare ett antal taflor, som dels af konungen själf under hans lifstid samt af hans efterlefvande anhöriga blifvit skänkta till museet, dels på auktionen efter hans död inropades för museets räkning. Antalet af dessa målningar uppgår till 25, af hvilka en förvaras å Ulriksdal, alla de öfriga å Nationalmuseum. De äro i ett bihang till katalogen särskildt förtecknade.

Om vi med ledning af d:r Upmarks med omsorg och insigt utarbetade utförliga katalog genomgå de sålunda förvärfvade konstskatterna, skola vi finna, att de till en ansenlig del utgöras af dekorations- och paradstycken, hvilka utan tvifvel hafva sin rätta plats i en slottsarkitektur. Så är tvifvelsutan fallet med J. F.

Schoultz' och Per Kraft d. y:s historiemålningar, Per Hilleströms arkitekturstycken och bilder af festligheter vid Gustaf III:s hof, Fahlcrantz' landskapsmålningar, J. G. Sandbergs och Erik Wahlbergsons porträttserier samt den vidlyftiga serien af svenska regentporträtter af okända konstnärer. Vi skola också finna att, i samma mån som vi närma oss konungens egen tid, värdet af konstverken visar sig i stigande. Bland de taflor, som införlifvats med museets samlingar, kunna de som bära namnen Per Wickenberg, N. J. Blommér och C. Wahlbom sägas inleda en sammanhängande serie, som därpå fortsättes ända till Julius Kronberg och Per Ekström. På hvad som i vår konsthistoria ligger emellan dessa namn såsom ytterpunkter, har man här en profkarta af bästa slaget.

De namn, som vi här möta — på historiemålningens område J. F. Höckert, J. Boklund, M. E. Winge och A. Malmström, på genremålningens d'Uncker, Fagerlin och A. Jernberg, på landskapets M. Larsson, Edv. Bergh, G. F. Rydberg och A. Wahlberg, på porträttets Troili, på djurmålningens Kiörboe, på akvarellens i dess olika faser Egron Lundgren — dessa namn äro jämväl de som i konsthistorien skola sprida glans öfver Karl XV:s tid. En omständighet, som förtjänar påaktas, är att ej få af samlingens verkliga pärlor ursprungligen äro inköpta af Stockholms konstförening och antingen såsom vinst tillfallit konungen eller ock sedermera blifvit af honom förvärfvade. Så är förhållandet med Blommérs »Necken och Ägirs döttrar» — ett af de konstverk, som klarast spegla den nordiska sagans lynne —, så ock med Wickenbergs »Kreatur i ett landskap», A. Jernbergs »Den sönderslagna pipan» och Fagerlins »Den tillfrisknande», alla tre hvar på sitt sätt inom en trång ram inneslutande mycket sinne för lifvets omedelbara verklighet. Vid ett sådant förhållande torde man, i förbigående anmärkt, icke hafva rätt att påstå, att icke denna förenings verksamhet ländt vår konst till verkligt gagn.

De dyrbaraste konstverk, som museet genom Karl XV fått mottaga, äro emellertid att finna i samlingarna af äldre målningar. De utgöras af de båda af Rubens utförda kopiorna eller kanske hällre efterbildningarna af Tizians »Offer till Venus» och »Bakkanal»; dessa taflor intaga en af de främsta platserna i museets dyrbara samling af nederländska målningar och skulle göra sig gällande i ett första rangens galleri.

Ännu högre konstvärde än tafvelsamlingen torde de omfångsrika och storartade konstslöjdsamlingarna representera. Öfver dessa upprättades redan under konungens lifstid en katalog af den tyske konstskriftställaren Jakob von Falke, som för detta ändamål vistades någon tid i Sverige. Men som det vid konungens död visade sig, att vissa föremål blifvit ur samlingarna borttagna och andra tillkommit samt då forskningen under den tid som förflutit efter utgifvandet af Falkes arbete gjort vigtiga framsteg och åtskilliga till-

lägg till det samma visat sig vara af nöden, så har ett omfattande och ännu icke afslutadt katalogiseringsarbete af dessa samlingar företagits. Det utgifna häftet af detta arbete omfattar, såsom ofvan nämndt, den keramiska samlingen.

Fabriksmärkena spela i keramiken samma roll som signaturerna i tafvelforskningen. Vid en förnyad undersökning af dessa har det visat sig, att ett större antal fabriker är representeradt i samlingen, än man förut vetat af. Vid bestämmandet af det japanska och kinesiska porslinet hafva vigtiga jämförelsepunkter vunnits genom studier af samlingarna i Berlin och Dresden. I synnerhet har Dresdens oskattbara och oöfverträffade samling af ostasiatiskt porslin i många fall lemnat god ledning till ernåendet af vigtiga och slutgiltiga resultat. Hvad den svenska afdelningen beträffar, hafva författarne haft förmånen att begagna sig af hr G. H. Stråles om grundliga studier vittnande arbete »Rörstrands samling af fajans och porslin». För öfrigt åberopas Jænnicke, Nyrop m. fl. utländska auktoriteter på den keramiska forskningens område.

* * *

Det återstår mig att omnämna ett arbete, som med fog torde kunna betecknas ej blott som den vigtigaste frukten af den skriftställarverksamhet, som har museets samlingar till föremål, utan äfven som ett af de grundligaste och betydelsefullaste arbetena inom hela vår konstlitteratur. Uppdraget att utarbeta en beskrifvande förteckning öfver nationalmuseets tafvelsamling hade väl näppeligen kunnat fullgöras på ett mera förtjänstfullt sätt än fallet är i d:r G. Göthes här ofvan citerade arbete.

Den föreliggande delen däraf redogör för museets samlingar af utländska (icke nordiska) taflor, utgörande 874 n:r af de 1,182, som tafvelsamlingen i sin helhet omfattar. Härmed har icke blott den största utan äfven den ojämförligt svåraste delen af den föreliggande uppgiften fått sin lösning, och det på ett sätt, som tydligt nog röjer ospard möda, omfattande beläsenhet och framför allt en sällsynt omfattande kännedom i första hand af den europeiska målarkonstens alster från alla de epoker, som i samlingen äro representerade. Författaren har också under sina resor i och för konststudier tagit kännedom om de förnämsta konstsamlingarna i Tyskland, Österrike, Italien, Frankrike, England, Belgien, Holland, Ryssland och Danmark, förutom hvad som i vårt eget land erbjudes. Han känner sålunda icke blott alla första rangens samlingar i Europa, med undantag af galleriet i Madrid, utan äfven ett stort antal af kontinentens och Englands dyrbara och jämförelsevis föga kända privata tafvelsamlingar. Om man sade, att utförandet af detta arbete håller hvad förberedelserna lofvat, så vore

det väl det bästa, som kunde sägas därom. Och jag är för min del öfvertygad om, att man kan säga det.

Bland förebilder hvad uppställningen angår nämner författaren de utförliga katalogerna öfver tafvelsamlingarna i Berlin, Schwerin, Wien (kejserliga samlingen), Amsterdam, Brüssel, Antwerpen, Paris (Louvre), London (National Gallery) m. fl. Närmast synes Julius Meyers katalog öfver samlingen i Berlins »Altes Museum» hafva tjänat till förebild. Uppställningen är i båda arbetena alfabetisk (efter konstnärernas namn), de biografiska notiserna, såsom tillbörligt är, helt kortfattade, tafvelbeskrifningarna däremot utförliga och sorgfälliga samt åtföljda af notiser angående konstverkets historia, karaktär och plats i konstnärens produktion, jämförelser med liknande arbeten o. s. v.; de flesta signaturerna äro med stor noggrannhet facsimilerade, och den typografiska uppställningen på en gång sammanträngd och öfverskådlig.

I ett afseende står d:r Göthes arbete framom icke blott Berlinkatalogen utan alla för mig bekanta arbeten af detta slag, enär de kritiska anmärkningarna äro af så uttömmande och rikhaltig beskaffenhet, att för närvarande knappast något därtill synes kunna tilläggas. Här visar sig författaren, tack vare en lycklig förening af konstsinne, observationsförmåga, flit och minne, fullständigt behärska ett mycket omfattande material i litteratur och konst. Egna hypoteser framställer han ej ofta och frångår ej gärna en beteckning, som en gång fastslagits, därest ej skälen härtill äro af afgörande art. Men just härigenom har arbetet fått en karaktär af pålitlighet och stadga, och därför går man gärna med en viss känsla af trygghet in på författarens åsigt, då han någon gång tager till orda för en förändrad uppfattning i ett eller annat fall.

Inledningen utgör till en god del en framställning af den i Nationalmuseum förvarade tafvelsamlingens historia, utförd efter den vidlyftigare utredningen af detta ämne i N. F. Sanders arbete »Nationalmuseum» och torde vara välkommen för mången, som saknar tid och tillfälle till studium af nämnda *chef d'œuvre.*

Arbetets återstående del kommer att omfatta de till ett antal af något öfver 300 uppgående taflorna af nordiska målare. Denna uppgift, som väl endast i enstaka fall kan erbjuda några svårigheter, hafva vi så mycket större hopp om att se i en snar framtid löst, som författaren härvid har att tillgodogöra sig bland annat ett så omfattande och gediget förarbete som d:r G. Upmarks här ofvan omtalade katalog; och vi motse med glädje den dag, då förteckningen öfver nationalmuseets tafvelsamling skall föreligga i sin helhet, till gagn ej blott för de konstintresserade i vårt land utan äfven för den mellanfolkliga forskningen.

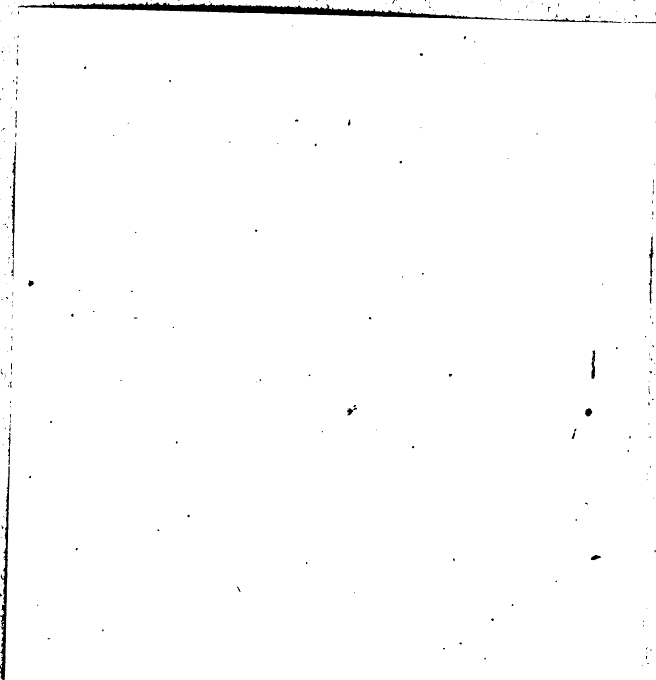
Då jag härmed redan öfvergått från hvad vi fått mottaga till hvad vi motse, kan jag så gärna nämna ett par ord om ett önskningsmål af närliggande art, som i sin ordning kräfver sin fullbordan

— det är en illustrerad katalog öfver tafvelsamlingen. De illustrerade katalogerna äro en uppfinning af vår egen tid. Mest använd vid utställningar af samtida konstnärers arbeten, har idéen äfven börjat tillämpas för galleriernas räkning och skall helt visst i en icke aflägsen framtid allmänt tränga igenom. De använda reproduktionsmetoderna hafva varit af skiljaktiga slag: än har zinketsningen och autotypien användts, såsom i Luxembourg-katalogen, än koppartrycket, såsom i praktupplagan af Nationalgalleriets i Berlin katalog, och än ljustrycket, såsom i katalogen öfver Münchens Altes Pinakothek. Det fins emellertid ingenting, som hindrar att i ett och samma arbete låta reproduktioner af olika slag omväxla. Hr von Ehrenheims ofvannämnda förteckning öfver moderna etsningar efter målningar i museum utvisar, att ett icke ringa antal af samlingens taflor äro på detta sätt reproducerade, och af d:r Göthes katalog inhämtar man, att äldre kopparstick efter målningar i museum ingalunda höra till sällsyntheterna. Vidare äro åtskilliga äfven af de äldre och utländska taflorna fotograferade af hr J. Jæger, och förmodligen skulle vid något letande i museets, i privata personers och i utlandets handteckningssamlingar mången originalskiss till konstverken i museum kunna framdragas. Då därtill den för en sådan katalog nödiga texten redan föreligger, hvad de utländska skolorna beträffar, så synes mig tillräckligt material vara för handen, för att denna angelägenhet utan stort uppskof skall kunna bringas till verket.

För konstbildningen bland vår allmänhet skulle en sådan katalog, under förutsättning af illustrationernas sorgfälliga urval och gedigna utförande, vara af ganska stor vigt. Den skulle sätta de bildade i landsorten i tillfälle att taga en helt annan kännedom om museets konstskatter, än de nu äro i tillfälle till; den skulle erbjuda den studerande en samling typiska alster af olika konsthistoriska riktningar; för utländska forskare skulle den bättre än den bästa beskrifning redogöra för det märkligaste af samlingens innehåll, och för turisten skulle den förlänga minnet af hans besök i Nationalmuseum.

Ett må till slut icke förgätas: att konstskriftställarens verksamhet icke är afslutad och materialet icke uttömdt ens med det bästa och utförligaste katalogarbete. Katalogens betydelse för konstforskningen motsvarar ungefär ordbokens betydelse för språkvetenskapen. Den systematiserar sina föremål, men den säger föga om deras inbördes förhållande och alls intet om deras förhållande till den menskliga odlingen i sin helhet. Häri har konstskriftställaren sina högsta uppgifter: att visa oss af hvad art det intryck är, som det ena eller andra konstverket väcker, och klargöra för oss hvarpå detta intryck beror samt att följa de menskliga idéernas utveckling, sådan den i de olika tidehvarfvens konst återspeglas.

K. W—n.

Widener Library
3 2044 105 201 206